

Raija Lindqvist

Parisuhdeväkivallan kohtaaminen
maaseudun sosiaalityössä

Raija Lindqvist

Parisuhdeväkivallan kohtaaminen
maaseudun sosiaalityössä

Esitetään Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Agora-rakennuksen salissa (Ag Aud. 2)
maaliskuun 7. päivänä 2009 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2009

Parisuhdeväkivallan kohtaaminen
maaseudun sosiaalityössä

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH 354

Raija Lindqvist

Parisuhdeväkivallan kohtaaminen
maaseudun sosiaalityössä

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2009

Editors

Jussi Kotkavirta

Department of Social Sciences and Philosophy / philosophy, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Marja-Leena Tynkkynen

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

URN:ISBN:978-951-39-3527-6

ISBN 978-951-39-3527-6 (PDF)

ISBN 978-951-39-3472-9 (nid.)

ISSN 0075-4625

Copyright © 2009, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2009

ABSTRACT

Lindqvist, Raija

Encountering Partner Violence with Rural Social Work

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2009, 256 p.

(Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research

ISSN 0075-4625; 354)

ISBN 978-951-39-3527-6 (PDF), 978-951-39-3472-9 (nid.)

Diss.

The research task was to find out how partner violence against women was encountered in social work in the rural areas. The research also inquired into social workers' experiences and conceptions of partner violence and working on violence cases as well as what kinds of helpful tools and work practices were available at social service offices in the countryside. Basic social work and a rural environment with its particular conditions were a special context for the study. Empowerment discussions and the exercise of power and practices connected with it presented another point of view. The target group for the research was social workers in rural municipalities in the Etelä-Savo province. The material analysed consisted of qualitative interviews with eighteen social workers carried out in two phases. The research was done using the grounded theory method.

In this research the social workers defined partner violence as an exercise of power. In the first phase the social workers interviewed saw partner violence against women as a power relationship between the sexes whereas in the second phase the interviewees regarded it as more of a communication problem caused by other social problems in the family. In some municipalities the social workers only rarely met women subjected to violence in their relationships but, particularly in the bigger municipalities, partner violence against women could be a part of a day's work, for instance in child protection cases. The social workers determined the prevention of violence within couples as change-oriented social work with empowerment as its focal concept. The social workers used empowerment techniques to strengthen the client's own resources and to encourage an active use of them. The special character of rural social work lies in versatility, a holistic approach, local knowledge, a utilization of local customs, attitudes and networks in the work. The simultaneous versatility and special know-how of basic social workers and the opportunities provided by non-institutional care, multi-professionalism, social networks and collaboration can be seen as particular strengths in rural social work. Rural social work plays a significant part in preventing intimate partner violence and helping in situations where violence-specific special services are not available. Working with violence cases requires specialist skills for which social workers need training, discussion forums, work guidance and monitoring, enough resources and a safe working environment. So far society has managed to create sufficient services for neither preventing violence in homes nor helping people struggling in the vicious circle of violence.

Key words: partner violence against women, rural social work, empowerment, power, violence, basic services, special services.

Author

Raija Lindqvist
Hiskintie 5, 51200 Kangasniemi
raija.lindqvist@jyu.fi

Supervisors

Professor Jari Heinonen
Department of Social Sciences and Philosophy/Social
Work
University of Jyväskylä

D.Soc.Sc., Postdoctoral Researcher (Academy of
Finland) Marita Husso
Department of Social Sciences and Philosophy
University of Jyväskylä

Reviewers

Professor Merja Laitinen
Department of Social Work
University of Lapland

Professor Leo Nyqvist
Department of Social Policy
University of Turku

Opponent

Professor Merja Laitinen
Department of Social Work
University of Lapland

ESIPUHE

Tämä tutkimus kertoo naisiin kohdistuvan parisuhdeväkivallan kohtaamisesta maaseudun sosiaalityössä. Kiitän sydämellisesti niitä eteläsavolaisia maaseudun sosiaalityöntekijöitä, jotka mahdollistivat tutkimuksen tekemisen suostumalla haastateltaviksi kiireisen ja vaativan työnsä lomassa.

Seuraavaksi kiitän Kangasniemen kuntaa tuesta ja joustavuudesta opiskeluni kohtaan sekä koko henkilökuntaa innostavasta työympäristöstä, jossa ei huumoriakaan unohdettu. Erityisesti olen kiitollinen sosiaalijohtaja Marjatta Myllylälle, jonka johtamistapaan kuului luottamus, keskustelu ja innostaminen opiskeluun ja kehittämistyöhön.

Sysäyksen tutkimuksen teolle antoi sosiaalityön ammatillinen lisensiaatin koulutus, jota ilman tätä tutkimusta ei olisi. Tutkimuksen tekoon johdattelemisesta, ohjauksesta ja opetuksesta kiitän kaikkia vastuupettajia: Ilmari Rostilaa, Kaisa Kostamo-Pääkköä, Marjo Kurosta, Liisa Hokkasta ja Jari Heinosta. AM-LIS-opiskelijoiden ryhmä tarjosi kollegiaalista tukea ja ajatuksia virittävää pohdintaa yrittäessäni yhdistää käytäntöä ja tutkimusta. Yksin kotona tutkimusta tehdessäni tärkeänä yhdyssiteenä tutkimuksen maailmaan on ollut myös Jyväskylän yliopiston sosiaalityön jatkokoulutusryhmä. Kiitos teille kaikille matkakumppanuudesta.

Erityisen lämpimät kiitokset osoitan työni ohjaajille professori Jari Heinolle, tutkijatohtori Marita Hussolle ja professori Mikko Mäntysaarelle. Jari on jaksanut kannustaa ja vahvistaa uskoani väitöskirjan valmistumiseen. Myönteinen palaute ja olennaiseen kohdistuvat kommentoinnit ovat auttaneet viemään tutkimusta eteenpäin ja pitäneet tutkimusintoani yllä. Maritan tasavertaisella ja sensitiivisellä ohjauksella, asiantuntevilla neuvoilla ja palautteilla, niin pienissä kuin suuremmissakin asioissa, on ollut suuri merkitys koko tutkimusprosessin ajan. Mikolta olen saanut työni eri vaiheissa asiantuntijan neuvoja ja hänen kriittiset kysymyksensä ja kommenttinsa ovat saaneet ajattelemaan myös toisin ja avanneet uusia näkökulmia. Kiitos teille.

Väitöskäsikirjoitukseni esitarkastajia professori Leo Nyqvistiä ja professori Merja Laitista kiitän arvokkaista työtäni eteenpäin ohjanneista, asiantuntevista lausunnoista ja ehdotuksista, joita olen pyrkinyt huomioimaan lopullisessa työssäni. Merja Laitista kiitän myös lupautumisesta vastaväittäjäksi.

Teknisestä avusta kiitän Petri Lindqvistiä, joka on auttanut kuvioden teossa ja tekstin muokkauksessa ja Jouni Pauninsaloo, joka on aina rientänyt apuun aina, kun tietokone ei ole totellut.

Lopuksi parhaimmat kiitokset läheisilleni, puolisolilleni ja lasten perheille, varauksettomasta kannustuksesta, tuesta, kärsivällisyydestä, ymmärryksestä ja avunannosta. Kiitos Antti, Petri, Heljä, Arttu, Topi, Jaana, Pentti, Laura, Oskari ja Pietari.

Kangasniemellä helmikuussa 2009

Raija Lindqvist

KUVIOT

KUVIO 1	Vallan käyttö	136
KUVIO 2	Voimavaraistaminen.....	179
KUVIO 3	Sosiaalityön institutionaaliset ja rakenteelliset ehdot.....	204

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Instituutioiden kolme pilaria.....	39
TAULUKKO 2	Etelä-Savon seutukunnat ja sosiaalityöntekijät.....	54

SISÄLLYS

ABSTRACT

ESIPUHE

KUVIOT JA TAULUKOT

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	9
2	NAISIIN KOHDISTUVA PARISUHDEVÄKIVALTA	14
	2.1 Parisuhdeväkivalta yksityisyydestä julkiseksi ongelmaksi	14
	2.2 Väkivallan käsitteellistämisen tapoja	18
	2.3 Sukupuolistunut väkivalta - ruohonjuuritasolta maailman näyttämölle	20
	2.4 Perhe- ja parisuhdeväkivallan vastainen työ Suomessa	24
	2.5 Parisuhdeväkivallan paikalliset erot	28
3	VALTA JA VOIMAVARAISTAMINEN	33
	3.1 Vallasta ja vallan määritelmistä.....	33
	3.2 Sosiaalityöntekijä ja valta	41
	3.3 Sosiaalityö ja empowerment-voimavaraistaminen.....	43
	3.4 Empowermentin kriittisiä kohtia ja paradokseja.....	48
4	MAASEUTUSOSIAALITYÖ.....	51
	4.1 Sosiaalityön maaseutukonteksti	51
	4.2 Maaseutujen moninaisuus.....	53
	4.3 Eläminen maaseudulla.....	55
	4.4 Maaseudun sosiaaliset ongelmat ja palvelujen saatavuus	58
	4.5 Sosiaalityö maaseudulla	61
5	PERUSSOSIAALITYÖ JA ERITYISOSAAMINEN	72
	5.1 Asiantuntijuus ja ammatillinen osaaminen	73
	5.2 Erityisasiantuntijuutta ja -osaamista kaivataan.....	74
	5.3 Peruspalvelut ja erityispalvelut.....	76
	5.4 Tarpeet erityisosaamisen lähtökohtana.....	77
6	TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT, MENETELMÄT JA ANALYYSI.....	81
	6.1 Ongelma ja tutkimustehtävä.....	81
	6.2 Tutkimukselliset sitoumukset ja ratkaisut.....	84
	6.3 Aineistot.....	89
	6.4 Haastatteluaineiston analyysi.....	100

7	SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN KÄSITYKSIÄ PARISUHDEVÄKIVALLASTA.....	108
	7.1 Parisuhdeväkivalta – vallankäyttöä.....	109
	7.2 Parisuhdeväkivallan sukupuolistuneisuus.....	113
	7.3 Parisuhdeväkivallan seuraukset – eläviä kuolleita	123
	7.4 Uhri toimijana – selviytymiskeinot.....	127
8	SOSIAALITYÖNTEKIJÄT PARISUHDEVÄKIVALLAN ÄÄRELLÄ	137
	8.1 Parisuhdeväkivalta sosiaalitoimistossa.....	137
	8.2 Auttamisen keinot – voimavaraistaminen.....	153
	8.2.1 Asiakkaiden todellisuuden tunteminen ja ymmärtäminen	153
	8.2.2 Voimavaraistava työote.....	167
	8.2.3 Voimavaraistamisen mahdollisuudet	176
9	SOSIAALITYÖN INSTITUTIONAALISET JA RAKENTEELLISET EHDOT	180
	9.1 Palvelut ja sosiaalityön auttamiskeinot.....	180
	9.2 Perussosiaalityö ja erikoisosaaminen	193
	9.3 Maaseudun palvelujen järjestäminen.....	201
10	SOSIAALITYÖNTEKIJÄT VALLAN VERKOSTOISSA	205
	10.1 Vallankäyttö ja vallankäytännöt sosiaalityössä	205
	10.2 Vallankäyttö maaseutukontekstissa	212
11	POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	216
	11.1 Sosiaalityöntekijän jaksaminen.....	216
	11.2 Maaseudun kulttuurikompetenssi sosiaalityössä.....	222
	11.3 Kuntouttava sosiaalityö.....	224
	11.4 Tutkimuksen keskeiset tulokset	226
	11.5 Lopuksi.....	228
	KIRJALLISUUS	230
	LIITE 1 Haastatteluteemat	255

1 JOHDANTO

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan maaseudun sosiaalityöntekijöiden työskentelyä naisiin kohdistuvan parisuhdeväkivallan kanssa. Parisuhdeväkivalta on rikos, johon yhteiskunnan tulee puuttua. Rikoluonteestaan huolimatta läheisissä ihmissuhteissa tapahtuva väkivalta on ilmiö, joka on pitkälti hyväksytty väkijenkemisellä ja välinpitämättömyydellä, kulttuurisesti oikeuttamalla sen jatkumisen. Parisuhdeväkivalta tapahtuu yleensä perheen sisällä ja kodin seinien suojassa, mutta silti se ei ole yksityistä. Vaikka kyseessä on yksittäisten ihmisten tekemä väkivalta ja uhkailu, se samalla on ilmiö, jota käsitellään ja määritellään esimerkiksi mediassa, viranomaisten työssä ja lainsäädännössä (Keskinen 2005, 16). Väkivalta nähdään kansainvälisen oikeuden piirissä ja kansainvälisissä asiakirjoissa yhtenä syrjinnän muotona ja ihmisoikeusloukkauksena (Kaitue, Noponen & Slåen 2007, 30).

Parisuhdeväkivalta on myös tasa-arvokysymys. Läheisen ihmisen tekemä väkivalta kohdistuu suurimmalta osalta naisiin ja on miesten tekemää. Parisuhdeväkivallan voidaan sanoa olevan sukupuolittunutta. Tasavallan presidentti Tarja Halonen toteaa ”Sukupuolen politiikka – Naisten äänioikeuden 100 vuotta Suomessa” -kirjan esipuheessa (2006, 6), että vaikka Suomessa on päästy pitkälle sukupuolten välisessä tasa-arvossa ja naisten täysivaltaistumisessa ja vaikka globaalissa vertailussa suomalaisten naisten yhteiskunnallinen asema on hyvä, niin kaikissa yhteiskunnissa naiset kohtaavat samanlaisia tasa-arvoa koskevia vakavia ongelmia, kuten esimerkiksi seksuaalista ahdistelua ja hyväksikäyttöä sekä väkivaltaa. Toisaalta juuri käsitys tasa-arvoisuudesta on todennäköisesti osaltaan ollut ehkäisemässä naisiin kohdistuvan väkivaltaongelman ilmituloa ja pitänyt sen yksityisyydessä, näkymättömänä, vaiettuna ja hyväksyttynä (Keskinen 1996, 12; Holma, Laitila, Wahlström & Sveins 2005, 24). Kun muualla läntisissä maissa naisiin kohdistuva väkivalta tuli julkiseen keskusteluun 1960-luvun lopulla naisliikkeiden ja feministien toiminnan kautta, niin Suomessa tavoiteltiin tasa-arvoa ja yhteiskunnallisia uudistuksia naisten ja miesten yhteistyönä ilman sukupuolikonfliktia eikä tällöin kiinnitetty erityistä huomiota väkivallan sukupuolistuneisuuteen (Pehkonen 2003, 37; Holma ym. 2005, 24).

Parisuhdeväkivalta on äärimmäistä vallankäyttöä. Läheisessä, intiimissä parisuhteessa väkivalta on erityisen haavoittavaa. Väkivalta aiheuttaa fyysistä ja henkistä kärsimystä, pelkoa sekä sosiaalisia, terveydellisiä ja taloudellisia seurauksia uhreille. Lisäksi sillä on vaikutuksia laajemminkin koko perheeseen, sukulaisiin ja muuhun lähipiiriin, ajallisesti väkivallan vaikutukset ja seuraukset voivat näkyä sukupolvien ketjuissa. Väkivalta on aina läsnä mahdollisuutena ja uhkana, erilaisten tekojen toisiinsa kietoutuneina yhdistelminä, satunnaisesti tai pysyvästi, kysymys on usein pitkäkestoisesta prosessista (Hanmer 1996, 9).

Väkivaltaa kohdataan ja käsitellään useiden organisaatioiden ja instituutioiden, viranomaisten ja auttajatahojen työssä. Sosiaalityössä parisuhdeväkivalta ja perheväkivalta voivat liittyä moniin auttamis- ja tukitoimenpiteisiin. Naisiin kohdistuva parisuhdeväkivalta koskettaa myös lapsia ja miehiä, mikä asettaa sosiaalityölle erityisiä haasteita lasten suojelemiseksi ja vanhempien auttamiseksi. Parisuhdeväkivalta työllistää myös terveydenhuollon henkilöstöä, poliisia, tuomioistuinlaitosta ja monia muita tahoja, koko palveluverkostoa. Väkivallassa ja parisuhdeväkivallassa ei ole kysymys vain teoriasta ja teoreettisesta analyysistä, väkivalta ja väkivallan ehkäiseminen, vähentäminen ja poistaminen ovat myös kysymyksiä, jotka vaativat poliittisia ja käytännöllisiä toimenpiteitä.

Parisuhde- ja perheväkivallan yleisyydestä huolimatta viralliselta taholta avun ja tuen hakeminen on ollut vähäistä, vaikkakin yleistymässä (Piispa, Heiskanen, Kääriäinen & Siren 2006). Parisuhde- ja perheväkivalta on monisyinen ilmiö, jota on pidetty perheen yksityisenä ja salattuna ongelmana. Se koetaan häpeälliseksi, eikä siitä ole helppo puhua, ei uhrin, ei tekijän eikä ammatti-auttajan. Avun hakemista voi vaikeuttaa lisäksi kielteiset kokemukset auttajien luona; monet parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset eivät ole olleet kaikilta osin tyytyväisiä saamaansa tukeen ja viranomaisten toimintatapoihin (esim. Perttu 1999a; Nyqvist 2001; Heiskanen & Piispa 1998). Naisiin kohdistunut väkivalta 2005 -tutkimus (Piispa ym. 2006) osoitti, että sosiaalivirastojen palveluja käyttäneet suhtautuivat hyvin kriittisesti saamaansa apuun. Myös terveydenhuollon palveluista tai poliisilta apua hakeneet naiset olivat kohdanneet vähättelyä ja epäasiallista kohtelua eivätkä olleet saaneet riittävästi tietoa tuki- ja apumahdollisuuksista. Naisten kokemuksen mukaan poliisi ei myöskään paneutunut tarpeeksi rikoksen selvittämiseen. (Kääriäinen 2006, 103–113.) Väkivaltaa kokeneiden naisten kuvauksissa pariterapiasta on myös kuvastunut tyytymättömyyttä - ymmärrystä ja apua ei ollut saatavilla (Nyqvist 2001, 161–162).

Tämä tutkimus on sosiaalityön alaan kuuluva väitöskirjatutkimus, joka pohjautuu sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen lisensiaatintutkimukseeni kuntouttavan sosiaalityön erikoisalalta (Lindqvist 2005). Osallistuin kuntouttavan sosiaalityön koulutukseen vuosina 2001–2004 ja koulutus vaikutti osaltaan siihen, että tutkimukseni paikantuu sosiaalityön käytäntötutkimukseksi. Tutkimuksen ongelmanasettelu ja aihe liittyvät sosiaalityön käytäntöihin ja se on siten luokiteltavissa perustutkimuksen ohella soveltavaksi tutkimukseksi, joka pyrkii palvelemaan myös palvelujen tuottajia ja käyttäjiä (Satka, Karvinen-Niinikoski & Nylund 2005, 11).

Tutkimusongelmat ja tutkimuksen kulku

Tarkastelen tutkimuksessani maaseudun sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöiden työskentelyä parisuhdeväkivaltaa kokeneitten naisten kanssa. Tutkimustehtävän konkreettisine kysymyksenasetteluineen muotoilen seuraavasti:

Millaista on parisuhdeväkivallan kohtaaminen maaseudun sosiaalityössä?

- Minkälaisia kokemuksia ja käsityksiä sosiaalityöntekijöillä on parisuhdeväkivallasta ja väkivaltatyöstä?
- Minkälaisia auttamisen välineitä ja työmuotoja on maaseudun sosiaalitoimistoissa?
- Minkälaisia reunaehtoja sosiaalityölle luo maaseutu toimintaympäristönä?
- Minkälaisia vallan ja jopa väkivallan verkostoja sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään?

Tarkastelen parisuhdeväkivaltaa maaseudun sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta ja kiinnostukseni kohteena on asiakkaiden kanssa tehtävä työ. Kiinnostukseni kohdistuu nimenomaan perussosiaalityöntekijöihin, joiden tehtäväalueeseen sisältyy koko kunnallisen sosiaalityön kirjo maaseudun kontekstissa, tilanteessa, jossa erityispalveluja ei ole juurikaan käytettävissä. Tutkimukseni paikantuu näin osaltaan myös suomalaisen hyvinvointivaltion institutionaalisten käytäntöjen tutkimukseen.

Aikaisemmin parisuhdeväkivaltaa on tutkittu erityisesti uhrin näkökulmasta (Husso 2003; Ojuri 2004; Piispa 2004). Palvelujärjestelmään ja sosiaalityöhön kohdistuvissa tutkimuksissa on tarkasteltu esimerkiksi turvakodeissa tehtävää väkivaltaan erikoistunutta auttamistyötä (Nyqvist 2001; Forsberg 2002; Laine 2005) tai perheammattilaisten työtä kasvatus- ja perheneuvoloissa (Keskinen 2005). Parisuhdeväkivaltaa koskeva tutkimus on painottunut väkivaltaan erikoistuneisiin organisaatioihin, mutta toimivan palvelujärjestelmän näkökulmasta näen tärkeäksi tutkia myös sosiaalitoimistojen perussosiaalityöntekijöiden kokemuksia ja käsityksiä väkivaltaa kokeneiden ihmisten kohtaamisesta ja auttamisesta. Aihetta tästä näkökulmasta ei ole tiettävästi juurikaan tutkittu Suomessa lukuun ottamatta lisensiaatin työtäni sekä Kirsi Nurmen pro gradu -työtä (2007), joka käsittelee kaupunkien sosiaalitoimistojen perussosiaalityössä kohdattavaa lähisuhdeväkivaltaa.

Väkivaltatyön alueellisten, paikallisten ja tilanteisten erojen tutkimus on ollut vähäistä eikä erityisesti maaseudun sosiaalitoimistojen sosiaalityöstä perhe- ja parisuhdeväkivallan osalta ole suomalaisia tutkimuksia. Tutkimukseni yksi oleellinen kontribuutio on maaseudun konteksti: sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöiden väkivaltatyö Etelä-Savon maaseudun kunnissa. Liitän tutkimukseni maaseudun perussosiaalityöhön sekä naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisemisen maaseudun erityiskysymyksiin. Minua kiinnostaa, minkälaisia reunaehtoja sosiaalityölle luo maaseutu ympäristö, miten pienten kuntien sosiaalityöntekijät toimivat kohdatessaan parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia, kun toimintaympäristönä on pieni kunta ja harvaan asuttu maaseutu.

Tutkimukseni paikantuu myös sukupuolittuneen väkivallan tutkimukseen (Ronkainen 1998a, 2–3; Keskinen 2005, 16). Väkivallan muoto, jota tutkimukseni pääasiassa tarkastelee, on miesten naisiin kohdistamaa väkivaltaa parisuhteessa. Se on parisuhdeväkivallan yleisin muoto ja myös haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden useimmin työssään kohtaama väkivallan muoto. Vaikka on tärkeää muistaa, että suurin osa väkivallan tekijöistä parisuhteessa on miehiä, en tarkoita, etteivätkö myös naiset voi olla väkivaltaisista. Aineistostani löytyy mainintoja myös naisten käyttämästä väkivallasta parisuhteessa. Sivuan myös lasten joutumista väkivallan kokijaksi perheessä.

Tutkimukseni on kvalitatiivinen tutkimus, jonka empiirinen aineisto muodostuu pääasiassa eteläsavolaisten maaseudun sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöiden temahaastatteluista. Tutkimus on toteutettu kahdessa vaiheessa. Ensimmäinen vaihe perustuu sosiaalityöntekijöiden haastatteluihin vuonna 2004, jotka olen analysoinut grounded theory -metodin avulla ja raportoinut lisensiaatintyössäni. Toisessa vaiheessa, vuonna 2007, täydensin aineistoa uusilla haastatteluilla, joiden tehtävänä oli aikaisemman aineiston pohjalta muodostettujen kategorioiden ja niiden ominaisuuksien testaaminen, hypoteesien verifiointi, tarkentaminen ja kehittäminen.

Tutkimuksella on yhtymäkohtia yhteiskunnalliseen keskusteluun sosiaalityön hyvistä käytännöistä. Tutkimuksen aihe on ajankohtainen ja merkityksellinen taloudelliselta, uhrien ja väkivaltaa kokeneiden perheiden sekä palvelujärjestelmän ja sosiaalityön kannalta. Se asettuu suomalaiseen 1990-luvulta alkaneen parisuhdeväkivaltaa koskevan laadullisen tutkimuksen jatkumoon. Tutkimuksen yhtenä lähtökohtana on tutkimustiedon puute aiheesta. Lähtökohtana on myös empowerment -keskustelu ja parisuhdeväkivaltaa kokeneitten naisten auttamistyön liittyminen kuntouttavan sosiaalityön periaatteisiin, jossa tavoitteena on muutoksen aikaansaaminen ja ihmisen voimavaraistaminen. Empowerment -käsite viittaa sosiaalityön vallankäytön aspektin, mutta antaa sille positiivisen merkityssisällön (Saurama 2005, 273). Valta, väkivalta ja valtasuhteet kietoutuvat yhteen säikeinä tutkimuksen eri tasoilla. Sosiaalityöntekijän fyysinen ympäristö sijoittuu kunnallishallintoon ja kunnallinen demokratia osaltaan määrittelee työn ehtoja. Sosiaalityöntekijällä on itsellään monenlaista valtaa asiakkaisiinsa nähden asemansa vuoksi, mutta myös asiakkaat voivat käyttää valtaa työntekijää kohtaan. Sosiaalityöntekijä on yhtenä osana valtasuhteiden verkossa.

Tutkimukseni etenee siten, että luvuissa 2–5 käsittelen tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia ja rakennan viitekehystä. Toisessa luvussa tarkastelen parisuhdeväkivaltaa sosiaalisena ongelmana, määrittelen väkivaltaa koskevia käsitteitä, jäsennän väkivaltadiskurssien muotoutumista sekä kuvaan perhe- ja parisuhdeväkivallan vastaista työtä Suomessa. Kolmannessa luvussa käsittelen voimavaraistamisen (empowermentin) ja vallan käsitteitä ja pohdin asiantuntijuuteen liittyvän tiedon ja vallan kytkeytymistä sosiaalityöhön. Sosiaalityön kontekstissa liitän tutkimukseni maaseutusosiaalityöhön, jota käsittelen luvussa neljä. Tarkastelen maaseudun erityiskysymyksiä: miten maaseudun olosuhteet, pitkät matkat, eristyneisyys ja maaseudun kulttuuri näkyvät parisuhdeväkival-

taa kokeneiden naisten palvelujen saatavuudessa. Viidennessä luvussa pohdin perussosiaalityön ja erityisosaamisen suhdetta. Kuudennessa luvussa esittelen tutkimukseni lähtökohdat, tutkimusongelmat ja pääkysymykset, aineistot sekä pohdin tutkijan asemaa. Samassa luvussa esitän myös tutkimusmenetelmälliset ratkaisut ja kuvaan tutkimuksen analyysin kulkua.

Luvuissa 7, 8, 9 ja 10 käsittelen empiirisen tietoaineksen tuloksia tutkimustehtävien pohjalta. Ensimmäisessä empiirisessä pääluvussa analyysin ja tulkinan kohteina ovat sosiaalityöntekijöiden käsitykset parisuhdeväkivallasta. Kahdeksannessa luvussa analyysin kohteena on, miten maaseudun sosiaalityöntekijät toimivat kohdatessaan parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia. Kuvaan minkälaisia kokemuksia heillä on väkivaltatyöstä ja minkälaisia työmuotoja heillä on käytössä. Yhdeksännessä luvussa tarkastelen sosiaalityön institutionaalisia ehtoja ja rakenteita sekä sosiaalityöntekijöiden auttamisen ja tukemisen keinoja. Luvussa 10 analysoin minkälaisia vallan ja joskus myös väkivallan verkostoja sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään. Lopuksi luvussa 11 pohdin tutkimustuloksia ja sosiaalityöntekijöiden jaksamista vaikean, monimutkaisen ja hankalan parisuhdeväkivallan äärellä, työssä, jossa vaaditaan monipuolista osaamista ja taitavaa työskentelyä.

2 NAISIIN KOHDISTUVA PARISUHDEVÄKIVALTA

2.1 Parisuhdeväkivalta yksityisyydestä julkiseksi ongelmaksi

Parisuhdeväkivalta, kuten muukin perheissä ja läheisissä suhteissa tapahtuva kotiin paikallistuva väkivalta, on tunnustettu ja tunnustettu yhdeksi tämän ajan vaikeimmaksi sosiaalisesti ongelmaksi (Pösö 2001). Parisuhdeväkivalta on yhteiskunnallinen ongelma yleisyytensä, vakavuutensa ja kustannustensa¹ vuoksi sekä ihmisoikeuksien, tasa-arvon ja henkilökohtaisen vapauden loukkauksena. Se vaikuttaa kokonaisvaltaisesti yksittäisten ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin. (Nyqvist 2001, 10; Pösö 2001, 7.) Parisuhdeväkivallassa on kysymys myös läheisistä, seksuaalisista suhteista. Kun väkivallan tapahtumapaikkana on oma koti ja tekijänä oma kumppani, se tekee parisuhdeväkivallasta erityisen sekä rikoksena, väkivallan muotona että kokemuksena. (Husso 2003, 13.) Parisuhdeväkivalta työllistää poliisia ja oikeuslaitosta, sosiaali- ja terveydenhuoltoa sekä monia muita tahoja. Sosiaalityön ammatillisen auttamisen osalta väkivallan kokijoiden ja tekijöiden kohtaamisen ja tukemisen lisäksi parisuhdeväkivallassa voi olla kyse myös lasten suojeluun, huoltoon, tapaamiseen ja elatusmaksuihin liittyvistä kysymyksistä, päihdepalveluista sekä eri osapuolten asumisjärjestelyistä. (Nyqvist 2001, 10; Pösö 2001, 7.)

Naisiin kohdistuva perheen sisäinen väkivalta tuli kansainväliseen julkiseen keskusteluun 1970-luvun alussa. Suomessa naisiin kohdistuvasta (parisuhde)väkivallasta on puhuttu ja siihen liittyvää tutkimusta on laajemmin tehty vasta 1990-luvun loppupuolelta lähtien kansainvälisen painostuksen ja julkisten nuhteiden saattamana, kuten Marita Husso (2003, 14) huomauttaa. Perheen sisäisen väkivallan julkisuuteen tulon myötä kävi ilmeiseksi, että naisiin kohdistuva väkivalta on maailmanlaajuinen ilmiö ja sitä voi esiintyä missä yhteisössä tahansa. Aloittaessani tätä tutkimusta oletin, että väkivallan yleisyydestä johtuen myös maaseudun naiset voivat joutua parisuhdeväkivallan koh-

¹ Naisiin kohdistuvan väkivallan aiheuttamat kustannukset vuositasolla on arvioitu olevan yli 90 miljoonaa euroa ilman välillisiä kustannuksia (Heiskanen ja Piispa 2002).

teeksi ja siten myös maaseudun pienten kuntien sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään väkivallan uhreja.

Väkivalta toista kohtaan on rikos. Voi vain ihmetellä, kuinka useimmilla meistä voi olla samaan aikaan tietoinen käsitys siitä, että väkivalta toisia ihmisiä kohtaan on paheksuttavaa, halveksittavaa ja laitonta ja samaan aikaan voimme sietää pahoinpitelyä siinä määrin kuin me teemme (Eliasson 1997, 32). Kaksijakoista suhtautumista väkivaltaan osoittaa myös se, että vaikka väkivallan lisääntymisestä ollaan useimmiten huolestuneita, ei kaikkeen väkivaltaan haluta puuttua (Notko 2000, 4). Sijoituessaan kodin seinien sisälle, perheeseen ja parisuhteeseen, väkivaltaa on yleisesti pidetty rikosluonteestaan huolimatta sallittuna ja se on säilyttänyt salaisuusluonteensa (Julkunen 1995, 22; Keskinen 1996, 56; Laine 2006, 118). Perhettä on pidetty yksityisenä asiana ja intiiminä alueena, johon yhteiskunta ei ole halunnut, osannut eikä voinut puuttua muutoin kuin lastensuojelun kautta (Nyqvist 2001, 13).

Koti on yhdistetty turvallisuuteen ja se on ymmärretty perheenjäsenten huolenpidon ja välittämisen paikaksi, jonne muiden katseet eivät ulotu (Stanko 1989, 78; Eräsaari, Julkunen & Silius 1995, 8; Notko 2000, 1). Siksi perheessä ja parisuhteessa tapahtuvan väkivallan olemassaoloa on ollut vaikea ymmärtää ja julkisuudessa ilmiötä onkin varsin pitkään pyritty vähättelemään ja kieltämään sen olemassaolo kokonaan. Elizabeth Stanko (1989, 78) huomauttaa, että erityisesti naisiin kohdistuva väkivalta on pikemminkin yhdistetty julkisella paikalla tapahtuvaan katuväkivaltaan kuin kotiin. Kuitenkin naisiin kohdistuva fyysinen ja seksuaalinen väkivalta tapahtuu yleensä kotona, samoin kuin naisten väkivaltaiset kuolemat aiheutuvat kodin tuntumassa tutun miehen tekemän väkivallan seurauksena. (Stanko 1989, 82; Hurttu 2002, 66.)

Perheissä ja parisuhteissa tapahtuvan väkivallan vakavuus ja yleisyys ovat osaltaan vaikuttaneet siihen, että ilmiö on noussut yksityisyydestä näkyville ja julkisuuteen. Parisuhdeväkivallan vakavuudesta kertoo muun muassa se, että kuolemansyytilastojen perusteella² naisten väkivaltakuolemat ovat Suomessa huomattavasti yleisempiä kuin muualla Länsi-Euroopassa ja yli kaksi kertaa yleisempiä verrattaessa muihin Pohjoismaihin.³ Olli Hurttan (2002) tutkimuksen mukaan vuosina 1995–2001 nykyiseen tai entiseen kumppaniin kohdistuneista henkirikoksista 86 prosenttia oli miesten tekemiä ja yli puolessa tapauksista uhrina oli vaimo, avovaimo, kihlattu tai naisystävä, jonka kanssa tekijällä oli parisuhde (mt., 32, 39, 43). Henkirikosten sukupuolijakauma on siten selkeä: parisuhdeväkivalta kohdistuu ensisijaisesti naisiin ja väkivallan luonne on sukupuolen mukaan eriytynyt.

² Kansainvälisten väkivaltatilanteiden vertailuun soveltuu parhaiten väkivaltakuolemien tarkastelu, sillä ne tilastoidaan eri maissa verrattain yhtenäisellä tavalla (Heiskanen & Piispa 2006, 145–146).

³ Vuosina 2000–2004 kuoli puolison tai kumppanin tekemän väkivallan seurauksena keskimäärin 17 naista vuodessa (Heiskanen & Piispa 2006, 145–146).

Parisuhdeväkivallan yleisyys

Vaikka naisiin kohdistuvaan väkivaltaan on kiinnitetty monella tasolla huomiota viime vuosina, yhä edelleen suuri osa siitä jää tilastojen ulkopuolelle. Naisiin kohdistuvasta väkivallasta ja parisuhdeväkivallasta ei helposti raportoida virallisesti, sillä naiset ovat kokeneet intiimistä väkivallasta ilmoittamisen poliisille kielteisenä (Stanko 1989, 80, 82; Kääriäinen 2006, 103–113). Kirjallisuudessa esitetyt arviot perheväkivallan ja parisuhdeväkivallan ilmoittamisesta vaihtelevat suhteellisen paljon (Dobash & Dobash 1979). Suomessa on arvioitu, että vain noin kymmenen prosenttia vakavimmasta väkivallasta tulee poliisiin tietoon (Ewalds 2005, 13). Vuonna 2005 poliisiin tietoon tulleissa perheen sisäisissä väkivaltarikoksissa oli 4109 uhria, viisi prosenttia edellistä vuotta enemmän. Naisia perheväkivallan uhreista oli 3195 ja niistä parisuhdeväkivallan uhreiksi luokiteltuja 2153 naista. Naisten osuus väkivallan tekijänä oli noin yksi kymmenesosa. (Tilastokeskus 2006.)

Vuosina 1997 ja 2005 tehdyt väestökyselyt osoittavat, ettei naisiin kohdistuvan väkivallan yleisyydessä ole tapahtunut suuria muutoksia kahdeksan vuoden aikana (Piispa ym. 2006). Ensimmäinen Suomessa tehty miesten naisille tekemää väkivaltaa selvittänyt kyselytutkimus (Heiskanen & Piispa 1998) osoitti, että 18–74-vuotiaista naisista 40 prosenttia oli joutunut joskus miehen tekemän fyysisen tai seksuaalisen väkivallan tai uhkailun kohteeksi 15 vuotta täytettyään, vuoden 2005 (Heiskanen 2006) kyselyn mukaan vastaava luku oli 43,5 prosenttia naisista (n=4464).⁴ Väestötasolla tämä tarkoittaa 802 000 iältään 18–74-vuotiasta naista. Väkivalta entisessä ja nykyisessä parisuhteessa oli vuonna 2005 hieman harvinaisempaa kuin vuoden 1997 tutkimuksessa. Vuoden 1997 kyselyssä parisuhteessa olevista naisista 22 prosenttia oli joutunut nykyisen avio- tai avopuolison fyysisen tai seksuaalisen väkivallan tai väkivallalla uhkailun kohteeksi joskus parisuhteen aikana, 9 prosenttia viimeisen vuoden aikana, kun taas jälkimmäisessä tutkimuksessa vastaavat luvut olivat 20 ja 8 prosenttia.⁵ (Heiskanen & Piispa 1998; Piispa 2006, 44.)

Perhe- ja parisuhdeväkivaltaa koskeva lainsäädäntö

Perhe- ja parisuhdeväkivaltaa koskevassa lainsäädännössä tapahtuneet muutokset ovat asettaneet myös sosiaalityöntekijöille uusia tehtäviä viranomaisina. Lainsäädäntö kuvaa omalta osaltaan yhteiskunnassa vallitsevia erilaisia sosiaalisia ongelmia, asenteita ja niiden muutoksia. Lainsäädännön ja rikosoikeusjärjestelmän avulla voidaan vaikuttaa asiakkaiden elämään ja rakenteellisiin muu-

⁴ Naisten väkivaltakokemukset olivat hieman lisääntyneet vuodesta 1997 vuoteen 2005, mutta kasvu johtui parisuhteen ulkopuolella tapahtuneesta uhkailusta sekä seksuaalisesta väkivallasta ja ahdistelusta (Heiskanen 2006).

⁵ Väkivalta oli tyypillisimmin muodoltaan lieväksi luokiteltavaa fyysistä väkivaltaa (17 %). Tällaisiksi luokiteltiin liikkumisen estäminen, läimäisy ja kovalla esineellä heittäminen. Vakavaa fyysistä väkivaltaa, kuten lyömistä tai potkimista, kuristamista tai pään hakkaamista, oli kokenut kuusi prosenttia, seksuaalista väkivaltaa viisi prosenttia ja uhkailua kahdeksan prosenttia nykyisen parisuhteen aikana. (Piispa 2006, 44–45.)

toksiin sekä ennaltaehkäistä väkivaltaa (Dalrymple & Burke 1999; Niemi-Kiesiläinen & Kainulainen 2006, 115).⁶

Perhe- ja lähisuhdeväkivaltaa säätelevää lainsäädäntöä on Suomessa muutettu hitaasti verrattuna muihin Pohjoismaihin. Monia merkittäviä uudistuksia toteutettiin vasta 1990-luvulla. Vuonna 1994 kriminalisoitiin raiskaus avioliitossa. Vuonna 1995 uudistettu rikoslaki kertoo yleisestä asenteen muutoksesta parisuhde- ja perheväkivaltaan. Lain mukaan sitä ei enää katsottu yksityiseksi ongelmaksi, perheen sisäiseksi asiaksi tai asianomistajarikokseksi, vaan virallisen syytteen alaiseksi. Rikoslakia muutettiin vuonna 2004, jolloin laista poistettiin säännös, jonka perusteella rikoksen uhri saattoi omasta vakaasta tahdostaan estää syytteen nostamisen tuomioistuimessa (Niemi-Kiesiläinen & Kainulainen 2006, 126). Merkittävänä uudistuksena voidaan pitää vuoden 1999 alusta voimaan astunutta lakia lähestymiskiellosta (898/1998), jota voidaan käyttää estämään entisen kumppanin harjoittama väkivalta ja häirintä. Lähestymiskielto voidaan määrätä yksilön henkeen, terveyteen, vapauteen tai rauhaan kohdistuvan rikoksen uhan tai muun vakavan häirinnän torjumiseksi. Lähestymiskielloa voi hakea tuomioistuimelta uhkaamisen kohde itse, syyttäjä-, poliisi- tai sosiaaliviranomainen. Vuoden 2005 alusta tuli voimaan laki perheen sisäisestä lähestymiskiellosta (Laki lähestymiskiellosta annetun lain muuttamisesta 711/2004). Lakimuutoksen perusteella lähestymiskielto on mahdollista antaa myös silloin, kun suojattu ja uhkaaja asuvat samassa asunnossa. (Mt., 133.) Lain perusteella perheväkivaltatapauksissa syyllinen voidaan määrätä lähtemään perheen yhteisestä kodista.

Vaikka perheväkivaltaa koskevaa erityislainsäädäntöä ei ole, sosiaali- ja terveydenhuollossa on kuitenkin useita lakeja, jotka liittyvät väkivallan käyttöön ja turvallisuuteen velvoittaen sosiaalityöntekijöitä ja viranomaisia toimenpiteisiin. Tällaisia ovat muun muassa lastensuojelulaki (417/2007), päihdehuolto- (41/1986), mielenterveys- (1116/1990) ja sosiaalihuoltolaki (710/1982) sekä laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983). Esimerkiksi lastensuojelulain 25 §:n mukaan muun muassa sosiaali- ja terveydenhuollon, nuoriso- ja opetustoimen sekä poliisitoimen työntekijöillä ja luottamushenkilöillä on velvollisuus tehdä ilmoitus havaitsemastaan suojelun tarpeesta olevasta lapsesta.⁷

⁶ Perhe- ja parisuhdeväkivaltaa koskettava lainsäädäntö lähtee Suomen perustuslaista (731/1999), joka määrää yhdenvertaisuudesta (6 §) sekä oikeudesta elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (7 §). Suomessa ei ole kuitenkaan varsinaista erityislainsäädäntöä perheväkivallan osalta, joten säädöksissä viitataan väkivaltaan yleisesti (Nygqvist 2001, 27). Väkivaltaa tarkastellaan rikoslain (578/1995) 21 §:n mukaisena rikoksena toista henkilöä kohtaan. Rikoslaisissa korostuu väkivallan vakavuuden arviointi ja sen yhteys rangaistukseen. Laissa on keskitytty fyysiseen väkivaltaan, joka on aina rikos. Tavallisimmin kyseessä on pahoinpitely, mutta se voi olla myös vahingonteko, kotirauhan häiritseminen, vapaudenriisto, laitton uhkaus, seksuaalirikos, henkirikos tai sen yrittäminen. Väkivallan käyttö voi olla vain poikkeuksellisissa tilanteissa rikosoikeudellisesti anteeksiannettavaa, kuten esimerkiksi tapauksissa, joissa on kysymys puolustautumisesta toisen väkivaltaa vastaan. (Niemi-Kiesiläinen & Kainulainen 2006, 116, 118).

⁷ Suomalaisessa lainsäädännössä lasten fyysinen kurittaminen kiellettiin vasta vuonna 1983 lapsen pahoinpitelynä ja väkivaltana (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983).

2.2 Väkivallan käsitteellistämisen tapoja

Väkivalta on aina ollut kanssamme ja se on aina ajankohtainen. Se on liittynyt itsestään historian kulkuun ja kietoutunut yhteiskunnan rakenteisiin. (Fawcet, Featherstone, Hearn & Toft 1996, 1.) Jeff Hearnin (1998, 15) mukaan väkivaltaa ei voi määritellä vain yhdellä tavalla. Se, mitä väkivallalla kulloinkin tarkoitetaan, riippuu yhteiskunnan muista ilmiöistä ja vaihtelee ajan ja paikan mukaan sekä historiallisesti ja kulttuurisesti. Universaalien käsitteiden ja spesifien kulttuuristen muotojen ristiriita on ilmeinen: se mitä pidetään hyväksyttävänä jossakin yhteisössä, voidaan toisessa yhteisössä tai toisena aikana lukea väkivallaksi, joka on vastoin yhteisön moraalialueita, uskoa ja kulttuuria ja joka aiheuttaa hämmennystä ja eettisiä ongelmia (Dobash & Dobash 1998, 5). Vaikka väkivallalle ei ole olemassa yksiselitteistä määritelmää, väkivaltaan voidaan Hearnin (1996b, 43; 1998, 16) mukaan liittää neljä näkökulmaa. Ensiksikin väkivalta on tekijän fyysisen voiman, vallan tai pakon käyttöä. Toiseksi väkivallalla on tarkoitus tuottaa vahinkoa. Kolmanneksi väkivallan kohteeksi joutunut kokee sen vahingolliseksi, loukkaavaksi tai häpäiseväksi ja neljänneksi väkivaltaa ovat teot, jotka jokin kolmas taho on tunnistanut väkivallaksi.

Elizabeth Harlow (1996, 62) toteaa, että tavanomainen väkivallan määrittely useimmiten korostaa fyysistä pakkoa/väkivaltaa, mutta väkivalta voi muodostua monilla eri tavoilla. On olemassa myös joukko sortavia ja alistavia ilmiöitä, jotka voidaan nimetä väkivallaksi. Yhteiskuntamme perusrakenteet voidaan mieltää usein väkivaltaisiksi, tällöin väkivalta on rakennettu moniin instituutioihin ja organisaatioihin. Harlowin mukaan väkivalta pitäisikin ymmärtää toisen ihmisen olemista rajoittavina toimintoina tai rakenteina, jotka ovat hierarkkisia, ei-demokraattisia ja epäoikeudenmukaisia.

Väkivalta on totuttu jakamaan dikotomisesti fyysiseen ja henkiseen väkivaltaan, selvärajaisiin tekoihin (Ronkainen & Näre 2008, 30). Väkivallalla on kuitenkin monia muotoja, jotka kietoutuvat toisiinsa: fyysisiä, seksuaalisia, emotionaalisia, verbaalisia, kognitiivisia ja visuaalisia. Väkivaltaan voi myös sisältyä väkivaltaisten olosuhteiden aiheuttaminen, väkivallan uhka ja laiminlyönti. Joskus pelkkä jonkun läsnäolo on häpäisevää ja siten väkivallaksi tulkittavissa. Väkivalta voi olla toiseen henkilöön kohdistettua tai molemminpuolista, se voi olla henkilökohtaista tai institutionaalista, paikallista tai globaalista, se voi tapahtua tuttujen tai tuntemattomien välillä. Se on monikasvoinen joukko tekoja ja tekotapoja. (Fawcet ym. 1996, 1; Harlow 1996, 63.)

Naisiin kohdistuvalla väkivallalla tarkoitetaan sosiaali- ja terveysministeriön tasa-arvotoimiston mukaan sukupuoleen liittyvää väkivaltaa, joka aiheuttaa tai saattaa aiheuttaa naiselle fyysistä, psyykkistä tai seksuaalista kärsimystä tai haittaa. Käsitteeseen sisältyy myös väkivallan uhka, pakottaminen ja mielivaltaisen vapauden riistäminen joko julkisessa tai yksityiselämässä. (Pekingistä Suomeen 1997; Perttu & Ahti 1999, 2.) ”Naisiin kohdistuva väkivalta” on yhteiskunnallisessa keskustelussa vakiintunut ilmaisu, joka yhdistää sellaisia väkivallan muotoja, jotka suoraan tai epäsuorasti kohdistuvat naisiin tai naisten

ruumiiseen (Ronkainen 2001, 140). Siten termillä ”naisiin kohdistuva väkivalta” ei tarkoiteta vain naisiin kohdistuvaa väkivaltaa, vaan väkivaltaa, joka rakentuu sukupuolten epäsymmetriselle suhteelle ja jossa myös tätä suhdetta sekä siihen kytkeytyviä miehuuden ja naiseuden merkityksiä tuotetaan ja käytetään (Ronkainen 1998a, 2–3). Suvi Ronkainen ja Sari Näre (2008, 22) toteavat, että ilmaus ”naisiin kohdistuva väkivalta” on sateenvarjotermi, jonka tarkoituksena on tehdä näkyväksi sellaiset väkivallan muodot ja loukkaukset, jotka jäävät yleensä sukupuolineutraalin ja yleisen väkivaltakeskustelun varjoon. Ronkaisen (1998a) mukaan käsite naisiin kohdistuva parisuhdeväkivalta sisältää paitsi väkivallan sukupuolistuneen luonteen myös väkivallan ja seksuaalisuuden kytkeytymisen toisiinsa joko kulttuurisesti, rakenteellisesti tai toimijatasolla. Tutkimuksissa usein käytetyt käsitteet sukupuolistunut, seksuaalisoitunut ja sukupuolittunut väkivalta viittaavat siihen, että sukupuoli ja seksuaalisuus ovat osa väkivallan rakennetta, väkivaltaan liitetyjä merkityksiä, asenteita ja selitystapoja (Ronkainen & Näre 2008, 21–22).

Perheessä tai parisuhteessa tapahtuvaa väkivaltaa kutsutaan monilla nimillä. Perinteisesti Suomessa on käytetty käsitettä *perheväkivalta*. Käsite kuvaa ydinperheeseen kuuluvien jäsenten välistä väkivaltaa ja siinä korostuvat väkivallan tekijän ja uhrin vuorovaikutukseen liittyvät tekijät. (Säävälä, Pohjoisvirta, Keinänen & Salonen 2006, 14.) Leo Nyqvist (2001, 17) toteaa, että perheväkivalta -käsitteen käyttöä voi perustella kattavan yleiskäsitteen näkökulmasta, mutta perheen sisäisen väkivaltailmiön tarkastelussa tarvitaan myös monivaihteisempaa käsitteistöä. Perheväkivallalle on luotu rinnakkainen, laajempi käsite *lähisuhdeväkivalta*, jolla tarkoitetaan myös muissa lähisuhteissa ja seurustelusuhteissa kuin ydinperheessä tapahtuvaa väkivaltaa. Tällöin tekijänä voi myös olla esimerkiksi entinen kumppani, sisarukset, vanhemmat tai lapset. (Säävälä ym. 2006, 14; Kaitue ym. 2007, 12; Koko perhe kierteessä 2007.) Lähisuhdeväkivallan käyttöä on perusteltu muun muassa sillä, että halutaan korostaa kaikkien väkivaltaa kokeneitten oikeuksia apuun ja turvaan sukupuolesta, iästä tai asemasta riippumatta (Kaitue ym. 2007, 12).

Kun väkivalta kohdistuu nykyiseen tai entiseen avio-, avopuolisoon tai seurustelukumppaniin, käytetään nimitystä *parisuhdeväkivalta*. Parisuhdeväkivalta viittaa tavallisimmin heteroseksuaalisessa suhteessa asuvan parin välillä tapahtuvaan väkivaltaan. Suurin osa perheväkivallasta on parisuhdeväkivaltaa, jossa mies käyttäytyy väkivaltaisesti avo-/aviovaimoan tai tyttöystävänsä kohtaan. (Keskinen 1996, 2; Notko 2000, 5.) Kansainvälisessä ja pohjoismaisessa tutkimuksessa käytetään sukupuolisensitiivisempiä käsitteitä, kuten *wife abuse*, *violence against women* tai *kvinnomisshandel*, jotka viittaavat suoraan naisten pahoinpitelyyn (Eliasson 1997, 51; Ronkainen 1998a, 13; Notko 2000, 5).

Käsitteiden välillä on eroja, mutta usein väkivaltaan liittyvät käsitteet otetaan itsestään selvyyksinä (Kelly 1989, 114–131). Käsittekeskustelua on käyty eri maissa ja kielissä eri tavalla (Hearn 1998). Perheväkivalta -käsitteen käyttöä kritisoivasta keskustelusta suuri osa on tapahtunut feministisen tutkimuksen parissa. Feministisen näkemyksen mukaan perheväkivalta -käsite on ongelmallinen muun muassa siksi, että se hävittää sukupuolen ja vallan ulottuvuudet.

Perheväkivalta-käsitettä käytettäessä peittyy se, minkälaisessa suhteessa tapahtuvaa ja millaista väkivaltaa kulloinkin tarkastellaan. Perheväkivalta -käsitteen käyttö estää väkivallan analysoinnin sukupuolten suhteisiin, seksuaalisuuteen ja sukupuolijärjestelmään kiinnittyen. Käsite hävittää ja depolitisoi siten naisten väkivaltakokemukset parisuhteessa. (Bograd 1989, 13; Mullender 1996, 8–10; Eliasson 1997, 51; Lempert 1997, 150, 164; Ronkainen 1998a, 13.)

Käsitteen konteksti ja käyttötarkoitus vaikuttaa siihen, miten väkivalta kulloinkin halutaan määritellä ja millaisia käsitteitä siitä käytetään. Käytetyt termit ja määrittelyt eivät ole arvovapaita nimeämisiä: ne voivat vaikuttaa ihmisten elämään ja siihen, millaisia käytännön toimia ja millaista politiikkaa yhteiskunnassa noudatetaan. Niihin liittyy myös mielikuvia esimerkiksi perheestä ja ne voivat ohjata auttajien interventioita. (Notko 2000, 8.) Auttamistyön kannalta on tärkeää, minkälaisia tapoja sosiaalityöntekijöillä on puhua parisuhdeväkivallasta ja sen seurauksista.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen *miesten naisiin kohdistamaa väkivaltaa parisuhteessa*. Se on parisuhdeväkivallan yleisin muoto, mikä näkyy tilastoissa ja kirjallisuudessa sekä myös aineistossani. Tarkastelun ulkopuolelle jäävät naisten miehiin kohdistama väkivalta ja samaa sukupuolta olevien parien välinen väkivalta, joita haastattelemani sosiaalityöntekijät olivat kohdanneet hyvin harvoin, jos koskaan. Lapsiin kohdistuva väkivalta näyttäytyy tutkimuksessani perhe- ja parisuhdeväkivallan osana. Ajankohtaisuudesta⁸ ja tärkeydestä huolimatta rajaan lapsiin kohdistuvan väkivallan tutkimukseni ulkopuolelle aiheen laajuuden vuoksi. Käytän tutkimuksessani pääsääntöisesti käsitettä parisuhdeväkivalta ja naisiin kohdistuva parisuhdeväkivalta. Tässä työssä parisuhdeväkivalta viittaa pääasiassa naisiin kohdistuvaan ja miesten tekemään väkivaltaan, joka kytkeytyy sukupuolten välisiin epätasa-arvoisiin valtasuhteisiin. Käytän tekstissäni kuitenkin myös käsitteitä perhe- ja lähisuhdeväkivalta yläkäsitteinä, koska myös haastateltavani käyttivät puheessaan niitä. Perheväkivalta ja lähisuhdeväkivalta -käsitteet olivat sosiaalityöntekijöille parisuhdeväkivaltaa tutumpia arkipäivän puheesta ja ammattikäytännöistä ja myös siksi, että usein sosiaalityöntekijöiden kohtaamiin tapauksiin liittyi myös lapsia. Perheväkivalta -käsitettä käytetään myös osassa lähdeaineistoa. Parisuhde -käsite sisältää tässä tutkimuksessa heteroseksuaalisessa suhteessa olevien avo- tai aviopuolisoiden ja ex-puolisoiden ja nykyisten tai entisten seurustelukumppaneiden suhteet.

2.3 Sukupuolistunut väkivalta - ruohonjuuritasolta maailman näyttämöille

Yritettäessä ymmärtää miesten väkivaltaa naisia kohtaan, on Hearnin (1996a, 24) mukaan tärkeää tarkastella ongelmaa historiallisessa kontekstissa: miten yksilöt ja instituutiot ovat sellaisen väkivallan hyväksyneet, ottaneet vastaan,

⁸ Uusi lastensuojelulaki 2007. 417/13.4.2007.

antaneet anteeksi, katsoneet läpi sormien, normalisoineet ja olleet välittämättä siitä yksityisyyteen kuuluvana asiana, yksittäisten miesten yksittäisiä naisia kohtaan kohdistuvana väkivaltana. Feministien ja feminististen naisliikkeiden merkitys naisiin kohdistuvan väkivallan ongelmaksi määrittelyssä ja esiin nostamisessa on ollut kansainvälisesti tunnustettua (Pehkonen 2003, 8). Naisliikkeen kehitystä on usein kuvattu aalloilla, puhutaan ensimmäisen, toisen ja kolmannen aallon feminismistä (Saarinen 2006, 17–18).

Tarkastelen tässä alaluvussa, miten kysymys miesten väkivallasta naisia kohtaan on levinnyt maailmanlaajuisesti liikkeeksi, virallisten järjestöjen ja valtioiden asialistoille ja sopimuksiin. Tutkimukseni kannalta tällä on merkitystä, sillä nämä feministisesti painottuneet käsitykset naisiin kohdistuvasta väkivallasta ja sen ehkäisemisestä ja hoidosta ovat ohjanneet myös suomalaista naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisytyötä, joka ulotettiin alue- ja kuntatason institutionaaliseen sosiaali- ja terveydenhuollon työhön. Ennakkokäsitykseni oli, että myös eteläsavolaiset maaseudun sosiaalityöntekijät ovat tutustuneet näihin näkemyksiin naisiin kohdistuvasta parisuhdeväkivallasta projektien, oppaiden ja koulutusten välityksellä.

Miesten väkivalta naisia kohtaan tunnistettiin tärkeäksi teemaksi jo ensimmäisen aallon feminismissä, joka sijoittui 1900-luvun taitteeseen (Hearn 1996a, 25–26). Varhaiset feministiset analyysit koskivat usein raiskausta, seksuaalista hyväksikäyttöä ja miesten kontrollia naisten seksuaalisuudesta (Heise 1996, 10). Perheessä tapahtuvan väkivallan ilmiö nousi julkiseen keskusteluun 1960-luvun muutokseen tähtäävien ja radikaalien yhteiskunnallisten liikkeiden myötävaikutuksessa (Pehkonen 2003, 39; Saarinen 2006, 17–18). Miesten väkivalta naisia kohtaan olikin feminismin toisen aallon naisliikkeissä perusteema (Hearn 1996a, 25). Vaimojen pahoinpitely tuli esimerkiksi brittiläiseen julkisuuteen 1970-luvun alussa, kun lukuisat pahoinpidellyt naiset hakivat turvaa ja suojaa naisliikkeen perustamasta neuvontakeskuksesta⁹ miestensä väkivaltaisen käyttäytymisen vuoksi. Vaimojen pahoinpitely tunnistettiin näin uudeksi sosiaalisesti ongelmaksi. (Dobash & Dobash 1989, 52; Schechter 1989, 301.)

Turvakotiliike laajeni pian kansalliseksi ja kansainväliseksi sosiaalisesti liikkeeksi. Vuosien myötä syntyi monia interventioita ja politiikkoja aiheen ympärille (Edleson & Eisikovits 1996, 1–2). Susan Schechterin (1989, 300–301; 1996, 53) mukaan esimerkiksi USA:ssa pahoinpideltyjen naisten liike suuntautui kolmeen päätehtävään: ensiksikin perustettiin ja ylläpidettiin turvakoteja, raiskauskriisikeskuksia, puhelinpäivystyksiä, tukiryhmiä ja muita kriisitukipalveluita naisille ja heidän lapsilleen, toiseksi liikkeen toimijat pyrkivät muuttamaan lakeja ja kehittivät asianajopalveluita naisten suojelemiseksi ja kolmanneksi tiedotettiin ja kampanjoitiin perheväkivallasta sekä järjestettiin koulutusta ammatillisille. (Myös Dobash & Dobash 1989; Heise 1996, 7–10.) Feministisiä järjestöjä ja naisten turvapaikkaliikettä ohjasi empowerment-ajattelu (Kurz & Stark 1989, 249). Ajattelutavan mukaisesti naisryhmät tavoittelivat naisten valtaistumista ja

⁹ Naisliike Womens' Aid'n aktivistit perustivat vuonna 1972 Lontoon esikaupunkiin yhteisötapaamis- ja neuvontakeskuksen naisille (Dobash & Dobash 1989, 54; Hester & Radford 1996, 82).

tasavertaisia suhteita asiakkaiden ja työntekijöiden välillä (Wise 1995, 108; Heise 1996, 10). Pahoinpidellyt naiset eivät olleet "asiakkaita" sanan varsinaisessa mielessä, vaan pikemminkin toisiaan tukevia, yhdenvertaisia osallistujia yhteisessä kamppailussa. Naisille kehitettiin vaihtoehtoisia, vapaaehtoisuuteen perustuvia, valtaistavia ja ei-hierarkisia palveluita. (Schechter 1989, 300.)

Aktivistit pyrkivät saamaan luottamusta ja hankkimaan rahoitusta väkivaltaprojekteihin painostamalla päättäjiä, neuvottelemalla valtioiden kanssa ja osoittamalla, kuinka sukupuolistunut väkivalta liittyy kansainvälisesti arvostettuihin alueisiin, kuten ihmisoikeuksiin, terveyteen ja sosiaalis-taloudelliseen kehitykseen (Dobash & Dobash 1989, 52; Heise 1996, 11). Painostus johtikin siihen, että perustettiin komiteoita selvittämään, mikä on valtion vastuu palvelujen ja tukimuotojen järjestämisessä perheväkivaltaa kokeneille naisille (Hester & Radford 1996, 82). Naisiin kohdistuva väkivalta muuttui yksityisestä sukupuoleen liittyvästä ongelmasta julkiseksi politiikaksi. Kansainvälisen naisten vuoden (1975) ja Naisten vuosikymmeneen (1976–1985) päätteeksi Kööpenhaminan maailmankonferenssissa hyväksyttiin toimintaohjelmaan kohta naisten suojelusta seksuaaliselta väkivallalta, perheväkivallalta, pahoinpitelyltä sekä alistamiselta. (Naisiin kohdistuva väkivalta 1991, 62; Saarinen 2002, 178–179; 2006, 20–21.)

Naisliikkeen kolmannen aallon katsotaan alkaneen 1990 luvulta. Tällöin väkivalta saatiin Yhdistyneiden Kansakuntien, Euroopan Neuvoston ja Euroopan Unionin asialistoille. (Saarinen 2006, 17–20.) Asiakirjoissa naisiin kohdistuva väkivalta tulkittiin sukupuolistuneeksi väkivallaksi ja se nähtiin ilmentymänä vallan epätasaisesta jakautumisesta. Peruskirjan allekirjoittaneet valtiot sitoutuivat uudistamaan lainsäädäntöään ja luomaan ohjelmia, joilla väkivallan seurauksia pyritään lieventämään ja vähentämään sekä lopettamaan väkivalta. YK:n yleiskokous vahvisti vuonna 1993 julistuksen naisiin kohdistuvan väkivallan poistamiseksi ja määritteli sen ihmisoikeusrikkomukseksi. (Naisiin kohdistuva väkivalta 1991, 14, 68; Saarinen 2006, 21.) Pekingissä vuonna 1995 järjestetyssä YK:n neljännessä naisten maailmankonferenssissa maailman hallitukset sitoutuivat ottamaan sukupuolinäkökulman huomioon kaikessa toiminnassaan sekä estämään ja poistamaan kaiken naisiin ja tyttöihin kohdistuvan väkivallan (Ruohonen 2006, 14; Saari 2006, 109). Aino Saarinen (2006, 21) toteaa, että väkivallan ihmisoikeusloukkaukseksi määrittelyn myötä "yksityinen ongelma" tunnustettiin vihdoinkin "oikeaksi" politiikaksi.

Naisiin kohdistuva väkivalta feministisestä näkökulmasta

Naisiin kohdistuvaa väkivaltaa on lähestytty feministisessä keskustelussa monista eri näkökulmista. Michele Bograd (1989, 13–14) toteaa, että kaikilla feministisillä suuntautumistavoilla on myös yhteisiä näkemyksiä ja orientaatioita, jotka hän ryhmittelee neljään ulottuvuuteen seuraavasti: 1) naisten kokemusten arvostamisen, ymmärtämisen ja julkittuomisen tärkeys sekä naisten kokemusten pätevoittäminen, 2) sukupuoleen liittyvän vallankäytön näkeminen väkivaltaa selittävänä tekijänä – sukupuolen ja vallan konstruktio, 3) perheen analysointi

historialliseen kehitykseen sijoittuvana sosiaalisena instituutiona ja 4) naisten tarpeista nousevan tieteellisen tutkimuksen merkitys.

Yksi tärkeimmistä feminististen teorioiden ja käytännön aspekteista on ollut naisten kokemusten ymmärtäminen, pätevöittäminen ja esiin tuominen nimeämällä niitä, luomalla uusia käsitteitä ja määrittelemällä uudelleen sanoja, jotka kuvaavat, toistavat ja refleктоivat väkivaltaa kokeneiden naisten tunteuksia ja kokemuksia. Ensimmäisen aallon feministeiltä puuttuivat sosiaaliset määritelmät ja käsitteet, joilla naisiin kohdistuvasta väkivallasta voi puhua ja jotka tekevät näkymättömän näkyväksi ja määrittelevät, mikä on ja mikä ei ole hyväksyttävää (Kelly & Radford 1996, 20). Sanojen puuttumisella naisten kokemus oli hiljennetty ja tehty näkymättömäksi. (Kelly & Radford 1996, 20; Kelly 1989, 114–115.)

Valtasuhteita ja erityisesti patriarkaalia merkitystä korostava feministinen lähestymistapa on perustunut näkökulmaan, jossa väkivalta nähdään sukupuolten välisenä valtasuhteena ja valtasuhteen uusintamisen muotona yhteiskunnassa (Keskinen 2005, 25). Patriarkaattiteorioissa valta ja hierarkia muodostavat tuottavan ja valtasuhteita uusintavan systeemin (Ronkainen 2002, 209). Yhteiskuntamme on näin rakentunut sukupuolen ulottuvuuden mukaisesti siten, että miehillä on luokkana valta-asema naisiin ja yhteiskuntia luonnehtii miesyliherruus ja naisalistus – patriarkaatin sosiaaliset suhteet. Patriarkaatin käsite viittaa yhteiskunnalliseen ja rakenteelliseen, miehille alistaiseen naisten rooliin, mutta myös yksittäisten miesten valtaan erityisesti perheessä. Niiden monien tapojen joukossa, joilla miehet ryhmänä voivat pitää naisia alistetussa asemassa, väkivalta on tehokkain sosiaalisen kontrollin keino. Väkivalta on välttämätön aspekti miehesherruudelle, koska valta ja auktoriteetti perustuvat viime kädessä uhan ja pakon käytölle. (Bograd 1989, 14; Dobash & Dobash 1979, 57.) Tästä näkökulmasta miesten väkivaltainen käyttäytyminen nähdään mekanismina, jonka avulla miehet saattavat kontrolloida ja syrjiä naisia sekä ylläpitää valta-asemiaan (Kelly & Radford 1996, 20; Dobash & Dobash 1979, 57; Ronkainen 2002, 208).

Patriarkaatin käsitettä on kritisoitu muun muassa siitä, että se ei ota huomioon sosiaaliluokasta ja etnisestä alkuperästä johtuvia naisten välisiä eroja eikä sen avulla ole mahdollista ymmärtää historiallisia muutoksia. Edelleen patriarkaatin käsitteen puutteena nähdään, ettei sen kautta päästä tarkastelemaan niitä mekanismeja, jotka ylläpitävät miesten valtaa. (Pehkonen 2003, 40; Keskinen 2005, 28–29.)

Jotkut feministiset teoreetikot ovat liittäneet vaimon pahoinpitelyn ydinperheen kehitykseen, jossa miesten ja naisten roolit ovat erikoistuneet sekä julkisella että yksityisellä alueella ja vaimot ovat laillisesti ja moraalisesti sidottuja aviomiehiinsä. Tästä näkökulmasta vaimojen pahoinpitelyä on tarkasteltu sosiaalishistoriallisessa ja -kulttuurisessa kontekstissaan, jossa muotoutuu väkivallan dynamiikka, sen sosiaalinen hyväksyttävyyys ja merkitys. Vaimojen pahoinpitelyn kytkeytyessä perhe-elämän rakenteisiin henkilökohtainen ja poliittinen on yhdistetty teoreettisesti ja empiirisesti, yksityisestä on tullut sosiaalista ja poliittista. (Bograd 1989, 14–15.)

Feministisen tutkimuksen ja teorianmuodostuksen alkuvaiheen yhtenä lähtökohtana on ollut naisten kokemusmaailma ja päämääränä kehittää teorioita ja malleja, jotka refleктоivat naisten kokemuksia. Monet feministisesti orientoituneet tutkijat ovat tähdentäneet, että tutkimus ei ole vain tutkimusta naisista (*about women*), vaan tietoa on haluttu tuottaa naisia varten ja heidän asiansa eteenpäin viemiseksi (*for women*). Feministiseen väkivaltatutkimukseen on kytkeytynyt näin poliittinen, muutokseen tähtäävä tavoite. (Bograd 1989, 15–16; Radford, Kelly & Hester 1996, 5.)

Naisiin kohdistuvan väkivallan tutkimus on tunnistanut myös erot naisten kokemuksissa ja väkivallasta selviytymisessä, sukupuoli ei ole ainoa tekijä, joka vaikuttaa naisen asemaan suhteessa valtarakenteisiin vaan myös rotu, luokka, uskonto tai seksuaalinen suuntautuminen muovaavat naisen kokemuksia (Radford ym. 1996, 5–6). Aiemmin näkymättömänä olleiden ongelmien nimeäminen ja tietoisuuden lisääminen on kiteytynyt teesiin henkilökohtaisen poliittisuudesta. Naiset ovat saaneet mahdollisuuden nähdä väkivallan uudella tavalla ilmauksena sukupuolistuneesta väkivallasta ja nimetä kokemuksensa uudella käsitteellä – naisiin kohdistuvalla väkivallalla, joka kietoutuu taloudellisiin, poliittisiin ja kulttuurisiin valtarakenteisiin. (Saarinen 2006, 18–19.)

2.4 Perhe- ja parisuhdeväkivallan vastainen työ Suomessa

Suomalaisen tutkimuksen sukupuolineutraalius

Käsite ”naisiin kohdistuva väkivalta” sekä perhe- ja parisuhdeväkivallan vastainen työ omaksuttiin Suomessa varsin myöhään moniin muihin maihin verrattuna, lähinnä kansainvälisten sopimusten kautta 1990-luvulla (Holli 1995, 23–24; Piispa 2004, 20–21). Aluksi väitettiin, ettei ongelmaa ole tasa-arvoisissa Pohjoismaissa, vaikka tutkimukset osoittivat muuta (Nousiainen 1998, 45; Heiskanen & Piispa 1998). Suomessa väkivalta ja sukupuolten välinen ero peitettiin vaatimukseen sukupuolten samanlaisista mahdollisuuksista ja samanarvoisuudesta työmarkkinoilla, koulutuksessa ja palkkauksessa (Piispa 2004, 23). Pitkään jatkunut suomalaisen hyvinvointivaltion haluttomuus puuttua naisiin kohdistuvaan väkivaltaan, voi Raija Julkusen (1997, 50–60) mukaan selittyä monilla kulttuurisilla ja mentaalisisillä tekijöillä, esimerkiksi agrariiyhteiskunnan vaikutuksilla, sukupuolten tasa-arvoihanteilla tai sukupuolten välisen vastakkainasettelun välttämiseksi.¹⁰ Myös naisliikkeen suhteessa valtioon on ollut tunnusomaista valtion naisystävällisten piirteiden ja emansipaation mahdollisuuden korostaminen (Bergman 1998, 177–179). Naiset ovat ajaneet naisten etuja suurelta osin perinteisin toimintamuodoin ja poliittisten instituutioiden kautta (Julkunen 1994, 19–20; Bergman 1998, 166, 168).

¹⁰ Pohjoismaissa naisliike on yleensä suhtautunut valtioon myönteisesti, liittolaisena. Esimerkiksi skandinaavinen käsite state feminism, valtiofeminismi, viittaa tarkoitukseen yhteistyöhön, jolla osoitetaan vallitseva naisten eriarvoisuus. (Kelly & Radford 1998, 73.)

Monista muista maista poiketen naisiin kohdistuvan väkivallan tutkimusta Suomessa leimasi pitkään sen vähäisyys ja sukupuolineutraalius ilman sukupuolipoliittista vallankäyttöön ja sukupuolten tasa-arvoon liittyvää ulottuvuutta. Ronkaisen (1998b) mukaan sukupuolineutraalius on näkynyt erityisesti arkisimmassa ja tutuimmassa väkivallassa, parisuhdeväkivallassa. Sukupuolineutraalia perheväkivalta -käsitettä käytettäessä häviää tapahtumien ja osallisten erot sekä tekijän ja kohteen sukupuoli, jolloin väkivalta siirtyy niiden ulkopuolelle ja samalla katoavat väkivallan olemus, osapuolten suhteet, vastuu, väkivallan kokemukset ja seuraukset. (Ronkainen 1998b, 49–50.) Perheväkivalta -käsitettä koskeva kritiikki ja viime vuosien tutkimukset ovat vahvistaneet käsitystäni siitä, että naisiin kohdistuva parisuhdeväkivalta tulisi ymmärtää osana sukupuolten keskinäistä, epäsymmetristä valtasuhdetta. (Esim. Keskinen 1996; Husso 1997, 2003; Notko 2000; Nyqvist 2001, 2004; Eskonen 2005.)

Naisiin kohdistuvan väkivallan määrittelykierrokset

Suomessa naisiin kohdistuvan väkivallan määrittymisen sosiaalisesti ongelmaksi on kulkenut kahden erillisen määrittelykierroksen kautta lastensuojelun ja naisliikkeen näkökulmista (Piispa 2004, 20–21; Keskinen 2005, 102; Ruohonen 2006, 12). Aluksi, 1970–1980 -luvulla, keskeisinä toimijoina olivat Naisasialiike Unioni sekä Ensikotien liitto (Piispa 2004, 20–21). Tasa-arvoa korostavassa ilmapiirissä 1970-luvulla ei feministinen näkemys naisiin kohdistuvasta väkivallasta saanut juurikaan kannatusta (Julkunen 1997, 43–64; Pehkonen 2003, 57). Ensikotien liitto otti naisiin kohdistuvan väkivallan määrittelijän roolin ja vaikutti perheväkivaltakäsittelyn omaksumiseen ja asian määrittelyyn sosiaalisesti ongelmaksi (Pehkonen 2003, 57; Piispa 2004, 21). Liiton turvakotitoimintaa muotoili lastensuojelullinen näkökulma: sukupuolineutraalius, perhekeskeisyys ja yhteistyö muiden auttavien tahojen kanssa.¹¹ Toisaalla toimi kansainvälisestä feministisestä liikkeestä vaikutteita saanut Naisasialiitto Unioni ja sen väkivaltaryhmä, joka nosti keskusteluun naisiin kohdistuvan väkivallan ja pyrki vaikuttamaan yhteiskunnallisella kritiikillään myös lainsäädäntöön. (Pehkonen 2003, 41–50.)¹²

Naisiin kohdistuvan väkivallan määrittelyssä alkoi 1990-luvun alussa toinen vaihe (Piispa 2004, 21–22). Kansainväliset sopimukset pakottivat myös Suomen valtion ryhtymään toimenpiteisiin sukupuolistuneen väkivallan ehkäisemiseksi (Naisiin kohdistuva väkivalta 1991, 14; Husso 2003, 15; Ruohonen 2006, 14). Keskeisenä toimijana oli tasa-arvoasiain neuvottelukunta (TANE) ja sen väkivaltajaosto (Ruohonen 2006, 14). Kansainvälisiin sopimuksiin sitoutuminen oli herättänyt tarpeen saada perustietoa ilmiöalueen yleisyydestä Suo-

¹¹ Ensi- ja turvakotien liitto aloitti ensimmäisenä turvakotitoiminnan Turussa vuonna 1978 ja sen jälkeen liiton jäsenyhdistysten turvakoteja on perustettu kaikkiaan 13 (Ruohonen 2006, 11–13).

¹² Unionilaisten perustamien Naisten Apu -yhdistysten tavoitteen mukaisesti Espoossa alkoi feministiselle toimintamallille perustuva turvakotitoiminta vuonna 1983 ja myöhemmin Pietarsaareissa (Piispa 2004, 20–21; Ruohonen 2006, 12). Espoon turvakoti liittyi vuoden 2005 alusta Ensi- ja turvakotien liiton jäseneksi (Säävälä ym. 2006, 62).

messa (Naisiin kohdistuva väkivalta 1991, 129–130; Piispa 2004, 21–22). Vuonna 1998 julkaistiin Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan Tilastokeskuksen kanssa tekemän tutkimuksen tulokset naisiin kohdistuvan väkivallan yleisyydestä ja seurauksista runsaasti keskustelua herättäneessä raportissa *Usko, toivo, haku* (Heiskanen & Piispa 1998).

Naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisy valtion vastuulle

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta julkaisi vuonna 1991 mietinnön, jossa esitettiin naisiin kohdistuvan väkivallan -asioiden päävastuuta sosiaali- ja terveysministeriölle ja aluetasolla lääninhallituksille sekä paikallistasolla terveyskeskuksille (Ajo ym. 2005, 12–13; Pehkonen 2003; Holma ym. 2005, 24–25). Mietinnössä esitettiin myös laajaa, naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisykampanjan toteuttamista. Tästä mietinnöstä alkoi voimistua feministisesti painottunut perheväkivaltaongelman määrittely naisiin kohdistuvaksi väkivallaksi. (Pehkonen 2003; Holma ym. 2005, 24–25.)

Suomen hallituksen tasa-arvo -ohjelmaan vuosille 1997–1999 sisällytettiin naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisy ja samalla valtion talousarviossa osoitettiin toimintaan varoja (Ruohonen 2006, 15). Vuonna 1998 valtioneuvosto käynnisti viisivuotisen Naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisy -hankkeen. Hankkeen ansiosta perhe- ja lähisuhdeväkivallan ehkäisy sai ”valtion statuksen” vakavasti otettavana tehtävänä, joka koskettaa monia viranomaisia. Valtion status korostui myös pääministeri Matti Vanhasen hallitusohjelmassa (2004–2007), jossa väkivalta tuotiin esille sukupuolten välisenä tasa-arvokysymyksenä ja kansalaisten arjen turvallisuutta heikentävänä asiana. Kansalaisjärjestöt olivat tehneet perheväkivallan vastaista työtä jo pitkään, mutta vasta valtion arvovallalla oli mahdollista aloittaa pitkäjänteinen ja kattava eri viranomaisten yhteistyö perhe- ja lähisuhdeväkivallan vähentämiseksi. (Aaltio 1998, 5; Söderholm 1998, 7; Ruohonen 2006, 15.)

Erityisen merkityksellistä projektissa oli, että naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisytyö ulotettiin alue- ja kuntatasolle käytännön asiakastyöhön (Lehtonen 1998, 29; Holma ym. 2005, 25–26; Ruohonen 2006). Hankkeen kautta myös Etelä-Savon sosiaalityöntekijöillä oli mahdollisuus osallistua koulutukseen ja työkokouksiin. He saivat valmiuksia väkivallan käsittelyyn työssään ja monet kiinnostuivat kehittämään väkivallan ehkäisytyötä yhdessä muiden toimijoiden kanssa. Koulutus- ja kehittämistoimintaa jatkettiin kunnissa ja aluetasolla, kun STM aloitti uuden projektin. Tämän Lähisuhde- ja perheväkivallan ehkäiseminen vuosina 2004–2007 -toimintaohjelman tavoitteena oli parantaa koko maan kattavaa sosiaali- ja terveydenhuollon perus- ja erityispalveluverkoston väkivallan uhreille ja tekijöille, tehostaa varhaista puuttumista ongelmaan, erityisesti väkivaltaa näkevien ja kokevien lasten ja nuorten auttamiseksi sekä kehittää väkivaltatilanteiden käsittelyyn tarvittavaa ammatillista osaamista (Ewalds 2005, 9). Tässä toimintaohjelmassa ja sitä seuraavissa oppaissa on havaittavissa muutos aikaisempaan nähden: painopiste on enemmänkin sukupuolineutraalissa perhe- ja lähisuhteessa tapahtuvassa väkivallassa kuin naisiin kohdistuvassa väkivallassa.

Avun hakemisen vaikeus

Parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten avun hakemisen korkea kynnyks tulee esiin muun muassa vuonna 2005 toteutetussa naisuhritutkimuksessa (Piispa ym. 2006). Kyselyyn vastanneista parisuhdeväkivaltaa joskus kokeneista naisista 35 prosenttia ei ollut koskaan puhunut asiasta kenenkään kanssa. Vaikka parisuhdeväkivalta on usein pitkäkestoista ja vakavaa ja avun tarve on huomattavaa, vain noin kolmas osa (31 %) väkivaltaa kohdanneista naisista oli hakenut apua viralliselta taholta.¹³ Tavallisimmin oli haettu apua poliisilta (12 %) tai terveyskeskuksista ja lääkäriltä (11 %). Naiset olivat hakeneet apua myös turvakohteista, kriisipuhelimista, tukiryhmistä, sosiaalivirastoista, perheneuvoloista, A-klinikoilta, mielenterveys- ja oikeusaputoimistoista sekä seurakunnista. (Kääriäinen 2006, 103–113.)

Tyytyväisimpiä kyselyyn vastaajat olivat terveyskeskusten ja lakiasiantuntijoiden palveluihin (80 %). Huomattavaa on, että ne suhteellisen harvat, jotka olivat käyttäneet sosiaalivirastojen palveluja, suhtautuivat hyvin kriittisesti saamaansa apuun, vain 55 prosenttia ilmoitti olevansa tyytyväisiä. (Kääriäinen 2006, 103–113.) Silloin, kun uhri oli hakeutunut hoitoon fyysisen vamman vuoksi, noin kolmanneksessa tapauksista henkilökunta oli ottanut väkivallan puheeksi ja noin neljänneksessä väkivallasta ei puhuttu. Hoitoon hakeutuneet moittivat vähiten hoidon laatua ja asiallisuutta, he kritisoivat enemmänkin henkilökunnan vähättelyä tai kiinnostuksen puutetta. Suurin moite kohdistui siihen, etteivät uhrit saaneet riittävästi tietoa tuke- ja apumahdollisuuksista ja ettei heitä ohjattu muiden ammattiauttajien puoleen. (mt., 115–116.)

Vaikka virallisen avun ja hoidon piiriin hakeuduttiin hieman entistä aktiivisemmin (Kääriäinen 2006, 113), virallisen avun hakijoita on suhteellisen vähän ongelmaan nähden. Tuen tarve ja avun tarjonta eivät näytä kohtaavan toisiaan, mikä asettaa väkivallan uhrien palvelujärjestelmälle määrällisiä ja laadullisia kehittämishaasteita – erityisesti maaseudulla, jossa palveluja on vähän tai joitakin palveluja ei lainkaan. Juha Kääriäinen (2006, 114) esittääkin kysymyksen, onko aihe arka myös julkisia palveluja tuottavien viranomaisten tai järjestöjen kannalta ja tulisiko viranomaisten nähdä herkemmin väkivallan merkit ja tarvittaessa ottaa asia puheeksi rohkeammin. Vuoden 2005 (Kääriäinen 2006, 114) naisuhritutkimuksen mukaan näyttää ensiksikin siltä, että väkivallasta puhutaan erityisen harvoin lasten palvelujen yhteydessä, kuten äitiys- ja lastenneuvolassa, päiväkodissa tai koulussa ja toiseksi palvelujen tarjoajat ovat olleet varsin passiivisia silloinkin, kun väkivalta on tullut puheeksi. Väkivallan puheeksi ottaminen jää suurelta osin asiakkaiden itsensä vastuulle. Husson (2003, 253) tutkimuksen mukaan parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset korostivat puhumisen tärkeyttä väkivallasta selviytymisessä, mutta he kertoivat myös puhumisen vaikeudesta, ”kokemusten kommunikoimattomuudesta ja häpeän vaientavasta voimasta”, joka estää avun hakemista. Kun parisuhteissaan pahoin-

¹³ Kun naisuhritutkimuksessa kysyttiin hoitoon hakeutumisesta vakavimman teon yhteydessä, 63 prosentissa teoista uhri ilmoitti saaneensa jonkinasteisen fyysisen vamman ja näistä vamman saaneista vajaat 30 prosenttia sai hoitoa vammoihinsa (Kääriäinen 2006, 115–116).

pidellyt naiset yrittävät kertoa väkivallan kokemuksistaan, he ovat erityisen herkkiä syyllistämislle ja häpeälle (Husso 2003, 282).

Parisuhdeväkivaltaan liittyvien osapuolten ei ole helppoa käsitellä väkivaltaa (esim. Nyqvist 2001, 159; Husso 2003). Vallitsevat arvot, normit ja asenteet ja väkivallan näkymättömyys vaikeuttavat väkivallan käsittelyä. Sen lisäksi, että väkivaltaisesti käyttäytyvät miehet usein vähättelevät väkivaltaa tai kieltävät sen kokonaan ja monet väkivaltaa kokeneet naiset ovat hiljaa väkivallasta, myös auttajatahot ja muut ihmiset helposti vaikenevat koko asiasta, torjuvat ja kieltävät kiusallisen puheenaiheen. Husso toteaa, että parisuhdeväkivallan kieltäminen ja ulossulkeminen tapahtuu instituutioissa paitsi yksityisasiaksi luokittelemalla myös väkivallan uhreja syyllistämällä ja vastuullistamisella sekä väkivaltaa vähättelemällä, sivuuttamalla ja normalisoimalla. Kertomuksia naisten väkivallan kokemuksista ei ole kuunneltu eikä uskottu, väkivaltaa ei ole tunnustettu eikä tunnustettu. Väkivallan kokemuksista puhumisen vaikeus hidastaa oleellisesti sekä avun hakemista että väkivaltaisesta suhteesta irrottautumista. (Husso 2003, 18, 67–68, 253, 313.)

Väkivallan sukupuolistuneen luonteen huomioiva tutkimus (esim. Heiskanen & Piispa 1998; Nyqvist 2001, Husso 2003) on nostanut esiin avun hakemisen korkean kynnyksen parisuhdeongelmissa sekä väkivallan aiheuttamat moninaiset vaikutukset uhrille, tekijälle ja muille osallisille. Nämä seikat ovat oleellisia asioita sosiaalityön ja muiden ammattiauttajien käytännön työn kannalta. Sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisissa ovat läsnä väkivallan erilaiset, monimutkaiset ja hankalasti eriteltävissä olevat vaikutukset sekä monimuotoiset, kokonaisvaltaiset ja ristikkäiset kokemukset. (Husso 2003, 205, 208.) Parisuhdeväkivallan tutkittuja vaikutuksia ovat esimerkiksi uupumus, väsymys, masennus, pelko, syyllisyys, traumatisoituminen, yksinäisyys, väkivallan oikeuttaminen, kieltäminen, mitätöiminen ja normalisoituminen (Nyqvist 2001, 74–78, 119; Husso 2003, 205). Kyse ei ole yksittäisestä asiasta, vaan koko elämään vaikuttavasta ongelmasta.

2.5 Parisuhdeväkivallan paikalliset erot

Väkivaltaan suhtautumisessa on paitsi ajallisia muutoksia ja vaihteluja myös paikallisia eroja. Vuoden 1997 (Heiskanen & Piispa 1998) ja vuoden 2005 (Piispa ym. 2006) väestökyselyjen mukaan naisten kokeman väkivallan yleisyys vaihtelee muun muassa eri alueilla, vaikka alueiden väliset erot ovatkin pieniä. Maaseutumaisilla alueilla esiintyi myös naisiin kohdistuvaa väkivaltaa, joskin verrattuna suurempiin paikkakuntiin vähän pienempi osuus naisista raportoi asiasta (Heiskanen 2006, 33). Parisuhdeväkivallan kokemuksia maaseutumaisissa kunnissa asuvilla naisilla oli viimeisen vuoden aikana nykyisessä avio- tai avoliitossaan kuudella prosentilla, kun pääkaupunkiseudulla ja taajaan asutuilla alueilla oli kahdeksalla prosentilla ja kaupunkimaisissa kunnissa asuvilla yhdeksällä prosentilla. Parisuhdeväkivallan kokemukset näyttivät lisääntyneen

omassa kotitaloudessa työskentelevien ja maatalousyrittäjien ryhmissä. (Piispa 2006, 49.)

Maaseudun väkivaltaa kokeneet naiset ovat erityisen arkoja paljastamaan ja raportoimaan parisuhdeväkivallasta häpeän, tunnistettavuuden ja kulttuuristen syiden vuoksi (esim. Kainulainen 2002) tai siksi etteivät itsekään tunnista tai tunnusta väkivaltaa, jota ympäristö pitää tavanomaiseen perhe-elämään kuuluvana. Pienessä yhteisössä on tärkeää kyetä salaamaan henkilökohtaiset vaikeutensa naapureilta, joten ihmiset varjelevat yksityisyyttään eivätkä puhu ongelmistaan, vaikka naapurit näkevät ja tietävät enemmän kuin antavat ymmärtää (Holmila 2003, 65). Kulttuuri myös määrittelee parisuhdeväkivallan perheongelmaksi ja siten naisten syyksi ja naisten vastuulle. Myös edellä kuvatut feminismin eri aaltojen aikana esiin nousseet kysymykset ovat olleet sekä ajallisesti vaihtelevia että paikallisilta ulottuvuuksiltaan erilaisia. Keskustelun ja tutkimuksen esiin nostamat naiseen kohdistuvan väkivallan kysymykset eivät ole vaikuttaneet samalla tavalla maaseudulla ihmisten kulttuuriin tapoihin jäsentää elämäänsä kuin kaupungeissa.

Myös kuntien mahdollisuuksissa tarjota asianmukaisia palveluja väkivallan eri osapuolille on suuriakin alueellisia ja kuntakohtaisia eroja. Pienissä maaseutukunnissa on taloudellisesti mahdotonta ylläpitää sellaista ammatillista erityisosaamista vaativaa palveluverkkoa, jota väkivaltatyö vaatii. Sirkka Perttu ja Leena Ahti (1999) kartoittivat naiseen kohdistuvan väkivallan ehkäisyssä käytettävien palvelujen saatavuutta Etelä-Suomen läänin alueella vuonna 1998. Selvityksen mukaan erityisesti kuntien palvelujen tarjonnassa oli suuria eroja, palveluja oli usein niukasti, ne olivat epätarkoituksenmukaisia eivätkä vastanneet laadullisesti uhrien tarpeisiin. Tilanne avun saamisen suhteen oli epätasa-arvoinen ja sattumanvarainen.

Parisuhdeväkivalta maaseudulla

Seuraavassa tarkastelen parisuhdeväkivallan erityiskysymyksiä maaseutukontekstissa. Richard Pughin (2000) mukaan maaseutukontekstissa on erityisiä tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, miten yhteisö suhtautuu perheväkivallan ilmiöön ja kokemuksiin sekä reagoi niihin. Perhe- ja parisuhdeväkivallan syyt eivät oleellisesti poikkea toisistaan maaseutu- ja kaupunkimaisilla alueilla, sillä samanlaiset rakenteet ja asenteet voivat ulottua laajalle koko yhteiskuntaan. (Mt., 140.) Maaseutuun liitetään kuitenkin usein konservatiiviset sosiaaliset ja kulttuuriset arvot. Myös agrariiyhteiskunnan perinteet ja vaikutukset sekä patriarkaalin asenneilmapiiri perheissä ja yhteisöissä voivat näkyä selvemmin maaseudun naisten ja miesten roolissa ja asemassa. (Alarinta 1998, 20–21.)

Säävälä ym. (2006, 32–33) toteavat, että patriarkaaliset asenteet ovat Suomessa nykyään pitkälti piilotettuja yleisesti hyväksytyyn sukupuolten tasa-arvon tavoittelun vuoksi eivätkä tällaisia asenteita ylläpitävät yleensä halua paljastaa käsityksiään. Yksilöiden ja yhteisöjen patriarkaaliset arvot voivat kuitenkin olla riskitekijä naiseen kohdistuvalle väkivallalle maaseudulla. Esimerkiksi miesten ylivaltaa korostava ilmapiiri ja korkeampi yhteiskunnallinen status, naisten eristäytynyt asema ja niukka sosiaalinen tuki perheen ulkopuolella sekä naisten

rajoitettu oikeus käyttää itsenäisesti perheen taloudellisia resursseja maatiloilla edesauttavat osaltaan väkivallan piilossa pysymistä.

Koska perheväkivalta on historiallisesti koettu oikeutetuksi ja yksityiseksi asiaksi, väkivaltaa kokemaan joutuneet naiset ja lapset jäävät usein näkymättömiksi ja väkivallan tekijän armoille kodissaan. Maaseudulla suhtaudutaan myös usein epäluuloisesti ulkopuolisiin ja viranomaisten kontrolliin, joten avun hakemista vältetään (Saltman, Gumpert, Allen-Kelly & Zubrycki 2004, 528). Erityisesti maaseutuyhteisöissä vallitsee ristiriitoja siitä, mikä koetaan ongelmaksi, kenen intressit ovat ensisijaisia (uhrit, tekijät, todistajat), mikä on hyväksyttävää ja mitkä rikokset tuomitaan vähemmän rikollisiksi kuin toiset (Kelly 1996, 73). Väkivallan näkymättömyys vahvistaa niiden käsityksiä, jotka haluavat kieltää perheväkivaltaongelman. Perheväkivaltaa ei haluta nähdä yhteisössä ja se suljetaan ulkopuolelle, ulkoistetaan toisiin. (Pugh 2000, 141.) Liz Kellyn mukaan perheväkivallan näkymättömyys liittyy näin käsitykseen, jonka mukaan rikollinen toiminta liittyy yhteisön ulkopuolisiin. Perheväkivalta haastaa tämän rikoskäsityksen, koska se vaatii tunnustamaan, että väkivaltarikos voi liittyä myös meihin – sisäpuolisiin. (Kelly 1996, 74.)

Husso (2003) toteaa, että häpeä ja siihen liittyvä sosiaalinen eristäminen ja eristyminen ovat yksi tärkeä väkivallan sukupuolistunutta luonnetta huomioivan tutkimuksen esiin nostama asia. Sosiaalinen ja fyysinen eristyneisyys on luonteenomaista monille väkivaltaisille avioliitoille. Eristyneisyys vähentää sekä väkivallan uhrien että väkivaltaisten kumppaneiden kiinnittymistä sukulaisiin, ystäviin ja yhteisöön eivätkä he voi silloin saada tukea väkivallan lopettamiseksi. (Johnson 1998, 43.) Myös Leo Nyqvist (2001, 91) havaitsi tutkimuksessaan, että jopa lähisukulaisiin saakka ulottuva sosiaalinen eristäminen ja ihmishuoneverkon pieneneminen oli yksi tyypillisimmistä piirteistä väkivaltaongelmista kärsivissä perheissä. Holly Johnsonin (1998) kanadalaisen tutkimuksen tulokset tukevat käsitystä, jonka mukaan vaimon pahoinpitely on sidoksissa sosiaaliseen kontrolliin ja tuen heikkoon tasoon. Väkivaltaa käyttävät miehet hallitsevat, käyttävät valtaa ja kontrolloivat naisten elämää pitämällä heidät eristettynä sekä riippuvaisena miehestä. Eristäminen on tarkoituksellinen strategia, jolla pahoinpidellyiltä naisilta katkaistaan tiedonsaanti ja ulkopuolinen tuki (Kelly 1996, 79). Väkivallan tekijöiden näkökulmasta lähes kaikki ulkopuoliset suhteet voivat näyttää uhkaavilta ja pahoinpitelyn jatkuessa väkivaltaa käyttävät miehet eristävät uhrinsa yhä enemmän muusta maailmasta (Pence & Shepard 1989, 291). Joissakin tapauksissa pelko ja häpeä saavat pahoinpidellyn vetäytymään vapaaehtoisesti sosiaalisesta vuorovaikutuksesta (Johnson 1998, 43).

Eristyneisyys korostuu maaseutuyhteisöissä. Maaseudulla yksilöt ja perheet elävät usein sosiaalisesti ja fyysisesti etäällä ja eristyksissä muista ihmisistä, jolloin väkivaltailmiöön liittyvä näkymättömyys ja tarkoituksellinen eristäminen ja eristäytyminen aiheuttavat harvaan asutuilla alueilla erityisiä vaikeuksia sekä väkivallasta kärsiville että niille, jotka yrittävät auttaa heitä. (Pugh 2000, 140.) Jos haluaa kontrolloida kumppanin käyttäytymistä ja yhteydenpitoa toisiin, harvaan asutuilla alueilla on helpompi eristää puoliso muusta maailmasta, esimerkiksi katkaisemalla tiedonsaanti ja ulkopuolinen tuki. Väkivallalla

uhkaaminen on erityisen vaikuttavaa ja todellista tilanteessa, jossa kukaan ei kuule lähimpien naapureiden ollessa kilometrien päässä. Eristyneessä kodissa kukaan ei voi myöskään nähdä mahdollisia fyysisen vahingoittamisen jälkiä ja seurauksia. Väkivallan kohteen pelkoa ja tunnetta yksinäisyydestä, avuttomuudesta ja eristyneisyydestä lisää pikaisen avun saannin mahdottomuus, sillä esimerkiksi poliisin tuloon voi kulua tunteja, vaikka apua tarvittaisiin välittömästi. (Mt., 141.) Harvaan asutulla maaseudulla, kaukana naapureista ja palveluista, pakeneminen tai lähteminen ja avun hakeminen on vaikeaa – joskus mahdotonta.

Maaseudulla ihmiset tuntevat ja tietävät toisensa laajalla alueella. Väkivallan uhrin osalta tämä tarkoittaa sitä, että turvallisuutta ja anonymiteettiä ei voi saavuttaa muuttamalla vain muutaman kilometrin päähän. Muuttaminen muualle tai pakeneminen lähimpään turvapaikkaan, joka saattaa olla hyvinkin kaukana, voi samalla katkaista yhteydet ystäviin ja yhteisön tukeen. (Pugh 2000, 141.) Jos väkivallan käyttäjistä eroaminen merkitsee perheestä ja muista läheisistä suhteista luopumista ja yksinäisyyttä, monet väkivaltaa kokeneet ovat taipuvaisia pitämään kiinni huonostakin parisuhteesta tai palaamaan lyhyen eron jälkeen puolisonsa luo (Arias 1998, 217).

Maatilalla toimeentulo ja koko perheen hyvinvointi perustuu usein yhteiselle työlle ja omaisuudelle. Perhe ja työ omalla tilalla saattavat muodosta koko elämänpiirin, mutta ne voivat samalla sitoa tiukasti suhteeseen ja eristää muista (Keskinen 1996, 34). Sen sijaan kodin ulkopuolinen työskentely voi vähentää eristyneisyyttä, helpottaa tiedon saamista ja erilaisten mielipiteiden kuulemista myös naisiin kohdistuvasta väkivallasta. Työssäkäynti antaa myös taloudellista riippumattomuutta ja autonomiaa tarjoten mahdollisuuden suhteesta lähtemiseen. Työssäkäynti ja omat tulot antavat myös valtaa, mikä voi olla uhka dominoivalle ja kontrolloivalle puolisolle. Työssäkäynnin kieltäminen onkin yksi keino käyttää valtaa. (Johnson 1998, 45.)

Varsinkin maaseutuyhteisössä miehillä on usein enemmän valtaa ja korkeampi status kuin vaimoilla, eikä yhteisö silloin aina halua nähdä ja tunnustaa mitä naisille tapahtuu. Tämä voi myös vaikuttaa verkoston tukeen. Miesten sanaa uskotaan helpommin ja naiset voivat menettää mahdollisuuden sukulaisten, ystävien ja naapureiden apuun. (Kelly 1996, 79; Pugh 2000, 141–142.) Vaimon lyöminen ja pahoinpitely liittyy usein siihen, minkälaisen tuen uhrin ja lyöjät saavat sosiaaliselta verkostoltaan. Kaikkein haavoittuvaisimpia ovat naiset, jotka jäävät yksin vastassaan mies, jolla on laaja kannatus ja tuki ympäristössään. (Johnson 1998, 43.) Yhteisö saattaa leimata väkivallan kohteen jopa syylliseksi ja tekijän väkivallan uhriksi, jos paikallinen kulttuuri ei esimerkiksi hyväksy avioeroa (Pugh 2000, 142). Tekijä ja verkosto saattavat antaa naiselle myös väärää informaatiota, häntä voidaan syyttää väkivallasta ja sen negatiivisista seurauksista, voidaan uhata, että nainen menettää lasten huoltajuuden tai lapset viedään kotoa pois (Kelly 1996, 79). Sosiaalinen verkosto, ystävät, perhe, naapurit, ammattilaiset ja koko yhteisö usein vielä lisäävät naisten eristämistä ja eristäytymistä, jos eivät tunnista väkivaltaa tai eivät halua ymmärtää ja puuttua siihen (Pence & Shepard 1989, 291). Jos naisella on lähellä sukulaisia ja ystäviä,

he voivat tarjota emotionaalista tukea ja tilapäistä turvapaikkaa, mutta tuki saattaa loppua lyhyeen, varsinkin, jos väkivaltainen mies alkaa uhkailla myös naisen tukijoita (Kelly 1996, 77). Viralliset auttajatahot saattavat uskoa tunnettujen ja arvossapidettyjen miesten selityksiä, että väkivalta oli oikeutettua tai se ei ollut vakavaa. Tällainen suhtautuminen vahvistaa edelleen väkivaltaa käyttävien miesten asemaa, he saavat tukea uskomuksilleen, että toiset eivät puutu asiaan, eivät asetu vastustamaan väkivaltaista käyttäytymistä eivätkä suojele uhria. (Dobash & Dobash 1989, 58.)

Jokainen yhteisö voi katsoa perheväkivaltaa läpi sormien tai vastustaa sitä. Yhteisö voi tunnistaa väkivallan osaksi yhteisöä tai olla välittämättä siitä, se voi tukea naista, jota on pahoinpidelty tai jättää hänet ulkopuolelle. Yhteisöillä, ystäväillä, sukulaisilla, naapureilla ja työtovereilla voi olla tärkeä merkitys sekä naisten ja lasten turvallisuuden tuojana että väkivallan vähentämisessä (Kelly 1996, 67-68). Eri yhteisöissä vallitsee erilaisia valtasuhteita, jotka kietoutuvat toisiinsa ja erityisesti maaseudun yhteisöjen ja yksilöiden valtasuhteet vaikuttavat siihen, miten yhteisö hyväksyy, kieltää tai tuomitsee väkivallan.

3 VALTA JA VOIMAVARAISTAMINEN

3.1 Vallasta ja vallan määritelmistä

Valtaa on kaikkialla ja se on aina läsnä (Foucault 1998; 2000; Fook 2002, 52). Valta on myös tässä tutkimuksessa yhtenä punaisena lankana kietoutuen monisyisenä ja toisiinsa lomittuvina säikeinä eri teemoihin, maaseudun sosiaalityöhön ja parisuhdeväkivaltaan. Aiempi tutkimus on osoittanut vallan keskeisyyden ja sen erilaisia merkitysulottuvuuksia väkivaltailmiössä. Väkiältä liitetään valtaan sen äärimmäisenä ilmauksena. Myös sosiaalityössä on kysymys vallasta ja voimavaraistamisesta (empowermentista) sekä muutostyöstä, jossa valta on aina asiakastilanteissa läsnä, näkyvänä tai näkymättömänä. Sosiaalityöntekijän asema viranomaisena kytkee työhön vahvasti kontrollin vallankäytön mukana. Valta-käsite yhdistetään usein kielteisiin ilmiöihin esimerkiksi väkivaltaan, pakkovaltaan, uhkaan tai kontrolliin, mutta valtaa itsessään voidaan pitää sekä välttämättömänä että pääosin myönteisenä ilmiönä (Turunen 1997, 51, 281).

Sosiologiassa valta on keskeinen, mutta monimutkainen käsite, ja siitä on kehitetty lukuisia määritelmiä. Talcot Parsons on esittänyt vallan nollasumma -entiteetiksi eli voimaksi, jota käytetään toisia kohtaan; valtaa on joillakin ja joillakin sitä ei ole. Valta käsitetään tällöin äärelliseksi ja se voidaan ottaa pois konfliktin kautta niiltä, joilla sitä on. Vaikka valta sisältää toimintaa, sitä luonnehtii tietty pysyvyys ja kiinteys, joka tekee kykenemättömäksi ja passiivisiksi ne, joilla valtaa ei ole. (Dominelli 2000, 126.) Tämänkaltainen dikotominen valtakäsitys liitetään joskus parisuhdeväkivaltaan. Näkemyksen mukaan väkivaltaisessa parisuhteessa eläviä naisia pidetään siten passiivisinä ja kyvyttöminä, vallattomina ja voimattomina uhreina, jotka eivät voi tehdä mitään asemalleen. Jotkut taas, kuten esimerkiksi Anthony Giddens (1984, 154), ovat sitä mieltä, ettei valtaa tule määritellä ristiriidan avulla. Giddensin (1984, 145–153) mukaan valtasuhteet koskevat autonomiaa ja riippuvuutta, mutta kuitenkin kaikkein selvimminkin riippuvuusasemassa olevat toimijat ja osapuolet säilyttävät tietyn autonomian asteen. Valtasuhteet ovat aina myös kaksisuuntaisia, jopa silloinkin, kun yhden toimijan tai osapuolen valta toiseen toimijaan tai osapuoleen

verrattuna on minimaalinen. Tämä tarkoittaa sitä, että väkivaltaisessa suhteessa uhri ei ole vain avuton ja kyvytön ”uhri” vaan hänellä on edes jossain määrin itsenäisyyttä ja toimintamahdollisuuksia.

Max Weberin klassisen määritelmän mukaan valta on todennäköisyys, että jossakin sosiaalisessa suhteessa oleva henkilö voi saada tahtonsa läpi muiden vastustuksesta huolimatta. Weberin määritelmä lähtee siitä, että valta ei ole ominaisuus vaan suhde. Valta on aina valtaa johonkin. (Allardt 1985, 122.) Weber (Gronow & Töttö 1997, 316–319; Heinonen 2006, 130–131) tarkastelee valtaa herruuden sosiologiassaan. Herruus eroaa vallankäytöstä siinä, että valta on Weberin mukaan pakottamista, herruus tottelemista. Olennaista tottelemisessa on auktoriteetin vallankäytön ja järjestelmän hyväksyttävyyden ja oikeuden, legitimiys. Säännöt ovat voimassa, koska toimijat pitävät niitä voimassa olevina ja tunnustavat sääntöjen legitimiuden. Legitiimin järjestyksen perustana voi olla joko konventio tai laki tai molemmat.

Michel Foucault (2000, 41) on kehittänyt edelleen Weberin ajattelua vallasta sosiaalisina suhteina (Heinonen 2006, 131). Foucault korostaa vallan omistamisen sijaan sen käyttöä. Valta ei ole joidenkin hallussa, eikä ole mahdollista olla vain joko vallan käyttäjä tai vallan kohde. Foucault hylkää käsitykset vallan olemuksen hierarkkisuuudesta, pysyvistä rakenteista ja institutionaalisesta järjestyksestä. Foucault’n valtakäsityksen mukaan alistaminen, ylivalta, estäminen ja rajaaminen eivät ole vallan ensisijaisia aspekteja. Valta on olemassa käytettäessä ja toimittaessa, kyse on kyvystä ja toimivallasta. Valta on toimijoiden eli subjektien välinen toiminta- ja vaikutussuhde ja luonteeltaan taktista ja strategista. (Foucault 2000, 41; Helén 1994, 276.) Foucault’n mukaan valta ei ole absoluuttista vaan suhteellista. Se on yhteiskunnallinen suhde, jonka olemassaolo ja kehitys määräytyvät yhteiskunnan aineellisen perustan mukaan (Parker, Fook & Pease 1999, 150). Valtasuhteet eivät ole suoraa ja yksisuuntaista, ylhäältä alas tai alhaalta ylös olevia, vaan niistä muodostuu valtasuhteiden verkko. Toiminnallisuuden lisäksi Foucault korostaa vallan tuottavaa ja ruumiillista luonnetta, jolloin ensisijaista on se, miten valtaverkostot tuottavat sosiaalista, kulttuurista ja subjektiivista todellisuutta (Foucault 2000, 41, 240; Helén 1994, 278). Vallan tuottavuus eli produktiivisuus tarkoittaa sitä, että valta on jatkuvasti läsnä, kaikkialla, ihmisten kohdatessa toisiaan ja tuottaa ja muokkaa ihmisten identiteettejä (Foucault 1998, 70; Juhila 2006, 143). Produktiivisilla vallankäytön teknologioilla pyritään tuottamaan kohteen suostumuksen saamiseen perustuvia haluttuja valintoja ja käyttäytymistä.

Ilpo Helénin mukaan Foucault’n teksteissä (2000, 181–182) voidaan erottaa kolme historiallista vallan hahmoa tai järjestysmuotoa. Foucault viittaa repressiivis-eksklusiiviseen vallan käytön muotoon puhuessaan lakiin nojaavasta juridis-monarkkisesta järjestyksestä. Repressiivisessä monarkkiaan perustuvassa vallankäytössä ei tarvita vallankäyttäjän kohteen suostumusta, vaan kohde pakotetaan haluttuihin valintoihin tai käyttäytymiseen sanktioita käyttämällä, fyysisellä väkivallalla ja sen uhan avulla. Tällaisesta käskyvallasta, valtiaan alamaiseen kohdistavasta vallan järjestysmuodosta, Foucault on siirtynyt integroivan vallan muotoiluihin. (Helén 1994, 278.) Foucault piti vankilan ideaa ny-

kyaikaisen vallankäytön muotona; vankilan kaltaiset kurinpidon ja valvonnan yhdistelmät toimivat kaikkialla nyky-yhteiskunnassa, kuten mielisairaaloissa, kouluissa ja sosiaalivirastoissa (Helèn 2000, 472). Näin on syntynyt normalisoivan kurin verkostoja, joissa toiminnallistamisen ja järjestyksen ylläpidon yksinkertaisia välineitä ovat jatkuva valvonta, hierarkkinen tarkkailu ja normaalista-va rangaistus (Foucault 2000, 232; Helèn 1994, 281). Foucault näki myös, että valta on peliä, joka kamppailujen ja loputtomien ristiriitojen kautta muuttaa, vahvistaa ja kääntää voimasuhteita vastakkaisikseen (Helèn 1994, 276). Avainkäsite, jonka kautta valta operoi, on diskurssi. Foucault'lle (2000) diskurssit ovat institutionalisoituneita totuusregiimejä, jotka tuottavat sekä objekteja että subjekteja (Petrelius 2005, 20).

Foucault (2000, 249) on esittänyt käsitteen normaalistaminen, jolla hän tarkoittaa mekanismia, jonka avulla yksilöt saadaan mukautettua yhteiskunnan ja hallinnon sääntelyprosesseihin, yksilöt normaalistetaan vallalla (Parker ym. 1999, 150). Normaalista-va valta toimii normatiivisen vallan tavoin ja sitä kannattavat kaikkialla läsnä olevat kurinpitomuodot. Terapeuttiset ja sopeuttavat normaalisuustuomarit (esim. sosiaalivirkailija-tuomarit) tukevat normaalista-van vallan ja normatiivisen aineksen universaaliutta. (Foucault 2000, 418.) Foucault'n ajatukseen vallasta tuottavana liittyy kysymys yksilöstä. Kurinpidon ja seksuaalisuuden verkostojen yksi oleellinen ulottuvuus on pyrkimys tuottaa yksilösubjekti, joka hallitsee, normalisoi, itse itseään. (Helèn 1994, 282.)

Foucaultin valtakäsitys muuttui myöhemmässä vaiheessa ja hän alkoi puhua strategisista asetelmista, joissa korostuivat kiistan ja taistelun, vastarinnan, itsehallinnan ja vapauden teemat (Helèn 2000, 472). Foucaultin esittämät vallankäyttömenetelmien kehityksen historiakuvaukset viittaavat sellaiseen teknologioiden kerrostuneisuuteen, jossa vanhimmat kerrokset sisältävät fyysistä väkivaltaa. Niiden jälkeen tulevat väkivallan käytöllä uhkaavat ja eristävät teknologiat, kun taas uudemmissa kerroksissa painottuvat integroivat, ehdollistavat ja kielelliseen alistamiseen perustuvat teknologiat. Valta on monimutkaista, monikerroksista, hienovaraista, äänetöntä ja näkymätöntä ja sitä on kaikkialla ja ikään kuin ei missään. Kaikki vallankäytön kerrokset voivat olla yhtä aikaa vallalla: sodan väkivaltaisista teoista yksilön tarkkailuun kulunvalvontalaitteen avulla tai vaikka professionaalisenä vallankäyttönä sosiaalityön käytännöissä ja ammattilaisten puheessa.

Feministinen foucault'lainen valtakeskustelu

Aiemmin luvussa kaksi olen tarkastellut feminististä parisuhdeväkivaltaan liittyvää ajattelua, joten tässä yhteydessä käsittelen lyhyesti uudempia feministisiä foucault'laisia valtakeskusteluja. Vallan käsite nousi erityisen huomion kohteeksi 1990-luvun taitteessa Foucault'n valtateorioiden saatua sijaa yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa (Oinas 2004, 222). Marianne Liljeström (2004, 11) toteaa, että feministiset tutkimukset pohtivat suhdettaan ympäröiviin hallitseviin normeihin ja ihanteisiin sekä tekevät näkyväksi ja kyseenalaistavat valtaa, joka sisältyy hallitseviin olettamuksiin tiedon tuottamisesta, vastaanotosta ja arvioinnista. Feministisen ajattelun perinteessä on ollut keskeistä teorian naisiin

kohdistuvasta sorrosta, hallinnasta ja alistamisesta sekä valtasuhteesta ja – hierarkiasta – naisten ja miesten välisen vallan epätasapainosta, vallasta, joka erottelee, syrjii, alistaa, kontrolloi ja riistää naisia sukupuolen, seksuaalisuuden, luokan tai rodun perusteella (Koivunen 1996, 35). Naisiin kohdistuva väkivalta ja erityisesti intiimi väkivalta on esimerkki äärimmäisestä miesten vallasta ja naisten alistuksesta, väkivaltaa tarvitaan silloin, kun valta epäonnistuu (Ronkainen 2002, 208).

Varhaisempaan feministiseen väkivaltatutkimuksen traditioon liittyy teoreettisella tasolla ongelmia, kuten erot sivuuttava universalisoiva lähestymistapa sekä dikotominen valtakäsitys. Tämän käsityksen mukaan valta ymmärretään dominanssina, kaksijakoisena suhteenä, jossa toinen käyttää valtaa ja toinen on valtaa vailla. Sukupuolikäsitys perustuu naisten ja miesten väliselle valtaerosuhteelle. (Keskinen 2005, 15, 27.) Nämä varhaisemmat, erityisesti radikaalifeminismin, käsitykset joutuivat kritiikin kohteeksi ja nähtiin, että sukupuoli tulee määritellä uudelleen ja hylätä dikotominen ajattelutapa sekä sen sijaan tutkia sukupuolen tuottamista, sen materialisoimista ja ymmärrettävyyttä historiallisena ja kontekstuaalisena prosessina (Koivunen & Liljeström 1996, 21). Suvi Keskinen (2005, 45–46) huomauttaa, ettei Foucault (2000) kiistänyt vallan voivan kiinnittyä joihinkin paikkoihin ja suhteisiin epäsymmetrisinä, lukkiutuneina valtasuhteina, vaikka valta onkin monimutkaisuudessaan liikkuvaa ja verkostoituvaa. Tämä antaa mahdollisuuden tarkastella sukupuolta hierarkisoivana suhteenä sitoutumatta silti staattiseen ja dikotomiseen valtakäsitykseen.

Foucault'laisiin lähtökohtiin nojaa myös Judith Butler teoksessaan *Gender Trouble* (1990). Butler tarkastelee sukupuolta mekanismina, joka tuottaa ruumiilliset subjektit sukupuolitettuina ja seksuaalisina (Koivunen & Liljeström 1996, 22). Hän kyseenalaistaa sukupuolen biologisen perustan ja ajatukset sukupuolesta (sex/gender) tuloksena vallasta, jonka hän nimeää heteroseksuaaliseksi matriisiksi. Tällä hän tarkoittaa tuottavaa biologista, lääketieteellistä ja seksuaalista tietovaltaa, joka pyrkii järjestämään kaikki ruumiit, halut ja sosiaaliset identiteetit toisiaan täydentävään kaksinapaiseen malliin. Mallissa tuotetaan kaksi kategoriaa – mies ja nainen – joista kumpikin koostuu anatomis-fysiologisen ruumiin, tietyn seksuaalisen halun ja tietyn sosiaalisen roolin yhteydessä. (Butler 1990; Koivunen 1996, 54.) Butlerin (1990) mukaan sukupuoli on jotakin, mitä me teemme pikemmin kuin mitä me olemme (*doing gender*). Butler toteaaakin, ettei ole mitään mieltä erottaa toisistaan biologista (*sex*) ja sosiaalista sukupuolta (*gender*), jos ”sex” jo alusta lähtien on sukupuolitettu (Liljeström 1996, 119). Sukupuolta ei voida selittää biologisilla tai anatomisilla eroilla, vaan sukupuoli muodostuu jatkuvan tekemisen ja toiston kautta, jatkuvasti tuotettavana, puhetapojen ja tekojen kautta muotoutuvana kulttuurisena ja sosiaalisena erotteluna (Butler 1990; Keskinen 2005, 39–41).

Keskustelu vallasta on naistutkimuksessa siirtynyt varhaisemmasta puheesta, kuten alistuksesta ja yhteiskunnallisen aseman vallasta, systeemistä ja rakenteesta, pikemminkin tuottavan vallan, käytäntöjen ja merkitysten kysymyksiksi (Koivunen 1996, 54). Feministinen valtakäsitys tukeutuu foucault'laiselle käsitykselle vallasta monensuuntaisina arkielämässä vaikuttavina

voimina. Valtaa on kaikkialla eikä se ole sitoutunut johonkin paikkaan (valtioon, instituutioihin) tai jonkin ryhmän (kuten työntekijöiden) haltuun, vaan läpäisee verkostona koko sosiaalisen kentän ja muodostaa osan arkipäiväisiä sosiaalisia suhteita. Foucault'laisessa ajattelutavassa valtaa ei tarkastella vain rajoittavana kontrollina, vaan myös tuottavana valtana. Valta on valtaa tuottaa subjekteja sekä vallan alaisina että valtaa käyttävinä toimijoina. (Foucault 1998; Keskinen 2004, 23.)

Ronkainen (2002, 211–212) toteaa, että keskustelu vallasta on muuttunut keskusteluksi toimijuudesta, jolloin termit toimijuus ja subjektius ovat korvanneet aikaisemmat käsitteet vastustus ja vastarinta. Foucault kytkee vallan juuri subjektiksi tuleminen analyysiin, joten diskursiivisten käytäntöjen tarkasteleminen naiseutta ja naissubjektiviteettia tuottavina tarjoaa lähtökohdat sukupuolittumisen prosessien ymmärtämiselle (Koivunen 1996, 54). Kun valta ymmärretään toimijuuden kautta, korostuu esimerkiksi naisten väkivallasta selviytymisen tavat ja strategiat (esim. Hoff 1990; Keskinen 1996). Ronkaisen (2002, 212) mukaan väkivaltaa kokeneiden naisten toimijuus näkyy heidän aktiivisuuteen ja pyrkimyksensä hakea apua itselleen, miehelleen ja lapsilleen samoin kuin siinä, etteivät naiset hyväksy kohteluaan hiljaa, vaan voivat puolustaa itseään ja ehkä myös vastata väkivaltaan väkivallalla.

Toisaalta naisten aktiivinen toimijuus ja vastuun ottaminen väkivallasta on toisten odotusten mukaista. Esimerkiksi hyvinvointipalvelujärjestelmä edellyttää, että uhrit toimivat järkevästi, muuttavat käytöstään ja hakevat apua itselleen ja perheelleen monista eri palvelupisteistä. (Ronkainen 2002, 212.) Toimijuutta ja vastuuta korostavassa ympäristössä naiset häpeävät uhriuttaan eivätkä uskalla puhua kokemastaan väkivallasta vaan ottavat pikemminkin vastuun kumppaniensa tekemistä teoista. Tällöin pahoinpideltyjen naisten nähdään epäonnistuneen roolissaan positiivisten, läheisten suhteiden ylläpitämisessä ja väkivallan katkaisemisessa. Perinteisesti suomalaisessa yhteiskunnassa (erityisesti maaseudulla) naisten on odotettu hoitavan ja huolehtivan luontaisesti toista ja ylläpitävän hyviä suhteita, jopa väkivaltaisessa liitossa. (Virkki 2007.)

Tässä tutkimuksessa tarkastelen valtaa tukeutuen Foucault'n teoretisointeihin. Ymmärrän, että valta jäsentyy käsitteeksi, joka saa alkunsa monista lähteistä ja joka voidaan luoda ja uusintaa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Valta ei ole aina kielteistä, se voi olla myös positiivisen energian lähde. Valtaa voidaan käyttää luovasti. Toisten ihmisten valtaa voidaan hajottaa, laajentaa, lisätä ja sen vaikutusta yksilön elämään rajoittaa. Kysymys ei olekaan siten siitä, että valta otettaisiin pois joltakin toiselta. Valtaa voidaan jakaa ja uusia vallan muotoja voi syntyä. Ihmiset kietoutuvat valtasuhteisiin toiminnan kautta joko yksilöllisesti tai kollektiivisesti. Ei ole olemassa toisten toiminnan kohteena olevia passiivisia uhreja, eikä ole ennalta määrätty, minkälaisiin lopputuloksiin päästään yhteisissä vuorovaikutussuhteissa. Valtaa vailla olevat ihmiset eivät ole täysin valtaa vailla, eikä päinvastoin. Siten myös väkivaltaisessa parisuhteessa elävillä on mahdollisuus siirtyä tilanteesta pois tai parantaa asemaansa arkipäivän elämässään. Vallan ymmärtäminen dynaamiseksi eikä dikotomiseksi merkitsee, että alistetut, valtaa vailla olevat ihmiset pystyvät torjumaan monin ta-

voin alisteisen asemansa (Dominelli 2000, 127), vaikka ihmissuhteissa voi olla olemassa tilanteita, joissa valtasuhteet jähmettyvät lukkiutuneiksi valtasuhteiksi (Foucault 2000).

Instituutioiden kolme pilaria vallan jäsenyyksensä

Richard Scottin (2001) uusinstitutionalismi avaa myös yhden mahdollisuuden jäsentää erilaisia vallankäytön ja käytäntöjen tasoja, joiden seassa sosiaalityöntekijät toimivat kohdatessaan parisuhdeväkivaltaa kokeneita maaseudun ympäristössä. Scott (2001, 51–58) jaottelee instituutioille kolme erilaista tulkintaa: regulatiivisen, normatiivisen ja kulttuuris-kognitiivisen. Scott kutsuu näitä elementtejä instituutioiden kolmeksi pilariksi. Niillä on yhtäläisyyksiä ja ne voivat toimia yhdessä, yhtä aikaa, mutta niillä on myös eroja ja ne operoivat toisistaan erottuvien mekanismien ja prosessien kautta (mt., 47). Tarkastelen seuraavassa lyhyesti näitä Scottin kolmea pilaria ja lisään tarkasteluun vielä neljännen näkemyksen, jota voi kutsua pragmaattiseksi käsitykseksi tai habituaaliseksi institutionalismiksi ja esitän tiivistettynä instituutioteorioiden toimintaperiaatteet taulukossa 1 (Heiskala 2003; Gronow 2006).

Scottin (2001, 48) mukaan instituutiot ovat monikasvoisia, kestäviä sosiaalisia rakenteita, jotka on muodostettu symbolisista elementeistä, sosiaalisista toiminnoista ja materiaalisista resursseista. Instituutioilla on niille tunnusomaisia ominaisuuksia. Nämä elementit ovat institutionaalisen rakenteen ”joustavia rakennuspalikoita”. Ne ovat sosiaalisen elämän kestävimpiä piirteitä ja ne antavat kiinteyttä sosiaaliselle järjestelmälle yli ajan ja paikan (Giddens 1984, 24). Instituutiot ovat taipuvaisia pysyvyyteen ja ne vastustavat muutosta, ne pyrkivät lisääntymään ja siirtymään yli sukupolvien, mutta ne voivat myös muuttua ja lakkautua. Instituutioita levittävät esimerkiksi symboliset järjestelmät, suhdejärjestelmät, rutiinit ja artefaktat. Instituutiot toimivat monenkertaisilla tasoilla, maailmanlaajuisista järjestelmistä paikallisiin ja henkilöiden välisiin suhteisiin saakka. (Scott 2001, 48–50.)

Vaikka säännöt, normit ja kulttuuriset uskomukset ovat keskeisiä instituutioiden aineksia, instituutio-käsite viittaa myös käyttäytymiseen ja materiaaliisiin resursseihin. Institutionaalinen näkökulma korostaa sosiaalisen elämän symbolisia Aspekteja, mutta ei jätä huomiotta toimintoja, jotka tuottavat ja uusintavat ne. Säännöt, normit ja merkitykset nousevat vuorovaikutuksessa ja niitä varjelee, säilyttää ja muokkaa inhimillinen käyttäytyminen. (Scott 2001, 49.) Moniin instituutiokäsityksiin kietoutuu niiden kyky kontrolloida ja pakottaa käyttäytymistä. Instituutiot määrittelevät lailliset, moraaliset ja kulttuuriset rajat erottamalla legitiimin toiminnan illegitiimeistä. Mutta on oleellista tunnistaa, että instituutiot myös tukevat ja voimavaraistavat (empower) toimintoja ja toimijoita. Instituutiot yhtä hyvin pitävät huolta ohjeista ja resursseista kuin toiminnan kielloista, rajoituksista ja pakoista. (Scott 2001, 50)

Kaikki kolme Scottin luokittelemaa instituutiota – regulatiivinen, normatiivinen ja kulttuuris-kognitiivinen – olettavat, että instituutiot säätelevät tai jopa mahdollistavat vuorovaikutusta. Eri teorioissa lähestytään instituutioiden toimintaa säätelevää luonnetta kuitenkin hyvin eri lailla. Teorioiden instituuti-

tiokäsityksiä voidaan silti periaatteessa pitää toisilleen komplementaareina niin, että ne muodostavat jatkumon, jossa liikutaan tietoisesta esitietoiseen ja legaalisesti sanktoiduista säännöistä itsestään selvinä pidettyihin kulttuurisiin käsi- kirjoituksiin, skripteihin. (Gronow 2006, 93.)

TAULUKKO 1 Instituutioiden kolme pilaria (Muokattu Scott'n 2001, 52, Heiskalan 2003, 19 ja Gronowin 2006, 102 pohjalta)

Pilari	Regulatiivinen	Normatiivinen	Kulttuuris-kognitiivinen	Habituaalinen
Yhteistyön perusta	Toimijuus tarkoituksenmukaisuus (expedience)	Sosiaalinen velvollisuus	Itsestäänselvyys, yhteinen merkitys	Yhteiset tiedostamattomat merkitykset
Järjestyksen peruste	Regulatiiviset säännöt	Sitovat odotukset	Konstitutiivinen skeema	Itsestään selvät habituaaliset toimintatavat
Mekanismit	Pakottava	Normatiivinen	Mimeettinen	Habituaalinen
Logiikka	Instrumentaalisuus laskennallisuus	Sopivaisuus	Ortodoksia	Pragmaattisuus
Indikaattorit	Säännöt, lait, sanktiot	Kelpuutus, valtuuttaminen	Yhteiset uskomukset ja käsitykset, yhteiset toimintalogiikat	Tavat, tiedostamattomat kulttuuriset faktat
Legitimaatio-perusta	Laillinen sanktiointi	Moraalinen hallinta	Ymmärrettävyys, tunnistettavuus, perustuminen kulttuuriin	Toimivuus, toiminnan sujuvuus

Regulatiivisen uusinstitutionalismsin näkökulmasta instituutiot ovat vakaita. Ne ovat joko formaalien tai epäformaalien sääntöjen järjestelmiä, joita tukee tarkkailu ja sanktiointi. Tämä näkemys painottaa instituutioiden toimintaa rajoittavia ja pakottavia aspekteja. Tällöin kyse olisi eräänlaisista ”pelin” säännöistä ja näiden sääntöjen ylläpitämiseksi tarvittavista sanktiomekanismeista ja tarkkailusta. Kysymykseen tulevat sekä muodolliset, selkeät, kirjoitetut säännöt ja lait että epämuodolliset, piilevämmät käyttäytymiskoodit. (Scott 2001, 51–54; Gronow 2006, 95, 97.) Regulatiiviset prosessit yrittävät vaikuttaa tulevaan käyttäytymiseen ja niillä on kyky vakiinnuttaa ja yhdenmukaistaa sääntöjä ja käsitellä taitavasti sanktioita, palkkioita tai rangaistuksia. Nämä prosessit voivat toimia laajalle levinneiden informaalien mekanismien kautta, kietoutuen ihmisten tapoihin (esim. häpeäminen) tai ne voivat olla formaaleja mekanismeja erityisille toimijoille, kuten poliisille tai sosiaalityöntekijöille määrätty tehtävät. (Scott 2001, 52.)

Pakko, väkivalta, pelko ja tarkoituksenmukaisuus (*expedience*) ovat regulatiivisen pilarin keskeisiä aineksia, mutta niitä on usein lievennetty informaalien tai formaalien sääntöjen ja lakien muodossa. Harvoin mitkään säännöt perustuvat yksinomaan pakolle vaan myös sen legitimitisyydelle. Regulatiivisten instituutioiden aspektien suhteen valtion roolilla on oma osuutensa sääntöjen tekijänä, erotuomarina ja pakottajana. Varmistaakseen toisten mukautumisen ja myöntövyvyyden valtaa omaavat toimijat voivat joskus käyttää määräysvaltaa

toisia kohtaan uhkaamalla tai käyttämällä sanktioita tai tarjoamalla kannustimia. Yleisintä on kuitenkin auktoriteetin käyttö, jolloin pakottava valta on legitiimoitu normatiivisella kehyksellä, joka sekä tukee että pakottaa vallan harjoittamiseen. Regulaatiiviset ja normatiiviset pilarit voivat täydentyä ja vahvistua keskenään. (Scott 2001, 53–54.)

Siinä missä regulaatiivinen institutionalismi on ymmärrettävissä yhteiskuntarakenteen sanktioituina pelisääntöinä, *normatiivinen* institutionalismi määrittelee yhteiskuntarakenteen laajemmin siten, että mukana ovat kaikki arvojen tukemat ja sekä sosialisatiossa että sosiaalisessa interaktiossa vakiintuneet normit. (Heiskala 2003, 23.) Normatiivisen institutionalismin näkökulmat perustuvat arvoihin, jotka ovat erikoistuneet normeiksi. Arvot viittaavat johonkin parempaan tai toivottavana pidettyyn ja normit erittelevät, kuinka asiat pitäisi tehdä. Normatiiviset järjestelmät määrittelevät tavoitteet, mutta myös osoittavat sopivia tapoja saavuttaa arvostettuja päämääriä (säännöt määräävät kuinka peli pelataan). (Scott 2001, 55.)

Sanktioilla on tässäkin konseptiossa tehtävää. Normatiivisen instituutiönäkemyksen mukaan instituutiot pysyvät ja säilyvät sanktiouhan ja yhteisöllisen paineen takia. Toiseksi arvojen ja normien sisäistäminen sosialisatiossa johtaa tilanteeseen, jossa instituutiot eivät välttämättä tarvitse tuekseen sanktioita: jos arvot ja normit on onnistuneesti sisäistetty persoonallisuuden osaksi sosialisatiossa, toimijat menettelevät sisäistamiensä mallien mukaisesti myös tilanteessa, joissa valvonta puuttuu. (Scott 2001, 55; Heiskala 2003, 19.) Normatiivisen näkemyksen mukaan instituutioita eivät ole sellaiset säännöt, joita toimijat eivät pidä legitimeinä (Heiskala 2003 Gronowin mukaan 2006, 94). Normatiiviset järjestelmät nähdään tyypillisesti mahtavana pakkokeinoina sosiaalisessa toiminnassa, mutta samaan aikaan ne voimavaraistavat ja tekevät kykeneväksi sosiaalista toimintaa. Ne antavat oikeuksia yhtä hyvin kuin vastuitakin, etuoikeuksia yhtä hyvin kuin velvollisuuksia. (Scott 2001, 55.)

Kolmas instituutioiden muoto on *kulttuuris-kognitiivinen* näkemys. Siinä instituutiot ymmärretään yhteiskunnallisesti välitettyjen yhteisten merkityskeshysten konstruotumisena, kulttuurisina merkityskeshyksinä, joiden ylläpitämisessä sanktioilla ei ole juurikaan roolia (Scott 2001, 57–58; Gronow 2006, 97). Instituutiot ovat tällöin yhteisiä ja itsestäänselvyyksinä pidettyjä käsityksiä ja merkityskeshyksiä, jotka konstituivat sosiaalisen todellisuuden. Ne eivät ole pelkästään subjektiivisia uskomuksia vaan myös symbolisia järjestelmiä. Institutionalisoitumista tapahtuu silloin, kun merkitysjärjestelmät nähdään objektiivisina ja toimijoiden ulkopuolisina seikkoina. (Scott 2001, 57–58; Gronow 2006, 94.) Symboleilla, kuten sanat, merkit, eleet, on vaikutusta merkitysten muotoilussa. Merkitykset saavat alkunsa vuorovaikutuksessa asioita ja tapahtumia tulkittaessa. Ymmärtääkseen tai selittääkseen toimintaa pitää ottaa lukuun, ei vain objektiivisia olosuhteita, vaan myös toimijan subjektiivinen tulkinta niistä. (Scott 2001, 57.)

Risto Heiskala (2003, 18–23) on täydentänyt Scottin kolmea pilaria ottamalla mukaan myös *pragmatistisen* institutionalismin. Gronow puolestaan kutsuu luokittelun neljättä institutionalismia *habituuaaliseksi*. Sen mukaan instituuti-

ot ovat habituaalisen toiminnan emergentti seuraus. (Gronow 2006, 94.) Pragmaattinen tai habituaalinen institutionalismi esittää kaikkein laajimman yhteiskuntarakenteen määritelmän lukemalla mukaan kaikki ihmisten tottumukset, yhteiset merkityskehykset ja tavat. Tavan käsite on niin kattava, ettei toimijoiden tarvitse edes olla kulttuuris-kognitiivisella tasolla tietoisia niistä tavoista, jotka muodostavat heidän käyttäytymistään ohjaavan instituution. Tällöin sanktioiden rooli korostuu vain erityistapauksissa. (Heiskala 2003, 18–19.)

3.2 Sosiaalityöntekijä ja valta

Sosiaalityö nähdään muutostyönä, jossa valta on läsnä jokaisessa sosiaalityön asiakastilanteessa. Valtaa käytetään muutosten aikaansaamiseen ja on arveluttavaa puhua muutostyöstä ilman, että siinä nähdään vallankäytön elementtejä (Saurama 2005, 260). Sosiaalityön teorioissa korostetaan asiakkaan ja työntekijän suhteen vapaaehtoisuutta, asiakaslähtöisyyttä, tasavertaisuutta, vastavuoroisuutta ja luottamuksellisuutta siitäkin huolimatta, että tiedetään suhteen olevan epäsymmetrisen juuri vallankäytön vuoksi. Outi Caven (1999, 150) toteaa, että sosiaalityöntekijät käyttävät asiakastilanteissa monenlaista valtaa, kuten valinta-, päätös-, arviointi-, määrittely-, ratkaisu- ja määräysvaltaa, tarkoituksena toimia asiakkaan eduksi. Suuri osa vallan käytöstä on kuitenkin näkymätöntä tai niin arkipäiväistä toimintaa, että sen läsnäoloa asiakastilanteissa ei edes tiedosteta. Tällaisesta piilossa olevasta ja tiedostamattomasta vallankäytöstä voidaan puhua mikrotason valtasuhteina, mikrovaltana (Foucault 2000, 40; Saurama 2005, 272).

Sosiaalityöntekijöillä on asemansa puolesta tietyt hyvinvointivaltiolliset tehtävät, tavoitteet ja resurssit sekä käytössään lakiin ja säädöksiin perustuva valta organisaationsa kautta. Lait määrittävät työn lähtökohtia ja tavoitteita ja antavat työntekijöille valtaa puuttua ihmisten asioihin ja päätöksillään vaikuttaa heidän elämäänsä. (Juhila 2006, 86, 89.) Sosiaalihuollossa on useita lakeja, jotka oikeuttavat, velvoittavat ja pakottavat sosiaalityöntekijöitä toimenpiteisiin, kuten esimerkiksi sosiaalihuoltolaki, lastensuojelulaki, päihdehuoltolaki, toimeentulotukilaki tai laki kuntouttavasta työtoiminnasta. Sosiaalityöntekijöiden lainsäädäntöön perustuva valta on vahva työväline, erityisesti lastensuojelulaki (2007/417) velvoittaa sosiaalityöntekijöitä toimenpiteisiin: avohuollon toimenpiteisiin silloin, kun kasvuolosuhteet vaarantuvat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä (34 §) tai huostaanottoon, kun puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä (Lsl 40 §). Vallankäytölle on tällöin yleensä luotu normisto, toimintaohjeet ja valituskanavat. Asiantuntijan valtaan liittyy myös kontrollin, sanktioiden ja tahdonvastaisten toimenpiteiden mahdollisuus (Juhila 2006, 86, 89). Lastensuojelulain tahdonvastaisten toimenpiteiden lisäksi voidaan myös päihdehuoltolain (41/1986) perusteella määrätä tahdonvastaiseen hoitoon henkilö, joka päihteen käytön vuoksi käyttäytyy väkivaltaisesti ja vaarantaa perheen terveyttä ja turvallisuutta. Kont-

rollista on kyse myös silloin, kun sosiaalityöntekijöillä on oikeus säädellä organisaation tarjoamia palveluja ja etuuksia asiakassuhteissa (Caven 1999, 150). Sosiaalityöntekijät toimivat yhteiskunnan edustajina kansalaisiin nähden välittäen asiakkaille resursseja, samalla kuitenkin tarkistaen, että etuuksien ehtona olevat säännöt ja normit täyttyvät (Pohjola 1993, 70).

Sosiaalityö on auttamistyötä. Miten vallankäyttö ja auttamistyö nivELYVÄT toisiinsa? Helposti voin tunnistaa sosiaalitoimiston käytännöissä edellä kuvattuja näkyviä vallankäytön muotoja. Juhani Lehto (1991, 190–191) on kuvannut, miten sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöiden vallan käyttö ja asiakkaiden kontrollointi tulee usein varsin avoimesti ja yleisesti esille. Kontrolli kohdistuu yleisimmin asiakkaana toimimiseen palkkatyöläisenä, kuluttajana, lastensa vanhempana ja viranomaisen kanssa asioijana. Sosiaalitoimiston sosiaalityössä vallankäyttö perustuu hyvinkin konkreettisten sanktioiden käyttöön tai niillä uhkaamiseen. Asiakas voi menettää rahaa ja palveluja, esimerkiksi toimeentulotuki evätään tai sen myöntämiskäytäntöä kiristetään. Asiakkaan rahankäyttöä kontrolloidaan ja hän voi menettää autonomiansa tai lastensa huoltajuuden, jos hän ei toimi halutulla tavalla. Asiakasta velvoitetaan noudattamaan ”pelisääntöjä” asioidessaan sosiaalitoimistossa. Tällainen repressiivinen vallankäyttö voidaan ymmärtää toimintana tai sosiaalisena suhteenä, jossa työntekijä yrittää tuottaa asiakkaassaan haluttuja muutoksia käyttämällä sanktioina asiakkaalle tuotettavia menetyksiä. Tällöin ei tarvita vallankäytön kohteen suostumusta, vaan kohde pakotetaan haluttuihin valintoihin tai käyttäytymiseen sanktioita käyttämällä (Foucault 2000).

Pakon, kontrollin, kieltojen ja sääntöjen ohella sosiaalityöntekijät käyttävät myös suostuttelun valtaa ”hyvän elämän” määrittelyjen ja normalisoinnin kautta (Keskinen 2004, 23). Esimerkiksi lastensuojelun tehtävänä on osoittaa vanhemmille normaaliuden rajat ja ohjata vanhempia normalisoimaan lapsivanhempi -suhteensa: normaalistaminen tapahtuu vallankäytön avulla. Foucault nimesi tämän kysymykseksi hallinnallisuudesta, joka tarkoittaa tiedon ja asiantuntijuuden avulla tuotettavia käsityksiä normaaliudesta, sen poikkeamisista ja tavoiteltavista asiantiloista. Näiden tavoitteiden ja normien mukaisesti subjektit asettuvat itse muokkaamaan itseään. Poikkeaviksi määritellyille on varattu myös tarkkailevat, hoidolliset ja kurinpidolliset käytännöt. (Foucault 1998; Helèn 1998, 495; Keskinen 2004, 24.)

Vallankäytössä on aina vähintään kaksi osapuolta ja se, miten asiat esitetään toiselle osapuolelle, voi sisältää paljon erilaista vallankäyttöä, kuten uhkailemista, suostuttelua, manipulointia – kielipeliä (Saurama 2005, 273). Asiantuntijoiden kieli on yhteiskunnan vallankäytön muoto, joka mahdollistaa ongelmien nimeämisen, luokittelun ja normaalistamisen tavalla, joka johtaa siihen, että muodollisesti tasa-arvoisessakin tilanteessa asiakkaasta tulee kyvytön kommentoimaan työntekijän arvioita ja johtopäätöksiä. Diskursseissa kiinnitetään huomiota yksilöiden kykyihin ja taitoihin ja puuttuva valta määritellään patologiseksi. Vuorovaikutuksessa valtaa omaavien kanssa yksilöt sisäistävät vallitsevia määritelmiä asemastaan. Vaikka asiakasta ei pakoteta hyväksymään työntekijän johdattelemaa valintaa, vaikka hän voi ilmaista ajatuksensa, hän ei silti voi olla

tasa-arvoinen arvioimaan valintaa ja seuraamuksia. Näkymätön vallankäyttö voi olla myös tehokkaampaa, koska näkyvä vallankäyttö johtaa helpommin vastarintaan. (Dominelli 2000, 126.) Sosiaalityöntekijöillä on usein persoonallisia kykyjä ja opittuja ammatillisia taitoja käyttäessään välillistä valtaa tai suostuttelua, he osaavat neuvotella ja suostutella hienovaraisesti asiakkaita ja luoda empaattisia ihmissuhteita (Caven 1999, 150).

Sosiaalityöntekijät nojautuvat vallankäytössään asiantuntijatiетоonsa. Vaikka sosiaalityössä on tapahtunut siirtymistä asiantuntijakeskeisestä työorientaatiosta asiakkaan tarpeet huomioivaan asiakaskeskeiseen näkökulmaan, keskustelussa on edelleen esillä jännite: kansalaisten valta – asiantuntijavalta. Kaarina Mönkkönen (2002) huomauttaa, että asiantuntijakeskeiselle näkökulmallekin on oma paikkansa. On luonnollista, että monissa tapauksissa luotetaan ”asiantuntijoihin”, koska heillä oletetaan olevan ammattitaitoa ja tietoa. Ihmisten elämässä on tilanteita, joissa he tarvitsevat jonkun asiantuntemusta kyetäkseen jäsentämään omaa elämäntilannettaan uudella tavalla. Joissakin tilanteissa tällainen asiantuntijakeskeinen positio on jopa itsestänselvyys tai välttämättömyys. Joskus saattaa olla jopa eettisesti arveluttavaa jättää asiantuntijatiето käyttämättä, esimerkiksi väkivaltatyössä.

Foucault’n tarkoittama vallan produktiivisuus merkitsee sitä, että valta on jatkuvasti läsnä ihmisten kohdatessa, näin myös sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisissa. Vallankäyttö ei ole yksisuuntaista. Työntekijät eivät ole vain vallankäytön subjekteja, vaan myös vallankäytön välineitä ja kohteita siinä kuin asiakkaatkin (Lehto 1991,193). Esimerkiksi toimeentulotukinormit, lastensuojelulaki tai budjettivarat rajoittavat myös työntekijän valintoja. Myös työntekijät ovat yhteiskunnallisia olentoja, subjekteja, joiden identiteetti, maailmankuva ja ihmissuhteet ovat tehtävän työn kannalta merkityksellisiä. Foucault’n ajattelun keskeinen kohta on subjektin ymmärtäminen kahtalaiseksi. Valta tuottaa subjektinsa sekä valtaa käyttävänä toimijana että vallan alaisena. Foucault korostaa yksilön tuottamisen prosesseja, mutta hänen subjektinsa ei ole erillinen eikä yksinäinen, vaan läpeensä sosiaalinen ja yhteiskunnallinen. Yksilö on tullut mahdolliseksi vallan prosessien tuloksena. (Foucault 1998, 111–142; Helèn 1994; Vuori 2001, 48.) Tällöin ammattilaisen ja asiakkaan suhteet eivät aina ole jotain, jossa toinen käyttää valtaa toista kohtaan, vaan sekä ammattilainen että asiakas syntyvät ja muovautuvat näissä suhteissa (Vuori 2001, 48).

3.3 Sosiaalityö ja empowerment-voimavaraistaminen

Tässä tutkimuksessa liitän valtaan myös käsitteen empowerment. Naisiin kohdistuvan parisuhdeväkivallan ehkäisemisessä on empowerment -näkökulma ollut keskeinen tavoiteltaessa uhrien voimaantumista. Myös suomalaisessa sosiaalityössä empowerment-näkökulma on saavuttanut tärkeän aseman 1990-luvulla asiakkaan valtaistamiseen, osallistavaan ja muutokseen tähtäävässä työssä. Kuntouttavassa sosiaalityössä (*empowering social work*) empowerment on

keskeinen käsite, johon sitouduin erikoistumiskoulutuksessa sen ristiriitaisuudesta huolimatta. Suomen kielessä on useita erilaisia merkityksiä ja tulkintoja empowerment -käsitteelle. Erilaiset suomennokset viittaavat myös erilaisiin traditioihin ja tapoihin ymmärtää empowerment. Empowerment on käännetty esimerkiksi valta-sanasta valtaistumiseksi, valtaistamiseksi tai voima-sanasta voimaantumiseksi, voimaannuttamiseksi, toimintavoiman kasvun mahdollistamiseksi ja voimavaraistamiseksi. (Siitonen 1999, 83; Rostila 2001, 41; Kuronen 2004, 277.) Juha Siitosen (1999, 83) käsityksen mukaan voimaantuminen vastaa parhaiten empowerment -käsitteeseen sisältyvää ihmisestä itsestään lähtevää voimaantumisen prosessin luonnetta. Valtaistamisen -käsitettä on käytetty esimerkiksi feministisessä sosiaalityössä. Käsite kuvaa sitä, miten työn tavoitteena on lisätä naisten tietoisuutta yksittäisten naisten ongelmien yhteiskunnallisista syistä, alistuksen rakenteista ja prosesseista. Valtaistamiseen kuuluu myös uudenlaisten toimintatapojen ja palvelujen kehittäminen naisten lähtökohdista ja tarpeista lähtien. (Dominelli 2002; Kuronen 2004, 277.)

Myös empowerment -prosessin luonteen ymmärtämisessä on tutkijoiden välisiä eroja. Jotkut pitävät vahvan sisäisen voiman tunteen kokemista itsestä lähtevänä prosessina, jossa ihmiset itse voivat parantaa oman elämänsä hallintaa ja kontrollia (Pease 2002, 136). Joidenkin mielestä valtautumisessa on kyse muutoksesta yksilön itsemäärityksessä ja osallistumisen kautta tapahtuvasta muutoksesta ympäristössä. Toiset taas katsovat, että toista ihmistä voidaan voimistaa ja vallan antaminen kuuluu oleellisena elementtinä empowerment -prosessiin. (Siitonen 1999, 84.) Jotkut (esim. Payne 1997; Adams 2003) painottavat empowermentin rakenteellista muutosta. Tällöin ajatellaan, että valtaa voidaan siirtää yli sosiaalisten luokkien, jolloin empowerment saa aikaan rakenteellisia muutoksia edistäen yksilöiden, yhteisöjen ja organisaatioiden osallistumista ja yhteisöjen kontrollia. Toisten mielestä taas empowerment on yksilöllistä eli kysymys on siitä, mitä yksilö voi tehdä toimiessaan toisten kanssa (Siitonen 1999, 91). Yksilöt voimaantuvat toimiessaan tavoitteen suuntaan ja saavat aikaan henkilökohtaista muutosta kontrolloidessaan tavoitteitaan ja tekojaan. Tällainen määritelmä tarkoituksellisesti painottaa yksilöllisiä pyrkimyksiä, mutta myös kollektiivista toimintaa – empowerment toimii siten sekä rakenteellisella että yksilöllisellä tasolla (Dominelli 2000). Empowerment -käsitettä on käytetty myös tarkoittamaan valtasuhteisiin kietoutuvan autonomian ja riippuvuuden vähenemistä ja vaikutusmahdollisuuksien lisääntymistä, mutta myös demokraattista osallistumista yhteisön elämään sekä kykyä ja mahdollisuutta vaikuttaa oman elämän kannalta merkityksellisiin ihmisiin, organisaatioihin ja ympäristöihin (Järvikoski 1994, 118–119).

Ehkä juuri empowerment -käsitteen ristiriitaisuuden ja epäselvyyden vuoksi, sosiaalityöntekijöillä on ollut vaikeuksia ja he ovat joutuneet usein paradoksaaliseen tilanteeseen yrittäessään määritellä käsitettä ja käyttää sitä (Parker ym. 1999, 150). Marjo Kuronen (2004, 279) toteaa, että huolimatta ristiriitaisuudesta ja erilaisista tavoista ymmärtää ja käyttää empowerment -käsitettä ollaan kuitenkin samaa mieltä siitä, että empowermentissa on kyse prosesseista, joissa ihmiset voivat parantaa elämänsä hallintaa ja kontrollia. Kurosen (mt.,

280–284) mukaan empowerment kytkeytyy sosiaalityön erilaisiin traditioihin ja käytäntöihin, kuten esimerkiksi radikaaliin tai kriittiseen sosiaalityöhön, feministiseen sosiaalityöhön, oma-apuliikkeisiin, vaihtoehtoiseen ja voimavaralähtöiseen sosiaalityöhön, empowerment-advocacy -suuntaukseen ja kuntouttavaan sosiaalityöhön.

Advocacy/empowerment -lähestymistavassa eli kansalaiskeskeisessä sosiaalityössä korostuu vallan lisäämisen ulottuvuus. Advocacy, asianajo, tarkoittaa heikkomman puolelle asettumista, toimintaa, jolla pyritään luomaan ja muuttamaan ulkoisia oloja niin, että asiakkaiden oikeudet ja elämisen välttämättömyydet tulevat turvatuiksi. Työskentely perustuu henkilökohtaiseen vuorovaikutukseen ja asiakkaiden todellisuuden hyvään tuntemiseen, elämäntilanteeseen ja tapaan ymmärtää itsensä, identiteettinsä ja elämänhistoriansa. Työskentelyssä pyritään saamaan käsitys asiakkaan henkilökohtaisista resursseista, halusta muutostyöhön sekä palvelujärjestelmästä ja ympäristöstä. Asiakasta tuetaan tunnistamaan oikeutensa ja mahdollisuutensa muutokseen sekä ottamaan vastuuta omaa elämää koskevasta päätöksenteosta. Työskentelyssä tavoitellaan palvelujärjestelmistä itsenäistymistä yksilön valinnanvapautta kunnioittaen. Asianajotoiminta on empowermentin edellytys, sillä murretaan yhteiskunnallisia esteitä. Kansalaiskeskeisen mallin ytimenä on sosiaalisten ongelmien, palveluntuottajien, ammattilaisten ja asiakkaiden yhteiskunnallisten suhteiden paljastaminen sekä todellisuuden ja oman tilanteen kriittinen jäsentäminen. Tasavertaisten dialogi on kollektiivisen tiedostamisen tärkein työväline. Dialogin kautta asiakasta tuetaan löytämään mahdollisuuksiensa rajat. Työskentelymallin ideat sopivat ihanteiksi kaikkeen sosiaalityöhön, jolla pyritään syrjäytettyjen ihmisten yhteiskunnalliseen emansipaatioon, valtautumiseen ja kumppanuuteen. (Rose & Black 1985; Satka 1984, 25–26; 1992, 39–40.) Valtauttaakseen asiakkaitaan sosiaalityöntekijän tulee toimia kriittisenä muutosagenttina sekä suhteessa omaan toimintaympäristöönsä että toimintansa ehtoihin (Satka 1993, 23–26).

Empowermentin alkuvaiheiden radikaalissa, kriittisessä sosiaalityössä (esim. *anti-racist social work*, *feminist social work*) on ollut keskeistä sosiaalityön poliittisuus, yhteiskunnan alistavien rakenteiden ja lähiyhteisöjen tunnistaminen ja muuttaminen. Sosiaalityöntekijöiden tehtävä on toimia heikkojen, alistettujen ryhmien aseman parantajana, äänen vahvistajana ja toiminnan mahdollistajana. Yhteiskunnallisen alistuksen ja eriarvoisuuden perustana voi olla esimerkiksi yhteiskuntaluokka, etnisyys tai sukupuoli. (Kuronen 2004, 280.) Työntekijät valtaistavat asiakkaitaan auttaessaan heitä osallistumaan yhteisölliseen toimintaan, jossa pyritään muuttamaan yhteiskunnallisia käytäntöjä ja rakenteita (Dominelli 2000, 125–126).

Robert Adams (2003, 15) puolestaan näkee empowermentin juurien olevan osaksi itseavussa, oma-apuliikkeiden ja keskinäisen tuen traditioissa. Adams liittää empowermentin käsitteen myös radikaaliin sosiaalityöhön (mt., 5–10). Adamsin (2003) mukaan empowermentin käytössä sosiaalityössä on olennaisia ristiriitoja, kuten esimerkiksi kysymys siitä, voiko – ja missä määrin – ammattilainen antaa valtaa toisille ja heikentää siten itseorganisoitunutta ja omaehtoista toimintaa vai tuleeko ihmisten itse ottaa valta käsiinsä ja valtaistua. Adams ko-

rosta poliittisuutta, osallisuutta, kumppanuutta ja käyttäjälähtöisyyttä palvelujen suunnittelussa ja jaossa, mikä merkitsee asiakkaiden osallisuuden lisäämistä. Kaikilla ihmisillä ei ole kuitenkaan samanlaisia mahdollisuuksia oikeuksien saamiseen, joten sosiaalityöntekijät ovat portinvartijoina tuen ja avun piiriin. Sosiaalityötä tuleekin muuttaa osallistuvampaan toimintatapaan ja kehittää työn asiakaslähtöisyyttä, valinnanvapautta, reflektiivisyyttä, dialogisuutta sekä sortoa ja alistusta vastustavia käytäntöjä. Työntekijöiden tulee kuitenkin valtaistaa itse ennen kuin he voivat valtaistaa muita.

Stephen M. Rose (Rose & Black 1985; Rose 2003) haastaa tarkastelemaan sosiaalityön käytäntöjä valtaistumisen näkökulmasta. Hän tarkoittaa empowermentilla toimintasuuntausta, joka pyrkii kehittämään suoran palvelusuhteen asiakkaisiin ja muuttamaan heidän elinolosuhteitaan. Asiakas nähdään toimivana yksilönä, kykenevänä puuttumaan kriittisesti alistettuun elämäntilanteeseensa tai alistuneeseen asenteeseensa. Vastuunotolla tavoitellaan asiakkaan toimintavoiman vahvistamista. Toimintavoiman vahvistaminen on sosiaalityön lähestymistapa, jossa tavoitteena on poistaa asiakkaan toiminnan esteitä ja lisätä aktiivista toimijuutta. Empowermentin tuloksena asiakas löytää sekä ottaa käyttöön unohdettuja ja uusia voimavaroja. Kaikilla ihmisillä on kykyjä ja vahvuuksia, jotka täytyy vain ensin tunnistaa. Näkemyksessä oletetaan, että ihmiset kykenevät oppimaan, kasvamaan ja muuttumaan eli vaikuttamaan elämäänsä ja sen tarkoituksen muotoutumiseen, mikäli heille annetaan sopivaa ohjausta ja riittävät aineelliset resurssit. Asiakastyön tavoitteena on tukea ihmistä hänen pyrkimyksissään toteuttaa vakaata ja myönteistä elämänstrategiaa. Käytännön sosiaalityössä tulee muuttaa ihmisten ajatuksia itsestään ja ympäristöstään. Sosiaalityö on keskittymistä ammatin arvoihin ja niiden ilmentämiseen erilaisten asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden välisissä suhteissa. Tärkeää on ansaita luottamus ja oppia rohkaisemaan asiakkaita ja asiakasryhmiä tuntemaan oma arvonsa ja ilmentämään sitä. (Rose 2003, 201–204.)

Marjo Kurosen (2004, 281–282) mukaan empowerment on viime aikoina liitetty voimavaralähtöisen sosiaalityön käsitteeseen, jonka mukana käsite on tullut vahvemmin myös suomalaiseen keskusteluun. Ilmari Rostila (2001, 9–10) on suomentanut empowermentin ihmisten toimintavoiman kasvattamiseksi. Tässä voimavaralähtöisessä sosiaalityön mallissa empowerment on keskeinen käsite. Kyse on empowerment-periaatteen mukaisesti asiakkaan toimintavoiman ja vaikutusmahdollisuuksien vahvistamisesta hänen elämänympäristönsään (mt., 11).

Voimavaralähtöisessä sosiaalityössä ihmisten omia voimavaroja aktivoidaan ja vahvistetaan tilanteen ratkaisemiseksi ja samalla tuetaan yksilöitä ja ryhmiä ottamaan vastuu elämästään (Raunio 2004, 54). Voimavaralähtöisen työskentelymallin peruslähtökohtia on asiakaslähtöisyys, joka sisältää asiakkaan omien käsitysten, toiminnan ja tavoitteiden kunnioittamisen. Tavoitteellisen ja muutokseen tähtäävän työn edellytyksenä on, että toiminta perustuu asiakkaan kanssa määriteltyyn tavoitteeseen ja toimintalinjaan. Toiminnan tulee perustua sitoutuneeseen asiakkaan kanssa yhdessä tekemiseen, jossa suhteet perustuvat avoimuudelle ja luottamukselle. Voimavarakeskeisessä työtöteessä

pyritään saamaan asiakkaan asiantuntijuus näkyväksi ja otetuksi käyttöön niin, että hänen toimintavoimansa kasvaa. Voimavarakeskeisessä muutostyössä tarkeitus on luoda asiakkaalle sellaiset olosuhteet, joissa he voivat saada ongelmien ratkaisemiseksi käyttöönsä yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksessa omat voimavaransa ja vahvuutensa. Työssä vahvistetaan asiakkaan suhteita muihin ihmisiin ja luodaan asiakkaalle mahdollisuuksia kokea yhteenkuuluvuuden ja onnistumisen tunteita. (Rostila 2001, 39–42.) Kuronen (2004, 282) kritisoi voimavaraalähtöistä näkemystä siitä, että siinä korostetaan yksittäisen asiakkaan aktiivisuutta ja yksilöllisiä valintoja eikä huomioida yhteiskunnan rakenteellisia valtasuhteita ja eriarvoisuutta.

Näkemyks ihmisen toimintavoiman kasvattamisesta muistuttaa viime aikoina kansainvälisissä hyvinvointia koskevissa keskusteluissa esillä ollutta lähestymistapaa, joka korostaa inhimillisiä toimintamahdollisuuksia (Hellsten 1995, 1). Tämä lähestymistapa perustuu paljolti eettiseen teoriaan, jonka ovat kehittäneet Martha Nussbaum ja Amartya Sen (1993). He määrittelevät toimintamahdollisuudet elämän erilaisten toimintojen, tekemisten ja olemisten yhdistelmiksi, kuten perustavanlaatuisiksi passiivisiksi toiminnoiksi (esimerkiksi ravittuna ja terveenä oleminen) ja toisaalta kompleksisiksi ja aktiivisiksi toiminnoiksi (esimerkiksi itsekunnioituksen säilyttäminen, yhteisön toimintaan osallistuminen tai onnellisuus).¹⁴ Toimintamahdollisuudet pitävät sisällään sekä sisäisen kyvyn että ulkoiset mahdollisuudet. Toimintamahdollisuudet kuvaavat yksilön todellista valinnanvapautta ja mahdollisuuksia arvokkaana pitämiinsä päämääriin. (Hellsten 1995.)

Empowerment-käsite on suomennettu eri yhteyksissä eri tavoilla. Tässä työssä käytän voimavaraistamisen käsitettä. Viittaan käsitteellä lähinnä voimavaraalähtöiseen sosiaalityöhön ja advocacy/empowerment -suuntaukseen, johon liittyy vallan ulottuvuus. Tarkoiton voimavaraistamisella tällöin ihmisten toiminta- ja vaikutusmahdollisuuksien vahvistamista heidän omassa elinympäristössään, yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksessa, asiakkaassa olevien voimavarojen aktivoimista, oman elämän hallintaa ja kontrollia, mutta myös toimintaa, jolla pyritään järjestämään asiakkaan käyttöön riittäviä palveluja ja resursseja sekä luomaan ja muuttamaan ulkoisia oloja niin, että asiakkaiden oikeudet, elämisen välttämättömyydet ja toimintamahdollisuudet tulevat turvatuiksi. Vaikka voimavaraistuminen on itsestä lähtevä prosessi, näen, että väkivaltaa kokeneet naiset tarvitsevat valtaistuukseen sekä tasa-arvoisia ja luottamuksellisia suhteita työntekijöiden kanssa että voimavaraistavia palveluja.

¹⁴ Toimintamahdollisuuksien kokonaisuudesta muodostuu hyvä elämä. Yksilö voi valita yhdistelmän, jota hän pitää hyvänä ja arvokkaan elämälleen. Ihmisen elämän laatu on hyvä silloin, kun hänellä on mahdollisuuksia tehdä yleisesti hyvinä pidettyjä asioita. (Hellsten 1995.)

3.4 Empowermentin kriittisiä kohtia ja paradokseja

Empowerment on monimutkainen ja ristiriitainen käsite, kun yrittää kriittisesti tutkia sen käyttökelpoisuutta institutionaalisen sosiaalityön suhteisiin byrokrattisissa organisaatioissa. Valtasuhteet ovat keskeisiä ammattilaisten ja heidän asiakkaidensa välisissä auttamissuhteissa. Valtasuhteet ja ne, joilla on valtaa määrittellä niitä yksityiskohtaisesti, ovat ratkaisevia empowermentin lopputuloksen kannalta (Dominelli 2000, 126). Sosiaalityössä on yhtä aikaa läsnä sekä vapauttavia että rajoittavia tai sortavia elementtejä, kuten esimerkiksi Foucault'n esittämiä moderneja vallan normalistamisen elementtejä, joilla yksilöt mukautetaan yhteiskunnan ja hallinnon säätelyprosesseihin. Foucault'n vallan käsite voi olla hyödyllinen sosiaalityöntekijöille heidän pohtiessaan kenen ja millä ehdoilla valtaa annetaan ja minkälaisiin "normaaleihin" normeihin se sidotaan? On kuitenkin paradoksi huomata miten Foucault'n analyysi vallasta osoittaa, että empowermentin ideaa voidaan käyttää yhtä hyvin voimavarais-tamaan niitä, joilla on enemmän valtaa kuin niitä, joilla on vähemmän valtaa. Välttämättä vapauttavat diskurssit eivät johda vapauttavaan käytäntöön. (Parker ym. 1999, 150; Raunio 1999, 375; Dominelli 2000, 131.)

Esimerkiksi vaikka väestön hyvinvoinnin tila on eri tutkimusten mukaan kohentunut, niin väestöryhmien välinen hyvinvointiero on suhteellisesti ottaen syventynyt ja muodostunut pysyvämmäksi. Eri väestöryhmien lisäksi hyvinvointierot ovat eriytyneet myös maantieteellisesti (huono-osaisuus Itä- ja Pohjois-Suomen alueille). (Kananoja, Niiranen & Jokiranta 2008, 77.) On tuotettu lisää hyvinvointia hyvinvoiville. Kuten Tommi Hoikkala ja J. P. Roos (2000, 16) toteavat, on syntynyt universaali järjestelmä, josta kaikki hyötyvät jossain elämänsä vaiheessa, mutta on paradoksi, että huono-osaisten etuisuudet ovat paljon suuremmissa vaarassa kuin menestyvän keskiluokan edut (vrt. Adams 2003, 23) ja huonompiosaiset joutuvat todellisuudessa luopumaan oikeuksistaan parempiosaisien hyväksi (Hellsten 1995, 8). Positiivinen diskriminaatio, tai edes yhtäläisten toimintamahdollisuuksien varmistaminen heikompien ryhmien hyväksi, ei ole ollut kovinkaan voimakasta.

Empowerment ja erilaisuus

Sosiaalinen oikeus on käsite, joka perustuu erilaisuuden ja moninaisuuden tunnustamiseen. Pyrittäessä toteuttamaan sosiaalista oikeutta täytyy tunnustaa ja tunnustaa erilaisuus leimaamatta asiakkaita. Aiemmin mainittu Foucault'n normalisoiva valta kuvaa prosessia, joka johtaa erilaisuuden dilemmaan. Ihmiset erotellaan toisistaan ja jotkut leimataan poikkeaviksi, toisiksi. Kuinka on mahdollista tunnustaa ryhmä ja tarjota sille palveluja ilman, että samalla leimataan se erilaiseksi ja poikkeavaksi? Sosiaalityöntekijöiden tulisi tunnustaa epätaasa-arvo ja epäoikeudenmukaisuus ja ymmärtää erilaisuus positiivisena voimana ihmisten elämässä ja työskennellä yhteistyössä yksilöiden kanssa heidän sosiaalisessa kontekstissaan. Erilaisuus tulee sijoittaa suhteeseen eikä henkilöön tai

ryhmään. Tunnistamalla stigman ongelma, voi löytyä uusi asenne erilaisuuteen ja mahdollisuus jäsentää tilanne uusista näkökulmista. (Parker ym. 1999, 151–152; Dominelli 2000, 131.)

Ammattilaiset eivät useinkaan tunnista interventioissaan yksilön sosiaalisen ja tilannekontekstin merkitystä ja rakenteellisia epäoikeudenmukaisuuksia (Dominelli 2000, 129). Sosiaalityöntekijät eivät välttämättä huomaa, onko yksilöllä, esimerkiksi väkivaltaa kokeneella naisella, kykyä ja voimaa pitää puoliaan ja vaatia itsenäisyyttä, vaan sen sijaan toimivat usein ikään kuin asiakkaat olisivat yksilöinä tai ryhmänä samassa asemassa ja samanlaisissa elämän olosuhteissa. Lena Dominellin (2000, 129) mukaan universalismin ammatillinen ideologia jättää usein huomioimatta erilaisuuden ja luo totalitaarisuutta, joka kieltää yksilöiden ja ryhmien kokemat persoonalliset elämänolosuhteet ja elämänympäristön. Tällöin epäonnistutaan myös niiden olosuhteiden ja rajojen tunnistamisessa, joissa yksilöt voivat toimia voimaantuakseen.

Empowerment -teorioiden mukaan sosiaalisia kategorioita ei totalisoida eikä esitetä niitä myöskään yksilöllisinä. Kategoriat eivät ole yksinkertaisesti joukko homogeenisia ryhmiä, kategorioiden kokonaisuudessa voidaan löytää erilaisuutta ja monenlaisuutta. Esimerkiksi, kun viitataan naisiin ryhmänä, tulee ymmärtää, etteivät kaikki naiset ole samanlaisia. On sekä samanlaisuuksia että erilaisuuksia, jotka pitää tunnistaa. Erilaisuudet eivät ole vajavuuksia, jotka täytyy hävittää ja normalisoida. Empowermentin lähtökohtana ovat myös yksilölliset, asiakkaiden määrittelemät tarpeet. Asiakkaat kykenevät määrittelemään omat palvelutarpeensa, kun heillä on mahdollisuus päästä osallisiksi välttämättömistä resursseista. Ammattilaisesta voi tulla resurssi siinä kuin muutkin resurssit. (Dominelli 2000, 131–132.) Monesti sosiaalityöntekijät joutuvat myös pohtimaan ovatko asiakkaat aina oikeassa määrittellessään omia tarpeitaan erityisesti tilanteissa, jossa jaettavia resursseja on niukasti käytettävissä – mistä voidaan leikata ja mistä ei (Hellsten 1995, 4).

Sosiaalityöntekijät joutuvat pohtimaan myös kuka on asiakas tilanteissa, joissa on useita vastakkaisia näkemyksiä ja vaatimuksia. Mitä tapahtuu, kun sosiaalityöntekijä esimerkiksi työskentelee perheen kanssa, jossa mies käyttää jatkuvaa väkivaltaa vaimoan ja lapsiaan kohtaan? Tällaisessa ristiriitaisessa tilanteessa ammattilaiset toimivat eettisten normiensä perusteella ja tuomitsevat rikollisen teon sekä pyrkivät lopettamaan tuhoavan käyttäytymisen. Kuinka ammattilaiset voivat saavuttaa näin asiakkaiden luottamuksen? Minkälainen suhde ja kontrolli ovat välttämättömiä, etteivät he vahingoita toisia? Yksi tapa pitää ammattilaiset vastuullisina käyttäytymisestään on Dominellin (2000, 128, 132) mukaan voimaannuttaa asiakkaita puolustamaan omaa ääntään ja intressiään. Asiakkaan kontrolli ja voimaannuttaminen on kiistanalainen asia, eikä siihen löydy helposti ratkaisua.

Empowerment–yksityinen ja julkinen

Tavat, joilla valta esiintyy sosiaalisten suhteiden organisoimisessa, ylläpitävät jakoa julkisen ja yksityisen sfäärin välillä. Julkiset asiat voidaan siirtää yksityisen piiriin, samoin tavallisesti yksityiseen sfääriin kuuluvat asiat julkisen vastuulle.

Esimerkiksi feministit ovat käyttäneet tätä keinoa nostamaan julkiseen keskusteluun naisiin kohdistuvan väkivallan ja lasten hyväksikäytön perhesuhteissa silloin, kun niiden kieltäminen oli sääntönä. Naiset nostivat tietoisuuteen ja julkisen vastuulle aiemmin vaietun, perheen sisäisen asian. Kollektiivisen tietoisuuden kautta he asettivat omat tavoitteensa ja toimintatapansa ja tunsivat voimaantuvansa siirtyessään yksityisyydestä julkiseen tietoisuuteen. (Dominelli 2000, 128.)

Empowerment määriteltynä kyvyksi valita vaihtoehtoja käytettävissä olevista mahdollisuuksista on ongelmallinen, kun tavoitellaan tasa-arvoisuutta ja yhdenvertaisuutta. (Dominelli 2000, 129.) Asiakkaat ovat vapaita solmimaan sopimuksia toisten kanssa, mutta on olemassa joukko ihmisiä, jotka ovat liian köyhiä, alistettuja, avuttomia tai syrjässä asuvia käyttämään hyväkseen vapaata valintaa tai edes tuomaan julki tarpeitaan. Yksilöt eivät ole tasa-arvoisessa asemassa eikä heillä ole käytettävissään samaa tietoa ja resursseja voidakseen hankkia yksityisiä palveluja. Todellista valintaa voivat käyttää vain jotkut etuoikeutetut. Ammattilaisten tulee ylittää rakenteellisia esteitä ja pakkoja, kun he yrittävät voimavaraistaa asiakkaitaan. Päätökset tehdään usein siltä pohjalta, mitä resursseja ammattilaisilla on käytettävissään eikä sen mukaan, mitä asiakkaat tarvitsevat tai määrittelevät tarvitsevänsä. (Dominelli 2000, 127, 136–137.)

Relativismi ja universalismi

Sosiaalityöntekijät ovat aina työskennelleet ristiriitaisuuden, kaksijakoisuuden, epäselvyyden ja epävarmuuden kanssa arkipäivän rutiineissa toimiessaan välikätenä valtion, yhteiskunnan ja yksilöiden välillä. Dominelli (2000, 132–133) tähdentääkin, että ammattilaisten on syytä huomioida relativismin ajatus, mikä tarkoittaa, että yhden totuuden sijasta on samanaikaisesti useita totuuksia ja todellisuuksia. Puhutaan sosiaalisen arkitodellisuuden kaksinaisuusluonteesta, joka koostuu toisaalta objektiivisista faktaolosuhteista, toisaalta subjektiivisista merkityksistä, joita ihmiset näille olosuhteille antavat. Toisaalta sosiaalityössä vedotaan universaaleihin periaatteisiin kuten ihmiselämän arvostamiseen ja ammatin eettisiin koodeihin tai YK:n ihmisoikeuksiin.

Sosiaalityöntekijät perustelevat yksilöä koskevia päätöksiään laillisuudella seuraten ammatillisia eettisiä koodejaan ja arvojärjestelmiään huomioimatta välttämättä asiakkaan sosiaalista kontekstia. Asiakkaan yksilöllisiä olosuhteita ei aina tunnisteta eikä huomioida päätöstä tehtäessä, jolloin asiakas ei saa riittävästi tukea ja apua. Esimerkiksi, kun lapsen ja vanhemman etujen välillä on ristiriita, sosiaalityöntekijä pitää kiinni laillisuudesta ja lakisääteisistä velvollisuuksistaan. Jos sosiaalityöntekijät työskentelevät empowerment -periaatteen mukaisesti, he liittoutuvat asiakkaidensa kanssa. Tämä merkitsee ihmisen kunnioittamista, vaikka ei hyväksyisi heidän käyttäytymistään. Työntekijä ei pidä asiakkaita huonompina tai vähempiarvoisina kuin itseään eikä vain omia käsityksiään oikeina. Arvot, jotka perustuvat universaaleihin ihmisoikeuksiin voivat helpottaa tässä tehtävässä. Empowerment -prosessille välttämättömiä arvoja, kuten universalismi, solidaarisuus, vastavuoroisuus ja kumppanuus, ei voi ajatella kaksijakoisina, dikotomisina käsitteinä, jotka asettavat vastakkain yhteiskunnan yhden osan toisen osan kanssa.

4 MAASEUTUSOSIAALITYÖ

4.1 Sosiaalityön maaseutukonteksti

Tämä tutkimus paikantuu maaseudun kontekstiin. Tarkastelen parisuhdeväkivallan ilmiötä ja sen kohtaamista eteläsavolaisten maaseudun perussosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Maaseutukonteksti asettaa sosiaalityölle toimintaympäristönä omanlaisensa maantieteelliset ja yhteiskunnalliset reunaehdot: alueellinen ja paikallinen ulottuvuus, historialliset, sosiaaliset, kulttuuriset, taloudelliset ja rakenteelliset tekijät vaikuttavat myös siihen, miten väkivalta ymmärretään ja kohdataan maaseutuyhteisöissä ja auttamisinstituutioissa. Kaupunkimaisesta orientaatiosta lähtevät sosiaalityön käytännön periaatteet eivät aina ole sopivia maaseudun ongelmiin etenkin, kun resurssit, joilla vastataan asiakkaiden ongelmiin, ovat vähäisemmät pienissä kunnissa kuin suuremmilla paikkakunnilla. Maaseutukonteksti ja paikallisuuden näkökulman huomioon ottaminen on nähdäkseni entistä tärkeämpää nykyisessä maaseudun alueellisen erilaistumisen ja kuntien välisten kehityserojen laajenemisen tilanteessa.

Kokonaisvaltainen elinympäristön tarkastelu ja yhteisöllinen ajattelu on aina kuulunut sosiaalityöhön (Matthies & Närhi 1998, 11; Roivainen 2002b, 217). Traditiossa on korostettu asiakkaan näkemistä elämänsä kontekstissa (esim. Germain 1985; Fog 1991, 77; Bergström & Fog 1996, 261), sosiaalisena ja ympäristönsä vuorovaikutussuhteisiin kietoutuneena olentona, osana omaa fyysistä, sosiaalista ja psykologista ympäristöään (Pohjola 1999a, 73; Matthies & Närhi 1998, 12). Pugh (2000, 2) varoittaa kuitenkin yleistävästä ympäristödeterminismistä. Ihmisen ja ympäristön vaikutussuhteet tuleekin ymmärtää molemminpuolisina; samalla kun toiminnan puitteet määrittävät itse toimintaa, niin myös toimija muovaa aktiivisesti omalla toiminnallaan sekä olemistaan että suhteitaan ympäristöön. Ympäristö käsittää konkreettisen kanssakäymisen ja toiminta-alueen lisäksi myös aineettomat, abstraktit ja kulttuuriset vaikutteet, jotka ovat aina mukana toiminnassa. Ihmiset paikantuvat ympäristönsä puitteissa

johonkin etniseen, kansalliseen, kielelliseen ja paikalliseen kulttuuripiiriin. (Germain 1985; Pohjola 1999a, 73.)

Paikallisyhteisön on arvioitu menettävän merkitystään tämän päivän yhteiskunnassamme (Roivainen 2002a, 213). Paikallisuuden näkökulma onkin ollut varsin pitkään syrjässä vallinneen yhtenäiskulttuuriajattelun vuoksi ja ilmiöitä on tarkasteltu enimmäkseen makrotasolla ja yleistettävänä. Esimerkiksi sosiaalityössä keskeisten sosiaalisten ongelmien käsitteellistäminen on lähtenyt niiden universaaliudesta aikaan ja paikkaan nähden. (Pohjola 1999a, 75.) Sosiaalitutkimus ja kirjallisuus ovat myös olleet kiinnostuneita lähinnä urbaanista ympäristöstä, sen kasvavista ongelmista ja suurehkojen kaupunkien sosiaali-toimen organisaatioiden toiminnasta tukien näin käsitystä yhtenäiskulttuurista ja ilmiöiden laajasta yleistettävyydestä (Pohjola 1999a, 75; Pugh 2000, 1; 2003, 67; Carlton-LaNey, Edwards & Reid 2001, 1). Sosiaalisten ongelmien ymmärtämistapojen kytkeminen lähinnä kaupunkimaiseen kulttuuripiiriin ja elinympäristöön lienee vaikuttanut siihen, ettei kiinnostusta ole ollut maaseudun organisaatioissa vähäisellä henkilökuntamäärällä tehtävään sosiaalityöhön, vaikka yhteiskunnastamme huomattava osa sijaitsee maaseudulla ja koko Suomen yhteiskuntakehitystä leimaavat sen vahvat agraariset juuret. (Kröger 1990, 2; Pohjola 1999a, 75.) Mikäli sosiaalityötä halutaan tehdä maaseudun kontekstissa, tarvitaan tietoa ja analyysia ympäröivästä yhteiskunnallisesta tilanteesta ja prosesseista (Pohjola 1999c, 258–259) ja samalla tulee ottaa huomioon sosiaalityön käytännöissä paikalliset olot, erilaiset tarpeet, kulttuuri ja arvot (York, Denton & Moran 2000, 83).

Paikallisuuden kysymykset ovatkin viime aikoina alkaneet nousta uudelleen esille. Erilaiset lokaliteettiteoriat ovat laajentaneet paikallisten ilmiöiden ymmärtämistapoja, kuten esimerkiksi klassinen yhdyskuntatyön menetelmä sekä verkostotyö (Taylor & Roberts 1985; Pohjola 1999a, 75). Perinteisen, lähinnä kaupunkimaisiin yhdyskuntiin kohdistuneen yhdyskuntatyön lisäksi on viime aikoina alettu puhua myös maaseutusosiaalityöstä ja kehittää yhdyskuntatyötä maaseutumaisissa yhteisöissä. Maaseutusosiaalityö liitetään sisältöalueeltaan yhteisösosiaalityöhön, joka tarkastelee yksilöitä, perheitä ja ryhmiä osana sosiaalisia verkostoja ja yhteisöjä. (Yhteisösosiaalityö 2006.) Paikallisuuden näkökulma näkyy myös erilaisissa yksilö- ja perhetyösovelluksissa, joissa on pyritty nostamaan esille palvelujen käyttäjien laajempia elämänyhteyksiä (Pohjola 1999a, 73). Alueellinen näkökulma hyvinvoinnin jakautumiseen on myös noussut uudelleen esiin viime vuosina (esim. Kainulainen, Rintala & Heikkilä 2001; Heikkilä, Rintala, Airio & Kainulainen 2002).

Pohjoismaisen keskustelun sosiaalityön maaseutukontekstista on aloittanut Alf Ronnby (1991) tutkimalla harvaanasuttujen maaseutualueiden sosiaalityötä Ruotsissa. Ronnby käyttää käsitettä kulttuurikompetenssi painottaessaan sosiaalityön paikallisuutta, paikkakunnan erityispiirteiden ja kulttuurin tunnistamista sekä huomioidessaan miten ihmiset elävät ympäristössään. Samoin Lars Bergström ja Elsebeth Fog (1996) ovat tutkineet pieniä kuntia ja niiden yhteisöjä sekä maaseudulla tehtävää sosiaalityötä. Myös Norjassa on ollut kiinnostusta pienten maaseutukuntien sosiaalityötä kohtaan (esim. Stjernø 1985; Oltedal

2001). Brittiläistä maaseutusosiaalityötä tutkineen Pughin (2003, 67) mukaan maaseutusosiaalityön erityisyys on parhaiten tunnistettu Australiassa (esim. *Rural Social Work* -aikakauslehti) sekä Kanadassa ja USA:ssa (esim. Ginsberg 2000; Carlton-LeNey ym. 2001). Suomalaisia maaseudun sosiaalityön tutkimuksia on vain muutamia (esim. Kröger 1990; Lehtinen 2001). Joissakin tutkimuksissa on käsitelty sekä kaupunkikunnissa että maaseudulla tehtävää sosiaalityötä (esim. Mäntysaari 1991).

4.2 Maaseutujen moninaisuus

Leon H. Ginsbergin (2000, 23) mukaan maaseutu voidaan ymmärtää monella eri tavalla, eikä maaseudusta alueena tai maalaisuudesta ole olemassa universaalia määritelmää. Maaseutu ei ole yksi yhtenäinen kokonaisuus vaan moninaisuus ja vaihtelu ovat olennaisia maaseudulle siinä missä kaupungeillekin (Pugh 2003, 70). Ginsberg (2000) toteaa, että ihmiset ovat maaseudulla ja suurkaupungeissa enemmänkin samanlaisia kuin erilaisia, mutta instituutiot ja rakenteet poikkeavat toisistaan. Taloudelliset, poliittiset, sosiaaliset ja kulttuuriset instituutiot ja olosuhteet ovat muovanneet ihmisten elämää maaseudulla. (Mt., 23.) Kaupungin ja maaseudun sosiaalisia eroja tarkasteltaessa tulee huomioida myös se, että kysymys on ennemminkin tasaisesti jatkuvasta ulottuvuudesta, jatkumosta, kuin jyrkästä maaseutu-kaupunki-kaksijaosta (Allardt-Littunen 1975, 315–316), joten jako ruraalin ja urbaanin välillä on siltä osin keinotekoinen (Pugh 2000, 11). Käsitteet vaihtelevat, eikä selvää konsensusta ole siitä, minkälaisien kriteerien avulla maaseutu-kaupunki -ulottuvuus on määriteltävissä (Allardt-Littunen 1975, 316). Maaseutua hahmottaviin käsitteisiin liitetään erilaisia maantieteellisiä ja yhteiskunnallisia ulottuvuuksia, yleisimmin hajallaan oleva asutus, pitkät etäisyydet, alkutuotannon keskeinen rooli, palvelujen heikko saatavuus, konservatiiviset sosiaaliset ja kulttuuriset arvot, yhteisöjen suuri merkitys ja elämäntapojen riippumattomuus (Alarinta 1998, 20–21).

Maaseutu voidaan rajata usealla eri tavalla ja ryhmittelyissä käytetäänkin monenlaisia luokitteluja rinnakkain. Maaseutua voidaan tarkastella esimerkiksi vastakohtana kaupungille, jolloin maaseudulla voidaan nähdä olevan yleisiä ominaisuuksia, jotka erottavat ne kaupunkimaisista alueista (Andersson 1996, 40–41). Toisaalta voidaan puhua maaseudun sisäisistä piirteistä, jotka tekevät maaseutualueet keskenään hyvinkin erilaisiksi. Tällaisia ovat maantieteellinen sijainti ja koko, väestön määrä ja tiheys, elinkeinorakenne, taloudelliset ja kulttuuriset tekijät. Suomen maaseutupolitiikassa on päädytty monien keskustelujen jälkeen alueiden kehitysnäkymiin perustuvaan, kolmijakoiseen maaseudun kuntatyypittelyyn: kaupunkien läheiseen maaseutuun, ydinmaaseutuun ja harvaan asuttuun maaseutuun. Tässä jaottelussa kaupunkeja ei ole luokiteltu kaupunkeiksi kuntamuodon mukaan, vaan asutusmuotojen, elinkeinorakenteen ja

asukastiheyden perusteella kaupunkiseutujen keskuksiksi tai paikallisiksi keskuksiksi.¹⁵ (Elinvoimainen... 2004, 27–29.)

Jaottelun mukaisesti *kaupunkien läheisen maaseudun* alueet sijaitsevat valtaosaltaan Länsi- ja Etelä-Suomessa. Suurten kaupunkien keskusten läheisyys luo työmahdollisuuksia ja paikallismarkkinoita maatalous- ja muille yrittäjille. Muuttovoiton ansiosta monet kaupunkien läheisen maaseudun kunnat pystyvät monipuolistamaan palvelujaan ja tekemään investointeja. *Ydinmaaseutu* on vahvaa alkutuotannon aluetta tai monimuotoista maaseutua, jossa on myös monipuolisia toimiala- ja erikoistuneita alkutuotannon keskittymiä. Suuret keskukset ovat kaukana, mutta alueella on keskisuuria kuntakeskuksia ja elinvoimaisia kyliä. *Ydinmaaseudun* kunnat sijoittuvat useimmiten Etelä- ja Länsi-Suomeen. *Harvaan asutun maaseudun* alueet sijaitsevat pääosin Pohjois- ja Itä-Suomessa. Luonnon asettamat reunaehdot vaikuttavat alkutuotannon kehitysedellytyksiin. Etäisyydet keskuksiin ovat pitkät, joten myös paikallismarkkinat ovat kaukana. (Maaseudulla on... 1996, 23; Elinvoimainen... 2004, 27.)

Maaseutupoliittisen jaottelun mukaan Kaakkois-Suomeen ja Itä-Suomen lääniin kuuluvan Etelä-Savon maaseutukunnista suurin osa luokitellaan harvaan asuttuun maaseutuun. Vain muutama kunta lukeutuu joko ydinmaaseutuun, kaupunkien läheisiin kuntiin tai vuorovaikutuskuntiin. (Kangaspunta 2002.) Maakunnan aluerakenne on hajanainen; se rakentuu kolmen kaupunkikeskuksen ja maaseututaajamien varaan (Etelä-Savon... 2006, 3). Etelä-Savo jaetaan neljään seutukuntaan, joista kolmeen kuuluu kaupunki ja yksi on kolmen maaseutukunnan yhteenliittymä (taulukko 2).

TAULUKKO 2 Etelä-Savon seutukunnat (ei kaupungeja) ja sosiaalityöntekijät (Klemm 2005, 25).

Mikkelin seudun pienet kunnat	25 681 asukasta	11 sosiaalityöntekijää
Savonlinnan seudun pienet kunnat	17 527 asukasta	7 sosiaalityöntekijää
Pieksämäen seutu	21 527 asukasta	11 sosiaalityöntekijää
JJR-seutu + Puumala ja Sulkava	23 777 asukasta	10 sosiaalityöntekijää

Maaseudun alueellisena määrittelyn perustana tässä tutkimuksessa on hallinnollinen kuntakäsite ja -jako. Suurin osa Suomen kunnista on suhteellisen pieniä alle 10 000 asukkaan kuntia, vuonna 2005 tällaisia kuntia oli 330, kun kuntia kaikkiaan oli 431 (Kunnalliskalenteri 2007). Vuonna 2001 kuntia oli vielä 448 (Kunnalliskalenteri 2003).¹⁶ Kuntauudistuksen vuoksi kuntien lukumäärä on

¹⁵ Joissakin jaotteluissa on otettu omana aluetyypinään mukaan myös kaupunkien ja maaseutujen vuorovaikutusalue, joka korvaa tällöin kaupunkien läheisen maaseudun (Elinvoimainen... 2004, 27–29).

¹⁶ Kaupunki- ja maaseutuluokituksen mukaan, jossa ulottuvuutena on maaseudun ja kaupunkien vuorovaikutus, kunnat sijoittuivat seuraavasti: keskuksiin 44 kuntaa, yhteisiin vuorovaikutusalueisiin 97 kuntaa, ydinmaaseutuun 178 kuntaa ja harvaan asuttuun maaseutuun 129 kuntaa (Elinvoimainen... 2004, 28).

Etelä-Savossa vähentynyt ja todennäköisesti tulee vielä vähenemään. Etelä-Savon maakunnassa on tätä kirjoitettaessa 18 kuntaa, joista kolme on kaupunkia: maakuntakeskus Mikkeli sekä Pieksämäki ja Savonlinna. (Etelä-Savon maakunta.) EU-luokituksen mukaan (yli 30 000 asukasta) Etelä-Savossa olisi vain yksi kaupunki, Mikkeli, ja muu osa kuuluisi maaseutuun – ja tuskin Mikkelikään luettaisiin kaupungiksi asukastiheyden perusteella (Klemm 2005, 3).

Suomi on Norjan kanssa OECD:n kriteerin (150 as/km²) mukaan Euroopan maaseutumaisin maa (Toimiva maaseutu 1996, 20). Pinta-alasta 95 prosenttia on haja-asutusaluetta ja vuoden 2002 lopussa maaseudulla asui noin 42 prosenttia suomalaisista¹⁷ (Elinvoimainen... 2004, 14). Etelä-Savon maakunta on suurimmalta osalta harvaan asuttua maaseutua; metsä-, järvi- ja mökki-Suomea. Alueen pinta-alasta neljännes on vettä ja rantaviivaa on lähes 200 metriä/asukas. (Etelä-Savon... 2006, 3). Asukkaita maakunnassa on noin 160 000 ja väestötiheys 11,5 as/km² (Etelä-Savon maakunta).¹⁸ Eteläsavolaiset ovat asuttaneet harvaan, mutta kauttaaltaan tasaisesti koko maakunnan. Etelä-Savon taa-jama-aste on maan alhaisin, 67,8 prosenttia (koko maa 82,3 %) ja haja-asutusaste on 32 prosenttia, kun se on koko maassa 19 prosenttia (Etelä-Savon... 1999; Etelä-Savon... 2006, 3).

Maaseutu on nykyisin muuttunut maa- ja metsätaloustuotannon sijaintipaikasta yhä enemmän kulutuksen kohteeksi merkiten monille ihmisille erityisesti maisemaa, luontoympäristöä, virkistystä, kulttuuria, menneisyyttä mutta myös tulevaisuutta (Jokiranta 2003, 22). Tällainen tulkinta osoittaa Tiina Silvas-tin (2006, 230) mukaan, että maaseutua määritetään nykyisin pääsääntöisesti maaseudun ulkopuolelta käsin, maaseudun kuluttajan positiosta. Maaseutu on suhteellinen, kulttuurisesti määrittynyt käsite (Elinvoimainen... 2004, 26). Sirpa Andersson (1996, 40–41) sanookin, että maaseutu ei ole teoreettinen käsite vaan kuvaileva.

4.3 Eläminen maaseudulla

Asuinympäristön merkitys

Asuinalueen sosiaalisesta merkityksestä ollaan monta mieltä. Pekka Karjalaisen, Antti Kariston ja Marjaana Seppäsen (2002, 255) mukaan kansanvälisessä keskustelussa asuinalueen sosiaalisesta merkityksestä voidaan erottaa kaksi pääsuuntausta. Toisen mukaan asuinpaikka on menettänyt huomattavasti merkitystään ja toisessa tulkinnassa paikallisella tilalla katsotaan olevan olennaista vaikutusta yksilöiden syrjäytymiskehityksen ja integroitumisen kannalta. Kati Närhi (2003) toteaa, että tilaan liittyvissä marginalisaatiokeskusteluissa on ole-

¹⁷ Maaseudun väestöstä asui syrjäisellä maaseudulla noin 0,49, ydinmaaseudulla noin 1,27 ja kaupunkien läheisellä maaseudulla noin 1,19 miljoonaa asukasta (Maaseudulla on... 1996, 23).

¹⁸ Suomessa on keskimäärin 17 asukasta neliökilometriä kohden, Euroopassa luku on 105.

massa vahva traditio, jonka mukaan paikallinen tila, paikka, nähdään merkittävänä tekijänä selitettäessä paikkaidentiteetin sekä inklusion syntyä ja kehitystä. Vaikka syrjäytyminen ymmärretään toisaalta prosessiksi ja kasautuvaksi huono-osaisuudeksi, se toisaalta yhdistetään tietynlaisia yhteisiä piirteitä jakavien ihmisten tai alueiden ominaisuuksiin (Helne 2002, 7; Juhila 2006, 55). Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastaisessa kansallisessa toimintasuunnitelmassa (2001, 23, 44) syrjäytyminen yhdistetään taantuviin ja supistuviin maaseutupaikkakuntiin ja esimerkiksi väkivaltaa kokeneet naiset nähdään toimenpiteitä tarvitseväksi syrjäytymisen uhan alaiseksi ryhmäksi. Kirsi Juhilan (2006) mukaan ryhmä- ja aluenäkökulmat tuovat syrjäytymiskeskusteluun kulttuurisen ulottuvuuden, jolloin alueilla nähdään muodostuvan ulkopuolisuutta tai osattomuutta ylläpitäviä paikalliskulttuurisia käytäntöjä. Useiden tekijöiden yhdistyminen puolestaan lisää riskiä syrjäytyä entisestään. (Mt., 55–56.) Siten esimerkiksi syrjäisellä maaseudulla asuvilla parisuhdeväkivaltaa kokeneilla naisilla on moninkertainen riski joutua eristetyksi muusta yhteiskunnasta.

Asuinympäristöllä tarkoitetaan erilaisia tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa huomattavasti yksilön hyvinvointiin. Asuinympäristö voidaan määritellä yksinomaan fyysiseksi ympäristöksi, konkreettisiksi rakennuksiksi tai asuinalueeksi, jossa yksilö asuu tai toisaalta laajasti taloudellisista, sosiaalisista ja väestöllisistä tekijöistä muodostuvaksi kokonaisuudeksi. (Germain 1985, 36–37; Heikkilä ym. 2002, 21.) Paikallisuus, tila ja paikka, ovat myös sekä kokemuksen että identiteetin lähteitä, jotka vaikuttavat kaikissa elämän vaiheissa ja jotka eri sukupolville saattavat merkitä hyvinkin eri asioita. Paikallisuuden kautta ihminen sekä liittyy yhteisöön ja sen sosiaalisiin rakenteisiin että hahmottaa ja luo omaa identiteettiään. (Marin 2003.) Paikallisuus voi olla kotipaikkaan kiintymystä, mutta yhtä lailla maaseutumaista vuorovaikutuksellista elämäntapaa (Andersson 2007, 67).

Yhteisöllisyys

Vastauksena globalisoituvalle markkinataloudelle ja yksilöllistymiskehitykselle on noussut uudelleen näkyvästi esille yhteisökeskeinen ajattelu, yhteisöllistämisen politiikka ja strategiat, joissa tukeudutaan paikallisuuteen ja yhteisöihin, vaikka perinteisten suvun ja naapuruston lähiverkoston merkitys on vähentynyt maaseudullakin (Koskinen 2003, 228; Yhteisösosiaalityö 2006). Yhteisön ja yhteisöllisyyden perustana on jatkuvuus ja yhteinen kulttuurinen tausta, johon ihmisten identiteetti rakentuu. Yhteisö merkitsee aina myös yksilöitä sitovien yhteisöllisten tai sosiaalisten siteiden ja sosiaalisten suhteiden verkoston olemassa oloa. Yhteisöön liittyy yksilön kannalta tärkeitä symbolisia merkityksiä. Yhteisö perustuu useimmiten paikallisuuteen, tietyt maantieteelliset rajat omaavaan yksikköön. (Lehtonen 1990, 29; Holmila 2003, 138; Koskinen 2003, 228.)

Simo Koskinen (2003, 207, 228) kirjoittaa, että globalisoituvassa maailmassa uskotaan paikallisiin voimavaroihin ja yhteisöllisyys nähdään välineenä sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseen, hyvinvoinnin ja terveyden tuottamiseen, uusien ihmissuhteiden ja sosiaalisten verkoston rakentamiseen sekä sosiaalisen pääoman kartuttamiseen. Yhteisöllisyydestä haetaan voimaa, muutoksen

mahdollisuutta ja hyvinvointipalveluihin resursseja. Viimeaikaisessa yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa yhteisö on ymmärretty enemmänkin moraalisen alueena, joka yhdistää ihmisiä kestäviin suhteisiin. Tällaisessa yhteisön käsitteessä keskeisiä ovat sosiaaliset verkostot, joilla on yhteistä arvo- ja merkityspohjaa. Yhteisöllä on tärkeä merkitys yksityisen ihmisen kasvu- ja elinympäristönä sekä elämän rakenteistajana. Toisaalta yhteisöllisyyttä korostetaan yhteiskuntapolitiikan tavoitteena. Uskotaan mahdollisuuteen lisätä yhteisön avulla elämän mielekkyyttä ja turvallisuutta sekä yhteisvastuullisuutta.

Enää ei voi tehdä oletuksia muusta maailmasta eristäytyneistä maaseutuyhteisöistä, vaan nekin ovat osa yleistä muutosprosessia (Högbacka 2003, 15). Maaseudun kulttuuriset, maisemalliset ja elinkeinolliset piirteet vaihtelevat suuresti jopa melko suppealla alueella. Nykyistä yhteiskuntaa leimaa sirpaloituminen, joka ilmenee myös maaseuduilla. Ihmisiä erottavat tai yhdistävät kulttuuriset, elämäntapaan tai ammattiin liittyvät piirteet eivät määräydy läheskään entisenlaisesti asuinpaikan perusteella, vaan taustalla on yhä enemmän esimerkiksi koulutuksen, tulotason ja sukupolvi-identiteettiin liittyviä tekijöitä. (Elinvoimainen... 2004, 25.) Esimerkiksi asuminen ja työ ovat usein eri paikkakunnilla samoin kuin ihmisten, tavaroiden ja informaation liikkuvuus on nykyään niin suurta, että paikallisyhteisöjä ei enää voida pitää autonomisina (Högbacka 2003, 16). Maaseudun asukkaat ovat omaksuneet kaupunkimaista elämäntapaa. Informaatioteknologian ansiosta, he saavat samanlaiset tiedot samaan aikaan ja samalla hinnalla kuin kaupunkilaiset. On kuitenkin huomattava, ettei kaikilla maaseudun asukkailla ole samoja mahdollisuuksia käyttää teknologiaa hyväkseen. (Pohjola 1999a, 75; Green 2003, 210.) Marja Holmilan (2003) mukaan pieni maalaiskylä merkitsee kuitenkin edelleen yhteisöä, joka on tiivis kokonaisuus sosiaalisia siteitä, joiden pohjana on yhteinen historia, sukulaisuus, kulttuuri, ymmärrys ja arvomaailma (mt., 14–15, 75–76, 144, 154). Maaseudun ihmisten ja yhteisöjen arvot, elämäntyyli ja naisten ja miesten roolijako ja asema nähdään konservatiivisempina kuin yhtenäiskulttuurissa (Ronnby 1992; York ym. 2000, 86; Scales & Cooper 2001, 214). Yhteys paikkaan tai paikan tuntu on se sosiaalisen jatkuvuuden osa, jossa kylä on edelleen vahvoilla huolimatta yhteisön sosiaalisen rakenteen tai koon muutoksista (Holmila 2003, 144, 154).

Elinkeinorakenne

Maaseutu-sana liittyy mielikuvissa vahvasti maatalouselinkeinon, joka kuitenkin työllistää enää yhä harvempia. Maaseudun erityisolosuhteet, kuten perinteinen asumisen ja tuotannon sidonnaisuus luontoon, pitkät etäisyydet keskuksiin ja vähäinen väestömäärä ovat muuttaneet voimakkaasti maaseudun asemaa yhteiskunnassa. Historiallisesti ja tyyppillisesti Suomi on ollut pientilavaltainen maa, minkä lisäksi pohjoinen sijainti ja kylmä ilmasto rajoittavat maatalouden harjoittamista. Erityisesti syrjäiseen maaseutuun kohdistuvat suurimmat uhkatekijät perinteisen maatalouden vähenemisen tai kokonaan loppumisen vuoksi. Pelkona on maaseudun laajamittainen autioituminen. (Maaseudulla on... 1996, 20, 23.)

Etelä-Savossa maatalous on pientilavaltaista (Etelä-Savon... 1999) ja suuri osa asukkaista saa vielä elantonsa alkutuotannosta, joten rakennemuutos koskettaa edelleen aluetta (Klemm 2005, 3). Maaseutuyhteisössä työnjako on ollut vähemmän eriytynyttä ja osittain päällekkäisten toimenkuvien suhteellinen osuus suuri. Tämä maalaiselämän piirre on edelleen olemassa, mutta maatalouden koneistumisen ja yleisen teknisen kehityksen myötä sen merkitys on jatkuvasti vähenemässä (vrt. Holmila 2003, 144). Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä (Elinvoimainen... 2004) toteaa, että maaseutujen roolina on ollut ja on vieläkin raaka-aineiden, energian ja puhtaiden elintarvikkeiden tuottaminen ja virkistysmahdollisuuksien tarjoaminen. Myös runsasmetsäisen Etelä-Savon maakunnan heikkoutena on ollut oman jalostustoiminnan vähäisyys ja alhainen jalostusarvo suhteessa raaka-aineiden suomiin mahdollisuuksiin. Toisaalta elinympäristön viihtyisyys, ainutlaatuinen järviluonto, turvallinen ja luonnonläheinen asuinympäristö harrastusmahdollisuuksineen ovat maakunnan vetovoimatekijöitä. (Etelä-Savon... 2006, 15–17.) Maakuntaa profiloidaan viihtyisänä, korkeatasoisten kulttuuri-, liikunta- ja muiden vapaa-ajan palveluiden alueena. Kesä kautena maakunnan ulkopuolelta saapuvat vapaa-ajan asukkaat lisäävät maakunnan väkilukua ja ostovoimaa lähes kolmanneksella. (Etelä-Savon... 2006, 3.)

4.4 Maaseudun sosiaaliset ongelmat ja palvelujen saatavuus

Monet ongelmat, jotka ahdistavat ihmisiä urbaanissa ympäristössä, ovat ongelmallisia myös maaseutukontekstissa (Eydal 2001, 23). Maaseudulla on samoja sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia kuin kaupunkimaisissa yhteisöissäkin, kuten työttömyyttä, köyhyyttä, sairautta, vammaisuutta, yksinäisyyttä, päihteiden väärinkäyttöä ja perheväkivaltaa (Pugh 2000, 2; Kainulainen ym. 2001; Heikkilä ym. 2002). Ginsberg (2000) väittää, että maaseudun ihmisten sosiaaliset ongelmat ovat yhtä suuria tai suurempiakin kuin kaupunkilaisten. Maaseutukontekstissa monet ongelmat voivat saada erityisiä piirteitä ja juuri pienissä yhteisöissä voi esiintyä aivan omanlaisiaan ongelmia (Ginsberg 2000, 3; Pugh 2000, 2; Carlton-LaNey ym. 2001, 7).

Maaseutua on kohdannut muuttoliike, nuoret ja työkykyiset muuttavat työttömyyttä pakoon kaupunkikeskuksiin. Väkimäärä on vähentynyt ja väestö ikääntynyt, mikä tuo mukanaan myös muita selviytymisongelmia vanhusten ja hoidettavien väestöosuuden kasvaessa. Työttömyysaste on usein suurempi ja työttömyyden kesto pitempi kuin kaupungeissa. Köyhyys koskee erityisesti lapsiperheitä ja vanhuksia. Maaseudulla moni asuu yksin kaukana muusta asutuksesta ja palveluista, jolloin vaikeuksia tuottaa liikkumisen, osallistumisen ja työssä käynnin osalta julkisen liikenteen vähäisyys tai puuttuminen. Monet ovat jääneet sekä fyysisesti että sosiaalisesti yksin ja eristetyiksi palvelujen, teknologian ja resurssien puutteen vuoksi samalla, kun heidän sosiaaliset verkostonsa ovat hajonneet. (Ginsberg 2000, 3, 7; Pugh 2000, 50–51; Carlton-LaNey ym. 2001,

6-7.) Erilaisten palvelujen etäisyys, riittämättömyys tai puuttuminen on merkittävä ongelma harvaan asutulla maaseudulla (Ginsberg 2000, 3, 7). Kuten Gudny Björk Eydal (2001, 23) toteaa Islannista, pienten maaseutukuntien asukkailla on samankaltaisia vaikeuksia kuin kaupungeissa, mutta maaseudulla on pienemmät resurssit vastata ongelmiin.

Suomen maaseudun yhteiskunnalliset muutokset ovat yhteydessä valtakunnallisiin ja eurooppalaisiin yhteiskuntapoliittisiin ratkaisuihin (Simonen 1996, 11), kuten esimerkiksi maailmantalouden globalisoitumiseen, kuntien itsehallinnon korostumiseen, taloudellisiin vaikeuksiin (Laitinen & Pohjola 2001, 21) ja kuntien rakenneuudistukseen. Suomen liittyminen Euroopan unionin jäseneksi vuonna 1995 oli maatalouden ja koko maaseudun kannalta merkittävä ratkaisu, joka nopeutti voimakkaasti maatalouden rakennemuutosta (Silvasti 2005, 222; 2006, 215). Nopea rakennemuutos ja maaseudun tyhjeneminen ovat aiheuttaneet suuria vaikeuksia maaseudun asukkaille erityisesti reuna-alueilla: palvelujen loitontumista, toimeentulomahdollisuuksien vähenemistä sekä väestörakenteen heikentymistä (Hautamäki 1989, 1-2). Muuttoliike kasvukeskuksiin tai ulkomaille aiheuttaa ihmisten sosiaalisten suhteiden ja vuorovaikutusjärjestelmien hajoamista, yksinäisyyttä ja eristyneisyyttä. (Kinnunen 1988, 58; Hautamäki 1989, 1-2.)

Alueellinen näkökulma hyvinvointiin ja sen erilaistumiseen on myös saanut uudelleen sijaa (Heikkilä ym. 2002, 19). Kainulaisen ym. (2001) tutkimuksen tuloksena havaittiin, että maaseutu on jakautumassa kahteen osaan - hyvin menestyvään ja ongelmien kanssa kamppailevaan. Hyväosaisuus keskittyi lähes poikkeuksetta Etelä-Suomeen ja vähäosaisuus taas pääsääntöisesti Itä- ja Pohjois-Suomeen. Hyväosaisuus oli selkeästi sidoksissa kaupunki-maaseutu - ulottuvuuteen. Väestön elintaso liittyi kunnan elinkeino- ja ikärakenteeseen, työllisten määrään ja asukastiheyteen. Elintaso kunnissa heikensivät väestön vanhuspainotteisuus ja maataloudessa toimivien suuri osuus. Harvaan asutun maaseudun osalta tilanne näytti synkimmältä: elintaso oli alhainen ja psykososiaaliset ongelmat, pitkäaikaistyöttömyys, velkajärjestelyt ja itsemurhat liittyivät ihmisten arkielämään useammin kuin muissa kuntaryhmissä. Sosiaaliset disorganisaatiotekijät, kuten psykiatriset ongelmat, alkoholi-ongelmat tai väkivalta, eivät yhdisty ainoastaan tiheään asutukseen ja kaupunkimaiseen elämänmenoon. (Kainulainen ym. 2001, 25-26, 95-97.) Heikkilä ym. (2002) toteivat jatkotutkimuksessa, että maaseutumaisissa kunnissa syyt alhaisena pysyneeseen aineelliseen elintasoon olivat ensi sijassa rakenteellisia; taloudellinen huono-osaisuus oli alueellisesta näkökulmasta katsottuna sidoksissa demograafisiin ja työmarkkinapoliittisiin tekijöihin. Syrjäinen maaseutu säilyi myös subjektiivisilla mittareilla huono-osaisena alueena. (Mt., 109-110.)

Vaikka Etelä-Savolla on sijaintiin ja maakunnan fyysisiin ominaispiirteisiin liittyviä etuja, se kohtaa myös syrjäisyyden ja laajalle alueelle levittäytyvän rakenteen aiheuttamia haasteita ja huonoja kehitysnäkymiä (Etelä-Savon... 2006, 5). Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän (Elinvoimainen... 2004) tyyppitellyssä tulee selkeästi esille Etelä-Savon maaseutuun liittyvä alueellinen perifeeriisyys: väestökehityksen negatiivinen suunta, nuorten muuttaminen pois, eläke-

ikäisten suuri osuus, vanhusväestön määrän suhteellinen kasvu, maatalouden oheneminen ja alkutuotannon työpaikkojen väheneminen sekä kuntien taloudelliset vaikeudet. Etelä-Savon elinkeinorakenteen ollessa maan alkutuotantovaltaisella elintaso on myös alhainen ja julkisen sektorin merkitys aluetaloudessa on keskimääräistä suurempi. Palveluelinkeinot on maakunnan suurin työllistäjä; kaksi kolmesta työllisestä toimii palvelusektorilla. Työllisyysaste on maan keskiarvoa heikompi ja vanhusvoittoinen väestö ja muuttoliikkeen valikoivuus ovat johtaneet työikäisen väestön supistumiseen. (Etelä-Savon... 2006, 3-4.)

Palvelut

Kunnille on Suomessa kuntakokoon nähden annettu järjestettäväksi poikkeuksellisen paljon tehtäviä. On ajateltu, että näin voidaan huolehtia alueellisesta kattavuudesta samalla, kun jätetään päätösvaltaa kunnille. Järjestelmä korostaa myös paikallisia näkökohtia ja vahvuuksia. (Lehto 2003, 31.) Kuntien lukumäärän ollessa suuri, yhtenäinen kuntainstituutio on taannut alueellisesti hajautuneen, melko tasa-arvoisen hyvinvointipalvelujen tarjonnan (Simonen 1996, 12). Kun viime aikoina alueellinen erilaistuminen on voimistunut ja kuntien väliset kehityserot ovat kasvaneet, ongelmaksi on muodostunut, miten järjestetään palvelut tyhjeneville alueille, joille jää nimenomaan hoidon ja hoivan tarpeessa olevia ihmisiä (Lehto 2003, 31).

Laitinen ja Pohjola (2001, 9-10, 37) huomauttavat, että vaikka kuntien valinnanvapaus ja itsenäisyys palvelujen tuottamisessa on lisääntynyt, todellisuudessa palvelujen tuottamiseen käytettävät rahat ja siten myös valinnanvapaus ovat vähentyneet erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomen julkissektori- ja alkutuotantovaltaisissa kunnissa. Kehityksen suuntana on ollut palvelujen keskittyminen, jolloin niiden säilyttäminen maaseutu- ja haja-asutusalueella on ollut lähes mahdoton tehtävä. Kun kunnilla on vaikeuksia ylläpitää jopa kuntalaisten tarvitsemia peruspalveluja, niin herää kysymys, miten voidaan tällöin turvata maaseudun asukkaille heidän tarvitsemansa sosiaali- ja terveydenhuollon erityistä osaamista vaativat palvelut (esimerkiksi väkivaltaongelmasta kärsiville), kun asiakaskunta on suppea, mutta tarpeet ovat monenlaisia ja muuttuvia?

Maaseudulla kunnalliset sosiaalipalvelut ovat lähes ainoa käytettävissä oleva vaihtoehto, koska yksityistä palvelutuotantoa ei ole pienimuotoista hoiva-alan yrittäjyyttä lukuun ottamatta. Haja-asutuksesta ja vähäisestä kysynnästä johtuen yksityisyrittäjät työskentelevät mieluummin suurilla paikkakunnilla eikä yksityistämistä siten ole löydettävissä yleistä ratkaisua maaseudun väestön sosiaalipalveluille. Syrjäisellä maaseudulla harva asutus voi rajoittaa myös verkostojen muodostumista ja vapaaehtoista toimintaa. Vaikka maaseudulla on vielä solidaarisuutta – naapurit ja sukulaiset pitävät huolta toisistaan – naapurin ja vapaaehtoistyön mahdollisuudet vähenevät asutuksen harvetessa ja entistä useamman ollessa avun tarpeessa. (Ronnby 1991, 85; Rannikko & Pyy 1994, 87; Maaseudulla on... 1996, 111; Ginsberg 2000, 7.)

Julkisen sektorin supistuminen ja talouden heikentyminen näyttää olevan erityisen epäedullista maaseutuvaltaisille alueille. Vähentyneet taloudelliset resurssit pakottavat kuntia supistamaan toimintoja. Paikalliset edellytykset ja

ratkaisut johtavat palvelujen tarjonnan ja saatavuuden erilaistumiseen sekä kansalaisten aseman eriarvoistumiseen. (Kemppainen, Koskinen, Pohjola & Urponen 1998, 12, 21.) Monet pienet kunnat ovat kestävässä tilanteessa lakisääteisten toimintojen lisääntyessä ja veronmaksajien vähentyessä. Valtio pitää pieniä kuntia myös liian kalliina ja tehottomina julkisten palvelujen järjestämiseksi. (Kröger 1990, 71.) Kuntien laaja-alaisesta yhteistyöstä ja verkostoitumisesta etsitään tilanteeseen ratkaisua (Maaseudulla on...1996,14; Kinnunen 2003, 71). Kasvavat kustannukset, taloudellisten voimavarojen rajallisuus, väestön ikääntyminen ja palvelujen kysynnän kasvu ennakoivat Etelä-Savon maakuntaan entistä tiukempia aikoja. Pienten kuntien kohdalla sosiaalialan palvelujen turvaaminen merkitsee uusien innovatiivisten ratkaisujen löytymistä palvelujen järjestämiseen ja tuottamiseen. Väestökadosta kärsivissä pienissä maaseutukunnissa ollaan joutumassa tilanteeseen, jossa kunta muodostaa liian pienen yksikön palvelujen järjestämiseksi. Etelä-Savossa on nimetty maaseutusosiaalityö yhdeksi Itä-Suomen osaamiskeskuksen ja sosiaalityön kehittämisalueeksi, jossa osaamisen turvaamisen ohella vahva painopiste on alueellisissa ja rakenteellisissa tekijöissä, harvaan asutun Itä-Suomen hyvinvoinnin turvaamiseksi tarvitaan uudenlaisia, maaseudulle soveltuvia lähestymistapoja ja palveluja (Kangaspunta 2003).

4.5 Sosiaalityö maaseudulla

Sosiaalityön paikallinen ulottuvuus

Sosiaalityötä tehdään Suomessa toisaalta kunnallisissa sosiaalitoimistoissa ja toisaalta erillisissä, yleensä johonkin ongelma- ja asiakasryhmiin erikoistuneissa yksiköissä (Kröger 1990, 34). Kunta ja sosiaalitoimisto ovat yleisesti se foorumi, fyysinen tila, jossa sosiaalityöntekijät työskentelevät, kuten muissakin Pohjoismaissa (esim. Stjernø & Selzer 1985, 16; Lindholm 1988, 5). Sosiaali- ja terveysministeriön kyselyyn (Marjamäki, Mäntysaari & Ristimäki 1998) vastanneista sosiaalityöntekijöistä 82 prosenttia (3192) oli kunnan tai kuntayhtymän palveluksessa¹⁹, ja näistä sosiaalityöntekijöistä sosiaalitoimistot työllistivät yli puolet (56 %). Sellaisia kuntia, joissa oli vain yksi tai ei yhtään pelkästään asiakastyötä tekevää sosiaalityöntekijää, oli 176 eli 41 prosenttia vastanneista kunnista. (Mt., 6, 15.) Etelä-Savon maakunnan 20:sta kunnasta kahdeksassa oli yksi sosiaalityöntekijä (sosiaalijohtaja) vuonna 2005 (Klemm 2005).

Sosiaalityö on erilaista erikokoisissa kunnissa, mutta kuntien koon lisäksi vaihteluun vaikuttavat alueellinen ja sosiaalinen erilaisuus (Mäntysaari 1991, 105, 252). Etenkin pienten kuntien välillä on suuria eroja. Erot voivat aiheutua alueellisten tekijöiden lisäksi myös kulttuurisista tekijöistä, työpaikkakulttuureista, yksittäisistä päätöksentekijöistä tai työntekijätilanteesta. (Kröger 1990, 72;

¹⁹ Vuonna 2004 suurin osa (85 %) sosiaalityöntekijöistä oli edelleen kuntien palveluksessa (Kemppainen 2006, 253).

Virtanen 1992, 106–107.) Kunnan sisällä tehdään päätökset sosiaalipolitiikan paikallisista painotuksista, jolloin kunnan sosiaalilautakunnan ja sosiaalijohdon toimintaohjeet käytännössä ohjaavat pitkälti kunnan sosiaalityöntekijöitä (Virtanen 1992, 43–44).

Maaseutusosiaalityön juuret yhteisösosiaalityössä

Uusyhteisöllisyyden nousun myötä 1990-luvulla on myös sosiaalityössä alettu pohtia uudelta pohjalta yhteisötyön tarpeellisuutta ja toteuttamismahdollisuuksia (Koskinen 2003, 206). Sosiaalityössä on nykyisin nähtävissä huoli ja kiinnostus sosiaalisesta ympäristöstä ja siihen sekä siinä vaikuttamiseen. Yhteisösosiaalityö on mainittu esimerkiksi Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015-toimenpideohjelmassa keskeisenä sosiaalityön työorientaationa (Karjalainen & Sarvimäki 2005, 46–49). Sosiaalityössä näyttää myös olevan suuntana yhä selvemmin asianajoa ja kansalaiskeskeistä (empowerment) sosiaalityötä painottava näkemys sekä erilaisten kulttuuristen ja etnisten ryhmien tuntemuksesta nouseva eriytyminen (Karvinen 1993, 149), mutta myös paikkaan ja kontekstiin liittyvien kulttuuristen tekijöiden merkitys (Saltman ym. 2004, 528).

Yhteisösosiaalityön juuret ovat Ginsbergin (2000, 21) mukaan maaseutusosiaalityössä. Yhteisötyön keskeisenä tavoitteena on aktivoida ihmisiä toimimaan itse oman elämänlaatunsa parantamiseksi. Työ voi pohjautua joko maantieteelliseen alueeseen tai ryhmiin, joita yhdistää yhteinen asia tai ongelma. (Keränen, Nissinen, Saarnio & Salminen 2001, 50–51.) Yhteisösosiaalityön toimintaperiaatteita ovat sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäisy, lähipalvelujen kehittäminen, kansalaisten oma-aloitteisuuden tukeminen ja sosiaalisten verkostojen merkityksen tunnustaminen. Työskentelyssä tukeudutaan yhteisöjen suomiin mahdollisuuksiin vaikuttamalla paikallisella tasolla kansalaisten elinolosuhteisiin, tukemalla heidän osallisuuttaan erilaisissa arjen verkostoissa ja vahvistamalla heidän kokemustaan täysivaltaisesta kansalaisuudesta. Yhteisösosiaalityössä pyritään ylittämään hallinnollisia rajoja, liikkumaan erilaisilla rajapinnoilla ja etsimään kumppanuutta julkisen sektorin sosiaalityön, kolmannen sektorin ja erilaisten organisoitumattomien kansalaisyhteiskunnan toimijoiden välillä. (Yhteisösosiaalityö 2006.)

Kulttuurikompetenssi

Maaseutuyhteisöissä on monia yhteisiä ja erityisiä tekijöitä, jotka vaativat sosiaalityöltä omanlaisensa lähestymistavan, kuten maantieteellinen toimintaympäristö, alueellisten, rakenteellisten ja sosiaalisten ongelmien erityisyys, resurssien ja palveluiden puute ja maaseudun kulttuuriset arvot. Maaseutukonteksti vaikuttaa siihen, miten ihmiset kokevat vaikeutensa ja miten työntekijät niihin pystyvät vastaamaan; miten työntekijät ymmärtävät ja omaksuvat maaseudun kulttuurisen kontekstin ja resurssien puutteen vaikutukset työssään. (Pugh 2000; Saltman ym. 2004, 516.) Maaseudulla tehtävän sosiaalityön erityisyyttä voidaan tarkastella esimerkiksi Ronnbyn (1991) kulttuurikompetenssin ja Berg-

strömin & Fogin (1996) käyttämän sosiokulttuurisen kompetenssin käsitteen avulla.

Kulttuurikompetenssin käsite liittyy paikallisuuteen ja paikallisen kulttuurin tuntemiseen, sen merkityksen ymmärtämiseen ja huomioimiseen maaseudun sosiaalityössä. Kulttuurinen kompetenssi on monimutkainen käsite, jossa sekä kulttuuri- että kompetenssisanalla voi olla monta sisällystä samanlaisesti (Bergström & Fog 1996, 74). Kompetenssilla tarkoitetaan yleisesti osaamista, pätevyyttä tai kelpoisuutta (Hautamäki 1998, 91). Kulttuuri on yhteiskunnallisesti määrätty ja se, mitä kulttuuriksi määritellään, riippuu vallitsevista valtaolosuhteista. Bergström ja Fog määrittelevät kulttuurin merkitysten ja kollektiivisten symboleiden systeemiksi, ryhmäksi ihmisten yhteisiä sääntöjä, normeja, arvoja ja arvostuksia, symboleja, ihmisen jakamia tulkintoja maailmasta, yhteisiä ideologioita ja moraalisia tulkintoja. Näiden lisäksi käsitteeseen liittyy auttamisen käsite systeeminä, joka vallitsee paikallisessa elämänmuodossa ja ammattikulttuurissa. (Bergström & Fog 1996, 74, 252.) Ronnby (1991, 131) puhuu myös paikalliskulttuurista ja viittaa silloin tiettyihin elämän malleihin, todellisuuskäsityksiin ja toimintatapoihin, jotka liittyvät ihmisten asumiseen ja elämiseen erityisissä olosuhteissa, maaseudun harvaan asutuilla alueilla.

Kulttuurikompetenssin käsite on melko väljä, eivätkä Ronnby tai Bergström ja Fog esitä sille tiukkaa määritelmää, pikemminkin he korostavat kyseessä olevan tietynlaisen orientaation (Hytönen 2002, 64). Bergströmin ja Fogin (1996) mukaan sosiokulttuurinen kompetenssi tarkoittaa sitä, että maaseudulla työskentelevä sosiaalityöntekijä tunnistaa ja tietää oman kulttuurinsa, käsityksensä ja kokemuksensa sekä hallitsee ammattinsa yhteisen, teoreettisen ja käytännön tiedon, mutta sen lisäksi tuntee toimintaympäristönsä, oman kunnan paikalliset olosuhteet ja kulttuurin, perinteet, tavat, normit ja arvosteemit sekä ymmärtää ja huomioi nämä erityispiirteet työskentelyssään. Kompetenssiin kuuluu tietoisuus siitä, minkä merkityksen oma ammattiosaaminen antaa kohtaamiselle toisten kanssa. Sosiaalityöntekijän tulee hyödyntää tietoaan ja kokemustaan työssään ja suhteuttaa sitä paikalliseen kulttuuriin. Sosiokulttuurinen kompetenssi on osa sosiaalityöntekijän kokemustietoa ja henkilökohtaista hiljaista tietoa, jolla Bergström ja Fog viittaavat Michael Polanyin (1983) käsitteeseen *tacit knowledge*. Kulttuurikompetenssissa on kysymys prosessista, jossa arjen viisaus ja ammattiosaaminen kietoutuvat yhteen. Tämän tiedon pohjalta valitaan toiminta. (Bergström & Fog 1996, 57-60, 74-75, 253, 260.)

Ronnby (1991) painottaa kulttuurikompetenssissa paikallisuutta ja paikalliskunnan erityispiirteiden tunnistamista. Tällöin on tärkeää, että sosiaalityöntekijät osallistuvat yhteisön elämään, huomioivat asiakkaan lähiverkostot ja hyödyntävät kolmannen sektorin mahdollisuuksia. Sosiaalityöntekijän tulee vaikuttaa paikallisten ihmisten elinoloihin laajasti ja käyttää voimavaraistavia menetelmiä, verkostotyötä, yhdyskuntatyötä ja rakenteellista sosiaalityötä. Ronnbyn mukaan maaseudulla ei voi tehdä sosiaalityötä kapealla individualistisella otteella. Kulttuurikompetenssin näkökulma korostaa käytännönläheisyyttä, kokonaisvaltaisuutta ja asiakaslähtöisyyttä sosiaalityössä. Sosiaalityön-

tekijöiden työkuva on laaja, ei-virkamiesmäinen, se on työtä omalla persoonalla ihmisten arjessa (Ronnby 1991; Hytönen 2002, 2, 15, 63–64).

Maaseudun sosiaalityöntekijän kulttuurikompetenssiin kuuluu tunnistaa ja ymmärtää maaseudun perinteinen auttamiskulttuuri, jonka mukaan ihmiset itse ratkaisevat sosiaaliset ongelmansa kääntymättä kovinkaan helposti sosiaalityöntekijän tai muun virallisen tahon puoleen (Ronnby 2000, 233; Bergström & Fog 1996, 18–20; Ginsberg 2000, 11). Ihmiset haluavat olla itsenäisiä ja riippumattomia, joten tuen ja avun saaminen yhteiskunnalta koetaan maaseudun kulttuurissa välttämättömäksi pahaksi ja se yhdistetään häpeän tunteisiin. (Bergström & Fog 1996, 18–20, 75, 253, 264; Ronnby 1991, 240.) Tämä maaseudun kulttuuriin kuuluva piirre vaikeuttaa entisestään avun hakemista parisuhdeväkivaltaan. Yksinäisyys ja erillään olo on toisaalta pakottanut maaseudun ihmisiä toimimaan yhdessä. Kulttuuriin on kuulunut pyrkimys selviytyä suvun, perheen, naapureiden ja työtoverien turvin ja vastavuoroisesti huolehtiminen heistä, joihin on läheisesti sitouduttu. Sosiokulttuurisesti kompetentti sosiaalityöntekijä tunnustaa paikalliset arvot siinä missä omansakin ja kunnioittaa asukkaiden omaa päätöksentekoa, osaa vastuullisella tavalla käyttää hyväksi asiakkaan arjen tuntemusta, läheisyyttä ja epävirallisia toimijoita sekä hyödyntää ihmisten omia auttamisverkostoja työskentelemällä sensitiivisesti yhteisön suhteen. (Bergström & Fog 1996, 18–20, 75, 253, 264; Ronnby 1991, 240; Green 2003, 210–211.)

Maaseudun erityisen kulttuurin ja palvelujen puutteen vuoksi työskentely formaalien ja informaalien verkostojen kanssa on olennaisen tärkeää maaseudun sosiaalityössä. Kulttuurikompetenssin mukaisesti työskentelevät sosiaalityöntekijät edistävät ja suosivat yhteisön ongelmanratkaisukykyä, hankkivat lisää resursseja luonnollisista ryhmistä käyttäen hyväksi lähiyhteisön, sukulaisten, ystävien ja naapurien luontaista auttamista. (Ronnby 2000, 233–234.) Sosiaalityöntekijät voivat vahvistaa (voimavaraistaa) epävirallisia tukiverkostoja, auttaa solmimaan uudelleen katkenneita suhteita ja rohkaista asiakkaita luomaan uusia siteitä yhteisöissä ja erilaisissa ryhmissä, kuten esimerkiksi pahoinpideltyjen naisten ja lasten parissa (Pettersson, Memmot & Germain 2000, 36). Paikallisuuden korostuksessa on mahdollista rikkoa asiantuntijuuden ja maallikkouden rajoja (Närhi 2003, 59). Resurssien vähäisyyden vuoksi sosiaalityöntekijät hankkivat yhteistoimijoita myös muista ammattiryhmistä ja paikallisista vapaaehtoisorganisaatioista sekä tekevät yhteistyötä muiden kuntien sosiaalityöntekijöiden kanssa. (Bergström & Fog 1996, 18–20, 75, 253, 264; Ronnby 1991, 240.)

Oppiakseen tuntemaan paikallisen historian ja perinteen, ihmisten tavan elää ja ajatella sekä kulttuuriset piirteet, arvot ja normit sosiaalityöntekijöiden pitää mennä avoimesti ja aktiivisesti sisälle yhteisöön, ihmisten elämismaailmaan, osallistumalla myös työn ulkopuolella yhteisön elämään. Paikallista kulttuuria sosiaalityöntekijät voivat oppia myös kokemuksen myötä asiakastyössä sekä keskustelemalla, pohtimalla ja työskentelemällä toisten työntekijöiden kanssa. Kokeneet työntekijät voivat siirtää tietoa opettamalla ja ohjaamalla uusia sosiaalityöntekijöitä paikalliskulttuuriin. Ammattitaito kehittyy vuorovaikutteisessa oppimisprosessissa, jossa arkipäivän viisaus ja ammattitaito liittyvät yhteen.

Bergström ja Fog väittävät, että parhaiten kulttuurikompetenssin hallitsevat samalla paikkakunnalla, asiakkaiden keskuudessa, asuvat ja työskentelevät sosiaalityöntekijät. (Bergström & Fog 1996, 75, 65–76, 182; Ronnby 1991, 193.)

Kompetenssi voi liittyä myös ryhmään. Dynaamisessa yhteisössä, joka kokee yhteisyyttä, voi kehittyä *kollektiivinen kompetenssi*. Kollektiivinen kompetenssi edellyttää keskustelua ja reflektiota ryhmässä sekä aktiivista työtä kaikilta ryhmän jäseniltä. Sosiaalityöntekijöiden erityiset tiedot ja kompetenssit kehittyvät yhteistyössä toisten kanssa, kun henkilökohtaiset kokemukset tuodaan kollektiiviseen tietoisuuteen. Kokemuksesta tulee osa ryhmäkulttuuria: tietoa, kuinka sosiaalityöntekijän kulttuurissa ratkaistaan ongelmia, valitaan malleja ongelmanratkaisuun ja kuinka konflikteja pitää käsitellä. Tämä tietoisuus on siten tullut yhteiseksi, kollektiiviseksi. (Bergström & Fog 1996, 71, 229, 230.)

Ruotsalaistutkijat Bergström ja Fog sekä Ronnby osoittivat tutkimuksissaan, että harvaan asutulla maaseudulla työskentelevät sosiaalityöntekijät tunnistivat sosiaaliset ongelmat rakenteellisiksi, mutta siitä huolimatta he usein individualisoivat ongelmat ja käyttivät myös yksilöllistäviä keinoja ja menetelmiä asiakkaisiin, esimerkiksi terapeutista työtettä. He eivät olleet erityisen kiinnostuneita kulttuurikompetenssin tarjoamasta tietämyksestä tai sen soveltamisesta työhönsä. Sosiaalityöntekijät eivät aina nähneet asiakkaiden resurssia, kykyjä, verkostoja, voimaa ja mahdollisuuksia, joita asiakkailta oli, eivätkä ottaneet niitä käyttöön. Sosiaalityöntekijät eivät myöskään käyttäneet mahdollisuuttaan tehdä ennalta ehkäisevää tai rakenteellista sosiaalityötä. (Bergström & Fog 1996, 22, 45, 239; Ronnby 1991, 176, 239.) Samoin esimerkiksi York ym. (2000, 83, 96) löysivät vain muutamia eroja sosiaalityön käytännöissä maaseudun ja kaupunkisosaalityön välillä, vaikka sosiaalityöntekijät havaitsevat eroja yhteisöjen kesken. Fog (1991, 77) väittää, että sosiaalityöntekijöillä on kyllä tietoa ihmisten elämänolosuhteista ja paikallisuudesta, mutta he eivät käytä tietoa työssään. Heidän toimintaansa ohjaavat pikemminkin hallinnolliset määräykset ja puoliksi unohtuneet teoriat. Siksi he eivät näe sosiaalisia ongelmia oikeassa kontekstissa. Olosuhteet vaihtelevat kunnittain ja onnistuakseen työ vaatisi uudenlaisia, paikallisiin oloihin sovellettuja ratkaisuja, joissa elämäntavat ja auttamisen mallit olisivat yhteensopivia, kuten esimerkiksi työskentelymalleja verkostojen kanssa.

Suomalaisessa sosiaalityön keskustelussa näen yhtymäkohtia kulttuuri-kompetenssiin esimerkiksi ekososiaalisen sosiaalityön lähestymistavasta. Tällöin on kysymys paikallisesti kontekstoituvasta kokonaisvaltaisesta toimintatavasta, jossa otetaan huomioon ihmisten elämä kokonaisuudessaan fyysisine, sosiaalisine ja kulttuurisine ympäristöineen. Ratkaisuja haetaan sosiaaliin ongelmiin paikallisista toimintakäytännöistä ja ominaispiirteistä sekä verkostojen rakentamisesta ja maallikkokokemuksen hyödyntämisestä asiakkaiden tueksi. (Matthies 1993; 1999, 239, 242; Kempainen ym. 1998, 49; Närhi 2003, 57.) Matthieksen (1993, 108; 2002, 244) mukaan yksilöiden auttamista ja yhteisöjen kehittämistä ei ole teoreettisesti ja käytännöllisesti pystytty yhdistämään. Yksilötyössä on tärkeää tiedostaa alistavien yhteiskunnallisten rakenteiden merkitys ja vastaavasti yhdyskuntatyössä ihmisten yksilölliset valtaistumisen esteet. Maa-

seudun pienehköissä kunnissa on aina tehty kokonaisvaltaista sosiaalityötä, johon on kuulunut yhteistyö muiden viranomaisten kanssa ja asukkaiden elin- ehtojen parantaminen. Pienten kuntien sosiaalityö on laaja-alaista ja kokonais- valtaista työtä, mutta aivan yhtä hyvin paikallisen sosiaalityön käytännöt voi- vat olla irrallisia ja vailla teoreettista jäsenystä. Kokonaisvaltainen lähestymis- tapa hukkuu helposti rutiineihin tai yksipuolistuu viranomaistasolle.

Laaja-alaista työtä

Maaseudun pienten kuntien sosiaalityö on kokonaisvaltaista ja integroitua eli yksi ja sama työntekijä hoitaa kaikkien kunnan asukkaiden kaikki sosiaalityö- hön liittyvät asiat (Kröger 1990, 139). Erityispalveluiden puuttuessa sosiaali- työntekijän pitää olla ”yleismies” (*generalist*), laaja-alaisesti ymmärtää ja hallita koko palvelukirjo, sosiaalityön prosessit, työskentely yksilöiden, perheiden, ryhmien, yhteisöjen ja verkostojen kanssa – vaaditaan, että osaa kaiken, koko sosiaalihuollon (Ronby 1991, 52, Ginsberg 2000, 9; Olstedal 2001, 25). Lisäksi maaseutusosiaalityöntekijän tietojen ja taitojen tulisi ulottua talouden, hallin- non, suunnittelun, politiikan ja maaseudun sosiologian eri kentille. Työtä luon- nehtivat joustavat toimenkuvat ja monet roolit, joissa joutuu ylittämään perin- teisiä ammatillisia ja työnjaollisia raja-aitoja. Kunnassa ei saata olla olemassa- kaan joitakin julkisia palveluja, erikoistuneita palveluita tai ei ole osaamista harvoin esiintyviin erityiskysymyksiin. Maaseudun sosiaalityöntekijä joutuu samalla kertaa työskentelemään sekä laaja-alaisesti että erityiskysymysten pa- rissa. Hän joutuu luomaan, kehittämään ja räätälöimään ratkaisumalleja maa- seudun ihmisten kokemuksiinsa monenlaisiin ongelmiin. Työssä on siten mahdolli- suus oppia ja kehittää monia taitoja ja käytäntöjä, mihin ei suuremmissa työ- paikoissa ole mahdollisuutta. (Green 2003, 210, 212.)

Läheisyys

Sosiokulttuurisen kompetenssin yksi tärkeä piirre maaseudun pienten kuntien sosiaalityössä on Bergströmin ja Fogin kuvaama *närhetsaspekt*, läheisyysaspekti. Läheisyysaspektista on käytetty myös termiä *subsidiariteetti* ja siitä on puhuttu myös tuttuuden ja tuntemuksen merkityksessä (Kröger 1990; Ronby 1991; Leh- tinen 2001). Läheisyydellä ja tuttuudella on kahdet kasvot: sillä voi olla sekä positiivisia että negatiivisia merkityksiä. Läheisyys ja henkilökohtainen tieto voivat olla voimavara sosiaalityöntekijöille, mutta ne voivat myös itsessään luoda eettisiä ongelmia. Bergström ja Fog tarkoittavat läheisyysongelmalla niitä rooli- ja kulttuurikonflikteja, joita läheisyys voi tuoda työskentelyyn pienessä kunnassa. Työntekijät ovat lähellä sitä arkipäivää samassa ympäristössä, jota asiakkaat ja poliitikot elävät ja työntekijät kohtaavat heitä toisissakin yhteyksis- sä kuin vain asiakkaina tai poliitikkoina. Työntekijät saavat näin monipuolisesti tietoa ja mahdollisuuden ymmärtää, miten koko järjestelmä toimii ja mitä re- sursseja on käytettävissä. Saamaansa tietoa sosiaalityöntekijöiden tulee kuiten- kin käyttää varoen ja kunnioittaen. (Bergström ja Fog 1996, 24, 189–190, 260, 263.)

Pienessä kunnassa sosiaalityöntekijöiden on mahdollista päästä asiakkaita lähelle, saada heihin kontakti helposti, luoda läheinen ja luottamuksellinen suhde ja toimia persoonallisella tasolla. Työntekijöiden on mahdollista nähdä asiakas yhteisönsä jäsenenä kokonaisena persoonana (Stjernø & Selzer 1985, 21; Green 2003, 212). Tämä vaatii kuitenkin perehtymistä paikkakuntaan ja sen ihmisiin, yhteistyötahoihin ja organisaatioihin. Fyysinen läheisyys asiakkaiden kanssa ei ole välttämättä taieheidän olosuhteidensa ymmärtämisestä. Irene Roivaisen (1995, 92–93) mukaan tällaisessa alueellisessa työssä asiakastapaamisia voi yhtä hyvin leimata työntekijän ja asiakkaan kulttuurinen vieraus kuin läheisyys. Matthies (1993, 108) toisaalta väittää, että pienessä kunnassa sosiaalityöntekijä voi olla kuntalaisten kanssa kiinteä osa asukkaiden yhteisöllisyyttä; työntekijän uskaltautuessa menemään ihmisten pariin voidaan päästä kanssakäymiseen, jossa ei ole erikseen asiakkaita ja byrokraattisia viranomaisia.

Maaseudulla vallitsevat monikerroksiset roolit. Maaseudun sosiaalityöntekijä voi kohdata rooliristiriitoja ollessaan useissa rooleissa monenlaisissa verkostoissa sekä työssään että yksityiselämässään. Kun sosiaalityöntekijä asuu samalla paikkakunnalla missä työskentelee, hän on kaksinkertaisesti tunnettu, sekä virallisena henkilönä, instituution jäsenenä, että yksityishenkilön asemassa, tavallisena ihmisenä, jolla on tavallisia ominaisuuksia ja intressejä (Bergström & Fog 1996, 24, 190). Tällöin on joskus lähes mahdotonta pitää selkeästi erillään ammatillista roolia ja henkilökohtaista elämää (Pugh 2003, 75). Sosiaalityöntekijä edustaa taustayhteisönsä toimintaideologiaa, mutta voi toisaalta ottaa siitä enemmän tai vähemmän etäisyyttä ja antaa sijaa omalle persoonalleen. Hän edustaa asiakastyössä sekä virastoaan että itseään. Tämä kaksoisrooli voi olla myös asiakkaan kannalta hämäävä. Sosiaalityöntekijä joutuukin pohtimaan ammatillisuuttaan, miten yksityinen ja persoonallinen viranomaisen ja asiakkaan välinen suhde voi olla. (Marin 2003, 80–81.)

Maaseutusosiaalityöntekijä tuntee usein asiakkaan ja tämän olosuhteet muutoinkin kuin asiakkaana (Green 2003, 212). Tuntiessaan asiakkaat myös muissa kuin asiakasrooleissa, työntekijän tulee pohtia monia tilanteita eettisesti, ettei ylläpidä kaksoissuhdetta esimerkiksi hyötymällä taloudellisesti tai muutoin asiakkuudesta tai asiakkaan perheenjäsenistä. (Romby 1991, 170; Ginsberg 2000, 13.) Kun kohtaa asiakkaita työn ulkopuolella, joutuu miettimään, milloin on ammatti-ihmisenä ja milloin yksityishenkilönä läsnä, kohtaako ihmisiä naapurina, tuttua vai viranomaisena. Asuessaan lähellä ihmisten arkea työntekijä saa tietoa monelta taholta ja sellaista tietoa, mitä asiakas itse ei kertoisi. Hän joutuukin olemaan tarkkana, mistä hän on saanut tiedon ja pohtia eettisesti, mitä tietoa voi käyttää asiakastyössä, esimerkiksi päätöksen teossa. Onko oikeutta käyttää informaalia tietoa, jonka on saanut sattumalta pienessä yhteisössä työn ulkopuolella, itse nähnyt liikkeessaan yhteisössä, kuullut tuttujen ja ystävien puhuvan tai jonka joku on ilmiantanut naapuristaan? Yhdessä työskentelevä laaja ammattilaisten verkosto voi kohdata samat ihmiset myös yksityisesti, jolloin saattaa syntyä tilaa vaitiolovelvollisuuden vaarantaville juoruille. (Bergström & Fog 1996, 190–193, 263; Green 2003, 214.)

Maaseudulle tulevat sosiaalityöntekijät huomaavat usein, että heidän täytyy mukauttaa lähestymistapansa ja käytäntönsä erilaisiin olosuhteisiin sopivaksi. Työntekijä ei voi olla anonyymi pienellä paikkakunnalla, kaikki tuntevat kaikki sekä hyvässä että pahassa. (Bergström & Fog 1996, 24.) Läheisyydestä ja tuttuudesta voi muodostua erityisongelma luottamuksellisuuden suhteen. On vaikea välttää julkiseksi tulevaa tietoa asiakkaan vastaanottamista palveluista, kun kaikki tuntevat toisensa ja sosiaalitoimisto on ”keskellä kylää”. Esimerkiksi väkivaltaan peloissaan ja häpeissään apua hakemaan tuleva voi tulla julkisesti tunnistetuksi sellaisissa olosuhteissa. Kun paikkakunnalla asuu vain vähän ihmisiä, kaikki tietävät tai arvailevat, missä joku liikkuu ja miksi. Yhteisö voi tietää, että asiakkaalla on ongelmia jo paljon ennen kuin asiakas hakee apua. (Ginsberg 2000, 12; Pugh 2003, 76.) Ristiriitaa voi syntyä myös tilanteissa, joissa sosiaalityöntekijä saa työssään sellaista luottamuksellista tietoa, jota ei eettisesti voi jakaa toisille, mutta jonka muut työntekijät pitävät oikeutenaan saada tietää (Green 2003, 215). Sekä asiakkaan että työntekijän näkyvyys pienissä verkostoissa ja maaseutuyhteisöissä asettaa erityisiä vaatimuksia työntekijälle, jotta hän voi hienovaraisesti pitää yllä asiakkaan yksityisyyttä ja luottamuksellisuutta (Pugh 2000, 107). Ammatillisten, eettisten koodien pohtiminen on jatkuvaa, että sosiaalityöntekijä voi säilyttää asiakkaan luottamuksen (Ginsberg 2000, 12; Pugh 2003, 76).

Läheisyys aiheuttaa osaltaan sen, että maaseudun sosiaalityöntekijän voi olla usein vaikeaa irrottautua työstä, varsinkin, jos asuu samalla paikkakunnalla. Pienen kunnan sosiaalityöntekijä on usein myös päivystys- ja kriisivalmiudessa. Maaseudun kulttuuriin kuuluu perinteisesti, ettei työtä ja vapaa-aikaa eroteta tiukasti toisistaan eikä ihmisten väliset suhteet ole muodollisia. Kuntalaiset eivät välttämättä kunnioita myöskään työntekijän vapaa-aikaa ja olettavat, että sosiaalityöntekijälle voi aina puhua työasioista, kaupassa, harrastuksissa ja toreilla. (Ronby 1991, 233, 238; Ginsberg 2000, 13, 23, 72; Lehtinen 2001, 92; Hytönen 2002, 102.)

Sosiaalityöntekijä ei voi olla anonyymi, varsinkaan, jos hän asuu ja työskentelee samassa kunnassa; hänen henkilökohtainen elämänsä ja työnsä on näkyvää, asetettu julkiselle katseelle alttiiksi (Pugh 2000, 151; Green, Gregory & Mason 2003, 96). Ihmiset tietävät, mikä on hänen taustansa, missä hän asuu, minkälainen perhe hänellä on ja kenen kanssa hän on naimisissa (Pugh 2000, 103). Sosiaalityöntekijä on asiakkaiden, työtovereiden, luottamusmiesten ja kuntalaisten kiinnostuksen ja tarkkailun kohde (Lehtinen 2001, 69, 78). ”Maineen menetys” voi johtua erilaisuudesta tai erilaisesta elämäntavasta, jota maaseutuyhteisö ei pidä normaalina. Jos on muuttanut kaupungista maaseudulle, on aina muualta tullut (Ronby 1991, 85). Ajan myötä, tullessaan tutuksi ja saavuttaessaan asukkaisen luottamuksen, muualta tullut työntekijä hyväksytään yhteisön jäseneksi (Pugh 2000, 104).

Työtä yksin

Maaseudun sosiaalityöntekijän työ on usein yksinäistä. Yhtenä vaikeutena pienessä yhteisössä työskentelemisessä on kollegojen ja muiden ammattilaisten ja heidän antamiensa virikkeiden ja vertaistuen puute. Päivittäisiä ammatillisia kontakteja ei ole kuten suuremmissa organisaatioissa. Työntekijä jää usein yksin vaikeiden ongelmien ja päätöksenteon kanssa sekä kritiikin kohteeksi eikä hänellä ole ketään, kenen kanssa voisi neuvotella ja jakaa ammatillisia ja henkilökohtaisia kokemuksiaan ja tunteitaan. (Ronby 1991, 11, 85, 179, 233; Ginsberg 2000, 18; Lehtinen 2001, 112–113, 134; Mayer 2001, 96.) Tarvitaan erityisiä ponnisteluja ja järjestelyjä, jotta voisi osallistua yhteistyöfoorumeihin, keskustella kollegojen kanssa ja reflektoida työtään. Oppiakseen uusia asioita on tärkeää, että sosiaalityöntekijä osallistuu ammatillisiin kokouksiin, seminaareihin ja koulutukseen ja työskentelee toisten kanssa. (Ginsberg 2000, 18; Ronby 2000, 233–234.)

Monista ongelmista huolimatta työskentely pienessä yhteisössä voi antaa paljon sosiaalityöntekijälle. Hän voi työskennellä itsenäisesti, kun normeja, kontrollia, hierarkiaa ja byrokratiaa on vähemmän kuin suuremmissa työyhteisöissä ja on vapaus määritellä itse työn sisältöjä, tekotapaa ja ajankäyttöä (Stjernø & Selzer 1985, 21; Green 2003, 212). Kun työskentelee pienessä yhteisössä, on helpompi huomata ja nähdä työn vaikutukset ja tulokset, esimerkiksi muutoksen yhteisössä tai jonkun asiakkaan selviytyvän vaikeuksistaan. Työssä on mahdollisuus oppia laajasti ja saavuttaa monenlaisia taitoja. Monet sosiaalityöntekijät kaipaavat anonymiteettiä ja irtautumista vapaa-aikana työstä, mutta toisaalta monille on ilolla olla tunnettu ja tunnustettu yhteisössään, olla osa arkipäivän yhteisöä virallisissa ja epävirallisissa yhteyksissä. (Ginsberg 2000, 16–17.)

Pienissä yhteisöissä työntekijöillä on vapautta ja vaikutusvaltaa, auktoriteettia. Työtehtävät ovat vaihtelevia ja monipuolisia ja niitä voi hoitaa joustavasti, kehittää ja kokeilla uusia tapoja. Työ ei ole jatkuvasti stressaavaa ajan suhteen ja vaikka kiire leimaa maaseudunkin sosiaalityötä, välillä voi silti olla rauhallisempia hetkiä. Työ ei ole yhteen paikkaa sidottua, vaan työn periaatteisiin kuuluu, että sosiaalityöntekijä tulee myös ulos toimistostaan ihmisten pariin. Tyypillistä työlle on toimiminen yhdessä toisten ammattiryhmien kanssa, usein yli hallintorajojen, jolloin työtä ei niinkään leimaa professionaalisuus, reviirit tai byrokraattisuus. Yhteistyökumppanit tuntevat toisensa ja on olemassa tietty solidaarisuus. (Ronby 2000, 233; Mayer 2001, 100.)

Itsenäisyyden ja riippumattomuuden käänköpuolena sosiaalityöntekijät kantavat yksin myös vastuun. Tehtävät ovat monimuotoiset, mutta tuki yhteisöltä, esimieheltä ja omalta lautakunnalta voi olla vähäistä. Resurssit ovat rajalliset ja pienestä kunnasta puuttuu monia palveluita, joita on käytettävissä suuremmilla paikkakunnilla. Samaan aikaan pitää selvittää kaikista eteen tulevista työtehtävistä, on joustettava monella tavalla, jotta ihmiset saavat tarvitsemansa palvelun. Työ kulkeutuu helposti yksityiselämään joskus hyvinkin kielteisesti. Asema yhteisössä ei ole aina arvostettu: sosiaalityöntekijä saatetaan mieltää lähinnä akuuttien ongelmien selvittäjäksi, joka kontrolloi ja pitää ongelmat nä-

kymättömissä mahdollisimman pienin kustannuksin. (Ronby 1992, 62, 71, 172, 233; Bergström & Fog 1996, 180.)

Pienessä kunnassa sosiaalityöntekijät ovat riippuvaisempia paikallisesta hallintokulttuurista kuin omasta professiostaan ja sen paradigmaista (Ronby 2000, 233). Kunnissa ei ole useinkaan sosiaalipolitiikan traditiota. Pikemminkin vallitsee traditio ja asenne, että ihminen pärjää itse. (Ronby 2000, 233.) Maaseutuyhteisöissä vaikuttajayksilöt pyrkivät käyttämään paikallista valtaa paikallisiin arvoihin nojautuen (Holmila 2003, 144). Paikalliskulttuuria ei voi ohittaa eikä sivuuttaa, koska sen valta etenkin pienessä kunnassa on suuri. Esimerkiksi hankkeet eivät etene ilman paikallisten ihmisten hyväksymistä, joten on hyvä osata ennakoida esteet ja perustella toimenpiteet sopivalla tavalla. (Lehtinen 2001, 47.) Maaseutukunnissa organisaatiot ovat pieniä, ja niissä on lyhyt päätöksentekoketju. Pienten kuntien hallinnolle on ominaista, että se on vähemmän hierarkkinen kuin suuremmat organisaatiot. Säännöt ja rutiinit eivät ole kovin hyvin kehittyneitä ja kiinteitä, mikä välillä voi ilmetä joustavuutena ja välillä epävarmuutena. Asioiden käsittely voi olla persoonallisempaa ja tilanteeseen sopivampaa kuin suuremmissa yksiköissä. (Ronby 2000, 233.)

Kulttuurikompetenssin haasteita sosiaalityölle

Sosiaalityön käytäntöihin harvaan asutulla maaseudulla vaikuttaa alueen rakenne ja aluepolitiikka; miten vastataan asukkaiden ongelmiin ja erityisiin palvelutarpeisiin sekä käytettävissä olevien resurssien vähäisyyteen tai puutteeseen. Parisuhdeväkivallan käsittelyyn maaseudulla lyö leimansa vallitsevat sosiokulttuuriset piirteet, ihmisten konservatiiviset arvot ja traditionaalinen elämäntyyli sekä informaaliset auttamisverkostot. Maaseudulla elää edelleen yhteenkuuluvuus ja sukukiinteyt, sukulaisista ja perheestä pidetään huolta. Mutta myös sosiaalinen kontrolli on korkea, sekä myönteisenä että kielteisenä. Sama ympäristö asiakkaan kanssa voi auttaa sosiaalityöntekijää kohtaamaan sensitiivisesti asiakkaan ja ymmärtämään hänen olosuhteensa, käsityksensä, arvonsa, toivomuksensa ja avun tarpeensa, mutta väkivaltatyössä kuten muissakin herkissä ja intiimeissä asioissa luottamuksellisuuden saavuttaminen ja ylläpitäminen on haasteellista.

Monet pienet maaseutukunnat ovat liian pieniä ja taloudellisessa ahdingossa kyetäkseen järjestämään kaikkia tarvittavia palveluja kuntalaisilleen. Sosiaalityöltä vaaditaan erityistä innovatiivisuutta kehitettäessä uudenlaisia lähestymistapoja ja palveluita. Yhteisöllisyys, yhteistyö ja verkostojen käyttö voi olla maaseudun resurssi, erottava tekijä kaupunkimaisuuteen nähden. Maaseudulla verkostot ja sukupolvien ketjut ovat edelleen tärkeitä. Voisiko maaseudun sosiaalityössä tulevaisuudessa yhteisöllisyys ja kumppanuus saada enemmän jalansijaa?

Maaseutusosiaalityössä keskeistä on maaseudun asukkaiden vaara syrjäytyä työelämästä, palveluista, liikkumisesta ja tiedon saannista. Tietoisuus eriarvoisuuden alueellisesta jakautumisesta haastaa sosiaalityötä kehittämään uusia palveluita ja käyttämään kollektiivisemmin vaikuttavia työotteita ja etsimään voimavaroja maaseutuyhteisöistä ja verkostoista ihmisten selviytymiseksi arki-

elämästään ja ongelmistaan. Merkittävä haaste uudistuvalla yhteisösosiaalityölle on kyky toimia refleksiivisesti, yhdistää sosiaalityö ja kulttuurinen työ - opetella ja käyttää kulttuurikompetenssia. Keskeistä on nähdä yksilöt, perheet ja ryhmät osana sosiaalisia verkostoja ja yhteisöjä sekä voimistaa kansalaisten oma-aloitteisuutta, osallisuutta ja vastuullisuutta. (ks. Köyhyyden ja... 2001; Karjalainen ym. 2002, 259, 268; Matthies 2002, 234; Koskinen 2003, 229.)

5 PERUSSOSIAALITYÖ JA ERITYISOSAAMINEN

Sosiaalityön ammatillista toimintaa voi kuvata tiivistettynä auttamistehtäväksi, jota määrittävät eri tavoin ammatillisuus, asiakkuus sekä yhteiskunnallinen toimintakonteksti (Payne 1997; Kemppainen ym. 1998, 61). Viime aikoina sosiaalialan työn kehitystä on kuvattu lähinnä toteamuksella, että työn haastavuus on lisääntynyt ja rakenteet monimutkaistuneet. Sosiaalityöntekijöiltä edellytetään uudenlaista osaamista ja luovuutta taloudellisen epävarmuuden tilanteessa ja kuntarakenteen muutoksessa sekä uudenlaisten poliittis-ideologisten näkemysten, asiakkaiden kasvavien tarpeiden ja niukkenevien resurssien paineessa. Työntekijät ovat joutuneet arvioimaan omaa työtään uudenaikaisista ja usein ristiriitaisista lähtökohdista käsin. (Esim. Kemppainen ym. 1998, 93; Mutka 1998, 9–10; Fook 2000, 104; Raunio 2003, 34.) Tässä luvussa pohdin sosiaalityön ammatillista osaamista ja asiantuntijuutta sekä erityisasiantuntijuutta ja -osaamista maaseutuympäristössä. Lähestyn erityisosaamisen käsitettä palvelurakenteiden, asiakkaiden erityisten tarpeiden ja työn sisällön ja osaamisen tason kautta (vrt. Filppa 2002). Tarkoitan tässä tutkimuksessa käsitteellä perussosiaalityö ensisijaisesti sosiaalitoimistojen sosiaalityötä (vrt. Raunio 2004, 40).

Väkivaltaa kohdataan ja käsitellään monien eri viranomaisten ja auttajatahojen arkisessa työssä sekä erilaisissa palveluorganisaatioissa (Kääriäinen 2006, 113). Väkivaltatyön kentällä voidaan erottaa kahdenlaisia organisaatioita. On olemassa nimenomaan väkivaltaongelmiin keskittyviä, väkivaltaspesifejä, organisaatioita (turvakodit, Lyömätön linja, Tukinainen), mutta näiden lisäksi haetaan apua väkivaltakokemusten vuoksi myös yleisistä palveluista, kuten sosiaalitoimistoista, perheneuvoloista ja terveydenhuollosta tai poliisilta ja oikeuslaitokselta. (Paavilainen & Pösö 2003, 86.) Näissä yleisorganisaatioissa väkivalta muodostaa yhden ongelma-alueen monien muiden ongelmien joukossa (Keskinen 2005, 93).

Kunnilla ja erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollolla on vastuu ehkäistä pari- ja lähisuhteissa tapahtuvaa väkivaltaa tarjoamalla tarkoituksenmukaisia palveluja väkivallan eri osapuolille (Ewalds 2005). Siten parisuhdeväkivalta ja sen seuraukset ovat myös maaseudun sosiaalityöntekijöiden työhön kuuluva yksi osa-alue. Pari- ja lähisuuhdeväkivallan uhrien tai tekijöiden auttamistyötä ei

ole määritelty minkään julkisen sektorin auttajatahon pääasialliseksi tehtäväksi, joten sosiaali- ja terveysministeriö tähdentää yhteistyön ja yhteistoiminnan merkitystä vaikeassa ja erityisosaamista vaativassa pari- ja lähisuhdeväkivallan ehkäisytyössä (Ewalds 2005, 15). Juha Holman (2005, 174) mukaan vastuu väkivaltatyöstä on kuitenkin käytännössä tarkoittanut lähinnä eri järjestöjä ja projekteja, sillä organisoituminen julkiselle sektorille on jäänyt toteutumatta työntekijöiltä puuttuvien parisuhde- ja perheväkivallan ehkäisyyn ja hoitoon liittyvien valmiuksien vuoksi.

Siitä sosiaali- ja terveydenhuollon piiriin kuuluvasta työstä, jonka erityisenä kohteena on pari- ja lähisuhdeväkivalta, käytetään monenlaisia nimityksiä, puhutaan lähisuhdeväkivaltatyöstä ja väkivallan katkaisusta, hoidosta tai ehkäisystä (Säävälä ym. 2006, 14). Väkivaltatyö -käsite on liitetty ensisijaisesti erityisosaamista vaativaan työhön, jota tehdään turvakodeissa ja väkivaltaan erikoistuneissa organisaatioissa (esim. Säävälä ym. 2006). Toisaalta sosiaali- ja terveysministeriön kuntaoppaassa (Ewalds 2005) puhutaan pari- ja lähisuhdeväkivallan ehkäisystä, pari- ja lähisuhdeväkivallan vastaisesta työstä sekä väkivaltatyöstä. Monista käytössä olevista nimityksistä esimerkiksi Säävälä ym. (2006, 14) katsovat sopivaksi käsitteeksi lähisuhdeväkivallan ehkäisyn, koska se korostaa väkivallan lopettamisen keskeisyyttä, mutta ei sulje pois työskentelyn psykoterapeuttista ulottuvuutta.

Tässä tutkimuksessa ymmärrän väkivaltatyöllä laaja-alaista, monien auttajatahojen tekemää työtä väkivallan (ennalta)ehkäisemiseksi, katkaisemiseksi ja seurausten hoitamiseksi. Käytän sosiaalityöntekijöiden tekemästä auttamistyöstä parisuhdeväkivaltaa kokeneitten naisten kanssa käsitteitä väkivallan ehkäiseminen ja väkivaltatyö. En katso kattavan väkivaltatyö -käsitteen viittaavan vain väkivaltaspesifeissä instituutioissa tehtävään työhön, vaan näen väkivaltatyön myös sosiaali- ja terveydenhuollon yhdeksi erityisosaamista vaativaksi alueeksi, jota voidaan toteuttaa yhteistyössä eri toimijoiden kanssa (vrt. Säävälä ym. 2006).

5.1 Asiantuntijuus ja ammatillinen osaaminen

Yksi keskeinen haaste sosiaalityössä on ollut kysymys erikoistuvan asiantuntijuuden ja yleisen, laaja-alaisen asiantuntijuuden suhteesta (Kemppainen ym. 1998, 61). Jo pitkään on pohdittu tulisiko ammatillisessa sosiaalityössä pyrkiä kokonaisvaltaiseen ja keskitettyyn työskentelytapaan vai hajautettuun, sektoreihin jaettuihin ja erikoistuneisiin asiakkaiden auttamisen järjestelyihin. 1990-luvun alkupuolen kokonaisvaltainen, aluevastuinen ja yhdenmety työskentely asiakkaan kanssa on kääntynyt erikoistuneemman työskentelyn painottamiseen. Erikoistuneella asiantuntijuudella ja erityisosaamisella on pyritty vastaamaan toimintaympäristön muutoksiin ja sosiaalisten ongelmien laajenemisen ja vaikeutumisen aiheuttamiin haasteisiin. (Raunio 2004, 43–44.) Toisaalta on katsottu, että suomalaisessa järjestelmässä sosiaalityö on ensisijaisesti laajoihin ko-

konaisuuksiin keskittyvää asiantuntijuutta ja siinä on tavoiteltu ja korostettu kokonaisvaltaista sosiaalisen elämänpiirin eri ongelmatilanteiden tuntemusta. Sosiaalityö on myös laajenemassa yleiseksi sosiaalisen ulottuvuuden asiantuntijuudeksi, sillä sitä tarvitaan myös sosiaali- ja terveydenhuollon ulkopuolella, kuten esimerkiksi työhallinnossa, opetussektorilla tai yhdyskuntasuunnittelussa. (Kananaja 1997, 20; 61; Pohjola 1998, 65.) Sosiaalityötä leimaa toisaalta laaja-alaisuus ja kokonaisvaltaisuus ja toisaalta tiettyihin ongelmiin keskittyvä erikoistuminen ja erityisyys (Filppa 2002, 34).

Ammatillista osaamista on usein jäsennetty jakamalla se yleis-, perus/ydin- ja erityisosaamiseen. Yleisasiantuntijuus voidaan määritellä sellaiseksi universaaliksi osaamiseksi, jota tarvitaan eri ammateissa tai tehtävissä ja jota voidaan siirtää tehtävästä toiseen. Yleisosaamista voivat olla esimerkiksi oman persoonan käyttö, vuorovaikutus- ja tiedonhankintataidot. (Metsämuuronen 2000, 156.) Perus- eli ydinosoaminen on ammattiin sidottua osaamista ja asiantuntijuutta, mutta sen määrittelyyn liittyy myös organisaation toiminta-ajatus ja keskeinen tehtävä. Pohjolan (2005, 120) mukaan sosiaalityön ydinosoaminen rakentuu yhteiskuntatieteen, tutkimuksen ja ammatillisen käytännön osaamisesta. Käytännön osaamisessa korostuvat sosiaalialan erityiskysymykset sekä menetelmällinen ja eettinen työn hallinta. Sosiaalialan osaajat 2015 -selvityksessä (Vuorensyrjä, Borgman, Kemppainen, Mäntysaari & Pohjola 2006) kyselyyn vastanneiden sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan ydinosoaminen muodostuu pääasiassa ammatillisen käytännön taidoista: asiakastyöstä, moniammatillisesta yhteistyöstä, vuorovaikutustaidoista ja asiakkaiden auttamisesta, jossa keskeistä on asiakkaan kokonaisvaltaisen tilanteen analysointi (Kemppainen 2006, 259).

Sosiaalihuollon erityisosaamista selvittänyt työryhmä (Sosiaalihuollon erityisosaamisen... 1997, 1–4) piti yhtenä erityisosaamisen ulottuvuutena sosiaalityön peruskoulutuksen ja perusosaamisen ylittävää erityistason tietämystä sekä sellaista asiantuntijuutta, jota tarvitaan muun muassa silloin, kun asiakkailta on sellaisia tavanomaisista poikkeavia ja harvoin esiintyviä palvelutarpeita, jotka vaativat niiden laadun tai ongelmien syvyyden vuoksi erityistietoja, -osaamista ja -toimenpiteitä. Virpi Filppa (2002) toteaa tekemänsä analyysin pohjalta, että sosiaalialan erityisosaaminen näyttäytyy vaikeasti määriteltävänä ja moniulotteisena ilmiönä. Käsitettä voidaan lähestyä palvelurakenteiden, asiakkaiden erityisten tarpeiden tai työn sisällön ja osaamisen tason kautta. Kansalaisten tarpeet muodostuvat erityisosaamisen lähtökohdaksi, erityisosaaminen työn sisällöksi ja rakenteet erityisosaamisen tavoitettavuuden mahdollistajiksi (Filppa 2002; Kemppainen 2006, 262).

5.2 Erityisasiantuntijuutta ja -osaamista kaivataan

Sosiaalityöntekijöistä lähes 70 prosenttia tekee aluevastuista sosiaalityötä kokonaisvaltaisesti tai eriytyneen tehtäväalueen lisäksi (Marjamäki ym. 1998, 12).

Maaseudun pienten kuntien sosiaalityöntekijöiden työ on yleensä laaja-alaista, sillä monessa kunnassa on vain yksi sosiaalityöntekijä, jonka tehtäväkuvaan kuuluvat kaikki sosiaalityön osa-alueet. Filppa (2002, 23, 25) toteaa, että sosiaalityön ammatillisen vahvuuden tärkeimpiä elementtejä on laaja-alaisuus ja kokonaisvaltaisuus: tiedon ja osaamisen laaja-alaisuudessa on sosiaalialan erityisyys. Sosiaalityö laaja-alaisena yhteiskunnallisena toimintana kattaa ihmisten elämänpiirin psyykkis-sosiaalis-taloudelliset kysymykset ja samalla sosiaalisten ongelmien moninaisuuden. Sosiaalityöltä edellytetään vankkaa tieteellisteoreettista yleispätevyyttä sosiaalisten kysymysten jäsentämisessä ja asiakastyössä. Yleisen rinnalla tarvitaan kuitenkin myös erityisosaamista elämänalueiden spesifeissä kysymyksissä. Sosiaalityön asiantuntemus laajenee moniin suuntiin. Tarvitaan yleisen ja erityisen pätevyysalueiden monimutkaista rinnakkaisuutta. (Pohjola 1998, 11–15.)

Huoli sosiaalialan erityisosaamisesta ja sen tasapuolisesta jakautumisesta sekä erityisryhmille tarkoitettujen palvelujen heikentymisestä on saanut aikaan hankkeita ja selvityksiä tilanteen parantamiseksi ja erityisosaamisen turvaamiseksi (esim. Verkostoituvat erityispalvelut [VEP] vuosina 1998–1999; Sosiaalihuollon erityisosaamisen turvaaminen 1997). Ongelmien määrän lisääntyminen ja niiden luonteen monimuotoistuminen yhdistettynä alueelliseen erilaistumiseen ovat vahvistaneet tarvetta sosiaalialan erityisosaamista koskeviin kehittämistoimiin (Heinonen 2002, 34). Sosiaalityön yliopistollisen koulutuksen kehittäminen -selvitystyössä Pohjola (1998) toteaa, että sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen tarve on noussut muun muassa toimintaympäristön muutoksen paineista, palvelujärjestelmän muutostarpeista, sosiaalityön erityisosaamisen syventämisen vaatimuksista sekä koulutusjärjestelmän muutosten vuoksi. Erityisosaamisen turvaamiseen pyritään jo sosiaalityön peruskoulutuksen aikana siten, että opiskelijat voivat painottaa opintojaan joillekin sosiaalityön alueille. Tarkoituksena on tuottaa sosiaalialalle yleissosiaalityön erityisiä asiantuntijoita, joilla on spesifeihin kysymyksiin kohdentuvaa syvenevää osaamista laajan yhteiskunnallisen osaamisen, asiakastyön ja yhteiskunnallisen muutostyön ohella. (Pohjola 1998, 3, 65–66; Kemppainen 2006, 98, 236.)

Sosiaalityön peruskoulutuksen lisäksi on kehitetty myös jatkokoulutusta ja vuodesta 2000 alkaen on ollut mahdollisuus suorittaa ammatillis-tieteellinen lisensiaatintutkinto erikoistumiskoulutuksena (Asetus yhteiskuntatieteellisten... 2000). Erikoissosiaalityöntekijän koulutus on tieteellinen jatkokoulutus, joka johtaa yhteiskunta- tai valtiotieteiden lisensiaatin tutkintoon valitulla sosiaalityön erikoisalalla (Kemppainen 2005, 97; 2006, 243; SOSNET 2008). Erikoissosiaalityöntekijän koulutuksen lähtökohtana on ammattikäytäntöjen tieteellisen perustan vahvistaminen ja tutkivaan työotteeseen perustuvan ammattitaidon edistäminen sekä tavoitteena sosiaalityön asiantuntijuuden syventäminen, ammatillisen identiteetin vahvistaminen ja sosiaalialan kehittäminen omalla erikoisalalla (Kemppainen 2006, 244).

SOTENNA-hankkeen väliraportin (Borgman, Kemppainen, Mäntysaari, Pohjola & Vuorensyrjä 2005) mukaan viisi kuudesta sosiaalityöntekijästä oli sitä mieltä, että heidän ammatillinen osaamisensa vastaa nykyisen työn vaatimuk-

sia. Erityisosaamisensa turvaamiseksi työntekijät katsoivat tarvitsevänsä lisä- ja täydennyskoulutusta esimerkiksi erityisryhmien ongelmista ja auttamisesta, lainsäädännöstä, verkostotyöstä, vuorovaikutustaidoista sekä erilaisista psykologisista terapioidista. (Kemppainen 2005, 110.) Sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen suorittaneiden sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan sosiaalityön laaja-alaisuuden ja moniulotteisuuden vuoksi erikoistumista tarvitaan ja siitä on hyötyä kaikissa sosiaalityöntekijän tehtävissä. Haastatellut mainitsivat muun muassa seuraavat tehtävät, joissa osaamisen syventäminen on tarpeen: tutkimus- ja kehittämistyöt, hallinto-, suunnittelu- opetus- ja johtamistehtävät sekä tehtävät eriytyneissä sosiaalityön palveluorganisaatioissa ja perussosiaalityössä. (Kemppainen 2006, 263.)

5.3 Peruspalvelut ja erityispalvelut

Kansalaisten taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset perusoikeudet on lailla säädetty. Perustuslaissa turvataan ihmisarvoisen elämän edellytykset. Julkisen vallan on turvattava myös riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut. Jokaisella on oikeus, asuinpaikasta riippumatta, välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. (Aho 1999, 314.) Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) sekä muu sosiaalihuollon lainsäädäntö määrittelevät asiakkaan aseman, oikeudet ja palvelut. Sosiaalihuollon erityispalveluja määritellään myös erityislainsäädännön kautta. Asiakkaiden tarpeet eivät kuitenkaan ole aina sellaisenaan objektiivisesti mitattavissa ja todettavissa (Filppa 2002, 66). Käsitykseen erityispalvelujen tarpeesta voivat vaikuttaa esimerkiksi erilaiset päättäjien, professionien, markkinoiden, median, tutkijoiden ja järjestöjen esiin nostamat haasteet ja näkemykset.

Sosiaalihuollon peruspalveluiden ja erityispalveluiden raja on epäselvä ja se voidaan asettaa monella tavalla. Raja liikkuu myös ajallisesti ja paikallisesti. Heinosen (2002, 34) mukaan yhteiskunnallisessa murroksessa erityispalveluiden kehittäminen on jäänyt taka-alalle, niiden kattavuutta on karsittu ja erityisesti pienten kuntien mahdollisuus niiden ylläpitämiseen on vaikeutunut. Yhteiskunnallisessa muutoksessa palvelujen tarpeet muuttuvat, jolloin perinteiset toimintatavat käyvät riittämättömiksi ja sopimattomiksi. Entiset peruspalvelut eivät riitä eivätkä pysty vastaamaan laajentuviin ja syveneviin tarpeisiin (Kemppainen ym. 1998, 66–67). Kuntien taloudelliset vaikeudet, palvelujen keskittäminen suurempiin yksikköihin, supistukset ja priorisoinnit ovat osaltaan herättäneet huolta tarpeellisten erityispalvelujen ja erityisosaamisen tasapuolisesta jakaantumisesta (Filppa 2002, 11, 15). Esimerkiksi erityispalveluja tuottaneiden kuntainliittojen purkamisen on vaikeuttanut monen kunnan mahdollisuuksia järjestää erityispalveluja ja erityisosaamista erityisryhmien tarpeisiin väestöpohjan riittämättömyyden vuoksi. (Sosiaalihuollon erityisosaamisen... 1997, 2, 5; Karisto 1997, 139.)

Sosiaalihuollon peruspalveluilla tarkoitetaan yleensä kuntien sosiaalitoimessa sosiaalilainsäädännön perusteella järjestettäviä palveluja, joiden tuottamisesta vastaa sosiaalitoimen henkilöstö yleisorganisaatioissa. Jotkut määrittelevät erityispalveluksi muun kuin kunnan sosiaalitoimessa tuotetun palvelun, jossakin spesifiin ongelma-alueeseen erikoistuneessa palveluyksikössä. Toiset tulkitsevat erityispalveluksi palvelun, johon tarvitaan sellaista erityisasiantuntemusta, jota perussosiaalitoimessa ei ole. (Arponen 2002, 6–7.) Esimerkiksi turvakoti- ja muu väkivaltatyö nähdään sosiaali- ja terveydenhuollon yhdeksi erityisosaamista vaativaksi alueeksi (Säävälä ym. 2006, 57). Väestöpohjan perusteella erityispalveluksi on määritelty palvelut, joiden tuottamiseen yksi kunta on liian pieni (Sosiaalihuollon erityisosaamisen... 1997, 1–5; Verkostoituvat erityispalvelut..., 2–3).

Peruspalveluksi tai erityispalveluksi määrittelemisen riippuu kontekstista, mistä näkökulmasta katsotaan. Jokin palvelu voi olla samaan aikaan sekä peruspalvelua että erityispalvelua ja jokin tehtävä voi olla toiselle perusosaamista ja toiselle erityisosaamista. Toisaalta sekä perus- että erityispalveluihin voi sisältyä perus(ydin-)osaamista ja erityisosaamista (Arponen 2002, 6–7). Pie-nissä kunnissa, joissa on vähän henkilöstöä, yhden henkilön vastuulle voi kasautua kaikki tehtävät ja niiden edellyttämä osaaminen, jolloin työntekijän täytyy osata ratkoa kunnassa myös asiakkaiden erityistarpeet. Maaseudun sosiaalityöntekijä joutuu samalla kertaa työskentelemään sekä laaja-alaisesti että erityiskysymysten parissa, myös yhtäaikaan.

5.4 Tarpeet erityisosaamisen lähtökohtana

Pauli Niemelän (1994) mukaan käsitteellä peruspalvelu viitataan usein välttämättömyys- ja tarpeellisuuspalveluihin. Käsitteen taustalla vaikuttavat silloin ihmisten tarpeet sekä kulttuurin arvot. Ihmiset elävät erilaisissa oloissa ja ovat erilaisissa elämäntilanteissa, joten välttämättömät peruspalvelut ovat erilaisia tavanomaisessa ja erityistilanteessa eläville. Ne tulee siten mitoittaa kunkin elämäntilanteen mukaan. Ihmisten tarpeet ja kulttuuriset, sosiaaliset ja poliittiset arvot realisoituvat yhteiskunnassa tiettyinä kansalaisten perusoikeuksina. Peruspalvelut ovat johdettavissa perusoikeuksista ja niiden määrittely on poliittinen prosessi.

Sesse-työryhmän (Sosiaalihuollon erityisosaamisen... 1997, 1–4) mukaan asiakkaan erityispalvelutarpeesta voi olla kysymys silloin, kun peruspalveluilla ei kyetä vastamaan tarpeeseen, esimerkiksi henkilön huomattavan toimintakyvyn vajavuuden vuoksi. Erityisosaamista tarvitseviksi erityisryhmiksi työryhmä määrittelee muun muassa vammaiset, lastensuojeluperheet ja päihdehuollon asiakkaat sekä väkivaltakierteessä olevat ja heidän läheisensä. Kehitysvammahuoltoa, vammaispalveluja, lastensuojelua, päihdehuoltoa, pakolaistyötä ja kuntoutusta määrittelevät myös sosiaalihuollon erityislait.

Kananoja ym. (2008) ryhmittelevät sosiaalipalvelut asiakkaiden tarpeiden perusteella yleisiin sosiaalipalveluihin ja erityispalveluihin. Tällöin yleisillä palveluilla turvataan tavalliseen elämänkulkuun liittyvät tarpeet ja ne kohdistuvat periaatteessa koko väestöön tai tiettyyn ikäryhmään kokonaisuudessaan, tarveharkintaisesti (vanhuuteen liittyvät palvelut) tai ilman harkintaa (lasten päivähoido). Erityispalvelut puolestaan edellyttävät yleensä jonkin sosiaalisen riskin, elämäntilanteeseen liittyvän ongelman, toimintarajoituksen tai muun sosiaalisen vaikeuden esiintymistä tai sen uhkaa. Tällöin kysymys on riskin toteutumisen ehkäisystä taikka muutoksesta, jolla elämäntilannetta tai toimintaedellytyksiä voidaan parantaa. Tavallista elämänkulkua turvaavat yleiset sosiaalipalvelut ja sosiaaliseen muutokseen tähtävät palvelut eroavat toisistaan muun muassa työskentelyn moniulotteisuuden, ammatillisen osaamisen ja palvelun käyttäjän oman osallisuuden osalta. (Mt., 156–157.) Erityispalveluiksi voidaan tämän näkemyksen mukaan lukea suurin osa sosiaalityön alaan kuuluvista tehtävistä, kuten päihdepalvelut, lastensuojelu, vammaispalvelut tai parisuhte- ja perheväkivaltaa kokeneiden palvelut. Erityisosaamista esimerkiksi väkivaltatyöhön voi olla perussosiaalityön sisällä maaseudun pienissäkin kunnissa, eikä työ ole silloin vain erityispalvelupisteisiin ohjaamista.

Vaikka palveluja järjestettäessä puhutaan asiakkaiden tarpeista ja asiakaslähtöisyydestä, kritiikkiä on aiheuttanut se, että palvelut ovat noudattaneet olemassa olevia valmiita palvelumalleja (Filppa 2002). Siitä, mitä on saatavilla, johdetaan mikä on tarve (Hellsten 1995, 5). Tästä esimerkkinä ovat monet palvelusuunnitelmat, jotka perustuvat usein kunnassa jo oleviin palveluihin ja muut toiveet ohitetaan: palvelut ovat usein enemmän organisaatiolähtöisiä kuin asiakaslähtöisiä (Kostamo-Pääkkö 2001). Syynä palvelujen järjestämisen puutteisiin voi olla esimerkiksi resurssien puute, poliittiset priorisoinnit, uudistumaton palvelukulttuuri tai moraaliset ja eettiset valinnat. (Filppa 2002, 66–67.)

Rakenteiden merkitys

Kunnat vastaavat Suomessa kansalaisten tarvitsemien sosiaalipalvelujen järjestämisestä. Palvelujen järjestämisvastuuta ja toiminnan rahoitusta säätelee laki sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta (733/1992). Sosiaalihuoltolaki ja erityislainsäädäntö määrittelevät palvelujen järjestämistä koskevia yksityiskohtaisempia säännöksiä ja puitteita. Kunta voi ratkaista järjestämistavan: tuottaa palvelut itse, järjestää ne yhdessä muiden kuntien kanssa tai hankkia palvelut valtiolta, muilta kunnilta, kuntayhtymiltä, yksityisiltä tai järjestöiltä. (Sosiaalihuollon erityisosaamisen... 1997, 1.)

Merja Laitinen ja Anneli Pohjola (2001, 37) toteavat, että kuntien sosiaalitaloudellinen asema on heikentynyt erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomessa ja haja-asutusalueilla sekä vaikuttanut alueellisiin ja paikallisiin palveluihin, niiden tuottajiin ja käyttäjiin. Kuntien heikko taloudellinen tilanne voi pahimmillaan johtaa siihen, ettei erityispalvelujen järjestämiseen liittyvien suurten kustannusten vuoksi asiakkaiden tarvitsemia erityispalveluita haluta nähdä ja järjestää lainkaan tai tyydytään epätarkoituksenmukaisiin ratkaisuihin. Julkisten palvelujen toimintaa on tehostettu keskittämällä palveluja suurempiin yksiköihin.

Tällöin ihmisten asuinpaikalla on yhä suurempi merkitys kansalaisten tasaver-
taiselle palvelujen saamiselle. Erityispalveluja tarvitseva ei saa palveluja, jos
hän asuu "väärässä" kunnassa. Kansalaisten asuinpaikan määrittäessä palvelu-
jen saatavuutta eriarvoisuus ja syrjäytymisen riski lisääntyy. (Sosiaalihuollon
erityisosaamisen... 1997, 3; Laitinen & Pohjola 2001, 37.)

Kunta- ja palvelurakenteen uudistus ja kuntien muuttuva toimintaympä-
ristö tekee välttämättömäksi varsinkin erityispalvelujen tuotannon keskittämi-
sen suurempiin yksiköihin. Maaseutumaisia alueita liitetään kaupunkeihin, jol-
loin kaupungistuvien kuntien vastuulle jää yhä vahvemmin alueellinen kehiti-
täminen. Sosiaalipalvelujen tuottamisessa tämä näkyy esimerkiksi peruspalvelu-
jen ja erityispalvelujen uusina vastuuden jakoina. Laajempaa väestöpohjaa edel-
lyttävät palvelut muodostavat kaupunkien palveluvalikoissa osan peruspalve-
luluonteista erityispalvelua, mutta samalla ne ovat laajemmalla maantieteellisellä
alueella osa maaseutumaisten kuntien erityispalveluja. Kunnallisten sosiaali-
palvelujen ulottuvuus vahvistuu ja ulottuu hallinnollisten kuntarjojen ylitse.
Lähipalvelujen rinnalle tulevat kuntien yhteiset, seudulliset ja maakunnalliset
palvelut ja samalla sosiaalityön ammatillisen osaamisen porrastaminen lähipal-
velujen osaamiseen ja harvinaisempien tehtävien edellyttämään erityistason
osaamiseen (Kananaja ym. 2008, 75, 179).

Erityispalvelut ja erityisosaaminen sekä peruspalvelut ja perusosaaminen
voidaan ymmärtää eri tavalla eri yhteyksissä. Käsitteet kietoutuvat ja lomittu-
vat toisiinsa. Lainsäädännön lisäksi palvelujen järjestämiseen ja tuottamiseen
vaikuttavat myös kunnan koko ja väestörakenne, henkilöstön määrä ja laatu
sekä asiakkaiden tarpeet ja poliittiset priorisoinnit. Filppa (2002, 45–46) toteaa,
että jos erityisosaamisen katsotaan olevan aina oman toimintaympäristön ulko-
puolella tai riippuvan kunnan koosta, väestömäärästä tai palvelurakenteesta,
niin "kysymys erityisosaamisen olemuksesta jää avoimeksi".

Sosiaalityössä tarvitaan niin yleissosiaalityön erityisiä asiantuntijoita kuin
spesifeihin kysymyksiinkin kohdentuvaa syvenevää osaamista. Tarvitaan
vankkaa sosiaalityön ydinosaamista, joka on kokonaisvaltaisuudessaan erityistä
osaamista ja asiantuntijuutta edellyttävää työtä. Toisaalta suuremmissa ja eri-
tyisorganisaatioissa sosiaalityön erikoistuminen voi johtaa työn jakautumiseen
pieniin, erikoistuneisiin osa-alueisiin, joilla työntekijä voi kehittää erityistä am-
matillista osaamista ja asiantuntemusta (Caven 1999, 151), mutta silloinkaan
sosiaalityön ei tulisi merkitä kapeaan asiantuntemukseen pitäytymistä. Sosiaali-
työn sisäisen erikoistumisen ohella sosiaalityön menetelmissä tai työskentelyta-
voissa on korostunut myös moniammatillinen yhteistyö sekä verkostotyö. Asi-
akkaiden tarpeiden ja monitahoisten ongelmien selvittämiseksi tarvitaan eri
ammattien edustajien useammanlaisen ammatillisuuden yhteen sovittamista
(Raunio 2004, 46).

Kun palvelurakenteet muuttuvat monimuotoisiksi ja resurssit vähenevät,
maaseudun sosiaalityöntekijöiden on entistä tärkeämpää erilaisten asiakasryh-
mien asioiden ajaminen sekä asiakkaiden etuuskien, palvelujen järjestäminen ja
valinnanmahdollisuuksien puolustaminen. Avun saamisen esteenä ei saa olla
esimerkiksi asiakkaan harvinainen tai vaikea vamma tai sairaus, hänen avun-

tarpeensa haastavuus tai kuuluminen johonkin etniseen ryhmään. Kansalaiset ovat yhdenvertaisia avun tarpeineen asuinpaikasta tai avuntarpeen syystä riippumatta. (Filppa 2002, 52.)

6 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT, MENETELMÄT JA ANALYYSI

6.1 Ongelma ja tutkimustehtävä

Viimeaikaiset tutkimukset ja kirjallisuus ovat osoittaneet, ettei parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia ole riittävästi ymmärretty ja osattu auttaa eri viranomaisten taholta. Väkivaltaa kokeneet naiset ovat usein olleet tyytymättömiä viranomaisten toimintatapoihin: heidän kokemuksiaan on vähätelty ja heitä on syyllistetty tapahtumista. (Esim. Heiskanen & Piispa 1998; Perttu 1999a; Nyqvist 2001; Husso 2003.) Pertun (1999a) tutkimuksessa perheväkivaltaa kokeneista ja siihen apua hakeneista naisista lähes puolet haki apua sosiaalitoimistosta eivätkä he olleet tulleet kuulluiksi ja autetuiksi. Minua oli jäänyt askarruttamaan, miksi naiset eivät olleet saaneet apua, miksi avun tarve ja tuki eivät kohanneet sosiaalitoimistoissa. Perheväkivallan ja parisuhdeväkivallan yleisyyden vuoksi uskoin kuitenkin, että myös maaseudun pienten sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään perheväkivaltaa kokeneita naisia, lapsia ja miehiä. Minkälaisia auttamisen välineitä ja työmuotoja heillä on käytettävissä kohdatessaan parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia tilanteissa, joissa erityispalveluja on heikosti saatavilla ja kun he joutuvat hoitamaan tehtäviä, jotka kaupunkikunnissa tulisivat erityisjärjestelmien piiriin?

Tutkimusta aloittaessani minulla oli myös ennakkokäsitys, että sosiaalityöntekijät ovat tiedostaneet ja tunnistavat naisiin kohdistuvan väkivaltailmiön, sillä maailmanlaajuiset ja valtakunnalliset naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisy -kampanjat olivat saavuttaneet myös Etelä-Savon. Maakunnassa oli toteutettu Mikkelin lääninhallituksen (Itä-suomen lääninhallitus), järjestöjen ja kuntien yhteistyönä useita väkivalta-projekteja, joiden tarkoituksena oli tehdä tunnetuksi ja ehkäistä perheväkivaltaa sekä kouluttaa työntekijöitä. Ensimmäisiä kehittämishankkeita oli vuonna 1995 alkanut valtakunnallinen ANSA-projekti, jonka teemana oli väkivaltaa kokeneiden naisten auttaminen sairaaloissa ja terveyskeskuksissa (Perttu & Söderholm 1998). Itä-Suomen läänissä osallistuttiin myös valtakunnalliseen Naisiin kohdistuvan väkivallan -ehkäisyprojektiin vuo-

sina 1998–2002. Projektin alueryhmä järjesti koulutusta, tiedotuskampanjoita ja seutukuntakokouksia. (Kainulainen 2002.) Ikäväki-projektin (1995–1998) tavoitteena oli puolestaan luoda kuntiin viranomaisten yhteistyömalli ja hoitovastuujärjestelmä ikääntyvien perheväkivaltaa kokeneiden auttamiseksi (Perttu 1999a). Naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyprojektien seurauksena Etelä-Savon aluetyöryhmän aloitteesta perustettiin vuonna 1999 Viola-väkivallasta vapaaksi ry -kansalaisjärjestö (Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto), jonka tehtäväksi tuli organisoida ja kehittää seutukunnallista perheväkivaltaan liittyvää osaamista ja tietoutta. Järjestö perusti Mikkeliin väkivaltatyön ohjaus- ja neuvontapisteen, Violan, jonka palveluja voivat käyttää sekä väkivaltaa kokeneet asiakkaat että sosiaalityöntekijät.

Tämä väitöstutkimus pohjautuu lisensiaatintyöhöni ”Perussosiaalityö ja parisuhdeväkivalta – Eteläsavolaisten sosiaalityöntekijöiden haastattelututkimus” (Lindqvist 2005). Aloittaessani lisensiaatintyötäni tutkimukseni tavoitteena oli selvittää kohtaavatko pienten kuntien perussosiaalityöntekijät työssään naisiin kohdistuvaa parisuhdeväkivaltaa ja minkälaisia auttamisen välineitä, tukimuotoja tai mahdollisia esteitä väkivaltaan puuttumiselle on maaseudun sosiaalitoimistoissa. Olin kiinnostunut myös siitä, onko sosiaalityöntekijöillä käytettävissään ongelman ympärille rakentuvia yhteistyöverkostoja. Lisäksi halusin selvittää, minkälaisia kehittämistarpeita väkivaltatyölle on maaseudun sosiaalityössä.

Suomalainen parisuhdeväkivaltadiskurssi on muuttunut viimeisten 10–15 vuoden aikana. Lisensiaatintyöni empiirinen aineisto tukee tätä muutosta: tutkimukseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden kuvausten perusteella heidän ammattiorientaatioistaan näytti tapahtuneen selvä muutos perhekeskeisestä ajattelusta sukupuolitietoiseen ja väkivallan osapuolet tunnistavaan orientaatioon. Haastatteluun oli valikoitunut sellaisia sosiaalityöntekijöitä, jotka olivat kiinnostuneita naisiin kohdistuvasta väkivallasta ja jotka olivat osallistuneet projekteihin ja koulutuksiin. Tätä väitöstutkimustani varten hankin lisäaineistoa haastatteleamalla kuutta sosiaalityöntekijää ja yhtä sosiaalisuhteeriä tarkoitukseni kehittää lisensiaatintyöni teemoja ja kategorioita sekä nostaa laajemmin esille sukupuolistuneen väkivallan näkökulma ja tutkimustraditio.

Tämä tutkimus käsittelee maaseudun sosiaalityöntekijöiden työskentelyä naisiin kohdistuvan parisuhdeväkivallan kanssa. Tutkimukseni tavoitteena on tarkastella, minkälaista on parisuhdeväkivaltailmiön kohtaaminen maaseudun sosiaalityössä, sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta ja perussosiaalityön kysymyksenä maaseutukontekstissa. Olen kiinnostunut siitä, minkälaisia käsityksiä Etelä-Savon maaseudun sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöillä on parisuhdeväkivallasta ja minkälaisia kokemuksia heillä on väkivaltatyöstä.

Tutkimukset ovat osoittaneet vallan keskeisyyden ja sen erilaisia merkitysulottuvuuksia parisuhde- ja perheväkivaltailmiössä. Erityisesti väkivallan rikosluonteesta ja sen edellyttämistä turvaamistoimista johtuen väkivaltatyöhön liittyy professionaalinen vallankäyttö ja kontrolli. Sosiaalityöhön ja väkivaltatyöhön kietoutuvat vallan ja jopa väkivallan eri muodot monella tasolla: organisaatiossa, työyhteisössä, asiakkaiden keskinäisissä ja asiakkaiden ja työntekijöi-

den välisissä suhteissa. Voi sanoa, että sosiaalityöntekijät ovat valtasuhteiden verkossa (Lehtinen 2001). Sosiaalityöntekijöillä on jo asemansa perusteella monenlaisia valtaa, kuten esimerkiksi asiantuntijavaltaa ja päätösvaltaa, mutta miten he ammattilaisina suhtautuvat valtaan ja käyttävät sitä? Ottavatko he vallan haltuunsa käyttäen sitä poistamaan esteitä omasta ja asiakkaan ympäristöstä?

Tutkimukseni kiinnittyy maaseutuun, kysymys on maaseudun sosiaalityötoimistossa tehtävästä sosiaalityöstä ja väkivaltatyöstä. Tarkastelen tutkimuksessa minkälaisia reunaehtoja luo sosiaalityölle maaseudun toimintaympäristö, minkälaisia mahdollisuuksia ja keinoja sosiaalityöntekijöillä on puuttua väkivaltatilanteisiin ja auttaa väkivallan uhreja maaseutuympäristössä. Miten sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan eläminen maaseudulla pienissä tai pienkehöissä kunnissa vaikuttaa väkivaltaa kokeneiden naisten elämäntilanteisiin ja avun hakemiseen ja autetuksi tulemisen kannalta?

Tutkimuksen kohteena on maaseudun sosiaalityötoimistoissa tehtävä perussosiaalityö parisuhdeväkivaltaa kokeneitten naisten kanssa. Muotoilen tutkimustehtäväni konkreettisine kysymyksenasetteluineen seuraavasti:

Millaista on parisuhdeväkivallan kohtaaminen maaseudun sosiaalityössä?

- Minkälaisia kokemuksia ja käsityksiä sosiaalityöntekijöillä on parisuhdeväkivallasta ja väkivaltatyöstä?
- Minkälaisia auttamisen välineitä ja työmuotoja on maaseudun sosiaalityötoimistoissa?
- Minkälaisia reunaehtoja sosiaalityölle luo maaseutu toimintaympäristönä?
- Minkälaisia vallan ja jopa väkivallan verkostoja sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään?

Tutkimus on empiirinen kvalitatiivinen tutkimus. Pertti Töttö (1997, 126) korostaa, että tutkimusongelma eli se, millaiseen kysymykseen etsitään ratkaisuja, määrittää millaista tutkimusotetta käytetään. Kvalitatiivinen tutkimusote vastasi luontevasti tutkimuksen tavoitteisiin selvittää vähän tunnettua ja tutkittua ilmiötä. Tavoittelin ihmisten omia kuvauksia heidän koetusta todellisuudestaan ja oletin niiden sisältävän asioita, joita ihminen pitää itselleen elämässään merkityksellisinä ja tärkeinä (Varto 1992, 23–24, 58–59). Ajatuksena oli antaa maaseudun sosiaalityöntekijöille ääni. Etsin vastauksia tutkimustehtävään työntekijöiden subjektiivisten käsitysten ja kokemusten kautta ja kysyn miten he käsittävät tutkimuskohteen. Oletin, että haastateltavilla on suhteellisen samanlainen kokemusmaailma, että heillä on tutkimusongelmasta tekijän tietoa ja he ovat kiinnostuneita tutkimuksesta (Eskola & Suoranta 2003, 66).

Tämä tutkimus on yhden alueen, Etelä-Savon, maaseutukuntien sosiaalityötoimistojen sosiaalityöntekijöiden temahaastattelututkimus. Tutkimus paikantuu suomalaiseen parisuhdeväkivaltatutkimukseen ja se liittyy kiinteästi sosiaalityön peruskysymyksiin. Tutkimuksen lähtökohtana on tutkimustiedon puute siitä, miten kunnallisessa perussosiaalityössä kohdataan parisuhdeväkivallan uhreja ja millaisia kehittämistarpeita sosiaalityössä tältä osin on olemassa. Tut-

kimuksella on arkityöstä lähtevä käytännön näkökulma sosiaalityöntekijöiden väkivaltatyöhön. Tutkimuksen lähtökohtana on myös empowerment-keskustelu ja väkivaltatyön kytkeminen kuntouttavan sosiaalityön periaatteisiin, jossa tavoitteena on muutoksen aikaansaaminen ja ihmisten toimintavoiman kasvattaminen. Liitän tutkimukseni maaseutusosiaalityön ja perussosiaalityön kontekstiin.

Kysyn tutkimuksessani maaseudun sosiaalityöntekijöiden käsityksiä naisiin kohdistuvasta parisuhdeväkivallasta sekä heidän kokemuksiaan väkivaltatyöstä. Timo Laineen (2001, 36–37) mukaan kokemus on aina omakohtainen, kun taas käsitykset kertovat pikemminkin yhteisön perinteellisistä ja tyypillisistä tavoista ajatella yhteisössä. Hanna Vilkkä (2005, 114) sanookin Laineeseen viitaten, että käsitykset eivät välttämättä ole muotoutuneet omakohtaisen kokemuksen avulla. Käsitysten muotoutumiseen vaikuttavat myös yhteisön perinteet ja tyypillinen ajattelutapa. Esimerkiksi toimimme organisaatioissa perinteiden ja ajattelutapojen mukaan, vaikka emme olisi itse olleet niitä muodostamassa.

6.2 Tutkimukselliset sitoumukset ja ratkaisut

Laadullinen tutkimus ja fenomenologia

Tutkimuksen tekemiseen liittyy myös luonteeltaan filosofisia kysymyksiä ja piileviäkin oletuksia, jotka koskevat esimerkiksi ihmistä, maailmaa ja tiedonhankintaa eli oletuksia taustasitoumuksista tai filosofisista perusoletuksista. Kun tarkastellaan empiirisen tutkimuksen lähtökohtia, tuodaan vastakohtina usein esille positivistinen ja fenomenologinen tutkimus, jotka liittyvät myös termeihin kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen. Suuntausten taustalla on neljä filosofian aluetta: ontologia, epistemologia, logiikka ja teleologia. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 123.) Juha Varto (1992, 118) määrittelee fenomenologian filosofiseksi lähestymistavaksi, joka korostaa ihmisen tietämisen kyvyn sitoutumista ihmisen elämismaailmaan ja sen ilmiöihin. Tulkitsen tieteenfilosofisen lähestymistapani, jolla pyrin ymmärtämään sosiaalityöntekijöiden toimintaa, kokemuksia, käsityksiä ja merkityksiä eri näkökulmista, fenomenologiseksi. Fenomenologinen lähestymistapani määrittää suhdettani aineistoon ja siten myös haastateltaviin. Pyrin ymmärtämään tutkimuksen temaattisia sisältöjä sen kokemuksellisen tiedon pohjalta, jota käytännön työntekijät tuottavat. (Ks. Kosamo-Pääkkö 2001, 10–13.)

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus. Varto (1992) määrittelee laadullisen tutkimuksen kohteeksi ihmisen ja ihmisen maailman, joita yhdessä voidaan tarkastella elämismaailmana. Elämismaailma on niiden merkitysten kokonaisuus, joka muodostuu sellaisista tutkimuksen kohteista, kuten yksilö, yhteisö, sosiaalinen vuorovaikutus, arvotodellisuus ja yleisesti ihmisten väliset suhteet.

Merkityskokonaisuudet ilmenevät ihmisistä lähtöisin olevina ja ihmiseen päätyvinä tapahtumina, toimintana, ajatuksina, päämäärien asettamisina ja yhteiskunnan rakenteina. (Mt., 23–24.) Laadullista tutkimusta koskevat vaatimukset lähtevät ihmisen erityislaadusta. Tutkittavat merkitykset ja merkityksiin kietoutuneisuus ilmenevät laatuina, joita ihmisillä, ihmisten toimilla ja kulttuurin ilmiöillä on. Ilmiöitä ei voi tutkia määrällisin keinoin. Vaatimuksena on myös huomioida se, että tutkija ja tutkittava ovat kietoutuneet saman tai samankaltaisten merkitysten kokonaisuuteen, mitä ei voi erottaa ihmisenä olemisesta, ihmisten toimista tai tavasta ymmärtää. (Mt., 14–15.)

Laadullisessa tutkimusmenetelmässä tiedonintressinä on selittää ihmisen toimintaa intentionaalisesti eli ihmisen toimintaa koskevien päämäärien ymmärtämisen avulla. Ymmärtäminen tarkoittaa, että tutkimuksessa on tavoitteena paljastaa merkityksiä, joita ihmiset toiminnalleen antavat. (Vilkkä 2005, 50–51.) Merkitysten maailma on ihmisten välinen ja sosiaalinen. Laadullisessa tutkimuksessa esille tulevat merkitykset ilmenevät suhteina ja niiden muodostamina merkityskokonaisuuksina (Varto 1992, 56). Tavoitteena ovat ihmisen omat kuvaukset koetusta todellisuudestaan. Näiden kuvausten oletetaan sisältävän niitä asioita, joita ihminen pitää itselleen elämässään merkityksellisinä ja tärkeinä. Laadullisella tutkimusmenetelmällä toteutettavassa tutkimuksessa lähtökohtana on ajatus tutkimuksen subjektiivisuudesta. (Vilkkä 2005, 50–51, 97.) Tämä tarkoittaa sitä, että tutkimuksessa tehtyihin valintoihin, tulkintaan ja johdopäätöksiin vaikuttaa oma tapani ymmärtää: uskomukset, ihanteet, arvot ja käsitykset. Varto (1992, 85) toteaa, että tutkimuskohde on tutkijalle ilmiö. Tällä tarkoitetaan, että tutkimuksessa otetaan huomioon se, että tematisoitu kokonaisuus, tapa kysyä ja tutkia, eivät suoraan väitä mitään siitä, mitä luonnossa on. Ilmiö on se merkitys, joka tutkimuskohde on tutkijalle. Erityisesti fenomenologiassa on kiinnitetty huomiota siihen, kuinka ilmiöt saattavat merkityksinä antaa tietoa, joka kertoo muustakin kuin ihmisten tavasta nähdä asiat.

Laadullisen tutkimuksen metodologisessa kirjallisuudessa esiintyy monia käsitteitä, jotka kuvaavat kvalitatiivisen tutkimuksen suuntauksia, metodologisen ajattelun koulukuntia tai tutkimuksen lähestymistapoja (Tesch 1990). Käsitteet peittävät osittain toisiaan tai ne eivät sijoitu samoille käsitteellisille tasoille, minkä vuoksi on vaikea erottaa toisistaan niitä termejä, jotka viittaavat epistemologisiin lähtökohtiin ja niitä, jotka viittaavat metodiin (Hirsjärvi ym. 1997, 163–164). Jari Eskola ja Juha Suoranta (2003, 25) toteavat pohtiessaan laadullisen tutkimuksen juuria, että kvalitatiivisen tutkimuksen perinteet eivät noudata tieteenfilosofisia rajoja, vaikka sen kehittämiseen on otettu vaikutteita eri ajattelusuunnista ja tutkimustraditioista ja sillä on suhteita sellaisiin aatevirtauksiin kuten hermeneutiikkaan, fenomenologiaan ja lingvistiikkaan.

Fenomenologisen filosofian mukaan tutkimuksen perustana olevia filosofisia ongelmia ovat erityisesti ihmiskäsitys, eli millainen ihminen on tutkimuskohteena, ja tiedonkäsitys, eli miten tuollaisesta kohteesta voidaan saada inhimillistä tietoa ja millaista tämä tieto on luonteeltaan. Niin fenomenologisessa kuin hermeneuttisessa ihmiskäsityksessä tutkimuksen tekemisen kannalta kes-

keisiä käsitteitä ovat kokemus, merkitys ja yhteisöllisyys. Tietokysymyksistä nousevat esille muun muassa ymmärtäminen ja tulkinta. (Laine 2001, 26.)

Fenomenologien filosofia perustuu pitkälti Edmund Husserlin ajatuksiin. Husserlin mielenkiinto suuntautui tieteelliseen tietoon liittyviin ongelmiin (Juntunen & Mehtonen 1982, 108–109). Lähtökohtana fenomenologiassa on inhimillinen tajunta ja se, miten kohteet ilmenevät tietoisuudelle (Lehtovaara 1995, 76). Husserlin yksi perustavimpia ajatuksia oli käsitys ihmisen tietoisuuden intentionaalisuudesta. Tämän näkemyksen mukaan kaikki ihmisen tietoisuus on aina tietoisuutta jostakin ja kaikki tieto on tietoa jonakin (Wagner 1970, 5). Ihmisen tietoisuus on aina suuntautunut johonkin, sillä on jokin kohde ja todellisuus avautuu jonkun merkityksen kautta. Ihminen uskoo johonkin, pelkää jotakin. Sanoessaan, että tietoisuus on aina tietoisuutta jostakin, fenomenologi tarkoittaa, ettei ole noesista, elämystä, ilman noemaa, mieltä. Olemme kietoutuneet maailmaan, josta emme voi saada mitään tietoista tietoa sinänsä. Saamme sitä pelkästään asioista sellaisina, kuin ne voidaan tavoittaa inhimillisen tietoisuuden kautta. Tieto on aina ihmisen tietoa. (Lehtovaara 1995, 75–76.)

Husserlin (1995) mukaan fenomenologian lähtökohtana on olla puhtaasti kuvaileva; millä tavalla todellisuuden esineet ovat tietoisuudelle annettuja, kun lähestytään erilaisia kokemuksen lajeja (havaittu, muisteltu, kuviteltu, teoretisoitu). Husserl käyttää termiä luonnollinen asenne kuvaamaan sitä viitekehystä, jonka puitteissa arkisesti havaitsemme ja tulkitsemme sitä maailmaa, missä olemme ja toimimme. (Husserl 1995, 17.) Husserlin iskusanalla *Zu den Sachen selbst*, luonnehditaan fenomenologista menetelmää, jolla on korostettu, että ilmiön tärkein tehtävä tutkimuksessa on saada tutkija suoraan itse asiaan vailla etukäteen lukkoonlyötyjä teorioita tai käsityksiä. Fenomenologiassa pyritään eroon sellaisista tutkimuksen muodollisista piirteistä, jotka ovat omiaan johtamaan tutkijaa kiinnittämään huomionsa vain ennen tutkimusta tuntemaansa teoreettiseen tai menetelmälliseen tietoon (Varto 1992, 86) ja näin hylätään teorit, ennako-oletukset, uskomukset ja subjektiiviset arvostukset, jotka ovat peräisin ihmisen luonnollisesta suhteesta todellisuuteen (Lehtovaara 1995, 72). Tämän sijaan esitetään, että myös tutkijan olisi palattava ennakkoluulottomaan havainnoimiseen, jossa ilmiön pitäisi päästä itse antautumaan tutkijalle sellaisena kuin se on (Varto 1992, 86). Fenomenologit katsovat, että esimerkiksi tutkijan on välttämätöntä pyrkiä kuvaamaan ja tekemään tietoiseksi sitä tapaa, jolla jokin hänelle näyttäytyy ja on hänelle esiymmärryksessä olemassa. Tutkijan on olennaista ymmärtää ja ottaa huomioon, että tutkimuksen kohteet ovat myös muuta kuin vain teoriaa. (Lehtovaara 1995, 78.)

Fenomenologinen merkitysteoria perustuu oletukseen, että ihmisten toiminta on suurelta osaltaan intentionaalista eli tietoisesti ja tarkoitusten mukaisesti johonkin suuntautunutta ja että ihmisten suhde todellisuuteen on merkityksillä ladattua. Merkitysteoria sisältää myös ajatuksen että ihmisyyksilö on perusteiltaan yhteisöllinen. Merkitykset, joiden valossa todellisuus meille avautuu, eivät ole meissä synnynnäisesti vaan niiden lähde on yhteisö, jossa jokainen yksilö kasvaa ja johon hänet kasvatetaan. Merkitykset ovat intersubjektiivisia eli subjekteja yhdistäviä. (Tuomi & Sarajarvi 2002, 34.) Erityisesti Alfred

Schutzin ajattelussa keskeinen teema on intersubjektivisuuden ongelma, hänelle intersubjektivisuus on ihmisen olemassaolon peruskategoria (Wagner 1970; Töttö 1982, 122).

Fenomenologisen ajatteluni mukaan ymmärrän, että ihmistieteiden tieto ei ole puhtaasti empiiristä tai puhtaasti käsitteellistä, sillä ihmisellä on sekä kokemuksellista että käsitteellistä tietoa silloin, kun alkaa pohtia tiedon kysymyksiä. Tieteen tehtävänä on paljastaa se esiyymmärrys, jolla ihmiset suhtautuvat maailmaan ja tulkitsevat sekä omia että toisten toimia. Tutkijan on reflektoitava omia käsityksiään teoreettista tietoa ja arkikokemusta vertailemalla. Kai Kiviranta (1995, 93, 100) kirjoittaa, että tutkijan ei ole mahdollista pysyä ulkopuolisena tutkimuskohteeseensa nähden, todellisuus on läpikotaisin sosiaalisesti rakentunut. Maailma, jossa ihminen elää, ei esittäydy sellaisenaan, vaan aina suhteen kautta, joka meillä on tähän maailmaan. Pidän tärkeänä, että tavoitan tutkittavan ilmiön sellaisena kuin se tutkittaville ilmenee. Olen pyrkinyt suhtautumaan tutkittavien elämismaailman todellisuuteen ja kokemukseen vakavasti ja kunnioituksella. Olen halunnut antaa tutkimuksessani tilaa tutkittavien omille merkityksille, heidän omalle äänelleen.

Grounded theory

Teoreettisen viitekehyksen merkitys aineiston valinnassa ja järjestelyssä liittyy myös kysymykseen induktiivisesta ja deduktiivisesta tutkimuksesta. Fenomenologisesti orientoituneessa laadullisessa tutkimuksessa pyritään eroon etukäteen lukkoonlyödyistä teorioista ja ennako-odotuksista, kuten on olennaista induktiiviselle tutkimukselle. Induktiivisessä tutkimuksessa aineistoa kerättyäessä tarkka, etukäteen suunniteltu viitekehys ei ohjaa tutkijaa. Tällöin kvalitatiivisen tutkimuksen tehtävä on teoreettisten käsitteiden ja näkökulmien kehittäminen aineistosta nousevien käsitteiden ja niiden välisiä suhteita kuvaavien teemojen kautta (ks. Syrjälä & Numminen 1988, 121). Pertti Töttö (1997, 64, 67) kuitenkin huomauttaa, ettei mikään aineisto puhu, ellei siltä kysy, eikä teoria kehity aineistoa seulomalla, vaan se pitää keksiä. Tötön mukaan empiirinen tutkimus on teoreettisten ajatusten ja kokemusperäisen evidenssin vuoropuhelua eli induktion ja deduktion vuorottelua (mt., 70).

Tutkimukseni alkuvaiheissa katsoin induktiivisen lähestymistavan sopivan sellaisen toiminnan tutkimiseen, jota on vähän tutkittu ja josta on vähän tietoa. Valitsin tutkimusmenetelmäksi grounded theoryn, lähinnä Anselm Straussin ja Juliet Corbinin (1990) kehittämässä induktiivis-deduktiivisessä muodossa, jossa induktion ja deduktion vuoropuhelun kautta analyysi ja tulkinta ankkuroidaan empiriaan. Grounded theory -lähestymistavan kehittivät Barney Glaser ja Anselm Strauss (1967) laadullisen tutkimuksen joustavaksi metodiksi. Lähestymistapaa on usein pidetty induktiivisen päättelyn jyrkimpänä edustajana (Honkonen & Karila 1995, 138). Grounded theory -lähestymistavan aineistolähtöisyyden keskeisenä ideana on pyrkimys teorianmuodostukseen eli näkemys teorian luomisesta induktiivisen ja vertailevan analyysiin pohjalta, jolloin tuotettu teoria on tutkittavasta ilmiöstä induktiivisesti johdettua.

Käsittääkseni grounded theory -lähestymistavan induktiivisuus ei ole niin jyrkkää, kuin kritiikki antaa olettaa (esim. Töttö 1997). Vaikka Glaserin ja Straussin (1967, 3; Strauss 1987, 11–14) grounded theory -lähestymistapaa voidaan pitää korostetun induktiivisena tutkijan mennessä kentälle mahdollisimman avoimena, ei siinä oleteta tutkijan toimivan kuin ”tabula rasa” (Töttö 1997, 64). Empiirisen aineiston kerääminen ei voi tapahtua ilman etukäteistietoa. Strauss ja Corbin huomauttavat muun muassa mahdollisuudesta muotoilla aihealueesta etukäteen tutkimusongelmia ja kysymyksiä (1990, 34–38). Syrjälä ja Numminen (1988, 122–123) väittävätkin, ettei puhdasta induktiivista tutkimusta ole. Käytännössä tutkijalla on oltava esiyymmärrystä tutkimuskohteestaan, tietoa tutkimastaan teemasta ja havaintoja jäsentäviä kategorioita jo kentälle mennessään.

Grounded theory’n yhteydessä puhutaan myös teoreettisesta sensitiivisyydestä (*theoretical sensitivity*), jolla viitataan tutkijan persoonallisiin ominaisuuksiin ja tutkijan taustaan. Monet tutkijaan liittyvät seikat ohjaavat häntä havaitsemaan kerättävästä aineistosta tutkimuksen lähtökohdan kannalta merkityksellisiä asioita ja ymmärtämään olennainen. Myös analyttinen prosessi itsessään tuo teoreettista sensitiivisyyttä tutkijan työskennellessä aineiston parissa. (Strauss & Corbin 1990, 41–43.) Glaser ja Strauss (1967) sekä Strauss ja Corbin (1990, 48–56) korostavat myös monessa eri yhteydessä erilaisten kirjallisten aineistojen merkitystä koko tutkimusprosessin ajan teoreettisen herkkyyden herättämiseksi ja tutkimusaineiston ymmärtämiseksi, vaikka kategoriat ja niiden suhteet perustuvat aineistoon. Grounded theory -lähestymistavassa havaitsemisen teoriapitoisuutta ei siten yritetäkään kiistää. Sen sijaan Strauss ja Corbin korostavat induktiivisen ja deduktiivisen ajattelun vuorottelun merkitystä olennaisena osana analyttistä prosessia, jossa voi siirtyä perusaineistosta tuloksiin, tehdä hypoteeseja, palata takaisin aineistoon ja katsoa miten aineisto vastaa siihen (mt., 43, 148).

Grounded theory sisältää toisaalta metodologisia oletuksia ja toisaalta menetelmällisen proseduurin eli siitä voidaan keskustella lähestymistapana, metodologiana ja metodina (Tesch 1990, 58). Sovellan grounded theory -metodia ja sen ideoita väljästi ja joustavasti tutkimukseni ja aineistoni tarpeista lähtien, en esimerkiksi käytä kaikkia aineiston analyysin menettelytapoja ja tekniikoita, joita teorian kehittäjät esittelevät. Käytän grounded theory -lähestymistavasta sen alkuperäistä englanninkielistä nimeä sekä lyhennettä GT. Esimerkiksi Pertti Alasuutari (1994, 74) on käyttänyt menetelmästä nimitystä aineistolähtöinen teoria, Hirsjärvi ja Hurme (2000, 25) ankkuroitu teoria ja Rostila (1997, 94) puolestaan puhuu perustellun teorian lähestymistavasta.

6.3 Aineistot

Teemahaastattelu aineiston hankintamenetelmänä

Tässä tutkimuksessa tiedonhankintamenetelmänä on haastattelu. Sosiaalityöntekijöiltä itseltään kysymällä heidän kokemuksistaan arkisessa vuorovaikutustilanteessa uskoin saavani tutkimusongelmaani vastauksia ja tietoa (Tiittula & Ruusuvoori 2005, 9). Valitsin tutkimushaastattelun muodoksi erilaisiin tutkimustarkeuksiin sopivan teemahaastattelun, jonka avulla oletin pääseväni lähelle tutkittavaa kohdetta (Kiviniemi 2001, 68). Halusin kuulla kokeneiden ja parisuhdeväkivaltaa työssään kohdanneiden työntekijöiden omaa ääntä ja puhetta, ajatuksia ja tavoitteita, heidän käsityksiään parisuhdeväkivallasta sekä kokemuksiaan auttamistyöstä. Pyrin olemaan haastatteluissa avoin tutkimuskohteelle ja mahdollisimman vähän vastauksia ohjaileva (Laine 2001, 35), joten teemahaastattelun sijasta harkitsin myös strukturoimatonta, avointa haastatteluasetelmaa, jossa lähdetään puhtaasti informanttien tuottamasta puheaineistosta. Avoimessa haastattelussa aiheenmäärittely on väljää ja siirtyminen aiheesta toiseen tapahtuu haastateltavan ehdoilla. Haastattelija syventää haastateltavan vastauksia ja edellinen vastaus johtaa seuraavaan kysymykseen. Erilaisista haastattelumenetelmistä avoin haastattelu muistuttaa eniten vapaata keskustelua. (Hirsjärvi & Hurme 1980, 45, 48; 2000, 45–46.) Hylkäsin kuitenkin avoimen haastattelumenetelmän, koska arvioin sen vaativan haastattelijalta enemmän taitoja ja aikaa kuin muut haastattelun muodot (Hirsjärvi ym. 1997, 206).

Teemahaastattelun ja avoimen haastattelun rajaa on käytännössä vaikea vetää. Avoimessakin haastattelussa jokainen kysymys jossain määrin rajaa ja ohjaa haastateltavaa (Laine 2001, 35). Käsitteiseni mukaan myös teemahaastattelu voi olla riittävän avoin ja joustava aineiston hankintamuoto, jossa teema-alueiden pohjalta voi jatkaa ja syventää keskustelua niin pitkälle kuin tutkimusintressit edellyttävät ja haastateltavien motivaatio sallii ja samalla löytää tutkit-tavan ilmiön rikkauden (ks. Hirsjärvi & Hurme 1980, 56; 2000, 67; Eskola & Vastamäki 2007, 28). Ymmärrän haastattelun haastattelijan ja haastateltavan väliseksi keskusteluksi ja vuorovaikutukseksi, jossa molemmat osapuolet osallistuvat myös tiedon tuottamiseen haastattelun strukturoitumisen asteesta huolimatta (Tiittula & Ruusuvoori 2005, 12–13).

Olen nimennyt tutkimushaastattelut puolistrukturoiduiksi teemahaastatteluiksi Sirkka Hirsjärven ja Helena Hurmeen jaottelun mukaisesti (2000, 47–48). Menetelmä on muodoltaan niin avoin, että siinä vastaaja pääsee halutesaan puhumaan varsin vapaamuotoisesti, jolloin kerätyn materiaalin voi katsoa edustavan vastaajien puhetta itsessään (Eskola & Suoranta 2003, 87). Teemahaastattelulla voidaan päästä lähelle niitä merkityksiä, joita ihmiset antavat ilmiöille ja tapahtumille. Se tuo esille tutkittavien näkökulman ja heidän äänensä kuuluviin. Menetelmässä halutaan korostaa, että ihminen on nähtävä tutkimustilanteessa subjektina, merkityksiä luovana ja aktiivisena osapuolena. Teemahaastattelu lähtee siitä oletuksesta, että kaikkia yksilön kokemuksia, ajatuksia,

uskomuksia ja tunteita voidaan tutkia tällä menetelmällä; siinä korostuu haastateltavien elämysmaailma ja heidän määrittelemänsä tilanteet. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 11–48.)

Vaikka teemahaastattelussa haastattelun teema-alueet on etukäteen määriteltä, niin menetelmästä puuttuu strukturoidulle haastattelulle tyypillinen kysymysten tarkka muoto ja järjestys (Eskola & Suoranta 2003, 86). Menetelmä mahdollistaa ennakkoon aihealueesta mietityt kysymykset, mutta jättää samalla tilaa ja väljyyttä tutkijan ja haastateltavien vapaalle vuorovaikutukselle haastattelun kuluessa. Teemahaastattelu aineiston keruumenetelmänä soveltuu näin myös grounded theory -lähestymistapaan. Omien ennakkokäsitysteni mukaisesti olin laatinut haastattelurungon sekä yksityiskohtaisempia kysymyksiä. Haastatteluteemat olivat seuraavat: 1 Taustatiedot; 2 Tilannearvio asiakkaasta, tunnistaminen; 3 Työntekijän toiminta; 4 Auttamisen esteitä; 5 Sosiaalityöntekijän näkemykset parisuhdeväkivallasta ja työskentelystä; 6 Yhteistyö; 7 Kehittämisenäkymiä; 8 Mitä muuta haluaisit sanoa aihepiiriin? (Liite 1)

Etenin haastatteluissa sekä omien teema-alueisiin liittyvien kysymysten että haastateltavien esiin nostamien keskusteluaiheiden mukaisessa järjestyksessä seuraten kuitenkin, että kaikki teema-alueet käytiin ainakin jossain määrin haastateltavien kanssa läpi. Monet etukäteen miettimäni kysymykset ja aiheet haastateltavat ottivat puheeksi oma-aloitteisesti. En muotoillut kysymyksiä etukäteen miettimälläni tavalla, vaan esitin ne tilanteen mukaisesti myötäillen haastateltavien puhetta. Kysymysten muoto ja järjestys vaihtelivat haastattelusta toiseen. Haastattelun alussa kysyin yleensä, mitä haastateltavalle tulee mieleen tutkimukseni aihepiiristä, parisuhdeväkivallasta. Laajan aloituskysymyksen johdosta haastateltava saattoi suunnata keskustelun aluksi siihen, mikä hänestä tuntui tärkeimmältä. Joskus tämä kysymys tuotti vain yhden tai muutama sanan vastauksen, joskus laajan kertomuksen. Teemojen käsittelyn laajuus vaihteli vastaajasta toiseen. Jatkossa teemat muodostivat konkreettisen kehikon, jonka avulla laajaa litteroitua haastatteluaineistoa voi lähestyä jäsentyneesti. (Ks. Hirsjärvi & Hurme 2000, 48; Eskola & Suoranta 2003, 87.)

Keräsin tutkimukseni haastatteluaineiston kahdessa vaiheessa. Ensimmäisistä haastatteluista koostui yhteensä 215 sivun tekstikorpusta (pienillä riviväleillä ja marginaaleilla). Haastateltujen anonymiteettia suojatakseni annoin haastatelluille tunnistekoodit S1–S11. (Koodin S12 olen antanut runon kirjoittaneelle sosiaalityöntekijälle.) Täydentävistä haastatteluista tuli 148 sivua tekstiä ja merkitsin nämä sosiaalityöntekijät tunnistekoodilla S13–S19. Yhteensä haastattelu tekstiä on siis 363 sivua. Tunnistamisen peittääkseni en myöskään mainitse haastateltavien työ tai kotipaikkakuntaa. Etelä-Savon kuntia oli vuonna 2003 yhteensä 22, vuoden 2004 alusta kuntaliitoksen vuoksi kuntien määrä oli 20 ja vuoden 2007 alussa lukumäärä oli pudonnut 18 kuntaan. Toisen vaiheen haastateltavia etsiessäni en aluksi huomannut, ettei valitsemani kunta kuulu Etelä-Savoon. Tämä kunta sijaitsee läänien ja maakuntien rajamailla ja sillä on monia sekä virallisia että epävirallisia yhteyksiä Etelä-Savoon. Olin pyytänyt haastattelu kunnan sosiaalisuhteerilta enkä halunnut enää peruuttaa jo sovittua tapaamista vaan otin tämän haastattelun mukaan analyysiin.

Muut aineistot

Teemahaastattelujen lisäksi varsinaisia aineistojani ovat päiväkirja, erilaiset muistiot ja runo. Perheväkivaltatyöhön laadittuja oppaita, raportteja sekä tutkimus- ja muuta kirjallisuutta käytän analyysin keskustelukumppaneina. Tutkimusaineistoa kerätessäni tutustuin perheväkivaltaa koskeviin projekteihin ja auttamispisteisiin. Tapasin Etelä-Savon pienten kuntien sosiaalityöntekijöitä heidän kokoontuessaan Violan tiloissa. Keskustelumme aiheena oli maaseutusosiaalityö ja laadin keskustelusta muistion. Sain olla mukana myös Etelä-Savon sosiaalialan kehittäjien kokouksessa, jossa keskusteltiin muun muassa väkivaltatyön järjestämisestä Etelä-Savossa. Pidin tutkimuksen aikana myös päiväkirjaa, johon olen merkinnyt muistiin haastattelujen ja tutkimuksen teon aikana syntyneitä kysymyksiä ja ideoita sekä haastattelutilanteissa esiin nousseita ajatuksia, tunteita ja havaintoja työskentely-ympäristöstä. Olen saanut käyttööni myös erään Etelä-Savon maaseudun sosiaalitoimistossa työskennelleen sosiaalityöntekijän (S12) runon ”Varjojen maasta matkalle lähdin”, joka kertoo omakohtaisista parisuhdeväkivallan kokemuksista ja selviytymisestä.

Haastattelujen kohderyhmä

Tutkimukseni paikantuu sosiaalityön tutkimukseen ja tutkimusjoukko on maaseudun sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijät Etelä-Savon alueella. Itä-Suomen lääninhallituksen tekemän selvityksen mukaan vuonna 2003 Etelä-Savon 22:ssä kunnassa oli yhteensä 59,6 sosiaalityöntekijän virkaa. Kaupunkeja lukuun ottamatta kunnassa oli yhdestä neljään sosiaalityöntekijää. Lähes joka kolmannessa kyselyyn vastanneessa kunnassa oli vain yksi sosiaalityöntekijän virka. Joissakin kunnissa sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijän virkaan sisältyi koulun sosiaalityö ja/tai muita tehtäviä. Pienissä kunnissa sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijän tehtäväkenttä muodostui tehtävien hoitamisen kannalta varsin laajaksi. (Väinälä & Pietiläinen 2003.)

Myös alueen sosiaalijohtajat osallistuvat perussosiaalityöhön. Joissakin kunnissa sosiaalijohtaja on ainoa työntekijä, jolla on sosiaalityön koulutus. Edellä mainittuun tutkimukseen vastanneista sosiaalijohtajista 63 prosenttia (N 34) osallistui perustyöhön ja heistä noin 11 prosenttia osallistui kaikkeen käytännön työhön. Sosiaalityön ongelmana selvityksen mukaan oli sosiaalityöntekijöiden virkojen vähäisyys, työntekijöiden suuri vaihtuvuus, virkojen täyttämättä jättäminen ja väliaikaiset, usein epäpätevät sijaiset. Pätevien sosiaalityöntekijöiden rekrytoiminen on osoittautunut vaikeaksi erityisesti pienissä kunnissa. (Väinälä & Pietiläinen 2003; vrt. Saikku & Kaasalainen 2001.)

Haastateltavien valinta

Lisensiaatintyöni haastateltavien valinnassa pidin tärkeänä haastateltavien tutkittavaa asiaa koskevaa asiantuntemusta ja kokemusta (Vilkkä 2005, 114). Haastateltavia valitessani lähdin liikkeelle vähän samaan tapaan kuin Ulla Mutka (1998) ajatellen, että kollegoiden arvostus on yksi tärkeä sosiaalityön asiantunti-

juuden osoitin. Samalla alalla työskentelevät ihmiset tuntevat sisältäpäin sosiaalityön laaja-alaisuuden, monimutkaisuuden ja sen monet haasteet ja vaatimukset. Oletin, että samassa maakunnassa työskentelevät sosiaalityöntekijät tuntevat toisensa ja pystyvät arvioimaan, kuka kykenee parhaalla mahdollisella tavalla vastaamaan väkivaltatyötä koskeviin kysymyksiin. Valinnan kriteerinä pidin sitä, että haastateltavat ovat perehtyneet parisuhdeväkivaltailmiöön ja ovat työskennelleet parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten kanssa. Oletin, että haastateltavillani on asiantuntemusta ja kokemusta siitä, mistä heitä haastatellaan. (Ks. Mutka 1998, 19–21.) Toiseksi kriteeriksi määrittelin sen, että haastateltavat työskentelivät maaseutukuntien sosiaalitoimistoissa. Pysin myös valitsemaan haastateltavat eri kunnista ja erikokoisista sosiaalitoimistoista. Tavoitteenani oli löytää erilaisia näkökulmia, ajattelutapoja ja hyviä käytäntöjä väkivaltatyöstä. Saatoinkin käyttää hyväksi myös omaa kentän tuntemustani valitessani haastateltavia (vrt. Hyvärinen 1994, 41).

Koska Etelä-Savon alueella oli ollut monia väkivalta-projekteja ja siellä toimi Viola ry:n toimipiste, uskoin, että alueen sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijät ovat perehtyneet naisiin kohdistuvaan parisuhdeväkivaltaan ja heidän joukostaan löytyy asiantuntijoita. Haastateltavien valinnassa käytin soveltaen lumipallogen menetelmää (Hirsjärvi & Hurme 2000, 46, 60; Suolinna & Sinikara 1986, 164). Lumipallo-otannassa tutkimusaineiston keräämistä varten määritellään kriteerit, joiden perusteella ensimmäinen haastateltava valitaan. Valinta tapahtuu aluksi perustellusti harkiten. Jatkossa edetään siten, että ensimmäinen haastateltava suosittelee seuraavaa haastateltavaa ja hän vuorostaan seuraavaa. Näin jatketaan, kunnes tutkimusaineiston katsotaan perustellusti kuvaavan tutkivaa ilmiötä ja tutkimusaineisto kylläntyy suhteessa tutkimusongelmaan. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 59–60; Tuomi & Sarajärvi 2002, 88; Vilkkä 2005, 128–129.)

Ensimmäiset suositukset haastateltavista pyysin Itä-Suomen osaamiskeskuksen väkivaltaprojekteissa mukana olleelta henkilöltä ja Viola ry:n työntekijältä. Kumpikin asiantuntija ehdotti muutamaa sosiaalityöntekijää, samoja henkilöitä. Valitsin ehdotuksista ensimmäisen haastateltavani, jonka tunsin kollegana ja tiesin olevan kiinnostunut väkivaltatyöstä. Haastattelun jälkeen pyysin häntä nimeämään muita haastateltavaksi sopivia sosiaalityöntekijöitä, jotka saattaisivat puhua täydentäen jo saatua tietoa. Jatkoin näin edelleen valiten seuraavan haastateltavan suositusten ja perustelujen mukaisesti. (Ks. Mutka 1998, 22.) Haastattelemani sosiaalityöntekijät suosittelivat yleensä useampia ja osin samoja työntekijöitä – ja usein lähikunnista. Kaikkia ehdotettuja työntekijöitä en kuitenkaan haastatellut, koska aineistoa näytti olevan riittävästi. Lisensiaatintyötäni varten haastattelin 11 sosiaalityöntekijää, jotka kaikki olivat naisia. Tietävästi Etelä-Savon alueella ei työskennellyt yhtään miespuolista sosiaalityöntekijää ensimmäisten haastattelujen ajankohtana. Haastateltavat työskentelivät pienissä tai keskisuurissa maalaiskunnissa pääasiassa Mikkelin seudun kunnissa, Pieksämäen seudulla ja JJR -seudulla (taulukko 1). Näiden kuntien asukasluku vaihteli noin 2000 asukkaasta 7200:aan. Aineistoni työntekijät olivat ”liikkeessä”, yksi työntekijä oli haastatteluhetkellä tilapäisesti projektityössä, yksi työskenteli väliaikaisesti erityispisteessä ja yksi oli juuri vaihtanut kuntaa.

Haastatteluun tuli tosiasiallisesti kolme työntekijää, jotka olivat työskennelleet samassa sosiaalitoimistossa ja yhden kunnan kaksi työntekijää, jotka olivat haastatteluhetkellä eri työpaikoissa.

Tiedon tuottamisen näkökulmasta liseniaatintyössä käyttämäni lumipal-lomenetelmä ja perheväkivallan asiantuntijoiksi nimettyjen työntekijöiden va-linta haastateltaviksi vaikuttivat aineistoon ja tulosten tulkintaan siten, että tut-kimukseen valikoitui väkivaltaproblematiikkaan sitoutuneita ja perehtyneitä sosiaalityöntekijöitä. Väitöstutkimuksessani pyrin kattavampaan kuvaukseen eteläsavolaisten, maaseudun sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöiden väkival-tatyöstä (myös maantieteellisesti) ja kehittämään aikaisemman aineiston pohjal-ta rakennettuja kategorioita ja niiden ominaisuuksia ja ulottuvuuksia. Groun-ded theory -lähestymistavassa puhutaan teoreettisesta otannasta, jossa tutkija kerää aineistoa niiden käsitteiden perustalta, jotka ovat osoittaneet teoreettista relevanssia kehittyvälle teorialle. Sen tehtävänä on aiemman aineiston pohjalta rakennettujen kategorioiden ja niiden ominaisuuksien kehittäminen ja yhdis-täminen (Strauss & Corbin 1990, 176–177). Tulkitsen uuden aineiston keruun ensimmäisen aineiston analyysin tulosten ohjaamaksi teoreettiseksi otannak-si. Valitsin haastateltavat harkinnanvaraisena näytteenä niistä kunnista, joissa en ollut aikaisemmin tehnyt haastatteluja. Nämä kunnat kuuluvat Savonlinnan seudun pieniin ympäristökuntiin, yksi lukeutuu JJR -kuntiin ja yksi Etelä-Karjalaan. Kunnat ovat pieniä tai keskisuuria maalaiskuntia, joissa on noin 800–5900 asukasta ja useimmissa vain yksi sosiaalityöntekijä ja/tai sosiaalijohtaja/-sihteeri. Valitessani haastateltavia etsin kunnat kartalta sekä kuntatiedot ja työntekijöiden yhteystiedot kuntien internet-sivuilta. Tutkimukseeni tuli näin valituksi haastateltavia kaikista neljästä Etelä-Savon seutukunnasta. Uusi ai-neisto koostuu kuuden sosiaalityöntekijän ja yhden sosiaalisihteerin haastatte-lusta. Haastateltavista yksi oli miespuolinen.

Haastateltujen sosiaalityöntekijöiden keski-ikä oli haastatteluhetkellä noin 45 vuotta, nuorin oli 28-vuotias ja vanhin 52 vuotta. Heillä oli työkokemusta maaseudun sosiaalityössä yhdestä vuodesta lähes 30 vuoteen, keskimäärin 15 vuotta. Useimmilla sosiaalityöntekijöillä oli myös muuta työkokemusta, esi-merkiksi sosiaalihuollon erityispalveluissa, nuorisotyössä, koulussa, sairaalassa, mielenterveysalalla, taloushallinnossa tai seurakuntatyössä. Ensimmäisten haastateltujen joukossa kaksi työntekijää oli ollut aiemmin turvakodissa töissä.

Haastattelujen toteuttaminen

Otin yhteyttä haastateltaviin puhelimitse. Joitakin sosiaalityöntekijöitä jouduin tavoittelemaan useamman kerran rajoitettujen puhelinaikojen, työmatkojen, lomien tai lomautusten vuoksi. Kaikki pyytämäni työntekijät lupautuivat heti haastateltavaksi ilman suostutteluja tai erityistä motivoimista. Minusta tuntui, että sosiaalityöntekijät olivat jopa innostuneita ja mielissään siitä, että heitä ar-vostettiin asiantuntijana ja toiset kollegat olivat heidät nimenneet (ks. Mutka 1998, 28; Forsberg 1998, 85). Joku sanoikin ”olevansa ihan otettu”, kun häntä tultiin niin pitkän matkan päästä haastattelemaan. Toisen haastatteluvaiheen yhteydenotoissa jotkut sanoivat, etteivät he tiedä paljoakaan parisuhdeväkival-

lasta tai että he ovat kovin kiireisiä, mutta suostuivat silti haastateltaviksi. Ymmärsin, että sosiaalityöntekijät olivat kiinnostuneita aiheesta ja halusivat näin myös edistää perheväkivallan tuntemusta sekä auttaa kollegaa tutkimuksen tekemisessä. He toivoivat saavansa työn tuloksena jotain ”kättä pidempää” avuksi arkipäivän työhönsä. Vaikka sosiaalityöntekijöiden aikataulut olivat tiukkoja, he pystyivät varaamaan aikaa haastattelulle melko nopeasti, joku jo kolmen päivän päähän. Pisimmillään odottelin haastatteluaikaa toista kuukautta. Pari kertaa haastateltava joutui vaihtamaan sovitun ajan esteen vuoksi.

Haastattelutilanteiden ilmapiiri tuntui avoimelta ja välittömältä. Eräs haastateltava kuvasi haastattelua sanoilla ”ihan rento ja mukava fiilis (S17)”. Jokainen haastattelutilanne oli omanlaisensa, haastateltavan persoonan mukainen; toiset puhuivat paljon ja rönsyillen, kun taas toiset kertoivat lyhyemmin ja pitäytyivät enemmän asiassa vastaten kysymyksiin. Aiheesta johtuen sain kuulla raskaista elämänkokemuksista, koskettavista ja liikuttavista tilanteista, työntekijöiden monenlaisista tunteista ja kasvuprosesseista. Haastattelutilanteet olivat ajoittain myös hauskoja aiheesta huolimatta. Monet elävöittivät kertomustaan huumorilla ja vertauksilla sekä kertoen omista kömmähdyksistään. Jotkut varoivat kärkeviä sanoja ja halusivat välillä nauhurin sammutettavaksi hienotunteisuudesta yhteistyökumppaneita kohtaan. Haastateltavat varoivat myös tapausesimerkkien suhteen, ettei tutkimukseen tule maaseudulla helposti tunnistettavia asiakkaita ja perheitä. Tulkitsin nämä kertomukset ja esimerkit kollegoiden, ”meidän” sisäpiirin, yhteisesti jakamiksi jutuiksi ja kokemuksiksi, joiden ei haluttu joutuvan toisten tietoon. Haastattelun aluksi kerroin tutkimuksesta ja sen tarkoituksesta. Otin puheeksi myös nauhurin käytön haastattelun tallentamiseksi. Yleensä haastateltavat halusivat keskustella vielä nauhoituksen päätyttyä aiheeseen liittyvistä kysymyksistä korostaakseen tai tarkentaakseen jotain teemaa tai lisätäkseen jonkun nauhoituksen aikana unohtuneen asian.

Vaikka olen sosiaalityöntekijänä tottunut ammatillisiin haastatteluihin, tutkimushaastattelujen tekeminen ei ollut samanlaista eikä suinkaan helppoa. Esimerkiksi ensimmäisissä haastatteluissa en aina osannut antaa joillekin haastateltaville riittävästi aikaa ja tilaa vastata, miettiä ja viipyä pitempään vastauksissaan. Hiljaisuuden jatkuessa, haastateltavan miettiessä, esitin jo helposti uutta kysymystä. (Vrt. Kostamo-Pääkkö 2001, 20.) Toisaalta taas, kun haastateltava kertoi tarinaa pitkästi, minulle tuli mieleen tarkentavia kysymyksiä, mutta en halunnut keskeyttää kertomusta ja niin asia unohtui. Jatkokysymykset saattoivat jäädä tekemättä myös vähemmän mielenkiintoisina itsestäänselvyyksinä ja sokeutumisenä saman alan ammattilaiselta (Alasuutari 1994, 127).

Varsinaiset haastattelut kestivät noin puolestatoista kahteen ja puoleen tuntiin, keskimäärin kaksi tuntia. Haastattelut tapahtuivat työhuoneessa tai kouluhuoneessa työajalla. Yksi haastateltava halusi tulla haastatteluun ja samalla tutustumaan kotipaikkakuntani sosiaalitoimistoon. Ensimmäiset haastattelut ajoittuivat tammikuusta toukokuuhun vuonna 2004 ja uudet haastattelut toukokuusta kesäkuuhun 2007. Sosiaalityöntekijät saivat antaa haastatteluajan oman kalenterinsa mukaan. Jatkohaastatteluja sopiessani ehdotin itse joitakin aikoja, jotta sain sovitettua kaksi haastattelua samalle päivälle. Kaksi haastatte-

lua samana päivänä pitkine matkoineen osoittautui kuitenkin melko uuvuttavaksi.

Etsiessäni vieraassa sosiaalitoimistossa työntekijän huonetta, odotellessani vuoroani valojen takana ja istuessani työntekijän pöydän toisella puolella tunnustin asiakkaan aseman ja tilanteen. Joskus myös puhelinsoitto, asiakas tai työtoveri kiireellisen asian kanssa keskeytti haastattelun. Mietin miltä asiakkaasta tuntuu, kun työntekijä joutuu keskeyttämään hyvinkin intensiivisen keskustelun. Itselleni sosiaalityöntekijänä se oli tuttua ja jokapäiväistä! Sosiaalityöntekijöiden päivää tai viikkoa varten tekemät suunnitelmat eivät aina toteudu, tulee keskeytyksiä ja muutoksia muutosten päälle, kiireellisiä tehtäviä ja kriisitilanteita, kuten haastateltavat itse asian totesivat muun muassa seuraavasti:

Se on tietysti aina ongelma, että siinä joutuu aamunsa alkamaan sillä, että päiväjärjestys on tämä, mutta sitten, kun päivä etenee, ni järjestys ei olekaan se. Että siinä kaiken aikaa priorisoidaan ja järjestellään(S8). Kyllähän tässä on pakko aina siirtää näitä asioita tärkeysjärjestyksessä. Että akuuttihan on aina se, mihin pitää vastata (S3).

Moni haastateltava totesi, että on tärkeää välillä nostaa perhe- ja parisuhdevälikivalta pöydälle, koska aihetta ei joka päivä työssään pohdi. Haastattelukysymyksiä sosiaalityöntekijät arvioivat haastaviksi, innostaviksi ja vaikeiksikin, "aika kiperii kysymyksiä (S8)". Haastattelujen edetessä huomasin myös, että jotkut kysymykset olivat tarpeettomia tai epäselviä. Samoin kuin haastattelijä unohtaa kysyä jotain aikomaansa, niin myös haastateltava ei aina muista kaikkia asioita, mitä haluaisi sanoa haastattelun aikana. Haastattelun esiin nostamat asiat jäivät varmaan mietityttämään haastattelun jälkeenkin, kuten eräälle haastateltavalle: "Jos tulee vielä jotain, niin mä voin soittaa yöllä yheltä tai kahelta tai huomenna. (S6)". Seuraavassa erään haastateltavan arvio kysymyksistä:

Sen, mitä mä ajattelen tästä asiasta, ni jotenkin se tuli tässä esille, että sillä tavalla must tuntu, että nämä oli hyviä kysymyksiä. Että mä varmaan tämän enempää pystyisi tästä kertomaankaan. (...) Nää kysymykset mukavasti antoi mahdollisuuden kuvata sitä omaa ajattelua, et mikä se oma ajatuskuvio tässä on, mikä kuitenkin suoraan vaikuttaa siihen, miten mä työskentelen. Jotenkin aattelen, että se tuli esille, että silleen hyviä kysymyksiä. Mut aika hankala asia ja aika hankalia kysymyksiä, että ei ne mitään helppoja ollu. (S7)

Haastattelu on aina interventio haastateltavan elämään, eikä ole samantekevää minkälaiseksi vuorovaikutus haastattelussa muodostuu. Haastattelujen aikana huomasin, miten tärkeää haastattelijan on olla aidosti avoin ja innostunut sekä eläytyä haastateltavien kertomuksiin – väsyneenä siihen ei aina pysty riittävän hyvin, minkä huomasin haastattelukierrosten loppuvaiheessa. Tutkijana ohjasin ja suuntasin haastattelun kulkua tutkimuksen tavoitteen suuntaan ja nauhuri muistutti, että kysymyksessä on virallinen, institutionaalinen tutkimushaastattelu (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 22–23). Toisaalta pyrin mahdollisimman vapaaseen vuorovaikutukseen toivoen, että haastatteluista muodostuisi kertojansa näköisiä kertomuksia. Välillä haastateltavat siirtyivät oma-aloitteisesti uusiin teemoihin tai palasivat aikaisemmin käsiteltyihin. Minun ei tarvinnut pitkiin aikoihin sanoa muuta kuin joo, niin, aivan ja nyökytellä kannustavasti ja hyväk-

syvästi. Käsitykseni mukaan haastattelut muistuttivat paikoin avointa haastattelua.

Nauhoitin haastattelut ja kirjoitin ne teksteiksi, litteroin sanatarkasti jättäen kuitenkin pois haastateltavien puheen keskelle sijoittuvat omat minimipalautteeni, joilla osoitin kiinnostukseni ja kuuntelemiseni. Olen pyrkinyt tallentamaan erilaiset murteet puheessa. Lähes kaikissa haastatteluissa oli joitakin huonosti kuuluneita sanoja ja epäselviä kohtia, jotka olen merkinnyt sulkeisiin. Tekstissä käyttämäni aineistofragmentit ovat pääosin sanatarkkoja lainauksia, joskin olen poistanut toistoja ja puhekielen täytesanoja. Aloitin litteroinnin jo aineiston keruuvaiheessa, en kuitenkaan ennättänyt saada niitä valmiiksi ennen seuraavia haastatteluja, sillä litterointi osoittautui hitaaksi ja työlääksi työvaiheeksi. Samanaikaisesti litteroinnin kanssa tarkastelin aineiston sisältöä ja etsin selvennettäviä ja syvennettäviä aiheita seuraavia haastatteluja varten sekä alustavia käsitteitä koodauksen ja analyysin pohjaksi.

Haastattelijan rooli ja vuorovaikutus

Liisa Tiittula ja Johanna Ruusuvuori (2005, 10) korostavat haastatteluvuorovaikutuksen merkitystä osana tiedon tuottamisen prosessia. He toteavat, että tutkimushaastattelun osallistujilla on omat roolinsa: haastattelijan ja haastateltavan tai tiedon hankkijan ja tiedon antajan roolit (mt., 14). Haastattelulla on tietty päämäärä ja haastattelijalla on tiedon intressi, jonka vuoksi hän tekee kysymyksiä, ohjaa keskustelua ja kerää tietoa keskustelun keinoin kohdistuen sen tiettyihin teemoihin (Ruusuvuori & Tiittula 2005b, 22–23). Vaikka haastattelijalla kysyy ja haastateltava vastaa, vuorovaikutustilanne ei ole niin yksinkertainen, sillä osapuolet tuottavat yhdessä haastatteluaineiston. Esimerkiksi vastaus ei ole välttämättä haastateltavan itsenäinen tuotos, vaan haastattelijalla voi houkutella ja johdatella sen esiin ja näin se muotoillaan yhdessä. (Mt. 29–30.) Carol Warrenin (2002, 83) mukaan useimpien kvalitatiivisten tutkimusten tarkoitus on tulkintojen johtaminen haastateltavien puheesta vuorovaikutuksellisessa tapahtumassa, jossa tavoitteena on yrittää ymmärtää vastaajien kokemuksia ja elämismaailman merkityksiä. Haastattelun molemmat osapuolet nähdään tällöin merkityksiä tuottavina. Yhteinen tieto voi myös rakentaa osapuolten välistä yhteisyyttä (Ruusuvuori & Tiittula 2005b, 35). Tämä yhteisyys näkyy jaetuissa tavoissa ymmärtää ja jäsentää ympäröivää todellisuutta (Tienari, Vaara & Meriläinen 2005, 103).

Sosiaalityön ammattilaisena en pystynyt olemaan haastatteluissa täysin normien mukaisena tietämättömänä osapuolena. Minun täytyikin kiinnittää erityistä huomiota haastatteluissa siihen, että kunnioitan haastateltavan oikeutta tietää kyseisestä asiasta ja etten tuo esiin omakohtaista ja haastatteluissa kertynyttä tietoa ja asiantuntijuuttani. En kuitenkaan voinut olla vastaamatta, jos joku haastateltavista kysyi minulta kollegana jotakin aiheeseen liittyvää. Käsitykseni mukaan tällöin kyse oli ammattilaisten yhteisestä tiedosta ja kokemuksesta eikä tutkijan asiantuntemuksesta. Jotkut haastateltavat kysyivät myös minkälaisia kokemuksia ja menettelytapoja muilla haastatelluilla sosiaalityöntekijöillä oli ollut, mutta en katsonut aiheelliseksi alkaa selvittää niitä. Joskus

haastatteluissa olisi tehnyt mieli tuoda oma mielipide tai kokemus esille tai kommentoida jotakin aihetta, mutta yritin välttää arviointia ja omien näkemysten esille tuomista. Litteroitua aineistoa lukiessani huomasin kuitenkin joitakin sanavalintoja, jotka eivät olleet mitenkään neutraaleja. Yleensä haastattelussa antamani palautteet korostivat haastateltavan asemaa tiedon haltijana, mutta joskus ne saattoi kokea myös toisin, omia näkemyksiäni kuvaavina (Ruusuvuori & Tiittula 2005b, 33, 48). Seuraavassa esimerkissä, haastateltavan puhuessa naisen provosoinnista miehen väkivaltaiseen käyttäytymiseen, ilmaisen omana käsityksenäni kyseessä olevan myytin, jolloin aiheen käsittely päättyi siihen.

S13: Et harvemmin kyllä voi sanoa, että näitä jotenkin provosoidaan.

RL: Siitähän paljon puhutaan, semmosestakin myytistä niinkun.

S13: Niin.

RL: Joo.

Tutkijan ja tutkimuskohteen kuuluminen saman ammatin piiriin on ollut keskeinen haastattelutilanteita sävyttänyt seikka. Tässä tutkimuksessa on ollut kysymys itselleni tutun toiminta-alueen, oman ammatin ja työni kautta tutuksi tulleen maaseudun sosiaalitoimiston sosiaalityön tutkimisesta; identifioiduin haastateltavien kanssa samaan ammattiryhmään ja samankaltaiseen eteläsavolaiseen maaseudun toimintaympäristöön. Tällä yhteisyydellä voi olla sekä negatiivisia että positiivisia ulottuvuuksia. Maaseudun sosiaalityön ammatin tunteminen ja omakohtaiset kokemukset auttoivat paikantamaan ja jäsentämään haastateltavien puhetta. Yhteisyys voi mahdollistaa molemminpuolisen ymmärryksen ja luottamuksellisen haastattelijahaastateltava suhteen (Rastas 2005, 87). Luottamuksellista suhdetta haastattelun osapuolten välillä pidetään myös yleisesti informaation saannin edellytyksenä (Ruusuvuori & Tiittula 2005b, 41). Uskon, että tällä samankaltaisuudella on ollut vaikutusta haastattelujen avoimen ilmapiirin ja luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen syntymiselle. Yhteistä ymmärrystä haastattelulle loi myös keskusteltavana olevan asian henkilökohtaisuus, tärkeys ja kiinnostavuus ei vain haastateltaville vaan myös minulle sekä sosiaalityöntekijänä että tutkijana.

Neutraaliutta on myös pidetty yleisenä ohjenuorana haastattelijalle (Hirsjärvi & Hurme 2000, 97; Ruusuvuori & Tiittula 2005b, 50–51). Kollegojen kesken olisi tuntunut kuitenkin hieman omituiselta pitäytyä haastatteluissa ehdottamaan neutraaliuden ihanteeseen. Haastateltava voi odottaa haastattelijalta kokemuksellista myötätuntoa ja erityistä ymmärrystä yhteisten ammatillisten kokemusten perusteella (vrt. Ruusuvuori & Tiittula 2005b, 50, 51). Olisi ollut todella vaikeata olla "ilmeetön" ja "puolueeton" ja antaa näin haastateltavalle vaikutus ymmärtämättömyydestä tai siitä, etten olisi ollut kiinnostunut asiasta. Haastatteluissa tunsin esimerkiksi myötätuntoa haastateltavien kipeitä tai ilon kokemuksia kohtaan niin, että kyyneleet saattoivat nousta silmiin tai nauroin yhdessä haastateltavien kanssa hauskoiksi tarkoitetuille jutuille ja sisäpiirin vitseille. Saatoin myös kauhistella haastateltavan kanssa esimerkiksi kunnan työntekijätilannetta:

S14: Ja sit viime syksynä, oliko se marraskuusta tänne helmikuun loppuun asti, ni ei ollut, kun toi [kanslisti] tossa palkattuna, että hän hoiteli toimeentulotukiasioita. Ja hääkin tuli ihan, siis, ei mitään työkokemusta sosiaalialalta, et hää on joutunu kantapään kautta yksin opettelemaan kaiken.

RL: Ai, kamala!

S14: Niin, tuota, tää on nyt ollut vähän. Niin yleensä ihmettelen, että ei oo kukaan tehny mitään valitusta kuntaa kohtaan.

RL: Niin, no on!

Yhteinen kulttuuri, sama ammattiryhmä ja yhteisesti jaettu asiantuntijuus voivat myös peittää näkyvistä haastattelijan ja haastateltavan välisiä eroja (Rastas 2005, 87). Anna Rastas toteaa, että on vaikea kuvitella sellaista haastattelutilannetta, jossa ei olisi läsnä minkäänlaisia osapuolten välisiä eroja. Oletukset samankaltaisuudesta voivat osoittautua vääriksi (mt., 88, 92). Olin haastateltavien kanssa samaa sukupuolta (paitsi yksi miespuolinen haastateltava). Naisen oli helppo puhua naiselle, mutta eroja on myös naisten kesken ja miesten välillä, kuten eräs haastateltava totesi: "On naisia, joitten arvot on sellaisia, joita minä en hyväksyisi, on upeita miehiä, joista löytyy naisellisia arvoja ja minä puhun pehmeistä arvoista (S13)". Sen sijaan esimerkiksi oma tapani ymmärtää parisuhdeväkivalta sukupuolistuneeksi vallan käytöksi, olisi voinut vaikuttaa haastattelussa tuotettuun aineistoon ja sen tulkintaan ja siksi pyrin kiinnittämään erityistä huomiota siihen, etten olisi tuonut omia käsityksiäni esille. Paikalliset erot palveluiden järjestämisessä ja organisaatiokulttuurien välillä voivat myös olla huomattavia. Oletus siitä, että joku on tietynlainen kuuluessaan johonkin ryhmään, saattaa muodostua haastateltavan ja haastattelijan välisen ymmärryksen esteeksi (Rastas 2005, 93).

Myös joidenkin haastateltavien tuttuus kollegana mietitytti, minkälainen vaikutus sillä on haastatteluun. Osa haastateltavistani oli tuttuja naapurikuntien sosiaalityöntekijöinä, joitakin en ollut koskaan edes tavannut ja uusien haastateltavien nimetkin olivat vieraita. Haastattelutilanteissa tai aineistoa analysoidessani en ainakaan tunnistanut, että haastateltavat olisivat jotenkin peitelleet tai salanneet heille epäedullisia asioita tutulle haastattelijalle. Kokemukseni haastatteluista oli, että tilanteen ilmapiiriin, avoimuuteen ja luottamukselliseen vuorovaikutukseen vaikutti samaistuminen ammattiryhmään ja yhteinen kokemusmaailma, joskus tuttuus, mutta myös haastateltavan persoonallisuus. Haastateltavien asenteet minua kohtaan olivat tuttavallisia; olimme tasa-arvoisia sosiaalityöntekijöitä ja kollegoja. Olin "alan ihminen, jolle saattoi kertoa asioista suhteellisen vapaasti", kuten eräs haastateltavani sanoi. En ollut etäinen tutkija, mutta en myöskään liian tuttu tai ystävä. Käsittekseni mukaan haastattelut perustuivat tasavertaiselle subjekti-subjekti-suhteelle (Alasuutari 1994, 125), vaikka Tienarin ym. (2005, 123) mukaan täysin tasa-arvoista haastattelusuhdetta ei voi olla, koska kaikkiin kohtaamisiin sisältyy keskustelullista valtaa. En tuntenut itseäni haastattelutilanteissa miksiäkään auktoriteetiksi, vaikka Laura Aron (1996, 289) mukaan jo nauhuri, lehtiö ja kynä ovat tutkijan vallan ja auktoriteetin vertauskuvia. Kuitenkin usein haastattelunauhoituksen loputtua jotkut haastateltavat juttelivat vielä vapaammin aiheesta. Haastattelutilanne on aina "virallinen" kohtaaminen, josta jää jälki.

Tutkimushaastattelun suunnittelussa ja toteuttamisessa on tärkeää tutkijan ja tutkimuksen suhde sisällöllisiin teorioihin – mikä on teorian merkitys tutkimusprosessissa. Esimerkiksi grounded theory´a soveltavissa tutkimuksissa pyritään irrottautumaan rajatuista substanssiteorioista, mutta silti tutkija on myös aina oman kulttuurinsa ja koulutuksensa tuote eikä hän voi täysin irrottautua haastattelutilanteesta omista näkemyksistään ja tulkinnastaan tutkittavasta ilmiöstä. (Alasuutari 2005, 148–149.) Liz Stanley ja Sue Wise (1993) toteavat, että tutkija on osa sitä todellisuutta, jota hän tutkii ja hänen tapansa nähdä, ymmärtää ja sivuuttaa asioita on yhteydessä hänen henkilökohtaiseen biografiaansa. Tutkija ei millään voi – eikä hänen edes tule – sulkea kokemuksiaan, tunteitaan ja sitoumuksiaan tutkimuksensa ulkopuolelle. Tutkijan tausta vaikuttaa tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa, vaikka hän ei olisikaan siitä tietoinen. Tutkijan biografia kietoutuu tekstiin riippumatta siitä, kuinka ”objektiiviseen” ja ”hygieeniseen” tutkimukseen sitten pyrittäisiinkään. (Mt., 160–165.)

Omat kokemukseni, ammatillinen ymmärrykseni, käyttöteoriani ja oletukseni asiain tilasta ovat olleet olemassa (ks. Metteri 2000, 146) eikä sosiaalityön kokemukseni maaseudun sosiaalitoimistossa ole voinut olla vaikuttamatta haastatteluihin ja niiden tulkintaan tutkimuksen eri vaiheissa. Merkittävä osuus on ollut myös erikoistumiskoulutuksella, jossa monen ihmisen käytännön tiedot, kokemukset ja hiljainen tieto ovat vaikuttaneet tutkimuksen tekemiseen. Tälle pohjalle rakentuu myös väitöstutkimukseni. Ilman erikoistumiskoulutusta tätä tutkimusta ei olisi. Oma 30 vuoden sosiaalityöntekijyyteni ja elämäni historia määrittelevät myös, miten olen pystynyt vastaanottamaan uusia kokemuksia, jäsentämään niitä ja käyttämään kokemustani hyödyksi ajattelun ohjaamisessa ja tutkimuksen tekemisessä. (Ks. Uusitalo 1997, 15; Mills 1982.)

Tutkimusprosessin luotettavuus

Eskolan ja Suorannan (2003, 210) mukaan laadullisessa tutkimuksessa arviointi pelkistyy kysymykseksi tutkimusprosessin luotettavuudesta. Olen pyrkinyt tässä raportissa tarkkaan kuvaamaan koko tutkimusprosessin kulun hyvän tutkimustavan mukaisesti, jotta lukija voi arvioida tutkimuksen luotettavuutta. Olen selostanut tutkimusmenetelmistä ne seikat, jotka ovat tarpeen tutkimuksen kulun ymmärtämiseksi ja mahdollisen uusintatutkimuksen tekemiseksi (Hirsjärvi ym. 1997, 248). Olen pyrkinyt tutkimustekstissä kertomaan mahdollisimman tarkasti, mitä aineistonkeräyksessä ja sen jälkeen on tapahtunut (Eskola & Suoranta 2003, 213). Tutkimukseni eri vaiheissa olen selostanut yksityiskohtaisesti tiedon hankinnan keinot ja vaiheet, valintojen perustelut, aineiston ja aineiston analyysin kuvaamisen tekniikat sekä miten olen päätenyt tuloksiin. Aineistosta pyrin tuottamaan uskottavia tutkimustuloksia esittämällä ja perustelemalla analyysissa tuottamani toimenpiteet. Tutkimuksen uskottavuus on pitkälti tulosten raportointiin liittyvistä ratkaisuksista kiinni. Tulkinta muodostaa kvalitatiivisessa tutkimuksessa koko aineistoanalyysin lähtökohdan. (Raunio 1999, 329–330; Räsänen 2005, 99.)

Laadulliselta analyysilta voidaan vaatia, että lukija pystyy seuraamaan tutkijan päättelyä ja hänellä on edellytykset arvioida tutkijan tekemiä johtopää-

töksiä (Nyqvist, 2001, 266). Analyysien esittelyssä käytän paljon haastattelusitaatteja havainnollistamaan analyysituloksia. Katson tällä tavalla lisääväni tutkimuksen luotettavuutta ja uskottavuutta. Samalla lukijalle avautuu tilaisuus omien tulkintojen tekemiseen, kun tehdyt valinnat ja niiden seuraukset ovat lukijan nähtävissä ja arvioitavissa (Nyqvist 2001, 69; Kääriäinen 2003, 174). Suorat lainaukset antavat sijaa mielikuvitukselle ja houkuttelevat tekemään yleistyksiä ja päätelmiä sosiaalityöstä kokonaisvaltaisesti (Kääriäinen 2003, 176). Käytän sitaatteja runsaasti osana kerrontaa (Alasuutari 1994, 250–251) ja yhdistän aineiston kuvauksessa tieteellistä kerrontaa, kirjallisuudesta tekemiäni synteesejä, sosiaalityöntekijöiden ääntä ja omaa tekstiäni (Hirsjärvi ym. 1997, 255). Näin syntyy informanttien, tutkijan ja teorian konstruktio.

Tutkimuksessani on ensisijaisesti kyse tiettyyn aikaan, paikkaan ja kulttuuriseen kontekstiin sidottu sosiaalityöhön sisältyvän väkivaltatyön analyysi. Toisaalta tutkimuksessa tekemäni havainnot ja analyysin kautta esiin nousseet sisältökategoriat heijastelevat myös laajempia yhteiskunnan ja sosiaalityön kehityskulkuja (vrt. Mutka 1998, 177). Aineistosta tehdyt tulkinnat, monipuolinen kuvaus ja onnistunut käsitteellistäminen sekä tutkimustulosten vertailu muihin tutkimustuloksiin ja tulkintoihin antavat aineksia yleistettävyyteen. (Eskola & Suoranta 2003, 65–68.)

6.4 Haastatteluaineiston analyysi

Aineisto koostuu kahdesta eri haastattelukierroksesta. Olen kerännyt kummankin aineiston suurelta osin analysoimatta niitä kaikkia heti haastattelu kerrallaan. Aineiston hankinta ei siten noudattanut tarkasti GT:n prosessimallia, jossa aineiston keräys ja analyysi ovat samanaikaisia ja sidoksissa prosessiin analyysin johtaessa aineiston keräämistä ilman tarkkaa suunnittelua (Strauss & Corbin 1990, 59). Sen sijaan käytin haastatteluissa tukena ennalta miettimääni temaatista jäsentelyä. Esitin molemmilla haastattelukierroksilla kaikille haastateltaville samoja teemoja koskevia kysymyksiä, kuitenkin tarkentuneina edellisten haastattelujen pohjalta ja kunkin haastateltavan esiin nostamien teemojen mukaisesti.

Grounded theory -tutkimuksen yleinen sääntö on, että aineistoa hankitaan, kunnes jokaisen kategorian teoreettinen saturaatio on saavutettu. Toisin sanoen keräämistä jatketaan kunnes uusi aineisto ei enää tuo lisävalaistusta tutkittavaan ilmiöön eikä lisäanalyysi paljasta mitään uutta kategorioista ja niiden suhteista. (Glaser & Strauss 1967, 61–62; Strauss 1987, 21; Strauss & Corbin 1990, 188.) En voi sanoa, että olisin löytänyt ensimmäisten haastattelujen saturaatiopistettä siten kuin Glaser ja Strauss sen esittävät (1967, 61–62). Saturaaation ja samalla ydinkategorioiden löytyminen muodostuu nähdäkseni prosessinomaisena aineiston ja tutkijan ajattelun vuorovaikutuksena, joka sinänsä edellyttää lähes koko tutkimusprosessin läpikäymistä ja loppuraportin kirjoittamista (Ros-tila 1997, 35).

Väitöstutkimusta varten keräämäni lisäaineiston (teoreettisen otannan) tarkoituksena oli aikaisemman aineiston pohjalta muodostettujen kategorioiden ja niiden ominaisuuksien, (muodostuneen teorian) testaaminen, hypoteesien verifioiminen, tarkentaminen ja kehittäminen. Lisäaineisto toi olennaisesti uutta tietoa ja vertailussa aikaisempiin kategorioihin löysin joitakin uusia relevantteja kategorioita, ominaisuuksia ja ulottuvuuksia. Yhdistin ja kehitin joitakin kategorioita ja niiden suhteita uudella tavalla. Arvioin, että tässä tutkimuksessa teoreettinen saturaatio on saavutettu monien kategorioiden osalta, kun uutta relevanttia tietoa tutkittavaan ilmiöön tutkimustehtävän kannalta ei näyttänyt enää löytyvän haastatteluista (Strauss & Corbin 1990, 188). En voi kuitenkaan sanoa, että saturaatio olisi nytkään kaikilta osin ja kaikkien kategorioiden osalta saavutettu, sillä jokainen haastattelu oli myös yksilöllinen ja ainutlaatuinen tuoden jotakin uutta ilmiöön.

Grounded theory viittaa tutkimuksen prosessiin, jossa tarkoituksena on muodostaa laadulliseen aineistoon perustuva teoria, joka syntyy induktiivisesti tutkijan oman aineiston pohjalta. Työskentelyn tuloksena syntyvä teoria kehittyy tutkimuksen aikana aineiston keräämisen ja kohteena olevan ilmiön teoreettisen analyysin vuorovaikutuksessa (Strauss & Corbin 1990, 23–24). Empiiriseen aineistoon perustuva teorian kehittäminen tarkoittaa sitä, että käsitteet ja hypoteesit etsitään aineistosta ja niitä työstetään suhteessa aineistoon tutkimuksen edetessä. Tutkimusotteeni ei ole kuitenkaan puhtaasti induktiivinen grounded teoriaan nojautuva (Glaser & Strauss 1967; Siitonen 1999). Analyysi ei ole johtanut kokonaan aineiston keräämistä, vaan koko tutkimusprosessin ajan, varsinkin väitöskirjavaiheessa, teemoihin liittyvä teoreettinen ja tutkimuskirjallisuus ovat vaikuttaneet tutkimusprosessiin ja aineiston analyysiin. (Ks. Granfelt 1998, 33; Kostamo-Pääkkö 2001, 25.) Kirjallisuus on tuottanut ja vahvistanut tiettyä esiymmärrystä tutkimusalueestani. Koko ajan olen kuitenkin pyrkinyt välttämään tiukkoja teoreettisia sitoumuksia ja hypoteeseja, jotka tekevät aineistoläh-töisyyden mahdottomaksi (Granfelt 1998, 33; Metteri 2000, 247).

Straussin ja Corbinin (1990, 18) mukaan tutkija tarvitsee teoreettista ja sosiaalista herkkyyttä, kykyä ylläpitää analyttistä etäisyyttä aineistoonsa ja kuitenkin samalla tuoda esiin kokemuksellista ja teoreettista tietoa tulkitakseen mitä näkee ja havaitsee. Olen pyrkinyt käyttämään kirjallisuutta Straussin ja Corbinin (1990, 48–59) mukaisesti stimuloimaan teoreettista herkkyyttä kysyessäni kysymyksiä ja pohtiessani, mikä aineistossa on tärkeää, etsiessäni käsitteitä ja suhteita aineistosta koko tutkimuksen ajan. Tutkijana minulta odotetaan etäisyyden ottamista ammattikuntaani, etten liikaa samaistuisi tulkinnoissani omaan ammatilliseen ymmärrykseeni, vaan havaitsisin ja näkisin myös itsensänselvyyksien taakse. Sosiaalityöntekijyyteni voidaan helposti nähdä tutkimustuloksia vinouttavana tekijänä, mutta toisaalta se on vahvuus tutkijan ja tutkittavien välisessä vuorovaikutuksessa sekä voimavara, jonka avulla olen voinut suunnata työskentelyäni (vrt. Kääriäinen 2003, 37).

Aineiston analyysia varten olen aluksi purkanut haastatteluaineistot nauhalta sanasta sanaan teksteiksi tietokoneelle. Jokaisen henkilön haastattelusta olen tehnyt erillisen tiedoston (koodit S1–S11 ja S13–S19). Heti aineiston pur-

kamisen jälkeen luin haastattelutekstit ja tein samalla alleviivauksia ja alustavia muistiinpanoja marginaaleihin ja takasivuille teemoista ja usein toistuvista käsitteistä (esim. maaseudun sosiaalityö, yhteistyö, ottaa puheeksi, valta, häpeä). Näin muodostuivat ensimmäiset alustavat ideat ja käsitteet. Paperilta lukeminen oli erilainen aineistoon tutustuminen kuin nauhojen kuunteleminen ja puhtaaksi kirjoittaminen.

Analyysi on kaksivaiheinen lisäaineiston hankkimisen vuoksi. Analysoidessani ensimmäisiä haastatteluja yritin aluksi saada jonkinlaisen kokonaiskuvan aineistosta yksittäisten haastattelujen ja teemojen lisäksi lukemalla haastattelut useaan kertaan peräkkäin. Kokonaiskuvan perusteella valitsin aineistosta ensin esiin nousevat tärkeimmät teema-alueet, joita analysoin kutakin erikseen käyttäen apuna GT:n menettelytapoja. Pyrin tällä osittamisella saamaan laajan ja monipuolisen aineiston paremmin hallintaani. Valitsin aluksi teemoiksi seuraavat: sosiaalityöntekijöiden käsityksiä parisuhdeväkivallasta, sosiaalityöntekijöiden ammattikäytäntöjä, maaseutusosiaalityö, yhteistyö, ongelmat, kehittämistarpeet sekä sosiaalityöntekijöiden omakohtaiset kokemukset. Seuraavaksi luin aineistoa huolellisesti useaan kertaan etsien vuorotellen jokaisella lukukerralla tiettyyn teemaan liittyviä kohtia ja merkitsin ne eri väreillä tekstiin. Koodauksen eri vaiheissa edellä mainitut teema-alueet yhdistyivät, muuttuivat ja jakautuivat uudelleen niin, että lopuksi muodostuivat seuraavat teemat: sosiaalityöntekijöiden käsityksiä parisuhdeväkivallasta, sosiaalityöntekijät parisuhdeväkivallan äärellä, palvelurakenne, sosiaalityöntekijät valan verkostoissa, maaseutusosiaalityö ja sosiaalityöntekijöiden jaksaminen.

Grounded theory'n menettelytapoihin kuuluu, että kerätylle aineistolle esitetään relevantteja kysymyksiä, jotka identifioivat tutkittavan ilmiön (Strauss & Corbin 1990, 37). Peruskysymykset ovat: Kuka? Milloin? Missä? Mitä? Kuinka? Kuinka paljon? ja Miksi? Kysymysten käytön tarkoituksena on avata aineistoa eli ajatella potentiaalisia kategorioita, niiden ominaisuuksia ja dimensioita. Ne auttavat kysymään tarkemmin seuraavassa haastattelussa tai aiheeseen liittyvästä kirjallisuudesta. Aineistosta kysymällä etsitään vastauksia ja herätellään lisää uusia kysymyksiä, jotka auttavat kehittämään aineistosta kategorioita ja niiden ominaisuuksia. (Mt. 77.) Kategorisointi, koodaus eli aineiston käsitteellistäminen, sisältää ne operaatiot, joilla aineisto hajotetaan osiin, tutkitaan, verrataan yhtäläisyyksiä ja eroja sekä kysytään kysymyksiä ilmiöstä suhteessa aineistoon. Samalla asetetaan osaset toistensa yhteyteen uudella tavalla. (Strauss & Corbin 1990, 61–74.)

Grounded theory -lähestymistapaan kuuluu laadullisen empiirisen materiaalin analysoinnin, uudelleen analysoinnin ja keräämisen monivaiheisuus (Strauss 1987, 26–33). Aineiston sisältämä informaatio pelkistetään eriasteisten koodausten avulla käsitteiksi ja yläkäsitteiksi, kategorioiksi, jotka luovat perustan käsillä olevan ongelman ymmärtämiselle ja selittämiselle (Glasser & Strauss 1967; Raunio 1999, 304). Koodaaminen tarkoittaa operaatioita, joilla aineisto puretaan, käsitteellistetään ja kootaan taas uudella tavalla. Se on keskeinen prosessi, jolla teoria rakennetaan aineistosta. (Strauss & Corbin 1990, 57, 61–74.)

Aineiston koodaus

Analyysi koostuu kolmesta koodaustyypistä: avoin koodaus, aksiaalinen tai akselikoodaus ja selektiivinen koodaus. Avoin koodaus on tutkimuksen avausvaihe ja sillä pyritään tavoittamaan tutkittava ilmiö jäsentämällä sitä käsitteellisesti. Avoin koodaus on analyttinen prosessi, jonka avulla ilmiön nimeäminen ja kategorisointi tapahtuu. (Strauss & Corbin 1990, 58–62.) Avoimen koodauksen ensimmäisessä vaiheessa kävin teemoittain aineistoa läpi jokaisen haastattelun omana kokonaisuutenaan. Pyrin löytämään ja jäsentämään aineistosta käsitteitä, jotka sopivat tutkittavaan ilmiöön. Lukiessani aineistoa tein myös muita muistiinpanoja (*theoretical memos*), ideoita sekä viittauksia kirjallisuuteen. Muistiinpanot dokumentoivat myös ajatteluprosessin kulkua (vrt. Kostamo-Pääkkö 2001, 27–28; Kääriäinen 1994, 306). Grounded theory -lähestymistavassa keskeistä ovat käsitteet, joiden ulottuvuudet ja yhteydet ovat aluksi ehdotelmia, hypoteettisia (Strauss & Corbin 1990, 29, 61–62). Etsin aineistosta samankaltaisuuksia, joille annoin eri väreillä merkityt ”käsitteelliset nimilaput” (Rostila 1997, 258). Käsite on jonkun empiirisen ilmiön ympärille rakentunut nimi, esimerkiksi haastateltavan antama nimitys väkivaltailmiölle, kuten vallan käyttö, perheongelma tai salattu ongelma. Avoimessa koodauksessa on tarkoitus analysoida aineistoa pikkupiirteissään, mikä auttaa kehittämään monia käsitteitä ja lisäämään käsitteellistä tiheyttä. (Strauss 1987, 28–34; Strauss & Corbin 1990, 61–62.)

Avoimessa koodauksessa pyrin tunnistamaan aineistosta ensimmäiset käsitteet, kehittämään niitä sekä nimeämään kategorioita. Ensimmäisten ideoiden ja käsitteiden varassa lähdin koodaamaan aineistoa teema-alue (esim. Sosiaalityöntekijöiden käsityksiä parisuhdeväkivallasta) ja haastateltava kerrallaan. Kävin aineistoa läpi huolellisesti rivi riviltä ja kappale kappaleelta ja poimin jokaisesta haastattelusta teema-alueeseen liittyvät käsitteet siinä järjestyksessä kuin ne esiintyivät tekstissä ja luetteloin ne ensin käsin paperille ja sitten puhtaaksi tekstinkäsittelylaitteelle. Ensimmäisestä koodauksen vaiheesta valitsin tähän näytteeksi katkelman eräästä haastattelusta (S3) laatimastani käsiteluettelosta, joka koskee teemaa ”Sosiaalityöntekijän käsityksiä parisuhdeväkivallasta”.

- paljon yleisempää mitä luullaan;
- jäävuoren huippu;
- ei ole pelkästään alempien sosiaaliluokkien ongelma;
- pahimmat tapaukset saattavat olla paremmissa piireissä, joissa se muhii pitkään;
- ei tule esille;
- salattu ongelma;
- raaistuvat;
- pienessä pelossa eläminen aina;
- paikan osoittaminen;
- toisen ihmisen rajoittaminen;
- hirveen yleistä.

Kun olin saanut jokaisen haastateltavan osalta käsiteluettelot, yhdistin kaikkien haastattelujen koodiluettelot teemoittain. Näin hajotin aineiston osiin (havainnot, tapahtumat, lauseet, sanat). Sen jälkeen vertaillen yhtäläisyyksiä ja erilai-

suuksia ryhmittelin temaattisesti toisiaan lähellä olevat koodit. Esimerkiksi seuraavat käsitteet saivat nimen ”Ilmiön yleisyys”:

- paljon yleisempää mitä luullaan;
- jäävuoren huippu;
- joka viikonloppu joku nainen saa turpiinsa;
- joka viides kokenut;
- hirveen yleistä;
- kunnassa kuin kunnassa esiintyy.

Tutkittava ilmiö oli näin ikään kuin hajallaan haastateltavien lausumista erotel- luissa ja käsitteellistetyissä yksittäisissä koodeissa. Avoimen koodauksen vai- hetta kuvaa yksittäisten koodien suuri määrä. Aineiston käsitteellistäminen, ilmiön nimeäminen, on avoimen koodauksen ensimmäinen vaihe (Strauss & Corbin 1990, 61–62).

Avoim koodaus murtaa aineiston ja tekee mahdolliseksi identifioida joita- kin kategorioita, niiden ominaisuuksia ja ulottuvuuksia (Strauss & Corbin 1990, 69). Avoimen koodauksen seuraavassa vaiheessa aloin muodostaa kategorioita käsitteiden pohjalta. Sen keskeinen analyysioperaatio on vertailuun perustuva koodaus, jossa kokosin tiettyyn ilmiöön liittyvät käsitteet saman kategorian alaisuuteen. Näin yksikköjen määrä väheni. Vertailun avulla kiinnitin huomiota samankaltaisuuksiin ja erilaisuuksiin, poikkeaviin tapauksiin, ilmiöiden esiin- tymisen laajuuteen ja yleisyyteen. Hain vertailun avulla ilmiöille muotoja ja ra- joja. Tämän vertailun tuloksena kunkin kategorian teoreettiset ominaisuudet alkoivat hahmottua. Sijoitin aineiston kategorioiden alaisuuteen ja etsin aineis- tosta erilaisia merkityskokonaisuuksia, jotka nimesin ja lajittelin. Pyrin nimeä- mään kategoriat abstraktimmalla tasolla kuin käsitteet kuvaamaan loogisesti aihealuetta. Kategorioiden ominaisuudet ja ulottuvuudet luovat perustaa kate- gorioiden suhteiden selvittämiseksi. (Strauss & Corbin 1990, 61–74, 87–90.)

Vaikka avoin ja aksiaalinen koodaus ovat erillään olevia analyyttisiä me- nettelytapoja, aksiaalisen ja avoimen koodauksen raja oli käytännössä liukuva. Voisi sanoa koodausten edenneen spiraalimaisesti, yhtäaikaisesti, lomittaisesti, välillä palasin taaksepäin ja välillä menin eteenpäin. Yksittäisiä koodeja ei lo- pulta enää syntynyt, vaan koodaus painottui koodien yhdistämiseen ja nimien muuttamiseen (ks. Seppänen-Järvelä 1999, 49). Aksiaalisessa koodauksessa yh- distin aineiston yhteen uudella tavalla muodostamalla yhteyksiä ja suhteita ka- tegorioiden ja alakategorioiden välille. Aloin jäsentää ilmiöitä kiinnittämällä huomiota kategorioiden eri ominaisuuksiin, dimensioihin, olosuhteisiin, seu- raamukseen ja suhteisiin muihin kategorioihin. Tutkimustehtävän kannalta rele- vantit kategoriat ja koodit alkoivat hahmottua ja niiden sisältö tiivistyä. Aksiaa- lisen koodauksen tavoitteena on abstraktiotason nostaminen. Koodijoukon ra- jaamisessa joitakin kategorioita putosi pois ja osan yhdistin muihin kategorioi- hin. Vertasin koko ajan kehittyvää koodi- tai käsitejärjestelmää aineistoon myös silloin, kun koodasin seuraavia tema-alueita. Näiden välillä löysin myös yhteyksiä. Kategorioiden yhdistäminen ja kehittäminen tapahtui GT:n perusanalyysi- prosessissa kysymällä kysymyksiä ja tekemällä vertailuja (Strauss 1987, 27–33; Strauss & Corbin 1990, 96–115).

Kategorioiden ymmärtämisessä, vertailussa ja kehittämisessä sekä niiden välisten suhteiden hahmottamisessa ja yhdistelemisessä käsitekarttojen laatiminen oli hyödyllistä monessa tutkimuksen eri vaiheessa (vrt. Siitonen 1999, 52). Koodauksen aikana muuttuvat ja kehittyvät käsitekartat olivat joko luetteloita käsitteistä ryhmiteltynä eri kategorioiden alle tai diagrammeja suhteista eri käsitteiden ja kategorioiden välillä (Strauss & Corbin 1990, 197). Lopulliset käsitekartat, kuviot 1, 2 ja 3 ovat empiiristen päälukujen 7,8 ja 9 lopussa. Seuraavana on esimerkki alakategorioista, jotka liittyivät aksiaalisessa koodauksessa kategoriaan "Parisuhdeväkivallan kokemukset". Koodauksen edetessä nimesin "Kokemukset" -kategorian "Parisuhdeväkivallan seurauksiksi". Yhdistelin koodoja ja siirsin osan toisten kategorioiden alle niin, että lopulta muodostui kolme alakategoriaa: Häpeä, Itsetunnon ja ihmisarvon menettäminen sekä Traumatisoituminen ja uhriutumisen.

Parisuhdeväkivallan kokemukset:

*itsetunnon määrittelyt
käsitykset itsestä
itsetunto
arvottomuus
riippuvuus
alistuminen
jatkuva pelon ilmapiiri
häpeä
kaksinkertainen häpeä
syyllisyys
traumatisoituminen
uhriutumisen.*

Parisuhdeväkivallan seuraukset:

*itsetunnon ja ihmisarvon menettäminen
häpeä
traumatisoituminen ja uhriutumisen*

Käsitekarttojen tavoin myös memojen (mt. 197) kirjoittaminen selkiytti kategoriajärjestelmän muodostamista ja teorian muotoutumista. Memot olivat koodausten tuloksena syntyneitä kertomuksia. Seuraavassa ote memosta, joka liittyy kategoriaan "Tunnistaminen":

Fyysisen väkivallan merkinä voi olla jälkiä kasvoissa, voi olla mustelmia ja tummat lasit päässä. Silmälasien jatkuva rikkoutuminen ja mustelmat ovat joskus ulkoisia merkkejä. Jotenkin elämä näyttää hyvin surkealta ja onnettomalta. Mutta yleensä ei päällepäin näe, monesti tilanne on mennyt jo ohi ja vammoista parannuttu. Jälkiä peitellään ja usein lyönnit kohdistetaan paikkoihin, jotka ei näy. Kun on pitkäaikainen asiakassuhde, jostakin tulee epäily, että kaikki ei ole kohdallaan. Jos ovat jo pitempään tunteneet, niin uskaltavat jo kertoakin. Tulee epäily, kun nainen selittelee asioita monisanaisesti tai jotenkin vähättelee itseänsä siinä parisuhteessa. Koulusta tulee viestejä, väkivallan uhka tuo oireita lapsessa esiin. Jotkut asiat aiheuttavat silminnähdän levottomuutta, jos puhutaan lasten tulevaisuudesta.

Selektiivisessä koodauksessa on kyse koko aineiston integroimisesta. Selektiivisen koodauksen tuloksena tutkija pystyy kertomaan lyhyesti, mistä aineistossa on kyse, mikä on tutkimuksen keskeinen ilmiö, ydinkategoria, ja löytämään sen keskeisen ja kuvaavan tarinan. Selektiivinen koodaus onkin ydinkategorian valinnan prosessi, jossa ilmiön kuvailemisesta siirrytään käsitteellisesti korkeammalle abstraktiotasolle. Prosessissa pyritään kategorioiden yhtenäistämiseen ja tarkastellaan systemaattisesti ydinkategorian suhteita muihin kategorioihin, jolloin muut kategoriat voidaan yhdistää ydinkategoriaan. Ydinkategoriaa kos-

kevasta analyttisestä kertomuksesta muodostuu lopulta tutkijan esittämä aineistolähtöinen teoria, grounded theory. Ydinkategoria integroi kaikki osat teoriassa. (Strauss & Corbin 1990, 110, 116–122.)

Selektiivisessä koodauksessa tutkimukseni analyysi tiivistyi ja kategoriat liittyivät aina johonkin abstraktimman kategorian yhteyteen. Koodien väliset suhteet määrittyivät lähinnä hierarkkisista pää-alakoodisuhteista. Koodauksen tuloksena oli mahdollista valita keskeiset ilmiöt, ydinkategoriat. Näitä koko koodijärjestelmää sitovia kategorioita muodostui useampia, koska olin koodannut eri tema-alueita erikseen. Esimerkiksi temasta ”Sosiaalityöntekijöiden käsityksiä parisuhdeväkivallasta” valitsin ydinkategoriaksi keskeisen ilmiön ”Vallan käyttö” ja tema-alueesta ”Sosiaalityöntekijät parisuhdeväkivallan äärellä” ydinkategoriaksi nousi ”Voimavaraistaminen”. Selektiivisessä koodauksessa pyrin tuottamaan tutkittavasta ilmiöstä kokoavan tulkinnan, joka rakentui koodauksessa valikoituneiden ydinkategorioiden ympärille. Pyrin kategorioiden yhtenäistämiseen ja tarkastelemaan ydinkategorioiden suhteita muihin kategorioihin. Lopuksi yhdistin alakategoriat ja kategoriat ydinkategorioiden. Selektiivisessä koodauksessa valikoituneiden ydinkategorioiden alle muodostui näin verkostomainen aineistoon ankkuroituva koodijärjestelmä.

Uuden aineiston analyysissä toimin aluksi samalla tavalla kuin ensimmäisessäkin vaiheessa: litteroin haastattelut kunkin haastateltavan omaan tiedostoon. Jo haastatteluja tehdessäni huomasin, että uusi aineisto osittain erosi aikaisemmista, esimerkiksi haastateltavat määrittelivät toistuvasti parisuhdeväkivallan muista perheongelmista johtuvaksi perheväkivallaksi ja perhekiistaksi eikä naisiin kohdistuvaksi väkivallaksi. Uudet käsitteet näyttivät toistuessaan merkittävilta teorian rakentamisen kannalta ja ansaitsivat näin kategorian statuksen (Strauss & Corbin 1990, 177). Koodasin uutta aineistoa teemoittain ja etsin käsitteitä samalla tavalla kuin ensimmäisten haastattelujen osalta. Tarkensin aiemmin tehtyjä analyysijä, koettelin uudesta aineistosta tuotettuja käsitteitä aikaisempaan aineistoon vertailun ja kysymysten avulla ja mikäli käsite tai kategoria ei sopinut, muodostin uuden kategorian. Strauss ja Corbin (1990, 176–177) huomauttavat, että uudet käsitteet ovat merkittäviä, jos ne ovat toistuvasti läsnä tai varsinkin poissa, kun verrataan tapausta tapaukseen. Tutkin yhteyksiä aikaisemmin muodostamiini kategorioihin ja alakategorioihin. Palasin myös aikaisempiin haastatteluihin uusien haastattelujen antamien vihjeiden vuoksi. Luin myös uudelleen aiemmin lukemaani lähdeoteoksia samalla, kun teoreettisen otannan periaatteen mukaisesti tarkastelin jo hankittua aineistoa ydinkertomusten näkökulmasta. Lopullisiksi ydinkategorioiksi muotoutuivat vallan käyttö ja voimavaraistaminen.

Grounded theory -lähestymistavalle on ominaista jatkuva vuorovaikutus ja kiinteä yhteys aineiston keruun, analyysin ja teorioiden rakentamisen välillä. Tutkimukseni aineiston keruun toista vaihetta, teoreettista otantaa, ohjasivat ensimmäisen aineiston tulokset ja kategoriat, syntynyt teoria, mutta myös uudet teoreettiset tutkimukset ja lähdekirjallisuus. Uuden aineiston tarkoituksena oli etsiä lisätietoa erityisesti maaseutusosiaalityöstä, sen ominaisuuksista ja ulottuvuuksista ja sosiaalityöntekijöiden käsityksistä parisuhdeväkivallasta su-

kupuolistuneena ilmiönä. Aineiston analyysi ja teorioiden rakentaminen olivat lomittaisia ja kulkivat rinnakkain. Uusien lähteiden, käsitteiden ja teorian sekä uuden aineiston, empirian, dialogi sai lisää tilaa ja se johti tutkimusaiheen syvällisempään hahmottamiseen. Tutkimuksen teorialähtöisyys lisääntyi tietoisesti. Väitöstutkimusprosessin vaihetta luonnehtii aikaisempaa teoreettisempi ote sekä teorian ja empirian vuorovaikutus, teorian ja empirian välinen abduktiivinen dialogi (Layder 1998)²⁰. Kuvaavampaa olisi näin ollen puhua grounded theory -lähestymistavasta abduktiivisena tutkimusotteena kuin puhua puhtaasti induktiivisesta tutkimuslogiikasta (Honkonen & Karila 1995, 139; Layder 1998).

20 Abduktiiviseen päättelyyn perustuu Derek Layderin (1998, 28–29) adaptiivisen teorian muodostuksen menetelmä, jossa on teorian ja empiirisen aineiston välillä jatkuva dialogi. Layder erottaa tutkimusprosessin osiksi, jotka ovat kaikille tutkimuksen tyypeille yhteisiä. Elementit ovat aiheen ja ongelman valinta, teoreettinen viitekehys, metodien valinta sekä aineiston keräämisen tekniikat, koodaus ja muistiot. Vaikka osat ovat erillään, ne käytännössä sekoittuvat toisiinsa ja näiden vaiheiden rinnalla kulkee käsi kädessä teorioiden muodostaminen ja aineiston analysointi.

7 SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN KÄSITYKSIÄ PARISUHDEVÄKIVALLASTA

Seuraavissa luvuissa etsin vastauksia tutkimuskysymyksiin. Tutkimuksen empiirisessä osassa esitystavalliset pääluvut ja alaluvut noudattavat analyysin kategorioita ja alakategorioita. Tässä ensimmäisessä empiirisessä luvussa tarkastelen, minkälaisia käsityksiä sosiaalityöntekijöillä on naisiin kohdistuvasta parisuhdeväkivallasta. Työntekijöiden käsityksillä on merkitystä, sillä ne voivat ohjata heidän interventioitaan, auttamistoimenpiteitään ja kohtaamisia parisuhdeväkivaltaa kokeneitten naisten kanssa. Tulosten tarkastelussa pyrin pitämään tiiviin yhteyden empiiriseen aineistoon, johon ankkuroin tulkinnan haastattelusitaateilla (ks. Seppänen-Järvelä 1999, 97). Koodauksen perusteella nimesin sosiaalityöntekijöiden ilmaisemista parisuhdeväkivaltaa koskevista käsityksistä seuraavat kategoriat: Parisuhdeväkivalta vallankäyttöä, Parisuhdeväkivallan sukupuolistuneisuus, Parisuhdeväkivallan seuraukset – eläviä kuolleita ja Uhri toimijana – selviytymiskeinot. Valitsin ydinkategoriaksi vallankäytön, johon määrittelin muiden kategorioiden ja alakategorioiden suhteet. Käsitelen tässä luvussa näiden kategorioiden ja alakategorioiden koodauksessa löytyneitä ominaisuuksia, ulottuvuuksia, rajoja, olosuhteita, seurauksia ja niiden suhteita. Vallankäyttö -koodijärjestelmän esitän verkostokartassa kuvio 1, joka on tämän luvun lopussa. Nimeän kaksi haastattelukierrosta ensimmäiseksi ja toiseksi tai uudeksi/täydentäväksi haastatteluksi. Mainitsen tekstissä eri aineistot, jos ne eroavat toisistaan.

7.1 Parisuhdeväkivalta – vallankäyttöä

Kaikki väkivalta on väkivaltaa – parisuhdeväkivallan eri muodot

*Millainen mies?
Raivostuessaan heittelee tavaroita,
rikkoo koriste-esineet,
repii naisen kauneimmat vaatteet.
Lyö nyrkillä, kämmenellä,
potkii,
vääntää kättä,
kuristaa,
uhkailee,
nöyryyttää,
huorittelee,
heittää ruoat naisen päälle,
leikittelee puukon kanssa. (S12)*

Edellä olevassa runossa väkivaltaa kokenut sosiaalityöntekijä kuvaa kokemansa parisuhdeväkivallan monimuotoisuutta ja kokonaisvaltaisuutta, vaikka helposti ajatellaan sen olevan fyysistä väkivaltaa ja yksittäisen pahoinpitelytapauksen (esim. Perttu (1999a)). Haastattelemani sosiaalityöntekijät olivat kohdanneet työssään useimmiten *fyysistä väkivaltaa* kokeneita naisia. Sosiaalityöntekijät olivat nähneet ja kuulleet väkivaltatapauksista, joissa oli käytetty erilaisia aseita, lyöty, revitty hiuksista, tönitty, potkittu, kuristettu ja heitetty esineillä (vrt. Perttu 1999a, 16).

Kyl se on fyysistä, kun ne tulee, on hakattu, veitsi kädessä, hakattu nyrkeillä, rankkaa, rajua väkivaltaa. (S15)

Varmaan fyysinen väkivalta on se, joka useimmin tulee työssä eteen, elikkä se on jotakin niin konkreettista ja voi esimerkiksi mennä lääkäriin näyttämään ne vammat ja vauriot: kato nyt se löi mua päähän tai kisko tukasta ja näkyykö siellä päänahassa mitään tai jotain vastaavaa. Mut se henkinen väkivalta on pulmallisempi tässä mielessä, että sen toteennäyttäminen on vaikeempaa ja – mä uskon – että heidän avun hakeminen on vielä monimutkaisempaa. Musta se vaikuttaa ihan samalla tavalla kuin fyysinenkin väkivalta. Elikkä se on nöyryyttävää ja alentavaa ja ihmisarvoa polkevaa ja riistää tältä naiselta oman aroon. Hiroeen monella eri tasolla vaikuttavaa ja aiheuttaa henkisiä arpia niin sanotusti. Lamaannuttaa. (S7)

Esimerkiksi uhkailua, jatkuvaa uhkailua, että jos teet niin tai näin, ei oo kiinni käymisestä kysymys, mutta uhataan, et saadaan jotenkin alistettua. Esimerkiksi, että jos sä lähdet, niin lapsia et saa. Ja tämmöstä on mun mielestä hiroeen paljon. Et jotenkin sit uskotaan, ku mies sanoo, että et saa lapsia. (...) Kun semmonen uhkailu ja alistaminen jatkuu tarpeeksi pitkään, niin jotenkin mies saa sitten sen vallan, kunnes nainen ei uskalla tehdä mitään ratkasuja. (S9)

Edellä olevissa tekstiotteissa haastateltavat kuvasivat myös *henkistä väkivaltaa*, joka heidän mukaansa voi ilmetä muun muassa uhkailuna, pelotteluna, nöyryyttämisenä, alistamisena, loukkaamisena, eristämisenä, vahtimisena, syytelynä ja raivokohtauksina. Uhkaukset saattavat olla itsemurhalla uhkaamista, uhrille osoitettuja tappouhkauksia tai uhkauksia pahemmasta väkivallasta. Uhkaukset voivat kohdistua myös perheen lasten turvallisuuteen tai lasten menettämiseen. (Vrt. Perttu 1999a, 16; Perttu & Söderholm 1998, 4.) Mullenderin

(1996, 24) käsite *emotional abuse* sisältää myös naiseen kohdistuvan verbaalisen alistamisen, jossa kumppania haukutaan rumaksi, typeräksi tai kykenemättömäksi, nimitellään, vähätellään ja nolataan julkisesti. Myös aineistoni sosiaalityöntekijät olivat tunnistaneet henkisen väkivallan julmuuden, salakavaluuden ja kokonaisvaltaisuuden, jossa sekoittuvat toisiinsa väkivallan moninaiset muodot.

Sanallisesti loukkaa ja haavoittaa toista, et jotenkin se ilmapiiri. Et voi sitä henkistä väkivaltaa todella käyttää hyödyksi, vaik ei käsiksi käydäkään. Yhtä julmaa se on. (S5)

Väkivallan eri muotoja kuvatessaan jotkut sosiaalityöntekijät mainitsivat erikseen myös seksuaalisen väkivallan ja väkivaltaisen mustasukkaisuuden.

Seksuaalinen alistaminen tietysti kanssa, niinku pakottaminen. Kyllä varmaan seksiin voi pakottaa henkisesti, ilman fyysistä väkivaltaa. Et siinä on semmonen yliote toisella, että nainen tekee mitä mies haluaa. Mustasukkaisuus on tietenkin monta kertaa kanssa väkivoaltainen. Se mun mielestä on kans yksi, just semmosta epäilyä ja kyttäämistä ja vahtimista, vaikkei siihen lyömistä liittyisikään – väkivaltaahan sek in on. (S9)

Seksuaaliseen väkivaltaan kuuluu yleisen käsityksen mukaan sukupuolielämään pakottaminen, raiskaus ja pahoinpitely sekä muut seksiin pakottamiset, mutta seksuaalisena väkivaltana voidaan pitää myös loukkaavia ruumiiseen ja seksuaalisuutteen liittyviä huomautuksia (Nyqvist 2008, 132). Joskus naiset saattavat myöntyä seksiin myötäillääkseen väkivaltaista kumppaniaan ja pyrkiessään välttämään suurempia konflikteja (Kaitue ym. 2007, 14).

Sosiaalityöntekijöiden kuvauksissa parisuhdeväkivallan muodoista erottui myös *taloudellinen väkivalta* (Perttu 1999a, 16–17), jolla tarkoitettiin taloudellista hyväksikäyttöä ja uhkailua, perheen yhteisten varojen kontrollia ja rahan kiristämistä. Taloudellinen alistaminen voi ilmetä muun muassa siten, että perheenisä ei anna rahaa talousmenoihin tai puolisonsa tarpeisiin, ”istuu rahakirstun päällä”. Haastateltavani olivat panneet merkille taloudellisten seikkojen merkittävyyden erityisesti maatiloilla: se joka hallitsee perheen omaisuutta ja käyttövaroja, voi alistaa ja nöyryyttää puolisoaan.

Paitsi tää fyysinen, niin sitten on taloudellista ja on henkistäkin väkivaltaa, niin kyllä sitä on aika paljon. Sitä on niin monenlaista ilmenemismuotoa, lievempää ja kovempaa ja kaikkee. En minä ajattele niin, että ne ois jotenkin väheksyttävämpiä, joku psyykkinen tai taloudellinen väkivalta. Ne on erilaisia. Et onhan sitä aika paljon, että toinen istuu rahakirstun päällä ja toisen pitää kerjätä ruokarahaa. (S6)

Perttu (mt., 17) erottaa vielä *hoidon laiminlyönnin* perheväkivallan muotona. Se liittyy uhrin perustarpeisiin, kuten ruoan, vaatetuksen ja hygienian laiminlyömiseen, silloin kun uhrin ovat toisen huolenpidosta riippuvaisia, esimerkiksi lapsia, vammaisia tai vanhuksia. Jotkut haastateltavistani pohtivat, miksi vanhusten- tai vammaishuollon puolella väkivalta ei ole noussut esiin, vaikka esimerkiksi omaishoidon piirissä voi olla riski väkivaltaisen käyttäytymiseen sekä hoitajan että hoidettavan taholta. Parisuhdeväkivallan näkymättömyyttä näissä tilanteissa, joissa usein hoitajana on nainen, voi selittää se, että maaseudun naisten on perinteisesti odotettu ottavan vastuuta hoitoa ja huolenpitoa tarvitsevista

ja ylläpitävän perheenjäsenten välisiä hyviä suhteita. Hoivaaminen on nähty kulttuurisesti naisten luonnolliseksi vastuuksi ja luonteenomaiseksi piirteeksi, jonka vuoksi naisten oletetaan olevan epäitsekkeitä, joustavia, elinikäisiä hoitajia, vaikka väkivallan keskellä (Virkki 2007).

Vaikka haastattelemani sosiaalityöntekijät erottelivat erilaisia parisuhdeväkivallan muotoja ja kuvasivat niitä erillisinä käyttäytymismalleina, he eivät asettaneet niitä vastakkain, kuten fyysiseen tai psyykkiseen. He näkivät, että ”samaa sellasta väkivaltaahan se siinä parisuhteessa on ja vallan käyttö; se tapa vaan millä se tehdään, on eri (S11)”. Sosiaalityöntekijät määrittelivät parisuhdeväkivallan vallan käytöksi, jonka tarkoitus on vahingoittaa, pelotella, alistaa, nöyryyttää ja kontrolloida – ”saada toinen valtaansa”. Ei ole olemassa sellaista fyysistä väkivaltaa, joka ei olisi samalla myös henkistä väkivaltaa. Pelkkä fyysisen väkivallan uhka on äärimmäistä henkistä väkivaltaa, se on koko ajan läsnä ja synnyttää pelon ilmapiirin. Pelko pitää yllä valta-asemia. Sosiaalityöntekijöiden puheista kuvastui, miten parisuhdeväkivallan esiintymisessä on erilaisia ulottuvuuksia: tekotavassa, kohdistumisessa, määrässä, laadussa, intensiteetissä, asteessa, tiheydessä, mutta kaikki väkivalta on väkivaltaa ja sen muodot lisääntyvät, moninkertaistuvat, limittyvät ja kietoutuvat toisiinsa.

Vahvemman valtaa – parisuhdeväkivallan selitysmalleja

Kirjallisuudessa perheväkivallan ongelmaa on lähestytty useasta teoreettisesta näkökulmasta, kuten esimerkiksi biologisesta, kehityspsykologisesta, oppimisterapeuttisesta, perhedynaamisesta ja sosiokulttuurisesta (Furman & Ahola 1992, 302). Terhi Partanen ja Juha Holma (2002, 190–191) totevat, että eri näkemysten selitysvoima on rajallinen ja väkivallan ymmärtämisessä ja selittämisessä on tärkeää huomioida väkivallan käytön taustalla olevat moninaiset syyt. Väkivallan käytössä kietoutuvat yhteen sekä yksilö ja hänen henkilökohtainen historiansa että laajemmat yhteiskunnalliset ja kulttuuriset rakenteet.

Aineistoni sosiaalityöntekijät selittivät parisuhteessa ja perheessä esiintyvän väkivallan syitä useilla tavoilla. Yleisin selitysmalli oli, että se opitaan sosiaalisissa suhteissa elämänhistorian aikana. Parisuhdeväkivaltaa esiintyy yli sukupolvien, ketjuna isältä pojalle tai naiset ovat jo lapsuudenkodissaan nähneet ja kokeneet väkivaltaa. Läheisten ihmisten käyttäytymisestä opitaan ratkaisemaan ongelmat väkivallalla. Samoin väkivallan uhri on saattanut tottua häneen itseensä kohdistuvaan toistuvaan, jokapäiväiseen väkivaltaan ja on näin oppinut hyväksymään sen.

Perintönä tietysti pitkälle tulee nää tavot toimia, että kun ei ole muuta nähny, ni sitä. Miten muutenkaan siinä toimit? (S4) On omassa lapsuudenkodissa kokenu sitä väkivaltaa, ni eihän hää oo eläny mitään muuta todellisuutta ku sitä. (S16)

He on usein sellaisia naisia, jotka lapsuudessaan on eläny siinä perheväkivaltaperheessä. Heidän äidit on kokenu sitä perheväkivaltaa. Että minun mielestä tämmönen sukupolvien ketju on nähtävöissä hyvin selvästi useimmiten näissä tilanteissa. (S7)

Edellä olevissa haastattelusitaateissa sosiaalityöntekijät viittaavat oppimisteoreettiseen lähestymistapaan, jonka mukaan väkivaltaisen käyttäytyminen on tulosta sosiaalisesta oppimisesta. Sosiokulttuurinen näkemys lähtee puolestaan siitä, että väkivaltaisuus johtuu yhteiskunnan rakenteellisista ominaisuuksista, kuten yhteiskunnallisista epäkohdista. (Partanen & Holma 2002, 190–191.) Monet haastattelemani sosiaalityöntekijät näkivät parisuhdeväkivallan myös yhteiskunnallisena ja sosiaalisena ongelmana, joka on seurausta yhteiskunnassa vallitsevista epäkohdista ja jotka aiheuttavat riskiä joutua väkivallankierteeseen. Tällaisina syinä haastateltavat mainitsivat muun muassa työttömyyden, taloudelliset vaikeudet ja päihteiden väärinkäytön.

Kiire perhe-elämässä näkyy, toinen työssä toisella paikkakunnalla (S17). Ihmiset stressaantuu työelämässä ja elämä vaatii, paineita. (S18)

Jotkut haastateltavat mainitsivat tällaisina syinä myös psykososiaaliset tekijät, muun muassa edellisissä sitaateissa mainitun kiiren ja erilaiset stressitilanteet. Psykososiaalinen näkökulma painottaa erilaisia tilannekohtaisia tekijöitä, joilla on vaikutusta perheeseen ja sen rakenteeseen, kun taas sosiaalipsykologiset teoretisoinnit selittävät parisuhdeväkivaltaa muun muassa emotionaalisenä ja traumaattisena sitoutumisena väkivallan tekijän ja uhrin välillä (Partanen & Holma 2002, 190–191). Tätä selitysmallia moni haastateltava käytti kuvatessaan parisuhdeväkivaltaa kokeneitten naisten uhriutumista ja traumatisoitumista. Perhedynaamisten näkemysten taustalla on ajatus siitä, että väkivallan käytön syynä ovat parisuhteen vaikeudet. Erityisesti jälkimmäisten haastattelujen työntekijät viittasivat parisuhteen vaikeuksiin, kuten vuorovaikutusongelmiin tai mustasukkaisuuteen.

Viime vuosina perheväkivaltakeskustelussa paljon sijaa saanut feministinen näkemys korostaa sukupuolistunutta, yhteiskunnan rakenteellista väkivaltaa naisia kohtaan ja sitä, että väkivallan käytön taustalla ovat laajemmat, yhteiskunnassa vallitsevat sosiaaliset normit naisten ja miesten välisestä epätasa-arvoisesta suhteesta. Sosialisaatioprosessin myötä nämä asenteet ja normit sisäistetään osaksi yksilöiden tapaa ajatella ja toimia. Feministiset teoriat ovat nostaneet esille miesten hallitsevaan asemaan liittyvän väkivallan käytön kulttuurisen oikeuttamisen ja sitä kautta naiseen kohdistuvan väkivallan hiljaisen hyväksymisen yhteiskunnassa. (Nyqvist 2001, 23; Partanen & Holma 2002, 191.) Tässä lähestymistavassa naiseen kohdistuva väkivalta nähdään sosiaalisen ja kulttuurisen elämän tuotteena, joka liittyy perinteisiin, tapoihin ja sukupuolten välisiä suhteita koskeviin uskomuksiin ja käytäntöihin (Husso 1994, 131). Ensimmäisen haastatteluaineiston sosiaalityöntekijät tuottivat kuvausta naiseen kohdistuvasta parisuhdeväkivallasta lähinnä feministisen näkemyksen mukaisesti. Seuraavissa haastattelusitaateissa viitataan tähän näkemykseen.

Mä ajattelen, että se feministinen näkökulma on tarvittu tään asian nostamiseksi esille, et ilman sitä, tää ois saanu iät ajat jatkua ennallaan. Että se on tuottanut semmosen havahtumisen, että tää on näin yleistä ja et se on ollut musta tukemassa sitä semmosta hyvää prosessia. (S7)

Että ymmärrettäs tään perheväkivallan kulttuurisidonnainen tausta, missä pohjana on se, että nainen on hellan ja nyrkin välissä. Et se pohjaa tavallaan kulttuuritaustaan. (S8)

On semmosiakin naisia, jotka ovat kasvaneet siihen jo lapsena, et elämä, parisuhde on sellaista. Ja naisen paikka on tietty, et siitä ei kannata pullikoida. (S3)

Haastatellamillani sosiaalityöntekijöillä ei ollut mitään yhtä erityistä teoriaa tai selitystä parisuhde- ja perheväkivallan syistä. He pohtivat erilaisia selitysmalleja ja toivat haastatteluissa esille useita, yhtä aikaa vaikuttavia ja toisiinsa kietoutuvia tekijöitä, kuten yhteiskunnalliset epäkohdat, elämän stressitekijät, maaseudun patriarkaalisesti kulttuuri, miesten ja naisten eriarvoisen aseman, lapsuuden kodin väkivaltaisuuden, kasvatustieteen menetelmistä johtuvan heikon itsetunnon tai miehen aggressiivisuuden ja empatian puutteen. Heillä kaikilla oli kuitenkin käsitys, että parisuhdeväkivalta on vallan käyttöä – vahvemman valtaa ja toisen alistamista:

Vallastahan siinä varmaan on paljon kysymys ja vallan käytöstä. (...) Mutta yleensä se on mies, joka lyö. Toki on näitä vahvoja naisiaikin, jotka sillee. Se on varmaan jotain semmosta, et mitään muita keinoja ei oo. Toisen alistamista ja valtaan saattamista. (S5)

Eräs haastateltavani määritteli parisuhdeväkivallan vallankäytöksi, jolla pyritään saamaan ”toinen osapuoli hiljaseksi tai pelistä pois tai kieltää toista, että se ei estä millään tavalla omaa elämää tai omia tavoitteita tai pyrkimyksiä tai päämäärää saavuttamasta. (S14)”

7.2 Parisuhdeväkivallan sukupuolistuneisuus

Naisiin kohdistuva parisuhdeväkivalta ja perheväkivalta

Suomessa parisuhdeväkivallasta on lähinnä puhuttu ja käsitelty sekä sukupuolineutraalina ”perheväkivalta” -diskurssina, jossa parisuhdeväkivalta ymmärretään perhesuhteisiin liittyvänä ilmiönä ja koko perheen ongelmana että ”naisiin kohdistuva väkivalta” -diskurssina, johon liittyy ilmiön sukupuolistuneisuus ja sen valtakäytökset (Keskinen 2005). Samantapaisia jäsennyksiä ja määrittelyjä esiintyi myös aineistoni sosiaalityöntekijöiden puheessa. Lisensiaatintyötäni varten haastatellut sosiaalityöntekijät pääsääntöisesti liittivät parisuhdeväkivallan sukupuolisidonnaisiin valtasuhteisiin ja sukupuolten väliseen epätasa-arvoon. Vaikka he käyttivät puheessaan myös yleiskäsitettä perheväkivalta tai lähisuhdeväkivalta, tulkitsen heidän puhuneen yleensä naisiin kohdistuvasta parisuhdeväkivallasta. Sosiaalityöntekijät erottivat selkeästi väkivallan tekijän ja kokijan asemat ja määrittelivät parisuhdeväkivallan pääasiassa miesten tekemäksi ja naisiin kohdistuvaksi väkivallaksi. He kuvasivat parisuhdeväkivaltaa monimuotoisena, kokonaisvaltaisena ja ristikkäisenä. Siinä ei ole kysymys vain yhdestä tapahtumasta vaan jatkuvasta prosessista, jossa voi kietoutua toisiinsa fyysinen väkivalta, vahingoittaminen, pakottaminen, uhkailu, pelottelu, alistaminen, nöyryyttäminen, eristäminen ja kontrolloiminen. Nämä

sosiaalityöntekijät puhuivat väkivallasta epätasa-arvoisena vallankäyttönä, joka voi traumatisoida kohdettaan. He käyttivät traumateoriaa usein väkivallan seurausten jäsentämisen välineenä (myös Keskinen 2005, 156–157, 112).

Lisäaineistoa varten haastattelemani sosiaalityöntekijät määrittivät parisuhdeväkivallan enemmänkin perhe- ja lähisuhdeväkivallaksi, jonka he näkivät oireena perhesuhteisiin liittyvistä vaikeuksista, perheenjäsenten välisistä vuorovaikutusongelmista sekä sosiaalisista ongelmista ja huono-osaisuudesta. ”Se on kahden ihmisen välinen pulmatilanne, kriisitilanne, erimielisyys jostain asiasta (S15).” Sosiaalityöntekijät tulkitsivat tällöin parisuhdeongelman voivan johtua esimerkiksi alkoholin liiallisesta käytöstä, mustasukkaisuudesta, mielen-terveysongelmasta, työttömyydestä, taloudellista vaikeuksista tai perheristiriidoista. Sosiaalityöntekijät, jotka määrittivät parisuhdeväkivallan perheväkivallaksi, eivät käsitelleet sukupuolen ja vallan kytköksiä, eivätkä puhuneet sukupuolten epäsymmetrisestä valtasuhteesta ja epätasa-arvosta. Nämä sosiaalityöntekijät määrittivät parisuhdeväkivallan koko perheen ongelmaksi ja he puhuivat perheestä sukupuolineutraalisti yhtenä kokonaisuutena. Heidän käsityksensä mukaan parisuhdeväkivaltaan syyllistyvät sekä mies että nainen tasaveroisesti. Molemmat puoliset voivat käyttää väkivaltaa konfliktitilanteissa yhtäläisesti, puolin ja toisin. Kuitenkin nämäkin sosiaalityöntekijät sanoivat, että useimmiten juuri mies käyttää fyysistä väkivaltaa parisuhteessa. Jotkut haastateltavat esittivät näkemyksensä, että naista hakataan (voi olla toisinkin päin), mutta nainen käyttää verbaalisesti kyvykkäämpänä psyykkistä väkivaltaa eli ”mies lyö ja nainen nalkuttaa”. Kysyessäni erityisesti naisiin kohdistuvasta parisuhdeväkivallasta nämäkin haastateltavat kuitenkin kuvasivat parisuhdeväkivaltaa muun muassa pelottelemiseksi, uhkailuksi, nöyryyttämiseksi, alistamiseksi, eristämiseksi ja toisen hallinnaksi sekä seurauksiltaan raaistuvaksi ja vakavammaksi kuin naisten käyttämä väkivalta. He myös näkivät, että miehet kieltävät väkivallan siirtäen syyn naiselle tai muille ulkoisille olosuhteille.

Kontrolli ja alistaminen

*Mies on vakuuttanut
että maailmassa ei ole paikkaa
mihin nainen voisi piiloutua. (S12)*

Aineistoni sosiaalityöntekijät puhuivat käsityksensä, että käyttäessään väärin vahvemman valtaa parisuhteessa, miehet kontrolloivat, rajoittavat, hallitsevat pelolla, määräävät ja määrittelevät naisia – alistavat. Vallankäyttö perustuu alistamiseen, jossa mies haluaa alistaa naisen itseään varten.

Eiks se oo todellakin, et se toinen ihminen ei oo ihmisen arvoinen, että se alistetaan tai muulla tavalla tehdään se, joko nyrkillä tai seksuaalisesti tai sanoilla alistetaan. (S4)

Haastateltavat kuvasivat käsityksensä, miten väkivaltaisessa suhteessa miehet pitävät naista omaisuutenaan ja ylläpitävät auktoriteettiaan, vähättelevät ja mitätöivät, eivät tunnusta naisen tarpeita ja toiveita ja hiljentävät hänet. Miehet vähättelevät naisen älyä, mielipiteitä tai harrastuksia. Jos nainen ei ole sellainen

kuin mies haluaa eikä toteuta miehen toiveita tai ärsyttää, mies pitää oikeuteen rangaista naista olemalla ilkeä, pahoinpitelemällä ja uhkailemalla, "heilumalla haulikon kanssa, ihmisillä on eri oikeudet perheessä".

Kun mulla on mielikuva siitä, minkälainen minun puolisoni on. Ja jos se ei toteuta minun toiveitani, jos se toimiikin toisin, niin minulla on oikeus rangaista sitä. Jotain tällaista kuviotahan siinä on varmasti. (S3)

Sosiaalityöntekijät olivat tunnistaneeet väkivaltaisesti käyttäytyvien miesten naisiin kohdistamaan kontrolliin liittyvän rajoittamisen. He olivat kuulleet naisten kertomuksia siitä, miten naisten oleminen voidaan rajoittaa neljän seinän sisälle, jolloin toinen sanelee, miten pitää olla. Jotkut miehet pyrkivät karsimaan kaiken kodin ulkopuolisen elämän jopa niin, etteivät naiset saa käydä töissä, opiskelemissa, harrastuksissa, tavata sukulaisiaan ja ystäviään puhumattakaan siitä, että naiset voisivat hakea apua tilanteeseen. Seuraavissa tekstiotteissa on sosiaalityöntekijöiden kuvauksia tällaisesta kontrollista ja alistamisesta.

Moni on jättänyt opiskelut kesken, ei saa käydä töissä. Ne on tietysti jo tosi kauheita tilanteita, mutta että on pakotettu jättämään työpaikankin mustasukkaisuuden takia tai muun. Ja sit ku nainen vaan elää siellä neljän seinän sisällä. (S1)

Yleensä näillä naisilla on hirveen vähän kontakteja ulkomaailmaan. Et miehet pyrkii karsimaan kaiken pois. Näillä ei oo harrastuksia, näillä ei oo ystäviä, yhteydet sukulaisiin saattaa olla poikki. Mun mielestä se on ihan sitä sen naisen alistamista. (S11)

Elämänkehä tai elinpiiri pienenee ja pienenee ja sitten kutistuu, että siinä joutuu semmoseen häkkiin. Semmosta vähättelyä, mitätöimistä ja et esimerkiksi äiti perheessä, et se ei oo ihminen, jolla on tarpeet ja omat toiveet, et se menee sen mukkaan mitä toinen sanoo. Et vahitaan kännykkää ja vahitaan menemisiä, luetaan kirjeitä ja luetaan tekstiviestejä. (S6)

Aineisto tukee käsitystä, jonka mukaan väkivalta ja väkivallan uhka toimii mekanismina miesten sosiaaliselle kontrollille ja alistamiselle. Väkivalta kehittyi kontrollissa, jota miehet käyttävät naisia kohtaan. Miesten väkivaltainen käyttäytyminen naisia kohtaan nähdään tällöin yhtenä keinona, jonka avulla naisten alistussuhdetta ja miesten valta-asemaa pidetään yllä (Kelly & Radford 1996, 20; Dobash & Dobash 1979, 57). Väkivallan käytön ymmärtämisen kannalta merkityksellisiksi tulevat tällöin miesten käsitykset oikeudesta kontrolloida ja hallita naisia sekä naisten asemaa perheessä ja yhteiskunnassa (Partanen & Holma 2002, 195). Sosiaalisen vuorovaikutuksen maailmassa, missä naiset ovat alisteisia miehille, väkivalta on vastaus menettämiseen ja ennen kaikkea kontrollin menettämiseen. Pelätessään menettämistä väkivallan tekijät voivat lisätä kontrollia tiukentamalla naisten ja perheen elämän sääntelyä entisestään. (Lempert 1997, 162, 165.)

Parisuhdeväkivallan sukupuolijakauma

Kokemuksensa ja tilastojen perusteella haastattelemani sosiaalityöntekijät määrittivät parisuhdeväkivallan jakautuvan sukupuolen mukaisesti niin, että väkivallan tekijä on pääsääntöisesti mies ja uhri nainen. Ensimmäisten haastatte-

lujen sosiaalityöntekijöillä oli yhtenäinen käsitys parisuhdeväkivallan sukupuolittuneisuudesta ja he erottivat selkeästi tekijän ja kokijan aseman. He huomauttivat kuitenkin, että naisetkin voivat olla väkivaltaisista ja joillakin työntekijöillä oli ollut asiakkaana vaimonsa pahoinpitelemä mies.

Naiset ansaitsee hyvän kohtelun, ni jos on feministisyyttä, ni kyllä allekirjoitan sen täysin. Ja että naisilla on ihan tasan sama ihmisarvo kuin miehillä. Tää on suuri vääryys, et näin suuressa määrin Suomessa perheväkivaltaa on ja se kohdistuu useimmiten naisiin, niin tilanne on hälyttävä ja uhkaava. (S7)

Sen sijaan myöhemmin tehtyjen haastattelujen sosiaalityöntekijät toivat esille aikaisempia haastateltuja enemmän myös naisten väkivaltaisuuden parisuhhteessa. Heidän käsityksensä mukaan myös naiset käyttävät tasapuolisesti ja yhtäläisesti väkivaltaa, erityisesti henkistä väkivaltaa, puolisoaan kohtaan ja pahoinpitelevät myös lapsiaan.

Ainakin nämä tilastot tai mitä nyt annetaan siis tutkimuksia – jotakin tässä yrittänyt seurata – niin eiköhän se aikasemmin ollu, että nimenomaan miehet syyllistyivät tähän ja naiset hyvin harvoin, mutta nykyaikana se taitaa olla, että myöskin naiset käyttää väkivaltaa tai ihan siis semmosia lyömä- ja teräaseita, että sillä tavalla ovat raaistuneet. (S14)

Mies on se, joka lyö, niin, onhan niitä naitiaki ja naisissa on ehkä enemmän sit niitä, jotka kohdistaa lapsiin. (S16)

Toisessa vaiheessa haastateltujen sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan naisten aggressiivisuus ja heidän käyttämänsä väkivalta on lisääntynyt ja siitä on puhuttu viime aikoina aikaisempaa enemmän julkisuudessa. Esimerkiksi Terhi Laineen (2005, 53) tutkimuksessa haastatellut turvakotien työntekijät puhuivat myös siitä, että naisten käyttämä väkivalta on lisääntynyt. Kvantitatiiviset tutkimukset (esim. Piispa 2004) eivät kuitenkaan tue näkemystä, että naisten ja miesten osuuksissa parisuhdeväkivallan tekijöistä olisi tapahtunut suurta muutosta. Vaikka nämä toisessa vaiheessa haastatellut puhuivat sukupuolineutraalisti miehen ja naisen keskinäisestä ja tasaveroisesta väkivallan käytöstä perheriitojen yhteydessä, heidänkin kokemuksen mukaan yleensä mies on fyysistä väkivaltaa käyttävä osapuoli parisuhhteessa.

Vastuu lyöjällä – nainen syyllistyy

*Nainen tarvitsi miestä.
Nainen tarvitsi jonkun,
johon valaa kaikki hellyytensä
ja rakkautensa
yksinäisen nuoruuden jälkeen.
Nainen tarvitsi jonkun, jonka kautta elää.
Nainen tarvitsi jonkun, joka tarvitsi häntä.
Hänen tunteitaan.
Nainen oli syyllinen. (S12)*

Kaikki haastattelemani sosiaalityöntekijät olivat huomanneet, miten puoliset puhuvat väkivallasta eri tavalla. Haastateltavat kertoivat kokemuksenaan monien naisten piilottelevan ja peittelevän väkivaltaa mahdollisimman pitkään ja

kiistävän sen olemassaolon. Kun väkivalta tulee ilmi, naiset saattavat selitellä asiaa monisanaisesti ja vähätellä itseään parisuhteessa. He pelkäävät seurauksia ja ettei heitä edes uskota, jos he pyytävät apua.

Vähätellään niitä tapahtumia ja sitä väkivallan määrää ja laatua. Et sit käykin ilmi, et sitä on ollut vaikka kuinka kauan ja se on kohdistunut lapsiin. (S6)

On me istuttu keittiön pöydän ääressä, että äiti on ollut silmä mustana ja eikä tässä mitään. Minä ammeeseen kaaduin. (S2)

Ja sitten, kun oon tavannut sekä näitä perheväkivaltaa kohdanneita että sitä tehneitä, ni tekijöiden osalla sen täydellisen unohtamisen, halun unohtaa sen elikkä, jos heiltä lähtee yksilöidysti kysymään, niin he ei kyllä muista mitään tai sitten he on takkia päälle pannessaan tulleet siivouksen saattaneeksi vaimonsa mustelmille ja näin. Et se on todella vaikea aihealue ottaa puheeksi. (S8)

Edellisessä sitaatissa sosiaalityöntekijä tuo esille, miten vaikea on ottaa väkivalta käsittelyyn, kun tekijä ei myönnä sitä. Sosiaalityöntekijöiden kokemusten mukaan (myös Hearn 1996c, 104–106) tekijät pikemminkin kieltävät väkivallan, unohtavat, mitätöivät tai vähättelevät sitä, selittävät naisen ymmärtäneen tilanteen väärin, kuten eräs haastateltavani ilmaisi: ”Minä en missään tapauksessa voisi rakastani lyödä”. Miehet usein myös määrittelevät väkivallan kapeammin kuin naiset niin, että vain fyysinen väkivalta on väkivaltaa eikä seksuaalinen väkivalta sisälly miesten väkivallan muotoihin lähisuhteessa (Hearn 1996a, 27–28). Haastateltavien kuvauksista välittyy, että väkivallan tekijät eivät näe osuuttaan tapahtuneeseen eivätkä ota siitä vastuuta, vaan syyttävät puolisoaan tämän luonteenpiirteistä ja käyttäytymisestä. Miehet voivat etsiä syytä ja oikeutusta väkivaltaan puolison provosoinnista, hysteerisyydestä, uskottomuudesta, nalkutuksesta, perhetilanteesta, kodin hoidon laiminlyönnistä tai ulkoisista syistä kuten rahan puutteesta, stressistä tai alkoholista.

Hänhän pisti kaiken, siirsi vaimon tai sen tyttöystävän tai avovaimon piikkiin, että ku se on semmonen niin ja käyttäytyy näin. Tavallaan tämä nimenomaan ärsyttää häntä ja tahallaan kiusaa tai saa hänet siihen tilaan, että hän motasee, että loppuu se nalkuttaminen. (S14)

Kun väkivaltaan syyllistyneet kieltävät vastuunsa ja panevat tapahtumat muiden syyksi, heidän ei tarvitse harkita omaa toimintaansa eikä valita toisin. Aineistoni tukee oletusta, jonka mukaan miesten väkivalta usein nähdään oikeutettuna ja heillä on hyvä syy käyttäytyä väkivaltaisesti (myös esim. Dobash & Dobash 1998, 152), kuten seuraavassa esimerkissä.

S16: No, yleensä ne aina selittää sitä, et se on jotenkin oikeutettua että ...

RL: Millä tavalla oikeutettua?

S16: No. Siis ykskii mies, aika nuori mies vielä, niin häntä niin paljon ärsyttää se nainen, et hää ihan myöns sen, että miten usein hää sitä läpsii ja tönii ja mukiloi ja mitä nyt tekikää ihan sillee, että oli ihan kunnon jälki. Et oli käyny lääkäriissä, et ei mitään semmosta kevyttä tönimistä, niin ihan pokkana pystyy vaan sanomaan, että kyllä hää lyö, ku kerran se ärsyttää. Se on ihan OK hänestä.

RL: Joo, joo. Ei yhtään kyseenalaista oikeutta?

S16: Ei. Hakee jotenki sille oikeutusta, että jotenkin se syy on aina jossakin muualla kuin itessä. En nyt yhtäkkiä muista kettään, joka jotenki myöntäs, että itte kärsii siitä, että on tämmönen piirre olemassa. Et sen takia se varmaan niin vaikee sit hoitaaki se homma.

Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan miesten syyllistäessä toistuvasti naisia väkivallasta naiset alkavat uskoa olevansa huonoja ja syyllisiä. Tällöin naiset hyväksyvät syytökset ja ottavat vastuun tilanteesta. He tuntevat, että heissä itsessään on vikaa ja he ovat ansainneet sen, että heitä näin pahoinpidellään. Naiset syyttävät itseään väkivallasta, kun ovat sanoneet jotain miestä vastaan tai tehnet jotain "luvatonta" ja ärsyttäneet miestä käyttäytymään väkivaltaisesti. Itsesyytöksistä voi tulla pysyviä heidän elämässään.

Miehethän kieltää, ettei he oo tehny mitään, että ei heissä oo mitään vikaa, et ei oo tapahtunu väkivaltaa. Ja sit tää nainenkin rupee epäileen sitä, että onks hänessä jotain vikaa, että mikä tää juttu nyt on. (S1)

Sekin on hirveen tärkeätä, että se uhri ei ole syyllinen, koska se toinen osapuoli sanoo, että ku sie aina nalkutat, ni sehän oppii ajattelemaan, että se on minun vikani. (S18)

Joskus naiset ajattelee niin, että hyö on ite syyllisiä siihen, tai yleensä aina. Se on ihan sama istu tai seiso, niin miehen mielestä ansainnut sen selkäsaunan. (S6)

Kaikki haastateltavat pitivät parisuhdeväkivaltaa rikoksena ja tuomittavana tekona. Sosiaalityöntekijät painottivat väkivallan tekijän vastuuttamista teostaan, sillä kumpikin osapuoli on vastuussa vain omasta toiminnastaan. Sosiaalityöntekijät, jotka jäsensivät parisuhdeväkivaltaa sukupuolistuneena vallan käyttönä, korostivat, että vastuu väkivallasta on aina tekijällä eikä pahoinpiteilyn syy ole uhrissa eikä hänen tekemisissään millään tavalla.

Tavallaan nostaa esille sitä, että korostaa naisen kannalta, että jos nainen on pahoinpidelty, hänellä ei oo ollut vaikutusta siihen. Kyllä se vastuu pitää tulla siltä lyöjältä. (S5)

Sen sijaan työntekijät, jotka pitivät parisuhdeväkivaltaa koko perheen ongelmana, saattoivat sanoa, että syytä on molemmissa osapuolissa ja vastuunotto väkivallan lopettamisesta kuuluu molemmille puolisoille. Naisia pidettiin osasyllisinä perheriitoihin ja jotkut haastateltavista totesivat naisten provosoinnin johtavan miesten fyysisiin väkivallan tekoihin.

Jos nyt käy syytä hakeen, kummassakinhan aina on. Se on tämmöstä yhteispeliä. (...) Miehet-hän varmaan tälleen voimalla yrittää hallita mutta et naisethan taas sitä henkistä puolta ja sanaa käyttävät varmaan tehokkaammin. (S14)

Onhan myöskin just tätä henkistä väkivaltaa, niin mä luulen, että nainen on yhtäläillä ja vielä ilkeämpikin, mutta miehen fyysinen vahvuus tekee sen, että miehen väkivalta näkyy ja on huolestuttavampaa. (S13)

Kaikki haastateltavat pitivät kuitenkin miesten käyttämää väkivaltaa huolestuttavampana ja näkyvämpänä kuin naisten, koska tilastojen mukaan "90 prosenttia parisuhdeväkivallasta kohdistuu naisiin". Fyysisesti voimakkaampien miesten käyttämän väkivallan seuraukset ovat usein myös vakavampia kuin naisten tekemien aiheuttaen useammin vakavia vammoja tai kuolemia (myös Säävälä ym. 2006). Eroja on myös siinä, että miesten käyttämä väkivalta ja uhkailu aiheuttavat pelkoa toisessa osapuolella (myös Kelly 1996, 43). Miesten väkivallan tarkoituksen on usein kontrolloida, pitää omia valta-asemia yllä ja alistaa naista.

Ku siinä on kysymys alistamisesta, niin onhan se suhde sillä tavalla, olisin ajattelemassa, että naiset on muutenkin jo kokonsa ja fyysiikkansa puolesta miehiin nähden heikommassa asemassa, että voimasuhteet vaikuttaa. (S17)

Jos miehet harjoittaa naisiin, ni silloin ois raaempaa, niinku voimaa enemmän. (S15)

Naisten saamat fyysiset vammat yleensä on pahempia, et mies pystyy hillitsemään hyökkävään naisen, mut nainen ei pysty miestä. Kyllä ne pahemmat fyysiset vammat on naisilla. (S18)

Haastateltavat puhuivat siitä, miten väkivaltaa käyttävät miehet usein kieltävät vastuunsa ulkoistamalla väkivallan muista syistä johtuvaksi, varsinkin päihteiden syyksi. Alkoholin käyttö voi merkitä väkivallantekijöille ja usein ulkopuolisillekin ikään kuin sosiaalisesti hyväksytympää ja ymmärrettävämpää syytä käyttäytyä väkivaltaisesti: se on viinan syy. ”Usein miehet sanoo, että kun he on ottanu viinaa, niin he silloin lyö (S8).” Erityisesti myöhemmin toteutetuissa haastatteluissa sosiaalityöntekijät yhdistivät parisuhdeväkivallan alkoholin käyttöön: ”Päihdeongelma on melkein sataprosenttisesti kuviossa mukana (S18).” ja ”juovuspäissään, kännissä tulee tehtyä tyhmyyksiä (S14)”. Jari Hautamäki (1997) sen sijaan toteaa, ettei kyseistä myyttiä ole syytä korostaa. Hänen kokemuksensa mukaan samat henkilöt saattavat käyttäytyä väkivaltaisesti sekä päihteiden vaikutuksen alaisena että selvin päin. Usein päihteiden vaikutuksen alaisena tehty perheväkivalta on vain näkyvämpää ja virkavallan tilanteeseen puuttuminen tehokkaampaa. Näin asia tulee myös sosiaalitoimistoon tiedoksi helpommin. (Mt., 53.) Alkoholisidonnaiseen lähisuhdeväkivaltaan onkin viime aikoina kiinnitetty erityistä huomiota. STM:n julkaisussa (2007) todetaan muun muassa, että runsas alkoholinkäyttö, humalajuominen ja väkivaltainen käyttäytyminen kytkeytyvät yhteen. Alkoholinkäyttö ei kuitenkaan ole väkivallan syy tai sitä oikeuttava selitys, mutta parisuhteissa ja perheissä jatkuva, runsas alkoholinkäyttö ja humalajuominen lisäävät sekä väkivallan tekemisen että se kohteeksi joutumisen riskiä, samoin kuin väkivallan jatkumisen ja pahenemisen riskiä. Alkoholin liittyminen väkivaltaan lisää myös väkivallan seurauksien vakavuutta. (Koko perhe kierteessä 2007, 11, 19, 35.)

Miesten ja naisten kertomukset väkivaltaisista suhteista ja tilanteista poikkeavat usein huomattavasti toisistaan. Miehet ja naiset kokevat ja tulkitsevat väkivallan ja väkivaltatilanteet eri tavoilla ja painottavat kertomuksissaan yleensä eri asioita. Siinä missä naiset kertovat kokeneensa väkivallan ja väkivallan uhan pelottavaksi, hajottavaksi, uhkaavaksi ja vakavaksi, miehet usein vähättelevät sekä väkivallan määrää että laatua ja kieltävät väkivallan läsnäolon (Husso 1997, 90; 2003). Tämä kuvausten ja kokemusten ero on perhe- ja parisuhdeväkivallan ominaisuus, joka osaltaan tekee ilmiön parissa työskentelystä vaativan. On tärkeää, että osapuolet voivat kuvata omalla tavallaan perhesuhteissa tapahtuvia väkivaltakokemuksia.

Parisuhdeväkivallan sykli

*Nainen ei enää tiedä,
tuntee miestä yhä vähemmän,
hallitsee tilannetta yhä huonommin. (S 12)*

Sekä ensimmäisessä että toisessa vaiheessa haastatellut sosiaalityöntekijät näkivät parisuhdeväkivallan ilmiönä, joka jatkuu, lisääntyy, muuttuu vakavamaksi ja säännöllisemmäksi, ellei sitä saada loppumaan. Haastateltavat olivat kuulleet kertomuksia siitä, miten parisuhdeväkivaltaa oli kestänyt jopa yli 30 vuotta. Väkivallan jatkuessa ja tihentyessä uhri saattaa joutua pelon kehään, joka on jatkuvaa seuraavan väkivaltatilanteen odottamista.

Oma havainto, että väkivalta aina vaan raaistuu, että tässä saattaa henkikin mennä. (S8)

Väkivaltatilanteiden välillä saattaa olla pitkiäkin aikoja ainakin siellä alkuvaiheessa, että voi olla vaikea nähdä sitä jatkumoo. Et ei he välttämättä huomaa sitä kehämäisyyttä, mikä siinä ilmiössä on. Siinä on käyty monta eri vaihetta läpi ja se on jatkunu vuosia ja vuosia. Se on niin kroonistunut se juttu. (S7)

Sosiaalityöntekijät puhuivat parisuhdeväkivallasta väkivallan kierteenä, kehänä, spiraalina ja syklinä. Väkivaltaisen teon jälkeen tekijä pyytää anteeksi, tuo lahjoja, "tulee ruusupuskan kanssa" vakuutellen rakkauttaan ja lupaa väkivallan loppuvan, jolloin uhri antaa anteeksi hyväksyen tavallaan teon. Tämä toistuu ja kierre jatkuu vuodesta toiseen. Väkivallan kierteen on havaittu noudattavan usein kolmivaiheista sykliä, joka sisältää kasvavan jännityksen, väkivaltaisen purkauksen ja rauhallisen, hyvittelyn vaiheen (Walker 1984; Perttu 1999b, 30). Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa väkivallan sykli näyttäytyi esimerkiksi seuraavalta:

Sitten palataan takasin hyvittämään. Ja sitten, ku siinä on kuitenkin se, et sit menee taas vähän aikaa mukavasti ja on ihanaa ja mies saattaa palvoa ja olla aivan ihana ja kaikki menee tosi hyvin ja on aivan upeeta, kunnes sitten taas tulee se tilanne. Et kai siihen jotenkin oppii, että jos on oikein huonoo, ni sitten on taas niin ihanaa, sitten jälkeinpäin. (...) Et siihen liittyy niin paljon myöskin niitä hyviä asioita, et se ei oo pelkästään vaan se väkivalta. (S9)

Kaikkein typerintähän siinä perheväkivallassa on se aaltoliike, että se sama mies, joka lyö niin, että nainen joutuu ehkä ihan henkensä edestä pelkäämään, niin sitten lyöntiä kun yleensä seuraa se syklisyys, että on sitten se hirveä hellittelyn aika. Ja nainen jo ehken saattaa ajatellakin, että oliko sitä lyöntiä olemassakaan, ja jos tämä vaikka tästä ihan normaaliksi perhe-elämäksi nyt muuttuukin. Juuri se vaihtelevuus. (S8)

Sosiaalityöntekijöiden kuvaama väkivallan kierre kertoo siitä, ettei parisuhdeväkivalta ole yleensä jatkuvaa eikä mikään yksittäinen episodi, vaan se toistuu syklisesti ja jatkuessaan saattaa myös eskaloitua (Walker 1984).

Pelon jatkuva ilmapiiri

*Nainen pelkää.
Kurkussa ja rinnassa on
lohkare,
joka musertaa,
tukehduttaa,
jähmettää.
Ajatukset ovat lakanneet
kulkemasta. (S 12)*

Väkivallan syklisyydestä johtuen pelko on läsnä silloinkin, kun kaikki näyttäisi menevän hyvin. Väkivallan uhan alla elämä täyttyy varomisella, ennakoimisella ja myötäilemisellä. Väkivaltaisessa parisuhteessa olleet naiset olivat kertoneet sosiaalityöntekijöille, miten he joutuvat olemaan kotonaan ”varpaillaan pienessä pelossa jatkuvasti”. Silloin ei voi tietää, milloin pahoinpitelijä käy kimppuun tai mitä tekee seuraavaksi, milloin seuraava isku tulee ja milloin joutuu pakenemaan. Väkiältä voi tapahtua milloin tahansa. Pelko tekee nöyräksi ja pelon vallassa voi luvata mitä tahansa ja suostua mihin vain uskaltamatta sanoa ”puolta sanaa poikittain”. Pelko vaientaa. Väkivallan pelossa eläminen on hyvin tuskallista ja hämmentävää. Se valtaa ajatukset, vie voimat, lamaannuttaa paikoilleen ja tekee samalla hyvin haavoittuvaksi ja riippuvaiseksi (Husso 2003, 83). Sosiaalityöntekijät totesivat, että lopulta uhri voi olla avuton ja lamaantunut, pysyvässä kriisin ja kauhun tilassa menettäen vähitellen oman elämänsä kontrollin ja kykynsä arvioida vaaran tasoa.

Nää naiset, mitä mä oon tavannut, ne on ollu yleensä aika peloissaan. Peloissaan siitä, että voiks he puhua siitä asiasta ja tuleeks tää nyt sen miehen tietoon ja kauheeta, jos se mies näki, että hän tuli tänne. (...) Se nainen ei uskaltanu sanoa puolta sanaa poikittain. Niillä oli kaikki niin auvoista, että käytiin lasten kanssa lauuantaina pizzalla ja ostoksilla ja uimahallissa ja vaikka missä. Ja sit se oli aivan yhtä perhehelvettiä se arki, et se oli aivan kauheeta. (S11)

Se voi ihan tappaa, ja sitten, ku lukkee lehestä, että on tapettu puolisoita, niin miksei se voisi olla yhtä lailla hän. (S16)

Semmosta pelkoo, että koko ajan saapi olla varpaillaan, mitä tapahtuu ja mitä ei. Ja vaikka ikänä ei sinänsä sit oo tapahtunu mitään, siis semmosta fyysistä purkausta. (S 4)

Sosiaalityöntekijät painottivat parisuhdeväkivallan vakavuutta ja vaarallisuutta. He olivat kuulleet naisten kertomuksissa, miten nämä ovat väkivaltaisessa parisuhteessa henkensä kaupalla, avuttomana ja tuntien, etteivät pääse pakoan. Kuoleman pelko on todellista ja aiheellista: esimerkiksi vuonna 2006 kuoli 21 naista parisuhdeväkivallan uhrina (Keskisuomalainen 9.4.2008, 3). Margareta Hydén (1999, 453) on myös havainnut, miten hänen haastattelemiensa, väkivalta- irtautuneiden naisten elämän oli täyttänyt pyrkimys pysyä hengissä – eläkö vai kuolla.

Kyl mä ajattelen niistä naisista, että henkensä kaupalla ne sieltä lähtee. Et ne on tosissaan henkensä kaupalla monestikin liikkeellä. Varsinkin niissä perheissä, missä ei oo kontaktia mihinkään virallisiin tai viranomaisjärjestelmiin, et on taloudellisesti hyvin ja tavallaan se ulkoasu ehkä hirveen hyvä, niin niissä perheissä erityisesti on hyvin graaveja ja hurjia ne tilanteet sitte, kun jotenkin se tilanne tulee julki. (S2)

Jotkut haastateltavat kertoivat tuntevansa vahvasti, että parisuhdeväkivalta voi olla ”elämän-kuoleman kysymys”. He pelkäsivät naisten ja lasten hengen puolesta. Vapaa-ajallakin pyörii ajatuksissa, mitä jossakin perheessä voi tapahtua. Raskaat asiat seuraavat kotiin (myös Mäntysaari 1991, 129). Pienessä toimistossa huolta ei voi useinkaan jakaa eikä siirtää kenenkään toisen hartioille töistä lähtiessä, kukaan ei tule ”vuoroon” illaksi tai viikonlopuksi niin kuin esimerkiksi turvakodissa. Pelko seuraa mukana.

Kyllähän se semmonen sarka on, joka ajatukset vie ja ehkä eniten pelottaa. Kun tietää perjantaina töistä lähtiessään, että kun on tullut viestiä, että nyt on semmonen ilmapiiri, että jotain voi tapahtua, pelottaa maanantaina mennä, että mitä on sattunut. (S10)

Haastateltavat olivat saaneet kokea, että väkivallan uhka ei kohdistu vain väkivaltaisessa parisuhteessa elävään naiseen ja lapsiin; väkivalta ja sen uhka kohdistuvat myös työntekijöihin. Pelko omasta turvallisuudesta on myös työntekijöille totta. Sosiaalityöntekijät olivat kokeneet, miten miesten aggressio kohdistuu heihin, kun he puuttuvat perheen sisäiseen elämään. Jos sosiaalityöntekijä joutuu vielä hoitamaan vastentahtoisen huostaanoton kiireellisesti, on pelko ja uhka käsin kosketeltavaa. Työntekijä saa todella miettiä, miten asia hoidetaan, ettei kuole koko perhe ja työntekijä.

On tosi vaikeee ollu kohdata niitä miehiä, joitten tietää puukon kanssa heiluneen. Et toki välillä on pelänny, kun tietää, että on tulossa. (S10)

Kun mä sitten kohtasin sen miehen täällä, niin se on kans hirveen epämiellyttävö kokemus, se on jotenkin pelottavaa, koska sen aggressio kohdistui meikäläiseen, ku on heijän elämänsä pantu pilalle – hänen näkökulmastaan tietenkkin. Eikä näe tietenkään ommaa osuuttansa siihen asiaan. Ja muutenkin ylleensä, nää väkivallan tekijät, ne ei oo mitenkään yhteistyöhaluisia. Meihin se kohdistuu se aggressio, kun ruvetaan tällasia asioita kyseenalaistamaan ja penkomaan ja kriisiä aiheuttaa heidän perheessään. (S6)

Joitakin sosiaalityöntekijöitä oli uhattu henkilökohtaisesti, joku oli kokenut suoraan väkivaltaakin, esimerkiksi potkimista, tai sitten asiointi-ilmapiiri oli ollut uhkaava. Eräs haastateltavista sanoi, että hän oli ollut kuoleman kanssa silmikkäin asiakastilanteessa. Ammattilaisena hän oli selvinnyt uhkaavista tilanteista ja pysynyt toimintakykyisenä, mutta jos uhka kohdistuu yksityiselämään ja perheeseen, siinä on raja.

Mua on kaupungin sosiaalitoimistossa potkittu kerran ja kerran uhattu tappaa kirveellä. Se meni kärkeen se juttu, se mies sai sakot. Mutta ei oo kukaan tullut kottiin eikä oo perhettä uhannu. Jos se uhka kohdistuis yksityiselämään ja perheeseen, niin sit se jaksaminen vois olla huonompaa. Jotenkin mä oon aatellukin, että siinä kulkee raja, et jos ei oo perhe turvassa, niin sitten minä en tätä työtä enää tee. Että sitten muuttuu hommat, että ei tää nyt sentään. Se on silleen epäreilua, ku sitähän tekkee virkansa puolesta, toisen auttamiseksi eikä kiusallaan. (S6)

Nyt en ihan muista, onko minua uhattu henkilökohtaisesti, mut käytös on ollut kuitenkin tiettyllä tavalla uhkaavaa. Mutta en tiedä, onko se ollut suoranaisesti minuun kohdistuvaa, mutta että yleensä ottaen on ollut uhkaavia tilanteita. Miehet hiilestyy niissä tilanteissa, kun vaimo lähtee, ja sit ku joku sosiaaliämmä siellä pakkaa tavaroita mukana. Tunteet käy aika kuumina siinä tilanteessa. (...) Tää on tunteita herättävää työskentelyä ja mun mielestä täs on vaarana sekin, että työntekijä tavallaan lamaantuu ja joutuu siihen samaan psyykkiseen kehään, missä uhri esimerkiksi on. (S7)

Haastattelemani sosiaalityöntekijät olivat nähneet ja kuulleet, miten väkivaltaisessa parisuhteessa väkivallan teot saattoivat olla mitä mielikuvituksellisimpia. Heidän käsityksensä mukaan kaikki väkivalta on kuitenkin väkivaltaa ja vallan käyttöä, jonka raastavuus johtuu osaltaan väkivallan tekojen ja hyvittelyn vuorottelusta. Väkivallan uhri joutuu elämään jatkuvassa pelossa sekä erilaisten ja yhtäaikaisten väkivallan muotojen verkossa. Tässä väkivallan verkossa kietoutuvat yhteen myös kaikki väkivaltaa käyttävät, kohtaavat ja kommentoivat

(Husso 2003, 283). Aineiston valossa voin nähdä myös parisuhdeväkivaltaa kohtaavien sosiaalityöntekijöiden olevan samassa väkivallan ja väkivallan uhan verkossa joutuessaan kantamaan naisten ja lasten hätää ja pelkoa ja pelätessään myös henkilökohtaisesti oman tai perheensä turvallisuuden ja hengen puolesta. Vaarana on, että sosiaalityöntekijät voivat näin joutua samaan psyykkiseen tilaan kuin väkivaltaa kokeneet naiset ja lamaantua toimintakyvyttömäksi. Sosiaalityöntekijöille väkivallan tarkastelu uhrin näkökulmasta on vaativaa, sillä se edellyttää tuskan jakamista, sitoutumista ja väkivallan mahdollisuuden, oman uhriutumisen kohtaamista (Ronkainen 2001, 149).

7.3 Parisuhdeväkivallan seuraukset – eläviä kuolleita

Häpeä – kaksinkertainen häpeä

*Häpeä on seurannut naista
kuin varjo vuosien ajan.
Salaisuus
katkaissut ihmissuhteet,
karkottanut ystävät,
elämä täynnä selityksiä, valheita. (S 12)*

Sosiaalityöntekijöiden puheessa korostui väkivaltaa kokeneiden naisten kertomukset syyllisyydestä ja häpeästä. Haastateltavat olivat ymmärtäneet naisten puheista, että on häpeällistä olla uhri, sietää väkivaltaa ja olla kyvytön lähtemään.

Mulla semmonen olo, että naisillekin se on häpeä asia, et siitä on vaikee kertoa. (S17)

Se on mielenkiintoista, miks se on niin häpeällistä. Häpeällistä! Et se on minun häpeä, kun minua lyyövään. Häpeä ja pelko. (S10)

Jos ei oo pystyny tekeen sille mitään, pahoinpitely on pahentunut vuosia, oli se mitä hyvänsä laatua. Kyllähän se aika heikoilla on siinä vaiheessa oman itsensä hallinta. Ja sitte siitä puhutaan, että tää pitää jättää, tää pitää saaha hallintaan, ja ettei sellasta pidä kärsiä. Että jos et sitte pysty lähtemään, niin kyllähän se varmaan aikamoista häpeää sille tuottaa. Pystyyks sitä edes sit sanomaan missään. Sit ei pysty tekee sillee mittään. (S4)

Edellä olevassa sitaatissa haastateltavani puhui kaksinkertaisesta häpeästä. Kun perhe- ja parisuhdeväkivallasta on alettu puhua julkisesti, eikä väkivaltaa kokenut nainen pysty katkaisemaan kierrettä eroamalla, eikä tekemään asialle toisten mielestä mitään, hän joutuu kokemaan kaksinkertaista häpeää. Ensiksi-kin hän häpeää miehensä väkivaltaista käyttäytymistä, omaa väkivallan kohteena olemistaan ja syyllisyyttään, sitä miten heidän perheessään eletään sekä toiseksi kykenemättömyyttään, avuttomuuttaan ja voimattomuuttaan hakea siihen apua ja ratkaista ongelma. Hän kokee häpeää siitä, että väkivalta jatkuu. Häpeä estää puhumasta asiasta ja on häpeällistä olla puhumatta. Syyllisyys ylläpitää häpeäkierrettä (myös Husso 2003).

Haastatteluaineisto kertoo, miten sosiaalityöntekijät olivat kokeneet naisten häpeän lamaannuttavaksi ja tuskalliseksi kokijalleen, miten häpeän vallassa eläminen tekee kyvyttömäksi ja voimattomaksi puolustamaan itseä (ks. Kosonen 1997). On hävettävää tunnustaa elävänsä epäonnistuneessa, väkivaltaisessa suhteessa, on hävettävää tuntea itsensä epäonnistuneeksi ihmisenä ja persoonana (ks. Laitinen 2004, 172). Häpeä vaientaa samoin kuin pelko, häpeä estää avun hakemisen. Auttajilta vaaditaan erityistä sensitiivisyyttä kohdatessaan ihmisen, joka tuntee olevansa epäonnistunut, mitätön, syyllinen, ei rakastettu, ei arvostettu eikä tarvittu, ettei lisäisi sanoillaan tai käyttäytymisellään uhrin häpeää.

Itsetunnon ja ihmisarvon menettäminen

*Nainen ei ole enää nainen.
Hän ei enää tiedä mikä hän on.
Ehkä hän ei ole edes ihminen,
ehkä ei edes olemassa. (S 12)*

Pitkään parisuhdeväkivaltaa kokeneet näyttäytyivät sosiaalityöntekijöille ihmisinä, joiden itsetunto on vaurioitunut toistuvan fyysisen, emotionaalisen ja sosiaalisen pahoinpitelyn seurauksena ja jotka mukautuvat ja alistuvat väkivaltaiseen parisuhteeseen toimien miehen toiveiden ja tarpeiden mukaan. Haastattelemani sosiaalityöntekijät rakensivat kuvaa siitä, miten krooniseksi muuttuneessa tilanteessa väkivaltaa kokeneiden naisten käsitys omasta itsestä vaurioituu ja psyykkinen minä muuttuu. Kun mies toistuvasti sanoo naista vähäilyiseksi, nainen alkaa uskoa siihen, että hänessä on jotakin vikaa, hän on tyhmä ja arvoton. Uhri alkaa hiljalleen yhä enemmän epäillä omia tunteitaan ja omaa todellisuuskäsitystään.

Itsetunto menee ja sitten se on tämmönen itseään toteuttava ennuste tai aletaan pitää jotenkin huonona ja vähäilyisenä ja niin nainen alkaa itsestään ajatella, että hän onkin semmonen ja käyttäytyäkin niin ja hyöksyy sen. (...) Et se varmaan alistuu loppujen lopuks eikä ehkä muista sitten minkälaista oli ennen. Tai sit se näkee sen niin, että on jo voimat niin menny, ettei jaksa ajatella. Se ois niin kauhee suuri muutos, että siitä lähtis pois tai muuttus toisenlaiseksi. (S6)

Syyllisyyden, nöyryytyksen, häpeän- ja leimaantumiskokemusten alla saattaa myös tuntea pahoinpitelyn oikeutetuksi. Haastateltavat tulkitsivat, että tällöin pahoinpidellyt naiset alkavat uskoa, etteivät he ansaitse parempaa, he ovat saaneet ansionsa mukaan ja kuuluvatkin tulla lyödyksi sekä vihdoinkin epäilevät olisiko lyöntiä olemassakaan. Tällöin naiset eivät tunnista enää tilannetta, vaan pitävät sitä normaalina, parisuhteeseen kuuluvana. Tilanne on normalisoitu valan käytöllä.

Ja sitten kohtaa naisia, joilla itsetunto on niin murskana ja niin palasina, et he tavallaan elää vaan sitä miestä varten, et heillä ei oo mitään itse, ei mitään minä itse -ajattelua. Ja tavallaan niin alistettu siihen tilanteeseen. (...) Näe naiset jotenkin kertoo sitä tarinaa, ikään kuin se kuuluis siihen parisuhteeseen, ikään kuin se olisi jotenkin hyväksyttävää, että ku heillä on olu jo pitkään tätä ja että hänestähän tätä on ollut aina ja kyllä se sitten aina tasoittuu. Et

ikään kuin se olisi osa sitä, oikeutettu osa sitä parisuhdetta. Se kuva mulla on. Sit se muodostuu sen parisuhteen arjeksi. (S1)

Todellisuus hämärtyy ja vääristyy, eikä enää tiedä mikä on totta, mikä on oikein tai väärin. Väkivalta sisäistyy hiljalleen osaksi uhrin todellisuutta, jolloin sekä todellisuuskuva että kuva itsestä alkaa vääristyä yhä enemmän. Itsetunnon haurastuminen ja itseen kohdistuva halveksunta vahvistavat riippuvuutta, saavat väkivallan näyttämään hyväksyttävältä ja tekevät irtaantumisen vähitellen yhä vaikeammaksi. (Ks. Granfelt 1998, 157.) Tilannetta kuvaa alistuminen, itsetunnon ja ihmisarvon menetys.

Mä aattelen, että toistuva väkivalta vie ihmisen arvokkuuden tunnetta väistämättä pois. Et jollain tasolla ne naiset kokee saaneensa ansionsa mukaan ja että tulee semmonen toivotonmuus. Se on myös yks tärkeä asia, minkä takia he ovat voimattomia ja keinottomia lähteä muuttaankaan sitä tilannetta. Jotenkin se kroonistunut tilanne on muuttanut heidän psyykkistä minäänsä tietyllä tasolla. Ne naiset todella vaurioituu psyykkisellä tasolla jatkuvan väkivallan seurauksena. (...) He on tavallaan muuttuneet persoonallisuuksina tietyllä tavalla, sillä tavalla vaurioituneet. Se selittää sitä paikalleen jäämistä. (S7)

Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan pitkään väkivaltaa kokeneet naiset voivat olla peloissaan, yksinäisiä, masentuneita, ahdistuneita, alistuneita sekä itsetuntonsa menettäneitä. Voimattomina ja keinottomina, lamaannuksissa ja avuttomina he eivät jaksa huolehtia itsestään, lapsistaan eikä muuttaa tilannetta. He alkavat uskoa, ettei kukaan voi auttaa.

Traumatisoituminen ja uhriutumisen

*Nainen on varjo.
Nainen on vanki.
Vailla omaa tilaa
nainen kutistuu sisällään kokoon
mustaksi möykyksi.
Pelkonsa vangiksi. (S 12)*

Väkivallan kokemuksilla on suuri vaikutus uhrin koko persoonallisuuteen. Äkillinen ja vakava väkivaltakokemus voidaan käsittää traumaattiseksi kriisiksi, johon liittyy erilaisia traumareaktioita ja josta selviytyminen saattaa silloin edellyttää psyykkistä työskentelyä (Lehtonen & Perttu 1999). Traumaattinen kriisi voidaan määritellä yksilön psyykkiseksi tilanteeksi, kun hän kohtaa omaa fyysistä olemassaoloaan, sosiaalista identiteettiään ja turvallisuuttaan uhkaavan ulkoisen tapahtuman. Traumaattisen kriisin vaiheet ovat normaalisti – jos väkivaltaa kokeneella on mahdollisuus käsitellä tunteitaan – sokkivaihe, reaktiovaihe, läpityöskentelyvaihe ja uudelleen suuntautumisen vaihe. (Cullberg 1991, 116, 141.)

Traumaperäiseksi stressireaktioksi (PTSD, *Post-traumatic stress disorder*) kutsutaan tilannetta, jossa voidaan nähdä traumaattisen tilanteen aiheuttamia oireita viivästyneinä tai pitkittyneinä. Stressireaktiosta aiheutuu erilaisia oireita, kuten trauman uudelleen kokemista vastaavissa tilanteissa tai painajaisissa, ahdistuneisuutta, ristiriitaisia tunteita, levottomuutta, nukkumishäiriöitä, kes-

kittymisvaikeuksia, eristäytymistä, ärtyneisyyttä, jatkuvaa varuillaan oloa ja somaattisia oireita. Traumaan altistuminen vaikuttaa myös päätöksenteko- ja ongelmanratkaisukykyyn. Traumaperäisiä stressioireita pidetään luonnollisina reaktioina traumaattiseen tapahtumaan. (Perttu & Söderholm 1998, 6.)

Auttajan on hyvä tuntee kriisireaktio, joka voi vaihdella yksilöllisesti, ja tietää, että sokkivaiheessa olevan on vaikea kuulla, ymmärtää ja muistaa, mitä hänelle on sanottu (Perttu & Söderholm 1998, 6). Ensimmäisessä vaiheessa haastattelemani sosiaalityöntekijät tunsivat traumateorian ja he analysoivat parisuhdeväkivallan seurauksia traumaan liittyvien teoretisointien avulla. Traumatisoitumisesta oli tullut selitysmalli, jonka avulla he pystyivät mielestään paremmin auttamaan ja ymmärtämään, miten väkivalta voi vaikuttaa naiseen ja miksi nainen toimii juuri niin kuin toimii. Haastateltavien käsityksensä mukaan parisuhdeväkivalta on traumaattinen kokemus ja he selittivät myös väkivallan seurauksia osittain uhriutumisen ja traumatisoitumisen avulla. He kuitenkin totesivat, etteivät kaikki pitkäänkin väkivaltaa kokeneet naiset traumatisoidu, jos heillä on muita resursseja, muutoin hyvät elämisen ehdot ja sosiaalista tukea (myös Eliasson 1997, 170). Jälkimmäisissä haastatteluissa vain yksi sosiaalityöntekijä mainitsi traumatisoitumisen, mutta myös muut haastateltavat puhuivat väkivallan kokemusten seurauksista samoilla käsitteillä ja viittasivat psyykkiin ongelmiin.

Sosiaalityöntekijät, jotka puhuivat traumatisoitumisesta, kuvasivat sen tapahtuvan psyykkisellä tasolla ja etenevän ikään kuin sairaus, pikkuhiljaa ja salakavalasti. Mitä useammin traumaattisen tilanteen kohtaa, sitä syvemmäksi trauma muuttuu. Trauma voi tulla ajan mittaan esille, vaikka väkivaltaisesta suhteesta olisi päässyt irti. Traumatisoituminen näkyy selittämättömänä ahdistuksena, masennuksena ja lamaantumisenä ja se voi estää avun hakemisen.

Väkivalta (...) vammauttaa ihmistä pitkän päälle ja kapeuttaa omaa päätöksentekoa, halvaannuttaa kykyä pitää itsestä huolta, suojata itseä. Väkivallassa ihminen ei huomaakaan, pikkuhiljaa, ihan täysissä järjissä oleva ihminen voi tavallaan vammautua ja tulla semmoseksi aivopesun uhriksi. (...) Suurin vaurio tapahtuu siellä henkisellä puolella ja nimenomaan sen ihmisen käsitys omasta itsestä vaurioituu ja hänen turvallisuuden tunteensa vaurioituu ja muuttuu uhanalaiseksi ja siin tapahtuu valtavan monella tasolla sitä traumaa. Elikä siellä voi olla selittämätöntä ahdistuneisuutta tai masennusta tai pelkotiloja, vaikka ihminen ois selvinnyt jo pois siitä suhteesta ja tilanteesta ja vaikka se väkivalta olis päättynyt, niin jotenkin se psyykinen trauma tulee sitten ajan kuluessa näkyville. Ja mä aattelen, että tällainen ihminen, joka ei saa sitä hoitoa, niin hän on suuressa riskissä vaurioitua psyykkisesti, sairastua psyykkisesti. (S7)

Perheväkivalta vaikuttaa syvimpään olemukseen, minuuteen, itsetunto menee: en ansaitse mitään, muut on ne, jotka saa nauttia elämän hedelmistä. Niin kuin luopuminen varsinaisesta elämästä – eläviä kuolleita. (S8)

Samoja sanoja kuin sosiaalityöntekijät käyttää myös islantilainen kirjailija Arnaldur Indridason puhuessaan pahoinpidelystä naisesta teoksessa Haudanhiljaista (2004, 213): ”Ja naisen elämästä tuli vain miehen elämän varjo, nainen jatkoi. – Hänen vastarintansa katosi ja sitä myöten elämäntahto, hänen elämänsä sulautui miehen elämään eikä hän ollut enää elävä vaan kuin kuollut. Hän kulki ympäriinsä kuin hämäränasukas etsien alati poispäsyä. Poispäsyä lyön-

neistä, ahdistuksesta ja miehen elämästä, sillä nainen ei enää elänyt omaa elämänsä, vaan oli ylipäänsä olemassa pelkästään miehen vihassa.”

Silloin kun traumatisoivia väkivaltatilanteita ei käydä läpi jälkeenpäin ja todellisuus pyritään kieltämään, puhutaan uhriutumista. Tällöin uhri jää vaiheeseen, jossa hän torjuu, kieltää tai vähättelee väkivallan aiheuttamia tunteita ja tapahtumien vakavuutta, eikä halua puhua siitä tai ei muista tai halua muistaa. Uhrien kokema jatkuva pelko sekä kokemus tapahtumien ennakoimattomuudesta uhkaavat persoonallisuuden rajoja ja rikkovat turvallisuudentunnetta. Uhri joutuu irrottamaan tunteet tietoisuudestaan ja itsestään. Jos tämä tilanne jatkuu pitkään, uhri saattaa samaistua väkivallantekijän tarjoamaan kuvaan itsestään ja heidän suhteestaan. Pahimmillaan jatkuva toisen mielentilojen huomioiminen ja käyttäytymisen muuttaminen voivat johtaa jopa oman identiteetin hajoamiseen. (Perttu & Söderholm 1998, 6; Partanen & Holma 2002, 194.)

Suvi Ronkaisen (2001) mukaan traumaoireyhtymä ei riitä kattamaan väkivaltakokemuksen seurauksia. Se ei kehity kaikille eikä ehkä suurimmalle osalle väkivallan kokijoista. Traumatisoituminen riippuu monin tavoin yksilöllisestä historiasta sekä niistä merkityksistä, joita tapahtumille pystytään antamaan. Tällöin keskeistä on kulttuuri ja yhteisön sosiaalinen tuki. Traumatisoituvuuden ytimenä on tapahtuman musertavuus ja käsittämättömyys sekä tarve torjua tapahtunut että tämän torjunnan mahdottomuus. Uhri yrittää löytää selitystä käsittämättömille kokemuksilleen. Uhriutuminen ei ole kuitenkaan sama asia kuin traumatisoituminen, vaikka erilaiset traumaoireet voivatkin kuulua uhriutumisen dynamiikkaan. Uhriutuminen viittaa väkivallan kokemuksen psyykkiin ja sosiaalisiin seurauksiin kulttuurisessa ja sosiaalisessa kontekstissa. Kulttuuri, yhteiskunnalliset järjestelmät, tavat, jolla uhrikokemus ymmärretään ja selitetään, toisten ihmisten reaktiot ja tuki sekä se miten kokija itse merkityksellistää väkivallan kokemusta ja samalla itseään, ovat osa uhriutumista. Uhriutuminen on aikaan ja paikkaan sitoutuva. Uhriutumisen ydin on, ettei sille löydy syytä tai että seuraus on kohtuuton suhteessa ”syyhyn”. Tämä johtaa uhrin syyllistämiseen ja häpeään. Itsensä syyllistäminen, uhriutumisen selittäminen oman huonommuuden kautta ja vastuunotto siitä, ettei ole pystynyt estämään tapahtumaa, ovat myös osa traumaoireita. (Ronkaisen 2001, 139–143.)

7.4 Uhri toimijana - selviytymiskeinot

Miksi ei lähde? Miksi ei hae apua?

*Yöllä nainen nukkuu
koiranunta
havahtuen ääniin.
Vaatteet päällä,
sydän hakkaa,
rinnassa puristava koura.
Odottaen miestä. (S 12)*

”Miksi nainen ei lähde väkivaltaisesta suhteesta?”, on yleisin kysymys, joka on esitetty, kun käydään keskustelua naisiin kohdistuvasta parisuhdeväkivallasta (Hoff 1990, 32; Hydén 1999, 449). Kysymys sisältää oletuksen, että pahoinpidelty nainen haluaa jäädä väkivaltaiseen parisuhteeseen (Hyden 1999, 464). Eräs haastateltava ihmettelee yleistä käsitystä:

Miksi haluta tulla lyödyksi? Kun mulle ei kelvannut se selitys, että naiset on semmosia, että ne hakee renttuja ja ne tarvi kuritusta. Siinä on mitä uskomattomimpia selityksiä olemassa. Ja kun mä ajattelin, kun minäkin nainen kuitenkin oon, ja kun se ei pidä paikkaansa minun kohdalla, niin miksi se pitäisi paikkansa jonkun muun kohdalla. (S3)

Jotkut haastateltavat totesivat, etteivät pahoinpidellyt naiset enää kuule heidän suustaan kysymyksiä ”Miksi et sitten lähde? Haluatko, että sinua lyödään?” – eivätkä näin syyllisty niistä sanoista. Väkivaltaa kokeneet naiset nähdään usein passiivisina, epäonnistuneina, väkivaltaan tottuneina ja sen hyväksyneinä väkivallan uhreina, jotka eivät edes halua tilanteeseensa muutosta (Ks. Lehtonen & Perttu 1999, 65). Husson (2003, 211) näkemys kuitenkin tuo esiin passiivisuuden ja pysähtyneisyydeltä vaikuttavan käyttäytymisen mielekkyyden psyyken suojausmekanismina. Viipyminen, myötäileminen ja odottaminen voivat olla ajan kypsymistä ja osa väkivallasta irtautumisen prosessia.

Jotkuthan koki sen epäonnistumisena, jos nainen menikin takaisin kotiin, palasi väkivaltaisen miehen luokse. Mutta en mä ajattelle, että se on epäonnistumista, vaan se voi olla, että nainen tulee uudestaan. Et kyllä mä uskon, että kuiteskii hän sai eväitä ja tietoo siitä. (S1)

Epäonnistumisen käsite kyseenalaistuu sosiaalityöntekijöiden mielessä: se mikä näyttää epäonnistumiselta naisten jäädessä väkivaltaiseen parisuhteeseen, saattaa myöhemmin osoittautua onnistumiseksi. Nainen on saattanut yrittää useita kertoja irrottautua suhteesta, mutta muutos ei ehkä vielä ole mahdollinen, muutos pelottaa, nainen ei ole vielä valmis lähtemään tai ei löydy riittävää tukea ja sopivia keinoja. Monet naiset halusivat parisuhteen jatkuvan, kunhan väkivalta loppuisi. Sosiaalityöntekijät kertoivat myös tilanteista, joissa mies ei päästä suhteesta, vaan hallitsee ja pelottelee niin, ettei nainen uskalla lähteä, kuten seuraavassa esimerkissä.

Tosissaan aika raakojakin juttuja, mutta semmonen pienessä pelossa eläminen ja töniminen ja näpöyttely ja paikan osoittaminen ja toisen ihmisen rajoittaminen, niin se on ihan hirveen yleistä, se on todella yleistä. Mies sanoo, että perkele, sinä et tästä mihinkään lähe. (S3)

Sosiaalityöntekijät katsoivat, että suurimpia syitä jäämiseen on pelko: pelko väkivallan tekijää kohtaan, pelko kustosta ja siitä, ettei väkivalta lopu lähtemisestä huolimatta, pelko omasta selviytymisestä yksin tai lasten kanssa tai selviytymisestä taloudellisesti. Pelossaan ihminen käpertyy yhä pienempään tilaan, suojautuakseen uhkilta, joita ennakoi tulevan joka taholta. Muutos saattaa myös pelottaa. Väkivallan tekijä aiheuttaa ja vahvistaa näitä pelkoja käyttäytymisellään ja uhkaamalla itsemurhalla tai puolison ja lasten tappamisella. Pelon taakse suojautumalla jää myös eristyksiin ja avun ulottumattomiin joutuessaan kokemaan, ettei kukaan voi auttaa. Tilanne vain pahenee ja pelko ottaa entistäkin

voimakkaamman otteen ihmisestä ja koko elämästä. (Myös Granfelt 1998, 153–154.)

S16: Et ku on semmonen kuvitelma, et kukaan ei voi auttaa, se ku tulee, niin se tulee ja lyö. Että jos se tulee ovelle, ni ei auta sekään, vaikka hän ei aukase ovee, niin joku tulee ja aukasee. Ilmeisesti vaikka ei oo kirjoillakkaan siinä asunnossa, mut että ainakin sillä naisella on vahva usko et tähänhän se tullee, et mihis muuallekkaa.

RL: Sanoiks hän mitään syytä, miks hän ei voi erota?

S16: Ei uskalla.

RL: Niin et se on se pelko?

S16: Niin se on, se voi ihan tappaa. Ja sitten se, että ku lukkee lehestä, että on on tapettu puolisoita niin miksei se vois olla yhtä lailla hän. Se on vähän vaikeeta mennä sanomaan, et kuule, se on vaan uhittelua.

Sosiaalityöntekijät esittivät yhdeksi syyksi naisten jäämiselle väkivaltaiseen suhteeseen väkivallan ja lämmön vaihtelun, väkivallan syklisyyden. Erään haastateltavan sanoin nainen saattaa ajatella, että ”asia korjaantuu ja tää oli varmasti viimeinen kerta, se on luvannut (S17)”. Toistuvasti mies pyytää ja nainen antaa anteeksi kerta toisensa jälkeen haluten uskoa parempaan. Hyvät ajat antavat toivoa väkivallan loppumisesta ja huonot, väkivallan ja uhan ajanjaksot, tuovat pettymyksen ja toivottomuuden tunteet. Hyvien ja huonojen aikojen vaihtelu on hämmentävää ja tuskallista. Luottamus murenee kerta toisensa jälkeen väkivallan kierteessä. Hyvien aikojen odottaminen ja miehen muuttumisen toive saattaa kestää vuosia. (Myös Hoff 1990, 33; Perttu, Mononen-Mikkilä, Rauhala & Särkkälä 1999, 22.)

Haastateltavat olivat myös havainneet, että väkivallan tekijät eivät useinkaan halua erota tai suostua eroon. He myös usein kieltäytyvät muuttamasta pois yhteisestä kodista ja vakuuttavat tarvitsevansa naista, olevansa riippuvaisia tästä eivätkä usko tulevansa toimeen ilman puolisoaan (myös Eliasson 1997, 118). Eroamiseen liittyy myös erityinen riski, sillä erokriisi voi olla laukaiseva tekijä väkivallalle ja eroaikeissa oleva nainen ja myös lapset ovat monesti hengenvaarassa. Avioerojen ja naisten kokeman väkivallan välinen yhteys on todettu monissa tutkimuksissa, esimerkiksi Heiskasen ja Piispan (1998) tutkimus osoitti, että seitsemän kymmenestä eronneesta on joskus ollut väkivallan uhri. Väkivallan ja eron yhteys on monimuotoinen, sillä toisaalta puhuminen erosta aiheuttaa väkivaltaista käyttäytymistä ja toisaalta väkivalta on yleinen eron syy (Veijola & Jokinen 2001, 92–93). Väkivaltaiseen suhteeseen jääminen ei ole aina vapaaehtoista.

Sosiaalityöntekijät viittasivat puhuessaan naisten jäämisestä väkivaltaiseen suhteeseen myös sosiaalisiin ja kulttuurisiin normeihin ja uskomuksiin naisista, avioliitosta, rakkaudesta, perheestä ja väkivallasta (myös Hoff 1990, 56). Väkivaltaa sietävät ja kestävät naiset ovat ehkä hyväksyneet kyseenalaistamatta kulttuurisia rakkauden ja perheen ideologioita koko elämän kestävästä avioliitosta. Naiset ovat voineet omaksua perinteisen käsityksen vaimon vastuusta ja tehtävästä kodin, lasten ja miehen, koko suvun epätietoisuutena hoivajana, huolehtijana sekä perheen ilmapiirin ja hyvinvoinnin vastuunkantajana (Virkki 2007).

Haastateltavani ymmärsivät, että väkivallasta huolimatta parisuhteessa voi olla myös emotionaalista kiintymystä, solidaarisuutta ja säilyttämisen arvoisia positiivisia, hyviä asioita, jotka pitävät kiinni suhteessa ja jotka joutuisi jättämään lähtiessä (ks. Hoff 1990, 33; Hydén 1999, 462). Väkivaltainen mies voi olla myös lämmin, rakastava, huolehtiva, vaikka jotkut haastateltavat ihmettelivät ”mitä se semmonen rakkaus on”, joka sallii väkivaltaisen kohtelun. Väki-valta kehittyy vakavammaksi toistuessaan ja tihentyessään ja rauhallisuuden episodit lyhenevät ja huomattava osa arkipäivää voi muuttua väkivaltaiseksi. Juuri tämä ristiriitaisuus tekee omalta osaltaan irtaantumisen niin vaikeaksi (Granfelt 1998, 156). Väkivaltaisessa ja ristiriitaisessa parisuhteessa nainen tulee riippuvaiseksi miehestä ja joutuu eristyksiin ja sidotuksi kotiin väkivallan kier-teessä eikä hänelle ehkä jää enää muita kiintymyssuhteita kuin suhde väkival-taiseen mieheen.

Aina minä olen yhtä hämmästyneet siitä, kun nainen sanoo, selittää, miten huonosti on tullut kohdelluksi ja sitten kuitenkin rakastaa. Ja jotenkin voi ikinä sitä ymmärtää, että mikä se semmoinen rakkaus on, joka kestää semmosen kohtelun. Että aina yhtä hämmästyneet. (S10)

Sehän on se ihminen, jota hän rakastaa tai ainakin on rakastanut. Ja voi olla, että ovat pitkään olleet yhdessä naimisissa, monta lasta. (S1)

Hyvinkin välittää siitä toisesta silloin, kun se on selvin päin. (...) Et jos se ei oo hirmuton, et jos ei kovin useesti tapahdu, et jos harvoin on, niin ei silloin varmaan monetkaan sit halua-kaan lähteä siitä pois, tai muuta. Ne kestää sen. (S15)

Lora Bex Lempertin (1997) tutkimuksessa naiset olivat kertoneet, etteivät he vihaa miestänsä vaan rakastavat puolisoitaan ja sen sijaan vihaavat heidän käyttäytymistään – väkivaltaa. Rakkaus ja väkivalta ovat yhdessä muodostaen kontekstin, jossa paradoksi naisten toimimisesta ja uhriutumuksesta tapahtuu. (Mt., 163, 166.) Eva Lundgren on Marjo Liukkosen (1994, 123) mukaan todennut haastattelemiensa väkivaltaisten miesten käyttävän vuorotellen väkivaltaa ja hellyyttä. Menetelmä on tehokkaampi kuin pelkkä väkivalta, joka saattaa lukkiuttaa uhrin täysin. Eräs haastateltavani vertasi väkivallan ja lämmön vaihtelua kidutukseen: ”Se on pahempaa kuin kidutus, että se sama ihminen lyö ja sama sitten hellii (S8)”.

Haastattelemani sosiaalityöntekijät olivat myös kuulleet, miten naiset perustelevat jäämistään väkivaltaiseen suhteeseen lasten parhaalla, lapsi tarvitsee isää. Huoli lasten kohtalosta on useimmiten naisten suurin suru ja huoli. He haluaisivat, että lapset saavat pitää isänsä. Naiset saattavat uskoa, että väkivaltainen isä on lapsille parempi kuin isättömyys tai avioerolapsen osa. Lapset ovat joillekin miehille myös oivallinen kiristyskeino, tällöin mies saattaa uhata puhua lapset puolelleen ja viedä heidät äidiltään. Miehet uhkailevat erilaisilla lapsiin ja eroon liittyvillä asioilla. Pelko siitä, että lapset otetaan huostaan, estää monia naisia hakemasta apua.

Ja silloin, kun lastensuojelusta on kysymys. Ku monet ihmiset mieltää sen jotenkin kielteisenä asiana, ja siinä on aina pelko, että ne lapset joudutaan ottamaan huostaan ja sijoittamaan. Ja ehkä se toivekin, että nyt oli viimeinen kerta ja kyllä se mies on luvannut muuttua tai se väki-vallan tekijä. (S6)

Naiset usein perustelee lapsen kautta, et he ei voi lähtee pois, kun lapsi tarvii isää. Mutta lapsi ei tarvii väkivaltaista isää. Lapsi ei saa asua semmosessa ympäristössä, missä väkivallan uhka on olemassa, siitä huolimatta, vaikka isä ei koskaan lasta löisi. Se on ilmeisen vaikea ymmärtää.(S11)

Sosiaalityöntekijät olivat havainneet, että erityisesti maaseudulla korostuu ympäristön, sukulaisten ja ystävien asenteet, uskomukset ja normit, jotka voivat vaikuttaa naisten ratkaisuihin. Perinteisissä maaseudun yhteisöissä avioeroon saatetaan suhtautua kielteisesti ja vaaditaan anteeksi antamista ja kestämistä myös väkivaltaisessa suhteessa. Naiset voivat kokea avioeron sosiaalisesti leimaavana ja henkilökohtaisena epäonnistumisena, sillä suomalaisessa yhteiskunnassa vastuu perheen hyvinvoinnista on edelleen naisilla. Epävarma tulevaisuus ja selviäminen taloudellisesti pelottaa. Yleensä avioero tai muu irrottautuminen ja suhteen ratkaisu jää naisten vastuulle. Naisten on lapsineen lähdettävä pois yhteisestä kodista ja aloitettava raskas prosessi, jota mies pyrkii vaikeuttamaan kaikin mahdollisin keinoin.

Mä ajattelen, että jos siellä on vaikka monta sukupolvea samassa, niin siellä on jotenkin nainen aina ollut semmosessa alistetussa asemassa. Ja sitten vielä tää talouskin ja elintaso on tullut miehen puolelta, niin siinä ihan tämmöset käytännön asiat saattaa olla esteenä, että ei halua, että se elintaso laskee. Sitten on vaikee sen takia lähtee. Eikä omaa ammattia. Ja sitten jos siellä on ne appivanhemmat, vanhemmat, jotka on vielä elossa ja ajattelevat, että se asian kuuluukin olla. Sieltä ei saa semmosta tukke. (S6)

Kaikilla ihmisillä yksinkertaisesti ei ole voimia riuhtaista siitä itseään yksin irti. Siinä on tosiaankin taloudellisia ja yhteiskunnallisia arvoitusmerkityksiä ja arvoimerkityksiä ja yhteisiä lapsia ja kaikkea muutakin. Ei se todellakaan ole niin yksiselitteinen juttu, kuin minä ajattelin sen olevan, että mitäs tosta, kun lähdet, että mua ei ainakaan lyödä. Mutta ei se oo niin yksinkertaista. (S3)

Väkivaltaisessa suhteessa on monia erilaisia vaiheita, eikä suhteesta irrottaaminen ole yksinkertaista ja helppoa. Husson (2003) mukaan väkivaltaisiin suhteisiin liittyy monia ristiriitaisia vaatimuksia, odotuksia ja haluja. Naisten kokemukset väkivaltaisista parisuhteista kyseenalaistavat senkaltaisen väkivalta- tai auttamistyön, joka perustuu oletukseen väkivallan kohteena olemisen rationaalista luonteesta. Sen sijaan korostuu tarve ymmärtää väkivaltasuhteen erityinen, ristiriitainen ja alistava luonne ja siihen kietoutuvat epätasa-arvoiset toimitukset.

Nainen aktiivinen toimija – selviytyjä

*Vuosien jälkeen
nainen herää.
Hänellä on valta, vastuu
muuttaa oma elämänsä.
Ei ole uhria, ei syyllistä.
Omat valinnat loivat elämän.
Miksi ei osannut valita toisin? (S 12)*

Monet tutkimukset (esim. Hoff, 1990) tukevat käsitystä, ettei pahoinpideltyjä naisia useinkaan voi pitää avuttomina uhreina. Ennenminkin heidät tulee nähdä selviytyjinä, tietoisina ja kyvykkäinä naisina, jotka kehittävät strategioita ja

keinoja, joiden avulla he selviävät väkivaltaisessa suhteessa sekä lopulta pystyvät irrottautumaan siitä. Naisten sopeutuminen väkivaltaiseen parisuhteeseen ei ole vain passiivista mukautumista, vaan se voi olla naisten aktiivinen selviytymisstrategia. Sopeutuminen voi olla myös keino tai yritys saada väkivalta loppumaan. Mona Eliasson (1997, 171–172) toteaa, että pahoinpidellyt naiset joutuvat elämään kaksoiselämää: he eivät voi näyttää ulospäin aktiivisuutta, koska heidän täytyy pitää silmällä ja vahtia koko ajan miestä, pitää hänet rauhallisena, pyrkiä estämään väkivaltaa ja yrittää selviytyä normaalista elämästä. Britanniassa, missä naisten tukemiselle sosiaalityön keinoin on pitkät perinteet, sanan *victim* (uhri) sijasta käytetään yhä useammin ilmaisua *survivor*, joka viittaa henkiin jäämisen ohella aktiiviseen toimijaan ja selviytyjään sekä prosessiin väkivallasta irti pääsemiseksi (Mullender & Hague 2001, 5).

Haastattelemani sosiaalityöntekijät käyttivät yleisesti uhri-käsitettä. Joidenkin haastateltavien mielestä uhri-käsite kuitenkin painottaa liikaa uhrin kokonaisvaltaista uhriutumista ja passiivisuutta ja he toivat samalla esiin naisen selviytyjänä, tämän aktiivisen toiminnan arjessa ja pyrkimyksen irtautua väkivallasta.

Mä en tykkää käyttää uhri sanaa. Se jotenkin passivoittaa tai jotenkin mulle se ei kuvaa sitä tilannetta. (...) Kohde on uhri, mutta ehkä mun mielestä liikaa takerrutaan siihen uhrien uhriuteen. Tavallaan se on liian vahva sana siihen, koska siitä selviytyy. (S1)

Kauheetahan se on, et ku täytyy käyvä läpi leipäveisten olopaikat, mut kyllähän naiset, aika hyvinhän ne tietosestikin tsekkaa jo esimerkiksi ennen viikonloppua, et alkaako ilmestyä kaljapulloja, et sit tietää, et kohta on tulossa ja varmistavat sitten sen. Et useinhan on sitäkin, et on sovittu, että laps viedään jo etukäteen pois, jos on tämmönen kohta odotettavissa. (...) Itse asiassa, nyt kun mietin, niin on ne aika uskomattomia naisia, mihin niillä rohkeus riittää ottaen huomioon, mitä niille on tapahtunut. Et kai niille vaan hattua täytyy nostaa, että ne kestää ja jaksaa koossa ja tosiaan vielä kehittää itseensä. (S10)

Aineistoni sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa kuulemistaan selviytymiskokemuksista löytyi kuvauksia tottumuksesta, väkivaltaisen elämän normalisoimisesta, eristäytymisestä, salailusta, tilanteiden ennakoimisesta, miehen mielen tilojen tarkkailusta ja varautumisesta väkivaltaan. Naiset saattoivat väheksyä myös väkivallan vakavuutta, ”voisi olla pahemminkin, ei ole edes sairaalakuntoon joutunut”. He joutuvat salaamaan menemisiään ja yrittivät käyttäytyä oikein, miellyttää puolisoitaan ja välttää tilanteita, joissa väkivaltaa ilmenisi.

Ykskin rouva sanoi, että hän ei voi miehellensä sanoa, että hän käy semmosessa ryhmässä, että mitä kommeroenkkeja piti keksiä, että hän voi tulle sinne: siinä oli joku lenkille lähtö ja uimaan lähtö ja kaupassa käynti, et sit piti kattoo, et en mä näin kauan voi olla kaupassa, nyt mun on lähettävä. Et valhetta valheen perään ja sit tietysti pelko, että kärehtää. (S10)

Elinympyrät pienenee ja pienenee, et se lähipiiri jää hyvin pieneks, että monille jää kaikki ystävävä ja sukulaiset pois siitä omasta elinympyrästä. Et sit se elämä sulkeutuu hyvin pieneks, ei oo harrastuksia ja muita toimintoja, et se elämä pyörii sen miehen ympärillä. Et miehen kaikki toiveet ja halut täytetään. Ja sehän on myös sitä itsesuojelua, kun tehdään niin, ni välttään sitten niistä väkivaltaisista tilanteista – jos välttään. (S1)

Haastattelemini sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa monet parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset olivat aktiivisia toimijoita selviytymisessään ja hakies-

saan apua sosiaalisilta verkostoiltaan ja ammattiauttajilta. Toimimalla niin kuin väkivallantekijä odottaa, naiset yrittivät vähentää itseensä kohdistuvaa väkivallan määrää ja samalla suojella lapsiaan. Jos naiset suostuivat miesten odotuksiin, väkivalta saattoi joskus viipyä jonkin aikaa tai se voi vähentyä (ks. Lempert 1997, 150, 161), mutta kuten eräs haastateltava totesi, mikään yritys välttää väkivaltaa ei kuitenkaan auta: ”istui tai seiso – ihan sama”. Selviytyminen kuvaa toimenpiteitä ja keinoja, joita naiset käyttävät päivittäin vähentääkseen väkivallan määrää väkivaltaisessa suhteessa. Se kuvaa myös toimintaa, jolla naiset sopeuttavat käyttäytymistään ja muuntavat väkivallan merkitystä ja käsitystä itsestään. Uhrin eivät ole vain uhreja vaan he myös sinnittelevät, selviytyvät ja kantavat vastuun. Auttajien onkin uhritumista ja selviytymistä tarkasteltaessa tärkeää tunnistaa, että naiset ovat näissä kahdessa prosessissa samanaikaisesti, limittäin, sirkulaarisesti osana vuorovaikutusta, eivät kuitenkaan tasavertaisina miesten kanssa. Työntekijöiden ei tule menettää uskoa asiakkaan muutokseen, vaan sen sijaan huomata, että naisten hakiessa apua useita kertoja, aina uudelleen, he käyvät samaan aikaan selviytymisen ja irtautumisen prosessia.

Väkivallasta irtautuminen – valta ja vastustus

*Naisella on oma koti,
turoapaikka itselle ja lapselle.
Mies haluaa valloittaa
tämän uuden kodin.
Nainen herää öisiin
puhelinsoittoihin,
välillä oikeisiin,
välillä kuviteltuihin.
Nainen pelkää. (S 12)*

Aineistoni sosiaalityöntekijät uskoivat, etteivät pahoinpitelyä kokeneet naiset halua tulla lyödyksi ja että he pyrkivät aktiivisesti irti väkivallasta monin eri tavoin joskus vuosikymmenienkin ajan myötäilemällä miestänsä ja mukauttamalla käytöstään, välttämällä konflikteja, eristäytymällä, piiloutumalla, hakemalla apua tai lähtemällä. Yleisesti parisuhdeväkivaltaa kokeneisiin naisiin liitetään kaksi virheellistä oletusta, ensiksikin, että naiset haluavat jäädä väkivallan kohteeksi, kun eivät lähde suhteesta, ja toiseksi, että irtautuminen on vain yksi yksittäinen tapahtuma (Hydén 1999, 2005). Margareta Hydén on tutkinut pahoinpideltyjen naisten kertomuksia väkivaltaisen miehen jättämisestä ja todennut, että irtautuminen suhteesta ei ole mikään yksittäinen teko, vaan prosessi, joka voi kestää useita vuosia (Hydén 1999, 459, 464). Irtautumisen prosessin aikana naiset olivat tehneet vastarintaa ja vastustaneet väkivaltaa monin tavoin. Naisten kertomuksissa, jotka koskivat aikaa ennen väkivaltaisesta suhteesta irtautumista, esiintyi kuvauksia kestämisestä, sietämisestä ja kärsimisestä. Ulkoisesti naiset olivat yrittäneet olla niin passiivisia ja vetäytyviä kuin mahdollista välttääkseen konfliktien syntymistä, mutta siitä huolimatta heidän sisäinen aktiivisuutensa väkivallan vastustamiseksi oli ollut merkittävää. (Mt., 453.)

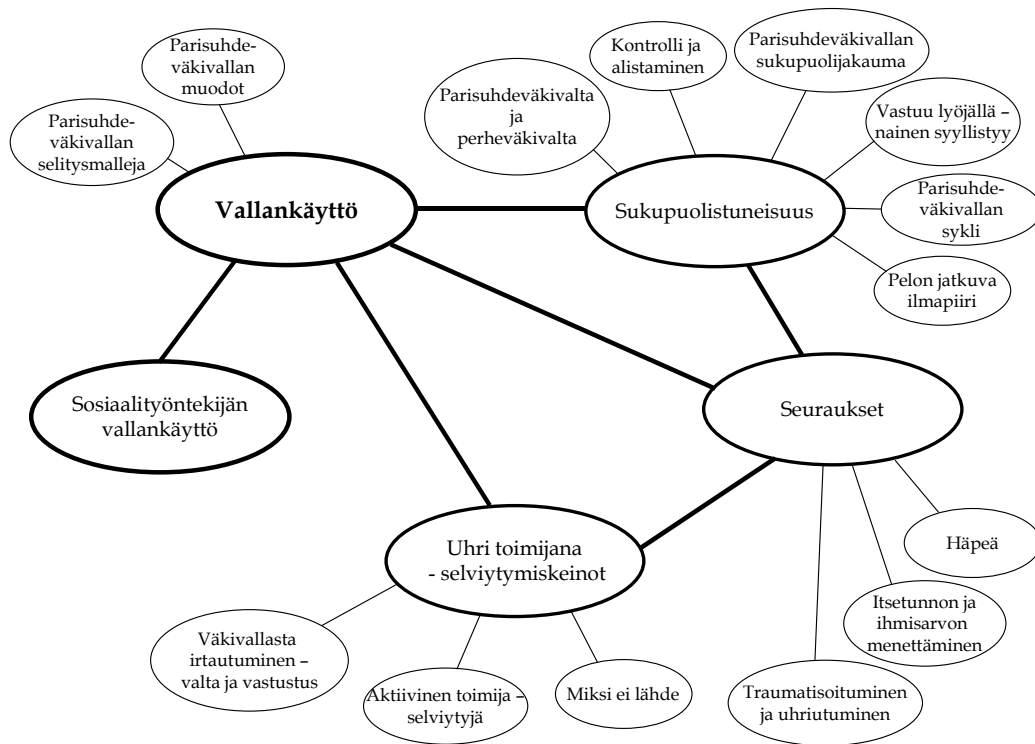
Analysoidessaan naisten irtautumista väkivaltaisesta suhteesta Hydén viittaa Foucault'n käsityksiin vallasta, jota on kaikkialla aina läsnäolevana ja joka voi ottaa erilaisia muotoja. Foucault'n (1980, 142) mukaan ei ole olemassa valtasuhteita ilman vastustusta, vastarintaa on siellä missä valtaakin ja se on yhtä monimuotoista kuin valta. Valta ja resistanssi kietoutuvat tiiviisti yhteen. Jokaisessa kertomuksessa sorrosta ja kärsimyksestä on samaan aikaan vastustuksen historiaa (Hydén 2005, 171). Kun väkivaltaa kokenut nainen jättää miehensä, hän on samalla murtanut hallinnan ilmapiirin, miehen vallan sfäärin ja ilmaisee näin vastustuksensa selkeästi ja avoimesti (Hydén 1999, 460). Hydénin mukaan naisten irtautuminen väkivaltaisesta suhteesta pitäisi tulkita juuri vastustuksen toimintana. Irtautuminen ilmaisee avointa ja selkeää vastustusta. Naiset voivat onnistua yrityksissään välttää miesten väkivaltaa lähtemällä, ja kun naiset ovat onnistuneet lähtemään väkivaltaisesta parisuhteesta, miehet ovat samalla epäonnistuneet vallan käytössään. (mt., 451.) Foucault'n (1998) ajatusten mukaan valta ja vallankäyttö tulevat konkreettisiksi lukuisissa kamppailun, alistamisyrittämysten, vastarinnan, käskemisen ja tottelemisen asetelmissa, joilla on yhteyksiä toisiinsa vallan verkostossa (Helén 1998, 499). Väkivaltaisessa suhteessa naiset eivät ole siten täysin vailla valtaa, heillä on sekä valtaa että vallan puutetta.

Vastustus yhdistetään tavallisesti toimintaan ja onnistuneisiin tuloksiin. Tämän käsityksen mukaan nähdään vain joko selkeä vastustaminen tai ei-vastustaminen. Hydén (2005, 171–172) näkee dikotomisen vastustuksen luonnehdinnan järjettömänä. Jos vastustus ymmärretään tällä tavalla, tulkinnassa ei jää silloin sijaa pienelle, jokapäiväiselle vastustuksen toiminnalle, epäroinnille tai epäonnistumiselle. Vastustus ymmärretään tavallisesti toimintana, mutta Hydén tulkitsee myös pahoinpideltyjen naisten miehiään kohtaan tuntemaan pelon yhdeksi vastustuksen muodoksi, joka sisältää valtaa. Kun väkivaltaa kokenut nainen on peloissaan, se merkitsee, että hän vastustaa väkivaltaa. Vastustamisen ilmauksena pelko saa aikaan toimintaa, mutta pelko saa naisen myös huomaamaan vaaran. Pelko sisältä artikuloimatonta tietoa siitä, mitä nainen haluaa ja mitä ei halua. Pelko ja avuttomuus sekä toisaalta vastustus ovat tiukasti toisiinsa liittyneitä. Peloissaan oleminen tarkoittaa väkivallan torjumista ilman tietoista strategiaa ja suunnitelmaa, miten välttyä joutumasta uudelleen väkivallan kohteeksi. Tietoisuus tästä pelon luonteen kaksijakoisuudesta, kärsimisestä ja vastustuksesta, toimii pahoinpideltyjen valtaistamisessa, kun taas yksioikoinen pelon käsite toimii ei-valtaistavana (Hydén 2005, 172).

Hydén pitää naisten lähtemistä väkivaltaisesta parisuhteesta, väkivallasta eroamista, vastustuksen näkyvimpänä ja voimallisimpana tekona. Tämä teko ei kuitenkaan välttämättä aina onnistu ja siihen voi sisältyä riskejä. Väkivaltaisen suhteen lopettamisella voi olla vakavia seurauksia, kuten miehen kosto ja yritystä estää naista jättämästä hänet. Nainen ei voi myöskään aina hallita tekojensa seurauksia, hän ei voi olla varma, onnistuuko hänen yrityksensä tai jatkaako hänen miehensä uhkailua ja pahoinpitelyjä eron jälkeenkin. Epävarmuus seurauksista ja hallinnan puute aiheuttavat pelkoa suhteesta irtautumisessa. (Hydén 1999, 459, 461, 465; 2005, 172–173.)

Pelko nousi keskeiseksi aiheeksi myös omassa aineistossani. Haastattelemani sosiaalityöntekijät tuottivat kuvausta siitä, miten pelko saattaa varjostaa väkivaltaa kokeneiden naisten koko elämää, estää lähtemästä parisuhteesta, alistaa, vaientaa ja pitää yllä valtasuhteita ja miten väkivaltaa käyttävät miehet hallitsevat pelolla. Hydén (1999, 465) näkee kuitenkin pelon sekä positiivisena että negatiivisena valtana. Pelko toimii negatiivisesti, koska se on tuskallista, vaatii energiaa ja voi aiheuttaa vakavia seurauksia, kuten psykosomaattisia oireita. Pelko voi rajoittaa väkivallan kohteena olleiden elämää ja viedä niin paljon voimia, että väkivallan vastustaminen vaikeutuu. Toisaalta pelko voi olla positiivista, sillä se voi viestittää, että vaara uhkaa ja saattaa tapahtua jotakin epätoivottavaa. Pelko kertoo voimakkaan viestin.

Auttajien on tärkeää kohdata naiset selviytymisen prosessissa sekä yksinäisinä, kohtaloonsa alistuneina että toimintakykyisinä. Väkivaltaisessa parisuhteessa kauan eläminen voi olla niin kuluttavaa, että "hakatusta naisesta" tulee naisen koko identiteetti. Väkivalta ei ole kuitenkaan ainoa määrittävä tekijä näiden naisten elämässä: "Väkivalta ei oo leimannu koko heijän elämäänsä (S17)". Auttajien on tärkeä muistaa työskennellessään pahoinpideltyjen naisten kanssa, että heidän tulee auttaa naisia välttämään "hakatun naisen" identiteettiä. Hydén toteaa, että naiset, jotka aikaa myöten pystyvät rikkomaan yksinäisyyden muurin ja kertomaan väkivallasta, kykenivät myös lisäämään toimintaa. (Hydén 1999, 458–467.) Tämä viittaa siihen, että niiden, joihin väkivaltaa kokeneet naiset ottavat yhteyttä – ystävien, sukulaisten ja viranomaisten – tulee tukea heidän yrityksiään aktiivisesti. Auttajien tulee huomioida se, että pahoinpitelyn kohteeksi joutuneet naiset tulisi nähdä moninaisena ja ristiriitaisenakin eikä vain yhden ominaisuuden perusteella tai miehen toiminnan kautta määriteltyinä, kärsivinä ja pahoinpideltyinä naisina.

KUVIO 1 Vallankäyttö

8 SOSIAALITYÖNTEKIJÄT PARISUHDEVÄKIVALLAN ÄÄRELLÄ

Nimesin aineiston analyysin toiseksi teema-alueeksi Sosiaalityöntekijät parisuhdeväkivallan äärellä. Tässä luvussa tarkastelen parisuhdeväkivallan kohtaamista maaseudun sosiaalityössä sosiaalityöntekijöiden kuvaamien kokemusten kautta. Teema-alueen koodauksessa sosiaalityöntekijöiden kertomuksista muodostin kategoriat "Parisuhdeväkivalta sosiaalitoimistossa" sekä "Auttaminen ja tukeminen - voimavaraistaminen". Ydinkategoriaksi valitsin keskeisen ilmiön, voimavaraistamisen, johon muut kategoriat voidaan yhdistää. Selektiivisessä koodauksessa valikoituneita kategorioita ja niiden suhteita kuvaa verkostomainen aineistoon ankkuroituva koodijärjestelmä. Kategoriat ovat myös analyysin ja esitystavan perustana. Esitän tämän luvun lopussa olevassa verkostokartassa (kuvio 2) koodijärjestelmän, jossa ydinkategoriaan on yhdistetty kategoriat alakategorioineen sekä niiden väliset suhteet.

8.1 Parisuhdeväkivalta sosiaalitoimistossa

Uusi vanha asia sosiaalityössä

Kaikilla haastattelemillani sosiaalityöntekijöillä oli pitkä kokemus työelämästä ja useimmilla myös maaseutusosiaalityöstä. Vuonna 2004 haastattelemani sosiaalityöntekijät kertoivat, etteivät he olleet huomanneet työssään juuri lainkaan naisiin kohdistuvaa parisuhdeväkivaltaa ja perheväkivaltaa viime vuosiin saakka – sitä ei nähnyt. Ilmiötä oli salattu ja peitelty perheen yksityisyyteen.

Parisuhdeväkivalta on vaikee tavottaa, se on monesti piilossa, sille ei oo oikeesti nimee löydetty, että jotakin kummallista tässä on, mut et se on salattu ja vaikee alue. (S17)

Se on muutaman vuoden juttu vasta oikeestaan täällä meillä. Et hirveenä ei ollu esillä tämän väkivalta, jos mietin vuosia taaksepäin, niin oisko yks tapaus ollu ja sekin varmaan meni vaan ohi eikä mekään siihen reagoitu mitenkään. Tavallaan uudehko asia, josta sitten

mekin on etitty tietoa ja menetelmiä. Ja tuntuu, että nyt niitä on putkahtanut esiin joko sen takia, että tieto on lisääntynyt tai sitten ihmiset on rohkeempia siitä puhumaan. (S5)

Ilmiöstä ei tiedetty eikä siitä osattu kysyä. Oli vain ihmetys, jotain vihjeitä ja ristiriitaisuuksia jostakin, joka ei sopinut kuvaan (vrt. Weick 1995, 1–3). Aihe tuntui pelottavalta ja vaikealta, perheväkivaltaan ei ollut auttamiskeinoja eivätkä sosiaalityöntekijät tienneet, mitä sellaisessa tilanteessa pitäisi tehdä. Haastateltaville perhe- ja parisuhdeväkivalta oli uusi asia, jonka he olivat vasta muuttaman vuoden ajan tunnistaneeet ja tiedostaneet sosiaalisesti ongelmaksi.

Jos mä aattelen sitä alkutyöhistoriaa, niin enhän mä silloin kohdannut oikeastaan ketään. Ei niitä nähny. Mutta sanotaanko ehkä viiden viime vuoden aikana, ni aika useitakin. (S2)

Se oli mulle aika outo alue ja sit sen huomaa jotenkin, että miten vieras se oli ollutkaan, että sitä ei ollut koskaan osannut kysyä eikä kaivaa sitä asiakkaasta esille. Vaikka ehkä mielessäkin joskus ois käynny, että tässä saattas olla semmosta. Ehkä vähän pelotti tai hyvinkin pelottava aihe, koska ei oikeastaan osannu käsitellä sitten. (S10)

Kuten edellä olen maininnut, Etelä-Savon alueella käynnistyi 1990-luvun puolivälissä väkivallan ehkäisyprojekteja (ANSA -projekti, Naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyprojekti), joiden tavoitteena oli naisiin kohdistuvan (parisuhde)väkivallan ehkäiseminen. Useimmat ensimmäisessä vaiheessa haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä tai joku heidän työyhteisöstään oli osallistunut näihin hankkeisiin. Projekteissa ja niihin liittyvissä koulutuksissa ja seminaareissa työntekijät olivat saaneet tietoa ilmiöstä, väkivallan ehkäisemisestä ja sen seurauksena alkoivat tunnistaa väkivaltaa myös asiakastyössä sekä käydä keskustelua aiheesta työyhteisöissä. Ilmiö alkoi näkyä samoihin aikoihin mediassa, ihmisten välisissä keskusteluissa, tutkimuksissa ja lainsäädännössä. Sosiaalityöntekijöiden mielestä myös väkivaltaa kokeneet naiset olivat rohkaistuneet puhumaan asiasta ja hakemaan apua ilmiön tultua julkiseksi.

Musta tämä asia on jotenkin enemmän noussut pinnalle viime vuosina. Siihen on alettu paneutua. Mitä enemmän siitä puhutaan ja siitä kiinnostuu tai siihen alkaa kiinnittää huomiota, sitä enemmän sitä löytyy, koska alkaa niitä merkkejä ite paremmin vaistota tai osaa kysyä tai sitten asiakkaat hakeutuukin, jos siitä puhutaan enemmän. (S6)

Toisessa vaiheessa (vuonna 2007) haastatellut sosiaalityöntekijät puhuivat enemmänkin siitä, miten perheväkivaltaa on aina ollut olemassa ja että se on tullut esille sosiaalitoimistoissa useimmiten oireena muista ongelmista. Samalla sosiaalityöntekijät kuitenkin totesivat, että ihan viime aikoina pari- ja lähisuhdeväkivallan olemassaoloon ja yleisyyteen on kiinnitetty huomiota. Ilmiö on näin tullut kuntalaisten ja viranomaisten tietoisuuteen ja samalla väkivallan ehkäisy- ja hoitotyö on aktivoitunut, mihin on vaikuttanut myös lainsäädännössä tapahtuneet muutokset ja parisuhdeväkivallan määrittely yleisen syyttäjän alaiseksi rikokseksi.

Ja miusta tänä aikana, ku mie oon nyt ollu yheksän vuotta töissä, on semmonen pieni muutos tullu asenteeseen varmaan itellä sekä asiakkailla, että kun ennen vanhaan pahoinpitelyt oli tavallaan asianomistajarikoksia aina, no onhan ne käytännössä nytkin, koska eihän niistä kukkaan tiiä, jos se asianomainen ei nosta juttua, mut ku siit on puhuttu lehissä, et se ei ole

enää asianomistajarikos, että siitä voi yleinen syyttäjä nostaa jutun, vaikkei näkiskää, niin naiset tulee pikkusen helpommin ja menevät myös sinne poliisille, semmosia pitkiäkin kierteitä, et sit on kuitenkin rohkaistunu tästä keskustelusta. (S18)

Täydentävien haastattelujen sosiaalityöntekijät viittasivat parisuhdeväkivallasta puhuessaan Itä-Suomen läänin alueella käynnistyneeseen STM:n Perhe- ja lähisuhdeväkivallan ehkäisyhankkeeseen (Lehtonen & Malinen 2006), joka on osa valtakunnallista sosiaalialan kehittämishaketta vuosina 2004–2007, sekä pari- ja lähisuhdeväkivallan ehkäisytyön kuntaoppaaseen (Ewalds 2005). Ohjelmassa puhutaan lähisuhdeväkivallasta, jonka yhtenä osa-alueena mainitaan naisiin kohdistuva parisuhdeväkivalta. Kuntia kehoitetaan laatimaan toimintaohjelma, järjestämään tarvittavat palvelut ja antamaan riittävät resurssit toimijatahoille pari- ja lähisuhdeväkivallan ehkäisytyöhön ja palvelujen kehittämiseksi. (Ewalds 2005.) Haastatteleman sosiaalityöntekijät oli nimetty kunnassaan projektin yhdyshenkilöksi, mutta monikaan ei ollut pystynyt osallistumaan kaikkiin kokouksiin ja koulutuksiin kiireiden ja päällekkäisten työtehtävien vuoksi. Projektin edellyttämät kuntakohtaiset suunnitelmat olivat vielä tekemättä, joskin alueellisia ja kuntien yhteisiä verkostoja oltiin virittelemässä.

Ilmiön yleisyys – miten laajalti näkyy sosiaalityössä

Aineistoni sosiaalityöntekijöillä oli käsitys, että parisuhde- ja perheväkivalta on yleistä jo tilastojenkin mukaan, mutta se on vielä yleisempää kuin tiedetään ja vain murto-osa tulee viranomaisten tietoon, varsinkaan henkinen ja seksuaalinen väkivalta ei tule ilmi.

Ne on niin yllättäviä nämä paljastukset, mitkä työn kautta on tullu, että se antaa vinkin siitä, että kysymys on jäävuoren huipusta. (S3)

Se on tosissaan vaikee sanoa, kuinka yleistä se on, mut mä väitän, et se on hirveen paljon yleisempää, kun mitä päällepäin näkyy. Sitä on piilossa. (S19)

Paavilainen ja Pösö (2003a, 25–26) toteavat, että vain osa perheväkivaltatapauksista päätyy julkisuuteen ja erilaisiin rekistereihin ja tilastoihin, sillä perheväkivallalle ominaisen salaisuusluonteen johdosta se jää kodin ja perhesuhteiden yksityisyyteen. Sen lisäksi, että tekijä ja uhri salaavat perheen sisäisen väkivallan, myös viranomaiset helposti sulkevat siltä silmänsä. Haastatteleman sosiaalityöntekijät olivat havainneet, miten väkivalta usein sivuutetaan ja ohitetaan. Vaikka perheväkivaltaa kokenutta hoidettaisiin esimerkiksi sairaalassa, jossa periaatteessa aina kirjataan diagnoosi, ei hoidettua vammaa läheskään aina tunnusteta perheväkivallasta aiheutuneeksi.

Ykskin äiti kerto, että hän meni muuta varten [sairaalaan], mut hänellä oli silmä musta siellä. Mä kysyin, et mitäs ne on kysynyt siit sun silmästä. Se sano: "Aroaa! Ei mitään". Hän oli siellä osastolla hoidettavana ja silmä mustana ja kukaan ei kysynyt siellä mitään. (S2)

Aineistoni sosiaalityöntekijät eivät osanneet sanoa tarkalleen, miten paljon ja miten usein he kohtaavat työssään parisuhdeväkivaltaa kokeneita. Eräs haastateltava mainitsikin, ettei lukumääriä löydy kuin muistista ja arvioina, sillä asi-

akkuuden syytä ei luokitella eikä tapauksia dokumentoida tai tilastoida. Mutta ”paikkakunta kuin paikkakunta”, niin kaikissa kunnissa sosiaalityöntekijät olivat kohdanneet parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia, vaikka sekä tapausten lukumäärät että esiintymistiheydet vaihtelivat eri toimistoissa.

Ku mä oon ollu useammassa kunnassa töissä, et se nyt tietysti vaihtelee kunnittain aika paljon, että täällä maaseudulla nyt sitten harvemmin, mutta no tää [kunta] taas sitten näyttäytyy siinä valossa, että täällä nyt on näitä tapauksia sitten, vaikka oon ollut vasta vähän aikaa töissä, niin lukumääräisesti muutaman kuukauoen aikana, sekä uusia että sitten näitä tämöisiä vanhoja, mitä on käsitelty ja et ollu esillä, niin niitä on ollu sitten jo normaalia enemmän mitä näissä muissa lähikunnissa, mun mielestä. (S14)

Monille työntekijöille väkivaltaa kokeneiden kohtaaminen ei sisällynyt jokapäiväisen työhön, se tulee harvoin esille eikä silloin ”joudu jatkuvasti kasvotusten niitten asioitten kanssa”. Perheväkivalta voi nousta esille kausittain niin, että esimerkiksi kuukauden sisällä tulee pari kolme tapausta, mutta sitten saattaa kulua vuosikin ennen seuraavaa. Joku oli kohdannut yhden tapauksen vuodessa tai pari-kolme koko työuransa aikana, jotkut muutaman vuodessa, kymmenen vuodessa tai vuosien varrella.

Sanotaanko ehkä viiden viime vuoden aikana, ni aika useitakin. Lukumääriä en osa sanoa ihan, mutta ehkä semmonen viis vuodessa ainakin. (S2)

Kyllä niitä muutamia varmaan vuodessa, vois sannoo, tietysti pieni kunta, mut että ne, mitkä esimerkiksi meille asiakkaina sitten tulee, niin eihän kaikki ees tule sen asian takia. Sieltä jotenkin muuten nousee esille. Kyllä niitä varmasti ihan muutamia vuodessa on, joita pullahtellee. (S16)

Kun sosiaalityöntekijät alkoivat kiinnittää huomiota lähisuhteissa tapahtuvaan väkivaltaan, saivat tietoa ilmiöstä ja ymmärsivät väkivallan ja sen seuraukset sosiaaliseksi ongelmaksi, niin parisuhdeväkivaltaa oli myös alkanut näkyä enemmän, toistuvasti ja jatkuvasti. Jotkut haastateltavat kertoivat, että parisuhdeväkivalta saattaa olla esillä joka viikko, useita tapauksia yhtä aikaa tai olla koko ajan pinnalla, sillä tapauksen kanssa työskentely voi kestää pitkään yhtäjaksoisesti tai nousta aina uudelleen esille ennen kuin siihen löydetään jokin ratkaisu. Väkivaltatyö voi olla siten jokapäiväistä työtä.

On se täällä tavallaan joka viikko jotenkin pinnalla. Tälläkin hetkellä ainakin kolme akuuttia ja nyt tuli ilmoitus poliisilta. Mennään huomenna käymään kotona. (...) On meillä tälläkin hetkellä ussempi perhe täänkin kokosessa [kunnassa]. Ni eihän me tietä kuin ihan murto-osa, tulee ne räikeimmät vaan tänne. (...) Meillekin kuitenkin tulee niitä räikeitä tapauksia joitakin vuodessa, niin ne on tosiaankin sellaisia selkeitä, että niissä on jatkunut hirveen kauan. Ei ne tuu ensimmäisen lyönnin jälkeen tänne. (S6)

Sosiaalityöntekijät kohtaavat useimmiten fyysistä väkivaltaa kokeneita naisia. Heidän kokemuksensa mukaan sosiaalitoimistoon tulee kaikista vaikeimpia ja vaativimpia tapauksia ja monesti akuuteissa kriisitilanteissa. Mutta myös muissa asiakassuhteissa, kuten esimerkiksi lastensuojeluperheissä, voi tulla ilmi kauan kestänyttä fyysistä ja henkistä väkivaltaa. Siitä saattaa alkaa väkivallan ehkäisemiseksi työskentelyprosessi, joka voi kestää jopa vuosia.

Kuka tahansa meistä

Parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset ovat sosiaalityöntekijöiden mielestä "tavallisia naisia". He ovat eri-ikäisiä, heillä on erilaiset taustat ja sosioekonominen asema, heitä on monenlaisissa ammateissa, heidän joukossaan voi olla maahanmuuttajia myös maaseudulla. Kysymys ei ole sosiaalisesti huono-osaisten ongelmasta eikä vain muutoinkin sosiaalityön asiakkaista. Kuten Kelly (1996, 82) toteaa, perhe- parisuhdeväkivallalla on lukuisia muotoja ja sitä ilmenee kaikissa sosiaaliryhmissä. Miehet, jotka käyttävät väkivaltaa, ja naiset, jotka kärsivät siitä, ovat sukulaisiamme, naapureitamme, ystäviämme, palvelujen käyttäjiä, asiakkaitamme ja kollegoitamme. Sosiaalityöntekijät olivat kohdanneet erilaisia naisia, jotka olivat joutuneet kokemaan parisuhdeväkivaltaa.

Ihan tavallisia asiakkaita. Ilmiö on ilmiö ja ihan tavallisia ihmisiä. Et niinku ketä tahansa meistä. En tiedä mitään eroa. (S11)

Mä ajattelen, että asiakkaat ovat hyvin erilaisia. Elikkä siellä on todella monessa eri tilanteessa olevia ja monenlaisia, et ihmiset on ihan tavallisia asiakkaita sillä tavalla laidasta laitaan. Vaikee yksiselitteisesti määritellä asiakasta sen perusteella, että on kokenut perheväkivaltaa. Hyvin monenlaisia. (S7)

Väkivaltaisen kohtelun uhriksi joutuminen ei ole riippuvainen naisen ominaisuuksista eivätkä naisen ominaisuudet tai käyttäytyminen ole syy väkivallan käyttöön (Hautamäki 1997, 46). Sosiaalityöntekijöiden kohtaamat naiset olivat saattaneet joutua väkivaltaisen käyttäytymisen kohteeksi yhtäkkisesti, esimerkiksi erotilanteessa, tai he olivat voineet kestää fyysistä ja/tai henkistä pahoinpitelyä vuosikymmeniä. Erityisesti hyvässä sosiaalisessa asemassa olevien naisten kohdalla ja maaseudun harvaan asutuilla alueilla parisuhdeväkivaltaa saattaa pysyä pitkään piilossa kehittyen seurauksiltaan vakavaksi.

Jos on tälleen vähän paremmassa asemassa oleva perhe, heillä on taas se ulkokuoren ylläpito ehkä kuiteski niin tärkeä, että mitä sitten tapahtuu siellä seinien sisässä. Niin, tosi vakavaa, sit se tuleekin kerralla julki kaikki. (S14)

Tää ei oo pelkästään alempien sosiaaliluokkien ongelma ollenkaan, että pahimmat perheväkivaltatapaukset saattavat olla paremmissa piireissä, joissa se muhii pitkään, ne eivät tule esille. Naisen paikka on tietty, siitä ei kannata pullikoida ja kun siihen vielä liittyy 20 lehmää ja 85 ha maata. Ja mitä ne sukulaisetkin sanoo ja mitä ne nyt sanoo siellä. Nää perinteisesti maalla asujat ei ollu asiakkaita ja voi olla, että siellä oli pahimmat pesäkkeet. Että niillä on aina oma ylpeytensä, se perinne, että sosiaalitoimeen ei ainakaan mennä. Se on maaseudulla oikein semmonen, että viimeks sinne. (S3)

Maaseudulla ongelmat voivat kasvaa suuriksi, ennen kuin niihin etsitään yhteiskunnallista ja etenkin sosiaalitoimiston apua (Kröger 1990, 73). Haastatteluvani mainitsivatkin erityiseksi ryhmäksi maatilojen emännät, jotka olivat saattaneet kestää väkivaltaista parisuhdetta jopa yli 30 vuotta yrittäessään selviytyä omin avuin. Erityisesti heidän on vaikea tulla hakemaan apua sosiaalisen asemansa ja tunnettavuuden vuoksi. Maaseudun kulttuuriin kuuluu, ettei sosiaalitoimistoon mennä, on vaan selvittävä omin avuin. Nämä naiset saattavat olla arvostetussa asemassa yhteisössään, luottamushenkilönä valtuustossa, iät ajat

kylällä asuneitten sukujen jäseniä, joilla on korkea sukustatus, joten ”heijän on hirvittävän vaikea kulissiaan romauttaa (S13)”. Maatila, työ, toimeentulo, avioliitto ja perhe ovat tiukasti sidottu yhteen. Maatiloilla naisen koko toimeentulo ja elämisen ehdot voivat muodostua maataloudesta ja maatilan tuotosta sekä asumisesta tilalla. Miehen nimissä on usein koko omaisuus, sukutila, joka pitää säilyttää. Mies voi näin käyttää taloudellista valtaansa alistaakseen vaimoan. Puolisoilla saattaa olla myös avioehto, joten naisen elintaso romahtaisi, jos hän lähtisi väkivaltaisesta parisuhteesta. Naisella ei ehkä ole muuta ammattiakaan kuin maatilan emäntä. Hän joutuisi jättämään kaiken. Eroaminen ja lähteminen voi tuntua mahdottomalta, vaihtoehtoja ei näytä olevan – vain pysyä ja kestää.

S3: No esimerkiksi, juuri maaseudulla on, otan nyt ihan semmosen selkeän esimerkin, että on tällainen hyvässä asemassa oleva perhe, iso maatalo, joka on tavallaan kylän tämmösiä hyvinvoivia taloja. Ja puoliset molemmat osallistuvat kunnallispolitiikkaan ja ovat sillä tavalla luottamustoimissa. Aina välillä lehdissä kuovat ja silleen. Niin sitten tällainen ihminen tulee ja kertoo, että nyt on pakko tehdä jotain, että en kestä, 20 vuotta olen kestänyt. Ni semmosessa on kynnys ylitetty, aikamoinen kynnys on ylitetty siinä. Ja se on semmosella paikkakunnalla, missä ihmiset tuntevat toisensa, niin kyl se on aika vaikeata, se on aika vaikeata.

RL: Onks sun mielestä vaikeempaa just maaseudulla kuin esimerkiksi kaupungissa?

S3: No en minä tiedä, mä en kaupungissa ole, isossa kaupungissa, ollut sosiaalityöntekijänä, mutta näin ihan maalaisjärjellä ajattelin, että jos asuu jossakin luukussa jossakin kerrostalossa, ja samanlaisia luukkuja on, ihmiset ei tunne toisiaan. Jos menee sosiaalitoimistoon, niin kukaan siellä entuudestaan tunne ja tietää, että vaikka mä siellä kävisin, niin naapurit ei sitä tiedä. Mä luulen, et se ois paljon helpompaa. (S3)

Jos on emäntänä maatilalla ja sit kokee tämmöstä perheväkivaltaa – et tämmösiä asiakkaita on myös ollut – niin kyllä se on valtavan vaikeata se ratkaisun tekeminen ja semmosen ratkaisun tekeminen, että ottaa ja lähtis, koska sinne jää niinku kaikki. Et sinne jää se ansiotyö ja sinne jää se sukutila ja sinne jää kaikki mahdollinen, että todella jää tyhjän päälle. Muutat vuokra-kerrostaloasuntoon ja jäät työttömäksi ja – todella hankalia tilanteita. (S7)

Sosiaalityöntekijät kuvasivat, miten maaseudulla perintömaatiloilla elää vielä pitkälti patriarkaalinen kulttuuri, säännöt, asenteet, arvot ja normit, moraaliset tulkinnat, jotka määrittelevät naisen ja miehen paikan ja roolin – naisen alisteisen aseman (myös Alarinta 1998, 20–21; Scales & Cooper 2001, 114). Patriarkaatti viittaa miesten valtaan määritellä totuuksia ja rakentaa kulttuuria (Veijola & Jokinen, 2001, 91). Esimerkiksi eräs haastateltava oli havainnut, miten pitkässä avioliitossa miehen aiemmin käyttämä fyysinen väkivalta oli ajan myötä ja voimien vähetessä muuttunut henkiseksi väkivallaksi, alistamiseksi ja arjen kontrolloimiseksi. Maaseudulla korostuu myös ympäristön ja suvun mielipiteet. Vanhempien ja appivanhempien käsityksillä miehen ja naisen rooleista perheessä on vielä merkitystä. Vanhat sanonnat, kuten ”miehen kuuluu pitää akat kurissa” tai ”nainen on hellan ja nyrkin välissä”, ovat vielä paikoin käytössä – vitsinä ja totena.

Kestääkö se jotenkin kauemmin piilossa maaseudulla tai onko se kulttuuri semmonen, että nainen on ollut nyrkin ja hellan välissä? (S6)

Vaikka nyt täälläkin jossain maaseudulla, ni sehän hirveen herkästi menee sillee, että jossain asut vähän syrjemässä ja ei ihan heti oo naapurit – mutta täällähän rupee olemaan sellasi taloja varmaan aika paljon. Mistä sieltä kukaan tietää, jos ei nainen missään töissä käy. Voi olla vaikka missä kunnossa vaikka kuinka kauan siellä. (S4)

Maaseudulla naisilla on yleensä tukiverkostoja, pitkäaikaisia tuttuja ja naapureita ja myös sukulaisia asuu lähellä. Verkostoilla voi olla tärkeä merkitys sekä naisten ja lasten turvallisuuden tuojana että väkivallan vähentämisessä (Kelly 1996, 67–68). Haastateltavat mainitsivatkin, että maaseudulla naiset pakenevat väkivaltaa ensisijaisesti naapuriin ja ystävien luokse. Maaseudun autioituminen on kuitenkin aiheuttanut sen, ettei naapureita saata olla lähimaillakaan. Perheet elävät eristyneinä eikä huuto kuulu naapuriin. Mihin voi päästä pakoon? Vaikka naisella olisikin välittäviä ja huolehtivia sukulaisia ja tukiverkostoja, parisuhdeväkivalta voi tuntua niin hävettävältä ja vaikealta asialta, ettei siitä voi puhua. Muut ihmiset eivät ehkä uskoisikaan todeksi, vaikka puhuisi, ”et jos se väkivallan tekijä on hirveen miellyttävä ja sosiaalisesti lahjakas tai vaikutusvaltaisessa asemassa. (S6)”. Sukulaiset, naapurit ja ystävät voivat ihmetellä, miksi nainen lähtisi, kun hänellä on niin hyvä mies. Lähipiiri voi myös aavistaa tai tietää väkivallasta, mutta siihen ei haluta sotkeutua, koska se ei kuulu muille ja ainahan sitä on ollut. Ilmiantaja voi joutua myös uhkailun kohteeksi ja suljetuksi yhteisöstä. Maaseutuympäristössä emännät ovat kuin tilivelvollisia asioistaan, ainakin sukulaisilleen. Nainen voi jäädä ilman koko verkostonsa tukea, jos ympäristö ei ymmärrä miten vaikea tilanne voi olla. Irtautumiseen ja uuden elämän etsimiseen vaadittaisiin valtavat voimavarat ja tukeva läheisverkosto, joka ei juoruile pahanilkisesti eikä moralisoi.

Itä-Suomen lääninhallituksen Naisiin kohdistuvan väkivallan -ehkäisyprojektin raportissa (Kainulainen 2002, 15) kuvataan sosiaalityöntekijöiden kokemuksia siitä, miten väkivaltaa kokeneiden maaseudun naisten on vaikea hakea apua: jotkut naiset olivat ottaneet yhteyttä toisen kunnan sosiaalityöntekijään kysyäkseen neuvoa, mistä saisi apua parisuhdeväkivaltaan. Maatilojen emännät eivät halunneet edes kysyä asiasta omasta kunnasta, koska pelkäsivät anonymiteetin menettämistä ja häpesivät tuttujen edessä. Vaikeaa ja häpeällistä asiaa ei haluttu kertoa ja selvittää tutun tai naapurissa asuvan työntekijän tai mahdollisesti vielä sukulaisen kanssa. Haastattelemani sosiaalityöntekijät olivat myös havainneet, että monet väkivaltaa kokeneet eivät halua asioida omalla paikkakunnalla, vaan hakeutuvat kaupunkiin erityispisteeseen, jossa on tuntemattomana helpompi puhua sekä välttää juoruja ja vihjailuja (myös Green 2003, 214).

Parisuhdeväkivallan yleisyys sai jotkut haastateltavani pohtimaan myös sitä, että naisvaltaisella alalla sosiaalityöntekijöiden joukossa voi olla myös parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia – kuka tahansa meistä.

Varsinkin, jos ajatellaan naisvaltaisilla aloilla, niin voi olla, että myös sillä työntekijällä itsellään on niitä väkivaltaisista kokemuksia. Voihan hänen oma mies olla väkivaltainen tai siellä on jotain, ku se on niin yleistä kuiteskii. (S1)

Et on joku työntekijän oma [väkivalta]tilanne meneillään, niin ei sit hirveesti kuule, vaikka asiakas antaisi vinkkejäkin, ni ei kuule. Tai sit sanoo jotain sellaista, et ei se ainakaan enää toistamisen ota puheeksi. (S2)

Haastateltava viittaa sitaatissa työntekijöiden omakohtaisiin kokemuksiin väkivallasta, miten se voi estää asianmukaisen työskentelyyn. Jotkut työntekijät mainitsivatkin, että omat väkivaltakokemukset pitää olla käsitelty, jotta jaksaisi

ja pystyisi näkemään, ymmärtämään ja auttamaan parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia. Muutoin työntekijä voi lähteä mukaan uhrin tai tekijän väkivallan vähättelyyn, kieltämiseen ja vastuun ulkoistamiseen. Väkivaltaa kohdattaessa hän saattaa tunnistaa myös oman väkivaltaisuutensa. On helpompaa olla näkemättä väkivaltaa. (vrt. Holma 2005, 167.)

Tunnistaminen

Perhe- ja parisuhdeväkivallan salaisuusluonteen johdosta sosiaalityöntekijöiden on vaikeaa tai jopa mahdotonta tunnistaa asiakastyössä väkivaltaa kokeneet, jos nämä eivät kerro siitä. Parisuhdeväkivallan kohteeksi joutuneet naiset ovat samanlaisia asiakkaita kuin muutkin naiset eikä väkivallan seurauksia voi nähdä, ellei ole suoranaisia pahoinpitelyn jälkiä tai vammoja näkyvillä, kuten mustelmia ja ruhjeita kasvoissa ja käsivarsissa tai hiuksia revitty. Sosiaalityöntekijät olivat saattaneet nähdä toistuvasti jälkiä, mutta useinkaan pahoinpitelyn jäljet eivät näy. Monesti tilanne on mennyt jo ohi ja vammat parantuneet, kun nainen tapaa sosiaalityöntekijän. Pahoinpitelijä voi myös kohdistaa lyönnit paikkoihin, jotka eivät ole näkyvissä tai joihin ei jälkiä jää. Naiset peittelevät myös jälkiä meikeillä ja vaatteilla. Yrittäessään salata tapahtunutta naiset keksivät muita syitä, ”ihmeselityksiä mustaan silmään”: milloin siihen on osunut kaapin ovi, milloin hän on pudonnut saunan lauteilta tai kerrossängystä, kaatunut ammeessa, milloin miehen käsi on vahingossa heilahtanut. Kun epämääräisiä selityksiä tulee toistuvasti tai kun vamma tai jälki ei vastaa kertomusta, alkavat työntekijät ihmetellä ja epäillä pahoinpitelyä.

S4: Tavallaan sitten, että ois ihan näkyvillä, että kun on jotain mustaa silmää tai suunnilleen jotain ihan ruhjeita näkyvillä naamassa, mikä sitten, jos esimerkiksi kesällä, jos on vähemmän vaatetta. Mutta että eihän, harvemminhan niit sellasii on, nehän peitellään.

RL: Et muuten ei ulkoisesta olemuksesta havaitse?

S4: Mie en ainakaan pysty – voihan se monta kertaa kato olla, että ihmettelee, että mikä on, mutta et ei pysty sitä lukeen mikä se on. (S4)

Parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset eivät välttämättä ole varsinaisen sosiaalityön asiakkaita, mutta pienissä kunnissa yksi ja sama työntekijä voi hoitaa esimerkiksi päivähoitoasiat, lapsen elatusta ja huoltoa koskevat sopimukset sekä lastenvalvojan tehtävät. Sosiaalityöntekijä kohtaa naisia monenlaisten asioiden yhteydessä, sillä hänen tehtäväkuvaansa kuuluvat ”kaikki asiat ja kaikki voivat tulla (S13)”. Jos parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset ovat käyneet sosiaalityöntekijän luona muissa asioissa, niin ajan myötä työntekijälle saattaa herätä aavistus, että kaikki ei ole kohdallaan.

Esimerkiksi tämmönen: kerran oli semmonen asiakas, ihmeteltiin, ku ei koskaan pysyny kursilla eikä missään työpaikoissa kuin muutaman päivän, ja me vaan alennettiin perusossaa ja muutenkin. Sitten kävi ilmi, että siinä onkin hirveen mustasukkainen puoliso, että tämmönen henkinen väkivalta taustalla. En mä muista, miten se tuli esille, jotenkin sitten, kun aina vaan myö kiristettiin, kun ei ymmärretty. Aina asia ei oo sellainen miltä se näyttää. (S6)

Ruumiissa olevien ulkoisten merkkien lisäksi sosiaalityöntekijät olivat huomanneet myös muita viitteitä siitä, että asiakas on voinut olla fyysisen tai henkisen väkivallan kohteena. Naisen elämä alkaa ehkä näyttää jotenkin hyvin surkealta ja onnettomalta. Epäily voi syntyä, jos nainen selittelee asioita monisanaisesti, puhuu ja käyttäytyy ristiriitaisesti, korostaa epäoleellisia asioita tai jotenkin vähättelee itseään parisuhteessa. Esimerkiksi naisten hakiessa toimeentulotukea miehestä ja perheestä puhumista pitää varoa sanoja tarkkaan asetellen. Pelon ilmapiiri ja voimakas salailu leimaa asiointitilannetta. Joskus mukana oleva mies hallitsee ja kontrolloi naisen puhetta: ”Näki, miten vaimo käpristyi ihan siihen paikkaan (S13)”. Sosiaalityöntekijä voi alkaa myös ihmetellä, jos nainen ei toistuvasti tule toimistoon sovitulla ajalla eikä häneen saa yhteyttä tai hän ei saa lainkaan asioida yksin. Seuraavassa on esimerkkejä siitä, kuinka sosiaalityöntekijät kuvasivat tunnistamisen vaikeutta:

Mutta täytyy sanoa, että mulla itselläni on kyllä harjaantumista vielä siinä, että oppisi niitä kaikkia merkkejä lukemaan, et varmaankin jostakin salailusta esimerkiksi pitäis ymmärtää. Jos perheen tällaista arkea kuvataan, niin useinhan siinä sosiaalinen kenttä on hyvin rajoittunutta: ei voi tulla kylään, lasten ystävät ei voi tulla kylään Et nää hyvin moninaisista merkeistä sen varmaan sitten oppisi näkemään. Et usein täs työssä vaan on aika kiire, et täytyy se valitua sanoa, niinku mä alussa totesin, että tehtävää ei oo helppo. (S8)

Tietyistä tavoista, miten nainen kertoo tilanteesta, jos joku tulee ensimmäistä kertaa hakemaan toimeentulotukea, ei siinä tietenkään. Mutta sitten, kun työskentely on jatkunut jo pitempään. Niin sit he aina vähän enemmän kertoo siitä perhe-elämästä ja jotain lausahduksia tai jotain tapaa millä he puhuu asioista. Et varmaan se tulee siitä, ku on kuiteskii kolme vuotta kuunnellut näitä tarinoita ja tavallaan tunnistaa, että miten se perheväkivalta alkaa, että just mustasukkaisuutta ja tämmösiä asioita, että ehkä sieltä sitten poimii tai herkemmin kuuntelee niitä kohtia. (...) Kun tuntosarvet on herkkänä, niin sitä pystyy aistimaan ja ymmärtämään sieltä rivien välistä. Et tavallaan se oli semmonen aavistus ja rivien välistä lukeminen. (S1)

Monipuolinen havainnointi on tärkeätä väkivallan tunnistamiseksi. Työntekijä tarvitsee herkkyyttä, ”pitkät tuntosarvet”, havaitakseen pieniäkin merkkejä asiakkaan puheessa, käyttäytymisessä ja olemuksessa. Pitemmissä asiakassuhteissa sosiaalityöntekijät oppivat tunnistamaan erilaisia viestejä ja vihjeitä, jotka voivat viitata parisuhdeväkivaltaan ja he voivat sitten myös kysyä asiasta. Työntekijöiden havaintojen mukaan pitkään väkivaltaisessa suhteessa eläneistä naisista voi joskus nähdä traumatisoitumisen merkkejä (vrt. Säävälä ym 2006, 21): avuttomuutta, toivottomuutta, ahdistuneisuutta, alistuneisuutta, masennusta tai epätodellinen olo. Sosiaalityöntekijät näkivät joskus väkivaltaa kokeneissa naisissa myös hyväksikäytetyn olemuksen: naiset saattoivat olla toista ihmistä tarkkailevia, tilanteita ennakoivia, väsyneitä, arkoja ja pelokkaita. Heillä saattoi esiintyä tai asioiden salailua ja välttelyä. He eivät ehkä jaksaneet huolehtia itsestään ja lapsistaan. Alkoholi- ja lääkeaineiden väärinkäyttö saattoi myös lisääntyä väkivaltaisen kohtelun seurauksena (vrt. Koko perhe kierteessä 2007, 11). Voidakseen oppia tuntemaan paremmin asiakkaitaan jotkut työntekijät pitivät tärkeänä käsitellä itse toimeentulotukiasioita ja kohdata asiakkaita henkilökohtaisesti.

Sosiaalityöntekijät eivät aina huomaa vihjeitä väkivallasta, joskus se on mahdotonta, mutta eivät he aina haluakaan eivätkä jaksakaan nähdä. Jos tilanne ei

ole akuutti eikä nainen tule suoraan pyytämän apua, työntekijä saattaa vältellä pahoinpitelyn merkkejä eikä ole huomaavinaan vihjauksia ja asia menee ohitse. Kun ei ole aikaa eikä resursseja, niin ei jaksu puuttua siihen. Kaiken sen laaja-alaisen työn ja kiireen keskellä voi tuntua, että kunhan saan nämä rutiinit hoidettua, kaikkea muuta on niin paljon. Rutiinien ja liukuhihnamaisen työn keskellä ei ole voimia pysähtyä ja tarttua vaikeaan asiaan. Yksin työtä tehdessä ei voi jakaa asioita, siirtää työtoverille tai saada tukea toisilta. Epäusko omiin kykyihin ja pelko yksin jäämisestä asian kanssa voi estää myös asiaan puuttumisen (Holma 2005, 168).

Jos on hirveen tiukka aikataulu ja valtava määrä asiakkaita, niin voi olla, että se menee semmoseksi liukuhihnatyöskentelyksi, että siinä ei ehkä ole niin hanakka tarttumaan. (S3)

Joskus on, tosiaan et sä oot kauheen kiireinen ja väsyne, ni vaikka sie tunnistat sen, että nyt tästäkin pitäis jutella, ni ennemminkin sie vaan ohitat sen, et sen takia vaan, et sie et vaan jaksu lähteä siihen puuttumaan. Et vaikka sie tajusit sen, että aha, nyt tää on sellanen juttu. Sinä vaan jatkat ja jatkat. Siis varmaankin siinä on enemmänkin kysymys, minusta miulla aineskii on kysymys, varsinkin just, kun oon nyt ollu hirveen väsynyt jotenkin joulun jälkeen, ettei yksinkertaisesti jaksu. Ei yksinkertaisesti. Tuntuu, että on niin tarpeeksi kaikkee muutakin, niin ei jaksu sitten yhtäkkiä ottaa taas joku uus asia, taas joku lisäasia. Ei siinä oo kysymys sinänsä siitä, et ei voisi, eikä pystyis, vaan ihan siitä jo jaksamisesta, että se on varmaan nyt tällä hetkellä, must tuntuu, et ois just tämmönen tilanne. Et sit taas, kun sais kunnon loman piettyä, ni voi olla, et sen jälkeen sit taas ottaa paljon hanakemmin. (S4)

Työntekijän asenteet ja käsitykset voivat vaikuttaa siihen, miten hän näkee, kuulee ja ymmärtää asiakasta. Jotkut haastateltavat pohtivat asiaa todeten, että työntekijän kohdatessa asiakkaan toistuvasti samanlaisessa tilanteessa ilman, että apua olisi otettu vastaan tai avusta olisi ollut mitään näkyvää hyötyä, hän voi kyynistyä, turhautua, alkaa vähätellä ongelmaa eikä ole huomaavinaan asiakkaan avunpyyntöä.

Joskus vähättelee tai ajattelee, että ei toi nyt puhu totta tai se liioittelee, että ei tää nyt niin vakavaa varmaan, että noillahan nyt on ollu tommosta elämää koko ajan, että kannattaaks tässä nyt ruveta hirveesti taas neuvomaan. (...) Joku tämmönen asenne saattaa sitten olla – en mie nyt sanois, että miulla sitä nyt on hirveesti, kyl mie oon yrittäny. (S14)

Jos hirveen monta kertaa saman ihmisen kaa, niin menee iteltä usko siihen, et ei se. Ja sit saattaa silti seuraavalla kerralla olla hänelle se viimeinen pisara, että hän lähtee. (S18)

Sosiaalityöntekijät tunsivat olevansa ristiriitaisessa tilanteessa, jos eivät usko asiakkaan todelliseen yhteistyöhaluun ja muutoksen mahdollisuuteen ja samalla tuntevat velvollisuudekseen aina jaksaa lähteä alusta, uudelleen ja uudelleen, vaikka asiakas olisi monta kertaa hylännyt tarjotun avun (vrt. Holma 2005, 168). Koskaan ei tiedä, milloin ja minkälaista apua asiakas on valmis ottamaan vastaan; milloin ja mikä on se viimeinen pisara, joka saa aikaan muutoksen asiakkaan elämässä ja ajattelutavassa.

Puheeksi ottaminen

Haastateltavat olivat kokeneet, että parisuhdeväkivallasta kertominen on vaikeaa ja avun hakemisen kynnyks korkeaa, joten kynnyksen ylittäminen voi viedä

vuosia (ks. Koski 1999, 51). Sosiaalityöntekijät katsoivat, että heille, kuten muillekin viranomaisille, kuuluu tällöin vastuu vaikean asian ottamisesta puheeksi ja käsittelyyn. Ilmiön tunnistamisen ja auttamisprosessin kannalta on tärkeää, että työntekijät osaavat ja uskaltavat kysyä väkivallasta.

Se kuuluu mun työhön ja se on mun velvollisuus. En mä voi sitä ohittaa. Koska jos mä haluan tätä työtä tehdä, niinku mä näen, että sitä pitäis tehdä, niin se on kokonaisvaltaista työtä. Jos tänne tulee raha-asioita hoitaan joku, jolla on mustelma tuossa ja toinen täällä, niin mun täytyy siinä kysyä, että onko sulle sattunut jotain. (S3)

Työntekijät näkivät, että heidän tulee puuttua tilanteeseen aktiivisesti ja rohkeasti, etteivät pahoinpidellyt jää yksin. Aktiivinen puuttuminen tarkoittaa huolen ottamista puheeksi ja käsittelyyn pientenkin vihjeiden pohjalta sekä puhumaan rohkaisemista. Työntekijät kysyvät väkivallasta suoraan yleensä myös lasten huolto- ja tapaamissopimusten ja lastensuojelun yhteydessä. Pienen kunnan sosiaalityöntekijät tekevät kokonaisvaltaista työtä ja tuntevat suuren osan kuntalaisia sekä työnsä puolesta että yksityisesti, joten sosiaalityöntekijöiltä vaaditaan eettistä pohdintaa, miten he käyttävät epävirallista tietoa, ”kuulupuheita” ja kahvipöytäkeskusteluja perheen sisäisestä väkivallasta. Pienessä yhteisössä kaikki tietävät perheen salaisuuden, mutta sitä ei olla näkevinään, sitä naureskellaan tai siunaillaan, sitä ei pidetä vakavana, siitä ei puhuta julkisesti eikä asianomaisille, varsinkin jos on kyseessä näkyvässä asemassa olevat henkilöt. Sosiaalityöntekijöiltä vaaditaan aktiivisuuden ja avoimuuden lisäksi erityistä tahdikkuutta ottaessaan asian puheeksi.

Ettei nyt suoraan sano, että saaks sie turpiis, vaikka perjantaisin tai millon, vaan että onks semmosia tilanteita, että sitä tarvi pelätä sitä miestä, ku se ottaa viinaa tai onks se rähinäviinaa, mitä se ottaa tai ihan näin, että useimmathan lähtee sit kuitenkin kertomaan. Herkällä korvalla jos pystyy kuuntelemaan, niin sieltä sit jotenkin voi poimia. Siis sillä tavalla puuttuu, et ottaa se esille ja tuuva se esille, että sitä ei saa tehdä, että se on rikos ja ihan nämä asiat, ottaa puhheeks. (S16)

Epäilyjen herätessä sosiaalityöntekijät kysyvät väkivallasta joko suoraan tai aluksi johdatellen ”kautta rantoin” riippuen asiakkaan tilanteesta. Jos naisella on näkyviä jälkiä, jotkut sosiaalityöntekijät saattavat kysyä onko nainen kaatunut tai loukkaantunut tapaturmassa. Monet työntekijät kertoivat kuitenkin esittävänsä suoraan kysymyksen: Lyökö miehesi sinua? Onko teidän perheessä väkivaltaa? Miten se ilmenee? Jos perheessä on lapsia, työntekijät selvittävät, onko väkivalta kohdistunut lapsiin tai ovatko nämä olleet todistamassa pahoinpitelyä. Työntekijän pitää osata olla kuitenkin hienotunteinen ja varovainen sanoissaan, ihminen ei ole aina avoin kaikista herkistä asioista puhumaan ja voi mennä lukkoon. Useilla työntekijöillä oli käsitys, että pahoinpidelty nainen haluaa, että väkivalta otetaan puheeksi ja asiasta kysytään suoraan. Myös Paavilaisen perheväkivaltaa koskevissa tutkimuksissa perheenjäsenet toivoivat työntekijöiden puhuvan perheväkivallasta kuten muistakin, tavallisemmista asioista ja kysyvän suoraan siitä (Paavilainen & Pösö 2003c, 85). Kun työntekijä ottaa väkivallan puheeksi, ”nainen pääsee kertomaan tarinansa – padon takana se vaan odottaa, et kysy multa”.

Jos mä jostain alan epäillä, ni sit mä kysyn niitä suoria kysymyksiä tai sitten jotenkin kautta rantoinikin, et pääsen siihen aiheeseen käsiksi. Mutta se vaatii sen luottamuksellisen suhteen ja ei se välttämättä, jos asiakas ei ite tule hakemaan siihen apua, niin ei se edes ensimmäisellä tai toisella tapaamiskerralla tuu esille. Saattaa olla vuodenkin. (S6)

Koska se on mun mielestä ihan sen ilmiön tunnistamisen ja sen prosessin aloittamisen kannalta ensiarvoisen tärkeätä, että viranomaisena osaa kysyä ja ihan reilusti kysyy: Onko teidän perheessä perheväkivaltaa? En tälle suoralta kädeltä muista varmaan kuin yhden naisen, joka on sanonut ite, että mies lyö. Jos ei sitä itekkin tuo, viranomaisena, siihen tarjolle, että onko – ja ei niinkään viranomaisena vaan ihmisenä ihmiselle – että miten se ilmenee. Et osaa kysyä, mitä sitte tapahtuu, toinen pääsee kertomaan tarinan. (S11)

Työntekijän avoimuus heijastuu myös asiakkaaseen ja tämä huomaa, että asiasta voi puhua. Jos väkivalta tuntuu asiakkaasta häpeälliseltä ja salattavalta asialta eikä työntekijäkään uskalla nähdä ja kysyä siitä, väkivallasta tulee uhrille kaksinkertaisesti hävettävä asia. Jos viranomaiset kääntävät selkensä ja sulkevat silmänsä väkivallalta välinpitämättömällä ja ymmärtämättömällä käyttäytymisellään, annetaan samalla väkivallan tekijälle mahdollisuus jatkaa väkivaltaa. Väkivalta jää perheen salaisuudeksi. Jotkut sosiaalityöntekijät tunnistivat itsessään kehittämisen paikan lähteä rohkeammin kysymään ja tarttumaan avoimesti väkivaltaan, ei painostamalla eikä pelotellen vaan ymmärtäen, suoraan kysyen, avoimesti puhuen, mutta sensitiivisesti ottaen naisen tilan ja tunteet huomioon. ”Vaikeiden asioiden puheeksi otto, siitähän on kysymys, se, mistä kaikki lähtee. (S19)”.

Asiakkaaksi tulo – viimeinen pisara?

Maaseutukulttuuriin on pitkälti kuulunut selvitä ongelmista itse ilman viranomaisten apua. Pienillä paikkakunnilla, missä kaikki tuntevat toisensa, koetaan sosiaalitoimen asiakkuus kaikkein leimaavimmaksi, kuin ”toisten armoille joutumiseksi” (Reinikainen 2003, 43). Haastateltavani olivat huomanneet, että terveyskeskus ja terveydenhuolto mielletään sosiaalitoimistoa normaalimmaksi ja tutummaksi paikaksi avun hakemiselle parisuhde- ja perheväkivaltaan, varsinkin jos on fyysisiä vammoja (ks. Heiskanen ja Piispa 1998). Sosiaalityöntekijöiden mukaan sosiaalitoimistoon tuleminen on yleensäkin ihmisille vaikeaa ennakkoluulojen ja -käsitysten sekä leimaantumisen pelon vuoksi (myös Kempainen ym. 1998, 58). Eräs koko ikänsä pienellä paikkakunnalla asunut haastateltava oli kuitenkin kokenut, että maaseudulla sosiaalitoimisto voi olla monelle ainoa paikka, josta neuvoa voi kysyä omiin ja toisten ongelmiin.

Kun on pitkään tehnyt työtä, niin asiakkaat tuntee ja sosiaalitoimisto on pienessä kunnassa se paikka mihinkä tullaan kertomaan asia kun asia, että tästä ohjataan eteenpäin. (S15)

Harvat lähtevät kuitenkaan hakemaan apua parisuhdeväkivaltaan sosiaalitoimistosta – eikä ainakaan ensimmäisen lyönnin jälkeen. Sosiaalitoimistoon tuleminen vaikeuttaa myös auttamistyöhön liitetty kontrollin ja vallankäytön leima. Tutun sosiaalityöntekijän luo ei silloin tulla, ei haluta paljastaa hävettävää asiaa, ellei ole pakko. Perheen kulissit voisivat romahtaa.

Mutta ei sosiaalityöntekijä oo varmaan ihan se ensimmäinen ihminen johon on yhteydessä siitä asiasta, että varmaan lääkäri on kuiteskii varsinkin tämmösellä pienellä paikkakunnalla. Koska sitä varmaan on vielä korkeampi kynnyks lähteä hakeen apua, ku on pienestä paikkakunnasta kyse, koska meidänkin sosiaalityöntekijät, ni melkein kaikki asuu ja työskentelee samalla paikkakunnalla elikkä käydään kaupassa, ollaan harrastuksissa, niin ne voi olla just ne henkilöt sitten, jotka tarvii sitä apua. Niin on korkea kynnyks sit lähteä. (S1)

Monilla työntekijöillä oli kuitenkin kokemuksia myös siitä, että uhri tulee hakemaan apua myös omasta aloitteestaan. Asiakkaat voivat olla hyvin eri vaiheessa väkivallan kierteessä ja avun tarvekin on silloin erilainen. Joku asiakas voi tulla kysymään neuvoja miten pitäisi toimia, jos haluaa irrottautua väkivaltaisesta suhteesta, mitä siitä seuraa, uskaltaako lähteä ja millä tavalla. Monet miettivät lähteäkö vai ei tai joku on jo päättänyt irrottautua suhteesta. Joku toinen on jo lähtenyt ja tarvitsee apua käytännön asioiden järjestelyihin. Havahduttaminen ymmärtämään, että väkivalta vaan jatkuu ja raaistuu hengenvaaralliseksi, voi saada kääntymään sosiaalityöntekijän puoleen. Jos pahoinpitely kohdistuu lapseen, se on yleensä viimeinen pisara. Tilannetta ei kestä enää. Lasten hätä saa hakemaan apua, äitiys tavallaan herättää näkemään.

Ne on tavallaan eri vaiheissa. Että voi olla semmosia, jotka on ihan siinä alussa, et miettii sitä väkivalta-asiaa, sitä ilmiötä, mitä kaikkea heidän arjessa tapahtuu. Ja sit voi olla niitä, jotka on irrottautuneet siitä suhteesta ja tavallaan siinä selviytymässä väkivallasta. Ja sitten voi olla niitä, jotka on siinä keskivaiheella tavallaan, että sekä mies on hakenut apua että nainen. (...) Viimeinen pisara? No varmaan ihan viimeinen, jos on perheellinen, ni se, jos lapsiin kohdistuu väkivalta. Mutta kyllä myös, jos se jatkuu ja jatkuu ja jatkuu ja huomaa, siinä tilanteessa tuntee, et ei oo toivoo, että tää vain jatkuu ja menee pahemmaks. Sitä on kuitenkin tutkittu, että se raaistuu.(S1)

Sieltä jotenkin muuten nousee esille, että lähtee suoranaisesti hakemaan apua esimerkiksi meiltä, ni siihen on tämmönen perhetilanne. Niin se tulee kyllä jotenkin ehkä lastensuojelun kautta tai jonkun, voi olla, että ihan toimeentulotuen asiakkuudenkin pohjalta, et ruvetaan sit selvittää. (S16)

Aineistoni sosiaalityöntekijät olivat havainneet, että parisuhdeväkivaltaa kokeneet tulevat useimmiten sosiaalityöntekijän luo muiden asioiden vuoksi, esimerkiksi lasten ja nuorten ongelmien, päihdeongelmien tai toimeentulotukiasioiden yhteydessä. On saattanut syntyä pitkäkin asiakkuus ja sitten väkivalta tulee esille työntekijän aavistuksena, tunnistamisena ja suoraan kysymänä. Sosiaalityöntekijä voi kohdata väkivaltaa kokeneen naisen myös avioerotilanteissa ja lasten huoltoa ja tapaamista koskevien sopimusneuvottelujen yhteydessä.

Huoltoriitakysymyksissä must se on käytäntönä jo nykyisin, että niis kysytään väkivallasta, ihan semmonen työtapa, et siit kysytään samalla tavalla kuin jostain muustakin asiasta ja sit mulle alkaa tulla semmonen hytinä, joku mikä lie, tuntumaan, että mistä se sitten tuleekaan, kun näkee pariskunnan, kun on tavattu, et hottaa, että tehdäänkö näin, että tavataankin erikseen. Paljon on sitten tehty, että tavataan, varmistetaan ainakin se mahdollisuus, että äiti voi puhua yksinään. Mut se tulee ihan työkäytäntöinä ja siitä et kysyy avoimesti. (S2)

Erokriisi voi olla laukaiseva tekijä väkivaltaiselle käyttäytymiselle. Eron jälkeen lasten tapaamiset voivat vaarantua väkivallan vuoksi, jolloin tarvitaan sosiaalityöntekijän järjestämiä turvallisia lasten ja vanhemman tapaamisia. Sosiaalityöntekijöiden asiakkaina on myös lastensuojeluperheitä, joissa väkivalta tois-

tuu, ”näitä mistä nyt tietää, että se toistuu ja toistuu tai voi olettaa, että se tulee tapahtumaan uudelleen, tavallaan sen osaa jo arvata. (S14)”.

Pahoinpidellyt naiset voivat tulla sosiaalitoimistoon myös akuutissa kriisissä. Näissä tapauksissa väkivaltaa on voinut jatkua vuosikymmeniäkin, pahentuen hengenvaaralliseksi. Väkivaltatilanne voi olla myös ensimmäinen ja paha. Asiakkaat tulevat silloin usein poliisin tai lääkärin kautta. Pahoinpitelijä on ehkä aseiden kanssa uhkaillut kotona ja poliisit on hälytetty paikalle. Nainen on mahdollisesti joutunut pahoinpitelyn seurauksena turvautumaan ensiapuun ja sairaalahoitoon, josta hänet voidaan ohjata sosiaalitoimistoon. Joskus nainen on joutunut pakenemaan turvakotiin ja sitä kautta siitä tulee sosiaalitoimiston asia.

On tapahtunut tällainen väkivaltatilanne, joka on sille naiselle ollu se viimeinen pisara eli-kä hän on epätoivoinen tai sillä tavalla epätietoinen, että miten pitäisi toimia. Ja yleensä he on siinä tilanteessa valmiita tekemään sille asialle paljonkin. Siinä saattaa olla juuri tää, että hän on tehnyt sen ratkaisun, että muuttaa erilleen ja sit tarvitsee ihan käytännön taloudellista tukea tai muuta. Ne on varmaan semmosia aika tyypillisiä, et on tapahtunut juuri jotakin, mikä on sille naiselle ollu se viimeinen pisara. (S7)

Kyllä se vaatii ihan hirveitä ponnisteluja ihmiseltä lähtee sitten, kun sitä ajattelee. Vaikka 20 vuotta oot ollu sen kanssa. Tottunu vaan tällaseen, että joka viikko tulee turpaan – suunnilleen. Ennen kuin se menee sit niin graaviksi, että siin tosiaan tapahtuu jotain ihan oikeesti niin vakavaa, että sit siinä ei enää. (S4)

Sosiaalityöntekijät puhuivat siitä miten ilmaistuun avun tarpeeseen, erityisesti kriisitilanteessa, pitää puuttua heti, jotta avun hakemisen herkkyyaika ei mene ohi eikä tapausta ”paineta villasella”.

Oleellisinta onkin tällaisissa kriisitilanteissa hyödyntää se kriisitilanne, koska silloin on suurimmat todennäköisyydet saada muutoksiakin aikaan ja jotain liikahtamaan. Että niin päihdepuolella kuin missä tahansa, niin kriisitilanteet pitää kyllä hyödyntää. Tilanne kun pääsee tasaantumaan, niin sitten ei enää, se on sitten menetetty juttu. (S8)

Yhessä tapauksessa oli, että se oli ihan raskaana oleva äiti siinä tilanteessa. Se meni äitiysneuvolaan ja sieltä kautta se tuli meille sitten. Ja kyllä tässä toisessakin, mitä nyt viimeaikoina tässä ollaan töitä tehty, joutui äiti paikkauttamaan itseään. (S5)

Joitakin parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia oli ohjattu sosiaalityöntekijän luo esimerkiksi mielenterveystoimistosta, lääkäristä ja neuvolasta. Erilaisissa viranomaisten yhteistyöryhmissä voi tulla puheeksi epäilyt tai tieto perheen sisäisestä väkivallasta. Sosiaalityöntekijään voitiin ottaa yhteyttä myös erityishuoltopisteistä, joihin nainen tai perhe oli hakeutunut. Erilaisten projektien ja kehittämishankkeiden yhteydessä voi tulla tietoa myös väkivallasta, esimerkiksi Savonlinnan seudun kunnissa poliisin sosiaalityöntekijä ottaa yhteyttä paikalliseen sosiaalityöntekijään kotihälytysten ja havaitun perheväkivallan johdosta.

Aineistoni sosiaalityöntekijät totesivat kuitenkin, että muut viranomaiset ottavat melko harvoin yhteyttä sosiaalityöntekijään naisiin kohdistuvan parisuhdeväkivallan vuoksi, mutta väkivalta voidaan tunnistaa eri viranomaisissa myös lapsia koskevien ongelmien yhteydessä. Lapsista syntyy huoli. Koulusta

tai päivähoidosta voi tulla viestejä ”oireilevista” lapsista, joilla on vaikeuksia ja näin perhe ”joutuu sosiaalityön asiakkaaksi”.

Et ne pahimmat tapaukset, jotka mä tiedän, niitä on salattu todella pitkään ja niistä ei ole haluttu puhua. Aina on ollut joku muu oire, lasten vaikeat oireilut tai joku muu asia, minkä takia on joutunut sosiaalitoimen asiakkaaksi. Se perheväkivalta sitten saattaa selvitä, taustalta paljastua sen jälkeen, kun on pitkään työskennelty perheen kanssa. Kun se on niin salattu asia. (S3)

Mutta ei näissä [näy], valitettavasti just nämä, joilla on tätä statusta, ni niissä kyllä tää helvetti saattaa korkeintaan näkyä sitten lapsissa, jotka ruppee oireilemaan. Että hirveen hyvin he pystyvät, saattaa peittää sitä. (S13)

Sosiaalityöntekijät yhdistivät parisuhde- ja perheväkivallan poikkeuksetta lastensuojeluun silloin, kun perheessä on lapsia. Usein perheväkivalta tulee sosiaalityöntekijälle tietoon nimenomaan lastensuojeluasiana. Toisten viranomaisten yhteydenotot liittyvät huoleen lapsista ja he tekevät lastensuojeluilmoituksen. Poliisi ilmoittaa perheväkivallan vuoksi lapsiperheisiin tehdyistä kotihälytyksistä. Yhteydenotto voi tulla myös koulusta, terveydenhoitajalta, päivähoidosta tai lasten ja nuorten psykiatrisesta toimistosta. Sukulaiset ja naapurit voivat myös olla huolissaan lapsista ja tekevät lastensuojeluilmoituksen, jonka selvittelyn yhteydessä tulee perheväkivalta ilmi. Parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset tulevat sosiaalitoimistoon usein juuri vanhemman roolissa ja lasten kautta.

Haastattelemani sosiaalityöntekijät olivat huomanneet, että naiset lähtevät hakemaan apua ystävän kehotuksesta ja tukemana. Monet maaseudun naiset jäävät kuitenkin yksin eristykseen väkivaltaiseen suhteeseen. Vaikka maaseudulla on vielä olemassa läheisverkostoja, parisuhdeväkivalta on usein asia, joka suljetaan pois eikä siihen haluta puuttua. Sosiaalityöntekijät olivat kokeneet, etteivät tuttavat, naapurit ja sukulaiset kovin helposti ilmoittele viranomaisille havaitsemastaan perheväkivallasta, ”saa vaikka tappaa toisen seinän takana”. Naapureiden asioihin ei puututa, ”niistä ei huudella, kenellekään ei mennä kertomaan ennen kuin on ihan viimeinen pakko, hengenvaara tai vakava loukkaantuminen (S14)”.

Paljonhan on sellasii, mitkä sit todella, ne siin kotonakin, saattaa vaikka minkä näkösiä vammoja olla, niin siellä ne vaan, ei ne mihinkään lähe sieltä. Vaikka nyt täälläkin jossain maaseudulla, ni sehän hirveen herkästi menee sillee, että ku jossain asut vähän syrjemmässä ja sinne ei ihan heti oo naapurit – mutta täällähän rupee olemaan sellasii taloja varmaan aika paljon – mistä sieltä kukaan tietää, jos ei nainen jossain töissä missään käy. Voi olla vaikka missä kunnossa vaikka kuinka kauan siellä (S4)

Kun poliisi on joutunut puuttumaan väkivaltatilanteisiin tai nainen on saanut niin pahoja vammoja, että joutuu menemään lääkäriin, väkivalta tulee väistämättä ilmi ja silloin siihen on mahdollisuus puuttua. Jo se, että perheen salaisuus tulee viranomaisen tietoon ja julkiseksi, voi joskus vaikuttaa väkivallan loppumiseen.

Yhteenvedonomaaisesti voi todeta, että parisuhdeväkivalta näyttäytyi sekä uutena että vanhana asiana sosiaalitoimistoissa. Haastatteleman maaseudun pienten kuntien sosiaalityöntekijät olivat tunnistaneet ja tiedostaneet parisuhdeväkivallan sosiaalisesti ja terveydelliseksi ongelmaksi vasta viime vuosina, noin viiden-kymmenen viime vuoden aikana. Aineistoni ensimmäiset haastateltavat olivat saaneet koulutusta ja olleet mukana kehittämässä perheväkivalta- ja parisuhdeväkivaltatyötä projekteissa, jotka tähtäsivät naiseen kohdistuvan (parisuhde)väkivallan ehkäisyyn. Myös Viola ry:n perustamisella ja toiminnalla oli ollut suuri merkitys sosiaalityöntekijöiden tietoisuuteen naiseen kohdistuvasta parisuhdeväkivallasta erityisesti Mikkelin ympäristön, Pieksämäen ja JJR-seutujen kunnissa. Maailmanlaajuiset, väkivaltaa koskevat sopimukset ja toimenpidevaatimukset sekä sosiaali- ja terveysministeriön ja lääninhallituksen ohjeet ja projektit heijastuivat eteläsavolaisten sosiaalityöntekijöiden tuottamisessa kuvauksissa parisuhde- ja perheväkivallasta sekä väkivaltatyöstä.

Jälkimmäisten haastattelujen sosiaalityöntekijät tähdensivät enemmänkin sitä, että perheväkivaltaa on ollut aina olemassa ja se on näkynyt sosiaalityössä muiden perheongelmien yhteydessä. Kuitenkin he totesivat, että vasta ihan viime vuosina viranomaiset ja kuntalaiset ovat kiinnittäneet erityistä huomiota pari- ja lähisuhdeväkivallan olemassaoloon, yleisyyteen, vakavuuteen ja rikosuonteeseen. Asian esilletuloon näytti vaikuttaneen aueella käynnistynyt Perhe- ja lähisuhdeväkivallan ehkäisyhanke (2004–2007), jossa kehoitettiin kuntia laatimaan pari- ja lähisuhdeväkivallan toimintaohjelma lähisuhdeväkivallan ehkäisystä, väkivaltaan puuttumisesta ja palvelujen kehittämistä. Sosiaalityöntekijöiden kuvauksissa väkivaltatyön kokemuksista saattoi havaita kunakin aikana esillä olleiden koulutuksen ja kouluttajien sekä ohjeiden ja oppaiden opetukset ja mallit. Uudet opit sekoittuivat sosiaalityöntekijöiden ammatilliseen tietopohjaan ja paikallisiin kokemuksiin sekä median, ammattilehtien ja kuntalaisten parisuhdeväkivallasta käymään keskusteluun.

Kaikki haastatteleman sosiaalityöntekijät olivat kohdanneet perhe- ja parisuhdeväkivaltaa, kuitenkin sosiaalitoimistojen välillä oli eroja. Erityisesti pienimpien kuntien sosiaalityöntekijät kohtasivat perhe- ja parisuhdeväkivaltaa kokeneita varsin harvoin, kun taas joissakin kunnissa perhe- ja parisuhdeväkivalta saattoi sisältyä jokapäiväiseen työhön, esimerkiksi lastensuojelun yhteydessä. Näytti siltä, että kun työntekijät osallistuivat projekteihin ja väkivallan ehkäisytyön kehittämiseen, kävivät työkokouksissa ja koulutuksessa ja keskustelivat työyhteisössä asiasta, niin he alkoivat myös kiinnostua asiasta ja kiinnittää asiakastyössä huomiota perhe- ja parisuhdeväkivaltaan. Perheen sisäistä väkivaltaa on kuitenkin vaikea tunnistaa, jos asiakas ei kerro perheen salaisuutta. Parisuhdeväkivallan ehkäisemisessä onkin olennaista, että auttajat puuttuvat rohkeasti asiaan ja kysyvät suoraan väkivallasta: Lyökö miehesi sinua? On tärkeää olla herkkänä pienille vihjeille ja merkeille väkivallan olemassaolosta. Väkivaltaa kokeneille naisille avun hakemisen kynnyks on korkea, mutta maaseudulla se tuntuu olevan erityisen korkea. Sosiaalitoimistot voisivat olla paikkoja, joista apua löytyy, mutta moni nainen ajattelee, että viimeksi sinne, tilanteessa,

jossa kaikki tuntee ja tietää kaikki. Monet naiset ovat salanneet tilanteensa viimeiseen pisaraan saakka, kunnes tilanne on jo hengenvaarallinen tai väkivalta kohdistuu lapseen.

Parisuhdeväkivallan uhriksi voi joutua kuka tahansa meistä. Maaseutu-konteksti luo erityiset puitteet parisuhdeväkivallan ymmärtämiselle ja sen kokemiselle. Maaseudulla vallitsevat miesten ja naisten eriarvoisuutta korostavat kulttuuriset mallit, arvot ja asenteet. Parisuhde- ja perheväkivalta voidaan hyväksyä patriarkaaliseen kulttuuriin ja miesten tapoihin kuuluvana, salassa, kodin seinien sisällä. Maatilojen emäntiin kohdistuu sosiaalisia paineita ja odotuksia läheisten suhteiden hoitamisesta ja perheen koossa pitämisestä. Avun hakeminen, ero ja lähteminen tulkitaan epäonnistumiseksi, koska suku ja koko sosiaalinen verkosto voi katsoa, että naisten tulee kestää ”satunnaiset” väkivaltaisuuDET ja antaa anteeksi. Kulttuurimme on omaksunut torjuvan suhtautumisen heikkouteen ja valittamiseen ja monet naiset yrittävät olla vahvoja agraarisen ja työssä käynnin perinteen sekä juridisen tasa-arvon periaatteiden mukaisesti – vaikka väkivaltaisessa suhteessa (Rotkirch 2002, 59–60). Pahoinpidellyt naiset hakevat apua usein viimeisessä hädässä, mutta mitä tapahtuu niille maaseudun naisille, jotka ovat yksin ja eristyksissä, ilman verkostonsa tukea, jotka eivät lainkaan uskalla hakea apua tai joita ei nähdä auttamispisteissä?

8.2 Auttamisen keinot – voimavaraistaminen

8.2.1 Asiakkaiden todellisuuden tunteminen ja ymmärtäminen

Väkivaltatilanteen selvittäminen ja turvallisuudesta huolehtiminen

Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että perhe- parisuhdeväkivaltaa kokeneiden auttaminen kuuluu perussosiaalityöntekijöiden tehtäviin, sillä väkivaltaa kokeneilla on oikeus turvaan ja suojeluun sekä saada apua ja tukea ongelmansa. Väkivaltaa kokeneen avun tarve riippuu siitä, minkälaisessa väkivallan kierteen vaiheessa hän on ja minkälaisia selviytymiskeinoja hänellä itsellään on. Kun parisuhdeväkivalta on tullut esille asiakkaan ja sosiaalityöntekijän kohtaamisessa, tärkeintä ja kiireellisintä on työntekijöiden mielestä turvallisuus, ihmishengen suojaaminen ja väkivallan kierteen katkaiseminen. Ensin pitää selvittää välittömän turvan ja suojan tarve, minkälainen vaara on olemassa ja ovatko lapset turvassa. Jos kotiin ei ole turvallista palata ja nainen pelkää menä miehen luo, mietitään löytyykö jotain sopivaa paikkaa lähellä vai pitääkö uhri tai uhrin viedä välittömästi muualle suojaan.

Onks sen ylipäättään turvallista olla siellä kotona. Et onko henki uhattuna. Että se on ehkä ensimmäinen mikä tulee. Missä vaiheessa siellä ollaan menossa, että pitäskö lähteä heti.(S11)

Sehän riippuu siitä kontekstista, et missä yhteydessä hän on, mutta et jos ajatellaan ihan sitä parisuhdeväkivalta-asiaa, niin tietysti pitää selvittää, et mikä se tällä hetkellä, onks hän vielä vaarassa siinä, elääks hän siinä parisuhteessa, vai onks se parisuhde jo päättynyt, et ihan se ti-

lanne selvittää. Jos hän on vaarassa, niin minkälaista turvasuunnitelmaa siinä pittää tehdä että tämä vaara poistuu. (...) Jos siinä on lapsia, niin sittenhän se asettaa taas omia rajoitteita, et sitte joutuu miettimään siinä sitä lastensuojelun näkökulmaa ensin akuutisti, että lapset ei oo siinä vaarassa sillä tavalla eikä myöskään kokemassa ja näkemässä. Ja se taas vaikuttaa siihen työskentelytapaan, et millä tavalla. (S17)

Jos kotiin paluu ei ole mahdollista, etsitään tarvittaessa turvakoti, turva-asunto tai muu asunto. Muun muassa Lehtonen ja Perttu (1999, 79) korostavat, että aina akuutissa tilanteessa tulisi ehdottaa turvakotiin menemistä. Sosiaalityöntekijät mielsivät turvakodin käytön yleensä lyhytkestoiseksi, lähipäiviksi, kunnes asiat järjestyvät muulla tavalla. Kunnissa ei ole kuitenkaan käytettävissä turvakoteja ja paikan saamisessa oli ollut vaikeuksia.

Mutta näin maaseudun sosiaalityöntekijänä voi sanoa, että täällä tää sosiaalinen verkosto naisilla on usein hyövä, et aina löytyy siitä ystäväpiiristä myös sitä apua, että turvakotien tappaus tulee sitten sellaisessa tapauksessa, että sit, jos nämä verkostot on jo läpikäyty, et sieltä ei sitten löydy. (S8)

Haastattelemani sosiaalityöntekijät selvittivätkin yleensä ensin, onko mahdollista päästä johonkin muualle turvaan, onko naisella sosiaalista verkostoa, ihmisiä, joihin voi turvautua. Maaseudulla naiset ovat tottuneet pakenemaan usein jonkun sukulaisen, ystävän tai naapurin luo. Mutta myös maaseudulla saattaa olla ihmisiä, joilla ei ole ketään, jonka luo mennä, he ovat ehkä muualta muuttaneita tai suhteet verkostoon ovat katkenneet. Eräs haastateltava sanoi antavansa vaikka oman sohvansa yöpymispaikaksi, jos muuta paikkaa ei löydy.

Jotenkin se täytyy vaan tehdä siinä keskustelussa, et millä lailla, minkä verran hän pystyy itse suojautumaan siinä tilanteessa ja minkä verran hän tarvitsee apua. Siinä on aika suuria vaihteluita, et jotkut tarvi ihan tosi paljon, jotkut taas, on kuitenkin sitä toimintakykyä jäljellä, ja on jotenkin sellaiset pystyvät, on ehkä sitä omaa turvaaveroa ja on jo suunnitelma, miten he sitten toimii, kun heitä vaan ohjaa sen tekemiseksi. (S2)

Naisten voimavaroissa on suuria eroja. Jotkut tarvitsevat paljon tukea ja käytännön apua siinä tilanteessa, joillakin taas on toimintakykyä jäljellä, turva-verkkoja ja omia suunnitelmia, miten toimia. Sosiaalityöntekijät arvioivat, onko asiakas valmis muuttamaan tilannettaan vai onko tarpeen pohtia tarkemmin turvallisuussuunnitelmaa. Jos asiakas haluaa palata kotiinsa eikä ole turvapaikan tarvetta juuri nyt, pyritään keskustelussa selvittämään ja arvioimaan, miten hän pystyy jatkossa suojaamaan itseään ja lapsia. Mietitään yhdessä tapoja, miten voi lisätä turvallisuutta kotona: miten voi ennakoida ja varustautua käytännössä seuraavaa mahdollista väkivaltatilannetta varten, pääseekö väkivaltatilanteesta pois, onko olemassa pakotietä nopeaa pakenemista varten ja otetaanko lapset mukaan. Sosiaalityöntekijät neuvovat miettimään, mihin paikkaan konkreettisesti voi mennä, keneen voi ottaa yhteyttä, joskus jopa niin, että kehoitetaan etukäteen pohtimaan avaako ovea ja kenelle. Uhkaavia tilanteita varten suositellaan varaamaan valmiiksi turvalaukku (Lehtonen & Perttu 1999, 79), johon on pakattu välttämättömiä tavaroita sekä turvapaikkojen osoitteet ja puhelinnumerot.

Ainakin sanosin tälle uhrille, et miten sitten tää tilanne jatkuukaan, et hän tekis itsellensä jonkin selviytymissuunnitelman. Kun seuraava kerta uhkaa, miten hän ihan käytännössä selviää, ihan semmosen käytännön jutun, että missä on hänen avaimensa, missä hänen rahansa, mihin hän sit lähtee. Onks hänellä paikkaa, mihin hän voi paeta. Mitä tehdään lapsille, jääkö lapset sinne vai otetaan mukaan. (S11)

Nämä kaikki selviytymisväylät, että nyt kun hän menee kotiin niin, että jos hän seuraavan kerran – että jos tämä turpiinsaaminen on nytten loppuun käsitelty – mutta kun seuraava kerta tulee, niin mitkä on ne asuntovaihtoehdot. Kartotetaan ennakkoon jo tämä. Että sinne ei saa jäädä ottamaan turpaan, vaan pitää lähteä hakemaan apua. Ihan yksityiskohtaisesti turvapaikkojen puhelinnumerot ja osoitteet ja ne menetelmät, et jos ei oo millä mennä, niin taksi tilataan ja näin. (S8)

Monet haastattelemani sosiaalityöntekijät olivat kiinnittäneet huomiota väkivaltakierteen jaksottaisuuden ohella väkivallan eskaloitumiseen (ks. Lehtonen ja Perttu 1999, 79–80) ja pyrkivät naisten kanssa arvioimaan väkivallan laatua ja vaarallisuutta sekä ennakoimaan sen lisääntymistä tai muuttumista seurauksiltaan vakavammaksi. Jotkut sosiaalityöntekijät tunsivat, miten he joutuivat kohutuuttomasti kantamaan vastuuta naisten ja lasten turvallisuudesta ja hengestä tilanteessa, jossa ”ihminen itse tietien tahtoen välttämättä haluaa mennä kotiinsa eikä sitten väkisinkään siinä asiassa voi kukaan mitään tehdä. (S3)”

Kuunteleminen ja rohkaiseminen

Turvallisuuskysymysten lisäksi sosiaalityöntekijät selvittävät tarkemmin tapahtunutta muodostaen kokonaiskuvaa tilanteesta ja avun tarpeesta. He antavat asiakkaan purkaa ensivaiheen tuntemukset ja ovat läsnä kuunnellen ja rohkaisien puhumaan. He ottavat tarvittaessa aktiivisen roolin naisen jaksamisen ja vastaanottavuuden mukaan, sen mukaan onko tämä tapaamishetkellä jo tehnyt ratkaisuja vai poissa tolaltaan, kriisitilanteessa tai mahdollisesti traumatisoitunut. Jos nainen on akuutissa kriisitilanteessa tai muutoin järkyttynyt, sosiaalityöntekijät pyrkivät rauhoitteluun ja luomaan turvallista tilaa puhua, kertoa tunteista ja kokemuksista.

Me varmaan käyvään se tilanne läpi ja yritän rauhottaa sen naisen ja luoda sitä turvallisuutta ja saada nainen kokemaan, että hän on arvokas, vaikka häntä on lyöty tai pahoinpidelty. Ja hänestä ei oo johtunu se lyöminen. Aliarvioimatta tai ylireagoimatta ite siihen, et hyvin silleen tasasesti ja rauhallisesti kohdata, arvokkaasti se ihminen. (S5)

No ensin mää kuulostelen mitä hänelle on tapahtunut, yleensä hän kertoo itse ja siinä ei nyt tarvi hirveesti muuta kuin kuunnella, tehdään joitakin kysymyksiä, kuunnellaan ja sitten aina silloin tällöin kuitenkin siinä pikkuhiljaa tuodaan myöskin näkyväksi sitä. Ensimmäinen ehkä se on alkuun vähäistä, sen mitä siinä voi väliin sanoa, joskus ei kerkeä paljon mitään sanoa väliin, pitää vaan kuunnella. (S2)

Työntekijät kertoivat miten he joutuvat joskus ottamaan vastaan väkivallan kohteina olleiden naisten voimakkaat tunteet: tapahtunutta ei pidä kuitenkaan kauhustella, mutta ei missään tapauksessa vähätellä tai mitätöidä. Uhrin maailma voi olla kaoottinen välittömästi väkivaltakokemuksen jälkeen eikä hänen käyttäytymisensä ole rationaalista. Sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan uhrin eivät välttämättä kykene ilmaisemaan selkeästi tapahtumia, tunteitaan ja

ajatuksiaan. Aluksi kuunteleminen on tärkeintä, joskus ei ennätä sanoa mitään vuolaan puheen lomaan, vain kuunnella eläytyvästi ja keskittyneesti. Granfelt (1993, 214) puhuu aktiivisesta kuuntelusta. Siinä sosiaalityöntekijä tulee itse hyvin lähelle asiakkaan maailmaa eläytyessään tämän elämäntilanteeseen käyttäen apuna omaa elämänkokemustaan.

Päällimmäisten tuntemusten tultua puretuksi sosiaalityöntekijät alkavat kysellä tarkemmin ja yksityiskohtaisesti tapahtumista ja tilanteista sekä asiakkaiden toivomuksista. Työntekijät pyrkivät ymmärtämään ja tarkastelemaan naisten elämäntilannetta kokonaisuudessaan. Keskustelussa selvitetään väkivallan luonnetta (vrt. Säävälä ym 2006, 17): minkälaista väkivalta on ollut, mitä on tapahtunut, mihin on lyöty, miten vakavaa se on ollut, milloin väkivalta sattui, onko kysymyksessä akuutti asia vai onko sitä jatkunut pitkään, kuinka usein ja minkälaisia seurauksia siitä on ollut. Selvitettäviä asioita on myös perheen rakenne.

Kysyä sitä ja lähteä sillä tavalla kartottaan, et mitä se tarkoittaa käytännössä, et mitä se väkivalta on ja minkälaisia kokemuksia tällä henkilöllä siitä on. Et jotenkin se puheeksi ottaminen ja sen ymmärtäminen, että se on merkittävä asia tän ihmisen elämässä ja merkittävä ongelma myöskin. (...) Miten suuri uhka tällä hetkellä väkivalta on, ja minkälainen turvaoverkko tällä ihmisellä itsellään on. Et miten ihminen pääsee pois siitä, jos se väkivalta tulee akuutiksi, niin miten pääsee turvaan niin sanotusti. Ja et onko hänellä lapsia. Et lapset tulee tietysti välittömästi myöskin mieleen, koska näen, että se on lastensuojelun näkökulmasta katottuna lasten kehitystä uhkaava tekijä, elikkä myös lasten turvallisuuden kartottaminen. (...) Ja sitten siitä se lähtee, et jos siinä syntyy asiakuussuhde, ni myöskin ihan sen koko tilanteen kartottelu ja sen ihmisen voimavarojen hahmottelu et miten hän nyt pärjäälee siinä perhetilanteessa. (S7)

Ja sitte kyl must on hirveen tärkeetä, että sitten käy niitä tapahtumia läpi, että no mitä tapahtui, et mitä sä tarkotat sillä ja ihan kuvailla sitä väkivaltaista tilannetta, tavallaan käydä sitä läpi ja purkaa sitä ja minkälaisia tunteita siihen on liittynyt. Ja sitten myös naisista on kyse ja moni on äitejä niin myös selvittää sitä lasten tilannetta. Et sosiaalityöntekijähän on myös lasten asialla. Et tavallaan sitä koko tilannetta, ja ketä siihen perheeseen kuuluu, ja mitä on tapahtunut ja missä ja milloin ja onko aikaisemmin hakenut apua siihen asiaan. (S1)

Sosiaalityöntekijät pyytävät tarvittaessa tarkentamaan omilla sanoilla, mitä asiakkaat tarkoittavat jollakin käsitteellä tai sanonnalla, kuvailemaan väkivaltaista tilannetta ja tunteita mitä siihen on liittynyt. Sosiaalityöntekijät, jotka ymmärsivät parisuhdeväkivallan oireena perheongelmista, pyrkivät erityisesti selvittämään, minkälaisia parisuhdeongelmia tai muita sosiaalisia ongelmia perheellä on sekä mistä väkivaltainen konflikti oli saanut alkunsa. Jos perheessä on lapsia, lastensuojelun näkökulma tulee heti työskentelyyn rinnalle. Työntekijät selvittävät vielä asiakkaan lähiympäristön ja läheisverkoston, minkälaista tukea ja apua sieltä on saanut ja voisi saada. Keskustelussa nousee esille asiakkaiden tunteet, toiveet ja tuen ja avun tarve sekä omat voimavarat.

Silloin kun parisuhdeväkivalta on noussut epäilynä esille, eikä ole akuuttista väkivaltatilanteesta kysymys, sosiaalityöntekijät saattavat tunnustella asiakkaan halukkuutta puhua asiasta ja motivoida ja rohkaista muutokseen.

Tavallaan tunnustelen, et haluuks hän puhua siitä. Ja jos hän jotenkin siihen keskusteluun ja on kiinnostunut, sit hänen kanssaan rupeaa puhumaan ja ehdotan työskentelyä ja mitkä ne kokemukset on, missä sitä vois työskennellä. Kerron, että ite teen jonkun verran ja sitten taas

ehotan ehkä Viola. Jos hän ei oo siihen oikein halukas, niin sitte en hirveesti rupea painostamaan, sanon että tällaista on. Ja jos tuntuu siltä, että hän jossain vaiheessa haluaa palata, niin voi palata. Ja siit turvallisuudesta jotakin, jos muistan, älyän, että se on tärkeitä. (S2)

Tarjoisin ainakin ne kanavat, mistä sitä apua saa ja pyytäisin tulemaan uudestaan. Käytäs ihan ajan kanssa läpi sitä lähisuhdeväkivallan rakennetta. (S11)

Tilanteissa, joissa naiset eivät halua tai uskalla puhua väkivallasta, annetaan heidän ymmärtää, että he voivat tulla uudelleen ja työntekijä on valmis kuuntelemaan ja auttamaan. Työntekijät kertovat väkivallan ilmiöstä, sen rikosluonteesta ja auttamismahdollisuuksista ja -paikoista sekä antavat kirjallista tietoa mukaan. Asiakas saattaa miettiä asioita kotona rauhassa ja palaa ehkä myöhemmin.

Luottamusta – uskoa – vuorovaikutusta

Toimivan auttamissuhteen perusedellytys on luottamuksellisuus (Laine 2005, 102; Nyqvist 2001, 221). Aineistoni sosiaalityöntekijät korostivat avoimen ja rehellisen vuorovaikutuksen merkitystä asiakastyössä ja pyrkivät luomaan parisuhdeväkivaltaa kokeneen kanssa luottamuksellisen suhteen. He tavoittelevat asiakkaiden luottamusta olemalla aidosti läsnä, kuuntelemalla, hyväksymällä, rohkaisemalla ja näyttämällä, että he uskovat naisten kertomusten olevan totta ja merkittävän asian heidän elämässään. Vuorovaikutus on persoonakohtaista ja asiakaskohtaista. Työntekijöiden pyrkimyksenä on asettua naisten tilanteeseen, ymmärtää ja osoittaa myötätuntoa. Vuorovaikutuksen ehtona on tutustua asiakkaan maailmaan sellaisena kuin hän itse sen kuvaa (Metteri 2003, 103). Lähtökohtana ei ole usko yhteen totuuteen, vaan todellisuus, joka rakennetaan kerta kerralta ottamalla huomioon asiakkaan tilanteen sanelemat ehdot (Satka 1997, 35). Eräs haastateltava sanoikin: ”Mitä ihmiset puhuu, se on niitten totuus. On vain erilaisia tapoja, miten ihmiset kokevat tilanteet (S9)”. Aineistossa oli kuvauksia siitä, miten uhri on erityisen herkkä tunnistamaan työntekijän ylläpitämän etäisyyden, epäuskon ja negatiiviset asenteet. Asiakkaat vaistoavat helposti, hyväksyykö työntekijä hänet tasa-arvoiseksi ihmiseksi nostamatta itseään ”ylemmälle tasolle”. Molemmilla, sekä työntekijöillä että asiakkailla, on omat ”kolhunsu, kuhmunsu ja mustelmansu”. Työntekijöiden onkin tärkeää tarkastella myös omia asenteitaan ja käsityksiään väkivallasta. Luottamukselliseen kohtaamiseen kuuluu, että asiakas kokee voivansa kertoa mitä vaan ilman, että toinen tuomitsee, hylkää tai tyrmää. Työntekijän päälle saa kaataa kaiken sen pahan ja moskan, mitä naiselle on sattunut, eikä tämä ala moralisoida tai tuomita, kauhistella eikä voivotella, vaan suhtautuu ammatillisesti asiaan, kunnioittaen ja arvostaen.

Kohtaamisessa, että lähtee sillä tavalla naista arvostaen ja hänen ihmisyyttään. Sinänsä hän on arvokas, on hän sitten silmä musta ja humalassa tai raiskattuna tai mitä tahansa, että se lähtee siit kohtaamisesta ja siitä tunteesta, että hän on arookas sinänsä olemassaan, että just sen trauman käsite on auttanut mua ainakin hirveesti, et semmosta tuomitsemista, et ei mun suusta enää lähtis sellasia sanoja, että mikset sä lähde. Enempi ymmärtää, että miten se prosessointi menee. (S2)

Jos pahoinpidelty nainen on kriisitilanteessa tai traumatisoitunut, hän ei välttämättä ymmärrä eikä pysty vastaanottamaan kaikkea sitä, mitä sosiaalityöntekijä puhuu. Kriisissä oleva ihminen tarvitsee erityisesti kokemuksen, että häntä ymmärretään. Ellei ymmärretyksi tulemisen kokemuksta synny, vaikeuksien paino ei vähene eikä tule uutta tilaa toivolle, joka on muutoksen välttämätön ehto. Tilanne tuntuu vain entistä ahdistavammalta, jos tilanteestaan kertoo jollekulle tulematta ymmärretyksi. (Granfelt 1993, 212.)

No hirveen tärkeä se, että kuuntelee ja uskoo sitä naista, koska hirveen moni kohtaa semmosia työntekijöitä, et ne ei usko. Tai jos se työntekijä on tavannut myös tätä naisen miestä ja mies on osoittautunut hirveen mukavaksi, niin sit vähätellään tai kielletään sitä väkivoallan olemassaoloa. Et se, että uskoo ja kuuntelee mitä se nainen kertoo. (S1)

Jotkut sosiaalityöntekijät tähdensivät, että on ymmärrettävä uhrin joskus sekavaa ja epärationaalista todellisuutta. Tällöin vain jotkut asiat menevät perille, joten tärkeät asiat pitää selittää useaan kertaan. Niissä tilanteissa työntekijät ehdottavat uutta käyntiä ja antavat kirjallista tietoa mukaan. Sokissa olevalle uhrille tärkeintä on työntekijän rauhallinen läsnäolo, katsekontakti ja vaikka kädestä kiinni pitäminen. Virastossa tapaaminen ja työpöydän takana istuminen ei välttämättä mahdollista tasavertaista ja luottamuksellista vuorovaikutusta. Sosiaalivirastoissa pitäisi olla jokin viihtyisä ja rauhallinen keskustelutila, jossa asiakkaille voidaan tarjota vaikkapa jotain juotavaa (Pohjola 1993, 87). Väkivaltaa kokeneilta naisilta saadun palautteen mukaan ensimmäinen kontakti on äärimmäisen tärkeä (Lehtonen & Perttu 1999, 73).

Sosiaalityöntekijät kuvasivat, miten he pyrkivät olemaan ystävällisiä, kunnioittavia, kärsivällisiä ja rauhallisia kohtaamisissa ja työskentelyssään. Tilanteesta pitää luoda turvallinen ja häiriötön, jotta asiakas uskaltaa puhua. Useat työntekijät sanoivatkin olevansa rauhallisia ja tasaisia luonteeltaan ja nopeiden ja temperamenttisten työntekijöiden piti oikein asettautua olemaan paikoillaan, keskittyä kuuntelemaan ja kuulemaan sekä antamaan tilaa ja aikaa asiakkaalle hoputtamatta tai painostamatta.

Mie pikkusen liian puhelias olen, et minun vaikeuteni on joskus antaa sille asiakkaalle tarpeeks suunvuoroo. Et kun on oikeen hidas tyyppi, ni tekee miel hoputtaa, et sano nyt. Et se semmonen vähän maltillisempi suhtautuminen ois se, mitä pitää kehittää. (S18)

Yritän olla rauhallinen ja luoda turvallisuutta ja luottamusta saada aikaan ja yritän kunnioittavasti suhtautua siihen asiakkaaseen ja todella tehdä naiselle jotenkin tietäväksi sen, että syy ei oo hänessä. Jotenkin turvallinen olo luoda siihen hetkeen, että siinä uskaltaa ja voi puhua. (...) Pyrin kohtaamaan sen asiakkaan yhtä tärkeenä kuin kuka tahansa asiakas. Sitä arvoa kunnioittaen. Ja sitten pyrin siihen, että en ois se kaikkietävä. Varmasti asiakas tietää itse asiansa. (S5)

Ku se on niin herkistä asioista tosiaan kysymys, niin kyllähän siinä aika varovainen pitäis osata olla, että tukee oikeeseen suuntaan menemään, ettei tosiaan oo liian halki, poikki ja pinoon, koska se varmasti ei auta asiaa. Jossakin tilanteessahan se on ainoa, mistä voi pitää kiinni, että toinen tulee. Et näkee ees, että se on jotenkin elämässä mukana. Et ei oikein muuta uskalla tehdä. Kyllähän siinä aika herkkänä saa olla. (S10)

Sosiaalityöntekijät pyrkivät tasavertaiseen suhteeseen asiakkaan kanssa olemalla ihminen ihmiselle. Asiakkaat ovat heille samanarvoisia keskenään, mutta

perheväkivaltilanteissa työntekijöiden myötätunto oli väkivallan uhrin ja lasten puolella, heikomman puolella. Haastatteluista kuvastui pyrkimys empatiaan ja toisen ihmisen kokemusten ymmärtämiseen ja myötäelämiseen siten, että se välittyy myös asioistaan kertovalle ihmiselle (ks. Granfelt 1998, 177). Sosiaalityöntekijät kuvasivat miten parisuhdeväkivallassa on herkistä asioista kysymys - ”näkee ees, että se on jotenkin elämässä mukana”. Painostamalla ja väkisin auttamalla tai loukattuna asiakas pakenee eikä uskalla tulla enää uudelleen.

Aikaa ja tilaa naisten kertomuksille ja kohtaamiselle

Luottamuksellinen suhde ei synny välttämättä ensimmäisellä tapaamiskerralla, siihen vaaditaan yleensä pitkäaikainen asiakassuhde (Kröger 1990, 57). Sosiaalityöntekijät, jotka työskentelivät väkivaltaa kokeneen naisen kanssa pitempään kuin vain akuutissa kriisitilanteessa, kuvasivat työskentelyään pitkäjänteiseksi ja aikaa vieväksi työksi. Kohtaamisissa tarvitaan kokemusta kiireettömyydestä ja turvallisuudesta, työntekijä ei saa hoppuilla tai sanella, puhumattakaan painostamisesta, uhkailusta tai kiristämisestä. Haastateltavat olivat huomanneet, miten väkivaltaa kokeneet naiset tuntevat olevansa helposti tiellä ja ovat vai-vautuneita viedessään työntekijän aikaa. Lähtemisen ja eron työstäminen voi olla pitkä prosessi, joten väkivallan läpikäymiselle, puhumiselle ja ratkaisujen miettimiselle rauhassa on annettava mahdollisuus. Siinä täytyy työntekijöiden vaan jaksaa kuunnella ja antaa aikaa. Jos on kyseessä kriisitilanne, on aikaa löydyttävä heti - ”on mentävä tosi äkkiä”. Jos perheessä on lapsia, saattaa yhtäjaksoiseen työskentelyyn kulua useita päiviä.

Mun täytyy koko aika miettiä, että ei saa hoppuilla, ei oo oikeutta viedä sitä liian nopeesti. Ja pitää antaa aikaa sille prosessille. (...) Must he on herkkiä, he on äärimmäisen herkkiä siinä, et heidän kanssa pitää olla tosi tarkka, et on ajallaan itse, on kaikki rauhassa, kun he tulee ja ei saa hötkyillä. Pitää varata ensin hirveen paljon aikaa ensimmäisille kerroille, tosi paljon aikaa. Siinä ei auta mikään tunnin aika tai tämmönen, vaan täytyy olla enempi ja aika tiiviistikin alkuvaiheessa. Siellä on niin paljon asiaa. Kuitenkin aluks. Ja sitte sitä voi harventaa pikkuhiljaa. Mutta siinä on oltava tarkka, että ei missään vaiheessa, et he kokee, et he on tiellä. (...) Siin on oltava hirveen hienovarainen, ja annettava sille asiakkaalle se aika, että se tekee ratkaisuja ja päätöksiä. Turvallisuudesta pitää olla tarkka, mutta se kaikki muu semmosta, että niille on annettava se aika miettiä ja pohtia ja työstää sitä asiaa. (S2)

Sosiaalityöntekijät käyttivät usein sanoja ”pyrin ja yritän” kuvatessaan kohtaamista ja vuorovaikutusta asiakkaan kanssa. He yrittävät antaa aikaa ja palvella asiallisesti, avuliaasti, ystävällisesti ja ymmärtäen, pyrkivät vastaamaan soitto-pyyntöihin ja haluavat olla käytettävissä palvelualttiina ja valmiina neuvomaan ja auttamaan ihmisiä. Mutta ainahan se ei onnistu, kuten seuraava sitaatti kertoo.

Joskus on tosiaan, et sä oot kauheen kiireinen ja väsyny, ni vaikka sie tunnistat sen, että nyt tästäkin pitäis jutella, ni enemminkin sie vaan ohitat sen, et sen takia vaan, et sie et jotenkin vaan jaksa lähteä siihen puuttumaan. (S4)

Hyvät pyrkimykset eivät aina toteudu esimerkiksi resurssien puutteen vuoksi: työntekijöitä on liian vähän, ehkä vain yksi, ajanvaraukset, neuvottelut ja koko-

ukset täyttävät päivät, monelta taholta ”revitään” yhtä aikaa. Aika ei riitä pa-
neutuman syvemmin työhön, seuraa uupuminen ja väsyminen. Väkivaltaa ko-
keneitten yleisin kritiikki onkin ollut, ettei heitä ole kuunneltu (Husso 2003).

Autetaan erikseen – vai yhdessä?

Sosiaalitoimisto on usein viimesijainen auttamispaikka, jossa kohdataan ja aute-
taan ihmisiä valikoimatta. Maaseudulla työskentelevät sosiaalityöntekijät koh-
taavat ongelmakentän kokonaisuudessaan, laaja-alaisesti ja avuntarvitsijoina
väkivaltatapauksissa yhtä hyvin naiset ja lapset kuin miehetkin.

*Tietysti kyllä me tarjotaan apua sille toisellekin osapuolelle, sille väkivallan tekijälle ja joskus-
han, ja aika useinkin, pariskunta kuitenkin päättää jatkaa sitä yhteiselämää. (...) Toivoisi, että
se vaimo tai nainen vahvistuu, että kykenee tekemään jonkun ratkaisun tai, että se jotenkin
asettus. Mutta et se on minusta jotenkin toivotonta, jos se mieskin ei oo hoidossa. Ei se ites-
tään lopu. (S6)*

Haastateltavien käsitys parisuhdeväkivallasta ja sen sukupuolistuneesta luon-
teesta näkyi myös siinä, miten sosiaalityöntekijät suhtautuivat naisten ja mies-
ten auttamiseen yhdessä tai erikseen. Jotkut ensimmäisten haastattelujen sosiaa-
lityöntekijöistä kertoivat, miten he olivat aikaisemmin käsittäneet parisuhde- ja
perheväkivallan vuorovaikutus- ja parisuhdeongelmaksi, jota hoidetaan esi-
merkiksi pari- ja perheterapialla. Koulutuksen ja projektien myötä he olivat
muuttaneet käsitystään ja ymmärsivät, ettei pari- ja perheterapia, tai yleensä-
kään puolisoiden auttaminen yhdessä, sovellu parisuhdeväkivaltaa kokeneitten
auttamiseen vallankäyttöön liittyvän alistamisen ja kontrollin vuoksi.

*Mun ajattelua on vaikuttanut aika pitkälti muuten tämä Sirkka Perttu, jonka koulutuksessa
silloin olin, mä muistan sen hämmästykseni, kun hänellä oli silloin ainakin näkemys, että näi-
tä asioita ei auteta esim. pariterapian kautta, mikä mulla siihen asti oli se ajatus, että se on
tämmönen parisuhdeongelma, mitä hoidetaan pariterapialla nimenomaan. Ja hän oli sitten ai-
van eri mieltä, että oli sitä mieltä, että tarvitaan kummallekin omat terapiat, että siinä on
tämmönen vallankäytön ongelma. Että sitä ei voi yhtä aikaa, et siinä ei oo mahdollisuuksia pa-
riterapiaan, koska toinen käyttää valtaa suhteessa toiseen. Et mä luulen, että se on yks sem-
monen, mikä on jäänyt lähtemättömästi mun mieleeni, että edelleenkin näen, että kumpaakin
autetaan erikseen. (S7)*

*Alistettu ja alistaja, että heitä ei tule yhdessä ja samassa tilassa puhuttaa tai terapoida, että
silloin mennään mettään, et jos siihen ansaan langetaan. (...) Turpiin tulon pelkohan siinä on
naisella kaiken aikaa sitten olemassansa, että vasta siinä vaiheessa, kun mies on pitkät, pitkät
hoitopätkät käynyt ja tunnustaa omat ongelmansa ja on valmis niistä keskustelemaan, niin
vasta sitten loppuvaiheessa on mahdollisuutta lähteä tekeen näitä sopimuksia, vaimo ja mies.
Siihen saakka kyllä pitää ehdottomasti pitää erillään. (S8)*

*Mä olen haastatellu tietämättömyyttäni pariskuntaa yhdessä, ja eihän siinä silloin ollu mitään
ongelmaa ikinä, että sehän meni tosi hyvin. Mä olin kauheen tyytyväinen itteeni, että mä olin
taitava, ennenkuin mulle valkeni, eihän tietenkään se nainen uskaltanut sanoa puolta sanaa
poikittain. (S11)*

Näiden sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan pariterapiaa ei voi käyttää
hoitomuotona tilanteessa, jossa mies käyttää (väki)valtaa epätasa-arvoisessa
suhteessa. Yhteisestä keskustelusta puolisoiden kanssa voi olla jopa haittaa ja se

voi lisätä väkivallan vaaraa. Kyseessä ei ole sukupuolten tasavertainen tilanne. Kun toinen on alistettu, hän ei uskalla puhua yhteisessä tapaamisessa vapaasti niin kuin ajattelee. Pelon vallassa nainen voi suostua mihin tahansa eikä työntekijä huomaa välttämättä naisen tukalaa asemaa. Sekä tekijät että uhrin tarvitsevat omat väkivallan huomioivat terapiat ja auttamiskeinot.

Hyvä perustieto siitä, mitä perheväkivalta on, täytyy olla selvitetty itselle, et mistä siinä on kysymys, ettei käy semmosia mokia, että vaikeasti pahoinpidellylle ihmiselle tarjotaan esimerkiksi pariterapiaa. Jos se on vähänkään minusta kiinni, pystyn vähänkään asiaan vaikuttamaan, niin ne eivät tule. Et kun myö yritetään pitää niitä erossa ja on salainen puhelinnumero, niin mielenterveystoimisto varaa yhteisen ajan. (S3)

Mut me ei oo kyllä tavattukaan sitten yleensä pariskuntaa yhtä aikaa, että kun sitä on ajateltu niin, että se ei oo semmonen tasavertainen tilanne. Että jos siinä on jo muutenkin se lähtökohhta, että toinen on alistettu, niin ei siinä välttämättä pysty puhumaan sitten kumpikaan niitä asioita silleen, miten ajattelee. (S6)

Nykyisen yleisen käsityksen mukaan parisuhdeväkivaltatilanteissa työ tulisi aloittaa aina erikseen miehen ja naisen kanssa. Yhdessä työskentely tulee kyseeseen vasta, kun työntekijät ovat varmistuneet, että väkivallan käyttö on loppunut ja kumpikin osapuoli haluaa jatkaa suhdetta. (Perttu & Söderholm 1998, 22; Nyqvist 2004, 124.) Ensimmäisessä vaiheessa haastattelemani sosiaalityöntekijät katsoivat, että yleensä vasta myöhemmin, kun on tavattu ja työskennelty puolisojen kanssa erikseen, voidaan molempia tavata yhdessä ja tehdä mahdollisesti sopimuksia. Yhdessä työskentely on mahdollista silloin, kun mies ottaa vastuun tekemästään väkivallasta. Parisuhdeväkivalta saattaa tulla kuitenkin esille esimerkiksi lastensuojelu-, lasten tapaamis- ja huoltajuustapauksissa, jolloin yhdessä neuvotteluun tuleville vanhemmille tarjotaan tapaamista myös erikseen väkivallan ja sen uhan arvioimiseksi.

Toisen vaiheen haastateltavat, jotka mielsivät parisuhdeväkivallan enemmänkin perhe- ja vuorovaikutusongelmaksi ja puolisojen väliseksi ristiriitatilanteeksi, pitivät tärkeänä väkivaltaa tehneen, yleensä miehen, kutsumista heti yhteiseen neuvotteluun, jos nainen suostuu siihen. Näissä haastatteluisissa korostui myös kysymys siitä, mikä riitatilanteen oli aiheuttanut sekä lastensuojelun näkökulma, fokus ei ollut niinkään väkivallassa.

Tietysti yritän saada sit sen toisen osapuolen mukaan, et yhdessä käsiteltäs se asia ja mietittäs jatkoja, et mitä siinä voitais tehdä ja miten saatat se väkivalta loppumaan. (S15)

Onks heillä mahdollisuuksia lähteä sitä parisuhdetta hoitamaan vai onks se ero siinä se ratkasu. Miten tää mies sitoutuu mahdollisesti johonkin hoitoon tai muuta. (S16)

Täydentävien haastattelujen sosiaalityöntekijät pitivät tärkeänä huomioida perhe kokonaisuutena, selvittää parisuhteen pulmat sekä pohtia molempien puolisojen kanssa yhdessä ratkaisuvaihtoehtoja väkivallan lopettamiseksi. Yhteisneuvottelua ja sopimista perheen yhdessä pysymiseksi pidettiin tärkeänä varsinkin, jos näytti siltä, että perheen yhteiselämälle on vielä mahdollisuuksia. Sosiaalityöntekijät näkivät, että jos keskustelelee vain uhrin kanssa, voi tulla yksipuolinen kuva tilanteesta ja esimerkiksi lapset unohtuvat. Työntekijä suhtau-

tuu myös neutraalisti tilanteeseen asettumatta kummankaan puolelle tai syyllistämättä kumpaakaan – molemmissa on syytä. Eräs haastateltavista pohti, kuinka hän oli saanut palautetta naiselta, joka oli ollut yhteisneuvottelussa miehensä kanssa. Nainen oli kokenut, että työntekijät olivat olleet keskustelussa selvästi miehen puolella eivätkä vastuuttaneet miestä väkivallasta. Sosiaalityöntekijät puolestaan yrittivät saada miestä puhumaan ja varmistaa jatkotapaamiset. Haastateltava näki jälkepäin, ettei hän ollut asettunut väkivaltaa kokeneen tueksi eikä nainen saanut näin riittävää ymmärrystä osakseen keskustelussa. Jatkossa molempia puolisoita tavattiin erikseen.

Useimmat sosiaalityöntekijät pitivät parhaana, että kummallakin osapuolella olisi oma työntekijä, mieluummin miehille mies ja naisille nainen. Monissa toimistoissa ei ole kuitenkaan käytettävissä toista työntekijää, joten sama työntekijä joutuu ehkä tapaamaan molempia, kunnes lähettää heidät muuhun auttamispisteeseen. Jos työntekijä tapaa molempia puolisoita, hän ei pyrikään molempien kanssa hoitosuhteeseen. Eräs työntekijä kuvasi työskentelyä molempien puolisoitten kanssa skitsofreeniseksi. Yhdessä toimistossa työntekijät olivat erikoistuneet työskentelemään toinen naisten ja toinen miesten kanssa.

Jotenkin ajattelee työntekijänä ja naisena, et kyllähän sitä samaistuu hirveen helposti just siihen naiseen, et naisena naisen tarinaan. Mutta ei siis mitään pahaa siinä, että miehille ois oma työntekijä ja naisille oma työntekijä. Mut sit myös, et tavattas yhdessä, ei heti, mutta vähän myöhemmässä, pitemmällä sitten. (S1)

Monet sosiaalityöntekijät toivat esille, miten vaikeaa on joskus miesten kohtaaminen, kun naiset ovat kertoneet yksityiskohtaisesti tarinansa. Työntekijän tunteet nousevat pintaan ja on mahdotonta olla puolueeton ja objektiivinen, kun puolisoitten puheet ovat aivan erilaisia, miesten yleensä vähätellessä ja mitätöidessä väkivaltaa. Sosiaalityöntekijät olivat melko kyynisiä miesten muuttumisen suhteen, ellei mies tunnusta väkivaltaista käyttäytymistään, ota siitä vastuuta ja lähde hoitoon. Työntekijöiden kokemuksen mukaan monet miehet eivät suostu mihinkään yhteistyöhön tai hoitoon.

Minun mielestä monta kertaa kaikki mejän sosiaalityön asiat voi olla jollain lailla ahdistavia työntekijällekkin. (...) Onhan se sille hankala, vielä lyödyn kanssa on ehkä helppo olla. Joka lyö tai tekee sitä väkivaltaa, ni hänen kohtaaminen on ehkä vaikeempaa. Ja kun ei oikein ymmärrä, että mikä, miten toinen voi sillä lailla käyttäytyä, että lyö ja hakkaa toista. Jos vielä se lyöjä sitten kieltää sen, niin se on aika mielenkiintoinen paketti. (S5)

Kun kohtas näitä miehiä, ku sä tiesit kaikkee, mitä tää mies oli tehnyt, ni sit ku sä näit ja kohtasit sen miehen, niin se itsensä hillitseminen, mun mielestä se oli tosi vaikeeta alussa. Ku sit sä näit sen miehen, sun päässä vaan pyöri ne naisten sanat, mitä hän oli kertonut kaikkee siitä miehestä. Ja et kauhee, onks toi mies voinut tehdä tommosta. (S1)

Sosiaalityöntekijät joutuvat hyvin ristiriitaiseen tilanteeseen, kun yrittävät auttaa ja tukea väkivaltaa kokeneita naisia, lapsia ja väkivaltaisesti käyttäytyviä miehiä. Monta kertaa on vaikea välttää jännitteiden syntymistä humanin auttamistyön ja suojaamistehtävän välille, kun sosiaalityöntekijöillä on suoraan laista määrittyviä tehtäviä kuten lähestymiskiellon vireillepano ja lastensuojelu (Nyqvist 2004, 125). Ei ole yhdentekevää naisten, miesten ja lasten kannalta mi-

ten sosiaalityöntekijät tulkitsevat parisuhde- ja perheväkivaltaongelman työskennellessään heidän kanssaan: onko kyseessä perheongelma, jolloin työskennellään esimerkiksi perheterapeuttisen keskustelun avulla vai väkivaltaongelma, jolloin oleellista on suojaaminen ja väkivallan tekijän vastuuttaminen (Forsberg 1998, 12).

Lastensuojelusta on kysymys

Parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset ovat usein myös äitejä ja haastattelemani maaseudun sosiaalityöntekijät olivat samalla lastensuojelutyöntekijöitä. Lastensuojelulaki oikeuttaa ja velvoittaa puuttumaan perheväkivaltaan, jos perheessä on alaikäisiä lapsia. Lastensuojeluasiat ovat monta kertaa sidoksissa myös väkivaltaan. Eräs haastateltavista määrittelikin perheväkivallan suhteen sosiaalityöhön: ”Jos yhdellä sanalla pitäis sanoa, se on varmaan lastensuojelua (S14)”.

Kun perheväkivallasta alettiin yleisesti puhua ja nähdä se myös sosiaalitoimistoissa, huomio kiinnittyi usein vain naisiin eikä huomattu lapsia, lapset saattoivat jäädä syrjään ja heidän tarpeensa unohdettiin työskentelyssä (esim. Oranen 2001, 14). Haastattelemini sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan lapsiin kohdistuvan väkivallan lisäksi on alettu ymmärtää väkivallan vaikutus myös altistumisena ja vakavina seurauksina traumaattisten tapahtumien todistajaksi joutumisesta. Moni haastateltava oli kokenut, että äidit hakevat apua sosiaalitoimistosta erityisesti lapsille ja lasten vuoksi. Aineistoni sosiaalityöntekijät olivat havainneet, miten naisten oli joskus helpompi nähdä lasten hätä kuin oma ylivoimainen tilanteensa ja miten äidit syyllistyivät miehen väkivaltaisuudesta, huonosta äitiydestä, perheen hajottamisesta ja siitä, etteivät pysty suojelemaan lapsiaan. Naiset hakevat usein apua äitiyden kautta pyytämällä apua väkivallasta kärsineille lapsilleen (Oranen 2001, 25; Ojuri 2004, 114).

Sosiaalityöntekijöiden mielestä ensimmäisiä tehtäviä parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten kohtaamisessa on selvittää, onko perheessä lapsia ja huolehtia heidän turvallisuudestaan. Eräs haastateltava totesi, että ”lapsethan pitää pelastaa heti paikalla, jos näyttää siltä (S13)”. Sosiaalityöntekijät ottavat puheeksi lastensuojelulain tarkoituksen ja sosiaalityöntekijän velvollisuuden puuttua väkivaltaan lasten suojelemiseksi.

Kerron, et mitä meidän on velvollisuus tehdä. Et mitä meidän on pakko tehdä ja kenenkä on pakko ilmoittaa tästä asiasta, ja mitkä asiat on hänen valittavissaan. Tää on tosiaan tämmönen lastensuojelutyö, niin on pakko puuttua joka tapauksessa. Et asiakas tietää turvallisesti, että mihinkä hän on lähtemässä. Et sillä tavalla ja sit lähetään pykälä kerrallaan asioita hoitamaan. (S3)

Kriisitilanteessa aikuisen huomiokyky ja tarkkaavaisuus saattavat kapeutua niin, että ”monet vanhemmuuden kannalta ratkaisevat avut hämärtyy naiselta itseltänsä (S 8)”. Lapset jäävät herkästi sivuun tilanteessa, jossa naisen voimavarat ovat lopussa ja huomio kiinnittyy omaan hengissä selviytymiseen. Traumaattisten kokemusten johdosta vaaran taju voi olla hämärtynyt, joten äiti ei pysty silloin välttämättä suojaamaan lapsiaan vahingoittumiseen liittyviltä riskeiltä. (Laaksamo 2001, 101, 117; Oranen 2001, 45.)

Monesti niissä tilanteissa, ni ei kumpikaan, ei äiti eikä isä tajua, et se vaikuttaa lapsiin. Et ollaan sanomassa, että ei lapsille koskaan oo tehty mitään. Ei ymmärretä sitä, et ei se niin oo. Että se riittää, että lapset joutuu näkeen ja kokee sen tilanteen, että lyödään äitiä. Se jo vaarantaa pikku lapsen kehityksen. Ei vanhemmat sitä ymmärrä, ei. On ollut ihan useitakin sellaisia äitejä, jotka ei voi millään ymmärtää sitä, miten se perheväkivalta voi viedä lastensuojeluasiakkaaksi. (S9)

Sosiaalityöntekijät auttavat äitiä näkemään väkivalta lasten silmin ja ymmärtämään lasten väkivaltakokemukset (myös Laaksamo 2001, 101–102). He kertovat, mitä eläminen väkivallan keskellä tarkoittaa lapsen kehitykselle. Sosiaalityöntekijät pyrkivät vaikuttamaan lasten tilanteeseen, motivoivat muutokseen, mutta aina vanhemmat eivät ymmärrä lasten haavoittuvuutta ja sitä, että lapset eivät voi vahingoittumatta elää väkivaltaisissa oloissa. Perheväkivalta on lasten kehitystä ja turvallisuutta uhkaava tekijä, ja vaikka lapsi ei suoranaisesti olisi-kaan väkivallan kohteena, hän näkee ja kuulee, ja vaikka ei olisi läsnä, hän vais- toaa, ymmärtää ja tietää väkivallasta. Äiti voi selittää, että lapset nukkuivat, mutta usein lapset ovat nukkuvinaan. Eräs haastateltava kertoi, kuinka poliisit olivat käyneet perheessä hälytyksen johdosta useita kertoja, eivätkä olleet edes huomanneet perheen lasta, joka oli ollut peiton alla sängyssä hiljaa. Työntekijät joutuvat ristiriitaiseen tilanteeseen auttaessaan pahoinpideltyjä naisia, kun samalla on huoli lapsista ja velvollisuus toimia lain perusteella lasten edun mukaisesti. Kenen etu on ensisijalla – äidin, vanhempien vai lapsen etu?

Pitää miettiä se perustehtävä, että mikä siinä on tärkeintä (...) Kyllähän tässä työssä tulee aika useestikin sellaisia tilanteita, että tulee se kontrollinäkökulma, että joutuu olemaan eri mieltä vanhempien kanssa. Et sitten vaan perustella se ja tehtävä selväksi ne näkökulmat ja mietittävä sitte onko niin suuri ristiriita, että lapsen turvallisuus tai kehitys on vakavassa vaarassa, että sitten täytyy puntaroija niitä näkökulmia ja toimia sen mukkaan. (S17)

Lastensuojelukysymykset on aina luku sinänsä, koska silloin taas se viranomaisten velvoite toimia on mukana siinä. Kyl se sillä tavalla hankaloittaa työntekijän näkökulmasta, koska siinä tulee nimenomaan se lastensuojelun näkökulma. Ja sit tulee se ristiriita, että missä määrin voim kunnioittaa tämän tietyn aikuisasiakkaan omia ajatuksia ja näkemyksiä ja missä määrin mulla on kuitenkin velvollisuus viranomaisena puuttua siihen tilanteeseen, jos ihminen itse ei lähde asioita tavallaan muuttamaan. Et kyl siinä pohdiskelua tulee. (S7)

Toisaalta, kuten edellisessä haastattelusitaatissa, sosiaalityöntekijät miettivät, miten voi kunnioittaa aikuisasiakkaan omia ajatuksia ja näkemyksiä sekä itsemääräämisoikeutta ja ottaa huomioon hänen vaikea ja ristiriitainen tilanteensa. Naisten mahdollinen traumatisoituminen voi vaikuttaa monella tavalla toimintaan suhteessa lapseen, väkivallan käyttäjään ja työntekijöihin. Mikko Oranen (2001, 26) huomauttaakin, että ilman traumaviitekehityksen tuomaa ymmärrystä naisten toiminta tulkitaan herkästi negatiivisesti ja tuomitsevasti, varsinkin silloin, kun tarkastelussa on toimiminen vanhempana suhteessa lapseen. Toisaalta, kuten Nyqvist (2001) toteaa, äitiys on monelle väkivaltaa kokevalle naiselle tärkeä identiteettiä ja yksilöllisyyttä määrittävä tekijä, mikä tulisi ottaa huomioon erityisesti silloin, kun joudutaan lastensuojelutyössä ottamaan kantaa naisen äitiyteen ja lasten asemaan väkivallan todistajana tai kokijana. Naisen auttamistilanteessa lastensuojelun tarve voi johtaa äitiyden kyseenalaistamiseen. (Mt., 169.) Eräs haastateltavistani sanoi, että on vaikea ratkaista mikä on lapsen

etu, kun kotona ja elämässä on paljon hyviä asioita, mutta kuitenkin väkivaltalta ja turvattomuus ovat läsnä. Äiti voi olla ihan hyvä äiti, mutta ei pysty suojelemaan itseään ja lapsia väkivallalta. Mikä painaa vaakakupissa enemmän?

Mä jotenkin aattelen, että jos auttaa naista, niin se vois koitua lastenkin parhaaksi. Mut sitten se on hirveen vaikeeta tietysti, jos se menee sillä tavalla, että se nainen näkkee sen asian eri tavalla kuin täällä lastensuojelun näkökulmasta. Että me ajatellaan, että lasten turvallisuus vaarantuu ja kasvu ja kehitys. Ja sit vaikka äiti sanoo, et siinä ei ois mittään sellasta. Et hän on muuten ihan hyvä äiti, mutta ei vaan pysty suojelemaan itteensä siltä väkivallalta. Ni siinä tulee hirvee ristiriita, kun niillä lapsilla on hyviä asioita siinä kotona ja elämässä, mutta sitten siellä on se turvattomuus. Ja sitten jos me otetaan ne huostaan, niin sieltä häviää hyöät asiat, mutta se turvallisuus tulee. Mikä siinä painottuu? Se on hirveen vaikeeta. (S6)

Se on erittäin vaikee tilanne, enkä tiedä miten se ratkaistaan, et on aika kipeitä kokemuksia työntekijänä siitä, että miten ei oo osannut auttaa niissä tilanteissa. Se on äärimmäisen hankalaa silloin. Aina mieluiten sen aikuisen kautta tukis niitä lapsia selviytyyn, et se on ehdottomasti se, mikä on ensisijaisena omassa mielessä, että on hankalaa ohi omien vanhempien lähteä niitä lapsia tukemaan, mutta et periaatteessa nään, että se vois olla myöskin yks tapa toimia sitten viime kädessä. (S7)

Työntekijät kertoivat olleensa usein neuvottomia miten edetä, kun on velvollisuus puuttua asiaan ja suojella lasta, eivätkä vanhemmat lähde muuttamaan asioita. Joskus lapset joutuvat elämään väkivallan keskellä pitkäänkin, kun ratkaisua ei synny. Kovin tiukkoihin toimiin ei helposti lähdetä: "Lähtökohta on kuitenkin, että se on sen lapsen oma koti ja omat vanhemmat (S18)". Sosiaalityöntekijät tukevat äitiä tekemään ratkaisuja, tekevät huoltosuunnitelmia, järjestävät lapsille avohuollon tukitoimia ja odottavat muutosta – "siinä mukana roikuttu, kyllä siellä sitten kuitenkin tämmösiä liikahuksia on (S16)". Työntekijöillä oli kipeitäkin kokemuksia siitä, miten ei ole osannut toimia oikein tilanteissa, joissa pitää valita tukeeko lapsia ohi omien vanhempien, vai vanhempien tukemisen kautta. Työntekijät joutuvat jatkuvasti miettimään, missä kulkee raja, missä sosiaalityöntekijät joutuvat lapsen etua ajatellessaan toimimaan vastoin vanhempien tahtoa. Haastateltavat tunnistivat ristiriidan odotellessaan ja viivyttellessään ratkaisun tekemistä, samalla kun lapset tarvitsevat apua heti. Huostaanoton uhan alla ratkaisuja kuitenkin joskus löytyy ja vanhemmat ymmärtävät avun tarpeen ja sitoutuvat hoitoon.

Sosiaalityöntekijät joutuvat vakuuttelemaan vanhemmille institutionaalista velvollisuudesta, välttämättömyydestä ja pakosta toimia lapsen edun mukaan. Uhkaamalla asiakasta ei-toivottavilla ja molemmille osapuolille vastenmielisillä toimenpiteillä yritetään saada asiakkaiden suostumus (Saurama 2005, 270). Uhkaaminen lastensuojelutoimenpiteillä voi johtaa kuitenkin siihen, etteivät vanhemmat enää uskalla kertoa väkivallasta. Auttamisen kannalta uhkaaminen ja kiristäminen voivat johtaa pahimmillaan siihen, että huostaanoton pelosta ei uskalleta enää jatkaa auttamissuhdetta (Nyqvist 2004, 114). Tämä taas voidaan lastensuojelussa tulkita kieltäytymiseksi avohuollon tukitoimenpiteistä. Tällöin ainoaksi keinoksi auttaa lasta voi jäädä huostaanotto. Erik Arnkill (1991, 144) huomauttaa, että työntekijän ja asiakkaan välisten keskustelujen tulisi pohjautua luottamukseen ja yhteisymmärrykseen, mutta miten tämä voi toteutua, kun taustalla on asiakkaan pelko ja huoli lapsen huostaanotosta. Asi-

akkaan pitäisi pystyä luomaan luottamukselliseen suhde sosiaalityöntekijään, jolla on voimakkaat kontrollivalmiudet ja velvollisuudet. Sosiaalityön keskeinen motivointikeino on usein uhka!

Vanhemmuus tarkoittaa käytännössä useimmiten äitiä silloin, kun isä käyttäytyy väkivaltaisesti (Milner 1996, 118). Sosiaalityöntekijät asettavat usein vastuun äidille lasten turvallisuudesta ja äidin oletetaan ratkaisevan ongelmat, vaikka ongelmana on isän väkivaltaisuus. Jos äiti ei halua lähteä väkivaltaisesta parisuhteesta ja auttamisyryksistä huolimatta väkivalta on edelleen mukana perheen elämässä, joudutaan ehkä tilanteeseen, jossa äiti joutuu valitsemaan joko lyövän miehen tai lapset. Kun apua tilanteeseen ei löydy, huostaanotto on ainoa, mitä enää voidaan tehdä.

Esimerkiksi yks äiti, hänellä oli kolme lasta. Sosiaalityöntekijä antoi hänelle vaihtoehdon, että lapset tai mies. Et se tilanne oli jo todella paha, että väkivalta kohdistui myös lapsiin. Hän valitsi miehen eli kolme lasta huostaanotettiin. Nää on niin tunteita herättävää, et teki mieli ihan puristaa ja kuristaa sitä naista, että mitä, etsä ymmärrä, että sulla on kolme ihanaa lasta ja sää valitset väkivaltaisen miehen. Mutta sitten, kun tavallaan teki enemmän töitä perheväkivaltaproblematiikan kanssa, niin huomasi, että se nainen on ihan traumatisoitunut, se ei oo välttämättä ees ymmärtäny ja tiedostanu tai tajunnu, et mitä hän tekee. (S1)

Monipuolisen tukivalikoiman lisäksi sosiaalityöhän liittyy valtaa, kontrollia ja pakkotoimien uhkaa. Tämä voi tuottaa ja ylläpitää varauksellisuutta ja estää avun hakemisen. Mutta kuten esimerkiksi Irkka Peltonen (2003, 145) toteaa, valta itsessään ei ole paha asia, sitä on oltava ja jonkun on käytettävä sitä. Sosiaalityöntekijän on käytettävä valtaa ja kontrollia lastensuojeluasioissa, mutta äidin tai vanhemman yksin jättäminen on hylkäämistä. Se on kontrollin muodoista pahin. Jos muuta apua ei ole lapselle olemassa, on yhteiskunnan edustajan apu otettava käyttöön lastensuojelulain perusteella. Silloin kun pahoinpidellyn äidin voimavarat ovat tyystin loppuneet, ei voi katsoa vierestä, vaan on tarjottava ja käytettävä niitä palveluita, joita tarvitaan. Asiantuntijan keinottomuuden kokemus ei saisi johtaa siihen, että asiakas jätetään yksin. Myös inhimillinen suhtautuminen kärsimykseen ja läsnäolo ovat merkityksellistä työtä (Metteri 2003, 103). On osoitettava, että välittää.

Aineistossa näkyy kuvauksia siitä, miten ristiriitatilanteessa sosiaalityöntekijät saattavat käyttää valtaansa kiristämällä, uhkailemalla ja pelottelemalla eivätkä tällöin voi kunnioittaa asiakkaiden itsemääräämisoikeutta. Sosiaalityöntekijät voivat kiristää ja uhkailla lasten huostaanotolla, määrällä mitä pitää tehdä tai "määrätä muuttamaan eroon". Joskus pelotellaan hengen menetyksellä. Valtaa voi käyttää myös hienovaraisesti suostuttelemalla auktoriteettiasemaa hyväksikäyttäen. Tarvitaan erityistä herkkyyttä osata toimia eettisesti oikein tilanteessa, jossa lapsen ja vanhemmat edut näyttävät olevan ristiriidassa.

Lopputuloks oli meitä tyydyttävä ja myöhemmässä vaiheessa myös äitiä tyydyttävä. Niin me kiristettiin äiti eroamaan siitä isästä huostaanotolla. Ihan kylmän viileesti. Se on lastensuojellinen kysymys jos mikä. (S8)

Sosiaalityö, sehän on auttamistyötä. Mutta se on tosi vaikee, kun siihen liittyy myös tätä kontrollia, tätä vallan käyttöä. Mutta kuiteskii siinä omassa työssä, tekipä mitä tahansa, niin pystyy perustelevaan itelle, et sä tiedät ite, et miks sä toimit näin ja pystyt perustelevaan sen

asiakkaalle, niin et asiakas sen ymmärtää. Et ei oo mielivaltainen omissa toiminnoissaan. Jotkin niin mä oon sen ajatellut, että kun mä pystyn aina perustelevaan mitä mä teen asiakkaalle avoimesti niin, et siitä voidaan puhua yhdessä, niin se on jo paljon. (S1)

Työssään lastensuojelutyöntekijät joutuvat jatkuvasti tekemään vaikeita valintoja. Heidän on pakko tietyissä tilanteissa ratkaista keiden etuja polkee lapsen edun toteuttamiseksi (Heino 1997, 379). Lapsen puolelle asettuminen ei saa kuitenkaan tarkoittaa sitä, ettei tavoitteena ole hyvän yhteistyösuhteen rakentaminen vanhempiin ja ettei sosiaalityöntekijöiden tule toimia kaikissa tilanteissa vanhempien ihmisarvoa kunnioittaen (Kääriäinen 2003, 12). Kun sosiaalityöntekijät tekevät muutokseen tähtäävän intervention vaikeassa tilanteessa olevien ihmisten elämään, he joutuvat erityisesti pohtimaan eettisiä periaatteita. Ammatilliselta interventiolta edellytetään moraalista oikeutusta: sen tulee edistää sosiaalityön arvojen ja eettisten periaatteiden toteutumista, erityisesti asiakkaiden suojelemiseksi. Työntekijät tekevät interventionnsa tavallisesti yhteiskunnallisen organisaation antaman vallan ja ammatin tiedollisen asiantuntemuksen avulla. Eettisesti toimiminen edellyttää, että valta-asemansa vastapainoksi työntekijät arvioivat vastaan tulevia tilanteita eettisiä periaatteita vasten. (Raunio 2004, 79.) Lastensuojelutyössä eri osapuolten tarpeiden ja etujen yhteensovittamisen ongelmia on perusteltua pohtia asettamalla etusijalle haavoittuvimman eli lapsen tarpeet (Petrelius 2004, 69).

8.2.2 Voimavaraistava työote

Terapeuttinen keskustelu ja traumaviitekehys

Haastattelemani sosiaalityöntekijät kuvasivat työtapaansa parisuhdeväkivaltaa kokeneen naisen kanssa käytännönläheiseksi. Työ on keskustelua, ohjaamista, neuvomista, tukemista ja auttamista, käytännön asioiden hoitamista, resurssien antamista sekä yhdessä asiakkaan kanssa vaihtoehtojen hakemista. Työ on vaikuttamista ja muutostyötä. Työskentelyyn ei ole yhtä mallia, yhtä ”sapluunaa”, miten kaikki hoidetaan. Sosiaalityöntekijät räätälöivät asiakaslähtöisesti ja yksilöllisesti tukitoimet ja auttamismenetelmät, sillä kaikki tilanteet ja tapaukset ovat erilaisia, naisilla on oma historiansa, he ovat eri vaiheessa väkivallan kierteessä, heillä on erilaisia väkivaltakokemuksia ja erilaisia voimavaroja selviytyä.

Kaikki haastattelemani sosiaalityöntekijät totesivat, etteivät he ole terapeutteja. He näkivät, että terapiapalveluita annetaan erikoistuneissa toimipisteissä, jonne tarvittaessa asiakkaat ohjataan (vrt. Sipilä 1989, 63–64; Kemppainen ym. 1998, 25). Sosiaalityöntekijän työskentelyssä ei ole heidän mielestään kysymys terapiasta, vaan terapeuttisesta keskustelusta, jossa asiakas voi puhua ja kertoa pintaan nousevista kipeistäkin asioista. Sosiaalityöntekijä tulee lähelle väkivaltaa kokeneen asiakkaan maailmaa olematta kuitenkaan varsinaisessa terapeuttisessa suhteessa. Eräs haastateltava kuvasi työtä ”tukea antavaksi terapiaksi keskustelujen kautta”, samoin kuin Granfelt (1998, 177) tarkoittaa terapeuttisella osaamisella: kykyä ymmärtää ja myötäelää toisen ihmisen kokemuksia siten, että se välittyy myös asioistaan kertovalle ihmiselle.

Traumaattisen kriisin ymmärtäminen ja siihen liittyvä psykoterapeuttinen asenne väkivaltaa kokeneen kohtaamisessa ovat mahdollisia myös ilman syvempää psykologisten teorioiden tuntemusta (Cullberg 1991, 115).

Mulla ei oo terapeuttista koulutusta, elikkä se on ihan tosiasia, että ainoastaan semmosta tukea antavaa terapiaa keskustelujen kautta, se on semmonen työote ja tietyllä tavalla se ratkaisukeskeinen voimavaraistava työote, mutta et ei mitään varsinaista terapiatyötä. (S7)

Mä en ainakaan uskaltas lähteä mainostaan ite itteäni traumaterapiaks tai muuks. Että kyllä ite ajattelen, et sosiaalityöntekijä vois olla se, jonka kanssa tavallaan alotetaan se matka. Että sitä keskustelua ja sit lähetään siitä eteenpäin, et sosiaalityöntekijä vois olla siinä matkan aikana koko aika mukana, vaikka se nainen välillä käviskii vaikka traumaterapeutin tai muun luona. Mutta tavallaan sosiaalityöntekijä ois se tuki siinä koko ajan. Ettei ne ihmiset koko aika vaihdu. Et kyllähän sillä naisellakin pitää olla se tukikohta. (S1)

Sosiaalityöntekijät katsoivat, että vaikka väkivaltaa kokeneen naisen auttaminen ja terapia siirtyisi alkuselvittelyjen jälkeen muualle tai jos perheessä on lapsia, työskentely voi silti jatkua myös sosiaalitoimistossa. Sosiaalityöntekijä on yhdyshenkilö ja koordinoija, mutta myös kannattelijä ja matkalla mukana kulkija. Naisella on joku ja ihminen, joka pysyy koko ajan rinnalla, johon voi luottaa ja jolta voi saada pitkäaikaista tukea. Sosiaalityöntekijä asettuu asiakkaan voimavaraksi tukien asiakkaan toimijuutta matkalla muutokseen (Eskola 1993, 11).

Mä ainakin koen sen sillä tavalla, että mun tehtävä on olla läsnä sille naiselle. (...) Ja sitten tää uhriutumisen teoria, että kyl mun mielestä se velvoittaa jo viranomaisen sitten topakasti auttamaan. Että ei voi olettaa, et nainen ite jotenkin auttaisi itseänsä. (S11)

Lisensiaatintyötä varten haastatteleman sosiaalityöntekijät olivat omaksuneet uhriutumisen käsitteen ja traumaterapeuttisen tausta-ajattelun. He kertoivat, että vaikka he eivät (trauma)terapiaa annakaan, he ymmärtävät trauman käsitteen avulla parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia, esimerkiksi mitä vaikutuksia väkivallalla on ja miksi naisten on usein vaikea jättää väkivaltainen mies. Työntekijät huomauttivat kuitenkin, etteivät suinkaan kaikki naiset traumatisoidu, jos he ovat esimerkiksi päässeet ajoissa pois väkivaltaisesta suhteesta, väkivalta ei ole tiheästi toistuvaa tai he ovat saaneet tukea ja apua verkostoiltaan. Tällöin naiset eivät välttämättä tarvitse varsinaista terapiaa. Toisessa vaiheessa haastatellut sosiaalityöntekijät eivät sen sijaan yhtä lukuun ottamatta maininneet trauman käsitettä eikä traumatisoitumisen viitekehys näyttänyt vaikuttavan heidän työskentelytapaansa. Nämäkin työntekijät kuvasivat kuitenkin kokemuksenaan pitkään väkivaltaisessa suhteessa eläneen naisen toimintakykyä ja väkivallan seurauksia samantapaisilla käsitteillä kuin työntekijät, jotka olivat omaksuneet traumaviitekehysten.

No se traumaterapeuttinen ote on ollut tässä ihan kirkastus jotenkin, et se on mulle valjennu aika lailla. Et se trauman käsite on auennut ja jotenkin saanut semmosen tietynlaisen merkityksen, (...) sitä kautta koko hoitoprosessi ja tavallaan sit semmosen, et miten tässä pitää toimia. Et verrattuna siihen aikasempaan lähestymistapaan: et no lähe, ja mikset sä lähe ja jotenkin niitä kauheita, mitä on tullut sanottua varmaan ite kukakin. (S2)

Traumatisoitumisen ja uhriutumisen teoria oli myös auttanut työntekijöitä ymmärtämään, että naiset voivat olla masentuneita, peloissaan ja voimattomia kykenemättä toimimaan järkevästi. Uhriutumisen ja väkivallan seurausten vuoksi viranomaisien on toimittava aktiivisesti ja tehtävä väliintulo ”topakasti”. Tällaisessa tilanteessa naiset tarvitsevat ulkopuolista apua ja herättelyä. Parisuhdeväkivaltatilanteissa ongelmaa ei voi jättää itsemääräämisoikeuteen vedoten asianomaisen vastuulle, koska siihen voi liittyä välitön turvallisuusriski (Holma 2005, 156). Naista ei saa jättää yksin – heitteille.

Jotenkin se ihminen tiedostas, että se ei oo oikein, et se jotenkin ite havahtus siihen, että siitä pitää pyristellä pois, et jotenkin saaha heräämään, herättää se ihminen, että senkin tavoite vois olla et se loppuu. (S16)

Sosiaalityöntekijät katsoivat, että auttamisprosessissa on kysymys siitä, että väkivaltaa kokeneet naiset havahtuvat näkemään tilanteensa ja heidän kokemukseensa, tunteensa ja ratkaisunsa oikeutetaan. Kokemukset väkivallasta ja sen epäoikeudenmukaisuudesta pätevoitetään ja vahvistetaan oikeiksi. (myös Bograd 1989.) Lehtosen ja Pertun (1999, 85) mukaan tämä on tärkeää siksi, että väkivallantekijän koko käyttäytyminen on perustunut väkivallan oikeutukseen, jolloin väkivallan syy siirretään uhriin ja uhrin käyttäytymiseen. Tämä on saattanut hämärtää naisten todellisuuden ja oikeudenmukaisuuden tajun. Naisten on eheytyäkseen tärkeää saada rakennettua uudelleen todellisuutensa – mikä on totta ja mikä ei, mikä on oikein ja mikä väärin (ks. Kelly & Radford 1996, 20).

Voimavaraistamisen käytännöt – toivon ylläpitäminen, vihreitä sivuversoja

Pohtiessaan kohtaamistaan väkivaltaa kokeneiden naisten kanssa useimmat haastateltavat määrittelivät työtapansa voimavaraistavaksi tai kuntouttavaksi työotteeksi, johon kuuluu muutoksen aikaansaaminen ja asiakkaan omien voimavarojen huomioiminen. Jotkut käyttivät myös käsitteitä voimaannuttaminen, empowerment, innostaminen tai mahdollistaminen.

Sillä tavalla sattuu joku tällöinen empowerment. Opiskelussa joitakin sellaisia käsitteitä pohdin, mutta että joku innostuminen, innostaminen, siinä kohtaamisessa voi olla sellaista ja joku tällöinen voimaantuminen ja mahdollistaminen on musta ihan tärkeitä. (S2)

Joku haastateltavista sanoi välillä epäilevänsä pystyykö toista voimaannuttamaan, koska se on itsestä lähtevä prosessi (vrt. Siitonen 1999), mutta useimmat katsoivat muutokseen ja uhrin voimaannuttamiseen tähtäävän työn sosiaalityöntekijän olennaiseksi tehtäväksi (vrt. Säävälä ym. 2006, 15). Seuraavat tekstikatkelmat kuvaavat haastateltavien määrittelyjä.

S8: Sosiaalityön ensimmäinen tavoite tai sanotaan, että paras päämäärä on saada voimaannuttettua se nainen näkemään oma tilansa. Että sen mä nään kaikkein oleellisemmaksi.

RL: Mitä sää tarkoitat sillä voimaannuttamisella?

S8: No itsetuntohan siinä on mennyt ja lähes kyky tehdä omia ratkaisuja ja nähdä itsensä arvokkaana ihmisenä. Niin että justiinsa tällaiset itsetunnon kohottamista ja niitä erilaisia vaihtoehtoja, mitä hän elämässään on.

RL: Mimmosia keinoja vois olla siihen voimaannuttamiseen?

S8: Se on varmaan tapauskohtaisesti. Nyt mikä on prosessin alla esimerkiksi-mä lähen hakemaan ihan näistä käytännön tapauksista-niin en usko kyl minkään muun olevan parasta kuin juuri se keskustelu. Keskustelun kautta saada ihminen uskomaan, että hää on arookas ihminen. Hän ei ansaitse sellaista kohtelua. Näin äkkiä en osaa tuohon sen kummemmin. (S8)

Varmaan semmosta tietty ratkaisukeskeisyyttä ajattelisin, että voisin hyvinkin hyödyntää tässä työssä elikkä siinä tulee justiin tämmönen asiakkaan omien voimavarojen huomioiminen ja tukeminen ja voimavaraistaminen ja ihan niitten akuuttien asioiden ratkominen käytännössä, et miten selviydyt tästä eteenpäin siitä hankalasta tilanteesta, et turvaat oman ja lastesi hengen. Ihan tämmösiä käytännöllisiä asioita. Hyvin tämmönen konkreettinen, käytännön-läheinen tuki tälle ihmisille. (S7)

Aineistoni sosiaalityöntekijät ilmaisivat pyrkivänsä työskentelyssään saamaan parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset tunnistamaan, jäsentämään ja muuttamaan omaa elämäntilannettaan ottamalla omat voimavarat käyttöön, voimaantumaa. Pitkään jatkuneen parisuhdeväkivallan seurauksena naiset ovat ehkä menettäneet itsetuntonsa ja pitävät väkivaltaa normaaliin elämään kuuluvana tai syyllistävät itseään. Työntekijät ottivat aktiivisen roolin keskustelussa tavoitteena saada naisen käsitys itsestään myönteisemmäksi ja nähdä itsensä ainutlaatuisena, arvokkaana ihmisenä, jolla on oikeus tehdä omia asioita ja ratkaisuja. Keskustelun avulla sosiaalityöntekijät tukevat naisen voimaantumista, ajatusmallien muuttumista, itsetunnon palautumista ja uskoa siihen, että hän on syytön väkivaltaan eikä ansaitse väkivaltaista kohtelua.

Työskentelen, että naiset pääsee itseään syyllistämistä, että heissä on jotain hirveetä vikaa. Iso työ saada oma käsitys itsestä vähän myönteisemmäksi, viedä sitä syyllisyyttä pois. (S2)

Ne on hirveen vaatimattomia ja tarvii paljon kannustusta siihen, että eivät suostu olemaan semmosia kynnysmattoja ja ymmärtävät, että heilläkin on oikeuksia. Monesti se asenne on jo semmonen, että ihan kuin vaivautunut olo siitä, että tulee tänne asioimaan, että nyt mennee työntekijän aikaa ja et semmonen itsetunto on ihan nollassa. Et se on vaikee aktivoida toimimaan omaehtoisesti ja ajamaan omia etuja, siihen tarvietaan sitä apua ja tukee. (S6)

Voimavaraistamiseen kuuluu myös toivon ylläpitäminen. Kertoessaan väkivaltailmiön luonteesta ja auttamismahdollisuuksista työntekijät antavat naisille toivoa toisenlaisesta elämästä, uusia näköaloja ja uskoa, että apua on saatavissa ja on mahdollista päästä väkivaltaisesta suhteesta pois. Työntekijät pyrkivät vahvistamaan naisten uskoa siihen, että heillä on oikeus elää ilman väkivaltaa ja he voivat selviytyä tilanteesta. Toivon virittäminen paremmasta elämästä herättää voimavaroja.

Voidaan herätellä kysymyksiä ja motivoida pohtimaan ja ajattelemaan, että toivoa on ja muutos on mahdollisuus. Mutta et sen päätöksen tekee jokainen ihminen itse. Se on se rajapyykki siinä. Mutta et sen toivon virittäminen näiden ihmisten kanssa, niin se herättää voimavaroja. Että on oikeesti mahdollista muuttaa hyvinkin vaikeita asioita joiltakin osin. (S7)

Että on jotenkin siinä läsnä, siinä, että pystyy osottamaan sille ihmiselle, että mie oon nyt sinuu varten tässä ja kuuntelen ja yritän tukkee ja auttaa missä pystyn ja jotenkin luomaan uutta uskoa, mutta silleen rehellisesti. (S16)

Jos nainen on ollut täs väkivallan kierteessä, niin ei hän välttämättä ite jaksa eikä pysty auttamaan, vaan et siin on jo niin itsetunto murennettu ja sitä valtaa käytetty niin paljon. Viranomaisen on silloin tehtävä se väliintulo siihen ja ainakin selkeästi kerrottava nää perusasiat ja teorit sill tavalla kun nainen sillon pystyy ottamaan ne vastaan. (S11)

Väliintuloon ja voimaannuttamiseen sisältyy myös informaation antaminen väkivaltailmiön monimuotoisuudesta. Sosiaalityöntekijät kertovat parisuhdeväkivallan syklisyydestä, vakavuudesta, eskaloitumisesta ja yleisyydestä: apua hakemaan tullut asiakas ei ole ainoa, jonka arkielämään parisuhdeväkivalta kuuluu eikä sitä tarvitse hävetä.

Mä oon huomannut, että kyllä ne naiset kaipaa sitä informaatiotakin perheväkivallasta, että ei he välttämättä ite tiedosta, että täähän on väkivaltaa. (...) Mutta sitten kun rupee puhumaan, että mitä kaikkea siihen perheväkivaltaan kuuluu, ja sitten he halus hirveesti lukea myös siitä aiheesta. Ja sit he tajus, että hyvänen aika, että näähän on kaikki ollu mulla, että tämmöstähän se just on. Et tunnistaa itensä niistä asioista. Et jotenkii tuntuu, että toiset oikein janoaa sitä, kaikki mitä ne vaan saa irti, ni haluaisivat tietää. (S1)

Että nämä naiset on tietosia tästä lähisuhdeväkivallan teoriasta ja uhriutumisen kehästä, et miten se uhriutuminen tapahtuu. Ja kun heille kertoo, niin monta kertaa ne sanookin, että hyvänen aika, että ihankun sä kertosit hänestä, ku kertoo siitä, että näin pyrkii käymään. Tai kun piirtää heille tän väkivallan syklin, että tunnistatko tästä, niin hän sanoo, että tää on ihan kun meillä, et näinhän se just menee. Et ne naiset tunnistais niitä väkivallan merkkejä ja tietäs, miten tää arki, miten se siellä arjessa näkyy. Ja esimerkiksi, siitä parisuhteesta, jos he ei lähe siitä pois, et heillä ois sit selviytymiskeinoja muuten siinä arjessa. (S11)

Informaation antamiseen kuuluu myös kertoa auttamiskeinoista, ratkaisumalleista ja palveluista, olemassa olevista vaihtoehdoista. Jos nainen haluaa tilanteesta pois, selvitetään miten tulee toimia. Käytännön neuvojen antaminen ja ohjaaminen on tärkeä osa sosiaalityötä. Sosiaalityöntekijät kertovat asiakkaille heidän oikeuksistaan ja tukevat oikeudellisissa kysymyksissä. Erilaisista apu- ja tukimahdollisuuksista annetaan myös kirjallista tietoa asiakkaalle mukaan sekä muiden auttamispaikkojen osoitteita ja puhelinnumeroita.

Ja käytännön neuvojen antamista, on osa tätä työtä, et ku saattaa olla ulkomaalaisia naisia, joilla ei ole mitään tietoa tai sitten semmosia, jotka ei ole näissä viranomaisjärjestelmissä ollu. Ja ohjata ehkä joissain asioissa, ettei tee semmosia virheitä, mitkä oikeudessa saatetaan kattoo ihan tosi pahaksi asiaksi, että lähtee ja jättää lapset tai jotakin tään tyyppistä. Et ohjata sitä äitiä sil tavalla tekemään kuitenkin näitä valintoja. (S2)

Tässä väkivaltakuviossa se [voimaannuttaminen] on oikeestaan isompi ku monissa muissa, koska ensinnäkin ihmiset tulee hyvin vähävoimaisina. Se voimaannuttaminen on hyvinkin pienillä toimenpiteillä, ihan jo pelkät lakisäätteiset oikeudet luettelemalla, ni se on jollekin ihan uutta. (...) Ku se on akuutti, ni se on konkreettisempikin minusta, että sen voi tehdä näyttämällä, että elämää voi olla muunkinlaista. Ku se ihminen oikeesti tietää sen, mut se pitää ehkä sanoa sille uuvestaan, et kyllä sinä tiedät sen, että tää ei oo oikein ja tiedät sen, että sinä et oo tähän syyllinen. (S18)

Sosiaalityöntekijöillä on valtaa ja mahdollisuuksia järjestää käytännössä monenlaisia toimintamahdollisuuksia, enemmän kuin monilla muilla ammattilaisilla. Muutoksen aikaansaamiseksi tarvitaan tiedon, itsetunnon nostamisen ja toivon ylläpitämisen lisäksi myös konkreettisia toimenpiteitä, tukimuotoja, oikeudellista apua, palveluja, resursseja ja taloudellisia etuisuuksia, jotka voivat voimaannuttaa naisia, vahvistaa toimijuutta ja mahdollistaa elämisen kannalta välttämättömiä asioita – voimavaraistaa.

Meillä on aika hyvä auttamismahollisuus näissä käytännön asioissa, että mehän voidaan aika paljon auttaa, jos me halutaan. Meillä on kuitenkin sitä sellasta valtaa ja päätösvaltaa aika

paljon. Me voidaan tosissaan hommata ihmiselle asunto ja hommata sille välttämätön elanto ja turvata vaikka erilleen muuttamisen alkuvaihe, ettei tarte nyt rahaa ajatella ihan ensimmäisenä. Kaikkee semmostahan me voidaan tehdä. (S9)

Sosiaalityö voi antaa niitä konkreettisia apuvälineitä silloin, kun tää henkilö itse on päättänyt saada aikaan muutosta omassa tilanteessaan. Sosiaalityö voi olla parhaimmillaan tukemassa ja mahdollistamassa uutta, parempaa tulevaisuutta. (...) Se on varmaan se hyvä puoli sosiaalityössä, et siellä on monenlaisia välineitä, et voidaan tukea asunnon saamisessa, ja voidaan antaa taloudellista tukea ja henkistä tukea ja perhetyötä ja monella tavalla auttaa eteenpäin ja mahdollistaa. Mutta et mihinkä ei voi, niin se on varmaan se päätöksenteko. Et se on sen ihmisen oma asia kuitenkin loppujen lopuks. (S7)

Voimavaraistamista tapahtuu työntekijän ja asiakkaan kohtaamisessa ja vuorovaikutuksessa. Asiakas ilmaisee itseään puhumalla ja auttaa samalla itseään jäsentämään ja hahmottamaan omaa elämäänsä, ei pelkästään ilmaisemaan tai paljastamaan sitä muille. Puhuminen mahdollistaa parisuhteessa tapahtuneen pahoinpitelyn nimeämisen, sen tulkitsemisen alistamiseksi ja väkivallaksi ja siihen liittyvien tunteiden läpi elämiseen sekä tekee tilaa selviytymisen kokemuksille ja voimaantumiselle (Husso 1997, 98). Voimaantuessaan naiset rakentavat omaa minäänsä ja heidän itsetuntonsa ja itsensä arvostaminen palaa.

Se [voimaantuminen] tarkoittaa oikeestaan esimerkiksi sitä, että nainen jotenkin rohkaistuu ja voimaantuu, että se nainen saa sellasta omaa minäänsä rakennettua (..), että sieltä alkaa nousta sellasta oman minän arvostusta. (...) Alkaa löytyä ihan niitä selviytymiskeinoja ja -malleja ja sellasta elämänmyönteisyyttä. Et se elämä ei ole pelkkää pelon kehää, eikä sellasta uuden väkivaltatilanteen odottamista, vaan että siihen elämään alkaa löytyä tavallaan sellasia vihreitä sivuversoja ja et nainen alkaa elää omaa elämää. (S11)

Voimaantuessaan naiset rohkaistuvat ja ymmärtävät hakea apua. He alkavat toimia omaehtoisesti ja ajaa omia etuja. Siihen tarvitaan apua ja tukea. He alkavat uskoa, että toivoa on ja muutos on mahdollinen. He kykenevät tekemään omia ratkaisuja. Voimaantuminen tarkoittaa myös, että naiset alkavat löytää selviytymiskeinoja ja -malleja. He tajuavat, ettei elämä ole pelkkää pelon kehää ja uuden väkivaltatilanteen odottamista. Naiset alkavat elää omaa elämää: "siihen elämään alkaa löytyä sellaisia vihreitä sivuversoja."

Asiakaslähtöisyys ja työntekijän aktiivinen rooli

Haastattelemani sosiaalityöntekijät pitivät yhtenä työnsä lähtökohtana asiakaslähtöisyyttä. Asiakaslähtöisyys nähdään keinoksi, jolla eettisesti korkeatasoista sosiaalityötä toteutetaan (Raunio 2004, 84). Rostilan mukaan (2001) asiakaslähtöisyyteen kuuluu, että asiakkaiden omia käsityksiä ja toimintaa kunnioitetaan, joten edellytyksenä on tuntee asiakkaiden tarpeet ja odotukset ja että toimitaan asiakkaiden haluaman ajan ja järjestyksen mukaisesti. Lisäksi toiminta perustuu tekemiseen yhdessä asiakkaan kanssa. Tällöin asiakkaan ja työntekijän väliset suhteet ovat avoimia ja luottamuksellisia. Näin syntyy mahdollisuuksia asiakkaan toimintavoiman kasvuun, empowermentiin. (Mt., 39.) Aineistoni sosiaalityöntekijät kertoivat, että he räätälöivät yksilöllisesti asiakkaan lähtökohtien ja tarpeiden perusteella tukitoimet ja ratkaisut. Haastateltavat pyrkivät tunnistamaan asiakkaiden vahvuuksia perehtymällä heidän elämäntilanteisiinsa ja sii-

hen, miten väkivaltaa kokeneet naiset ovat selviytyneet ja jaksaneet väkivallasta huolimatta samalla hoitaen lapsensa ja perheensä (ks. Rose 2003, 202). Haastateltavien mielestä asiakaslähtöisyyteen kuuluu, etteivät työntekijät ratkaise asiakkaitaan ongelmia, sen tekee asiakas itse. Sosiaalityöntekijät voivat luoda toimintamahdollisuuksia ja organisoida välineitä ja resursseja ongelmien ratkaisemiseksi. He pyrkivät selvittämään, mitä ihminen itse tahtoo ja mistä olisi apua. Muutostarve lähtee asiakkaasta itsestään eikä ”työntekijäkään voi aina tietää, mikä se on aina viisasta ja mikä ei (S16)”. He voivat tehdä väliintuloja ja herätellä ajatuksia, kysyä kysymyksiä, pohtia asiakkaan kanssa ratkaisuja ja muutoksen hyviä ja huonoja puolia. Sosiaalityöntekijät voivat vahvistaa ja tukea sekä käyttää tarjolla olevia mahdollisuuksia asiakkaiden elämäntilanteen muuttamiseksi. Kaikkea toivottua ei ole kuitenkaan mahdollista antaa eikä toteuttaa, kaikkia palveluja ei ole saatavilla.

Kuitenkin semmonen asiakaslähtöisyys ja mä aina pyrin kysymään, et mitä se ihminen ite tahtoo, et miten se kokis tulevansa autetuksi. Et eihän niitä voi välttämättä toteuttaa, mutta että kysytään, että millä tavalla se tulis autetuksi ja sit kattoo, että onko niissä mitään, missä voi sitten olla oikeesti avuksi. Ei se semmonen väkisin auttaminen onnistu. Se voi olla joskus ihan, et vaikka se ehkä työntekijästä ei tuntuskaan siltä, et se vois auttaa, niin se voi kuitenkin auttaa sitä ihmistä. Se on se, millä se ihminen katsoo tulevansa autetuksi. (S9)

Sosiaalityöntekijät korostivat, miten oma arvomaailma, suhtautuminen ja asenne väkivaltaan, ovat tärkeitä auttamistyössä. Työn perustana on hyväksyykö vai ei hyväksy väkivaltaa, ja jos hyväksyy missään muodossa väkivallan, herää kysymys, miten voi työtä lainkaan tehdä. Eettinen vastuu edellyttää aktiivista väkivaltaan puuttumista ja vaikuttamista sen loppumiseen. Työskentely edellyttää siten selkeää kannanottoa väkivaltaan: väkivalta on tuomittavaa ja se on rikos. Työntekijät pyrkivät vaikuttamaan väkivaltaa koskeviin käsityksiin ja uskomuksiin ja korostivat asiakkaan kokonaistilanteen huomioimista. Tämä puolestaan merkitsee Pohjolan (1993, 85) mukaan kokonaisvaltaista vastuunottoa asiakkaasta, mikä samalla asettaa työntekijän myös yhteistoiminnallisen, mahdollisuuksia etsivän ja luovan asianajan rooliin ja ottamaan käyttöön advocacy-empowermentin, voimavaraistamisen.

Tästä syntyy myös ristiriitaa: vastakkain asettuvat asiakkaan itsemääräämisoikeus ja työntekijän professionaalinen tieto, käsitykset, suositukset tai jopa vaatiminen ratkaisuun parisuhdeväkivallasta irti pääsemiseksi. Sosiaalityössä yleisesti omaksutun eettisen periaatteen mukaan asiakkaan itsemääräämisoikeudesta voidaan tinkiä, jos tämä toiminnallaan saattaa oman tai jonkun muun hyvinvoinnin vakavaan vaaraan (vrt. Rostila 2001, 32). Sosiaalityössä voidaan laillisin perustein rajoittaa henkilön itsemääräämisoikeutta kolmannen osapuolen etujen suojelemiseksi, tyypillisesti tällaista tapahtuu lastensuojelussa lapsen edun turvaamiseksi.

Mutta sitten on semmosia, jossa me on mielestämme yritetty auttaa, mutta sitten asiakas on kuitenkin viime kädessä ite ratkassu sen asian toisin. Niin voi olla, että siinä on meidän toiminnassa ollut joku semmonen, et se ei ole ollut riittävän tukevaa tai sitten muuten vaan se aika ei oo kypsä siihen. Et sen mä oon huomannu, et ihan turha yrittää mitenkään pakkoauttaa tai hoputtaa. Että se tulee se aika, et joku kestää vaikka 30 vuotta sitä. Että se on lastensuojelussa minusta hiroeen hankala, kun aina miettii, että missä vaiheessa minun on pakko

puuttua lasten takia. Että se on semmonen aktiivinen, sitä miettii joka viikko melkein, että meillä on kuitenkin joitakin väkivaltaperheitä. (S6)

Haastattemieni sosiaalityöntekijöiden ammattikäytäntöjen kuvausten välillä oli huomattavia eroja siinä, miten voimakkaasti ja selkeästi he pyrkivät vaikuttamaan naisen valintoihin ja ratkaisuihin, lähinnä eroamiseen. Toisessa ääripäässä olivat perhekeskeisen ajattelutavan mukaisesti toimivat työntekijät, jotka tavoittelivat koko perheen auttamista ja koossapysymistä niin pitkään kuin lasten turvallisuus antoi myöten. Työntekijät olivat neutraaleja ottamatta kantaa syyllisyyteen tai parisuhdeväkivallan sukupuolistuneeseen luonteeseen eikä väkivalta ollut keskeinen työskentelyn kohde. Työskentelyn keskiössä olivat muut perheen ongelmat. Koko perhe nähtiin avun tarvitsijoina ja perheenjäseniä ohjattiin muun muassa yhdessä perheneuvoloihin. Tekijälle tarjottiin kuitenkin myös erityispalveluja väkivallasta irti pääsemiseksi. Tavoitteena ei ollut ero, eikä tarkoituksena kenenkään avioliittoa rikkoa. Työntekijät uskoivat mahdollisuuteen, että saatuaan apua puoliset voivat oppia elämään toisellakin tavalla kuin väkivaltaisessa parisuhteessa.

Sosiaalityöntekijät, jotka korostivat aikuisen asiakkaan itsemääräämisoikeutta, halusivat pysyä neutraalina ottamatta selkeästi kantaa eroon tai yhdessä pysymiseen. He eivät halunneet päättää asiakkaan puolesta tai sanoa asiakkaalle, mitä tämän pitäisi tehdä. Sosiaalityöntekijä antaa tietoa ja yrittää saada asiakkaan ymmärtämään väkivallan vaarallisuus ja tuhoavuus, mutta asiakas tekee itse päätökset ja valinnat ja joutuu elämään päätösten takana, ottamaan vastuun. Joku työntekijä kertoi, että hän ilmaisee oman käsityksensä ja tukensa silloin, kun nainen on tehnyt työntekijän mielestä järkevän päätöksen ja joku toinen taas esitti ratkaisuksi eroamista vain sellaisessa tapauksessa, jossa lasten etu vaatii sitä tai hengenvaara oli ilmeinen.

Et muutamii sellasii, mitkä on käyty useamman kerran keskusteluu siitä, et mitä tehä ja oon kannustanu sit siihen ratkasuun, mikä omassa mielessä ollu jo, mutta et ei jotenkin uskaltanu [sanoa]. Mut kyllähän mie nyt tietysti tällä tavalla pystyn tukemaan sit ihmistä siinä ratkaisussa, jos sen kahtoo, et se on ihan järkevä ratkasu. (S4)

Mää oon ehkä kauheen herkkä siinä, että mä en niitten puolesta päätä. Kyl mä oon ihan kauheen varovainen. Mä en yhtään yritä, et vaikka ne kyselee kauheesti, et mitä mä tekisin, en hirveesti kyllä anna. Et toki silloin, kun ne on tehny niitä ratkaisuja, niin sitten käydään keskustelua, mutta en mä siinäkään sitten puolla enkä tuomitse hirveesti, että jos ei oo hengenvaara. Toki silloin, jos lapset tarttee, niin sitten mä tuen siinä, että tää on varmaan lasten kannalta hyöä ja näkisin, ettei muuten. (S2)

Toisen ääripään työntekijät taas olivat sitä mieltä, että ero on naiselle ainoa tapa päästä väkivallasta. He pyrkivät saamaan vakavaa parisuhdeväkivaltaa kokeneen naisen tajuamaan, että varmin tapa välttyä perheväkivallalta on ottaa ero. Ero on ensimmäinen "lääke". Nämä työntekijät kannustivat heti selkeästi eroon ja tukivat kodista muuttoa. Näiden työntekijöiden käsitykset ja työskentelytapa tuki näkemystä, ettei ketään pahoinpideltyä naista tule rohkaista jäämään vaaralliseen ja väkivaltaiseen suhteeseen eikä perheen yhdessä pitäminen – pahoinpitelijän suojeleminen – voi olla työskentelyn päämääränä (Schechter 1996, 64).

Kysymys siitä, pitäisikö työntekijöiden kannustaa äitiä eroamaan väkivaltaisesta miehestään ja lasten isästä, on hankala siksi, että siinä asettuu vastakkain kaksi tärkeää periaatteellista oikeutta: lapsen oikeus turvalliseen ja hyvään kasvuedellytykset takaavaan ympäristöön ja hänen oikeutensa olla yhteydessä vanhempaansa (Salonen & Sävälä 2006, 166). Kun lapsiperheessä esiintyy väkivaltaa, sosiaalityöntekijät joutuvat pohtimaan tilannetta lasten näkökulmasta ja suojelemaan lapsia väkivallalta. He joutuvat muuttamaan neutraalia suhtautumistaan perheen yhdessä pysymiseen ja puuttumaan aktiivisesti perheen elämään. Pitkään jatkunut rankka parisuhdeväkivalta tai lapsiin kohdistunut pahoinpitely jättää usein vaihtoehdoksi vain joko lasten huostaanoton tai vanhempien erilleen muuton. Vaikka työntekijät korostivat asiakkaan itsemääräämisoikeutta, eturistiriidan kohdalla pitää valita puolensa. Näin saattaa tulla keinoksi uhkailu, kiristäminen ja pakottaminen. Sosiaalityöntekijät kokivat nämä ristiriitaiset tilanteet vaikeiksi, mutta lasten suojeleminen menee kaiken muun edelle. Sosiaalityöntekijällä on lakiin perustuva velvollisuus huolehtia lapsen turvallisuudesta.

Sosiaalityöntekijät eivät halua moralisoida mitenkään naisten käyttäytymistä tai syyllistää heitä, mutta joskus voi olla vaikeaa nähdä asiakkaiden ratkaisu oikeana, kun se poikkeaa omasta käsityksestä. Työntekijöille voi olla turhauttavaa, kun naiset palaavat moneen kertaan väkivaltaisen miehen luo, varsinkin, jos perheessä on lapsia. Vaikka naiset palaisivat väkivaltaiseen suhteeseen, työntekijät yrittävät jättää pois ”mitä minä sanoin, että näinhän tässä käy”-puheet. Vaikka työntekijät kokemuksestaan aavistavatkin, että usein tarvitaan monta irtiottoa ennen lopullista eroa, he eivät sano, että työ on turhaa. Pitää vaan jaksaa aina uudestaan auttaa siinä tilanteessa ja ymmärtää, että sillä ihmisellä on hätä eikä hän ole itse tilanteeseen syyllinen. Jotkut sosiaalityöntekijät miettivät, millä oikeutuksella, missä vaiheessa, kenelle ja miten voi sanoa jotakin sellaista kantaa ottavaa kuin esimerkiksi, että eroa. Työntekijän on vaikea sanoa ja saada asiakas kohtaamaan asioita, joita he eivät haluaisi kuulla ja jotka he kokevat sietämättömän vaikeiksi (Granfelt 1998, 177). Eräs työntekijä viittasi Granfeltin käsitteeseen legitiimi auktoriteetti. Hän oli miettinyt oikeutusta sanoa suoraan ja topakasti äideille, että nyt täytyy tehdä näin: luottamuksellisessa suhteessa niin saattoi sanoa, mutta vaikealta se tuntuu, jos on kysymyksessä ”särkynyt äitiys, särkyneitä naisia”. Siitä kuitenkin pitää lähteä, ettei tuomitse ja toimii eettisesti ja käyttää valtaa oikein.

Muutos on mahdollinen – pienin askelin

Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan auttamistyön tärkeimpiä lähtökohtia on muutoksen mahdollisuus. Muutos voi olla konkreettinen ja suuri muutos, kuten lähteä tai erota. Muutos voi lähteä liikkeelle myös mistä tahansa pienestä asiasta. Muutos voi olla ajattelun muutos niin, että kuultuaan väkivaltailmiöstä asiakkaat alkavat ymmärtää ja ajatella itsestään eri tavalla, alkavat hyväksyä itsensä niin, että itsetunto kohoo. Naiset alkavat uskoa esimerkiksi, etteivät ansaitse sellaista kohtelua, että he ovat arvokkaita ihmisiä sellaisenaan eikä pahoinpitely ole heidän syytään. Ajattelun muutoksen kautta ihmiset alkavat teh-

dä asioita eri tavalla ja muuttaa hyvinkin vaikeita asioita, murtaa väkivallan kehää pikku hiljaa – pienin askelin. Aineistosta kuvastui sosiaalityöntekijöiden usko naisten omiin voimavaroihin. He yrittivät toimia avoimesti, luottamuksellisesti, tasa-arvoisesti ja rohkaisevasti ja tavoittelivat asiakkaiden toimintavapautta ja turvallisuutta ja järjestivät toimintamahdollisuuksia yksilöllistä tukea ja apua – saada aikaan muutosta ja voimavaraistaa.

Musta on kauheen tärkeää, ettei kyynisty kuitenkaan, että nää on toivottomia asioita. Et kylmä haluan säilyttää semmosen uskon ja luottamuksen nimenomaan ihmisten omiin kykyihin ja voimavaroihin ja että he kyllä kykenee näitä asioita – et muutos on oikeesti mahdollinen. Että siitä mä haluaisin kiinni pitää ihan loppuun asti. Et must tuntuu, että sitte kun, jos en enää siihen muutoksen mahdollisuuteen itsekkään usko, niin luulen, että sitten en voi kyllä yhtään auttaa näitä ihmisiä. Sitten se työ on ihan turhaa. Mutta että jotenkin toivon säilyttäminen itsellä. Mutta et sen toivon virittäminen myös näiden ihmisten kanssa, niin se on se, mikä herättää niitä voimavaroja. Että on oikeesti mahdollista muuttaa hyvinkin vaikeita asioita joiltakin osin ja pikkuhiljaa se muutos sitten voi viedä asioita eteenpäin. Et se on se mun ajatukseni oikeesti, et joku pieni asia voi lähteä muuttamaan sitä kehää ja pikkuhiljaa siihen voi tulla sit isompikin muutos. Ehkä viime vuosina on korostunut ajattelu, että asiat, muutokset tapahtuu aika hitaasti, että asioille tarvi antaa paljon aikaa, ja että on hyvä ymmärtää, et esimerkiksi sosiaalityössä ne tulokset näkyy todella pitkän ajan kuluessa. Eli harvoin nähdään tässä ja nyt ja heti niitä vastauksia ja ratkaisuja ja tuloksia, vaan pikku hiljaa ihmiset muuttaa niitä asioitaan paremmiksi omalta kannaltaan. Et ne pienet askeleet on tosi tärkeitä. (S7)

Muutoksen toteutuminen asiakkaan tilanteessa ei ole ammatillisen työn käytännössä läheskään aina selviö, eikä aina ole helppoa havaita, johtuuko muutos juuri työntekijän toiminnasta. Naisten voimavaraistumisen myötä muutoksia alkaa tapahtua. Muutos voi tapahtua hitaasti ja pienin askelin, minkä vuoksi voi näyttää, ettei muutosta tapahdu lainkaan (Jokinen, Juhila & Raitakari 2003, 151, 154–161), mutta muutoksen pienet askeleet voivat olla asiakkaalle hyvinkin merkityksellisiä, vaikka ne ammatillisen työn tavoitteiden näkökulmasta näyttäisivät kovin vaatimattomilta (Raunio 2004).

8.2.3 Voimavaraistamisen mahdollisuudet

Tässä luvussa olen käsitellyt parisuhdeväkivallan kohtaamista maaseudun sosiaalityössä, minkälaisia kokemuksia sosiaalityöntekijöillä on väkivaltatyöstä ja minkälaisia työmuotoja he käyttävät väkivaltaa kokeneitten auttamistyössä. Ydinkategoriaksi valitsin sosiaalityöntekijöiden toiminnasta nousevan voimavaraistamisen käsitteen.

Haastattelemani sosiaalityöntekijät katsoivat, että väkivaltaa kokeneen ihmisen auttaminen on jokaisen työntekijän ehdoton eettinen ja moraalinen velvollisuus. Se on vaikeimpia ja haastavimpia sosiaalityön osa-alueita. Sosiaalityöntekijän tehtävä on huolehtia uhrin ja lasten turvallisuudesta ja olla läsnä apua tarvitsevalle sekä kuunnella ja antaa aikaa ja tilaa naisen kertomukselle luottamuksellisessa vuorovaikutussuhteessa. Ajan puute vaikeuttaa monesti paneutumista vaativaan väkivalta-asiaan ja luottamuksen syntymistä. Sosiaalityöntekijät joutuvat usein työskentelemään yksin, kiireessä ja monissa ristipaineissa pirstaleisten ja vaikeiden työtehtävien parissa. Sosiaalityöntekijät pyrkivät asiakkaan todellisuuden tuntemiseen ja ymmärtämiseen sekä rohkaisevat ja

antavat toivoa muutoksen mahdollisuudesta. Paitsi asiakkaiden tarpeiden ymmärtämistä heidän omista lähtökohdistaan, työntekijöiltä edellytetään kykyä saada asiakkaassa aikaan kokemus ymmärretyksi tulemisesta (Raunio 2003, 142). Tehtävänä on myös aktiivisesti tuoda parisuhdeväkivaltaa ilmiönä julki ja vaikuttaa siten parisuhdeväkivaltaa koskeviin asenteisiin ja käsityksiin asiakkaiden, yhteistyökumppaneiden ja julkisuuden tasoilla. Kun ilmiö tulee näkyväksi ja se saa kasvot, ilmiö menettää samalla salaisuusluonteensa.

Ensimmäisten haastattelujen sosiaalityöntekijät, jotka ymmärsivät parisuhdeväkivallan naisiin kohdistuvaksi parisuhdeväkivallaksi, olivat omaksuneet uhriutumisen käsitteen ja traumaterapeuttisen viitekehyksen, mikä oli auttanut heitä ymmärtämään uhria. He uskovat, että naiset voivat uhriutua ja jotkut traumatisoitua eläessään jatkuvassa väkivaltaisessa parisuhteessa. Naiset eivät silloin välttämättä itse ymmärrä tilannettaan, väkivallan vaikutuksia ja itseensä ja lapsiin kohdistuvaa turvallisuusriskiä. Sen vuoksi sosiaalityöntekijät toimivat aktiivisesti asiakkaan elämän olosuhteiden varmistamiseksi siten, että väkivallan uhka voitaisiin minimoida. Toisaalta on kyse asiakkaiden oman toimintakyvyn tukemisesta siten, että he jaksaisivat katsoa omaa tilannettaan, uskoa omaan arvoonsa ja oikeuksiinsa, pitää kiinni omista rajoistaan ja puolustaa itseään (ks. Aho 1999, 45). Parisuhdeväkivaltaan kuuluvan alistamisen ja epätaasa-arvoisen, sukupuolistuneen vallan käytön vuoksi miehiä ja naisia hoidetaan erikseen. Sosiaalityöntekijöiltä vaaditaan aktiivista roolia ja vaikuttamista naisten tietoisuuden heräämiseen ja ratkaisuihin (Dalrymple & Burke 1999, 91–98). Asiakkaiden kanssa keskustellaan väkivallan taustalla vaikuttavista tekijöistä ja ohjataan näkemään tilanteensa laajemmin. Työ on vaikuttamistyötä ja muutostyötä.

Toisen haastatteluvaiheen työntekijöillä, jotka ymmärsivät parisuhdeväkivallan perheväkivaltadiskurssin mukaisesti enemmänkin perheen ongelmaksi kuin naisiin kohdistuvaksi väkivallaksi, työskentelyn kohteena oli myös väkivallan ja sen seurausten vähentäminen ja lopettaminen. Koska nämä työntekijät eivät nähneet parisuhdeväkivaltaa sukupuolistuneena ongelmana, he eivät kuvanneet työskentelyään väkivaltakeskeisenä vaan perhekeskeisenä, koko perheen auttamisena. Siitä huolimatta he kuvasivat työskentelyään parisuhdeväkivaltaa kokeneitten naisten kanssa usein samoilla käsitteillä kuin edelliset haastateltavat.

Haastatteleman sosiaalityöntekijät korostivat toimintansa käytännönläheisyyttä asiakastyössä ja asiakaskohtaisesti räätälöityjä palveluja. Sosiaalityöntekijät kertoivat omaksuneensa voimavaraistavan työotteen elementtejä työskentelyssään väkivallan uhrien kanssa. Voimavaraistamisen käsite nousi ydinkategoriaksi kuvaamaan sosiaalityöntekijöiden työtettä väkivaltaa kokeneitten naisten kanssa. Sosiaalityöntekijöiden voimavaraistamiseen sisältyi myös väkivaltaa kokeneille naisille annettava informaatio väkivaltailmiöstä ja siitä vapautumisesta. Tällaisella koulutuksellisella tavalla autetaan asiakasta ymmärtämään väkivalta ja oma tilanteensa sekä löytämään uusia näkökulmia. Tällaisella menetelmällä on yhteisiä piirteitä myös mielenterveystyössä käytetyn psykoedukatiivisen työotteen kanssa (ks. Säävälä ym. 2006, 60). Sosiaalityönte-

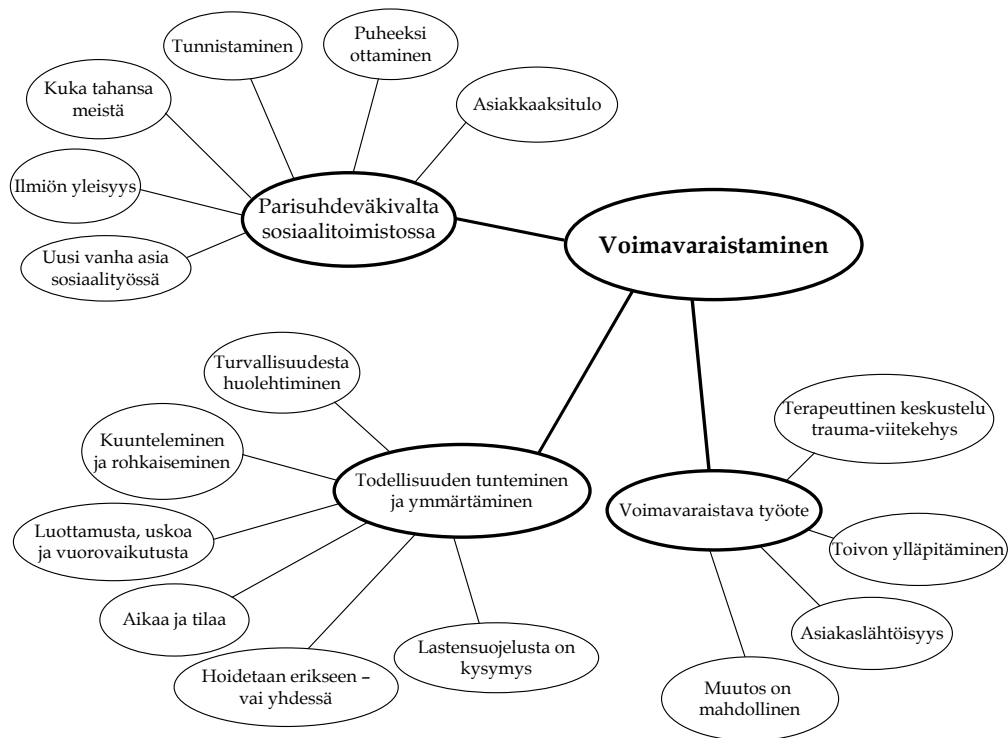
kijät katsoivat, että heillä on paljon valtaa ja monia mahdollisuuksia tuoda voimavaroja asiakkaiden käyttöön; sosiaalityöntekijän terapeuttisesta keskustelusta asiakkaiden kanssa konkreettisiin tukitoimiin ja muihin palveluihin ohjaamiseen saakka. Sosiaalityöntekijöiden konkreettisia auttamiskeinoja ja palveluita käsittelemme yksityiskohtaisemmin seuraavassa pääluvussa. Sosiaalityöntekijöillä on valtaa järjestää resursseja, palveluita ja tukitoimia asiakkaiden käyttöön ja samaan aikaan ajaa asioita asiakkaan puolesta ja yhdessä asiakkaan kanssa sekä vahvistaa omaehtoista selviytymistä ja itsekunnioitusta, parantaa elämän hallintaa ja kontrollia – voimavaraistaa.

Asiakaslähtöisyys nousi aineistossani yhdeksi tärkeimmistä sosiaalityöntekijöiden työtavoista. Asiakaslähtöisyyden periaate on kirjattu myös sosiaalihuollon lainsäädäntöön. Asiakaslain tavoitteena on että sosiaalihuollon henkilöstön ammatillinen osaaminen perustuu ensisijaisesti asiakkaiden palvelutarpeisiin (Raunio 2004, 84). Sosiaalityöntekijöiden mukaan asiakaslähtöisyyteen kuuluu, että asiakkaiden omia käsityksiä ja toimintaa kunnioitetaan niin, että edetään asiakkaan ehdoilla pienin askelin kohti muutosta. Sosiaalityöntekijät pyrkivät siihen, että asiakkaat saavat osakseen hyvää, kunnioittavaa ja arvostavaa kohtelua. Avoimuus, rehellisyys ja luottamus olivat sosiaalityöntekijöille vuorovaikutuksen perusta. Näin syntyy mahdollisuuksia asiakkaan voimavaraistumiseen.

Keskeinen muutostyön onnistumisen edellytys on usko asiakkaaseen. Työntekijän usko asiakkaaseen saattaa kuitenkin horjua sosiaalityössä usein kohdattavissa vaikeissa asiakastilanteissa. Sosiaalityöntekijät tunsivat oman epäuskonsa vaikeissa ja toistuvissa tilanteissa, mutta myös sen, ettei muutoksen mahdollisuutta tule pilata epäuskolla ja kiinnittämällä huomiota vain asiakkaan ongelmiin ja vaikeuksiin. Asiakaslähtöisyyteen liittyy olennaisesti voimavarakeskeisyyden periaate: asiakkaan toimintavoiman kasvulle tulee luoda mahdollisuuksia. Olennaista voimavarakeskeisyydessä on kuulla asiakasta ja lähteä hänen tavoitteistaan (Rostila 2001, 40). Toiminta perustuu asiakkaan kanssa määriteltyyn tavoitteeseen ja toimintalinjaan. Näin vahvistetaan asiakkaan uskoa positiivisen muutoksen mahdollisuuteen. (Raunio 2004, 84.)

Sosiaalityöntekijöiden pyrkimykset ja tavoitteet muutoksen aikaansaamisessa, ongelmien ratkaisemisessa, parisuhdeväkivallasta vapaaksi pääsemisessä ja naisten voimavaraistamisessa ei ole kuitenkaan yksioikoista, koska sosiaalityön tehtäviin kuuluu myös kontrolli ja vallan käyttö erityisesti lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijät ovat työssään väistämättä asemassa, jossa he arvioivat, ohjaavat ja kontrolloivat asiakasnaisten äitiyttä ja joutuvat puuttumaan siihen jopa hyvinkin rajulla tavalla (Kuronen, Granfelt, Nyqvist & Petrelius 2004, 7). Lasten etu on sosiaalityöntekijöiden työssä ensisijainen ja he joutuvatkin pohtimaan naisten ja lasten tarpeita vastakkaisina. On mahdollista, että naisten omat tarpeet ja näkökulma sivuutetaan työskentelyssä (Pohjola 1993, 76–79). Sosiaalityöntekijät toivatkin esille, että naiset hakevat apua ja tulevat sosiaalityön asiakkaiksi väkivaltatilanteissa juuri lasten kautta, lasten äiteinä. Kuronen ym. (2004) toteavat, että erityisesti perheeseen, äitiyteen ja lasten hyvinvointiin ja suojeluun liittyvät kysymykset määrittävät naisiksi tai niitä ainakin käsitel-

lään lähinnä naisasiakkaiden kanssa. Naiset eivät saa palveluita ”omana itsenään”, vaan he asiakkaistuvat huolenpitoitehtävänsä vuoksi, esimerkiksi juuri lasten äiteinä. Vanhemmuus samastuu juuri äitiyteen väkivaltaisten isien jäädessä usein sivuun. Erityisesti lastensuojelutyössä naistyöntekijöiden ja naisasiakkaiden väliset suhteet voivat olla jännitteisiä ja problemaattisia.

KUVIO 2 Voimavaraistaminen

9 SOSIAALITYÖN INSTITUTIONAALISET JA RAKENTEELLISET EHDOT

Tässä luvussa tarkastelen minkälaisia työmuotoja ja auttamisen välineitä sosiaalityöntekijöillä on käytettävissään parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten auttamiseksi maaseudun sosiaalitoimistoissa ja minkälaisia institutionaalisia ja rakenteellisia ehtoja toimintaympäristö asettaa palveluille ja niiden käytölle. Luvun lopussa on tema-alueen käsitekartta (kuvio 3), jossa ydinkategoriaan "Sosiaalityön institutionaaliset ja rakenteelliset ehdot" olen yhdistänyt kategoriat ja alakategoriat suhteineen. Tämä katagorioiden verkosto liittyy myös voimavaraistaminen -ydinkategoriaan.

9.1 Palvelut ja sosiaalityön auttamiskeinot

Joihinkin kuntiin, joissa haastattelin sosiaalityöntekijöitä lisensiaatintyötäni varten, oli perustettu väkivaltaprojektien seurauksena moniammatillinen perheväkivaltatyöryhmä, jonka tehtävänä oli laatia toimintasuunnitelma, kehittää väkivallan ehkäisytyötä, tiedottaa ja järjestää koulutusta työntekijöille sekä toimia tukea antavana ryhmänä. Yhdessä kunnassa oltiin juuri perustamassa yhteistyöryhmää, kun taas joissakin kunnissa ryhmän toiminta oli jo hiipunut mukana olleiden ihmisten lähdettyä pois.

Toista haastattelukierrosta tehdessäni, kolme vuotta myöhemmin, Savonlinnan ympäristön kunnissa pohdittiin juuri kuntakohtaisten suunnitelmien laatimista (Lähisuhde- ja perheväkivallan... 2004). Pari- ja lähisuhdeväkivallan kuntaoppaassa (Ewalds 2005, 14) todetaan, että kunnilla on vastuu ehkäistä pari- ja lähisuhteissa tapahtuvaa väkivaltaa tarjoamalla tarkoituksenmukaisia palveluja väkivallan eri osapuolille yhteistyössä eri toimijoiden kanssa. Kuntien tulee laatia kunta-/seutukuntakohtaisen pari- ja lähisuhdeväkivallan toimintaohjelma. Kuntiin olikin nimetty yhdyshenkilöt sekä järjestetty alueellisia kokouksia ja koulutuksia. Joitakin alueellisia suunnitelmia oli myös tehty. Missään

näistä kunnista ei kuntakohtaista suunnitelmaa vielä ollut ja työntekijät odottivat, että projektin kautta toimintamalli tehdään.

Kuntauudistus oli jo tuonut muutoksia palvelujen järjestämiseen, palveluja oli keskitetty suuremmille paikkakunnille ja kuntien yhteistä toimintaa oli lisätty. Esimerkiksi Savonlinna, Punkaharju ja Kerimäki kuuluvat Itä-Savon sairaanhoitopiiriin, joka järjestää kuntien terveydenhuollon, päihdehuollon, vanhusten huollon ja matkojen tuen. Tehtävien siirtyessä terveydenhuoltoon sosiaalityöntekijöiden tehtävät vähenevät siltä osin, joten virkoja lakkautetaan. Tätä kirjoitettaessa JJR -kunnat (Juva, Joroinen ja Rantasalmi) muodostavat allianssin, jossa palvelut järjestään isäntäkuntamallin mukaisesti. Kuntaliitoksia on myös tapahtunut Pieksämäen ja Mikkelin alueilla useammassa vaiheessa. Palvelurakenteen muutos oli meneillään eivätkä sosiaalityöntekijät tienneet, miten työ tulevaisuudessa järjestetään. Muutoksen vaatima suunnittelu ja tehtävien uudelleen järjestelyt aiheuttivat paineita, epävarmuutta ja kiireitä, mutta myös toiveita paremmasta.

Haastattelemani sosiaalityöntekijät katsoivat, että heillä on paljon valtaa ja päätösvaltaa järjestää ihmisille palveluita. Useimmat aineistoni työntekijät kertoivat, että heillä on käytettävissään monenlaisia keinoja ja erilaisia vaihtoehtoja asiakkaiden auttamiseksi ja tukemiseksi, kuten esimerkiksi keskustelukeinot, taloudelliset resurssit ja turvallisuuteen liittyvät palvelut sekä ammattiin liittyvä tieto-taito. Haastateltavat mainitsivat myös muut sosiaali- ja terveystyöpalvelut, verkostot ja yhteistyötahot, joihin he voivat ohjata asiakkaita tarvittaessa. Neuvonta ja ohjaus sekä käytännön asioissa auttaminen toistuivat jokaisessa haastattelussa. Jos omasta kunnasta ei löydy sopivia palveluja, niitä voidaan hankkia toisesta kunnasta tai lähikaupungeista, Tarvittavia palveluja on saatavissa ja niitä voidaan järjestää, jos vain asiakkaat ”haluaa apua ja muutosta, niin kyllä on (S15)”.

Meillä on ihan kivasti täällä kuitenkin palveluja saatavilla, kun me ollaan kahen lähikaupungin ympäröimänä. Että nyt meillä on tässä omia palveluja, totta kai siinä selvitetään niin pitkälle ku meidän osaaminen ja asiantuntemus riittää, mutta että myös ohjataan erityispalveluihin tarvittaessa, että meillä on tässä lähellä sitte niitä erilaisia vaihtoehtoja, riippuu nyt mikä se tilanne on. (S17)

Jotkut taas näkivät asian niin, ettei maaseudulla ole juuri mitään palveluja eikä vaihtoehtoja, ”hirveen vähän palveluja, ei juuri lainkaan”. Tilanteet ovat olleet varsin hankalia ja vaikeita, eikä niihin ole pystynyt paljoakaan vaikuttamaan. Maaseudun kunnissa ei ole erityispalveluja parisuhdeväkivaltaa kokeneille tai tekijöille, mutta myös peruspalveluista on puutetta ja pienimmissä kunnissa ei ole monia palveluja olemassakaan, esimerkiksi lääkäri voi olla paikkakunnalla vain kahtena kolmena päivänä viikossa tai poliisi tulee tarvittaessa. Erityispalveluihin saattaa olla pitkät jonot, kymmenien kilometrien matka ja julkinen liikenne lähes olematonta. Monet kuntalaiset eivät voi tai halua lähteä matkustamaan toistuvasti apua hakemaan toiselle paikkakunnalle. Mutta on myös niitä, jotka eivät halua käsitellä arkaluonteisia asioitaan pienen kunnan palvelupisteissä, joissa on aina joku tuttu tai sukulainen. He haluavat pysyä tunnistamat-

tomina ja käyttävät kunnan ulkopuolisia palveluja varsinkin, jos heillä on ta-
loudellisia mahdollisuuksia siihen.

Vaikka parisuhde- ja perheväkivaltatilanteissa apua tarvitaan usein kii-
reellisesti, ei monessakaan kunnassa ole mahdollista saada apua virka-ajan ul-
kopuolella: terveydenhuollon päivystys on usein toisella paikkakunnalla eikä
osiaalipäivystystoiminta ole kattava. Mikkelin, Pieksämäen ja JJR -seudulla so-
siaalipäivystys on aloitettu pari vuotta sitten varallaoloperiaatteella. Täydentä-
viä haastatteluja tehdessäni ne työntekijät, jotka olivat mukana päivystyksessä,
kokivat sen hyvin tarpeelliseksi ja helpottavaksi. Vaikka tapauksia olisi vain
muutama vuodessa, voi huoletta viettää vapaa-aikaa: ”Kauhee moraalinen hel-
potus, kun ei tarte olla viikonloppuisin puhelimen ääressä (S18)”. Savonlinnan
seudulla päivystystä ei oltu vielä järjestetty. Tällöin esimerkiksi sosiaalijohtaja
pitää kännykkää auki iltaisin ja viikonloppuisin. Poliisi ja terveydenhuollon
kiireinen päivystys ovat ainoita paikkoja, joista voi saada kriisiapua. Kuitenkin
poliisin ainoa partio saattaa olla sadan kilometrin päässä suorittamassa toista
tehtävää, ehtii tapahtua mitä tahansa ennen kuin poliisi on paikalla.

Haastattelemiä sosiaalityöntekijät järjestävät kriisitilanteessa turvapaikan
tarvittaessa. Jos on välittömän suojan tarve, he voivat ehdottaa turvakotiin me-
nemistä. Turvakotia on tarvittu harvoin, ehkä juuri siksi, kun niitä ei ole lähellä
tai siksi, kun työntekijät ja naiset itse etsivät ensin turvapaikkaa lähiympäristös-
tä, sukulaisten ja tuttavien luota.

*Yleensä aika monet naiset kertoo, että he pakenee jonkun ystävänsä luo, naapurinsa luo.(...) Hyvin usein se on aina sama paikka, mihin mennään. Nyt meillä on terveyskeskuksessa sem-
monen yks huone, et tavallaan turvakoti, mutta et sinne pystyy menemään. Siitä mä aina ker-
ron ja sen kertoo myöskin poliisi näissä perheissä, joissa on kotihäilytyksiä, et semmonen paik-
ka on olemassa. Et sinne voi mennä aina ympäri vuorokauden. (S11)*

Turvapaikan tarve on monissa kunnissa ratkaistu niin, että käytettävissä on
kriisiasunto ensi hätään terveyskeskuksen, laitoksen tai palveluasuntojen yh-
teydessä. Silloin ei ole kuitenkaan käytettävissä henkilökuntaa, joka voisi auttaa
ja tukea avun tarvitsijaa. Turvakotiratkaisuun päädyttäessä paikan saaminen on
kuitenkin ollut vaikeaa. Etelä-Savossa ei ole turvakotia, joten asiakkaita on oh-
jattu ympäristökaupunkien turvakoteihin. Joissakin kunnissa ei ole ilmennyt
turvakodin tarvetta lainkaan. Savonlinnassa oli aikaisemmin turvakoti, mutta
se lakkautettiin vähäisen käytön vuoksi. Eräs haastateltava mietti, miksi turva-
kodin lakkauttamisen jälkeen kysyntääkään ei ole ollut:

*Mutta en tiijä nyt sitten, minkä takia viime vuonna oli ensimmäisen kerran, kun ei ollut pal-
veluja, näitä turvakotikyselyjä ei tullu. Että johtuko se sitten siitä, että sitten on yritetty keks-
siä jotain sukulaisia ja muita. Mutta mä en usko että tää ongelma ja ilmiö, ei sinänsä oo hä-
vinny, vaan, että nyt se palvelu valitettavasti on jäissä. Että kuka niitä lähtee, kaupunkien,
kuntien tehtävään se olis jotenkin järjestää yhteistyössä turvakoti. Tuskin se ongelma siihen
loppu, kun se turvakoti loppu. (S17)*

Sosiaalityöntekijät kertoivat huolehtivansa myös siitä, että fyysisesti pahoinpi-
deltä nainen on käynyt lääkärissä. Varsinaisen tutkimuksen ja hoidon lisäksi on
tärkeää, että käynnistä ja vammoista tulee merkinnät asiakirjoihin mahdollista

lausuntoa varten. Lääkäriin on päässyt samana päivänä päivystysvastaanotolle. Sosiaalityöntekijät voivat ohjata asiakkaan myös muihin oman kunnan palveluihin kuten psykologille tai mielenterveystoimistoon. Jotkut haastateltavat katsoivat, että mielenterveystoimistossa on enemmän asiantuntemusta keskusteluapuun ja (psyko)terapiaan kuin sosiaalityöntekijöillä. Sosiaalityöntekijät ohjaavat asiakkaan tarvittaessa terapiaan esimerkiksi Violaan, yksityiselle terapeutille tai psykiatriselle poliklinikalle. Haastateltavat mainitsivat myös poliisin, oikeusavustajan ja asuntoviranomaiset, joiden palveluihin voidaan neuvoa. Aineistoni sosiaalityöntekijät pitivät tärkeänä, että monella eri tasolla tehdään väliintuloja yhtä aikaa.

Yksityisten palvelujen käyttö on usein pakon sanelemaa, mutta ne voivat olla myös helpommin saatavissa ja halvempia kuin julkiset palvelut. Joidenkin työntekijöiden kokemuksen mukaan yksityiset tai järjestöjen palvelut ovat usein joustavampia, laadukkaampia ja siellä ollaan valmiimpia jalkautumaan kuin virallisissa organisaatioissa. Työskentely ei ole myöskään viranomaiskeskeistä. Yksityisiltä ja järjestöiltä hankitaan terapiaa, psykiatrista tutkimusta, hoitoa ja konsultaatiota sekä perheneuvontaa.

Järjestöjen kautta miust nää pelaa. Ne pystyy paljon joustavammin tekemään ja ottaan uutta vastaan kuin jotku viralliset organisaatiot.(...) Et täällähän on viranomaiskeskeistä ollu, et siellä on hirveen vähän ollut yksityisen sektorin, näitä järjestöjä. Onneksi on ruvennut tulemaan enemmän. Niitten kautahan tulee uusia menetelmiä. Kyllähän ne on minusta, mitkä tavallaan saa jotain aikaseks. Todettu paremmaksi tai erilaiseksi kenties. (S4)

Haastateltavat kertoivat, että palvelujen ostaminen on ollut taloudellisesti mahdollista. Vaikka talousarviossa ei olisi ollut määrärahaa juuri tähän tarkoitukseen, on voinut myöntää joustavasti maksusitoumuksia: ”Olkoon rahasta tiukkaa tai ei, mutta kyllä tää puoli täytyy hoitua (S8). Toisaalta palvelujen tarve on ollut niin vähäistä ja ostopalvelut niin häviävän pieni osa sosiaalityön määrärahoista, että raha aina löytyy jostakin tarvittaessa. Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan kukaan ei ole jäänyt vaille tarpeellisia palveluja rahan puutteen vuoksi. Useimmat sosiaalityöntekijät saivat itse päättää maksusitoumusten myöntämisestä, mutta myöntämisessä voi tosin tulla raja vastaan, jos tarve kestää pitkään ja useita kertoja ja jos siitä ei ole ”hyötyä”. Herää kysymys, kenen ehdoilla ja kenen tarpeista maksusitoumus myönnetään, kun nähdään, ettei siitä ole hyötyä.

Mulla on semmonen kokemus, että tosi tarve kun oli, niin niitä sai käyttää. Että se on asiakkaan tarve, joka sen ratkaisi. Kyllä meillä oli niin hyvä luottamus johdon kanssa, että kun me sanottiin, että on tarpeen, niin kyllä hän sen uskoi myös. Et kyl se raha aina sitten jostain löytyi. (S3)

Sosiaalityöntekijät voivat avustaa asunnon hankkimisessa ja monessa kunnassa oli asuntoja helposti saatavilla. Työntekijät voivat myöntää tarvittaessa taloudellista tukea esimerkiksi matkoihin hoitopaikkaan, takuuvuokriin, muuttokustannuksiin ja asunnon varustamiseen välttämättömillä huonekaluilla ja tarvikkeilla. Muuttaminen erilleen ei ole rahasta kiinni, erilleen muuttamisen alkuvaihe turvataan, ettei tarvitse rahaa ajatella ihan ensimmäisenä muutoinkin

vaikeassa tilanteessa. Eräs haastateltava kertoi, miten hän oli ollut sekä henkisenä tukena että ihan fyysisesti läsnä turvaamassa naisen muuttamista omaan asuntoon.

Me voijaan esimerkiksi turvakotiin ohjata ja sitten tulla niissä maksuissa vastaan ja sit käytännössä me ollaan hommattu muuttoautoja, hommattu poliisit turvaamaan sitä muuttoa ja tämmösiä. Ja oltu henkisenä tukenakin, käyty sit siellä turvakodissa ja mietitty sitä jatko-suunnitelmaa ja on oltu yhteyksissä omaisiin, jos henkilö haluaa eikä oo ite jaksanut ja järjestetty psyykkistä jatkohoitoa tuonne psykolille ja lasten osalta tietysti lasten ja nuorten toimistoon. (S6)

Kertoessaan asiakkaille parisuhde- ja perheväkivallasta jotkut sosiaalityöntekijät olivat havainnollistaneet väkivallan ilmiötä muun muassa käyttämällä NLP -tyyppisiä mielikuvaharjoituksia, coping -hahmoja, vanhemmuuden roolikarttoja, tarinan kertomisia tai piirroksia, kuten väkivallan ympyrää, spiraalia, sykliä ja portaita. Moni työntekijä oli käyttänyt myös kirjallista materiaalia tukena ja asiakkaalle mukaan annettavia oppaita ja esitteitä perheväkivallasta ja palveluista yhteystietoineen ja puhelinnumeroineen.

Haastattelemani sosiaalityöntekijät mainitsivat käyttäneensä naisten ja perheiden tukena myös muita sosiaalipalveluja, kuten kotipalvelua, päivähoitoa, perhetyötä, perhepäivähoitajia, tilapäisiä sijoituksia, tukiperheitä, oli järjestetty tukihenkilö, ”kädestäpitäjä”, joka kulkee naisen rinnalla jonkun aikaa. Aineisto osoitti, miten pienissä kunnissa sosiaalityöntekijät voivat käyttää mielikuvitusta ja luovuutta järjestäessään yksilöllisiä tukimuotoja ja palveluja väkivaltaa kokeneille naisille ja perheille, mutta esimerkiksi hyvin tarpeellisia perhetyöntekijöitä ei kaikissa kunnissa ole käytettävissä ja kodinhoitajienkin apu on suunnattu vain vanhuksille.

Sosiaalityöntekijät kertoivat työskentelevänsä työparin kanssa erityisesti silloin, kun väkivaltaa on lapsiperheessä. Jos omassa sosiaalitoimistossa ei ole toista sosiaalityöntekijää, voidaan työpari pyytää muualta, vaikka mielenterveystoimistosta tai neuvolasta. Työparina voi olla myös perhetyöntekijä, psykologi, koulukuraattori tai toisen kunnan työntekijä. Jossakin kunnassa oli kokeiltu sosiaalityön työparina lähipoliisia tai poliisilaitoksella työskentelevää sosiaalityöntekijää. Eräässä sosiaalitoimistossa toinen työntekijä työskentelee naisen ja toinen miehen kanssa ja toisessa toimistossa lastensuojeluun ja aikuistyöhön erikoistuneet työntekijät työskentelevät yhdessä. Joskus on mahdotonta saada ketään kiireelliseen tilanteeseen ja työntekijä jää yksin. Haastateltavista jotkut toivat esiin myös näkökulman, että työpari tulisi olla aina vaikeissa tapauksissa ja kotikäynneillä oman turvallisuuden ja asiakkaan oikeusturvan kannalta. Eräs työntekijä kertoi vaarantaneensa oman työturvallisuutensa menemällä yksin kriisitilanteeseen:

Aina kun on alaikäisiä lapsia on ollut työpari, semmosessa tilanteessa koskaan en oo työskennellyt yksin. Mutta musta ei ois haitannu, vaikka niissä kaikissa tilanteissa ois ollu työpari. Muistan yhenkin tilanteen, jossa työskentelin aikuisen naisihmisen kanssa, jolla ei ollut alaikäisiä lapsia – ja työskentelin yksin ja autoin häntä konkreettisesti myöskin. Et hän oli semmonen, jonka muutossa olin auton kanssa liikkeellä eli pakattiin minun autoon tavaroita, jotain tällaista. Sitten vaan muut työntekijät sitä sillä reflektoi, että miten ihmeessä sä uskalsit sinne mennä. Jopa naapurikunnan sosiaalityöntekijäkin, joka sitten jostain syystä, oliko se

niin, että se mies oli soittanut hänelle ja puinut sitten vaan yleisesti vihaansa sosiaalityöntekijöitä kohtaan, kun ne puuttuu yksityisasioihin ja niin pois päin – niin tää toinen sosiaalityöntekijä kans, et hän ei ois ikinä yksin lähtenyt sinne tämmöseen perheeseen. Et hän sitä, että mä vaaransin oman työturvallisuuteni, mikä on ihan totta. Et nyt mäkin vasta jälkikäteen aattelen, että huhhuijaa, et multa jotenkin sumentu tämä kokonaisuus. Että hirveen hyvää on, et on toinen työntekijä siinä, et jotenkin pysyy ne raamit paremmin kasassa. Ja semmonen ymmärrys siitä, että ne on haastavia ja siinä oikeesti voi liittyä tämmöstä fyysisen väkivallan uhkaa, myös työntekijään kohdistuvaa. Et hyvä on, et on työpari. (S7)

Haastateltavien kertomuksissa kuvastui, miten sosiaalityöntekijät ovat pahoinpideltyjen naisten henkisenä tukena, rinnalla kulkijana ja asioiden ajajana. Jotkut kertoivat, että he auttavat käytännön asioissa niin pitkälle kuin asiakas tarvitsee siinä tilanteessa: autetaan muutossa, saatetaan lääkäriin, poliisilaitokselle tai turvakotiin, varataan aika toisesta toimipisteestä, tilataan taksi, otetaan yhteyttä omaisiin. Ilman sosiaalityöntekijän aktiivista toimintaa, ajanvaraus tai yhteydenotto voisi jäädä.

Väkivaltaa kokeneiden auttamisessa työntekijät pitivät vertaisryhmiä tärkeinä. Parissa kunnassa sosiaalityöntekijät olivat järjestäneet naisille ryhmätoimintaa. Ryhmätoiminnan vetäjinä olleiden kokemuksen mukaan vertaisryhmässä väkivaltakokemusten purkaminen, jakaminen ja tuen saaminen samoja asioita kohdanneilta auttoi naisia jäsentämään ja ymmärtämään tapahtunutta, ettei ole yksin eikä ole syyllinen väkivaltaan. Ryhmässä uskaltaa puhua suoraan ja häpeämättä aikaisemmin salatusta asiasta. Ryhmässä on myös eri vaiheessa olevia naisia, joten konkreettisesti voi nähdä, että väkivallasta on mahdollista päästä irti. Ryhmän vertaistuki voimaannuttaa. Ryhmän vaikutuksesta naisten itsetunto ja naistietoisuus vahvistuvat ja he tunnistavat paremmin omia oikeuksiaan (Auvinen 1994, 5, 90–92).

He peilasivat toisistaan niitä asioita, et joku ku kerto jotakin, niin sitten toinen: joo, että kyllä minäkin. Ja sit se kerto lisää. He rakensivat tavallaan yhdessä sitä. Jokainen osallistu siihen ja laittoi oman palasen palapeliin ja rakensivat siitä sen oman jutun ja saivat myös ite paljon. Et sitä omaa tarinaa rakensivat yhdessä. Ja sit naisetahan oli hirveen rehellisiä toisilleen, et he sano ihan suoraan. Eihän työntekijä voinu ihan niin suoran sanoa kuin he sanoivat toisilleen. Ykskin, sille oli ihan siis puukkoja, veitsiä, siellä oli vaikka mitä käytetty ja oli tosi kamalaa se tilanne kotona. Muistan ku yksikin nainen sanoi, että etkö sä ymmärrä! Et haluat sä lähteä mustassa pussissa sieltä asunnosta? Eli tarkotti sitä, että kuolleena lähet sieltä. Ni se oikein pysähty se nainen ja hätkähti. Niin oisin voinu jo kuolla monta kertaa tässä matkan varrella. Et tavallaan he sano ihan suoraan. Eihän työntekijä voi ihan niin. (S1)

Vaikka parisuhdeväkivaltaa kokeneitten naisten ryhmiä oli joissakin maaseudun kunnissa kokeiltu ja ne olivat onnistuneet, useimmat haastateltavani arvelivat, ettei pienellä paikkakunnalla ole mahdollista järjestää ryhmätoimintaa, koska naiset eivät kuitenkaan tule mukaan. Maaseudulla kaikki tuntee kaikki, eikä monikaan halua, että naapuri tai muu tuttu saisi tietää väkivallasta. Tapauksia voi tulla myös niin vähän tai harvoin, ettei ryhmää ehkä saataisi kokoon, joten sosiaalityöntekijät ohjaavat asiakkaita osallistumaan ryhmätoimintaan esimerkiksi Violaan, jossa myös lapsille ja miehille järjestetään hoitoa ja omia ryhmiä.

Kun palveluja on vähän tarjolla ja käytettävissä, sosiaalityöntekijät käyttävät työssään luovuutta sekä paikallista ja alueen tuntemusta. Palveluita järjestä-

essään he selvittävät asiakkaan omat auttamisverkostot, muut yhteistyötahot ja yksityiset palvelut. Verkostotyö ja yhteistyö ovat välttämättömiä ja kuten eräs haastateltava sanoi: ”Muutkin osaavat tehdä”. Kun sosiaalityöntekijöitä on vain yksi tai kaksi, on pakko käyttää työssä myös muita toimijoita ja kaikkia mahdollisia tahoja. Valtakunnallisista palveluista oli ilmoitustauluilla ja pöydillä esitteitä ja puhelinnumeroita esimerkiksi Violasta, Naisten linjasta, Lyömättömästä linjasta, Raiskauskriisikeskuksesta, Tukinaisesta, rikosuhripäivystyksestä ja lähestymiskiellosta. Sosiaalityöntekijät pitivät myös väkivallasta tiedottamista tärkeänä. Jotkut olivat järjestäneet myös koulutustilaisuuksia aiheesta ja olleet yhteydessä tiedotusvälineisiin. Haastateltavat olivat kokeneet, että on paljon naisia, jotka haluavat tietää parisuhdeväkivallasta, mutta eivät uskalla tai halua tulla suoraan kysymään.

Mä oon ajatellut, että vois laittaa toimiston johonkin seinälle tai ilmoitustaululle tai johonkin jotain infoa perheväkivallasta. Niin mä oon ajatellut, että oisko se, auttaisko se, että nainen uskaltais enemmän puhua, et huomais, että joo, tai ottaiskin sieltä jonkun puhelinnumeron tai esimerkiksi just tään Naisten linjan, kun se on ilmainen, ni sinne voi soittaa. (S1)

Ensimmäisen haastatteluvaiheen sosiaalityöntekijöille Viola oli tärkeä yhteistyökumppani. He kokivat saavansa sieltä monenlaista apua ja tukea sekä itselleen että asiakkaille. Työntekijät ovat lähettäneet Violaan naisia, miehiä ja lapsia terapiaan ja ryhmiin tai selviytymistä tukevaan työskentelyyn. Myös työntekijät itse saivat sieltä konsultaatioapua ja järjestö on myös monissa väkivaltaan ja lastensuojeluun liittyvissä kehittämishankkeissa mukana.

Täytyy sanoa, että arvoistan suuresti Violan työtä, että me on saatu semmonen maakuntaan, että on olemassa semmonen tieto, tieto-taito ja johon voi soittaa ja josta saa apua ja johon voi sitten lähettää. (S10)

Mulla ja Violan kans toimii hyvin. Että ne tietää, mitä me tääl tehhään, että jos käy niin, että mä soitan äitin ryhmään, että voiks tulla, niin mä tapaan ehkä yhden kerran ja sitte. Et ne luottaa jotenkin siihen, että se on tehty se perustyö sit täällä, sitä arvioo. (S2)

Savonlinnan seudun pienten kuntien työntekijät eivät juuri käyttäneet väkivaltatyöhön erikoistuneen Violan palveluita. Vain parista, Mikkeliä lähinnä olevasta kunnasta, yksittäinen asiakas oli käynyt siellä oma-aloitteisesti. Erään työntekijän kokemus oli, että Violaan on vaikea saada asiakas tarvittaessa. Tämän alueen työntekijät hankkivat erityispalvelut Savonlinnasta, jossa on käytettävissä seurakuntien perheasiain neuvottelukeskus, sairaanhoitopiirin perhepalvelukeskus ja mielenterveystyön kriisikeskus. Jos asiakkaalla on päihdeongelma, käytetään myös päihdepalveluita. Perheasiain neuvottelukeskuksessa järjestetään apua ja tukea myös miehille

Laillisuusasioissa jotkut sosiaalityöntekijät olivat olleet naisten mukana poliisilaitoksella tekemässä rikosilmoitusta ja oikeudenkäynnissä tukihenkilönä, henkisenä tukena.

Ainakin nää naiset, joista mulla on kokemusta, ni koki sen hirveen tärkeeks, et siinä on tavaltaan se henkinenkin tuki, vaikka sä et ois puhunu yhtään mitään, ni kuiteskii sä oot mukana, et on semmonen henkilö, johon voi luottaa ja turvautua. (S1)

Sosiaalityöntekijät olivat sitä mieltä, että rikosilmoitus pitää tehdä aina, kun on joutunut väkivallan kohteeksi ja neuvoivat, kannustivat ja avustivat aktiivisesti sen tekemisessä.

Olen kehottanut tekemään tai kertonut miten se tapahtuu. Asiakkaat on hirveen hyvin kyllä tämän oivaltaneetkin. Mun mielestä se on enemmän sosiaalityön näkökulmasta ollut semmoinen väline. Tietysti ihan konkreettisestikin olen nähnyt tärkeänä sen, et monella eri tasolla tavallaan tehdään semmosta väliintuloa siihen asiaan, että asiakas käy lääkärille näyttämässä ne vauriot, hän tekee rikosilmoituksen. (S7)

Lakia lähestymiskiellosta (898/1998) sovelletaan käytäntöön, mikäli on olemassa perusteltu syy olettaa, että kieltoon määrättävä henkilö voisi uhata suojattavan henkeä, terveyttä tai vapautta tai muuten häiritä tätä vakavasti. Lähestymiskielloa voi pyytää itsensä uhatuksi tunteva henkilö. Jos hän ei uskalla pyytää sitä itse, kieltoa voivat hakea myös syyttäjä, poliisi tai sosiaaliviranomainen. Sosiaalityöntekijät olivat kertoneet lain tarkoituksesta ja lähestymiskiellon hakemisesta. Monet haastateltavat olivat myös hakeneet lähestymiskielloa, olleet mukana naisen tukena tai auttaneet asian hoitamisessa ja hakemuksen teossa. Jotkut olivat olleet mukana myös oikeudenkäynnissä.

Kysyin työntekijöiltä myös heidän käsityksistään rikos- ja riita-asoiden sovittelusta parisuhdeväkivaltaa koskevissa tapauksissa. Pääsääntöisesti he olivat sitä mieltä, että sovittelu ”tuntuu kaukaa haetulta eikä asiassa ole soviteltavaa”. Jos toinen osapuoli on käyttänyt kontrollia ja väkivaltaa alistaakseen toisen, eivät sopimusneuvottelijat ole mitenkään tasavertaisia. Sosiaalityöntekijät uskoivat, että naiset eivät neuvottelussa uskalla sanoa, mitä ajattelevat. Vasta siinä vaiheessa, kun miehet ottavat vastuun väkivallasta ja ovat käyneet hoitoprosessin läpi, voidaan sopia. (vrt. Säävälä & Laaksamo 2006, 146.)

Jos tutkimukset toisiaan näyttää, niin minäkin rupeen tarkistamaan kantaani ja miettiin miten se on. Mutta tällä hetkellä, tän hetkiselä tietämyksellä ja kokemuksellakin minä sanoisin, että mikään ei oo niin kamalaa varmasti, kun nainen, jota on 30 vuotta hakattu, niin se sitten tulee saman pöydän ääreen keskustelemaan sivistyneesti siitä, että millä tämä voitais korvata. (S3)

Työntekijät, jotka pitivät perheväkivaltaa parisuhdeongelmana ja perheen yhteisenä asiana, näkivät sovittelun lähinnä perhesovitteluna, sosiaalipalveluna, jonka tarkoituksena on käsitellä perheen riitatilanteita ennen eroa ja sen jälkeen (Taskinen 2001, 48). Tämän näkemyksen mukaan sovittelussa yhdessä otetaan vastuuta väkivallan lopettamisesta ja mietitään keinoja ja ratkaisuja – joko yhdessä jatkamista tai eroa.

Yhteistyö ja verkostotyö

Useamman vuoden ajan on puhuttu sosiaalipalvelujen ja sosiaalityön yhteydessä verkostoitumisesta, moniammatillisesta yhteistyöstä ja kuntien yhteisesti hoitamista palveluista. Keskustelu verkostoista kytkeytyi koko yhteiskuntaa koskevaan rakennemuutokseen, jossa erityisesti sosiaalipalvelujärjestelmä joutui uudelleenarvioinnin kohteeksi. (Virtanen 1999, 34–36.) Kuntien sosiaalityön

ulkoisessa toimintaympäristössä on tapahtunut merkittäviä muutoksia toimintayksikkökohtaisen autonomian lisääntymisen, toimintaa ohjaavien normien purkamisen, julkisen ja yksityisen välisen rajan hämärtyamisen ja kolmannen sektorin roolin korostumisen myötä (Uusikylä 1999, 48). Samalla myös ihmisten ja yhteisöjen elämän ongelmat ovat saattaneet muuttua niin monimutkaisiksi, että ratkaisujen etsimiseen yksittäisen alan asiantuntemus ja tavanomaiset peruspalvelut eivät riitä (Paavilainen & Pösö 2003a, 45).

Yhdeksi keinoksi vastata lisääntyviin haasteisiin ja ongelmiin on noussut yhteistyön organisoiminen ja sen näkyväksi tekeminen (Virtanen 1999, 34–36). Moniammatillisen työskentelyn, yhteistoiminnan, tiimityön ja verkostojen kautta haetaan byrokraattisesti ja sektoroituneesti rakentuneeseen palvelujärjestelmään uudenlaista joustavuutta ja moniulotteisuutta. Tavoitteena on ammatillisen työn vahvistaminen erilaista asiantuntemusta yhdistämällä. Samalla tavoitellaan asiakaspalvelun laadun parantamista eri ammattien ja organisaatioiden osaamisella. (Pohjola 1999b, 110.) Monien alojen asiantuntemuksen lisäksi tarvitaan mukaan myös monia asiantuntijoita, jotka ovat työssään erikoistuneet tiettyihin ihmiselämän kysymyksiin. Asiantuntemuksen erikoistuminen on yhteistyön välttämätön edellytys, mutta toisaalta erikoistuminen voi tuoda mukanaan näkemysten kapeutumista. (Paavilainen & Pösö 2003b, 45.)

Perheväkivaltaan liittyy terveyteen, lainsäädäntöön, rikosoikeuteen, psykososiaaliseen hyvinvointiin, perhe-elämään ja lasten kasvuun liittyviä teemoja. Siihen kytkeytyy niin monia viranomaistahoja, että on vaikea määritellä kenelle perheväkivalta ja vastuu siitä kuuluu. Samalla ongelma pirstoutuu eri sektoreille. Väkivaltatilanteessa toimijoiden kokemuksissa asiat voivat painottua eri tavoin. Perheväkivaltaongelmassa on useita ulottuvuuksia, joissa moniammatillisuus on perusteltua ja tarpeellista. (Paavilainen & Pösö 2003b, 47.) Myös lastensuojelulaki ohjaa ja velvoittaa kaikkia osapuolia keskinäiseen yhteistyöhön. Velvoite koskee lasten kasvuolojen kehittämistä, palvelujen yhteistoimintaa ja tapauskohtaista yhteistyötä.

Yhteistyö ja verkostotyö nimettiin myös aineistossani tärkeäksi työskentelytavaksi. Haastattelemani sosiaalityöntekijät katsoivat, että väkivaltaan puuttumiseksi ja väkivaltaa kokeneiden asiakkaiden auttamiseksi on välttämätöntä mahdollisimman laaja ja saumaton ammattilaisten yhteistyö.

Että en minä kyllä näe omin voimin jaksavani tälle ongelmalle paljonkaan. Että kyllä lähtökohta on se, et nimenomaan yhteistyöllä tähän on puututtava. (S8) Kyllähän se vaatii yhteistyötä, yksinäänhän mie en pysty sitä missään nimessä tekemään. (S4) Kaikkien viranomaisten tehtävää, niin poliisin kuin terveydenhuollon ja sosiaalipuolen, must se kuuluu vähän kaikille. (S1)

Uhrien ja väkivallan tekijöiden auttaminen on monen eri viranomaisen yhdessä tehtävää työtä. Sosiaalityöntekijät nimesivät monia perheväkivaltaongelman parissa työskenteleviä yhteistyötahoja, kuten sosiaalitoimen eri alueet, terveydenhuollon, koulun, poliisin, oikeusaputoimiston, yksityiset palvelujen järjestäjät, järjestöt ja seurakunnat. Yhteistyössä tarvitaan myös perheneuvoloita, turvakoteja, kriisikeskuksia, oikeusviranomaisia ja asuntoviranomaisia. Sosiaali- ja

terveydenhuollon viranomaisten yhteistyö on keskeistä perheväkivaltatyössä, mutta ei riittävää.

Mun mielestä kaikki viranomaiset, jotka siitä saa tietää, missä asiakas siitä kertoo, ni pitäis niillä eväillä, mitä siinä työpaikassa on, ni asettua tueks ja kytkeä muitakin yhteistyötahoja siihen. Kyllä musta terveydenhuolto ja poliisikin on velvollisia yhtä lailla. (S6)

Lääkärit ja poliisin vastuuttaisin aika pitkälti siihen, ja poliisia erityisesti. (...) Et kyl mä näkisin lääkärit ja poliisit hyvin tärkeinä siinä. Tai terveydenhuollon ja poliisin yhteistyö ja sosiaalitoimen yhteistyö, ja koulunkin, lasten osalta koulut on yks semmonen. (S2)

Monesti on käytännön pakko tehdä yhteistyötä muiden viranomaisten kanssa, kun omassa toimistossa ei ole muita. Sosiaalityöntekijät odottivat, että myös muut viranomaiset puuttuvat väkivaltaan ja ottavat siitä vastuuta. Palvelut ja yhteistyötahot joudutaan usein etsimään muista kunnista, yksityisiltä tai järjestöistä, kun "tääl kunnassa miun mielestä ei oo ketään, kenen kanssa mie pystysin tekeen (S4)". Kaikkea ei tarvitse tehdä itse ja yksin, hyvällä yhteistyössä ja verkostotyöllä voidaan taata, etteivät ihmiset jää vaille hoitoa ja huolenpitoa silloinkaan, kun on vähän resursseja käytettävissä.

Aineistoni sosiaalityöntekijät näkivät, että moniammatillinen käsittely voi merkitä myös uusien toimintamallien luomista ilmitulevan ongelman käsittelemiseksi organisaation sisällä tai organisaatioiden välillä, esimerkiksi alueellisesti. Yhteistyön ja yhdessä työskentelyn lisäksi kunnissa oli monenlaisia yhteistyöryhmiä käytössä kuten oppilashuoltoryhmä, lastensuojelun ohjausryhmä, terveydenhuollon yhteistyöryhmä ja asiakasyhteistyöryhmä. Joissakin kunnissa oli perhe- ja lähisuhdeväkivallan käsittelyä varten muodostettu myös moniammatillinen tiimi tai perheväkivaltatyöryhmä, jolloin voidaan sopia esimerkiksi eri organisaatioiden ja asiantuntijoiden osuudesta väkivaltaongelman käsittelyssä ja sovitella yhteen erilaisia näkemyksiä. Palveluja järjestettiin myös kuntien yhteistyönä tai ostamalla palveluita toiselta kunnalta, yksityisiltä tai järjestöiltä. Eräessä kunnassa ostettiin sosiaalityön palvelut kokonaan yksityiseltä ja toisesta kunnasta. Haasteena organisaatioille on koordinoitun yhteistyön aikaansaaminen, sillä usein yhteistyö on tapauskohtaista, sattumanvaraista ja jäsentymätöntä vaatien yksittäiseltä työntekijältä erityistä aktiivisuutta. Eräs haastateltava kertoi myös kokemuksestaan yhteistyön puutteesta, kun terveydenhuolto oli tehnyt oman mallipolkunsa lähisuhdeväkivallan ehkäisemiseksi ja hoitamiseksi. Mallissa oli mukana sosiaalitoimen polku, vaikka sosiaalityöntekijöitä ei oltu pyydetty mukaan laatimaan suunnitelmaa. Monet työntekijät toivoivat tiiviimpää yhteistyötä erityisesti terveydenhuollon kanssa. He ymmärsivät terveydenhuollon työntekijöiden kiireen ja työpaineen, mutta yhteistyön kautta voisi saada myös helpotusta työhön, jossa autetaan samoja asiakkaita.

Sosiaalityöntekijät pitivät yleensä yhteistyön tekemistä helppona pienellä paikkakunnalla, koska kaikki tuntevat kaikki ja organisaatiot ovat matalia. Kaupunkimaisen, virallisen ja kaavamaisen yhteistyön vastakohtaksi nähtiin epävirallisuus, asia- ja ajankohtaisuus sekä tuttuus. Haastateltavat kuvasivat, miten pienellä paikkakunnalla on yleensä luontevaa ottaa yhteyttä tuttuun henkilöön, työskentely ei ole byrokraattista tai hierarkkista, pikemminkin luo-

vaa ja yksilöllistä. Maaseudun ihmisten lupsakkuus saa aikaan sen, että työntekijät (myös asiakkaat) voivat esimerkiksi poiketa spontaanisti tapaamassa kollegoja ja eri viranomaisia ja kysymässä epävirallisesti mieltä askarruttavista kysymyksistä. Yhdessä tekemiseen on totuttu ja se on persoonakohtaista.

Sanotaan, että ehkä isommissa kaupungeissa voi olla, et jokainen näkee vaan sen oman sektorinsa ja oman ammattiosaamisensa. Että kyllähän siinä varmaan hiomista vähän tässä renkaassa sitten. Mut sit taas tämmösellä pienellä paikkakunnalla, että ei oo montaa ihmistä, ni samat ihmiset on monessa mukana, et sitten tavallaan se on aika luonnollista sen asioitten pohtiminen yhdessäkin, että sitte siinä ei just kirjaimellisesti tarvi aina kokoontua. On helppo soittaa ja kysyä neuvoja, ohjetta. Et se on kyllä pienen kunnan etu, että samat ihmiset on. Mut toisaalta sitten valitettavaakin, että samat ihmiset pyörii sitte aina joka asiassa. (S5)

Yhteistyöstä terveydenhuollon viranomaisten ja poliisin kanssa oli hyvin erilaisia kokemuksia: toisten sosiaalityöntekijöiden mielestä yhteistyö on sujunut oikein hyvin ja toisten mielestä yhteistyössä on ollut paljon ongelmia, jotka ovat liittyneet esimerkiksi asenteisiin, omaan ammattilypeyteen, tietoon tai ilmoittamisvelvollisuuden laiminlyöntiin. Viranomaisten yhteistyötilanteet sisältävät paljon erilaisia tunnelatauksia, toimintakulttuureita sekä ristiriitaisia ammatti- tai tulkintaongelmia, joiden käsittely saattaa välillä olla vaikeaa. Etelä-Savon alueella väkivallan ehkäisyyn liittyvät moniammatilliset projektit olivat työntekijöiden mielestä vaikuttaneet myönteisesti viranomaisten yhdessä toimimiseen. Silti haastateltavat peräsivät avoimuutta, kokonaisvaltaisuutta ja väkivaltaan puuttumista yhteistyökumppaneilta. Monesti hoidetaan vain fyysisiä vammoja, työ rajataan omaan osuuteen tai suhtaudutaan asenteellisesti avun tarvitsijaan.

Kyl mä jotenkin suhtaudun vähän pessimisesti noihin terveydenhuollon ihmisiin, että kun heillä on se ajattelu, että kun on jokin fyysinen vaiva, siihen keskitytään, ja sitä parannetaan ja sitten pois. Et ei aina nähdä sitä ihmistä kokonaisuena. (S1)

S9: Ainakin tää yks, mikä mulle tulee mieleen tai oikeestaan kaksikin, ni he ei ainakaan sanonu, että olis sen kummemmin, muuta kuin hoidettu vaan se tilanne. Ja sanottu, että lausunto annetaan ja korkeintaan sanottu, että voi ottaa yhteyttä sosiaalitoimistoon tai sitten mielen-terveystoimistoon, että ei sit sen enempää. Ne oli päiväystyskäyntejä, että ei se ohjaus varmaan kovin hyvää ole. (...) Eli toimitaan sen mukaan mitä asiakas ite tahtoo. Jos ei se kysy mitään eikä puhu mitään, niin varmaan mitään kyselläkään.

RL: Mikähän siinä on syynä, vaikka ne tietäs?

S9: En tiedä. Mä voisin varmaan, ehkä siinä on pelko, ei haluta mihinkään ylimääräiseen asiaan. Siitä varmaan on aika paljon kysymys. Hoidetaan vaan se oma osa. Ja sielläkin puolella löytyy kyllä paljon sitä kyynisyyttä: Siinäpäähän sulla on nyt sitten taas lyöty, että mitäs nyt menit takaisin sinne. Siitäs sait. Tietysti siinä turhautuu. Ja sitten kun ne on päiväystysaikoja, niin siellä ei oo sitten enää muutakaan miehitystä. (S9)

Haastateltavat näkivät, että usein yhteistyö jumiutuu vaitiolovelvollisuuden, kiireen tai kapea-alaisen professionaalisuuden taakse, mikä puolestaan vaikeuttaa sekä viranomaisyhteistyötä että asiakastyötä. Esimerkiksi asiakaslähtöisyys ja asiakkuuden jatkuvuus koetaan monesti tärkeämmäksi kuin asiakkaan turvallisuus (Holma 2005, 157).

Kaikista viranomaisistahan nää menee läpi, jopa terveysviranomaisista. Jos sinne tulee mustelmille kunnolla hakattu ihminen, niin me ei tiedetä sitä täällä. Elikkä vähän sektoroituu tää

yhteiskunta sillä tavalla, että poliisi tietää jonkun jutun, sillä voi olla vaikka mikä siellä. Jos siellä ei ole alaikäisiä lapsia, niin me ei ainakaan saada yhtään mitään, eikä saada terveyskeskuksestakaan. (S3)

Monet sosiaalityöntekijöistä kokivat, etteivät he saa tietoa muilta viranomaisilta lähisuhteissa väkivaltaa kokeneista eikä aina lapsiinkaan kohdistuvasta pahoinpitelystä. Edes poliisi ei tee aina lastensuojeluilmoitusta saatuaan kotihälytyksen perheeseen, jossa on lapsia. Myös terveydenhuolto asettuu "umpivarovaisena" helposti vaitiolovelvollisuuden taakse. Haastateltavat arvelivat, että kun väkivaltatapaukset tulevat päivystysaikaan ja henkilökunnalla on kiire, niin väkivalta sivuutetaan. Työntekijät voivat olla myös arkoja puuttumaan vaikeaan asiaan tuntiessaan oman osaamisensa puutteelliseksi. Haastateltavat totesivat, että tietysti on myös kysymys yksilöistä: "ammattikuntien sisällä työntekijät saattavat suhtautua ja käsitellä asiaa hyvin eri tavalla, aika persoonakohtaista se työskentely (S7)." Irja Tarvala, Tarja Alvarin ja Margoth Johanssonin (2003, 93) mukaan terveydenhuolto on edustanut toiminnassaan yhteiskunnassa vallitsevaa käsitystä perheväkivallasta perheen sisäisenä asiana eikä ole tällöin nähnyt perheväkivaltaa vaan hoitanut sen tuottamia erilaisia oireita. Sosiaalityöntekijät huomauttivat myös, että kattavuutensa ansiosta neuvolalla on hyvät mahdollisuudet tunnistaa ja auttaa perheitä, joissa esiintyy perheväkivallan eri muotoja. Tämän edellytyksenä kuitenkin on, että lääkärit ja terveydenhoitajat ovat saaneet valmiudet väkivaltatyöhön ja että työn edellyttämät palvelut ovat olemassa niin terveyskeskuksessa kuin muillakin sektoreilla (Tarvala ym. 2003, 92).

Haastateltavani olivat kokeneet, että vaikeiden asioiden sanominen halutaan usein siirtää sosiaalityöntekijöille, joiden mielestä asia sen sijaan tulisi ottaa puheeksi siellä, missä ongelma havaitaan ja sitten kutsua koolle verkosto (myös Pohjola 1993, 85). Moni haastateltava puhui siitä, miten esimerkiksi neuvolassa ei haluta pilata asiakassuhdetta ottamalla puheeksi perheväkivalta ja ilmoittamalla siitä sosiaalityöntekijälle. Näin uskotaan, että säilyy edes yksi paikka sellaisena, mihin lapsi tuodaan. On tietysti helpompaa, jos voi keskittyä tukemaan ja joku toinen hoitaisi kontrollin ja vastuun, joku, jolle se paremmin luontuu tai kuuluu. Tuen ja kontrollin eriyttäminen tuottaa erityisen verkostoitumisen muodon: kontrollitehtäviä delegoidaan eteenpäin toivoen, että itse voisi olla taka-alalla tai vain tuen positiossa. Tom Erik Arnkil ja Esa Eriksson (1996, 74) nimittävät tällaista delegointia "kontrollin Musta Pekka -peliksi".

Semmonen tietysti siinä näyttäytyy, et välillä on tuntunut, että sosiaalityöntekijät jää varsinkin yksin sitten loppupeleissä kantamaan sen vastuun, että se vastuu on aivan valtava mun mielestä. Et tässä tämmösessä tilanteessa se nimenomaan kärjistyy ja näyttäytyy, mikä se vastuun ja mikä se ratkaisun tekijän rooli sitten on. (S7)

Paavilainen ja Pösö (2003b, 55–56) näkevät asiantuntijatyön haasteeksi työskentelyn asiakkaiden omien verkostojen, arjen kumppaneiden ja tukirakenteiden kanssa. Asiantuntijat pyrkivät tekemään keskenään entistä enemmän moniammatillista yhteistyötä ja toisaalta esimerkiksi väkivaltatyössä pyritään hyödyntämään niin sanottua asiakkaiden arjen asiantuntijuutta ja maallikkoasiantun-

temusta järjestämällä muun muassa tukihenkilöitä tai ryhmiä vertaistueksi. Susanna Hyväri (2001) puhuu kokemuksen politiikasta, jolla hän viittaa kokemustiedon tärkeyteen. Asiantuntijatieto ei ole ainoa tärkeä vaan merkityksellistä on myös kansalaisten tai maallikkojen tieto. Ammatillisen tietämisen ja kokemustiedon suhde tulisi ymmärtää dialogiseksi. Hyvärin mukaan ammatillisen työn teorioita, työskentelymetodeja ja toimintaperiaatteita tulisi pitää ennen muuta työn apuvälineinä eikä normatiivisinä ohjenuorina. (Mt., 286.) Ammatillisen auttamistyön tärkein dialogikumppani on asiakkaana oleva ihminen, jolloin tärkeää on hänen kokemuksensa, joka syntyy väkivaltaongelmien sävyttämässä arjessa. (Paavilainen & Pösö 2003b, 56.)

Sosiaalityöntekijät joutuvat työskentelemään ammatillisten asiantuntijoiden verkoston ja asiakkaiden epävirallisten tukiverkoston kanssa. Lisäksi sosiaalityöntekijöiden on osattava käyttää julkisen sektorin ja palveluyrittäjien tuottamia palveluja asiakkaan tilanteeseen parhaiten sopivalla tavalla. Palveluohjaus kuuluu nykyään olennaisesti sosiaalityön toimintamuotoihin. (Raunio 2004, 64.) Moniammatillisuudessa on olennaista miten pystytään yhdistämään erilainen ammatillinen osaaminen, asiakkaat ja heidän verkostonsa. Monta ammattitaustaa tuottaa monta näkökulmaa ja ajattelutapaa samaan käsiteltävään ilmiöön. Yhteinen tekeminen ei ole kuitenkaan mutkatonta, yhteistyö edellyttää muutosta paitsi toimintatavoissa myös asenteissa. Sektorirajat ylittävissä verkostoitumisessa sosiaalityöntekijät voivat jäädä yksin ammatillisuutensa ja osaamisensa varaan, joten yhdessä tekeminen vaatii asiantuntijuuden tiedostamista ja hallintaa (Arponen 2002, 6).

Kunnan pienuus on todettu yhdeksi yhteistyötä helpottavaksi tekijäksi. Pienissä kunnissa organisaatiot ovat kevyitä, työntekijät tuntevat toisensa ja asiakkaat tunnetaan muidenkin yhteyksien kautta. Työntekijätasolla yhteistyötä helpottavat yhteistyöhalukkuus, keskinäinen arvostus, aktiivisuus ja halu löytää yhdessä uusia keinoja asiakkaan auttamiseksi. Aikaisemmat yhteistyökokemukset lisäävät ja parantavat työskentelyä. Tärkeitä ovat myös yhteistyön säännöllisyys, systemaattisuus ja vastuuhenkilöistä sopiminen. (Eronen, Hokkanen, Kinnunen, Lehto-Pusa, Rönnberg & Särkelä 1995, 84.)

Monitoimijuus mahdollistaa parhaimmillaan sen, että kukin toimija tuo asiakkaan tilanteeseen oman alansa asiantuntemuksen. Työntekijä ei ole yksin ratkaisemassa ongelmia, vaan vastuu jaetaan ja kukin tietää tehtävänsä. Kun työntekijällä on tieto monitoimijaverkostosta ja sen eri toimijoiden vastuualueista, on mahdollisuus vähentää esimerkiksi "luukuttamista". Työntekijälle verkostoituminen voi tarkoittaa oman asiantuntijuuden käytön laajentumista, ammatillisten rajojen uudelleenarviointia ja työstä oppimista. Verkostoitumiskehityksessä on siis kysymys siitä, että pyritään ottamaan ihmiset ja heidän elämäntilanteensa monipuolisemmin huomioon ja ottamaan myös palveluorganisaatioiden osaaminen kokonaisvaltaisemmin käyttöön. (Eronen ym. 1995, 77; Karjalainen 1996, 204.)

9.2 Perussosiaalityö ja erityisosaaminen

Perussosiaalityötä – jokapaikan Jantusia

Sosiaalityöntekijän työ on maaseudulla kokonaisvaltaista työtä edellyttäen laaja-alaista osaamista ja koko sosiaalisen ongelmakentän tuntemusta. Varsinkin pienemmissä kunnissa yhden henkilön vastuulle kasautuvat kaikki tehtävät ”vauvasta vaariin” ja niiden edellyttämä osaaminen, jolloin yhden ja saman työntekijän täytyy osata ratkoa kunnassa myös asiakkaiden erityistarpeet. Haastattelemiini sosiaalityöntekijät katsoivat perhe- ja parisuhdeväkivallan ja sen aiheuttamien ongelmien kuuluvan sosiaalityön kenttään (vrt. Säävälä ym, 2006, 13). Väkivaltaa kokeneitten auttaminen sisältyy perussosiaalityöhön, se ”kuuluu työn etiikkaan ja työnkuvaan”, on väärin, jos väkivaltaan ei puutu. Jokaisen työntekijän velvollisuus on auttaa nähdessään, että jollakin on hätä ja tämä tarvitsee apua. He pitivät ehdottomasti oikeutenaan ja velvollisuutenaan puuttua kohtaamaansa perhe- ja parisuhdeväkivaltaan sekä pyrkiä väkivallan loppumiseen.

Eihän sitä voi ohittaa, periaatteessa kenen tahansa siihen pitäis puuttua, mut et millä, mikä se on sit se kunkin rooli, virallinen ja epävirallinen. Ei siltä minusta voi oikein ummistaa silmiänsä, jos sen havaitsee. (S16)

Sosiaalityöntekijät katsoivat, että vastuu väkivaltaa kokeneen auttamisesta jakautuu monelle sektorille ja organisaatiolle eikä kuitenkaan kenenkään pääasialliseksi tehtäväksi; se kuuluu ikään kuin kaikille ja samalla ei kenellekään (Ojuri 2004, 157). Haastateltavat kokivat, että väkivaltatyö ”on peruspalvelua” ja vastuu väkivaltaa kokeneen auttamisesta kuuluu sosiaalityöntekijöille, ”muutoin ihminen ei saa siihen ikinä apua”, kokonaisvaltaista apua, koska muut viranomaiset eivät siihen välttämättä puutu.

Et kyllä mun mielestä se on osa sitä perustyötä, mut sitten esimerkiksi, jos nainen haluaa siihen lisääpua tai enemmän keskustella asiasta tai vertaistukea, niin sitten voi ohjata esimerkiksi Violaan. (S1)

Sosiaalityöntekijät puhuivat väkivaltatyön yhteydessä perustyöstä ja peruspalvelusta sekä ja erikoistuneesta työstä ja jatkohoidosta tai jälkihuollosta. Nyqvist (2001, 39) erottelee turvakotityön näkökulmasta kriisityön ja selviytymistä tukevan työn, joilla on erilaiset tavoitteet asiakkaan kannalta. Kriisityössä nainen kohdataan useimmiten akuutin väkivaltatilanteen yhteydessä ja häntä autetaan selviytymään väkivallan aiheuttamien välittömien ongelmien hoitamisessa. Selviytymistä tukevassa työssä tavoitteena on asiakkaiden tukeminen väkivallattomaan elämän ja selviytymiseen väkivallan aiheuttamista moninaisista seurauksista.

Aineistoni sosiaalityöntekijät eivät luokitelleet väkivaltatyötä niin selkeästi kuin Nyqvist (2001, 39) kriisityöhön ja selviytymistä tukevaan työhön. Työmuodot sekoittuivat toisiinsa ja yksittäiset työntekijät vetivät kriisityön ja jälki-

huoltotyön rajan eri kohtaan. Väkivaltaa kokeneet naiset tulevat myös erilaisissa tilanteissa sosiaalityöntekijän luo, kuten esimerkiksi äkillisessä kriisitilanteessa tai jo ratkaisunsa tehneenä neuvoa kysymään, jolloin heidän tarpeensa ovat erilaiset. Haastateltavat katsoivat, että sosiaalitoimistojen perustyöhön kuuluu kriisityö, jolla pyritään auttamaan väkivaltaa kokenutta selviytymään välittömistä ongelmista. Kriisityöhön sisällytettiin empaattinen ja lohduttava ensihädän vastaanottaminen ja kuuleminen, väkivallan luonteen selvittäminen, turvallisuudesta huolehtiminen, väkivallan katkaiseminen, yhteistyökumppaneiden etsiminen ja jatkohoidon järjestäminen. Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan perustyötä on kriisityön lisäksi myös väkivallan havainnointi, tunnistaminen ja puheeksi ottaminen, kokonaisuuden jäsentäminen, käytännön asioissa auttaminen sekä parisuhdeväkivallasta, sen seurauksista ja laillisuus-kysymyksistä kertominen. Perustyöhön voi sisältyä asiakkaan motivoiminen pitempiaikaiseen työskentelyyn, joko sosiaalityöntekijän kanssa tai muualla erikoistuneessa hoitopaikassa. Sosiaalityöntekijä aloittaa yhdessä asiakkaan kanssa matkan toipumiseen ja hän voi kulkea siinä rinnalla, vaikka asiakas siirtyisi muualle hoitoon. Jos perheessä on lapsia, työtä jatketaan samanaikaisesti lastensuojelutyönä. Työskentely nähtiin kokonaisvaltaisena tuen ja avun järjestämisenä, käytännön tilanteiden turvaamisena ja asioiden hoitamisena sekä palveluiden koordinoimisena.

Käsitykset perussosiaalityön ja erikoistuneen sosiaalityön rajasta oli liukuva sen mukaan miten muita palveluja oli saatavilla ja miten kukin sosiaalityöntekijä katsoi pystyvänsä itse auttamaan – miten aika, omat tiedot ja taidot ja yhteistyömahdollisuudet sallivat. Jotkut huolehtivat vain ensiavusta ja hoidon tarpeen arvioinnista ja siirsivät asiakkaan erikoistuneeseen hoitopaikkaan kokiessaan omat taitonsa tai aikansa riittämättömiksi. Kun joissakin sosiaalitoimistoissa oli vain yksi sosiaalityöntekijä (tai vain sosiaalijohtaja), oli usein pakko käyttää ulkopuolisia palveluja, sillä aika ja resurssit eivät riitä työhön, joka vaatii niin paljon paneutumista, useita tapaamisia ja erityistä osaamista, että siinä ”yliarvioisi omat kykynsä”. Työssä on pakko priorisoida, mitä tekee itse, mitkä järjestää muualle, mitkä tehdään heti ja mitä voi siirtää myöhemmäksi.

No kyl mie nyt katon, että varmaan sillee on se, et mie voin vaan puuttuu siihen. Mut sit se, että työskennellä sitä auki, koska miulla ei oo sellasta tuntumaa siihen, et mie pystysin lähteen sit sitä työstämään jatkoo. (S4)

Vaikka siihen puuttuu, mut yritetään järjestää se säännöllinen terapia jossakin muualla, Violassa kun meillä ei täällä oo mitään, meidän on pakko kaikki pistää ulos täältä. (S3)

Jotkut taas katsoivat, että heidän työkuvaansa kuuluu parisuhdeväkivaltaa kokeneen auttamisen koko perustyö, joka jo osataan, jos vain halutaan tehdä. Perustyön tekemiseen ei siten tarvita välttämättä erityispalveluita muutoin kuin lähetettäessä asiakas turvakotiin, ryhmätoimintaan tai terapiaan, esimerkiksi Violaan. Miesten selviytymistä tukevan työn katsottiin sen sijaan olevan yleensä erityistason työtä.

Musta perustyö voijaan nykyisin tehdä ihan hyvin, että en mä arkaile sen tekemistä tai siinä, että osattais tehdä. Että ei se ole mitään sen kummallisempaa. Nyt se on peruspalvelua. (S2)

Kuten aiemmin on jo tullut esille, kaikki haastateltavat katsoivat, että terapian antaminen on erityisosaamista vaativa tehtävä eikä kuulu perussosiaalityöhön. Terapian antamisessa kulki peruspalveluiden ja erityispalveluiden raja. Terapia yhdistettiin pitkäkestoiseen asioiden selvittämiseen ja hoitamiseen sekä jatko- hoitoon, jossa syvemmin ratkotaan psyykkisiä ongelmia, mikä vaatii (trauma)terapiatyön ammattilaista. Jos sosiaalityöntekijä ei pysty auttamaan pitemmälle kuin ensiavun antamiseen ja tilanteen selvittelyyn, hän yrittää järjestää asiakkaalle apua muualta peruspalveluista tai erityispalveluista. Jos hän ei saa siirrettyä asiakasta muualle eteenpäin, niin sitten hän hoitaa itse ja pyytää apua ja konsultaatiota muualta. Selkeää rajaa peruspalveluiden ja erityispalveluiden välille sosiaalityöntekijöiden mielestä ei voi vetää.

Erikoistunutta osaamista

Vaikka väkivaltatyö miellettiin toisaalta perussosiaalityöksi ja samanlaiseksi kuin muukin sosiaalityö, sen katsottiin toisaalta olevan erikoistunutta ja erityisosaamista vaativaa työtä (ks. Säävälä ym. 2006, 57). Väkivaltatyö on erityistä siksi, että se on tietyn pienen asiakasryhmän erityisistä tarpeista lähtevää, eikä moni työntekijä kohtaa sitä työssään kovin usein. Sosiaalityöntekijöiden mielestä parisuhdeväkivalta erityisenä ilmiönä ja rakenteena tekee työstä myös erityisen, siinä tarvitaan erikoistunutta, syvällistä osaamista: on välttämätöntä tuntea parisuhdeväkivaltailmiön monimuotoisuus ja tunnistaa se vallankäyttönä. Tärkeää on ymmärtää prosessi, väkivallan seuraukset ja vaikutukset uhriin, teki- jään ja lasten kehitykseen. On tarpeellista tunnistaa, missä väkivallan vaiheessa uhri on ja minkälaista apua hän tarvitsee siinä tilanteessa. Moni haastateltava piti myös tärkeänä tuntea kriisiin ja traumatisoitumiseen liittyvää teoriaa.

En tiää tarvitaanko erikoistunutta työntekijää varsinaisesti, mutta erikoistunutta osaamista tarvitaan, et sillä tavalla se on haastavaa sosiaalityötä. Et mä katon, että se kuuluu kyllä sosiaalityöhön ihan, että se ei ole mikään erillinen alue. Se on kuitenkin niin yleistä ja arkipäivää, sillä tavalla arkista, suomalaista elämää. Toivon, että työntekijät saavat sitä ammattitaitoa kehittää tällä osa-alueella myöskin. Ehdottomasti. (S7)

Tietoa väkivallasta, sen vaikutuksista ja seurauksista. Että nimenomaan just ne vaikutukset ja seuraukset, pitäis olla tietoa niistä, et ymmärtää sen väkivallan, ettei tuomitse sitä naista. Koska ei siitä oo mitään apua, jos sanot: No mikset lähe, jätä se ja mikset sää nyt sitä ja tee nyt näin. Eihän se auta, koska ei sillä naisella välttämättä oo niitä voimavaroja. Hän ei tavallaan nää, hän on semmosessa umpikujassa. Eihän se auta, jos sä sanot että ryhdistäydy, että koita nyttän. (S1)

Vaikka työskentely parisuhdeväkivaltaa kokeneitten kanssa onkin monelle ollut omasta mielestä vielä opettelua, kokemus lisää joka kerta tietoja ja taitoja. Jokaisesta tapauksesta työntekijä oppii ja jokainen väkivaltaa kokenut nainen voi antaa paljon arvokasta kokemustietoa, kun häntä kuuntelee ja kuulee. Mitä tietoa ja taitoa katsotaan tarvittavan, riippuu myös siitä, missä laajuudessa ollaan valmiita työskentelemään auttamistyössä: ymmärretäänkö työ vain ensiavuksi, kriisityöksi, vai halutaanko tehdä myös selviytymistä tukevaa työtä sosiaali- toimistossa. Aineiston perusteella voi sanoa, että mitä enemmän työntekijä oli perehtynyt parisuhdeväkivaltaan, ollut projektissa mukana ja kiinnostunut sii-

tä, sitä laajemmin ja intensiivisemmin hän halusi itse tehdä väkivaltatyötä. Työkokemus syventää ja laajentaa osaamista ja asiantuntijuutta. Kun työtä oli opeteltu teoriassa, käytännössä ja projekteissa, se muuttui perustyöksi. Väkivaltatyön oppimista ja siten myös tekemistä vaikeuttaa tapausten vähäinen määrä ja satunnaisuus pienissä sosiaalitoimistoissa. Jos työntekijä kohtaa kerran tai pari kertaa vuodessa perhe- tai parisuhdeväkivaltaa kokeneen naisen, niin käytännön kokemusta ei paljoa kerry ja entisetkin tiedot saattavat harvoin tarvittaessa unohtua. Pienessä työyhteisössä ei ole myöskään ketään, jonka kanssa voisi pohtia asiaa ja kehittää käytäntöjä.

Minkälaista ammattitaitoa ja tietoja tarvitaan

Useimmat sosiaalityöntekijät toivat esille, ettei heillä ole riittävästi väkivaltatyössä tarvittavia tietoja ja taitoja eikä keinoja auttaa parisuhdeväkivaltaa kokeneita. Moni haastateltava tunsi tarvitsevansa perustietoja parisuhdeväkivaltailmiön erityispiirteistä, tunnistamisesta ja puheeksi ottamisesta ja auttamiskeinoista. Vaikka jotkut katsoivatkin, että sosiaalitoimistossa osataan jo väkivaltatyö, myös heistä tuntui, ettei tietoa ja auttamiskeinoja ole tarpeeksi. Uutta tutkimustietoa perhe- ja parisuhdeväkivallasta ja menetelmistä tulee myös koko ajan lisää. Kouluttautumisen tarve oli suuri, ”ikinä ei ole valmis”.

Sosiaalityöntekijöiden mielestä parisuhdeväkivaltaa kokeneitten auttamiseksi tarvitaan sekä ilmiötä koskevaa erityistä tietoa että hyvää sosiaalityön yleis- ja perusosaamista. Väkivaltaspesifin tiedon lisäksi väkivaltatyössä korostuvat suhde asiakkaaseen ja vuorovaikutustaidot, joten moni työntekijä halusi kehittää myös terapeutteja taitoja keskustelun syventämiseksi. Maaseudun sosiaalityöntekijät tarvitsevat mielestään laaja-alaista perusosaamista, perehtymistä juridisiin kysymyksiin ja yhteiskunnan palvelujärjestelmiin. Myös yhteistyötaitot, verkostojen tuntemus ja verkostotyö ovat tarpeen yhteistyön tekemiseksi. Työ edellyttää myös yhteiskunnallisten rakenteiden ja palvelujärjestelmän hahmottamista.

No siinä kyllä tarvitaan hirveen monenlaista ammattitaitoa. Et mun mielestä siinä tarvitaan ymmärrystä juridisista kysymyksistä, et missä ne rajat kulkee. Tarvitaan tietoa yhteiskunnan palvelujärjestelmistä elikkä mitkä palvelut on käytettävissä ja mahdollisia tämmösissä tilanteissa. (S7)

Perustieto tästä perheväkivaltaproblematiikasta on hyöä olla. Ja sitten tietysti elämäkokemuksin varmaan vahva, ja sitten työkokemus ja mahdollisimman suuri verkostojen tuntemus. (...) Ja varmaan joku koulutus ois siihen paikallaan, jos siihen ois räätälöitävissä joku koulutus, niin hyöä ois. Että kyllä siinä hirveen avuttomaks aina tuntee ihtesä. (S6)

Aineistoni sosiaalityöntekijät kuvasivat väkivaltatyötä vaikeaksi ja tunnekuormittavaksi työksi. Työkokemuksesta ja omasta elämäkokemuksesta voi olla hyötyä työssä jaksamisessa ja asiakkaan ymmärtämisessä. Työntekijän tulee toimia tahdikkaasti ja osoittaa erityistä ymmärrystä ja herkkyyttä, ettei tuomitse eikä syyllistä. Perustana on eettinen näkemys, apua tarvitsevaa autetaan ja väkivaltaa vastustetaan. Näin työntekijä jaksaa aloittaa alusta ja uudestaan vaikka miten monta kertaa, kun ihmisellä on hätä.

Työ- ja elämäkokemus ei oo kyllä sille yhtään pahitteeks siinä asiassa ja mun mielestä ymmärrystä ja herkkyyttä kuitenkin, ja ei pidä olla mikään moralisti. Kaikkei semmosta leimavaa puhetta pitää välttää ja yleensä väkivoaltaa kokeneen syyllistämistä tai yleensä mitään semmosta, että mitä sä oot itte tehnyt, että sua lyödään. Sisältyy jokaisen ammattitaitoon tai ainakin pitäis sisältyä, että eihän se sitä ammatillisuutta oo. (S9)

Joidenkin haastateltavien mielestä sosiaalityöntekijän ammatti ja koulutuksessa saadut sosiaalityön perustiedot ja taidot riittävät auttamaan parisuhdeväkivaltaa kokenutta ensi hätään, mutta useimpien haastateltavien koulutukseen ei ollut sisältynyt minkäänlaista tietoa parisuhde- tai perheväkivallasta. Haastateltavat katsoivat, että koulutukseen tulee sisältyä perustiedot perhe- ja parisuhdeväkivallasta. Jotkut työntekijät toivoivat perusteellista, useamman opintoviikon erikoistumiskoulutusta ja jatkuvaa tietojen päivittämistä.

Mä uskoisin, että oma koulutukseni sosiaalialalle on niin kuin se A ja O, Mutta myös eri koulutukset. Ehkä tän omaksuminen ja hyvä halu autta toista ihmistä, eettinen näkemys, niin niillä varmaan selviää. (S8)

No varmaan sitä vois tehdä peruspisteissäkin, jos me saatas hiukan enemmän koulutusta. Siitä vois tulla joku pitkäkestoisempi, useamman opintoviikon koulutusjakso. Silloinhan me varmaan pystyttäs tekeen, ehkä, sitä täällä perustasollakin jonkun verran. (S5)

Sosiaalityön erikoisosaamista tutkinut työryhmä katsoi, että sosiaalityöntekijöillä olisi hyvä olla kahden osa-alueen erikoistumiskoulutus ja spesifeihin kysymyksiin kohdentuvaa syvenevää osaamista. Joillakin haastattelemillani työntekijöillä oli erikoistumisopintoja esimerkiksi lastensuojelusta tai perheterapiasta, mutta sosiaalityöntekijät tähdensivät, etteivät he voi olla erityistyöntekijöitä kaikilla osa-alueilla. Pitää tietää myös omat rajansa, on mahdotonta hallita kaikkia sosiaalityön osa-alueita syvällisesti. Eräs haastateltava vertasi sosiaalityöntekijää yleislääkätieteen erikoislääkäriin; sosiaalityöntekijät ovat yleissosiaalityön erityisiä asiantuntijoita.

Tässä työssä kysytään erikoistunutta osaamista. Must tuntuu, ettei sosiaalityöntekijä voi olla erikoistyöntekijä kaikilla osa-alueilla. Tietyllä tasolla on hyvä ymmärtää näitten ilmiöitten olemukseen liittyviä erityispiirteitä, et sillä tavalla toivoisin, että yleisellä tasolla kuitenkin ymmärrettäisiin tätä joissain määrin. Mutta ettei semmosta erikoisosaamista meillä välttämättä ole. Me ollaan vähän semmosia jokamies, mitä ne on, tämmösiä Jantusia. (S7)

Ainneiston perusteella voi sanoa, että sosiaalityön peruspalveluissa on perusosaamista ja erityisosaamista. Raja on häilyvä. Sosiaalihuollon moninaisten tehtävien vuoksi pienissä kunnissa kasautuu harvojen henkilöiden vastuulle kaikki sosiaalihuollon tehtävät ja niiden edellyttämä osaaminen. Yhden työntekijän oletetaan joskus olevan kaikkien osa-alueiden asiantuntija sekä vastuu- ja yhdyshenkilö. Peruspalveluissa voi olla myös erityisosaamista, jota sosiaalityöntekijät olivat hankkineet koulutuksessa ja käytännön työssä tai tuoneet mukanaan tehtävään tullessaan. Asiakasmäärien ja -tilanteiden kautta osaaminen lisääntyy ja vahvistuu. Erityisosaaminen voi kehittyä myös yksittäisten asiakas-tilanteiden kautta. Tiedon hakemisen ja tekemisen kautta karttuu kokemusta, tietoa ja taitoa, joista syntyy erityisosaamista. Kunnissa, joissa on useampi sosiaalityöntekijä, on mahdollista erikoistua joihinkin osa-alueisiin, esimerkiksi las-

tensuojeluun tai perheväkivaltaan. Väkivaltaa kokeneiden auttamiseksi maaseudun sosiaalitoimistoissa tarvitaan vankkaa sosiaalityön ydinosaamista, joka on kokonaisvaltaisuudessaan erityistä osaamista ja asiantuntijuutta edellyttävää työtä, mutta myös erikoistunutta parisuhdeväkivaltailmiöön perehtynyttä erityisosaamista.

Aika- ja resurssikysymys

Haastattelemani sosiaalityöntekijät työskentelivät Etelä-Savon pienissä kunnissa, joissa sosiaalityöntekijöitä oli yhdestä neljään. Moni sosiaalityöntekijä oli virassa, johon oli yhdistetty yksi tai useampia tehtäviä, esimerkiksi lastenvalvojan, päivähoidonohjaajan, potilasasiamiehen, sosiaaliasiamiehen tai koulukuraattorin tehtävät. Yksi haastateltavista oli perusturvajohtaja, eikä kunnassa ollut lainkaan sosiaalityöntekijää, kun taas toisessa kunnassa sosiaalityön palvelut ostettiin yksityiseltä yrittäjältä ja muista kunnista. Työntekijät joustivat ja venyivät tai lähtivät – jossakin kunnissa ei ollut ollut sosiaalityöntekijää eikä sosiaalijohtajaa/-sihteeriä useaan kuukauteen: ”Joka vuosi vaihtuu perusturvajohtaja, kuuden vuoden aikana viisi perusturvajohtajaa (S14)”. Sosiaalityöntekijöille kuului myös yhden tai useamman työntekijän sijaisuuksien hoitaminen lomien ja pitkienkin virkavapauksien ajan.

Edelleenkin tosiaankin mä vastaan osittain meidän päivähoidosta ja oon perhepäivähoidon ohjaajana ja sitten tossa syksyllähän mä tein perusturvajohtajan sijaisuuttakin tässä oman työni ohella. Tosin joitakin tehtäviä vähä siirrettiin sinne, vastuutettiin muita työntekijöitä. Ja sinne on nuo, Kelan välitystehtävähän menee meidän toimiston kautta ja mun nimihän siinä nyt vastuuhenkilönä. Sitten mä käyn siellä [kunnassa], eli [kunnan] kanssa ollaan tehty sopimus, et ne ostaa meiltä sosiaalityön palveluja, lähinnä lastensuojeluun. (S5)

Aineisto osoittaa, miten laaja-alaiseen ja kokonaisvaltaiseen perussosiaalityöhön kuuluu paljon ja monenlaisia asioita, jotka pitää hallita, ”kaikki työt”: kaikki sosiaalihuoltolain ja erikoislakien edellyttämät tehtävät sekä yhdistelmävirkojen tuomat työt. Kuntien yhdistäminen ja yhteistyö on laajentanut myös maantieteellistä aluetta ja pitkät välimatkat vaativat oman aikansa. Moni sosiaalityöntekijä koki, että toimeentulotukiasioihin kuluu runsaasti aikaa ja työ on siltä osin paljolti liukuhihnatyötä: asiakas sisään ja asiakas ulos, toinen tilalle, vähän matkaa saatu autettua eteenpäin. Kalenterit ovat usein ajanvarauksia täynnä ja asiakkaita tulee myös yllättäen ilman sovittua aikaa. Toisaalta varsinaisen maaseudun asukkailla voi olla erilainen ajan käsitys kuin muilla eikä asioilla ole niin kiirettä, asiat otetaan rennommin

Ihan pienissä kunnissa, et siellä asiakkaat saatto marssia sinne ihan muina miehinä niinku Esson baariin, että tämmöstä ja tämmöstä asia. (...) Kerkeehän sen huomennakin, pääasia, että joku apu tai muu tuli sinne tilille. (S14)

Aineistossa on kuvauksia siitä, miten aikaa ei ole työn kehittämiseen eikä hoitamaan mitään asiaa syvällisemmin. Tuntuu kuin yrittäisi selviytyä vain päivästä toiseen kaaoksessa.

Vaik ois hirveesti uusia ideoita, mut jos, sit ku sä tuut tänne näin, ni sit se alkaa puhelin laulaa heti ja sit vaan vastaat siihen ja useimmiten siis sä oot edelleenkin vaan. Ne on nää toimeentulotukijutut, mitkä vaatii, ihan hirveesti vie aikaa. Ja vaikka meillä on siirrytty tähän kirjalliseen, sit huolimatta mie jouvoun käsittelen, ku on näitä, jotka ei halua, vaan ne vaan tuppaa tänne väkisellä. En minä osaa, en minä pysty. (S4)

Tällöin mihinkään aihealueeseen ei ennätä kunnolla keskittyä ja syventyä ja jatkuva kiire estää asiakkaan tilanteen perusteellisen, paneutuvan ja suunnitelmallisen selvittämisen (myös Laurila 1990, 68). Kun pitää tehdä kaikkea laidasta laitaan, sosiaalityöntekijöistä tuntuu joskus, ettei osaa mitään kunnolla, tietääkö mistään mitään. Työ uuvuttaa, hajottaa ja muodostuu pintaraapaisuksi. Työ on pirstaleista. Ajan puute ja asioiden päällekkäisyys vaikeuttavat myös osallistumista koulutuksiin ja yhteistyökokouksiin, sillä "onhan ne työtkin tehtävä ja asiakkaat palveltava". On niin paljon kaikkea, jossa pitäisi olla mukana, ettei pysty edes seuraamaan missä vaiheessa projektit ovat – "ei vaan pysty, aika ei riitä. (S16)". Ajan puute pakottaa priorisoimaan tehtäviä, mutta on vaikea valita, mitä ottaa ja mitä jättää, minkä tekee itse ja minkä siirtää muualle. Monessa kunnassa oli pakko käyttää ulkopuolisia palvelujen tuottajia erityiskysymyksissä, kuten parisuhdeväkivallan hoitamisessa. Kun on jo työtä paljon ja niin monenlaista, ei jaksa enää ottaa jotain uutta asiaa, on helpompi siirtää muualle, missä on erityisasiantuntijoita. "Yksin työssä" voi näyttää tältä:

Nyt kun kattoo tosiaan mun kalenterii, kun mul saataa olla monta viikkoo sillee, et mie en oo yksinkertaisesti paikalla edes. Musta tuntuu, että pienellä paikkakunnalla, jos on vaan yks työntekijä, niinku on kuvio täällä meillä, täällä sosiaalitoimistossa, niin silloin on pakko ulkoistaa aika paljon just kaikkee, koska yksinkertaisesti aika ei riitä hoitaa mitenkään syvällisemmin yhtään mitään. Ja sit se on kauheen vaikee taas valita, minkä sie ottasit, et mitä hoitaisit ja mitä et. Sit se on melkein parempi, kun ottaa sen linjan, että ei rupee tarjoimaan yhtään ketään. Vaikka tosiaan mulla ois pätevyys. Siis sillee ois varmaan ihan hyväkin pitää yllä sitä, mikä – varmaan unohtunu kaikki se vähäkin – mut että yksinkertaisesti, mistä sie sit valitset sen, et sie sit otat. Ja mikä se ois. Ni silloin se on parempi, et ku tekee sen kylmästi vaan, se on pakko tehdä se päätös oikeestaan sit, ettei rupee mitään, vaan yrittää järjestää sitten jonkun sellasen tuen muualta. (S4)

Niissä kunnissa, joissa oli kolme tai neljä sosiaalityöntekijää, tilanne oli huomattavasti paremmin. Jos on välillä kiireisiä jaksoja, voi olla vastapainoksi rauhallisempiakin aikoja. Kun on useampi työntekijä, on helpompi hallita kalenterinsa ja ajanvaraukset, määrittää työpäivänsä sisältöä ja järjestellä joustavasti myös kiireellisille tapauksille aikaa. Myös parisuhdeväkivaltaa kokeneitten auttamiseen löytyy tilaa, jos vain tunnistaa väkivallan olemassaolon ja haluaa ottaa asian käsittelemään.

Yleensä aina oon saanu heille sen ajan järjestyyn. Jotenkin mä vaan sitten viilailen niitä aikalaujuja, että mä yritän. Että jos mä otan sen äidin hoidettavaksi, tai tähän, en nyt hoida, mut siihen työskentelyyn, niin kyl mä yritän, varmistan, että mulla on se aika jollain tavoin. Täytyy sitten tehdä enempi töitä tai jotenkin. Mä oon pystynyt sen pienessä mittakaavassa, mutta en mä nyt hirveetä, mut vähän. Musta ne on opettavaista itselleki käydä sitä keskustelua. Siitä oppii tosi paljon myöskin siltä naiselta. (S2)

Työn paljoudesta ja muista rajoituksista huolimatta sosiaalityöntekijät "tykkäsivät" vaihtelevasta ja itsenäisestä työstään. He viihtyivät työssään ja kokivat

työnsä haasteellisena. Eikä kaikkia kiire rasita, sillä ”jos välillä on kiirettä ja painetta, niin sitä saa itsestään enemmän irti”. Jos on joskus töissä pitempään, voi sitten lähteä joskus aikaisemmin omille asioilleen. Sosiaalityöntekijöiden jaksamisessa suuren työmäärän ja vähäisten resurssien kanssa oli suuria vaihte-luita. Eräs työntekijä sanoi, että ”asiat pitää panna rullaamaan ja on ihan poten-tiaalia tällä henkilökunnalla pitää todella hyvää huolta omista kuntalaisista (S8)”. Toinen taas kuvasi tilannetta, ettei jaska lähteä puuttumaan mihinkään uuteen, ”oma kapasiteetti ei riitä”, kun tuntuu, että on tarpeeksi muuta. Jotkut kokivat, että heiltä odotetaan niin paljon, ettei siihen kukaan pysty vastaamaan.

Toivoisin, että meihin ei kohdistuis niin hirveesti odotuksia, että ratkaistas tosta noin vaan ihmisten ongelmat ja väkivaltatilanteet ja kaikki. Jos ihmisillä ois malttia, että kaikki ei selviä hetkessä. Ja ehkä semmosta, että meihin joskus vedotaan hirveen paljon niissä turvallisuusasi-oissa, että ikään kuin sekin on mejän vastuulla, et se turvallisuus on taattu tai että kukaan ei tuu lyömään tai hakkaamaan. (S10)

Sosiaalitoimistojen asiakastyö koetaan yleisesti pakkotahtiseksi ja uuvuttavaksi verrattuna esimerkiksi koulujen, A-klinikoiden ja sairaaloiden sosiaalityöhön (Kemppainen ym. 1998, 93–94). Kiireinen työtahti, liian suuret työ- ja asiakas-määrät, itsensä hajottaminen moniin työtehtäviin ja tietotulva kuormittavat psyykkisesti sosiaalitoimistojen työntekijöitä (Niemelä & Hämäläinen 2001, 57). Usein on ongelmana vielä puutteellinen asiantuntijajohtajuus ja tuen vähäisyys käytännön työssä sekä täydennyskoulutuksen puute (Raunio 2004, 41). Kun näissä oloissa tekee pitkään raskasta ja tunnekuormittavaa työtä, usein yksin, ilman riittävää tukea, ei voi välttyä uupumukselta. Väsyminen työhön tuli jois-sakin haastatteluissa näkyviin.

Aineistoni sosiaalityöntekijät totesivat, että parisuhdeväkivalta tulee ilmi usein akuutissa kriisitilanteessa, johon pitää vastata heti. Kriisityö on ensim-mäisenä tärkeysjärjestyksessä ja silloin on siirtävä muita tehtäviä. Hätätilantees-sa pystytään yleensä järjestämään jonkinlainen aika, ensiapua saman tien, jos on vain paikalla. Joissakin toimistoissa ajan järjestäminen tuntui olevan hankalaa työn ollessa tarkkaan mitoitettua. Kriisitilanteissa tilaa ja aikaa saadaan siirtä-mällä asiakkaita toiselle työntekijälle tai kanslistille tai perutaan tapaaminen.

Järjestellään niin, että jos on joku sovittu juttu, jos ei oo hirveen kiireellinen, se siirretään pois tai kysytään, voiko joku työkaveri ottaa sen vähemmän kiireellisen asiakkaan. Yritetään heti vastata siihen, eikä siirretä viikon kahen ja sama jos poliisilta tulee ilmoitus, niin yritetään kolmen vuorokauden sisällä reagoida, koska kaikki tykkää, että se on herkkyyksaika, että se asia on vielä akuutti. Monesti maanantai pyritään pitämään vähän väljempänä, sen takia kun vii-konloppuna sattuu sitten, ei niitä oo joka maanantai, mutta silloin tällöin. (S6)

Jotkut työntekijät jättävät kalenteriin tyhjiä aikoja kiireellisiä tapauksia varten, elleivät vapaat ajat sitten mene toisten työntekijöiden lomittamiseen. Yleensäkin ajanvaraukset, kirjalliset hakemukset ja toimeentulotukien siirtäminen etuuskä-sittelijälle, erikoistuminen työnjaossa ja puhelinajat antoivat väljyyttä ja joustavuutta työpäivään. Jotkut työntekijät sanoivat tekevänsä tarvittaessa ylitöitä ja viikonlopputöitä. Mutta kun on yksin työssä, ei voi edes siirtää tehtäviä toiselle työntekijälle, kriisitilanteessa on vain pakko ottaa asia hoidettavaksi.

S6: Tätä työtä vois tehdä niin paljon kuin huvittaa, vaikka illatkin. Mutta mulla tietysti kun on perhe, niin minä oon ajatellu, että minä oon vaan sen suunnilleen, mikä on säädetty, eikä mulla oo kuin kaks tuntia kellokortti plussalla. Enkä mä yleensä kerrytä ihan hirveesti, jos ei oo pakko. Jos tulee huostaanotto tai muuta, sit niitä tulee väkisin, mutta sit ne aina pyritään ottaan pois.

RL: Mites viikonloput ja sunnuntaityöt, illat, jos tulee jotain kriittistä tai kiireellistä?

S6: No meillä on sillä tavalla, että poliisi soittaa sosiaalijohtajalle ja se taas hälyttää meidät töihin. Niitä sattuu hirmu harvoin. Sit lähetään jos ollaan paikkakunnalla. (S6)

Monet sosiaalityöntekijät tekivät tarvittaessa ylitöitä ja viikonlopputöitä ja olivat kriisivalmiudessa. Siellä, missä sosiaalipäivystys oli edelleen järjestämättä, esimerkiksi sosiaalijohtaja piti kännykkää auki kiireellisiä asioita varten. Jotkut sosiaalityöntekijät olivat kieltäytyneet vastaamasta työpuheluihin työajan ulkopuolella, koska virallinen päivystys puuttui.

9.3 Maaseudun palvelujen järjestäminen

Eteläsavolaisen maaseudun ongelmana on muuttoliikkeen valikoivuus, hyvin koulutetun väestön muutto kasvukeskuksiin ja tästä seuraava väestön ikärakenteen vinoutuminen. Samalla monet psykososiaaliset ongelmat näyttävät kasautuneen harvaan asutulle itäsuomalaiselle maaseudulle (esim. Heikkilä ym. 2002, 45, 57). Asiakkaiden ongelmien lisääntyminen ja monimutkaistuminen koskee myös maaseudun pieniä kuntia ja sosiaalitoimistoja ja samalla myös sosiaalityön kasvaneiden palvelutarpeiden ja olemassa olevien resurssien ristiriita (Marjamäki ym. 1998, 35–36; Raunio 2003, 34). Alueen monilla kunnilla on entistä vähemmän resursseja järjestää palveluja jäljelle jäävälle väestölle (Raunio 2003, 104). Myös väkivaltaongelmien kanssa elävät ihmiset ovat alueellisesti eriarvoisessa asemassa muun muassa palvelujen ja avunsaantimahdollisuuksien puutteen vuoksi.

Aineistoni osoittaa, että sosiaalitoimistot ovat väkivaltatyön kannalta maaseudulla keskeisessä roolissa monien peruspalvelujen puuttuessa ja erityispalvelujen keskittyessä suuriin kaupunkeihin. Laaja-alaisen perussosiaalityön, avohuollon, monimuotoisen yhteistyön ja sosiaalisten verkostojen käytön monet mahdollisuudet voidaan nähdä maaseudun sosiaalityön erityisinä voimavaroina. Maaseudun pienten sosiaalitoimistojen asema on kuitenkin hyvin haavoittuva; sosiaalityön ammatillinen osaaminen on usein yhden henkilön varassa, joka vastaa niin sosiaalitoimen hallinnosta kuin asiakastyöstä. Vaikka sosiaalitoimistossa olisi vain yksi työntekijä, ei poissaolojen ajaksi useinkaan palkata sijaista, joten kunnissa voidaan joutua olemaan ilman sosiaalityön asiantuntemusta hyvinkin usein ja pitkiä aikoja. (ks. Saikku & Kaasalainen 2001, 3.) Työntekijöiden vaihtuvuus on suuri eikä päteviä työntekijöitä tahdo saada maaseudun sosiaalitoimistoihin. Ammatillista sosiaalityötä koskevan keskustelun keskeisenä teemana on ollut pula pätevistä sosiaalityöntekijöistä. Sosiaalityöntekijäpula ja työntekijöiden jatkuva vaihtuvuus heikentää asiakkaiden saaman pal-

velun laatua ja saatavuutta sekä vaarantaa kansalaisten sosiaaliset perusoikeudet (Raunio 2004, 40).

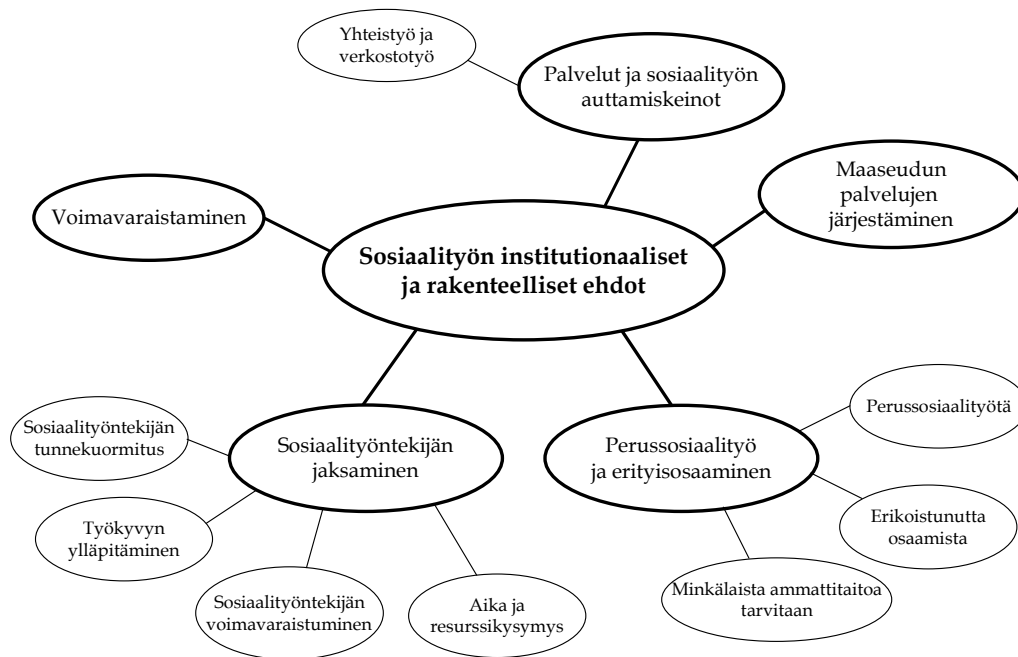
Aineistoni sosiaalityöntekijät puhuivat luovuudesta, asiakaslähtöisyydestä ja räätälöinnistä palvelujen järjestämisessä, mutta kuitenkin heillä ei aina ollut mahdollisuutta toteuttaa asiakkaan toivomuksia ja tarpeita puuttuvien palvelujen ja resurssien vuoksi. Olemassa olevat palvelut ja vaihtoehtojen olemattomuus, ei niinkään asiakkaan tarve, määrittelevät usein miten apu asiakkaalle räätälöidään. Suurin puute on turvakotipaikoista ja kriisiavusta. EU:n asiantuntijaryhmä suosittelee turvakotipaikkojen määräksi yhtä paikkaa 10 000 asukasta kohti, mutta Etelä-Savossa ei ole turvakotia lainkaan. Palveluita ei ole myöskään saatavilla joka paikassa virka-ajan ulkopuolelle sattuvaan hätään ja kriisitilanteisiin. Pienillä paikkakunnilla ei ole aina tarpeellisia peruspalveluja ja pitkät matkat, julkisen liikenteen vähäisyys tai puuttuminen vaikeuttaa myös pääsyä erityispalveluihin, joita on myös vähän ja harvassa. Maaseudun sosiaalityön vahvuuksiin kuului hyödyntää asiakkaiden sosiaalisten verkostojen tarjoama apu. Haastateltavat kuitenkin totesivat, ettei maaseutu ole enää perinteinen yhteisöllinen paikka, vaan monimuotoinen. Kaikilla ei ole lähiverkostoja, sukulaisia tai ystäviä, joilta voisi saada apua väkivaltatilanteessa. Vaikka väkivaltaa kokeneet naiset turvautuvat maaseudulla paljolti omiin sosiaalisiin verkostoihinsa, tarvitaan virallisia auttamisen palveluketjuja.

Perhe- ja parisuhdeväkivallan aiheuttamat vaikeudet ja ongelmat ovat niin monimuotoisia ja hankalia, että niiden korjaaminen ja vähentäminen edellyttää monenlaisten toimien rinnakkaisuutta ja peräkkäisyyttä, sekä monien eri ammattilaisten yhteistyötä ja -toimintaa. Moniammatillisella yhteistyöllä pyritään muun muassa asiakkaan ongelmien kokonaisvaltaiseen lähestymistapaan ja verkostojen huomioimiseen ja asiakaslähtöisyyteen (Isoherranen 2005, 160). Siltä odotetaan apua työntekijöiden mielekkääseen työnjakoon, aitoon yhdessä työskentelyyn sekä keskinäiseen vuoropuheluun (Kemppainen ym. 1998, 89–90). Moniammatillinen yhteistyö näyttää nousseen keskeiseen asemaan myös aineistoni sosiaalityöntekijöiden työkäytännöissä ja erityisesti väkivaltatyössä. Moniammatillisuudesta, tiimityöstä ja parityöskentelystä haetaan apua erityisosaamisen parempaan hyödyntämiseen sekä palvelujen laadun turvaamiseen. Ratkaisutapoja on erilaisia riippuen kunnan koosta ja yhteistyökumppaneiden määrästä. Pienessä kunnassa ei kuitenkaan ole kaikkia tarvittavia yhteistyötahoja, joten kumppaneita joudutaan etsimään myös muista kunnista. Haastattelemani maaseudun sosiaalityöntekijät pitivät välttämättömänä myös sektori- ja kuntarajoja ylittävää työtapaa. Monia alueellisia projekteja ja yhteistyökokeiluja olikin meneillään kuntien ja muiden toimijoiden kesken.

Yhteistyöltä edellytetään selkeitä rakenteita, hyvää informaation kulkua, toimivaa vastuiden jakoa ja osamisen yhteensovittamista sekä yhteisiä pelisääntöjä. Yhteistyön tekemiseen tulee myös varata aikaa. Tämän lisäksi tarvitaan verkostossa toimivien muiden ammattiryhmien työn riittävää tuntemusta sekä yhteistä ymmärrystä parisuhdeväkivallasta ilmiönä, jotta osattaisiin toimia samansuuntaisesti auttamistyössä ja välttääisiin leimaavilta asenteilta. Yhteistyötä vaikeuttavat tekijät voidaan puolestaan hahmottaa resurssien vähäisyydestä

ja vanhasta sektorirajoihin kiinnittyvästä työtavasta johtuviksi. Myös salassapitosäännökset aiheuttavat joustamattomuutta ja vaikeuttavat yhteistyötä. Moniammatillisessa yhteistyössä onnistuminen edellyttää selkeää ammattidentiteettiä, jäsentynyttä käsitystä omasta ja yhteistyökumppaneiden osaamisen alueesta sekä kehittynyttä tiedollista ja teoreettista viitekehystä, joka auttaa orientoitumaan työssä ja määrittelemään ydinkohtia (Niemelä, Hämäläinen, Laurinkari, Vornanen & Ylinen 1997, 35).

Kunta- ja palvelurakenteen muutoksella tavoitellaan sosiaali- ja terveystalouden tuottamista sellaisella väestöpohjalla, joka mahdollistaa palvelun tarpeen ja vaadittavan asiantuntemuksen kannalta myös taloudellisesti järkevän toiminnan (Kananoja ym. 2008, 176). Erityisasiantuntemusta vaativat palvelut, kuten esimerkiksi väkivaltatyön vaativat tehtävät ja turvakotipalvelut, voidaan järjestää keskitetysti tietyissä palveluyksiköissä tietyn määrärajan. Asiakkaat asuvat kuitenkin kodeissaan ja tarvitsevat korkeatasoisia palveluja myös sinne. Sosiaalipalveluissa työskennellään usein yksilön lisäksi myös perheen, sosiaalisen ja fyysisen lähiyhteisön ja verkostojen kanssa. Tällaisissa tilanteissa tarvitaan mahdollisesti liikkuvaa erityisasiantuntemusta täydentämään alueellisia peruspalveluja. (Mt., 178.) Kunnissa on pyritty vastaamaan asiakkaiden vaativiinkin palvelutarpeisiin muun muassa kehittämällä lähipalveluja sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyönä. Maaseudun kunnissa erityispalvelun tai -osaamisen paikallinen tuottaminen peruspalveluissa on mahdollista tiettyyn rajaan saakka, mutta se edellyttää työntekijöiltä ja organisaatioilta erityisosaamisen valmiuksia, koulutusta, erityistason konsultaatio- ja työnohjausmahdollisuuksia ja yhdessä tekemistä sekä paikallisten palvelujen ja työmenetelmien kehittämistä. Kuntien yhdistyessä tai järjestäessä yhdessä palveluja sosiaalityöntekijöillä on myös parempi mahdollisuus erikoistua jollekin sosiaalityön osa-alueelle.

KUVIO 3 Sosiaalityön institutionaaliset ja rakenteelliset ehdot

10 SOSIAALITYÖNTEKIJÄT VALLAN VERKOSTOISSA

10.1 Vallankäyttö ja vallankäytännöt sosiaalityössä

Valta ja vallankäyttö kietoutuu punaisena lankana, juonteena, tutkimukseni kulkuun eri tasoilla. Tässä luvussa pohdin kysymystä ”Minkälaisia vallan ja jopa väkivallan verkostoja sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään”. Kolmannessa pääluvussa olen käsitellyt valtaa, vallan määritelmiä sekä vallan ja voimavaistamisen suhdetta sosiaalityöhön. Sosiaalityötä ei voi erottaa vallan käytöstä eikä sosiaalityön vuorovaikutussuhteita vallan ulottuvuuksista. Yhteiskunnallisina toimijoina sosiaalityöntekijät käyttävät valtaa, joka on Foucault’in (1998, 2000) mukaan läsnä kaikkialla, sillä se tuotetaan yhteiskunnan jokaisessa pisteessä ja suhteessa, jokaisessa neuvottelu- ja vuorovaikutustilanteessa. Valta on olemassa käytettäessä ja toimittaessa, kysymys on kyvystä ja toimivallasta. Foucault’lle valta näyttäytyy monimutkaisena strategisena tilanteena tietyssä yhteiskunnassa ja tilanteessa. Valta käsitetään strategiaksi ja sen alustuskeinoja ovat tietyt taktiikat tai tekniikat. Kyseessä on jännittynyt ja toimiva suhdeverkko. (Foucault 2000, 34–35, 41; Heiskala 2000, 190.) Vallan verkosto määrittää yksittäisten toimijoiden toiminnan piiriä. Vain subjektien toimijuus ja tekijyys toteuttaa tämän verkoston, mutta verkosto ei ole subjektien hallinnassa (Heiskala 2000, 190).

Aineistoni sosiaalityöntekijät toimivat erilaisten vallankäytön ja käytäntöjen tasoilla ja valtasuhteiden verkostoissa, vallan käyttäjinä, mutta myös vallankäytön – ja joskus jopa väkivallan – kohteena. Valta voi olla näkyvää tai näkymätöntä, julkista tai epävirallista, horisontaalista tai vertikaalista, tukevaa tai kontrolloivaa. Toimijoina sosiaalityöntekijät käyttävät henkilökohtaista ja muodollista, institutionaalista, valtaa organisaatioissa, joita määrittävät ja rajaavat muodolliset raamit: resurssit, ohjeet, normit, säännöt ja lainsäädäntö. Työntekijät ovat osallisina organisatorisissa ja hallinnollisissa sosiaalityön käytäntöihin liittyvissä valtasuhteissa. Näiden lisäksi tilanteeseen vaikuttavat myös monet historiallisesti muotoutuneet maaseudun kulttuuris-kognitiiviset tekijät, normit,

arvot, moraaliset tulkinnat ja totutut tavat. Sosiaalityöntekijät ovat kietoutuneet vallan monimuotoisiin verkostoihin pyrkiessään voimavaraistamaan asiakkaitaan, väkivaltaa kokeneita naisia. Vallan eri muotojen ja tasojen yhtäaikainen läsnäolo asettaa omat haasteensa asiakkaiden voimavaraistamiselle.

Aiemmin (luku 3) kuvaamani Scottin (2001) instituutioiden jäsentely avaa yhden mahdollisuuden jäsentää erilaisia vallankäytön ja käytäntöjen tasoja, missä sosiaalityöntekijät toimivat. Scott jaottelee instituutioille kolme erilaista tulkintaa, kolme pilaria, joita ovat regulatiivinen, normatiivinen ja kulttuuris-kognitiivinen (mt., 51–58). Seuraavaksi erittelen Scottin analyysin pohjalta regulatiivisiin, normatiivisiin ja kulttuurisiin konventioihin perustuvaa vallankäyttöä ja käytäntöjä sosiaalityössä aineistoni valossa. Lisään tarkasteluun vielä neljännen näkemyksen, habituaalisen institutionalismin (Gronow 2006). Kaikki nämä vallankäytön tasot ovat myös ajallisesti ja tilanteisesti vaihtelevia. Valtasuhteet eivät ole myöskään suoraa ja yksisuuntaisia, ylhäältä alas tai alhaalta ylös olevia, vaan niistä muodostuu valtasuhteiden verkko. Aineistoni osoittaa, miten maaseudun sosiaalityön monimutkainen ja aina muuttuva olotila muuttuu liikkueessaan ajassa eteen ja taaksepäin tai maantieteellisesti paikkakunnalta toiselle. Yhtenäisyyttä pyritään pitämään yllä lakien lisäksi kansainvälisillä suosituksilla (esim. YK, EU, EN) sekä valtakunnallisilla ohjeilla ja normeilla.

Aineistoni sosiaalityöntekijät tekevät työtään viranomaisina osana kunnallishallintoa ja julkisen järjestelmän ja vallan edustajan asemassa, jossa heidän on sitouduttava työn organisatorisiin ja yhteiskunnallisiin funktioihin ja reunaehtoihin (esim. Jokinen 2008, 121). Työ sisältää organisatorisia ja hallinnollisia sosiaalityön käytäntöihin liittyviä valtasuhteita. Toimintaa ohjaavat erilaiset regulatiiviset lait, oikeusnormit ja säännökset sekä normatiiviset ohjeet ja julkisen vallan toimintamallit ja paikalliset linjaukset, joko formaalit (esim. kunnallislaki) tai epäformaalit säännöt ja piilevämmät käyttäytymiskoodit (esim. työjärjestelyt, ajanvarauskäytännöt). Sosiaalityöntekijöille on määrätty organisaatiossa tietyt tehtävät. ”Pelin sääntöjen” ylläpitämiseksi tarvitaan sanktiomekanismeja ja tarkkailua. Regulatiivinen näkemys varmistaa toimiiko organisaatio relevanttien lakien ja säännösten mukaisesti. Vaikka kuntien hallinto perustuu samoihin ohjeisiin ja lakeihin, toimijat ja paikalliset kulttuurit vaihtelevat ja muokkaavat käytäntöjä erilaisiksi. Kun valtion ohjausta on viime vuosina vähennetty, kuntien itsehallinto ja paikalliskulttuurin merkitys on lisääntynyt myös sosiaalityössä (Lehtinen 2001, 28).

Kunnalliseen demokratiaan liittyy julkinen ja poliittinen vallankäyttö, enemmistön valta, josta käydään jatkuvaa kamppailua (Lehtinen 2001, 16, 24). Vallankäytön rajoja koetellaan myös luottamushenkilöiden ja työntekijöiden välillä. Aineistoni sosiaalityöntekijät (lukuunottamatta johtavassa asemassa olevia) katsoivat vaikutusvaltansa luottamushenkilöihin ja kunnan päättäjiin nähden vähäiseksi huolimatta asiantuntijuudestaan sosiaalialan kysymyksissä. Haastattelemillani sosiaalityöntekijöillä oli kuitenkin maaseudun pienissä kunnissa itsenäinen asema ja he saattoivat työskennellä pitkälti oman näkemyksensä mukaisesti. Suurten linjojen päätösvaltaa lisäksi sosiaalityöntekijät kokivat luottamushenkilöiden vallan ulottuvan käytännön työhön lähinnä rahan, virko-

jen/toimien ja muiden resurssien säätelemisenä. Kuitenkin jotkut haastateltavat kokivat, että heille voidaan sysätä vastuu taloudesta, palveluista ja kuntalaisten hyvinvoinnista.

Kaiken aikaa priorisoidaan ja järjestellään. Sysätään talousvastuu semmosista asioista, mitkä on koko kunnan asioita, että on kysymys kansalaisten hyvinvoinnista, voidaan tunkea sosiaalitoimeen ja sen harteille. (S8)

Kieltämättä se vastakkainasettelu, mikä aina vähän vaivaa, niin just tää palvelut vastaan raha. Et se on aina. (S19)

Myönnetyt resurssit ja käytettävissä olevat määrärahat määräävät pitkälti, mitä palveluja voidaan tarjota asiakkaille. Sosiaalityöntekijöillä on kuitenkin valtaa priorisoida tehtäviä ja palveluja. Näytti siltä, että parisuhdeväkivaltaa ja perheväkivaltaa kokeneet asettuvat priorisoinnissa etualalle – rahaa palveluihin löytyy, vaikka muutoin olisi tiukkaa. Sosiaalityöntekijöillä on valtaa priorisoida ja asettaa asioita ja asiakkaita tärkeysjärjestykseen.

Sosiaalityöntekijän organisaationsa kautta saama valta asiakkaisiin nähden on kiistaton ja vallan ilmenemismuodot ovat moninaiset alkaen regulatiivisesta pakkovalan käytöstä normatiiviseen velvollisuuteen ja valtuuttamiseen itsestään selviin kulttuuris-kognitiivisiin ja jopa tiedostamattomiin tottumuksiin ja toimintatapoihin saakka. Nämä kaikki voivat toimia erikseen tai lomittua yhtäaikaisiksi. Regulatiiviset säännöt, lait, määräykset, toimintamallit, sopimukset ja niihin liittyvät sanktiot määrittävät osaltaan sosiaalityötä, byrokratiatyötä, laillisesti valtuuttaen, oikeuttaen ja myös pakottaen toimimaan tietyllä tavalla. Lainsäädäntö asettaa sosiaalityölle merkittäviä reunaehtoja. Muun muassa lastensuojelulaki velvoittaa ja pakottaa puuttumaan perheen asioihin tilanteissa, joissa lapsen terveys tai kehitys vaarantuu, esimerkiksi, jos lapsi joutuu näkemaan ja kokemaan perheen sisäistä väkivaltaa tai joutuu itse väkivallan tai seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Päihdehuoltolain tavoitteena on turvata päihteiden ongelmakäyttäjän ja hänen läheistensä toimintakyky ja turvallisuus. Laissa on myös säädetty tahdosta riippumattomasta hoidosta väkivaltaisuuden perusteella, jolloin sosiaalilautakunnan määräämällä sosiaalihuollon viranhaltijalla on päätösvalta määrätä lyhytaikaiseen hoitoon (Nyqvist 2003, 206).

Foucault (2000, 265) puhuu repressiivisestä vallankäytöstä, lakiin perustuvasta regulatiivisesta vallasta, jossa ei tarvita kohteen suostumusta, vaan sanktioita käyttämällä ja niillä uhkaamalla päästään haluttuihin valintoihin ja käyttäytymiseen. Sosiaalityölle on annettu valtaa, oikeuksia ja velvollisuuksia kontrollin harjoittamiseen, jolloin kontrolli voi ulottua asiakkaiden henkilökohtaiseen elämään ja johtaa tarvittaessa pakkotoimien käyttöön (Jokinen 2008, 110). Kaikki hastattelemani sosiaalityöntekijät ottivat puheeksi pakkotoimet ja niiden uhan, johon voi liittyä vaatimista, käskemistä, kiristämistä, pelottelemista ja tarkkailua.

Missä määrin mulla on kuitenkin velvollisuus viranomaisena puuttua siihen tilanteeseen. (...) Et se lastensuojelu antaa sen niin sanotun puuttumismahdollisuuden ja oikeutuksen ja velvoitteen. (S7). Tää on tosiaan tämmönen lastensuojelutyö, niin on pakko puuttua joka tapauksessa. (S3) Onks mitään keinoa pakottaa, no tietysti joku tuommoinen lastensuojelulailla

uhkailu, et lastensuojelulaki velvoittaa meijät tarkistamaan ja tekemään tietyt asiat, mitkä meijän pitää käyvä läpите ja tarkastaa. (S14) Me kiristettiin äiti eroamaan siitä isästä huostaanotolla. Ihan kylmän viileesti. (S8)

Tyypillisimmillään sosiaalityöntekijän pakkovalta ja pakon uhka liittyy lastensuojelulain perusteella tapahtuvaan vanhempien vastustamaan lapsen huostaanottoon. Pakko kuuluu olennaisena osana regulatiiviseen pilariin, mutta useimmiten pakkoa on lievennetty erilaisilla laeilla ja säännöillä. Pakottava valta on usein legitimoitu normatiivisella kehyksellä. Esimerkiksi toimeentulotuki on säännösten mukaan viimesijainen tuki, mutta siinäkin voidaan käyttää sanktioita, kuten toimeentulotuen määrän alentamista, silloin kun tuen saaja ei käytädy normien mukaisesti.

Kerran oli semmonen asiakas, joka – ihmeteltiin, ku ei koskaan pysyny kurssilla eikä missään työpaikoissa kuin muutaman päivään ja me vaan alennettiin perusosaa ja muutenkin (...) aina vaan myö kiristettiin, kun ei ymmärretty. (S6)

Kurinpidon ja valvonnan yhdistelmät toimivat kaikkialla, vallankäytön muotona, myös sosiaalityössä ja sosiaalitoimistoissa (Foucault 2000). Sosiaalityössä voidaan nähdä ”vanhan” pakkovallan tunnuspiirteitä, mutta myös modernit kontrollin ja kurinpidon keinot ovat käytössä. Asiakkaat ja työntekijät saadaan mukautettua yhteiskunnan ja hallinnon sääntelyprosesseihin, yksilöt normalisetaan vallalla. Jatkuva valvonta, tarkkailu ja normaalistava rangaistus ovat järjestyksen ylläpidon yksinkertaisia välineitä. Foucault puhuu terapeuttisista ja sopeuttavista normaalisuustuomareista, joita myös sosiaalityöntekijät ovat (mt., 418). Kontrolli organisatorisena välttämättömyytenä jäsentyy sosiaalityöhön ja sen organisoimiseen kuuluvana asiana vahvimmin kunnallisessa, byrokraattisessa sosiaalityössä, väistämättömänä osana systeemiä. Organisatorisiin käytäntöihin ja järjestelmiin sisältyvä kontrolli saa perustelunsa lainsäädännöstä, hyvän hallintotavan ylläpitämisestä, oikeudenmukaisuuden ja yhdenvertaisuuden turvaamisesta ja yhteiskunnan varojen tarkoituksenmukaisesta käytöstä. Sosiaalityössä on kyse julkisen vallan valtuuttamasta ja rahoituksella tehtävästä työstä. Sosiaalityöntekijät jakavat yhteiskunnan varoja ja erilaisia resursseja (produktiivista vallankäyttöä), joten toiminnassa on oltava tarkat pelisäännöt, mitkä tuovat väistämättä mukaan kontrollin elementtejä. Kontrolli liittyy sekä asiakkaan käyttäytymiseen että työntekijän toimintaan. (Jokinen 2008, 121, 127.) Kontrolli voi liittyä normien mukaisten avustusten käyttämiseen ja riittävyys tai lasten kasvatukseen.

Tehhään huoltosuunnitelmia, mihin kirjataan ne asiat, et se näkyy koko ajan siellä, mikä muutos pitäis tapahtua. (S16)

Sosiaalityössä on puhuttu paljon kontrollin ja tuen yhtäaikaisuudesta. Sipilän (1989, 63) mukaan kontrollin ja sosialisointien avulla työntekijä pyrkii palauttamaan asiakkaan yhteiskunnan normatiiviseen yhteyteen.

Kyl mie sen koen, et meijän tehtävä on olla äänitorvena just siinä, mikä meijän mielestä on – mitä me on paikattu yhteiskuntaa – näitä normeja, niin olla niitten takana ja puolustaa. (S4)

Vaikka tuki merkitsee yleensä resurssien antamista sekä ohjausta ja neuvontaa, se voi olla myös normatiivisesti ladattu. Joskus on vaikea nähdä, missä kulkee kontrollin ja tuen välinen raja. Esimerkiksi perheväkivaltatapauksessa toisen henkilön kontrollointi on toisen henkilön suojelua ja tukea. Mikko Mäntysaaren (1991, 252) mukaan kontrollin tavoitteena on asiakkaan suostuminen keinoilla, jotka eivät perustu suoriin käskyvaltasuhteisiin, mutta joiden taustalla on aina pakkokeinojen käytön mahdollisuus.

Ketään ei voi pakottaa, et vaan tukea ja kannustaa, ellei se oo menny niin vaikeeks ja pahaks se tilanne, että tosiaan lapsia täytyy ruveta sijoittamaan tai jotakin avohuollon tukitoimia sen vuoks järjestelemään, että tilanne on jo niin tulehtunut ja niin että väkivalta kohdistuu lapsiin, ni sit ilman muuta siinä on sitten työskenneltävä järeämmillä aseilla. (S1)

Me luettiin sit niinku lakia oikein kunnolla ja ettei tällainen vetele (...) Jos on lapsia, niin silloinhan voi aina ruveta kiristämän tavallaan, että jotain pitää tehdä, ettei tää voi näin jatkua. (...) Aina voi uhata lasten huostaanotolla (4)

Normatiivisen institutionalismin alueelle kuuluvat kaikki arvojen tukemat sekä vuorovaikutuksessa vakiintuneet normit, joilla on moraaliperusta. Legitimaation perustana painotetaan tällöin moraalisia velvoitteita. Työntekijät saattavat joutua ristiriitaiseen tilanteeseen byrokraattisen organisaation vaatimusten ja normatiivisten standardien, arvojen ja normien kanssa yrittäessään toimia asiakkaan parhaaksi. Seuraavassa aineistositaatissa sosiaalityöntekijä miettii lakipykälien soveltamisen vaikeutta käytäntöön, kun pitäisi ja haluaisi auttaa, mutta normin mukaista tulovajausta ei ole.

Se on just ikävää, että vaikka ite ajattelis, että tässä nyt ois semmonen paikka, että pitäis jollakin tavalla jeesata, mut sit ku ei voi, että eihän teill oo mitään [vajausta], teijän pitäis pärjätä näillä. (S14)

Meillä on aika hyvä auttamismahdollisuus näissä käytännön asioissa, että mehän voidaan aika paljon auttaa, jos me halutaan. Meillä on kuitenkin sitä sellasta valtaa ja päätösvaltaa aika paljon. (...) Ettei taartte nyt rahaa ajatella ihan ensimmäisenä. (S9)

Toisaalta haastateltavat toivat esille, että sosiaalityöntekijöillä on myös itsenäistä valtaa ja harkintavaltaa auttaa, tukea ja järjestää palveluita, jos vain haluaa. Perhe- ja parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset ja lapset voivat saada myös taloudellista tukea yli normien, sillä on tarkoituksenmukaista auttaa kokonaisvaltaisesti ja kunnolla, jotta vältyttäisiin raskaammilta toimenpiteiltä.

Sosiaalityöntekijät määrittelevät asiantuntijuutensa, asemansa ja eettisten periaatteidensa perusteella arvoja, normeja ja normaaliuden rajoja laatiessaan suunnitelmia ja tavoitteita parhaimmassa tapauksessa yhdessä asiakkaan kanssa: ”Tehdään huoltosuunnitelmia, mihin kirjataan ne asiat, mikä muutos pitää tapahtua (S16)”. Asiantuntijan asemassa sosiaalityöntekijät yhtäältä tietävät, auttavat ja antavat toivoa asiakkaille, mutta toisaalta heillä on myös valtaa ja ihmiset luottavat heidän mielipiteisiinsä usein enemmän kuin omiinsa ja sukulaisten neuvoihin (Veijola & Jokinen, 2001,122). Sosiaalityöntekijät osaavat käyttää myös integroivia, ehdollistavia ja kielelliseen alistamisen perustuvia tekno-

logioita. ”Tieto-taitoa on saanut opiskelussa, oppinut millaisia sanoja käyttää mihinkin päin (S18)”.

Normatiiviset järjestelmät nähdään sosiaalisessa toiminnassa pakottavina. Sanktiot ovat normatiivisen paineen luontoisia, mutta arvojen ja normien sisäistäminen sosialisatiossa ja vuorovaikutuksessa johtaa tilanteeseen, jossa instituutiot eivät välttämättä tarvitse tuekseen sanktioita, sillä toimijat menettelevät sisäistamiensä mallien mukaisesti myös tilanteissa, joissa valvonta puuttuu. Näin hyvä työntekijä oppii myös kontrolloimaan itseään hyvin ja tätä kautta myös asiakkaita (Jokinen 2008, 132). Vallan verkostot tuottavat yksilösubjektin, joka hallitsee, normalisoi, itse itseään (Helén 1994, 282).

Asiantuntijainstituution ja kansalaisen suhdetta voi hahmottaa Foucault'n kehittämiensä biovalta -käsitteen avulla. Foucaultin mukaan ihmisten toimia, käyttäytymistä ja haluja eivät säätele niinkään ulkoiset pakot ja selkeät rangaistukset, vaan ruumiillisten subjektien läpi virtaava biovalta. Tällöin ymmärretään, että valta on myös ihmisten sisällä ja ihmien kontrolloi itse itseään ”kuuliainena ruumiina”. Ihmiset tai ryhmät eivät silti vain tottele kiltisti, vaan virtaava valta myös tuottaa, tekee, tietävän ja toimivan subjektin. (Foucault 1998, 99–103, 117–137; Veijola & Jokinen, 2001, 242–243 .) Foucault'n (2000, 265) mukaan valta on myös tuottavaa, produktiivista. Instituutiot valtaistavat, ne antavat oikeuksia ja vapauksia yhtä hyvin kuin velvollisuuksia. Produktiivisilla valankäytön teknologioilla pyritään tuottamaan kohteen suostumuksen saamiseen perustuvia haluttuja valintoja ja käyttäytymistä.

Modernin yhteiskunnan kontrollin ja valankäytön painopiste on muuttunut ulkoisesta tarkkailusta sisäiseksi itsesääteleyksi (Foucault 1998). Sosiaalityöntekijä rooliin liittyy normaaliuden määrittäminen ja tuottaminen sekä identiteettien rakentaminen. Kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa sosiaalityöntekijä ohjailee huomaamattomasti ja antaa moraalisia ohjeita. Työntekijät ohjaavat asiakkaita kuinka asiat pitäisi tehdä ja miten tavoitteisiin päästään (esim. rahan käyttö). Sisäisen kontrollin lisäämisellä asiakas saadaan työskentely- ja vuorovaikutusprosessin seurauksena haluamaan ”oikeanlaista” muutosta elämäänsä. Valta ja sen oikeutus voi tällöin jäädä näkymättömäksi. (Jokinen 2008, 125, 136.)

Saada hänet ymmärtämään, että tilanne ei ole normaalia perhe-elämää. (...) Että se ei oo sallittua ja tässä meidän viimeisessä tapauksessa kävin vielä läpi, et mitä se tarkoittaa lapsille, et lapset ei voi elää semmosessa. (S5)

Sosiaalityöntekijällä on valtaa asiakkaisiin nähden, mutta myös asiakkailla on valtaa sosiaalityöntekijään. Vuorovaikutuksessa asiakkaat pyrkivät usein oman etunsa maksimoimiseen. Asiakkaat voivat käyttää myös luottamusmiehiä, vaikutusvaltaisia tuttujaan ja sukulaisiaan ajamaan asioitaan. He voivat myös käyttää monia keinoja pyrkiessään tavoitteisiinsa: suostuttelua, tuttuuteen ja ystävyyteen vetoamista, kehumista, manipuloimista, haukkumista, räyhäämistä, vastarintaa, uhkailua ja joskus jopa fyysistä väkivaltaa. Varsinkin lastensuojelun vastentahtoisen huostaanoton yhteydessä, käyttäessään pakkovaltaa, monet haastattelemani sosiaalityöntekijät olivat kokeneet väkivaltaa tai uhkailua (myös Forsberg 1998, 156). Saurama (2005, 274) lisää sosiaalityöntekijöihin koh-

distuvan vallankäytön listalle vielä julkisuuden käyttämisen ja sillä uhkailun – sosiaalityöntekijää voidaan arvostella julkisesti ja yksittäisenä viranomaisena haastaa vastaamaan teoistaan ja päätöksistään.

Regulatiivisten ja normatiivisten tekijöiden lisäksi sosiaalityöntekijöiden työhön vaikuttavat myös monet kulttuuris-kognitiiviset ja habituaaliset tekijät ja tavat. Esimerkiksi työskennellessään parisuhdeväkivallan parissa vallan ja väkivallan verkossa ovat paitsi väkivaltaa kokeneet naiset ja lapset, väkivaltaa käyttävät miehet, sukulaiset ja ystävät, myös sosiaalityöntekijät. Husso (2003) kuvaa, kuinka väkivallan verkossa kietoutuvat yhteen yksilölliset kokemukset ja julkiset kannanotot, tietoiset kannanotot ja toimenpiteet sekä myös tiedostamattomat viestit ja mielikuvat. Näin myös tiedostamattomat ja kulttuuriset tavat ja tottumukset sekä itsestään selvinä pidetyt käsitykset, vaikuttavat osaltaan siihen miten väkivalta ymmärretään, miten sitä selitetään ja miten suhtaudutaan eri osapuoliin. (mt., 254.)

Sosiaalityöntekijän käsitykset esimerkiksi parisuhdeväkivallasta ja perheen arvosta ja normista vaikuttavat siihen, miten hän työskentelee kohdattessaan parisuhdeväkivaltaa, mitä hän pitää työn kohteena ja tavoitteena. Esimerkiksi naiseuden määrittelyminen kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti hoivan ja äitiyden kautta tuli haastatteluissa näkyviin erityisesti silloin, kun sosiaalityöntekijät puhuivat parisuhde- ja perheväkivallasta yhdistyneenä lastensuojeluun: äitejä vastuutettiin lasten turvallisuudesta ja hyvinvoinnista, vaikka mies käyttäytyi väkivaltaisesti.

Jos ei muuta mahdollisuutta oo, niin äiti voi sitten valita joko lapset taikka sen lyövän miehen, että aika tiukkoihin tilanteisiin siten jouduttu, että ollaan ihan velvoitettu joko hakemaan apua tai sitten miettimään sitä, että onko lasten parempi olla jossain muualla. (S9)

Habituaaliset tavat ja kulttuuris-kognitiiviset merkitykset ja itsestäänselvytykset ovat kietoutuneet, usein tiedostamattomina, käsityksiimme naisista ja miehistä, naistapaisuuksina ja miestapaisuuksina. Esimerkiksi naiset on pitkälti sosiaalistettu hoiva- ja huolenpitotehtäviin ja huolehtimaan naisen vastuulle asetetuista elämänalueista ja perheiden arkielämän jatkuvuudesta (Petrelius 2004, 51). Socialisaatioprosessin myötä asenteet ja normit naisen ja miehen epätasa-arvoisesta suhteesta, väkivallan käytön kulttuurista oikeuttamista ja sitä kautta naisiin kohdistuvan väkivallan hiljaista hyväksymistä yhteiskunnassa sisäistetään osaksi yksilöiden tapaa ajatella ja toimia. (Nyqvist 2001, 23; Partanen & Holma 2002, 191.) Naisiin kohdistuva väkivalta nähdään sosiaalisen ja kulttuurisen elämän tuotteena, joka liittyy perinteisiin, tapoihin ja sukupuolten välisiin suhteita koskeviin uskomuksiin ja käytäntöihin (Husso 1994, 131).

Sosiaalityöntekijöillä on diskursiivista valtaa (Foucault 2000) määritellä parisuhdeväkivalta, naisen kokemukset sekä hänen tarvitsemansa apu. Mahdolliset tahalliset tai tahattomat, ymmärtämättömät kommentit, itsestäänselvytykset, ennakkoluulot, syyllistävät asenteet, torjuvat ja sivuuttavat viestit mitätöivät ja vähättelevät väkivallan uhrien kokemuksia ja satuttavat uhria lisää. (Husso 2003, 254.) Aineistoni sosiaalityöntekijät olivat havainneet, että väkivaltaa kokeneet naiset ovat herkkiä, peloissaan ja häpeissään tullessaan työntekijän

luo, joten pienikin merkki kiireeseen, ylimielisyyteen tai epäuskoon koetaan nöyryyttävänä ja häpeänä. Instituutioiden säännöt ja käytännöt voivat tuntua parisuhdeväkivaltaa kokeneista vähemmän luottamusta herättäviltä: itsestään selvinä pidetyt vastaanottokäytännöt ajanvarauksineen ja toimistohuoneineen, tietojen kyseleminen ja arviointi sekä kiire eivät aina tunnu parisuhdeväkivaltaa kokeneiden näkökulmasta luottamusta herättäviltä.

Esimerkiksi parisuhteen tasolla oleellisia ovat fyysisen väkivallan ja fyysiseen läsnäoloon liittyvät Foucault'n (2000) esittelemät kontrollin ja kurinpidon keinot, joita helposti pidetään "vanhanaikaisina" vallankäytön muotoina. Kotona tapahtuvassa väkivallassa kohteena ovat enimmäkseen naiset ja katsojina lapset. Parisuhdeväkivallassa pahoinpideltävän ja pahoinpitelijän läheisyys mahdollistaa myös sellaisen valvonnan, eristämisen ja kontrolloinnin, joka muistuttaa esimerkiksi vankiloissa harjoitettavaa vallankäyttöä. (Foucault 1998, 2000; Husso 2003, 283.) Väkivalta, eristäminen, kontrollointi ja väkivallasta vaimeneminen aiheuttavat syyllisyyttä ja häpeää. Häpeässä on Husson (2003, 274) mukaan kyse sisäistetystä ulkoisesta auktoriteetista, jolloin ihmiset itse kontrolloivat itseään eikä ulkoista, näkyvää kontrollia tai voimaa enää tarvita järjestyksen ylläpitämiseksi.

Vallan ja väkivallan verkko muodostuu väkivallan käytöstä ja erilaisista väkivallan muodoista ja käsityksistä yhtäaikaisina, rinnakkaisina, peräkkäisinä ja päällekkäisinä. Tässä väkivallan verkossa kietoutuvat yhteen paitsi väkivaltaa kokeneet naiset myös kaikki väkivaltaa käyttävät ja kohtaavat (Husso 2003, 283). Samoin parisuhdeväkivallan tasolla voi erottaa regulatiiviset pakkovallan muodot ja pakottavat sanktiot, normatiiviset arvot ja normit sitovine odotuksineen, kulttuuri-kognitiiviset merkitykset ja itsestänselvyydet sekä habituaaliset tavat, merkitykset ja tiedostamattomat kulttuuriset faktat. Syvälle juurtuneet, tiedostamattomat käsitykset ja käytännöt ovat usein taustalla, kun väkivaltaa parisuhteessa ja perheessä ei nähdä, vaan pidetään sitä luonnollisena, kulttuuriin kuuluvana.

Sosiaalityöntekijöiden tulee myös olla tietoisia omasta vallankäyttäjän roolistaan, sekä näkyvästä että näkymättömästä vallasta, mutta myös omista arvoistaan ja yhteiskunnan normeista sekä kulttuurisista käsityksistä ja yleisesti vallitsevista tavoista ja merkityksistä. Työntekijän tietoisuus omasta vallankäyttäjän roolista ei kuitenkaan vielä riitä. Työntekijän tulee myös huolehtia siitä, että asiakas on tietoinen pelisäännöistä ja siitä millä tavalla häntä kontrolloidaan, mutta myös siitä millaisia asioita häneltä odotetaan tai vaaditaan ja mistä seuraa palkkiota tai sanktioita (Jokinen 2008, 134).

10.2 Vallankäyttö maaseutukontekstissa

Neljännessä luvussa "Maaseutusosiaalityö" olen pohtinut sosiokulttuurikompetenssin käsitettä, joka tarkoittaa sitä, että maaseudulla työskentelevät sosiaalityöntekijät tunnistavat oman ammattinsa professionaalisen, teoreettisen ja käy-

tännön tiedon lisäksi toimintaympäristönsä, paikalliset olosuhteet ja kulttuurin, perinteet, tavat, normit ja arvosteemit sekä ymmärtävät ja huomioivat nämä erityispiirteet työskentelyssään (Bergström ja Fog 1996). Maaseutukonteksti vaikuttaa siihen, miten ihmiset kokevat ongelmansa ja miten työntekijä pystyy siihen vastaamaan, miten sosiaalityöntekijä osaa ottaa huomioon alueelliset erot ja paikalliskulttuurin erilaiset elämän mallit, todellisuuskäsitykset ja toimintatavat. Pienessä yhteisössä säännöt eivät ole välttämättä formaaleja, enemmänkin kulttuurisia traditioita, kirjoittamattomia yhteisiä sääntöjä ja tulkintoja maailmasta, elämänmuodosta ja ammattikulttuureista sekä tiedostamattomia tapoja (Bergström & Fog 1996, 252).

Siinä on tosiaankin taloudellisia ja yhteiskunnallisia arvostusmerkityksiä ja arvomerkityksiä. (...) Pitkälle kuitenkin on kysymys asenteesta ja niistä arvoista, mihin me on eletty. Mikä on naisen paikka ja mikä on miehen paikka ja rooli. (S3)

Että ymmärrettäis tään perheväkivallan kulttuurisidonnainen tausta, missä pohjana on se, että nainen on hellan ja nyrkin välissä, et se niinku pohjaa tavallaan kulttuuritaustaan, (...) alistettu ja alistaja, (...) vallankäyttöä ja alistamista (S8.)

Maaseudun pienissä kunnissa työskentelevät sosiaalityöntekijät ovat erityisessä asemassa ja tilanteessa vallan näkökulmasta – heillä on paljon valtaa, mutta myös paljon vastuuta. Sosiaalityöntekijät ovat sisäistäneet sosiaalityön eettiset ja professionaaliset arvot, mutta samalla he joutuvat ottamaan huomioon työyhteisön ja ympäristön arvot, normit ja käytännöt, mistä voi syntyä myös ristiriitaa ja eettisiä ongelmia. Pienessä kunnassa on usein vain yksi sosiaalityöntekijä, joka on asemansa perusteella kietoutunut yhtä aikaa kaikilla tasoilla vallan verkostoihin, regulatiivisesta habituaaliseen, sekä institutionaalisessa asemassaan että yksityisesti. Kuten aiemmin olen kuvannut, pienen kunnan sosiaalityöntekijöillä on itsenäinen asema ja vapaus luoda työskentelymalleja, työn sisältöjä ja sääntöjä sekä valtaa tuoda voimavaroja asiakkaiden käyttöön. Työntekoon liittyviä normeja, kontrollia, hierarkiaa ja byrokratiaa on vähemmän kuin suuremmissa työyhteisöissä. Pienissä yhteisöissä työntekijöillä on ainoan ammatillisen työntekijän auktoriteetti, joka tukee, mutta samalla pakottaa vallan käyttöön. Sosiaalityöntekijöillä on myös henkilökohtaista valtaa, näkyvää ja näkymätöntä. Pienellä paikkakunnalla heidät tunnetaan henkilökohtaisesti ja heihin personoituu sosiaalihuollon vallankäyttö. Heihin ja heidän asiantuntijuutensa kohdistuu suuria odotuksia asiakkaiden ja muiden viranomaisien taholta. Sosiaalityön asiantuntijuutta kysytään myös konsultaatiopyyntöinä ja yhteistyöverkostoissa, jolloin työskentely edellyttää vahvaa tietotaitoa, asiantuntijan identiteettiä, valtaa ja vastuuta. Sosiaalityöntekijöille jää usein kokonaisvaltainen järjestelyvastuu ja vastuunkanto asiakkaasta.

Maaseudulla asiakkaat kohdataan henkilökohtaisella tasolla. Työntekijöillä voi olla valtaa myös siinä mielessä, että heillä on epävirallista tietoa asiakkaista ja he tuntevat asiakkaat muistakin yhteyksistä ja ehkä sukupolvien ajalta. He tuntevat asiakkaan verkostot ja ympäristön, arvot ja normit, ihmisten tavat ja tottumukset, mitä he voivat käyttää hyödyksi palveluita järjestäessään. Sosiaalityöntekijöillä on valtaa käyttää yksityiselämästä saatua tietoa, mikä toisaalta

vaatii työntekijöiltä eettistä vastuuta siitä, mitä tietoa käyttää päätöksenteossa. Toisaalta tuttuudesta voi seurata "sosiaalityöntekijän syndrooma", kaikkitietävyys ja valta määrittellä: työntekijä tietää jo asiakaan astuessa ovesta, mitä tätä vaivaa ja mitä ongelmalle pitää tehdä vai kannattaako tehdä mitään!

Maaseudun pienessä kunnassa sosiaalityöntekijällä on valtaa järjestää asiakkaalle palveluita ja resursseja, mutta kääntöpuolena hän kantaa usein myös yksin vastuun: "Sosiaalityöntekijällä on vastuu, että asiakkaalle oikeanlaiset palvelut löytyy (S17)." Sosiaalityöntekijät joutuvat kantamaan asiakkaiden hättää ja tuntevat vastuuta muun muassa asiakkaiden, naisten ja lasten turvallisuudesta. Työntekijä jää usein yksin vaikeiden ongelmien ja päätöksenteon kanssa sekä samalla julkisen kritiikin kohteeksi. Hierarkia on pienessä kunnassa matala, eikä vaikeissa tilanteissa löydy kollegiaalista tukea ja vastuun jakoa. Sosiaalityöntekijä voi olla ainoa sosiaalityön ammatillisen koulutuksen saanut kunnassa, eikä ammatillisia kontakteja tai vertaistukea silloin ole. Esimieskään ei välttämättä ole sosiaalityön asiantuntija.

Työ on paljolti yksin selviytymistä, laaja-alaista ja tehtävät ovat monimuotoisia, mutta tuki yhteisöltä ja omalta lautakunnalta voi olla vähäistä. Vaikka sosiaalityöntekijöillä on valtaa jakaa palveluita ja muita tukimuotoja, resurssit ovat rajalliset eikä pienessä kunnassa ole aina tarvittavia palveluita käytettävissä. Toisaalta pitäisi tulla toimeen mahdollisimman pienillä kustannuksilla, vähällä rahalla ja toisaalta vastata ihmisten tarpeisiin. Pienessä kunnassa sosiaalityöntekijät voivat olla riippuvaisempia paikallisesta hallintokulttuurista kuin omasta professiostaan ja sen paradigmoista. Kunnan vaikuttajajaksilöt pyrkivät käyttämään valtaansa paikallisiin arvoihin nojautuen; arvona ja normina on ollut pitkälti, että ihminen pärjää itse.

Maaseudun kulttuuri lyö myös oman leimansa parisuhdeväkivallan käsittelyn käytäntöihin. Kulttuuriset konventiot määrittelevät maaseudulla tilannetta vahvemmin kuin kaupungeissa, sillä arvojen ja normien kirjo on vähäisempi. Parisuhdeväkivalta on koettu erityisesti maaseudulla historiallisesti oikeutetuksi, kulttuuriseksi tavaksi ja yksityiseksi asiaksi. Erityisesti maaseudulla vaikuttavat käsitykset siitä, mikä on hyväksyttävää ja mikä ei, toiset rikokset tuomiin vähemmän rikollisiksi kuin toiset. Puolisoon kohdistuvan väkivallan rikoluonnetta ei perinteisesti pidetä legitimiinä. Väkivallan näkymättömyys vahvistaa käsitystä siitä, ettei parisuhdeväkivaltaa ole, joten ammatillaisetkin saattavat luulla, ettei väkivaltaa esiinny "meillä". Parisuhdeväkivaltaan liittyvä näkymättömyys, salaaminen ja tarkoituksellinen eristäminen ja eristyminen korostuvat maaseudulla, jossa ihmiset elävät usein fyysisesti etäällä ja eristyksissä muista ihmisistä.

Perinteisessä maaseudun kulttuurissa korostuvat myös ympäristön, sukulaisten ja ystävien asenteet ja avioeroon saatetaan suhtautua kielteisesti. Naisilta odotetaan väkivallan sietämistä, kestämistä, pahoinpitelyn anteeksi antamista, perheen hoivaamista ja koossapitämistä, kun taas miestapaisuuteen liitetään perheen elannosta huolehtiminen. Väkivallan katsotaan kuuluvan kulttuurisesti parisuhteeseen, totuttuun miehen ja naisen rooliin ja merkityksiin. Tottuessaan väkivaltaan nainen ei ehkä enää tunnista väkivaltaa, joka on normalisoitu val-

lan käytöllä. Maaseudulla on kulttuuriin kuulunut apua tarvittaessa turvautua lähiverkostojen apuun ja tukeen. Toisaalta perinteenä on ollut pyrkiä selviytymään suvun, perheen, naapureiden ja ystävien turvin, vastavuoroisesti, mutta parisuhdeväkivaltaan liittyvä eristäminen ja kontrolli vaikuttavat siihen, että väkivaltaa kokeneet naiset menettävät sosiaaliset verkostonsa, naapureiden ja sukulaisten avun ja tuen. Sosiaalityöntekijöiden olisikin erityisen tärkeää huomioida väkivaltaa kokeneiden maaseudun naisten sosiaalisten verkostojen tuki myös työskentelymenetelmänään.

Maaseudulla vallitsee pitkälti perinteiset sukupuoliroolit. Maaseudun kulttuuriin kuuluu, että miehillä on usein korkeampi status, kannatus ja tuki sosiaalisessa verkostossaan kuin vaimoilla, eikä näin helposti uskota miesten käyttävän väkivaltaa parisuhteessa. Pikemminkin yhteisö saattaa leimata naisen syylliseksi, koska sukupuolten väliseen toimintakulttuuriin kuuluu, että naisten pitää jaksaa ja venyä väkivaltaisessa parisuhteessa. Naisille on asetettu normiksi hoitaa muita, huolehtia yhteisistä aisoista, ylläpitää kodin ilmapiiriä ja estää väkivalta. Maaseudun perinteisinä arvoina pidetään avioliittoa, perheen koossapysymistä, kotia, maatilaa ja ahkeraa työntekoa, jolloin normina on, ettei erota vaan siedetään väkivaltaa. Sosiaaliset normit ja uskomukset naisista, avioliitosta, perheestä ja väkivallasta osaltaan sitovat naisia jäämään väkivallasta huolimatta. Kaikki vallan eri muodot – väkivalta, väkivallan uhka ja pelko sekä arvot, normit, yhteiset käsitykset, itsestäänselvytykset ja tottumukset – voivat pitää naiset väkivaltaisessa suhteessa. Kulttuuriset merkitykset, moraaliset velvollisuudet, vaihtoehtojen puute ja kiintymyksen tunteet voivat osaltaan myös saada sitoutumaan väkivaltaiseen (avio)liittoon.

11 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

11.1 Sosiaalityöntekijän jaksaminen

Sosiaalityöntekijän tunnekuormitus

Aineistoni sosiaalityöntekijät pitivät väkivaltatyötä yhtenä vaikeimmista ja haastavimmista sosiaalityön alueista, joka voi herättää työntekijöissä voimakkaita tunnereaktioita (vrt. Säävälä & Keinänen, 2006, 174). Sosiaalityöntekijät joutuivat parisuhdeväkivallan äärellä kohtaamaan uhreihin ja väkivallan tekijöihin kohdistuvat omat ja ympäristön asenteet. Lisäksi he saattoivat joutua kasvotusten aikaisempien ahdistavien kokemustensa kanssa. Väkivaltaa koskevien kokemusten ja käsitysten tarkastelu työssä on välttämätöntä ja työntekijät joutuvatkin käymään omat asenteensa läpi ”pohjamutia” myöten. Työntekijät voivat joutua ristiriitaiseen tilanteeseen itsensä kanssa: he huomaavat tapahtuneen ja näkevät avun tarpeen, mutta esimerkiksi kokemus osaamattomuudesta, oman ammattitaidon tai tietojen ja resurssien puutteesta, kiireestä ja väsymisestä voi johtaa avuttomuuden tunteisiin, puolustautumiseen, suojautumiseen ja kyynisyyteen sekä väkivallan ohittamiseen. Kyky nähdä asiakkaan voimavarat ja vahvuudet katoavat, samoin kuin asiakaslähtöisyys ja usko asiakkaaseen väistyvät. Tällöin myös ammatillinen perspektiivi voi kadota työssä, mikä voi näkyä myös ylihuolehtivuutena tai väkivaltaa kokeneen tunteisiin samaistumisena. Työntekijän uupumuksesta voi seurata myös väkivaltaa vähättelevä ja aliarvioiva käyttäytyminen (Perttu & Söderholm 1998, 27).

Avuttomuuden, pettymyksen, turhautumisen tai ärsyyntymisen tunteita saattaa syntyä myös pitkään jatkuneissa, toistuvissa ja ratkaisemattomissa tilanteissa, joissa työntekijät ovat pyrkineet auttamaan parhaan kykynsä mukaan. Toisaalta joskus työntekijä, halutessaan toimia nopeasti ja tehokkaasti väkivaltatilanteen ratkaisemiseksi ja asiakkaiden elämän järjestämiseksi, voi kokea itsensä kaikkivoipaiseksi eikä silloin kuule asiakasta. Tilanteet herättävät myös uhrin suojelun halua, tarvetta pelastaa hänet, pelkoa hänen puolestaan ja jopa inhon tunteita väkivallantekijää kohtaan. Auttaja kantaa autettavan tunteita:

”Valtava hätä ja pelko ja viha ja neuvottomuus ja kaikki tunteet on ollut mukana (S7)”. Työntekijät voivat ahdistua kokiessaan olevansa vastuussa naisten ja lasten turvallisuudesta ja hengestä, sillä ”väärällä puuttumisella voi saada aikaan kaikessa karmeudessa, että se perhe kuolee, jos ei osata tehdä oikein (S6)”. Jos tekijät vielä kieltävät tapahtuneen väkivallan, syyllistävät siitä muita ja esittävät itsensä huolehtivaksi ja rakastavaksi puolisoiksi, voi työntekijä tunnistaa itsessään vihaa ja väkivaltaisia ominaisuuksia. Paha koskettaa työntekijää ja voimakkaiden tunteiden myötä ”huomaa itsessään väkivaltaisia piirteitä, että vois mennä ja lyödä (S 10)”. Samantapaista voimakasta samastumista uhrin kokemuksiin kuvaa myös Leena Lehtolainen (1999) ”Tappava säde” teoksessaan, missä turvakodin sosiaalityöntekijä puuttuu väkivallan tekijöiden elämään yrittäen tuhota heidät.

Sosiaalityöntekijät kokivat usein riittämättömyyttä ja avuttomuutta vaikean työn äärellä, johon ei aina löydy auttamiskeinoja. Työntekijä on siten monta kertaa ihmeissään, hämmentynyt, peloissaan, neuvoton ja voimaton – aivan kuten asiakas. Työntekijät vaativat itseltään paljon, he olivat opiskelleet ja pohjineet väkivalta-asiaa (kuten monia muitakin osa-alueita) sekä käyneet prosessia omien tunteiden tasolla, omaa kasvuprosessia. Ajan ja kokemuksen myötä tulee armolliseksi itselleen eikä kuvittelekaan, että kaiken tietää ja kaiken hallitsee: ”On joutunut jo ajat sitten nöyrytymään näitten asioitten edessä, alussahan sitä otti kaikki niin syvälle. (S4)”. Ammatillisena tekee sen, mikä siinä on tehtävissä eikä vaadi itseltään enempää. Kaikkietävyydelle ei ole sosiaalityössä sijaa.

Toisinaan sosiaalityöntekijän usko siihen, että parisuhdeväkivaltaa kokenut nainen voimavaraistuu irtautumaan väkivaltaisesta suhteesta, tahtoo horjua. Mielessä on ennakoiteja, että nainen palaa miehen luo ja väkivalta jatkuu. Näin on myös saattanut tapahtua montakin kertaa yhä uudelleen ja uudelleen, eikä työntekijä ehkä enää usko muutoksen mahdollisuuteen. Työntekijät kokevat tällaiset ajatukset ja tuntemukset ”vääriksi”, koska he tietävät sellaisen vievän pohjaa omalta työltä, sillä epäusko ja toivottomuus heijastuvat myös asiakkaaseen. Sosiaalityöntekijät korostivat velvollisuudentuntoaan ja vastuutaan; he yrittävät tehdä työnsä ja parhaansa, vaikka ei aina niin hyvin jaksakaan. Parisuhdeväkivalta-asioiden ja siihen usein liittyvän lastensuojelun parissa työskentely voi tuoda mukanaan tilanteita ja tunteita, jolloin asian parissa työskentely tuntuu kokeneestakin työntekijästä vastenmieliseltä. Siitä huolimatta ammatilliseen vastuuseen kuuluu myös vastenmielisten asioiden hoitaminen (Paavilainen & Pösö 2003b, 51).

Sosiaalityössä on kestettävä toivottomuuden tunteita, kyettävä jakamaan niitä yhdessä asiakkaana olevan ihmisen kanssa ja toisaalta jakettava pitää yllä toivoa. Oma usko ja toivo muutoksesta auttaa tukemaan myös asiakkaan muutosta. Sosiaalityön tehtävänä on yrittää etsiä ja luoda asiakkaille uusia toimintamahdollisuuksia (Särkelä 1993), auttaa ihmisiä löytämään itsessä olevia käyttämättömiä mahdollisuuksia, saamaan voimavaroja käyttöönsä, voimavaraistaa. Tehtävä ei vain ole niitä kaikkein helpoimpia silloin, kun asiakkaan elämäntilanne on monelta ulottuvuudeltaan vaikea ja usko omiin mahdollisuuksiin

siin on perin pohjin horjunut. Toivottomuus on tarttuvaa laatua ja se voi saada valtaansa myös työntekijät, jotka työskentelevät tällaisten vaikeiden asioiden kanssa. (Granfelt 1998, 141.) Asiakkaan ahdistus voi olla niin vahva, että se tarttuu työntekijäänkin ja vaarana on, että työntekijä lamaantuu ja joutuu samantyyppiseen voimattomuuden psyykkiseen kehään kuin uhri tai sijaistraumatisoituu.

Miten pitää yllä työkykyä?

Kun työssä joutuu tekemisiin vaikeiden asioiden kanssa, mitkä vaativat monipuolista osaamista ja taitavaa työskentelyä, moraalista kannanottoa, tunteiden sietämistä ja jatkuvaa eettistä pohdintaa, niin se kuluttaa työntekijän voimia ja voi viedä työkyvyn, ellei siihen kiinnitetä erityistä huomiota. Työntekijän turvallisuutta saattaa uhata henkisen kuormittumisen ja sijaistraumatisoitumisen lisäksi suora väkivalta ja suorat tai vihjailevat uhkaukset ja pelottelu. Joitakin haastattelimiani sosiaalityöntekijöitä oli uhattu henkilökohtaisesti, joku oli kokenut suoraa väkivaltaa, kuten potkimista, joku oli ollut ”kuoleman kanssa silmikkäin” asiakastilanteessa. Aineistoni perusteella voin sanoa, että sosiaalityöntekijöiden tulee ottaa vakavasti itseensä kohdistuva väkivallan uhka, pitää huolta itsestään ja vaatia työnantajan toimenpiteitä turvallisuuden takaamiseksi. Vastuu työntekijän välittömästä ja välillisestä turvallisuudesta kuuluu ensisijaisesti työnantajalle (Holma 2005, 169). Tukea ja apua olisi tarvinnut myös työntekijä, joka kuvaa seuraavassa, miten hän oli kokenut jääneensä yksin ja toimintakyvyttömänä asiakkaan väkivaltaisen ja traumatisoivan uhkaamistilanteen jälkeen.

No vähän huonosti akuutisti selvisin, et mie olin varmaan sillon aika lailla väsyksissä tähän työhön ylipäättänsä ja kyllä se jäi pitkäksi aikaa elämään se asia miun mielessä. Jälkikäteen ku mie aattelen, mie oisin tarvinnu siihen jonkun semmosen avun sillä hetkellä, että mie jäin kyllä aika yksin. Sitte ku se tilanne laukes ja se hävis siitä, ni en mie kyenny esimerkiksi kahvihuoneeseen ja johtajakki vaan kävi kysymässä, että halluunko mie, että soitetaan poliisille. Miten mie, ku mie olin ihan niinku paniikissa siinä, niin voin sannoo, että soitetaan tai ei soiteta. Sitä ei hoidettu työpaikalla mitenkään, ei mitään jälkipuintia ollu. Ja kun menin kottiin, niin en mie kyennyt mittään tekemään koko iltana. Et mie jäin yksin sen asian kanssa, et se kyllä eli aika pitkään, ennenku pysty jotenkin työstämään sitä ja vaikutti varmaan osaltaan siihen, että oli semmonen vaihe muutama vuosi sitten, että mie olin kyllä niin kurkkuu myöten tätä työtä, et mie en jaksu yhtään päivää enää. (...) Mutta miusta se oli huonosti hoijettu. Mie jäin yksin tän asian kanssa. Ehdottomasti ainakin ois pitäny ohjata työterveyshuoltoon, jos ei mittään muuta. Se oli kyllä kaikkien nähtävissä, etten ollut työkykyinen sinä päivänä, mutta siellä vaan roikuin neljään asti, ku en ymmärtäny poiskaan lähteä, joo. Niin ettei ossaa toimia siinä tilanteessa sitten. (S16)

Sosiaalityöntekijällä on oikeus huolehtia omasta hyvinvoinnistaan sekä oikeus työsuojeluun ja turvallisuuteen. Asiakkaan parhaaksi toimiessaan työntekijän ei tarvitse unohtaa henkilökohtaista hyvinvointiaan ja turvallisuuttaan. Työntekijän turvallisuudesta voidaan huolehtia ammatillisten keinojen kautta, kuten säännöllisellä työnohjauksella, parityöskentelyllä tai keskusteluilla kollegiaalisissa ryhmissä ja debriefing ryhmissä traumatisoivan tapahtuman jälkeen (vrt. Holma 2005, 173). Sosiaalitoimiston käytäntöjä ja työtiloja on myös tarkasteltava turvallisuuden kannalta ja työnantajan tulee järjestää turvaamistoimenpiteitä

työpaikoilla (turvatekniikka, hälytysjärjestelmät, pakenemistiet, ovisummerit). Maaseudun pienissä toimistoissa työntekijä voi jäädä konkreettisesti yksin avun ollessa kaukana. Myös sosiaalityöntekijällä on mahdollisuus hakea lähestymiskieltoa suojakseen, jos asiakas käyttäytyy uhkaavasti. Aiheesta otsikoi Keski-suomalainen (6.3.2005, 2) seuraavasti: ”Uhkaava käytös lisääntynyt. Sosiaalityössä lähestymiskielto on turva, kun asiakkaat haukkuvat, uhkailevat itseä ja läheisiä sekä vahingoittavat omaisuutta. Fyysistä kiinnikäymistä on kuitenkin harvoin.” On perusteltua kysyä, voiko sosiaalityöntekijältä edellyttää työskentelyn jatkamista potentiaalisesti väkivaltaisen asiakkaan kanssa. Kumpi on ensisijaisempaa, asiakkaan tarve saada ammattiapua vai työntekijän oikeus fyysiseen koskemattomuuteen? Työntekijä voi esimerkiksi kieltäytyä tehtävästä, johon sisältyy väkivallan uhka. (Talentia 2004; Raunio 2004, 99.)

Monet tutkimukset (esim. Kröger 1990, 139; Viinamäki 1997, 157–158) viittaavat siihen, että sosiaalisen tuen puute ja vähäiset mahdollisuudet keskustella työhön liittyvistä asioista työtovereiden kanssa vaikuttavat työntekijöiden psyykkiseen rasittuneisuuteen ja jaksamiseen.

Oma työyhteisö on keskeinen tekijä työntekijän jaksamiselle, parhaimmillaan merkittävä voimavara ja sosiaalisen tuen antaja (ks. Niemelä & Hämäläinen 2001, 18). Kun työilmapiiri on hyvä ja yhteistyö toimii, vaikeuksia ja onnistumisia voidaan jakaa (Isoherranen 2005, 161). Yhteistyö omassa tiimissä tai moniammatillisessa työryhmässä ehkäisee väsymistä ja auttaa löytämään ja hyödyntämään erilaisia vaihtoehtoja auttamisessa. Viranomaisten yhteistyöllä voidaan jakaa vastuuta ja tehtäviä, jolloin yhteen työntekijään ei kohdistu niin suurta kuormitusta kuin yksin työskennellessä. Selkeä ja sujuva yhteistyö antaa lisää voimavaroja.

Työyhteisöllä on merkitystä työntekijän hyvinvoinnin ja jaksamisen kannalta myös siinä mielessä, että uudet asiat, kuten parisuhde- ja perheväkivalta, otetaan käyttöön pohtimalla ja keskustelemalla niistä työyhteisössä ja samalla muodostaen kollektiivisesti yhteinen näkemys ilmiöstä, auttamismenetelmistä ja käytännöistä (vrt. Ronnby 1991). Työntekijät tuottavat työyhteisössä yhdessä puhetta ja tulkintaa uudesta asiasta ja työmenetelmistä. Tieto antaa rohkeutta ja vahvuutta puuttua väkivaltaan. Karl Weick (1995, 2001) käyttää käsitettä *sense-making* kuvatessaan, miten ihmiset tuottavat yhteisen ymmärryksen, käsityksen ja merkityksen asioista, miten ihmiset yrittävät tehdä ymmärrettäväksi organisaationsa ja organisaatiot ympäristönsä. Jos kunnassa on vain yksi sosiaalityöntekijä, ei silloin ole myöskään mahdollisuutta yhteisölliseen, kollektiiviseen ymmärryksen muodostamiseen ja oppimiseen omassa työyhteisössä. Kollegiaalisen työyhteisön puuttuessa paikalliset ja alueelliset työryhmät, väkivaltaprojektit sekä erityispalveluorganisaatiot (esim. Viola ry:n toimipiste) voivat toimia keskusteluareenana. Ammatillisissa ryhmissä voi myös yhdessä tarkastella yhteisen tulkinnan ja toimintatavan muodostamiseen vaikuttavia paikallisia sääntöjä, ohjeita, normeja, arvoja, asenteita, kulttuurisia maaseutu ympäristön ja työyhteisön itsestänselvyyksiä sekä tapoja ja tottumuksia.

Alkuajan feministisesti painottuneista liikkeistä lähtien (Schechter 1989; Dobash & Dobash 1989) ammattihenkilöstön kouluttaminen ja tietoisuuden li-

sääminen on ollut keskeinen toimintatapa naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyprojekteissa ja kehittämistyössä. Suomessa naisiin kohdistuvan väkivallan sekä lähisuhde- ja perheväkivallan ehkäisy on annettu sosiaali- ja terveydenhuollon vastuulle. STM:n lähisuhde- ja perheväkivallan ehkäisyä koskevan toimintaohjelman yhtenä tavoitteena on kehittää sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön väkivaltatyön ammatillista osaamista. Sosiaalityöntekijöiden koulutustarve perhe- ja parisuhdeväkivallasta on suuri; sosiaalityön perusosaamisen lisäksi tarvitaan syvällistä tietoa väkivaltailmiön erityisyydestä, ennaltaehkäisemisestä ja auttamisen keinoista. Koulutuksessa myös eri ammattien edustajat voivat saada samanlaista tietoa ja yhteistä ymmärrystä pari- ja lähisuhdeväkivallasta, mikä helpottaa yhteistyön tekemistä. Koulutus, tietotaidon lisääminen, säännöllisesti järjestetty työnohjaus, jälkipuinti sekä konsultaatiomahdollisuudet ehkäisevät tehokkaasti työssä uupumista ja tukevat ammatillisuutta (Perttu & Söderholm 1998, 28).

Aulikki Kananojan (1997, 76) selvityksen mukaan viime vuosien kasvanut työmäärä on johtanut siihen, että monet sosiaalityöntekijät tekevät työtä jaksamisen äärirajoilla. Pienissä kunnissa yhden tai kahden henkilön työpaikan sosiaalityö on hyvin haavoittuvainen ja tilanne usein kohtuuton, kun joutuu työskentelemään usein yksin vaikeiden asioiden parissa. Työskentelytapaan vaikuttamalla (esim. yhteistyöllä) voidaan osaltaan keventää työn kuormittavuutta ja henkistä raskautta. Työntekijän on tärkeää priorisoida tehtäviä, miettiä, mikä on työn ydintehtävä. Tärkeää on myös rajata omaa vastuutaan ja hyväksyä auttamisessa olevia esteitä, mitä resursseja on käytettävissä ja mitkä palvelurakenteet ovat olemassa.

Sosiaalityöntekijän voimavaraistuminen

Haastatteluista välittyi kuva, että sosiaalityöntekijät ja heidän kohtaamansa parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset olivat joskus kuin samanlaisessa vallan ja väkivallan verkossa sekä voimattomuuden tilassa ja tilanteessa, yksin ja neuvottomana. Ensiksikin parisuhdeväkivallan uhrin ja sosiaalityöntekijät olivat yleensä naisia. Vaikka sosiaalityöstä puhutaan useimmiten sukupuolettomasti modernin ammatillisuuden ja tasa-arvoideologian hengessä, sosiaalityötä sukupuolistaa – naisistaa – muun muassa se, että ammattiin on historiallisesti liittynyt sukupuolistuneita kamppailuja ja nykyisellään naisten osuus sosiaalityöntekijöistä ja sosiaalityön opiskelijoista on Suomessa yli 90 prosenttia (Marjamäki ym 1998; Kuronen ym. 2004, 5).

Toiseksi väkivalta koskettaa ihmisenä olemista, eikä työntekijä voi sulkea työssään ulos omia tunteitaan. Pahoinpitelytilanteen ja asiakkaan tunteiden kohtaaminen koskettaa. Granfelt (1998, 177) sanookin, että sosiaalityön eettisyys toteutuu kauneimmillaan avuttomuuden, syyllisyyden ja kärsimyksen arkisessa jakamisessa. Sosiaalityöntekijälle väkivallan tarkastelu uhrin näkökulmasta on vaativaa, sillä se edellyttää tuskan jakamista, sitoutumista ja väkivallan mahdollisuuden, oman uhriutumisen kohtaamista. Työntekijöillä on vaara joutua samaan avuttomuuden, epätoivon ja pelon ja ahdistuksen tilaan kuin hänen kohtaamansa väkivallan verkossa elävät naiset. Tuntiessaan avuttomuutta, osaa-

mattomuutta ja ristiriitaisia odotuksia työntekijät voivat alkaa myös aliarvioida, väheksyä ja torjua väkivaltaa sekä puhua leimaavasti. He voivat näin väsyä työhön, menettää työkykynsä ja ammatillisen perspektiivinsä, jos he eivät pysty voimavaraistumaan naisten kanssa. Työntekijän tulee tuntea olonsa turvalliseksi ja luottavaiseksi väkivaltaa käsitellessään, mikä auttaa myös uhria saavuttamaan emotionaalista kontrollia tilanteeseensa.

Haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan parisuhdeväkivalta on vallan käyttöä, jota ylläpidetään alistamisen ja kontrollin mekanismeilla. Sosiaalityöntekijällä on myös valtaa, mutta miten hän ammatillisena suhtautuu valtaan ja miten hän käyttää sitä? Ottaako hän vallan haltuunsa ja käyttää sitä poistamaan esteitä omasta ja asiakkaan ympäristöstä? Miten on mahdollista toimia asiakkaan kanssa, jos ei ole omalla kohdallaan saanut valtaa käyttöönsä? Robert Adams (1996) sanoo, että sosiaalityöntekijän tulee itse ensin voimaantua ennen kuin hän voi voimaannuttaa tai valtaistaa muita. Henkilöllä, joka tuntee olevansa voimaantunut, on kykyä voimavaraistaa muita. Niin kauan kuin väkivalta on outo, tuntematon asia, siihen puuttuminen pelottaa. Lähtökohtana on väkivaltailmiön tutkiminen ja tiedon etsiminen ja haltuunotto koulutuksen ja käytännön työn kautta. Tieto auttaa tunnistamaan piilossa olevan ongelman ja tarttumaan asiaan. Tiedon lisäksi tarvitaan myös rohkeutta työskennellä omien asenteiden kanssa, että ei vain tietäisi vaan myös ymmärtäisi, mistä väkivallan uhriksi joutumisessa on kysymys. (Adams 1996, 43; Aho 1999, 45.)

Tiedolla ja vallalla on merkittävä suhde – se on kuntouttavan sosiaalityön ydintä. Kuntouttavan sosiaalityön alkukohta on ihmisen kärsimys, avuttomuus ja haavoittuvuus tilannesidonnoisesti. Siinä on eettisen asiantuntijuuden idea, eettisen ytimen esillä pitäminen, jossa omaa työtä pohditaan kriittisesti ja jatkuvasti. Sosiaalityöntekijä tarvitsee herkkyyttä asiakkaan tilanteelle nähdäkseen, miten ihmistä voidaan auttaa elämänsä päähenkilöksi. Sosiaalityöntekijät ovat ihmisten ja järjestelmän suhteen välissä. Sosiaalityöntekijöillä on suhteessa asiakaksiinsa institutionaalista valtaa ja heille on delegoitu päätösvaltaa ja autonomia tietyissä rajoissa. Sosiaalityöntekijällä on mahdollisuus olla aidosti asiakkaan puolella ja rinnalla (Lehtinen 2001, 77). Asiakkaan voimavaraistamisessa ja toimintamahdollisuuksien vahvistamisessa on tärkeää, että työntekijä kuuntelee huolellisesti ja eläytyvästi väkivallan uhria, niin että tämä kokee olevansa inhimillisesti arvokas ja voivansa vaikuttaa olosuhteisiinsa ja saavuttaa päämääriään (vrt. Petrelius 2004, 64). Sosiaalityöntekijä ei voi antaa asiakkaalle valtaa, mutta hän voi tukea, että tämä saa käyttöön oman valtansa ja resurssinsa.

Stephen M. Rose on sanonut lehtihaastattelussa (Koskiluoma 2004), että voimavaraistavasta työotteesta voisi olla apua myös sosiaalityöntekijöille itselleen suhteessa omaan työhön ja sen edellytyksiin. Sosiaalityöntekijöiden hiljaisuus ja alistuminen resurssi- tai organisaatio-ongelmiin lienee seurausta siitä, että työntekijät eivät usko, että heillä on valtaa työnsä suhteen. Rosen neuvo sosiaalityöntekijöille on aktivoitua itse ja ottaa voimavaraistavia sosiaalityön menetelmiä käyttöön. Rose painottaa yhteisöllisen vastuun merkitystä. Yksin ei tarvitse kantaa kaikkea taakkaa.

Työn raskaudesta, vaikeudesta ja vaarallisuudesta huolimatta sosiaalityöntekijät pitivät työstään ja kokivat työnsä antoisana, mielekkäänä ja haasteellisenä (vrt. Ronnby 1991; Kemppainen ym. 1998). Tunne, että on voinut olla avuksi asiakkaan vaikean elämäntilanteen ratkaisemisessa ja tuoda toivoa ja apua toisen elämään, kannustaa työssä jaksamiseen. Sosiaalityöntekijät toivoivat kuitenkin aikaa työn suunnitteluun ja kehittämiseen sekä asiakkaan kohtaamiseen. He olivat valmiita kehittämään itseään ja tekemään työtään parhaan kykynsä mukaan, kun vain resurssit ja muut olosuhteet ovat kohtuulliset ja palvelurakenteet asiakkaiden tarpeiden mukaisia. Työhönsä sitoutuneita ja vastuullisia, työtään ja itseään kehittäviä työntekijöitä voi luonnehtia voimavarais-tuneiksi. Voimavarais-tuneilla työntekijöillä on itsemääräämisoikeus oman työnsä suhteen, he tuntevat, että työllä on merkitystä ja arvoa. Heillä on tunne pätevyydestä ja kykenevyydestä ja he jaksavat työskennellä asiakkaiden voimavaraistamiseksi.

11.2 Maaseudun kulttuurikompetenssi sosiaalityössä

Maaseudun kuntien sosiaalityöntekijät tekivät kokonaisvaltaista perustyötä: byrokratiaa, palvelua ja psykososiaalista ihmissuhdetyötä, kuten Jorma Sipilä (1989, 213–234) on jäsentänyt sosiaalityötä. Työssä tarvitaan laaja-alaisesti tietoja ja taitoja, lainsäädännöstä vuorovaikutustaitoihin, mutta myös monista erityiskysymyksistä. On kuitenkin mahdottomuus hallita syvällisesti kaikkia niitä asioita, joita sosiaalityössä tulee eteen, eikä se ole tarkoituksenmukaistakaan. Tärkeämpää kuin osata ja tehdä kaikki itse, on se, että työntekijällä on yhteydet verkostoihin ja kanavat erityispalvelujen tuottajiin silloin, kun niitä tarvitaan. Ronnby (1991) väittää, että sosiaalityön monipuolisuus ja laaja-alaisuus merkitsee samalla, ettei työntekijä voi hallita mitään työn osa-aluetta kovin hyvin. Aineistoni ei kuitenkaan tue täysin tätä käsitystä, sillä monet haastateltavat olivat kehittäneet työn eri osa-alueita tai erikoistuneet joihinkin sosiaalityön tehtäviin, esimerkiksi väkivaltatyöhön, perheterapiaan tai lastensuojeluun. Jotkut tosin sanailivat olevansa kaikkien asioiden asiantuntijoita, kaikkien alojen yhdyshenkilöitä ja Jokapaikan Jantusia työskennellessään yksinään sosiaalityöntekijänä kunnassa.

Vaikka monet haastatteleistani sosiaalityöntekijöistä sanoivat, että he tekevät pääasiassa yksilö- ja perhekohtaista sosiaalityötä, tulkitseen aineiston perusteella, että sosiaalityöntekijät hyödynsivät työssään myös maaseudun kulttuurikompetenssia (vrt. Ronnby 1991; Bergström & Fog 1996). He tunsivat toimintaympäristön, jossa he työskentelivät, paikkakunnan olosuhteet, historian, hallinnointitavat, palvelut ja yhteistyöverkostot. Ihmiset olivat tuttuja – monille työntekijöille sukupolvien ajalta – samoin kuin ihmisten arkielämä, perinteet, arvot, normit ja paikalliset tavat. Sosiaalityöntekijät ymmärsivät muun muassa maaseudun perinteisen, kulttuurisen tavan yrittää selviytyä oman ja suvun avun turvin ja vaikeuden hakea apua viralliselta taholta, mikä asetti erityisiä

haasteita väkivallan tunnistamiseksi ja siihen puuttumiseksi. Henkilöstön, resurssien ja monien palvelujen puuttuessa sosiaalityöntekijöiden yksi tärkeimmistä työvälineistä väkivaltatyössä olikin moniammatillinen ja sektorirajat ylittävä yhteistyö sekä asiakkaiden omien voimavarojen ja sosiaalisten verkostojen käyttö. Maaseutukompetenssin näkökulmasta sosiaalityön avainkäsitteitä olivat muun muassa luottamus asiakkaan omiin voimiin, paikallisten inhimillisten resurssien käyttö ja kehittäminen, sosiaaliset verkostot, luonnon arvot ja paikallisen kulttuurin huomioon ottaminen (Ronnby 1991, 240).

Sosiaalityö maaseudulla, pienessä kunnassa, on laaja-alaista, joustoa vaativaa ja usein yksin selviytymistä. Työ on pitkälti autonomista, itsenäistä, luovaa ja monimuotoista. Työntekijän vastuu on samalla suuri ja itsenäiseen päätöksentekoon on kyettävä. Sosiaalityöntekijät saavat tehdä monessa suhteessa työtään haluamallaan tavalla (ks. Kröger 1990, 33). Toimenkuvaan saattaa liittyä muutakin kuin sosiaalityötä ja työtehtävien rajat ovat usein hyvin löyhät, mikä koetaan sekä voimavarana että uuvuttavana tekijänä. Työn varjopuolia ovat yksinäisyys, työn pirstaleisuus, pinnallisuus, kiire ja työpaine. Samantapaisiin tuloksiin ovat päätyneet myös Niemelä ja Hämäläinen (2001), joiden mukaan kunnissa kiireinen työtahti, liian suuri työ- ja asiakasmäärä, pakkotahtisuus, itsensä hajottaminen moniin työtehtäviin aiheuttivat liiallista psyykkistä kuormitusta. Sinänsä työyhteisön tai työn sisällön ei koettu stressaavan vaan ylikuormituksen, jota ei enää hallita. Pienessä toimistossa puuttuu usein myös työyhteisön tuki ja ammatillinen vertaistuki. Esimiehen tuki – tai sen puute – koettiin merkityksellisenä, sitä tarvitaan vapaan ja itsenäisen päätöksenteon tueksi.

Yhteistyökumppaneiden kanssa tehdään tiivistä yhteistyötä ja sitä pidetään välttämättömänä väkivaltatyössä ongelman monimuotoisuuden, vähäisten resurssien ja erityispalveluiden puutteen vuoksi. Yhteistyötahot tunnetaan henkilökohtaisesti. Yhteistyötä helpottaa kunnan pienuus: pienellä paikkakunnalla organisaatiot ovat kevyitä, työntekijät tuntevat toisensa, toistensa tehtävät ja asiakkaat tunnetaan muidenkin yhteyksien kautta (vrt. Eronen ym. 1995, 84). Sosiaalityön roolissa korostuu yhteistyön vastuunkantajan ja koordinoijan tehtävä. Sosiaalityöntekijät kokivat, että heiltä vaaditaan erityistä aktiivisuutta yhteydenpidossa ja että liian usein muut viranomaiset pysyvät ”omissa ympyröissään” ja vetäytyvät salassapidon taakse ja vastuusta väkivallan lopettamiseksi.

Sosiaalityöntekijät tavoittelivat työssään tasavertaisuutta ja palvelualttiutta, käytännölläisyyttä ja arkisuutta, työntekijän tulee olla helposti lähestyttävä, ”ei mikään luotaan työntävä tyyppi”. Maaseudun sosiaalityö ei ole useinkaan byrokraattista, ”virkamiesmäistä”. Ei-byrokraattisissa suhteissa voi onnistua myös virallisten roolien ylittäminen ja sen myötä luottamuksellinen asiakassuhde. Maaseudun sosiaalitoimistoissa ei ole myöskään niin tiukkoja sääntöjä ja toimintatapoja kuin suuremmissa toimistoissa (myös Ronnby 2000, 1–2). Työn järjestelyissä on liikkumavaraa, vapautta, harkintaa ja luovuutta. Asiakkaat tunnetaan muistakin yhteyksistä, joten asiakas on helpompi nähdä kokonaisuutena ihmisenä. Kokonaisvaltaisuus ulottuu helposti myös työroolin ulkopuolelle. Maaseudulla sosiaalityöntekijä on olennaisesti osa sitä yhteisöä, jonka

parissa hän tekee työtään, varsinkin jos työ- ja asuinpaikka ovat samassa kunnassa. Joillekin on kuitenkin raskasta asua asiakkaiden keskellä, säädellä läheisyyttä ja etäisyyttä monissa päällekkäisissä rooleissa. Monet työntekijöistä olivatkin muuttaneet asumaan toiseen kuntaan turvatakseen yksityisyytensä, koska ”ei ikinä päässy siitä sosiaalityöntekijän roolista irti”.

Maaseudun sosiaalityön erityisyys on paikallistuntemuksen, ihmisten tapojen ja asenteiden sekä sosiaalisten verkostojen ja epävirallisten auttajatahojen tietoista hyödyntämistä työssä. Väkivaltaa kokeneitten naisten auttamista luonnehtii yksilöllinen, asiakkaan elämäntilanteen ja ongelman mukaan joustavasti muuntuva työskentely. Asiakaslähtöisyys korostuu myös siinä, että ensin selvitetään asiakkaan omat auttamisverkostot ja vasta sitten viralliset tukimuodot (ks. Ronnby 1991). Maaseudun sosiaalityöntekijältä vaaditaan kaupunkikollegoja monipuolisempaa osaamista erilaisten tehtävien yhdistämisessä ja kykyä sopivan etäisyyden (tai läheisyyden) ylläpitämistä asiakkaisiin. Sosiaalityöntekijän täytyykin jatkuvasti pohtia eettisiä kysymyksiä ja ammatillisuuden rajoja. Toisaalta maaseudun sosiaalityöntekijällä ei ole samanlaisia mahdollisuuksia ammatillisen asiantuntijuuden vaalimiseen. Sosiaalityön kaikenkattavuus johtaa kohdattavien tilanteiden suurempaan epämääräisyyteen ja rajattomuuteen kuin kaupungeissa asiakkaiden ongelmia työstettäessä. (Raunio 2003, 105.)

Sosiaalityöntekijät ymmärsivät roolinsa väkivaltaa kokeneen naisen rinnallakulkijaksi ja aktiiviseksi asianajajaksi matkalla väkivallasta vapaaksi: naisella on joku, johon voi luottaa, joka ei hylkää eikä tuomitse, joka jaksaa uskoa pieniinkin muutoksiin, kuuntelee ja herättää toivoa. Sosiaalityöntekijä on myös käytännön asioista huolehtija ja elämän edellytysten turvaaja. Parhaimmillaan hän voi tuen positiossa olla voimavara asiakkaalle. Tilanne voi kuitenkin muuttua, jos perheessä on lapsia: parisuhdeväkivallasta muodostuu lastensuojelukysymys ja sosiaalityöntekijä voi siirtyä tuen positioista kontrollin ja uhan positioon lastensuojelutyöntekijänä. Lasten ja heikompien suojeleminen on ensisijaista, mutta se ei saa kuitenkaan estää äitien ihmisarvon kunnioittamista ja naisten voimavaraistamista. Sosiaalityöntekijä voi työskennellä samanaikaisesti instituutioiden ja rakenteiden määrittelemien ehtojen rajoissa, byrokraattisesti ja kontrolloiden ja silti kohdata väkivaltaa kokeneen naisen ymmärtävästi, asiakaslähtöisesti ja rohkaisten luottamuksellisessa vuorovaikutussuhteessa – sensitiivisesti.

11.3 Kuntouttava sosiaalityö

Sosiaalityössä ollaan yleisesti luopumassa kokonaisvaltaisesta työstä ja etsimässä tehokkuutta, laatua ja syvälle menevää osaamista erikoistumisesta ja työnjaoista. Kokonaisvaltaisen työtteen lisäksi sosiaalityössä edellytetään toisaalta pitkälle menevää erityisosaamista. Toiminta-alue kattaa elämisen alueiden koko kirjon, jolloin sosiaalityön asiantuntemukseen tarvitaan useiden erikoisalojen samanaikaista hallintaa (Pohjola 1998, 83). Erona eriytyneeseen työskentelyyn

on, että sosiaalityöntekijöillä on kohderyhmän tarvitsemien palvelujen kokonaisvaltainen järjestelyvastuu. Esimerkiksi kokonaisvaltaiseen kuntouttavaan sosiaalityöhön siirtyminen on ratkaisu, jolloin sama sosiaalityöntekijä hoitaa kaikki kuntouttavan työn piirissä olevan asiakkaan tarvitsemat palvelut. (Saiku & Kaasalainen 2001, 31.)

Aulikki Kananojan (1997) mukaan sosiaalityön kehittämisen keskeinen strateginen tavoite on sosiaalityön vahvistaminen sosiaalisena muutostyönä, joka tähtää sekä vaikeiden elämäntilanteiden ja elinolojen parantamiseen että ihmisten sosiaalisten toimintaedellytysten ja elämänotteen ja toimintavoiman vahvistamiseen (mt., 73). Myös Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015-toimenpideohjelmassa kuntouttava sosiaalityö mainitaan yhtenä tulevaisuuden tärkeänä työorientaationa (Karjalainen & Sarvimäki 2005).

Kuntouttava sosiaalityö on sosiaalityön ydintä ja sitä voidaan pitää yleis-sosiaalityön erikoissosiaalityönä. Kuntouttavaa sosiaalityötä tarvitaan erilaisissa elämäntilanteissa, joissa ihmisten ja erilaisten ryhmien täysivaltainen toiminta on vaikeutunut tai vaikeutumassa. Sillä pyritään muutokseen ihmisten elämässä sekä heidän ympäristössään ja yhteiskunnassa. Työn peruserätyyksi on määritelty voimaantuminen, valtaistuminen, voimavarakeskeisyys, subjektiivisuus/toimijuus, täysivaltaisuus, osallisuus ja vastuullisuus, kulttuuristen erojen tiedostaminen ja kunnioittaminen sekä elämän näköalojen avaaminen. (Kuntouttava sosiaalityö 2007.) Kuntouttavaan sosiaalityöhön on liitetty empowerment-käsite, joka kiinnittyy vahvasti suhteisiin ja valtaan (Saurama 2005, 273). Empowermentin tuloksena asiakas löytää sekä ottaa käyttöönsä unohdettuja ja uusia voimavaroja. Kyösti Raunion mukaan sosiaalityön problematiikka liittyy tulevaisuudessa entistä enemmän toimintavoimaa vahvistavien yksilöllisten valintojen tekemiseen, arkielämän elämänhallintaan ja ihmisten voimavaraistamiseen (1999, 376–377). Sosiaalityöltä odotetaan aktivoivaa, kuntouttavaa ja verkostoituvaa työtettä. Väkivaltatyö sijoittuu sosiaalityön, terveydenhuollon ja mielenterveyden rajamaille, työhön tarvitaan kaikkien osa-alueiden voimavarat.

Aineistoni sosiaalityöntekijät katsoivat perhe- ja parisuhdeväkivallan ehkäisyn kuuluvan maaseudun perussosiaalityöhön. Se määriteltiin kuntouttavaksi, muutokseen tähtääväksi työksi ja voimavaraistamiseksi. Käsittääkseni kuntouttavan sosiaalityön näkökulma ja voimavaraistaminen vastaa parisuhdeväkivaltaa kokeneitten auttamistyötä maaseudun sosiaatoimistossa. Sosiaali-toimistoilla on tärkeä merkitys maaseudulla parisuhdeväkivallan auttamistyössä: sekä kriisityössä että pitempiäaikaisessa auttamistyössä. Pienissä maaseudun kunnissa ei ole paljoakaan muita palveluita tarjolla ja erityispalveluitakin, kuten esimerkiksi turvakotipalveluita ja kriisipäivystystä, on vaikeasti saatavissa ja ne ovat kaukana. Työntekijöillä tulee olla riittävät resurssit ja ammatilliset valmiudet, sillä väkivallan katkaiseminen ja uhrien ja tekijöiden auttamistyö vaativat työntekijöiltä erityistaitoja ja -tietämystä tunnistaa ja käsitellä väkivaltaa. Avainasemassa on paikallinen palvelujärjestelmä, sosiaali- ja terveydenhuolto, jonka tulee kohdata naisasiakkaat väkivallan uhreina, mutta lähteä työssään heidän selviytymisensä tukemisesta. Auttajien on tärkeää kohdata naiset selviy-

tymisen prosessissa sekä yksinäisinä, kohtaloonsa alistuneina että toimintakykyisinä selviytyjinä. Auttajien tulisi nähdä pahoinpitelyn kohteeksi joutuneet naiset moninaisina ja ristiriitaisinkin eikä vain yhden ominaisuuden perusteella tai toisten toiminnan kautta määriteltynä pahoinpideltyinä naisina.

11.4 Tutkimuksen keskeiset tulokset

Tutkimuksessa haastatellut sosiaalityöntekijät määrittivät parisuhdeväkivallan vallan käytöksi, jonka tarkoitus on vahingoittaa, kontrolloida, alistaa, pelotella, eristää ja nöyryyttää toista ja jossa vallankäytön eri muodot limittyvät ja kietoutuvat prosessissa toisiinsa. Määrittelin tutkimuksen yhdeksi ydinkategoriaksi vallan käytön.

Haastateltavien kuvauksissa erottui kaksi eri tapaa käsittää parisuhdeväkivalta: perheväkivalta -diskurssina ja naisiin kohdistuvana väkivalta -diskurssina. Ensimmäisten haastattelujen sosiaalityöntekijät määrittivät parisuhdeväkivallan vallan käytöksi, joka perustuu sukupuolten väliseen kulttuuriseen ja sosiaaliin epätasa-arvoon ja valtasuhteeseen, pääasiassa miesten naisiin kohdistamaksi väkivallaksi. Väkivallan tekijä vastuutetaan käyttämästään väkivallasta. Toisessa vaiheessa haastateltujen sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan parisuhdeväkivalta liittyy enemmänkin perhesuhteisiin ja perheenjäsenten vuorovaikutuksen vaikeuksiin ilman sukupuolen ja vallan kytköksiä. Väkivalta nähtiin tällöin oireena muista perheen sosiaalisista ja yhteiskunnallisista ongelmista. Tällöin perhe- ja parisuhdeongelma nähdään koko perheen ongelmana ja molemmat osapuolet vastuullisina.

Sosiaalityöntekijöiden käsityksiin parisuhdeväkivallasta näytti vaikuttavan ja kietoutuvan yhteen työssä saadut (joskus vähäiset) käytännön kokemukset, sosiaalityön professionaalinen tieto ja työyhteisön kollektiivisesti muodostama ymmärrys, yleinen keskustelu aiheesta, tutkimukset, kirjallisuus ja median esittämä kuva ilmiöstä sekä erityisesti valtakunnalliset ohjeet ja projektit niihin liittyvine koulutuksineen. Haastatteluissa näkyy siten myös ajallinen ja paikallinen ero. Erityisesti ensimmäisessä vaiheessa haastateltujen sosiaalityöntekijöiden puheessa oli vahvasti esillä naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyprojektien kouluttajien opit. Käsitykset muuttuvat ajan myötä ja sen mukaan, mikä kulloinkin on pinnalla. Esimerkiksi puhe naisiin kohdistuvasta väkivallasta oli jäänyt jälkimmäisten haastattelujen vaiheessa perhe- ja lähisuhdeväkivalta -puheen varjoon. Myös väkivaltatyöhön erikoistuneella Viola ry:llä ja sen sijainnilla Mikkelissä näytti olevan merkitystä Mikkelin, Pieksämäen ja JJR seudun kuntien työntekijöiden käsityksiin parisuhdeväkivallasta sekä työmenetelmiin ja auttamiskeinoihin.

Aineiston sosiaalityöntekijät rakensivat kuvausta väkivaltaa kokeneiden naisten kertomusten pohjalta, miten naiset elävät väkivallan verkossa ja väkivallan seurauksena häpeävät, ovat peloissaan, yksinäisiä ja alistuneita ja tuntevat syyllisyyttä kokemastaan väkivallasta ja jotkut traumatisoituvat. Väkivaltaa

kokeneet naiset eivät ole kuitenkaan vain alistuneita, epäonnistuneita ja voimattomia uhreja, vaan samaan aikaan pyrkivät aktiivisesti selviytymään ja irtautumaan väkivallasta myötäilemällä, sopeutumalla, odottaen ja irtautuen – vastustaen väkivaltaa. Naiset eivät halua tulla lyödyksi.

Sosiaalityöntekijät olivat havainneet parisuhdeväkivallan sosiaalisesti ja terveydelliseksi ongelmaksi vasta viime vuosina. Jokaisessa kunnassa sitä oli esiintynyt ja tullut sosiaalityöntekijöiden tietoon, joissakin kunnissa varsin harvoin, mutta monissa suuremmissa kunnissa väkivaltatyö sisältyi jokapäiväiseen työskentelyyn esimerkiksi lastensuojeluun liittyen. Parisuhdeväkivaltaa kokeneilla naisilla on korkea kynnyks hakea apua varsinkin maaseudulla, moni on salannut väkivallan viimeiseen pisaraan asti, kunnes tilanne on hengenvaarallinen tai väkivalta kohdistuu lapseen. Naisten elämäntilanteet ja väkivallan kierre olivat erilaisissa vaiheissa, kun he tulivat sosiaalitoimistoon, useimmiten fyysisistä väkivaltaa kokeneina ja kriisitilanteissa. Työntekijöiden on vaikea tunnistaa ja puuttua väkivaltaan, jos naiset eivät itse kerro. Väkivaltaa kokeneet naiset voivat tulla myös muissa asioissa sosiaalityöntekijän luo. Pienten kuntien sosiaalityöntekijät voivat hoitaa muun muassa päivähoitoasioita ja lasten huoltoon ja elatukseen liittyviä kysymyksiä. Kuka tahansa voi tulla ja kuka tahansa voi olla väkivallan kohteena. Tarvitaan tietoa ja sensitiivisyyttä huomata väkivallan merkkejä ja rohkeutta puuttua asiaan ja kysyä: Lyökö miehesi sinua?

Toiseksi tutkimukseni ydinkategoriaksi määrittelin voimavaraistamisen, joka sosiaalityöntekijöiden kuvauksissa tarkoittaa ihmisten omien voimavarojen vahvistamista ja käyttöönottoa muutoksen aikaansaamiseksi. Voimavaraistava työote on käytännönläheistä, resurssien antamista, vaikuttamista, tukemista ja ohjaamista. Työskentelyssä pyritään selvittämään ja ymmärtämään asiakkaiden tilanne ja vahvistamaan väkivaltaa kokeneita naisia näkemään ja jäsentämään oma elämäntilanteensa väkivallan uhrina sekä vahingoittuneen itsetunnon palauttamiseen. Muutoksen aikaansaamiseksi tarvitaan myös konkreettisia toimenpiteitä, jotka voivat voimaannuttaa naisia, vahvistaa toimijuutta ja mahdollistaa elämisen kannalta välttämättömiä asioita, voimavaraistaa. Toivon ylläpitäminen muutoksen mahdollisuudesta kuuluu myös voimavaraistamiseen.

Sosiaalityöntekijöiden väkivaltatyöhön kuului myös väkivaltatilanteen selvittäminen ja turvallisuudesta huolehtiminen, kuunteleminen ja rohkaiseminen. Työn lähtökohtana on asiakaslähtöisyys ja luottamuksellinen suhde asiakkaaseen. Tärkeää on asiakkaan kertomukseen uskomisen ja sen pätevoittäminen, antaa aikaa ja tilaa asiakkaalle puhua. Sosiaalityöntekijät ovat myös lastensuojelutyöntekijöitä, joten ristiriitaa syntyy aikuisasiakkaan itsemääräämisen ja lapsen edun toteutumisen välillä. Tällöin kysymykseen saattaa tulla vallan käytöllä uhkaaminen, kiristäminen tai hienovarainen suostuttelu. Valta ja kontrolli liittyvät saumattomasti sosiaalityöhön.

Kolmantena teema-alueena oli palvelut ja auttamiskeinot. Sosiaalityöntekijöillä on instituution antamaa valtaa järjestää asiakkaille palveluja ja tukitoimia. Useimmat haastateltavat näkivät, että heillä on monipuoliset palvelut ja tukivalikoimat käytössään, osa taas katsoi, ettei omassa kunnassa ole tarvittavia

palveluja juuri lainkaan. Suurin puute on kriisipalveluista ja turvakotipalveluista. Sosiaalityöntekijät räätälöivät palvelut asiakkaiden tarpeiden mukaisesti, mutta kuitenkin olemassa olevat palvelut määrittivät useimmiten, miten apu asiakkaalle räätälöitiin. Maaseudun sosiaalityön voimavaroina voidaan nähdä perussosiaalityön yhtä aikaa laaja-alaisuus ja erityisosaaminen, avohuollon sekä sosiaalisten verkostojen ja yhteistyön käytön monet mahdollisuudet.

11.5 Lopuksi

Olen tarkastellut tutkimuksessani parisuhdeväkivallan kohtaamista maaseudun sosiaalityössä. Kymmenen vuoden ponnisteluista huolimatta yhteiskunta ei ole vielä onnistunut luomaan riittäviä palveluja kodeissa tapahtuvan väkivallan estämiseksi tai vakivaltakierteessä kamppailevien ihmisten auttamiseksi. Maaseudulla sosiaalitoimistoilla on tärkeä rooli pari- ja perheväkivallan ehkäisemiseksi yhteistyössä kunnallisten ja seutukunnallisten toimijoiden kanssa erityispalveluiden puuttuessa. Parisuhde- ja perheväkivaltaa kokeneiden avun saamiseksi näen tärkeänä, että perussosiaalityön valmiuksiin sisällytetään väkivaltatyössä tarvittavaa erityisosaamista: tietoja ja taitoja väkivallan tunnistamiseksi, puheeksi ottamiseksi ja ongelman kohtaamiseksi ja ratkaisemiseksi. Tämä voidaan toteuttaa ammatillisen, täydennys- ja erikoistumiskoulutuksen kautta sekä eri viranomaisille tarkoitetuissa kehittämis- ja kokeiluprojekteissa. Väkivaltailmiön monimuotoisuuden ja kompleksisuuden, vaikeuden ja tunnekuormittavuuden vuoksi työ vaatii myös sekä saumatonta sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyötä että väkivaltaspesifien auttamisjärjestelmien kanssa tehtävää työtä ja palvelujen koordinoitua paikallisten tarpeiden mukaisesti. Väkivaltatyön sisällyttäminen eri auttajatahojen työhön on myös tärkeää, sillä naisten ja lasten turvallisuuden takaaminen ja väkivallan osallisten auttaminen sijoittuu useiden viranomaisten toimialueille ja rajapinnoille. Kunta- ja aluetasolla tulee olla yhdessä sovitut mallit, miten väkivaltaan puututaan. Väkivaltaa kokeneet naiset tarvitsevat monia palveluja ja tukea: turvallisuuden suunnittelua ja turvallisuuspalveluja, suojaa väkivallalta, lakiasiain palvelua, asianajoa, neuvontaa, ohjausta, kuuntelemista, kumppanuutta, vertaistukea, terapiaa ja terveydenhuollon apua. Useilla eri alueilla väkivaltakysymysten esillä pitäminen ja yhtäaikaista interventioita auttavat väkivaltaa kokeneita, mutta myös vaikuttavat väkivallan vähenemiseen ja asenteiden muuttumiseen.

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut miesten naisiin kohdistaman parisuhdeväkivallan kohtaamista sosiaalityössä. Sosiaalityöntekijöiden kokemuksissa parisuhdeväkivaltalta liittyi usein lastensuojeluun. Lapsiin kohdistuva väkivaltalta näyttää tutkimuksessani perhe- ja parisuhdeväkivallan osana. Ajankohtaisuudesta ja tärkeydestään huolimatta olen rajannut lapsiin kohdistuvan väkivallan tutkimukseni ulkopuolelle aiheen laajuuden vuoksi. Tärkeä jatkotutkimuksen aihe olisikin, miten sosiaalityössä käsitetään ja käsitellään lap-

siin kohdistuvaa väkivaltaa ja huolehditaan lasten turvallisuudesta, myös lasten huoltajuus- ja tapaamisjärjestelyihin liittyvissä tilanteissa.

Tämä tutkimus on saanut alkunsa omista sosiaalityöntekijän kokemuksista ja osallistumisesta naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisy -projekteihin sekä sosiaalityön ammatillisesta erikoistumiskoulutuksesta kuntouttavan sosiaalityön alalta. Tutkimus paikantuu sosiaalityön käytäntötutkimukseksi ja osallistuu (parisuhde)väkivallasta, sosiaalityöstä, kohtaamisen mahdollisuuksista ja rajoista käytävään keskusteluun. Erityistä tutkimuksessa on maaseutukonteksti. Tutkimus tarjoaa pohdittavaa laajemminkin sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisille aiemmin vähän tunnetusta maaseudun sosiaalityöstä.

KIRJALLISUUS

- Aaltio, S-L. 1998. Naiseus, naistietoisuus, naispolitiikka – sanoja joita käytän ja tarvitsen. Teoksessa P. Kiviaho (toim.) Puheenvuoroja naisiin kohdistuvasta väkivallasta. Tasa-arvojulkaistuja 3/1998. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, 4–5.
- Adams, R. 1996. *Social Work and Empowerment*. London: Macmillan.
- Adams, R. 2003. *Social Work and Empowerment*. (3. painos) Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan.
- Aho, P. 1999. Haasteet ja asiantuntijuus sosiaalialan työssä. Sosiaalialan ammattien vuosikirja. Porvoo: Sosiaalityöntekijäin Liitto ry.
- Ajo, A., Alasaarela, S., Gröönroos, S., Holma, J. M., Kapanen, K., Liikamaa, M., Partanen, T., Tantarimäki, T. & Wahlström, J. 2005. Lähisuhdeväkivalta – selitysmallit ja puhetapojen tutkimus. Teoksessa J. Holma & J. Wahlström (toim.) Iskuryhmä. Miesten puhetta. Vaihtoehto väkivallalle-ryhmissä. Yliopistopaino. Helsinki University Press, 11–23.
- Alarinta, J. 1998. Maaseutu innovatiivisena ympäristönä. Verkostot paikallisen elinkeinopolitiikan toteuttajina. Seinäjoki: Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus. Sarja A:4.
- Alasuutari, M. 2005. Mikä rakentaa vuorovaikutusta lapsen haastattelussa? Teoksessa J. Ruusuvaara & L. Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 145–162.
- Alasuutari, P. 1994. Laadullinen tutkimus. Vastapaino: Tampere.
- Allardt, E. 1985. *Sosiologia*. Juva: WSOY.
- Allardt, E. & Littunen, Y. 1975. *Sosiologia*. Porvoo - Helsinki: WSOY.
- Andersson, S. 1996. Toimiva maaseutu. Teoksessa S. Andersson & L. Simonen, Uudistuvat hyvinvointipalvelut maaseudulla. Raportteja 191. Helsinki: Stakes, 37–59.
- Andersson, S. 2007. Kahdestaan kotona. Tutkimus vanhoista pariskunnista. Tutkimuksia 169. Helsinki: Stakes.
- Arias, I. 1998. Complexities of family violence and the need for belongingness. Teoksessa R. C. A. Kellin (ed.) *Multidisciplinary Perspectives on Family Violence*. London and New York: Routledge, 212–219.
- Arnaldur Indridason 2004. *Haudanhiljaista*. Jyväskylä: Blue Moon.
- Arnkil, E. 1991. Peilejä. Hypoteeseja sosiaalityön ristiriidoista ja kehitysvyöhykkeistä. Tutkimuksia 5/1991. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus.
- Arnkil, T. E. & Eriksson, E. 1996. Kenelle jäi kontrollin musta pekka -kortti? Sosiaalitoimisto verkostoissa. Tutkimuksia 63. Helsinki: Stakes.
- Aro, L. 1996. Minä kylässä – identiteettikertomus haastattelututkimuksen folklorena. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 650. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura.
- Arponen, A. 2002. Sosiaalihuollon erityisosaamisen verkkoja kokemassa. Verkostoituvat erityispalvelut (VEP) -hankkeen Keski-Suomen II vaiheen

- loppuselvitys. Länsi-Suomen lääninhallituksen julkaisusarja nro 1/2001. Turku: Länsi-Suomen lääninhallitus.
- Asetus koulutusvastuun täsmentämisestä, yliopistojen koulutusohjelmista ja erikoistumiskoulutuksesta 2005. 568/14.7.2005.
- Asetus yhteiskuntatieteellisten tutkintojen muuttamisesta 2000. 901/15.11.2000.
- Auvinen, A. 1994. Naisten kesken – juomisesta, naiseudesta, elämästä. Raportteja 164. Helsinki: Stakes.
- Bergman, S. 1998. Naisliikehdinnän moninaisuus. ”Uusi” suomalainen naisliike yhteiskunnallisena liikkeenä. Teoksessa K. Ilmonen & M. Siisiäinen (toim.) Uudet ja vanhat liikkeet. Tampere: Vastapaino, 165–186.
- Bergström, L. & Fog, E. 1996. Att se det möjliga i det verkliga. Om utveckling av sociokulturell kompetens i socialt arbete på landsbygden i norra Bohuslän. Göteborgs universitet. Institutionen för socialt arbete. Skriftserien 1996:4.
- Bograd, M. 1989. Feminsit Perspectives on Wife Abuse. An Introduction. Teoksessa K. Yllö & M. Bograd (ed.) Feminsit Perspectives on Wife Abuse. (2. painos) Newsbury Park, London, New Delhi: Sage Publications, 11–26.
- Borgman, M., Kemppainen, T., Mäntysaari, M., & Pohjola, A. & Vuorensyrjä, M. 2005. Sosiaalialan osaamis-, työvoima- ja koulutustarpeiden ennakointihanke. Väli raportti. Sosiaali- ja terveysministeriö, monisteita 12/2005. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Opetusministeriö, Euroopan sosiaalirahasto.
- Butler, J. 1990. Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity. New York, London: Routledge.
- Carlton-LaNey, I. B., Edwards, R. L. & Reid, P. N. (ed.) 2001. Preserving and Strengthening Small Towns and Rural Communities. (2. painos) Washington: NASW PRESS.
- Caven, O. 1999. Sujutusta ja pyöritystä. Tutkimus byrokratian merkityksistä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastyössä. Tampere: Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Painosalama Oy.
- Cullberg, J. 1991. Tasapainon järkkyyssä. Suom. Mirja Rutanen. Helsinki: Otava. Alkuteos: Kris och utveckling (1975, 1980).
- Dalrymple, J. & Burke, B. 1999. Anti-Oppressive Practice Social Care and the Law. Buckingham-Philadelphia: Open University Press.
- Dobash, R. E. & Dobash, R. P. 1979. Violence against Wives, New York/Basingstoke: Free Press/Macmillan.
- Dobash, R. E. & Dobash, R. P. 1989. Research as Social Action. The Struggle for Battered Women. Teoksessa K. Yllö & M. Bograd (ed.) Feminist Perspectives on Wife Abuse. (2. painos) Newsbury Park, London, New Delhi: Sage Publications, 51–74.
- Dobash, R. E. & Dobash, R. P. 1998. Cross-Border Encounters. Challenges and Opportunities. Teoksessa E. R. Dobash & R. Dobash (ed.) Rethinking Violence Against Women. Thousand Oaks, London, New York, Delhi: Sage Publications, 1–21.
- Dominelli, L. 2000. Empowerment: Help or hindrance in professional relationships. Teoksessa P. Stepney & D. Ford (ed.) Social work models,

- methods and theories: A framework for practice. Dorset: Russel House, 125–138.
- Dominelli, L. 2002. *Feminist Social Work Theory and Practice*. Houndmills: Palgrave.
- Edleson, J. L. & Eisikovits, Z. C. 1996. (ed.) *Future Interventions with Battered Women and Their Families*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, 1–6.
- Eliasson, M. 1997. *Mäns våld mot kvinnor. En kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll*. Stockholm: Natur och kultur.
- Elinvoimainen maaseutu - yhteinen vastuumme, Maaseutupoliittinen kokonaisohjelma 2005- 2008. (2004) Maaseutupoliittikan yhteistyöryhmä.
- Eronen, A., Hokkanen, L., Kinnunen, P., Lehto-Pusa, P., Rönneberg, L. & Särkelä, R. 1995. *Hyvinvoinnin verkostoja näkyvissä. Kuntien ja järjestöjen näkemyksiä sosiaalisen tuen tuottamisesta*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Eräsaari, L., Julkunen, R. & Silius, H. (toim.) 1995. *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2003. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. (6. painos) Tampere: Vastapaino.
- Eskola, J. & Vastamäki, J. 2007. *Teemahaastattelu: opit ja opetukset*. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I - metodin valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. (2. korjattu ja täydennetty painos) Jyväskylä: PS-kustannus, 25–43.
- Eskola, M. 1993. *Sosiaalityö elää muutoksessa*. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A-L. Matthies & A. Pohjola. *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 11–12.
- Eskonen, I. 2005. *Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja missä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta?* Acta Universitatis Tamperensis 1107. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Sosiaalipoliittikan ja sosiaalityön laitos. Tampere University Press.
- Etelä-Savon maakunta. Saatavilla [www-muodossa](http://fi.wikipedia.org/wiki/Etel%C3%A4-Savo) <http://fi.wikipedia.org/wiki/Etel%C3%A4-Savo>. 24.9.2006.
- Etelä-Savon maakuntaohjelma 2007–2010 (2006) Etelä-Savon maakuntaliiton julkaisu 80:2006. Mikkeli: Etelä-Savon maakuntaliitto.
- Etelä-Savon TE-keskuksen toimintaympäristön analyysi (1999). Saatavilla www-muodossa <http://www2.tekeskus.fi/new/ennakointi/toimympana/EtelaSavo/EtelaSavo1999.asp>. 22.11.2006.
- Ewalds, H. (toim.) 2005. *Kenelle lyönnit kuuluvat? Kuntaopas pari- ja lähisuhdeväkivallan ehkäisytyöhön*. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2005:7. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Eydal, G. B. 2001. *Att utbilda och rekrytera socialarbetare till små lokalsamhällen*. Teoksessa H-J. Wallin Weihe (toim.). *Sosialt arbeid i*

- storby og i små lokalsamfunn - ulike kulturer samme problem? Lillehammer Høgskolan i Lellehammer. Forskningrapport 83/2001, 21-24.
- Fawcett, B., Featherstone, B., Hearn, J. & Toft, C. 1996. Introduction. Teoksessa B. Fawcett, B. Featherstone, J. Hearn & C. Toft (ed.) *Violence and Gender relations. Theories and Interventions*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1-5.
- Filppa, V. 2002. Kansalaisten tarpeista sosiaalialan erityisosaamiseen. Osaamisen monimuotoisuutta jäsentämässä. *Sosiaali- ja terveystieteiden selvityksiä* 2002:9. Helsinki: STM.
- Fog, E. 1991. Om livsformer og hjelpeformer på landet. *Nordisk socialt arbete* 11(4), 67-77.
- Fook, J. 2000. Deconstructing and Reconstructing Professional Expertise. Teoksessa Fawcett, Barbara & Fearstone, Brid & Fook, Jan & Rossiter, Amy (ed.): *Practice Research in Social Work*. Bodmin: MPG Books Ltd., 104-119.
- Fook, J. 2002. *Social Work. Critical Theory and Practice*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Forsberg, H. 1998. Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Saarijärvi: Lastensuojelun keskusliitto.
- Forsberg, H. 2002. Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. *Arviointitutkimus turvakodissa. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu* 31. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Foucault, M. 1980. Power and Strategies. Teoksessa C. Gordon (ed.) *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977 by Michel Foucault*. London: Harvester Wheatsheaf, 134-145.
- Foucault, M. 1998. Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto. *Nautintojen käyttö. Huoli itsestä. Suomentaja Kaisa Sivenius*. (2. painos) Helsinki: Gaudeamus.
- Foucault, M. 2000. *Tarkkailla ja rangaista. Suomentaja Eevi Nivanka*. Helsinki: Otava.
- Furman, B. & Ahola, T. 1992. Väkivaltakierteen katkaiseminen - tekijä, uhri ja verkosto. *Duodecim* 108 (3), 304-310.
- Germain, C. B. 1985. The Place of Community Work Within an Ecological Approach to Social Work Practice. Teoksessa S. H. Taylor and R. W. Roberts (eds.) *Theory and Practice of Community Social work*. New York: Columbia University Press, 30-55.
- Giddens, A. 1984. Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä. Suomentaja Pasi Andesson & Ilkka Heiskanen. Helsinki: Otava. (Alkuteos julk. 1979).
- Ginsberg, L. H. (toim.) 2000. *Social Work in Rural communities*. (3. painos) Alexandria: Council on Social Work Education.
- Glaser, B. & Strauss, A. 1967. *The Discovery of Grounded Theory. Strategien for Qualitative Research*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Granfelt, R. 1993. Psykososiaalinen avunanto sosiaalityössä. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A-L. Matthies & A Pohjola Monisär-

- mäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan kirjallisuus, sarja sosiaalityö 1. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 177–221.
- Granfelt, R. 1998. Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Green, R. 2003. Social work in rural areas: a personal and professional challenge. *Australian Social Work* 56 (3), 209–219.
- Green, R., Gregory, R. & Mason, R. 2003. It's no picnic: personal and family safety for rural social workers. *Australian Social Work* 56 (2), 94–106.
- Gronow, A. 2006. Instituutiot taloustieteessä ja sosiologiassa: pragmatistinen kritiikki. *Westermarck-seura. Sosiologia* 43 (2), 93–106.
- Gronow, J. & Töttö, P. 1997. Max Weber – kapitalismi, byrokratia ja länsimainen rationaalisuus. Teoksessa J. Gronow, A. Noro & P. Töttö *Sosiologian klassikot*. Helsinki: Gaudeamus. (2. painos), 262–329.
- Halonen, T. 2006. Esipuhe. Teoksessa A. Moring (toim.) *Sukupuolen politiikka. Naisten äänioikeuden 100 vuotta Suomessa*. Helsinki: Otava, 6–7.
- Hanmer, J. 1996. Women and Violence: Commonalities and Diversities. Teoksessa B. Fawcett, B. Featherstone, J. Hearn & C. Toft (ed.) *Violence and Gender relations. Theories and Interventions*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 7–21.
- Harlow, E. 1996. Gender, Violence and Social Work Organizations. Teoksessa B. Fawcett, B. Featherstone, J. Hearn & C. Toft (ed.) *Violence and Gender relations. Theories and Interventions*. London. Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 61–71.
- Hautamäki, A. 1998. Innovaatiot ja sosiaalinen pääoma. Teoksessa J. Kajanoja & J. Simpura (toim.) *Sosiaalinen pääoma. Käsite ja sen soveltaminen sosiaali- ja talouspolitiikassa*. Vatt-julkaisuja 24. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, 89–92.
- Hautamäki, J. 1997. Perheväkivalta. Käännekohta miehen elämässä. *Miessakit ry*. Jyväskylä: Gummerus.
- Hautamäki, L. 1989. Elävä kylä – Elävä kotiseutu – Elävä Suomi. Kylätoiminnan tausta, synty ja laajeneminen kansanliikkeeksi. *Julkaisusarja A 2/89*. Helsinki: Kyläasiain neuvottelukunta.
- Hearn, J. 1996a. Men's Violence to Known Women: Historical, Everyday and Theoretical Constructions by Men. Teoksessa B. Fawcett, B. Featherstone, J. Hearn & C. Toft (ed.) *Violence and Gender relations. Theories and Interventions*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 22–37.
- Hearn, J. 1996b. The Organization(s) of Violence: Men, Gender Relations, Organizations and Violences. Teoksessa B. Fawcett, B. Featherstone, J. Hearn & C. Toft (ed.) *Violence and Gender relations. Theories and Interventions*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 39–60.
- Hearn, J. 1996c. Men's Violence to Known Women: Men's Accounts and Men's Policy Developments. Teoksessa B. Fawcett, B. Featherstone, J. Hearn & C.

- Toft (ed.) Violence and Gender relations. Theories and Interventions. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 99–114.
- Hearn, J. 1998. The Violence of Men – How Men Talk about and How Agencies Respond to Men’s Violence to Women. London: Sage.
- Heikkilä, M., Rintala, T., Airio, I. & Kainulainen, Sakari 2002. Hyvinvointi ja tulevaisuus maalla ja kaupungissa. Tutkimuksia 126. Helsinki: Stakes.
- Heino, T. 1997. Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Tutkimuksia 77. Helsinki: Stakes.
- Heinonen, J. 2002. Hyvinvointimalli murroksessa – kaksi tulkintaa; kaksi eri maailmaa. Sosiaalityöntekijä 1/2, 24–37.
- Heinonen, J. 2006. Työläismies ahdingossa? Kolme miessukupolvea rakennemuutosten Suomessa. Yliopistopaino Kustannus/Helsinki University Press. Palmenia-sarja.
- Heise, L. L. 1996. Violence Against Women. Global Organizing for Change. Teoksessa J.L. Edleson & Z.C. Eisikovits (ed.) Future Interventions with Battered Women and Their Families. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, 7–33.
- Heiskala, R. 2000. Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionista synteesiä yhteiskuntateoriassa. Helsinki: Gaudeamus.
- Heiskala, R. 2003. Instituutiot, sosiaaliset innovaatiot ja yhteiskunnan rakenteellinen muutos. Teoksessa H. Melin & J. Nikula (toim.) Yhteiskunnallinen muutos. Tampere: Vastapaino, 15–27.
- Heiskanen, M. 2006. Miesten naisille tekemän väkivallan kehitys ja kokonaiskuva. Teoksessa M. Piispa, M. Heiskanen, J. Kääriäinen & R. Siren. Naisiin kohdistunut väkivalta 2005. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 19–40.
- Heiskanen, M. & Piispa, M. 1998. Usko, toivo, hakkaus. Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Oikeus 1998: 12. Helsinki: Tilastokeskus.
- Heiskanen, M. & Piispa, M. 2002. Väkivallan kustannukset kunnassa. Viranomaisten arviointiin perustuva tapaustutkimus naisiin kohdistuvasta väkivallasta ja sen kustannuksista Hämeenlinnassa vuonna 2001. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2002: 6. Helsinki: STM.
- Heiskanen, M. & Piispa, M. 2006. Tulosten pohdintaa. Teoksessa M. Piispa, M. Heiskanen, J. Kääriäinen & R. Siren. Naisiin kohdistunut väkivalta 2005. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 135–146.
- Helén, I. 1994. Michel Foucault’n valta-analytiikka. Teoksessa R. Heiskala (toim.) Sosiologisen teorian nykysuuntauksia. Helsinki: Gaudeamus, 270–315.
- Helén, I. 1998. Elämä seksuaalisuudessa. Teoksessa M. Foucault Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto. Nautintojen käyttö. Huoli itsestä. (2. painos) Suomentaja Kaisa Sivenius. Tampere: Gaudeamus, 495–511.
- Helén, I. 2000. Saatesanat, Yksilöivä kuri. Teoksessa M. Foucault. Tarkkailla ja rangaista, Helsinki: Otava, 471–475.

- Hellsten, S. 1995. Toimintamahdollisuudet sosiaalipolitiikan oikeudenmukaisuuden kriteerinä. *Filosofinen n & n aikakauslehti*, 2/95. Saatavilla [www-muodossa http://www.netn.fi/295/netn_295_pos1.html](http://www.netn.fi/295/netn_295_pos1.html), viitattu 10.4.2008.
- Helne, T. 2002. Syrjäytymisen yhteiskunta. Helsingin yliopisto. *Stakes. Tutkimuksia* 123.
- Hester, M. & Radford, L. 1996. Contradictions and compromises: the impact of the Children Act on women and children's safety. Teoksessa M. Hester, L. Kelly & J. Radford (ed.) *Women, Violence and Male Power. Feminist activism, research and practice*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 81-98.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 1980. Teemahaastattelu. Helsinki: Gaudeamus.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki University Press. Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 1997. Tutki ja kirjoita. (3. painos) Helsinki: Kirjayhtymä.
- Hoff, L. A. 1990. *Battered women as survivors*. London, New York: Routledge.
- Hoikkala, T. & Roos, J. P. 2000. Onko 2000-luku elämänpolitiikan vuosituhat? Teoksessa T. Hoikkala & J. P. Roos (toim.) *2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhatvuoden vaihteesta*. Helsinki: Gaudeamus, 9-31.
- Holli, A. M. 1995. Tasa-arvosta ja Troijan hevosista. Feministinen käsitteekritiikki ja suomalaisen tasa-arvopolitiikan käytännöt. *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 8 (3), 14-33.
- Holma, M. J. 2005. Parisuhde- ja perheväkivallan turvallinen ehkäisy ja hoito. Teoksessa J. M. Holma & J. Wahlström (toim.) *Iskuryhmä. Miesten puhetta Vaihtoehto väkivallalle - ryhmissä*. Yliopistopaino. Helsinki University Press, 154-175.
- Holma, M. J., Laitila, A., Wahlström, J. & Sveins, P. 2005. Miehet väkivaltahoito-ohjelmien kohteena: lähtökohtia ja toimintaperiaatteita. Teoksessa J. Holma ja J. Wahlström (toim.) (2005) *Iskuryhmä. Miesten puhetta Vaihtoehto väkivallalle - ryhmissä*. Yliopistopaino. Helsinki University Press, 24-50.
- Holmila, M. 2003. Kylä kaupungistuvassa yhteiskunnassa. Yhteisöelämän muutos ja jatkuvuus. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.
- Honkonen, R. & Karila, K. 1995. Grounded theory ja analyyttinen induktio opiskelijatutkimuksessa. Teoksessa J. Nieminen (toim.) (1995) *Menetelmävalintojen viidakossa. Pohdintoja kasvatuksen tutkimisen lähtökohdista*. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Julkaisusarja B: N:o 13, 135-152.
- Hurtta, O. 2002. Kuoleman aiheuttanut lähisuhdeväkivalta. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 21. Espoo: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Husserl, E. 1995. Fenomenologian idea: Viisi luentoa. Suomentaja Juha Himanka, Janita Hämäläinen ja Hannu Sivenius. Helsinki: Loki-Kirjat (Alkuteos julk. 1907).

- Husso, M. 1994. Parisuhdeväkivalta ja pahoinpidelty ruumis. Teoksessa S. Heinämaa & S. Näre (1994) *Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Tampere: Gaudeamus, 130-144.
- Husso, M. 1997. Heikkouden hetkiä parisuhdeväkivallassa. Teoksessa E. Jokinen (toim.) *Ruumiin siteet. Kirjoituksia eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta*. Tampere: Vastapaino, 87-104.
- Husso, M. 2003. Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila. Tampere: Vastapaino.
- Hydén, M. 1999. *The World of the Fearful: Battered Women's Narratives of Leaving Abusive Husbands*. Sage Publications. *Feminism & Psychology* 9 (4), 449-468.
- Hydén, M. 2005. "I Must Have Been an Idiot to Let it Go On": Agency and Positioning in Battered Women's Narratives of Leaving. Sage Publications. *Feminism & Psychology* 15 (2), 169-188.
- Hytönen, S. 2002. Pienen kunnan sosiaalityö ja kulttuurikompetenssi. Tapaus-tutkimus seitsemän pienen kunnan sosiaalityöntekijän kokemuksista työstään ja kulttuurikompetenssin käytöstä sosiaalityössä. Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma.
- Hyväri, S. 2001. Vallattomuudesta vastuuseen - Kokemuksen politiikan sankaritarinoita. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 3/2001. Tietosanoma Oy.
- Hyvärinen, M. 1994. Viimeiset taistot. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Julkaisu nro 6/1994. Tampere: Vastapaino.
- Högbacka, R. 2003. Naisten muuttuvat elämänmuodot maaseudulla. Suomen kirjallisuuden seuran toimituksia 947. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura.
- Isoherranen, K. 2005. *Moniammatillinen yhteistyö*. Porvoo-Helsinki: WSOY.
- Johnson, H. 1998. Rethinking Survey Research on Violence Against Women. Teoksessa E. R. Dobash & R. Dobash (ed.) *Rethinking Violence Against Women*. Thousand Oaks, London, New York, Delhi: Sage Publications, 23-51.
- Jokinen, A. 2008. Sosiaalityö tukena ja kontrollina aikuisten kohtaamisessa. Teoksessa A. Jokinen & K. Juhila (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 110-144.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Raitakari, S. 2003. Sosiaalityötä "menestystarinoiden" tuolla puolen? Teoksessa M. Satka, A. Pohjola & M. Rajavaara (toim.) *Sosiaalityö ja vaikuttaminen*. Jyväskylän yliopisto. *SoPhi* 76, 149-169.
- Jokiranta, H. 2003. Se on miehen elämää. Maaseudulla asuvia miehiä elämänsä kertomassa. *Acta Universitatis Tamperensis* 966., Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos, akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampere University Press.
- Juhila, K. 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

- Julkunen, R. 1994. Suomalainen sukupuolisota? Teoksessa S. Heinämaa & S. Näre (toim.) *Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Tampere: Gaudeamus, 17–33.
- Julkunen, R. 1995. Feministiseen analyysiin. Teoksessa L. Eräsaari, R. Julkunen & H. Silius (toim.) *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino, 15–28.
- Julkunen, R. 1997. Naisruumiin oikeudet. Teoksessa E. Jokinen (toim.) *Ruumiin siteet. Kirjoituksia eroista, järjestyksestä ja sukupuolesta*. Tampere: Vastapaino, 43–63.
- Juntunen, M. & Mehtonen, L. 1982. *Ihmistieteen filosofiset perusteet*. Jyväskylä: Gummerus.
- Järvikoski, A. 1994. Vajaakuntoisuudesta elämänhallintaan? Kuntoutuksen viitekehysten ja toimintamallien tarkastelu. *Tutkimuksia* 46/1994. Helsinki: Kuntoutussäätiö.
- Kainulainen, J. 2002. "Että näkisi ja osaisi kysyä oikeita kysymyksiä" – Kokeuksia naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyprojektista Etelä-Savossa. Itä-Suomen lääninhallitus. *Julkaisuja* Nro 79.
- Kainulainen, S., Rintala, T. & Heikkilä, M. 2001. Hyvinvoinnin alueellinen erilaistuminen 1990-luvun Suomessa. Kahtiajakautuva Suomi? tutkimusprojektin julkaisu. *Tutkimuksia* 114. Helsinki: Stakes.
- Kaitue, S., Noponen, T. & Släen, A. 2007. Yleistä muttei yksityistä – Oikeudelliset keinot lähisuhdeväkivalasta selviytymiseen. Helsinki: Edita.
- Kananoja, A. 1997. *Murros on mahdollisuus. Sosiaalityön selvityshenkilön raportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 1997:8. Raportteja 211. Helsinki: Stakes.
- Kananoja, A., Niiranen, V. & Jokiranta, H. 2008. *Kunnallinen sosiaalipolitiikka. Osallisuutta ja yhteistä vastuuta*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Kangaspunta, K. 2002. Maaseutusosiaalityö ja maaseudun palveluinnovaatiot Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen (ISO) sisältöalueena ja kehittämiskäytännönä. *Selvitys* 30.1.2002. Etelä-Savo. Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.
- Kangaspunta, K. 2003. *Maaseutusosiaalityö. Raportti ISO:n hankkeesta*. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa)
http://www.isonetti.net/hankkeet/maaseutu_tiivis.htm. 13.10.2003.
- Karisto, A. 1997. Kaupunkisosiaalityö tulee. Teoksessa R. Viialainen & M. Maaniittu (toim.) *"Tehdä itsensä tarpeettomaksi?" Sosiaalityö 1990-luvulla*. Raportteja 213. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki: Stakes, 129–144.
- Karjalainen, P., Karisto, A. & Seppänen, M. 2002. Lähiöt, kaupunkisosiaalityö ja projektitoiminta. Teoksessa K. Juhila, H. Forsberg & I. Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. SoPhi, Jyväskylän yliopisto, 253–271.
- Karjalainen, P. & Sarvimäki, P. (toim.) (2005) *Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015-toimenpideohjelma*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:13. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa)
<http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/store/20>. 21.3.2007.

- Karjalainen, V. 1996. Verkoston lupaus. Tutkimus aikuisasiakkaan palveluverkoston rakentumisesta. Lapin yliopisto, sosiaalityön laitos. Tutkimuksia 68. Helsinki: Stakes.
- Karvinen, S. 1993. Metodisuus sosiaalityön ammatillisuuden perustana. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A-L. Matthies & A. Pohjola (toim.) Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 131-173.
- Kelly, L. 1989. How Women Define Their Experiences of Violence. Teoksessa K. Yllö & M. Bograd (ed.) *Feminsit Perspectives on Wife Abuse*. (2. painos) Newsbury Park, London, New Delhi: Sage Publications 114-132.
- Kelly, L. 1996. Tensions and Possibilities. Enhancing Informal Responses to Domestic Violence. Teoksessa J. L. Edleson & Z. C. Eisikovits (ed.) *Future Interventions with Battered Women and Their Families*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, 67-86.
- Kelly, L. & Radford, J. 1996. "Nothing really happened": the invalidation of women's experiences of sexual violence. Teoksessa M. Hester, L. Kelly & J. Radford (ed.) *Women, Violence and Male Power. Feminist activism, research and practice*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 19-33.
- Kelly, L. & Radford, J. 1998. Sexual Violence Against Women and Girls. An Approach to an International Overview. Teoksessa E. R. Dobash & R. Dobash (ed.) *Rethinking Violence Against Women*. Thousand Oaks, London, New York, Delhi: Sage Publications, 53-76.
- Kemppainen, T. 2005. Sosiaalityön koulutus ja työelämäsaatavuus. Teoksessa M. Borgman, T. Kemppainen, M. Mäntysaari, A. Pohjola & M. Vuorensyrjä. *Sosiaalialan osaamis-, työvoima- ja koulutustarpeiden ennakointihanke. Väkiraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2005:12*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 95-114.
- Kemppainen, T. 2006. Sosiaalityöntekijät 2015. Teoksessa M. Vuorensyrjä, M. Borgman, T. Kemppainen, M. Mäntysaari ja A. Pohjola *Sosiaalialan osaajat 2015. Sosiaalialan osaamis-, työvoima- ja koulutustarpeiden ennakointihanke (SOTENNA): loppuraportti*. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Sosiaalityön julkaisusarja 4, 230-284.
- Kemppainen, T., Koskinen, S., Pohjola, A. & Urponen, K. 1998. Sosiaalityö epävarmuuden oloissa. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 28. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Keränen, E., Nissinen, P., Saarnio, T. & Salminen, M. 2001. Sosiaalialan työn uudet ulottuvuudet. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Keskinen, S. 1996. Väkivaltainen avioliitto naisten omaelämäkerroissa. Sosiaali- ja terveysministeriö. Naistutkimusraportteja 3/1996. Helsinki: STM.
- Keskinen, S. 2004. Katkokset ja jatkumot feministisessä sosiaalityökeskustelussa. Teoksessa M. Kuronen, R. Granfelt, L. Nyqvist & P. Petrelius (toim.) *Sukupuoli ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 19-45.

- Keskinen, S. 2005. Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampere University Press.
- Kinnunen, P. 1988. Sosiaalityön yhteiskunnallisesta funktiosta - yhteiskunnallisen muutoksen näkökulma. Teoksessa A. Pohjola & K. Urponen (toim.) Sosiaalityö kaamoksessa. Lapin korkeakoulun yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. Sarja D.1. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 41-69.
- Kinnunen, P. 2003. Maakunnallinen hyvinvointi ja sen ennakointi. Teoksessa M. Laitinen & A. Pohjola (toim.) Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. Jyväskylä: PS-kustannus, 59-74.
- Kiviniemi, K. 2001. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II - näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 68-84.
- Kiviranta, K. 1995. Giorgin fenomenologisen psykologian metodi laadullisen tutkimuksen apuvälineenä. Teoksessa J. Nieminen (toim.) Menetelmävalintojen viidakossa. Pohdintoja kasvatuksen tutkimisen lähtökohdista. Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden laitos. Julkaisusarja B: N:o 13, 91-106.
- Klemm, K. 2005. Maalla on somaa. Sosiaalinen hyvinvointi maaseudulla. Mikkelin ammattikorkeakoulu. A. tutkimuksia ja raportteja 1.
- Koivunen, A. 1996. Sorto. Teoksessa A. Koivunen & M. Liljeström (toim.) Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 35-76.
- Koivunen, A. & Liljeström, M. (toim.) 1996. Avainsanat. Tampere: Vastapaino.
- Koko perhe kierteessä. Lähisuhdeväkivalta ja alkoholi. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2007:27. Helsinki: Yliopistopaino.
- Koski, H. 1999. Ulos ansasta - apua perheväkivaltatilanteisiin. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Koskiluoma, K. 2004. Valtaannuttavan sosiaalityön lähtökohtana sosiaalinen oikeudenmukaisuus. Talentia 1/4, 9-10.
- Koskinen, S. 2003. Suomalaisen yhteisösosiaalityön kehitys ja nykysuuntaukset. Teoksessa M. Laitinen & A. Pohjola (toim.) Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. Jyväskylä: Ps-Kustannus, 206-236.
- Kosonen, U. 1997. Nähdynsi tulemisen kaipuu ja häpeä. Teoksessa E. Jokinen (toim.) Ruumiin siteet. Kirjoituksia eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta. Tampere: Vastapaino, 23-32.
- Kostamo-Pääkkö, K. 2001. "Puheet avohuoltopainotteisia, toimenpiteet laitospeskeisiä" - analyysi paikallisesta palvelujärjestelmästä mielenterveyssektorilla. Acta Universitatis Lapponiensis 39. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Kröger, T. 1990. Sosiaalityötä pienessä maalaiskunnassa. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia sarja B Nro 7.
- Kunnalliskalenteri (2003) Vantaa: Printel.
- Kunnalliskalenteri (2007) Vantaa: Printel.
- Kuntouttava sosiaalityö - erikoisalan opetussuunnitelma. Saatavana www-muodossa www.sosnet.fi. 15.12.2007.

- Kuronen, M. 2004. Valtaistumista vai voimavaraistumista – feministisiä näkökulmia empowermettiin sosiaalityön käsitteenä ja käytäntönä. Teoksessa M. Kuronen, R. Granfelt, L. Nyqvist & P. Petrelius (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja 2004. Jyväskylä: PS-kustannus, 277–296.
- Kuronen, M., Granfelt, R., Nyqvist, L. & Petrelius, P. (toim.) 2004. Sukupuolistunut ja sukupuoleton sosiaalityö. Teoksessa M. Kuronen, R. Granfelt, L. Nyqvist & P. Petrelius (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja 2004. Jyväskylä: PS-kustannus, 5–18.
- Kurz, D. & Stark, E. 1989. The not-so-benign neglect. The medical response to battering. Teoksessa K. Yllö & M. Bograd (ed.) *Feminist Perspectives on Wife Abuse*. (2. painos) Newbury Park: Sage Publications, 249–266.
- Kääriäinen, A. 2003. Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003.
- Kääriäinen, J. 1994. Seikkailijasta pummiksi – tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994. Helsinki: Painatuskeskus.
- Kääriäinen, J. 2006. Väkivalta ja apuun turvautuminen. Teoksessa M. Piispa, M. Heiskanen, J. Kääriäinen & R. Siren. *Naisiin kohdistunut väkivalta 2005*. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 103–121.
- Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma. 2001. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2001:11. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Laaksamo, E-M. 2001. Kuuleeko äiti, näkyykö isä? Vanhemmuus ja väkivalta perheessä. Teoksessa M. Oranen (toim.) *Perheväkivallan varjossa*. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu nro 30. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 98–122.
- Laine, T. 2005. Turvakotityön käytännöt. Asiantuntijuus ja sukupuolen merkitykset. Helsinki: Yliopistopaino.
- Laine, T. 2006. Asiakastyö turvakodissa. Ammatillisuutta avoimessa tilassa ja asiakkaiden ”imussa”. Teoksessa J. Helminen (toim.) *Elämä koettelee, tuki kannattelee*. Sosiaali- ja terveysalan työ monimuotoisissa perhesuhteissa. Jyväskylä: PS-Kustannus, 117–136.
- Laine, T. 2001. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli. *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II – näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 26–43.
- Laitinen, M. 2004. Inestin uhrin särjetty sukupuolisuus. Teoksessa M. Kuronen, R. Granfelt, L. Nyqvist & P. Petrelius (toim.) *Sukupuoli ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 163–196.
- Laitinen, M. & Pohjola, A. 2001. ”Ei tää niin syrjässä”. Tutkimus elämisen mahdollisuuksista ja palveluista syrjäkylissä. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B37. Tutkimusraportteja ja selvityksiä. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983. 361/28.6.1983.
- Laki lähestymiskiellosta 1998. 898/4.12.1998.
- Laki lähestymiskiellosta annetun lain muuttamisesta 2004. 711/30.7.2004.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000. 812/22.9.2000.
- Laki sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta 1992. 733/3.8.1992
- Lastensuojelulaki 2007. 417/13.4.2007.
- Laurila, H. 1990. Suuntautuminen sosiaalityössä. Empiirisen vaiheen tuloksia. Sosiaalihuollon julkaisuja 3/1990. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus.
- Layder, D. 1998. Sociological Practice. Linking Theory and Social Research. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Lehtinen, T. 2001. Pienen kunnan sosiaalityöntekijä valtasuhteiden verkossa. Omakohtaisen kokemuksen analyysi. Jyväskylän yliopisto. Lisensiaattityö. Elektroninen aineisto.
- Lehto, J. 1991. Juoppojen professionaalinen auttaminen. Sosiaali- ja terveyshallitus. Tutkimuksia 1/1991. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus.
- Lehto, M. 2003. Sosiaalipolitiikka ja hyvinvointivaltion tulevaisuus. Teoksessa M. Laitinen & A. Pohjola (toim.) Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. Jyväskylä: PS-kustannus, 15–34.
- Lehtolainen, L. 1999. Tappava säde. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Lehtonen, A. 1998. Kattavuutta naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyyn. Alueellisen yhteistyön kehittäminen. Teoksessa P. Kiviaho (toim.) Puheen- vuoroja naisiin kohdistuvasta väkivallasta. Tasa-arvojulkkaisuja 3/1998. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 29–31.
- Lehtonen, A. & Malinen, T. 2006. Perhe- ja lähisuhdeväkivallan ehkäisy osaksi arjen turvallisuutta. Itä-suomen lääninhallitus, julkaisuja Nro 122.
- Lehtonen, A. & Perttu, S. 1999. Naisiin kohdistuva väkivalta. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Lehtonen, H. 1990. Yhteisö. Jyväskylä: Gummerus.
- Lehtovaara, M. 1995. Tutkimus ja tutkimuksen tutkimus fenomenologisesta näkökulmasta. Teoksessa J. Nieminen (toim.) Menetelmävalintojen viidakkossa. Pohdintoja kasvatuksen tutkimisen lähtökohdista. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Julkaisusarja B: N:o 13, 71–91.
- Lempert, L. B. 1997. The Line in the Sand. Defitional Dialogues in Abusive Relationships. Teoksessa A. Strauss & J. Corbin (ed.) Grounded Theory in Practice. Thousand Oaks, California, London, New Delhi: Sage Publications, 147–170.
- Liljeström, M. 1996. Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa A. Koivunen & M. Liljeström (toim.) Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 111–138.
- Liljeström, M. 2004. Feministinen metodologia – mitä se on? Teoksessa M. Liljeström (toim.) Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta. Tampere: Vastapaino, 9–21.
- Lindholm, K. 1988. In search of an identity – Social work training in the Nordic countries. Nordic Journal of Social Work 8 (1), 4–14.

- Lindqvist, R. 2005. Perussosiaalityö ja parisuhdeväkivalta. Eteläsavolaisten sosiaalityöntekijöiden haastattelututkimus. Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Kuntouttavan sosiaalityön ammatillinen lisensiaatin tutkimus.
- Liukkonen, M. 1994. Miksi Mirja murhattiin? Intohimorikoksen dynamiikkaa. Teoksessa S. Heinämaa & S. Näre (toim.) Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta. Tampere: Gaudeamus, 121-129.
- Lähisuhde- ja perheväkivallan ehkäiseminen 2004-2007. 2004. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2004:9. Saatavilla <http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/documents/2391/index.htm> 31.5.2008.
- Maaseudulla on mahdollisuuksia. 1996. Kuntaliiton maaseutuohjelma 1996. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Marin, M. 2003. Sosiaaliset verkostot. Teoksessa M. Marin & S. Hakonen (toim.) Seniori- ja vanhustyö arjen kulttuurissa. Jyväskylä: PS-kustannus, 72-93.
- Marjamäki, P., Mäntysaari, M. & Ristimäki, T. 1998. Sosiaalityöntekijät Suomessa 1998 - tehtävät, koulutus, määrä ja riittävyys. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1998:9. Helsinki: STM.
- Matthies, A-L. 1993. Epävirallinen ja virallinen sosiaalityön modernisaatiossa. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A-L. Matthies & A. Pohjola (toim.) Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 97-130.
- Matthies, A-L. 1999. Ekologinen lähestymistapa sosiaalityössä. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A-L. Matthies & Pohjola, Anneli (toim.) Monisärmäinen sosiaalityö. (3. painos) Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 229-252.
- Matthies, A-L. 2002. Paikallisstrategiat syrjäytymistä vastaan. Teoksessa K. Juhila, H. Forsberg & I. Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. SoPhi. Jyväskylän Yliopisto, 233-252.
- Matthies, A-L. & Närhi, K. 1998. Ekososiaalinen käsitteellistäminen. Teoksessa A-L. Matthies & K. Närhi (toim.) Ekososiaalisia oivalluksia sosiaalityön arjesta. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen yhteiskuntapolitiikan työpapereita no. 102, 8-15.
- Mayer, A. G. K. 2001. Rural social work: The perceptions and experiences of five remote practitioners. *Australian Social Work*, 54 (1), 91-102.
- Metsämuuronen, J. 2000. Maailma muuttuu - miten muuttuu sosiaali- ja terveysala? Sosiaali- ja terveysalan muuttuva toimintaympäristö ja tulevaisuuden osaamistarpeet. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, opetushallitus, sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, Suomen kuntaliitto.
- Metteri, A. 2000. Sosiaalityön vaikeiden tilanteiden tulkitseminen. Asiantuntijan työn moraali ja politiikka. Teoksessa S. Karvinen, T. Pösö & M. Satka (toim.). Sosiaalityön tutkimus. Jyväskylä: Yliopistopaino, 238-250.
- Metteri, A. 2003. Kohtaamiset kansalaisen ja palvelujärjestelmän suhteissa. Luottamuksen rakentumisen näkökulma. Teoksessa A. Metteri (toim.)

- Syntyykö luottamusta? Sairastaminen, kansalainen ja palvelujärjestelmä. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY. Helsinki: Edita, 92–103.
- Milner, J. 1996. Men's resistance to social workers. Teoksessa B. Fawcett, B. Featherstone, J. Hearn & C. Toft (ed.) *Violence and Gender relations. Theories and Interventions*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 115–129.
- Mills, C. W. 1982. Sosiologinen mielikuvitus. Suomentanut A. Karisto, E., Konttinen, P., Takala & H. Uusitalo. Helsinki: Gaudeamus.
- Mullender, A. 1996. *Rethinking Domestic Violence. The social work and probation response*. London, New York: Routledge.
- Mullender, A. & Hague, G. 2001. Women survivors' views. Teoksessa J. Taylor-Browne (ed.) *What works in reducing domestic violence?* London: Whiting and Birch Ltd.,
- Mutka, U. 1998. Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. *SoPhi*. Jyväskylän Yliopisto.
- Mäntysaari, M. 1991. Sosiaalibyrokraatia asiakkaiden valvojana. *Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia* 51. Tampere: Vastapaino.
- Mönkkönen, K. 2002. Dialoginen työote. Vastaaminen, valta ja vastuu vuorovaikutussuhteessa. *Kuntoutus* 4, 36–54.
- Naisiin kohdistuva väkivalta. 1991. Väkivalta-jaoston mietintö. Tasa-arvojulkaishu. Sarja B: 5/1991. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Niemelä, P. 1994. Peruspalvelun käsite ja hyvinvointipalvelujen tuottamisen subjekti – tarkastelukehikko. Teoksessa P. Niemelä, M. Knuutinen, S. Kainulainen & P. Malkki (toim.) *Peruspalvelut. Mitä ne ovat ja miten ne tulisi tuottaa*. Kuopion yliopisto, sosiaalitieteen laitos. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 23.
- Niemelä, P. & Hämäläinen, J. 2001. Työuupumuksen ehkäisy ja lievittäminen sosiaalialan asiantuntijatehtävissä. Kolmen interventiomallin kokeilu ja arviointi. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 25.
- Niemelä, P., Hämäläinen, J., Laurinkari, J., Vornanen, R. & Ylinen, S. 1997. Sosiaalialan korkea-asteen koulutuksen saaneen henkilöstön työn tekemisen muuttuneet kohteet ja ehdot sekä niiden aiheuttamat vaatimukset työn sisällölle, työtehtävien uudelleenorganisoinnille ja koulutukselle. Kuopion yliopistollinen opetussosiaalikeskus 1/1997.
- Niemi-Kiesiläinen, J. & Kainulainen, H. 2006. Perheväkivalta ja lainsäädäntö. Teoksessa *Perhe- ja lähisuhdeväkivalta. Auttamisen työkäytäntöjä*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry, 115–143.
- Notko, M. 2000. Väkivalta parisuhteessa ja perheessä. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 11.
- Nousiainen, K. 1998. Kielletty uhri. Teoksessa P. Kiviaho (toim.) *Puheenvuoroja naisiin kohdistuvasta väkivallasta*. Tasa-arvojulkaishu 3/98. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 45–48.

- Nurme, K. 2007. Lähisuhdeväkivalta ydinkysymyksenä. Tutkimus perussosiaalityössä kohdattavasta lähisuhdeväkivallasta. Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma.
- Nussbaum, M. C. & Sen, A. (toim.) 1993. *The Quality of Life*. Oxford: Clarendon Press.
- Nyqvist, L. 2001. Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos. Prosessinarvionti parisuhdeväkivallasta ja turvakotien selviytymistä tukevasta asiakastyöstä. Turun yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisuja 28. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Nyqvist, L. 2003. Lainsäädäntö väkivaltatyön tukena. Teoksessa E. Paavilainen & T. Pösö. *Lapset, perhe ja väkivaltatyö*. Porvoo: WSOY, 193–209
- Nyqvist, L. 2004. Sukupuoli parisuhdeväkivallan ammatillisessa kohtaamisessa. Teoksessa M. Kuronen, R. Granfelt, L. Nyqvist & P. Petrelius (toim.) *Sukupuoli ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 101–130.
- Nyqvist, L. 2008. Seksuaalinen väkivalta parisuhteessa. Teoksessa S. Näre & S. Ronkainen (toim.) *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikkaa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 129–167.
- Närhi, K. 2003. Sosiaalityöntekijät paikallisen tason vaikuttajina. Teoksessa M. Satka, A. Pohjola & M. Rajavaara (toim.) *Sosiaalityö ja vaikuttaminen*. SoPhi. Jyväskylän yliopisto.
- Oinas, E. 2004. Haastattelu: kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa. Teoksessa M. Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 209–227.
- Ojuri, A. 2004. Väkivalta naisen elämän varjona – tutkimus parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten elämänkulusta ja selviytymisestä. *Acta Universitatis Lapponiensis* 77. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Olteidal, S. 2001. Sosialargeidarar i små lokalsamfunn – den siste generalist. Teoksessa H-J. Wallin Weihe (toim.). *Sosialt arbeid i storby og i små lokalsamfunn – ulike kulturer samme problem? Lillehammer Høgskolan i Lillehammer. Forskningrapport 83/2001*, 25–29.
- Oranen, M. 2001. Juuret, raamit ja numerot – lapsen aika projektina. Teoksessa M. Oranen (toim.) *Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 13–40.
- Paavilainen, E. & Pösö, T. 2003. *Lapset, perhe ja väkivaltatyö*. Porvoo: WSOY.
- Paavilainen, E. & Pösö, T. 2003a. Lasten kokema perheväkivalta käsitteinä ja ilmiönä. Teoksessa E. Paavilainen & T. Pösö *Lapset, perhe ja väkivaltatyö*. Porvoo: WSOY, 13–42.
- Paavilainen, E. & Pösö, T. 2003b. Moniammatilinen orientaatio perheväkivallaltaan. Teoksessa E. Paavilainen & T. Pösö *Lapset, perhe ja väkivaltatyö*. Porvoo: WSOY, 45–56.
- Paavilainen, E. & Pösö, T. 2003c. Epäily, tunnistaminen ja puuttuminen perheväkivallaltaan. Teoksessa E. Paavilainen & T. Pösö *Lapset, perhe ja väkivaltatyö*. Porvoo: WSOY, 75–87.
- Parker, S., Fook, J. & Pease, B. 1999. Empowerment: the modernist social work concept par excellence. Teoksessa B. Pease & J. Fook (ed.) *Transforming*

- social work practice: postmodern critical perspective. London, New York: Routledge, 150–157.
- Partanen, T. & Holma, J. 2002. Vaihtoehto väkivallalle. Toimijuutta kaikille perheenjäsenille. Teoksessa A. Rönkä & U. Kinnunen (toim.) *Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen*. Jyväskylä: PS-kustannus, 188–207.
- Payne, M. 1997. *Modern Social Work Theory*. Basingstoke: Macmillan.
- Pease, B. 2002. Rethinking Empowerment: A Postmodern Reappraisal for Emancipatory Practice. *British Journal of Social Work* 32 (2), 135–147.
- Pehkonen, P. 2003. Naisen puolesta, ei miestä vastaan. Suomalainen naisliike väkivaltaa vastustamassa. Joensuun yliopisto, sosiologian laitos. Sosiologian laitoksen raportteja 2.
- Pekingistä Suomeen. Suomen hallituksen tasa-arvo-ohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1997:11. Helsinki: Edita.
- Peltonen, I. 2003. Lastensuojelu lasten kokeman perheväkivallan käsittelijänä. Teoksessa E. Paavilainen & T. Pösö Lapset, perhe ja väkivaltatyö. Porvoo: WSOY, 137–155.
- Pence, E. & Shepard, M. 1989. Integrating Feminist Theory and Practice. The Challenge of the Battered Women's Movement. Teoksessa K. Yllö & M. Bograd (ed.) *Feminist Perspectives on Wife Abuse*. (2. painos) Newsbury Park, London, New Delhi: Sage Publications, 282–298.
- Perustuslaki 1999. 731/11.6.1999.
- Perttu, S. 1999a. Perhe- ja lähisuhdeväkivalta sosiaali- ja terveydenhuollossa. Tutkimus ammattityöntekijöiden toiminnasta ja työn kehittämistarpeista 1998. Ensi- ja turvakotien liitto, julkaisu 19. Helsinki: Nykypaino Oy.
- Perttu, S. 1999b. Perheväkivalta auttamistyössä. Opas ammattihenkilöstölle. Ikäväki-projekti. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 21. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry., Vanhustyön koulutus- ja tutkimuskeskus Kuntokallio.
- Perttu, S. & Ahti, L. 1999. Usko, toivo, apu. Naisiin kohdistuva väkivalta. Etelä-Suomen läänin kunnille osoitettu palvelukysely 1998. Etelä-Suomen lääninhallitus.
- Perttu, S. & Söderhom, A-L. 1998. Väkivaltaa kokeneiden auttaminen – opas ammattihenkilöstölle. Sosiaali- ja terveysministeriö. *Oppaita* 1998:1. (2. painos) Helsinki: Edita.
- Perttu, S., Mononen-Mikkilä, P., Rauhala, R. & Särkkälä, P. 1999. Päänavaus selviytymiseen – väkivaltaa kokeneiden naisten käsikirja. Jyväskylä: Gummerus.
- Petrelis, P. 2004. Naistapaiset hoivaettiset lähestymistavat sosiaalityössä. Teoksessa M. Kuronen, R. Granfelt, L. Nyqvist & P. Petrelis (toim.) *Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 47–75.
- Petrelis, P. 2005. Sukupuoli ja subjektiivisuus sosiaalityössä. Tulkintoja naistyöntekijöiden muistoista. Jyväskylän yliopisto.

- Petterson, S. L., Memmot, J. L. & Germain, C. B. 2000. Old Wine in New Bottles: Utilizing Gender-Specific Natural Helping Capacities in Rural Social Work. Teoksessa L. H. Ginsberg (ed.) *Social Work in Rural Communities*, 27–38.
- Piispa, M. 2004. Väkivalta ja parisuhde. Nuorten naisten kokeman parisuhdeväkivallan määrittely survey-tutkimuksessa. Tilastokeskuksen tutkimuksia 241. Helsinki: Yliopistopaino.
- Piispa, M. 2006. Parisuhdeväkivalta. Teoksessa M. Piispa, M. Heiskanen, J. Kääriäinen & R. Siren. *Naisiin kohdistunut väkivalta 2005. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 225*. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 41–81.
- Piispa, M. & Heiskanen, M. 2006. Johdanto. Teoksessa M. Piispa, M. Heiskanen, J. Kääriäinen & R. Siren. *Naisiin kohdistunut väkivalta 2005. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 225*. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 1–9.
- Piispa, M., Heiskanen, M., Kääriäinen, J. & Siren, R. 2006. Naisiin kohdistunut väkivalta 2005. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 225. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Pohjola, A. 1993. Asiakas sosiaalityön määrittäjänä. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A-L. Matthies & A. Pohjola *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 55–95.
- Pohjola, A. 1998. Sosiaalityön yliopistollisen koulutuksen kehittäminen. *Koulutus ja tiedepolitiikan osaston julkaisuja 52/1998*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Pohjola, A. 1999a. Asiakas sosiaalityön määrittäjänä. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A-L. Matthies & A. Pohjola *Monisärmäinen sosiaalityö*. (3. painos) Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 55–95.
- Pohjola, A. 1999b. Moniammatillinen asiantuntijuus. Teoksessa P. Virtanen (toim.) *Verkostoituva asiakas*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy, 110–128.
- Pohjola, A. 1999c. Tiedontuotanto sosiaalityössä. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A-L. Matthies & A. Pohjola *Monisärmäinen sosiaalityö*. (3. painos) Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 253–284.
- Pohjola, A. 2005. Yhteenveto. Teoksessa M. Borgman, T. Kemppainen, M. Mäntysaari, A. Pohjola & M. Vuorensyrjä. *Sosiaalialan osaamis-, työvoima- ja koulutustarpeiden ennakointihanke. Väliraportti. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön monisteita 2005:12*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 115–121.
- Polanyi, M. 1983. *The Tacit Dimensions* (2. painos) London: Routledge & Kegan Paul.
- Pugh, R. 2000. *Rural Social Work*. Dorset: Russel House Publishing.
- Pugh, R. 2003. Considering the Countryside: Is There a Case for Rural social Work? *British Journal on Social Work* 33 (1), 67–85.
- Päihdehuoltolaki 1986. 41/17.1.1986.

- Pösö, T. 2001. Aluksi. Teoksessa M. Oranen (toim.) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30, Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Radford, J., Kelly, L. & Hester, M. 1996. Introduction, Teoksessa M. Hester, L. Kelly and J. Radford (ed.) Women, Violence and Male Power. Feminist activism, research and practice. Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 1-6.
- Rannikko, P. & Pyy, I. 1994. Hyvinvointivaltion murros ja syrjäinen maaseutu. Teoksessa J. Oksa (toim.) Syrjäisen maaseudun uudet kerrostumat. Joensuu yliopisto. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 110, 77-91.
- Rastas, A. 2005. Kulttuurit ja erot haastattelutilanteessa. Teoksessa J. Ruusu-vuori & L. Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuoro-vaikutus. Tampere: Vastapaino 78-102.
- Raunio, K. 1999. Positivismi ja ihmistiede. Sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt. Helsinki: Gaudeamus.
- Raunio, K. 2003. Sosiaalityö murroksessa. (4. painos) Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Raunio, K. 2004. Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.
- Reinikainen, T. 2003. Entä kun harvinainen on jokapäiväistä? Ihopotilaan kokemus ja näkökulma palvelujärjestelmään. Teoksessa A. Metteri (toim.) Syntyykö luottamusta? Sairastaminen, kansalainen ja palvelujärjestelmä. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys. Helsinki: Edita, 29-50.
- Rikoslaki 1995. 578/21.4.1995.
- Roivainen, I. 1995. Kun ongelmalla on osoite. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & T. Pösö (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 78-98.
- Roivainen, I. 2002a. Yhteistyötä marginaalissa. Teoksessa K. Juhila, H. Forsberg & I. Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. SoPhi, Jyväskylän yliopisto, 213-216.
- Roivainen, I. 2002b. Marginaalisuus ja sosiaalityö yhteisössä. Teoksessa K. Juhila, H. Forsberg & I. Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. SoPhi, Jyväskylän yliopisto, 217-232.
- Ronkainen, S. 1998a. Sukupuolistunut väkivalta ja sen tutkimus Suomessa. Tutkimuksen katveet valokeilassa. Sosiaali- ja terveysministeriö, Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Naistutkimusraportteja 2/1998. Helsinki: STM.
- Ronkainen, S. 1998b. Suomalaisuutta tieteellisessä tutkimuksessa ja väkivaltaisuudessa. Teoksessa P. Kiviaho (toim.). Puheenvuodroja naisin kohdistuvasta väkivallasta. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Tasa-arvo-julkaisuja 3/98. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 49-54.
- Ronkainen, S. 2001. Sukupuolistunut väkivalta ja uhriutumisen paradoksit. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 38 (2), 139-151.
- Ronkainen, S. 2002. Väkivallan valta. Teoksessa S. Apo, A. Koivunen, L-M. Rossi & K. Saarikangas (toim.). Itkua ikä kaikki? Kirjoituksia naisesta, val-lasta ja väkivallasta. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura, 207-220.

- Ronkainen, S. & Näre, S. 2008. Intiimin haavoittava valta. Teoksessa S. Näre & S. Ronkainen Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 7–40.
- Ronnby, A. 1991. I skogarnas land. Om socialt arbete i glesbygd. Stockholm: Byggeforskningsrådet.
- Ronnby, A. 1992. Glesbygdskultur och socialt arbete. Nordisk socialt Arbeid 12 (3), 51–62.
- Ronnby, A. 2000. Socialarbetare i glesbygd – utvecklings- och överlevnadsstrategier. Nordisk socialt Arbeid. 20 (4), 233–234.
- Rose, S. M. 1992. Case Management: An Advocacy/Empowerment Design. Teoksessa S. M. Rose (ed.) Case Management and Social Work Practice. New York, London: Longman.
- Rose, S. M. 2003. Sosiaalityön missio. Teoksessa M. Laitinen & A. Pohjola (toim.) Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. Jyväskylä: PS-Kustannus, 193–205.
- Rose, S. M. & Black, B. 1985. Advocacy and Empowerment: Mental Health Care in the Community. London, Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Rostila, I. 1997. Keskustelu sosiaaliluukulla. Sosiaalityön arki sosiaalitoimiston toimeentulokeskusteluissa. Acta Universitatis Tamperensis 547. Tampereen yliopisto.
- Rostila, I. 2001. Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. SoPhi. Jyväskylän Yliopisto.
- Rotkirch, A. 2002. ”Nyt en aio lähteä minnekään...”. Valittajan vahvuudet Tshistjakovan omaelämäkerrassa. Teoksessa S. Apo, A. Koivunen, L-M. Rossi & K. Saarikangas (toim.) Itkua ikä kaikki? Kirjoituksia naisesta, vallasta ja väkivallasta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 58–70.
- Ruohonen, M. 2006. Perhe- ja lähisuhdeväkivallan vastaisen työn kehitys Suomessa. Teoksessa Perhe- ja lähisuhdeväkivalta. Auttamisen käytäntöjä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 9–39.
- Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (toim.) 2005a. Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.
- Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. 2005b. Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa J. Ruusuvuori ja L. Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 22–56.
- Räsänen, P. 2005. Havaintojen mittaus ja aineiston jäsentämisen metodologia. Teoksessa P. Räsänen, A-H. Anttila & H. Melin, Tutkimusmenetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. Jyväskylä: PS-Kustannus, 85–102.
- Saari, M. 2006. Yksijalkainen tuoli – sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisesta Suomessa. Teoksessa A. Moring (toim.) Sukupuolen politiikka. Naisten äänioikeuden 100 vuotta Suomessa. Helsinki: Otava, 109–117.
- Saarinen, A. 2002. Naisiin kohdistuva väkivalta. Haaste globaalidemokratialle. Teoksessa S. Apo, A. Koivunen, L-M. Rossi & K. Saarikangas (toim.) Itkua ikä kaikki? Kirjoituksia naisesta, vallasta ja väkivallasta. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura, 178–196.

- Saarinen, A. 2006. Sukupuolistunut väkivalta - tämän päivän naisliikkeen "äänioikeuskysymys"? Teoksessa A. Moring (toim.) Sukupuolen politiikka. Naisten äänioikeuden 100 vuotta Suomessa. Helsinki: Otava, 17-25.
- Saikka, P. & Kaasalainen, M. 2001. Taitoa, tukea, toivoa. Selvitys sosiaalityön tilasta Etelä-Suomen läänissä 2001. Etelä-Suomen lääninhallituksen julkaisuja 49.
- Salonen, S. & Säävälä, H. 2006. Ennaltaehkäisevä väkivaltatyö. Teoksessa, H. Säävälä & R. Pohjoisvirta & E. Keinänen & S. Salonen (toim.) Mies varikolle. Apua lähisuhdeväkivaltaan. Oulu: Oulun ensi- ja turvakoti ry, 153-167.
- Saltman, J., Gumpert, J., Allen-Kelly, K. & Zubrzycki, J. 2004. Rural social work practice in the United States and Australia. A comparison. *International Social Work* 47(4), 515-531.
- Satka, M. 1984. Sosiaalityön kritiikistä ja uusista mahdollisuuksista. *Sosiaalityöntekijä* 4, 25-26.
- Satka, M. 1992. Kirja-arvostelu. *Mielenterveys*, 39-40.
- Satka, M. 1993. Kansalaiskeskeinen sosiaalityö. Utopia ja vaihtoehto. *Sosiaalityöntekijä* 20 (3), 23-26.
- Satka, M. 1997. Sosiaalityö ajassa - ydinkysymysten äärellä. Teoksessa R. Viialainen & M. Maaniittu (toim.) "Tehdä itsensä tarpeettomaksi?" Sosiaalityö 1990-luvulla. *Stakes. Raportteja* 213. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 27-38.
- Satka, M., Karvinen-Niinikoski, S. & Nylund, M. 2005. Mitä sosiaalityön käytäntötutkimus on? Teoksessa M. Satka, S. Karvinen-Niinikoski, M. Nylund & S. Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. *Palmenia-kustannus, Helsingin yliopiston Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia*, 9-19.
- Saurama, E. 2005. Muutosvallasta käytännössä. Teoksessa M. Satka, S. Karvinen-Niinikoski, M. Nylund & S. Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: *Palmenia-kustannus*, 259-276.
- Scales, T. L. & Cooper, H. S. 2001. Family Violence in Rural Areas: Law Enforcement and Social Workers Working Together for Change. Teoksessa I. B. Carlton-LaNey & R. L. Edwards & P. N. Reid (ed.) *Preserving and Strengthening Small Towns and Rural Communities*. (2. painos) Washington: NASW PRESS, 104-116.
- Schechter, S. 1989. Building Bridges Between Activists, Professionals, and Researchers. Teoksessa K. Yllö & M. Bograd (ed.) *Feminist Perspectives on Wife Abuse*. (2. painos) Newsbury Park, London, New Delhi: Sage Publications, 299-312.
- Schechter, S. 1996. The Battered Women's Movement in the United States. *New Directions for Institutional Reform*. Teoksessa J. L. Edleson & Z. C. Eisikovits (ed.) *Future Interventions with Battered Women and Their Families*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, 53-66.
- Scott, W. R. 2001. *Institutions and Organizations*. (2. painos) Thousand Oaks, London, New York: Sage Publications.

- Seppänen-Järvelä, R. 1999. Luottamus prosessiin. Kehittämistyön luonne sosiaali- ja terveysalalla. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Stakes. Tutkimuksia 104. Helsinki: Stakes.
- Siitonen, J. 1999. Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. Oulun yliopisto. Oulun opettajankoulutuslaitos. E 37.
- Silvasti, T. 2005. Kun on luovuttava, tuleeko myös luovuttaa? Teoksessa S. Hänninen, J. Karjalainen & T. Lahti (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki: Stakes, 222-258.
- Silvasti, T. 2006. Maatalouden rakennemuutoksen sosiaaliset seuraukset - ja erityisesti se, minkä vuoksi ne eivät kiinnosta juuri ketään. Teoksessa T. Helne & M. Laatu (toim.) Vääryyskirja. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 215-238.
- Simonen, L. 1996. Maaseudun rakennemuutos ja hoivapalvelujen uudelleenorganisointi. Teoksessa S. Andersson & L. Simonen, Uudistuneet hyvinvointipalvelut maaseudulla. Raportteja 191. Helsinki: Stakes, 12.
- Sipilä, J. 1989. Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Sosiaalihuollon erityisosaamisen turvaaminen. 1997. Sosiaalihuollon erityisosaamista selvittäneen työryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 1997:4.
- Sosiaalihuoltolaki 1982. 710/17.9.1982.
- Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto. Satavilla www-muodossa <http://www.stkl.fi>. 22.11.2006.
- SOSNET. Saatavilla www-muodossa www.sosnet.fi. 31.5.2008.
- Stanko, E. A. 1989. Fear of Crime and the Myth of the Safe Home. Teoksessa K. Yllö & M. Bograd (ed.) *Feminsit Perspectives on Wife Abuse*. (2. painos) Newsbury Park, London, New Delhi: Sage Publications, 75-88.
- Stanley, L. & Wise, S. 1993. *Breaking out. Feminist consciousness and feminist research*. London, Boston, Melbourne, Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Stjernø, S. 1985. (toim.) *Sosialkulturundersøkelsen: Sluttrapport*. Norgens communal- og Sosialhøgskole. Rapport nr. 85:2. Oslo.
- Stjernø, S. & Seltzer, M. 1985. *Social Work Practice in the Welfare State. A Scandinavian Example*. Teoksessa S. Stjernø (toim.) *Sosialkulturundersøkelsen: Sluttrapport*. Norgens communal- og Sosialhøgskole. Rapport nr. 85:2. Oslo, 14-30.
- Strauss, A. 1987. *Qualitative analysis for social scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strauss, A. & Corbin, J. 1990. *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newsbury Park, London, New Delhi: Sage Publications.
- Strauss, A. & Corbin, J. (ed.) 1997. *Grounded Theory in Practice*. Thousand Oaks, California, London, New Delhi: Sage Publications.
- Suolinna, K. & Sinikara, K. 1986. *Juhonkylä. Tutkimus pohjoissuomalaisesta lestadiolaiskylästä*. Jyväskylä: Gummerus.

- Syrjälä, L. & Numminen, M. 1988. Tapaustutkimus kasvatustieteessä. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia. 51/1988.
- Särkelä, A. 1993. Sosiaalityön asiakas subjektina ja ei-subjektina. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Säävälä, H. & Keinänen, E. 2006. Miesten väkivaltatyön haasteita. Teoksessa H. Säävälä & R. Pohjoisvirta & E. Keinänen & S. Salonen (toim.) (2006). Mies varikolle. Apua lähisuhdeväkivaltaan. Oulu: Oulun Ensi- ja turvakoti ry, 169-175.
- Säävälä, H. & Laaksamo, E-M. 2006. Pari- ja perhetyöskentely. Teoksessa H. Säävälä & R. Pohjoisvirta & E. Keinänen & S. Salonen (toim.) (2006). Mies varikolle. Apua lähisuhdeväkivaltaan. Oulu: Oulun Ensi- ja turvakoti ry, 137-151.
- Säävälä, H., Pohjoisvirta, R., Keinänen, E. & Salonen, S. (toim.) 2006. Mies varikolle. Apua lähisuhdeväkivaltaan. Oulu: Oulun Ensi- ja turvakoti ry.
- Söderholm, A-L. 1998. Tarvitaan asennemuutosta, koulutusta, verkostoitumista. Teoksessa P. Kiviaho (toim.) Puheenvuoroja naisiin kohdistuvasta väkivallasta. Tasa-arvojulkaissuja 3/1998. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 6-8.
- Talentia 2004/1998. Ammattieettinen ohjeisto. Saatavilla [www-tiedostona http://www.talentia.fi](http://www.talentia.fi). 12.5.2005.
- Tarvala, I., Alvari, T. & Johansson, M. 2003. Perheväkivallan kohtaaminen äitiys- ja lastenneuvolatyössä. Teoksessa E. Paavilainen & T. Pösö, Lapset, perhe ja väkivaltatyö. Porvoo: WSOY, 89-101.
- Taskinen, S. 2001. Lapsen etu erotilanteissa. Opas sosiaalitoimelle. Helsinki: Stakes.
- Taylor, S. H. & Roberts, R. W. (ed.) 1985. Theory and Practice of Community Social Work. New York: Columbia University Press.
- Tesch, R. 1990. Analysis Types and Software Tools. New York, Philadelphia, London: The Falmer Press.
- Tienari, J., Vaara, E. & Meriläinen, S. 2005. Yhteisyyden rakentuminen haastattelussa. Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 103-124.
- Tiittula, L. & Ruusuvuori, J. 2005. Johdanto. Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 9-21.
- Tilastokeskus 2006. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa) www.tilastokeskus.fi/til/polrik_2005_2006-04-04_tie_001.html. 9.6.2006.
- Toimiva maaseutu. 1996. Maaseutuohjelma. Maa- ja metsätalousministeriön asettaman työryhmän ehdotukset ja perustelut. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 1/1996. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Turunen, K. E. 1997. Halut, arvot ja valta. Jyväskylä: Ateena Kustannus Oy.
- Töttö, P. 1982. Yhteiskuntatiede ja toiminta. Objektivismiin kritiikistä yhteiskuntatieteiden metodologiassa. Tampereen yliopisto.

- Töttö, P. 1997. Pirullinen positivismi. Kysymyksiä laadulliselle tutkimukselle. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 41. Kampus-Kustannus.
- Uusikylä, P. 1999. Teoksessa P. Virtanen (toim.) Verkostoituvaa asiakastyötä. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
- Uusitalo, H. 1997. Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan. Juva: WSOY.
- Varto, J. 1992. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Verkostoituvat erityispalvelut (VEP) vuosina 1998–1999, I vaiheen loppuraportti. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen tutkimusraportteja 1999:28.
- Veijola, S. & Jokinen, E. 2001. Voiko naista rakastaa? Avion ja eron karuselli. Helsinki: WSOY.
- Viinamäki, T. 1997. Opettajien ja sosiaalityöntekijöiden psyykkinen rasittuneisuus. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 50. Sosiaalitieteiden laitos.
- Vilka, H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Virkki, T. 2007. Gender, Care and the Normalization of Violence: Similarities between Occupational Violence and Intimate Partner Violence in Finland. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 15 (4), 220–232.
- Virtanen, P. 1992. Kurkistelua onnellisuusmuurin taakse. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden elämäntavasta ja luokkapositiosta. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Virtanen, P. (toim.) 1999. Verkostoituvaa asiakastyötä. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
- Vuorensyrjä, M., Borgman, M., Kemppainen, T., Mäntysaari, M. & Pohjola, A. 2006. Sosiaalialan osaajat 2015. Sosiaalialan osaamis-, työvoima- ja koulutustarpeiden ennakkointihanke (SOTENNA): loppuraportti. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Sosiaalityön julkaisusarja 4.
- Vuori, J. 2001. Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampereen yliopisto.
- Väinälä, A. & Pietiläinen, M. 2003. Sosiaalityöntekijöitä, onko heitä? Itä-suomen läänihallituksen julkaisuja nro 86.
- Wagner, H. R. (ed.) 1970. Alfred Schutz on Phenomenology and Social Relations. Selected Writings. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Walker, L. 1984. The Battered Woman syndrome. New York: Harper & Row.
- Warren, C. A. B. 2002. Qualitative interviewing. Teoksessa J. F. Gubrium & J. A. Holstein (ed.) *Handbook of Interview Research. Context & Method*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, 83–101.
- Weick, K. E. 1995. Sensemaking in Organizations. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Weick, K. E. 2001. Making Sense of the Organization. University of Michigan: Blackwell Publishing.

- Wise, S. 1995. Feminist Ethics in Practice. Teoksessa R. Hugman & D. Smith (ed.) Ethical Issues in Social Work. London, New York: Routledge, 104-119.
- Yhteisösosiaalityö 2006. Yhteisösosiaalityö-erikoisalan opetussuunnitelma. Saatavilla www-tiedostona
www.jyu.fi/yhtfil/sosnet/amliis/yhteiso/yhteisopin.htm#erikois. 1.10.2006.
- York, R. O., Denton, R. T. & Moran, J. D. (2000) Rural and Urban Social Work Practice: Is There a Difference? Teoksessa L. H. Ginsberg Social Work in Rural Communities. (3. painos) Aleksandria: Council on Social Work Education, 83-97.

LIITE 1**Haastatteluteemat. Teemapohjainen keskustelullinen haastattelu, pääteemat ja keskeisiä haastattelun alateemoja****TAUSTATIEDOT**

ikä

sukupuoli

koulutus

työkokemus

TILANNEARVIO ASIAKKAASTA, TUNNISTAMINEN

- Oletko kohdannut työssäsi parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia? Kuinka paljon, kuinka usein, miten asiakas on tullut, mistä?
- Mikä on sinun tehtäväsi, kun tapaavat uuden perheväkivaltaa kohdanneen naisen? Onko kyseessä uusi asiakas, vai tuttu asiakas? Onko hän käynyt ennen muissa asioissa?
- Mitkä ovat oleellisia selvitettäviä asioita kun kohtaat parisuhdeväkivaltaa kokeneen naisen? Mihin seikkoihin kiinnität huomiota?
- Miten pyrit arvioimaan tuen tarpeen, kuinka teet tilannearvion asiakkaan tuen tarpeesta? Miksi kiinnität huomiota juuri mainitsemissi seikkoihin?
- Onko sinulla jokin selitysmalli, jonka pohjalta pidät juuri näitä selvitettäviä asioita tärkeinä?
- Onko sosiaalityön teorioista tai muista vastaavista ollut sinulle hyötyä tällaisessa tulkinta ja arviointityössä? Millaisia?
- Mikä on se syy, viimeinen pisara, jonka vuoksi parisuhdeväkivaltaa kokenut nainen ottaa yhteyttä?
- Riittävätkö asiakkaan antamat tiedot vai tarvitseeko niitä täydentää tai tarkistaa? Miksi?
- Pyritkö tekemään ennakoiteja, mitä työskentelyssäsi asiakkaan kanssa tapahtuu? Mihin perustat ennakoitisi?
- Mitä haluat saada työlläsi aikaan, mihin pyrit?
- Millaisiin asioihin sosiaalityöntekijä voi vaikuttaa perheväkivaltatyössä – millaisiin ei?

TYÖNTEKIJÄN TOIMINTA

- Mistä tunnistat perheväkivaltaa kokeneen naisen, jos hän ei ota asiaa suoraan puheeksi?
- Onko sinulla sosiaalityöntekijänä mielestäsi oikeus puuttua asiaan? Miksi puuttuminen on sosiaalityöntekijän tehtävä? Onko se sosiaalitoimiston perussosiaalityöntekijän tehtävä? Onko se jonkun muun viranomaisen tehtävä?
- Mitkä seikat vaikuttavat kohdallasi väkivalta-asian esille ottamiseen ja käsitelyyn asiakkaan kanssa?
- Miten toimit, kun epäilet asiakkaan joutuneen väkivallan kohteeksi?
- Minkälaisia kokemuksia sinulla on perheväkivaltaa kokeneen auttamistyössä?

- Minkälaisia auttamisen keinoja ja menetelmiä olet käyttänyt kun käsittelet asiakkaan kokemaa perheväkivaltaa? Miten kuvaisit työskentelyäsi asiakkaan kanssa?
- Onko sinulla omasta mielestäsi riittävästi tietoa ja taitoja puuttua asiaan ja oletko saanut koulutusta asiasta tai oletko ollut mukana kehittämishankkeissa?
- Minkälaista ammattitaitoa/asiiantuntijuutta tarvitaan työskentelyssä perheväkivaltaa kokeneen naisen kanssa?

AUTTAMISEN ESTEITÄ

- Minkälaisia mahdollisia esteitä, vaikeuksia on parisuhdeväkivaltaa kokeneen naisen auttamiselle? Asiakkaasta johtuvia? Omasta ammattitaidosta ja tiedoista johtuvia? Onko välineitä ja palveluita käytettävissä? Onko apua saatavissa, kun sitä tarvitaan?
- Mitä arvelet, mitkä seikat vaikeuttavat perheväkivaltatapausten käsittelyä muiden viranomaisten toimipisteissä?

SOSIAALITYÖNTEKIJÄN NÄKEMYKSET PARISUHDEVÄKIVALLASTA JA TYÖSKENTELYSTÄ

- Minkälaisen prosessin olet itse käynyt lävitse, kun olet työskennellyt perheväkivaltaa kokeneen naisen kanssa? (tunteet, arvot, asenteet, mikä on auttanut työssä jaksamaan)
- Mitkä ovat työsi perusideat, periaatteet, lähtökohdat, viitekehykset, työskennellessäsi perheväkivaltaa kokeneiden naisten kanssa?
- Mistä olet ammentanut ideoita? Miten ne muuttuvat käytännöiksi?
- Näkemyksesi perheväkivaltaa kokeneista naisista asiakkaina
- Mitä ajattelet perheväkivallasta/parisuhdeväkivallasta, yleisyydestä, mistä siinä on kysymys, sen luonteesta, millaista se on? Miten se vaikuttaa naiseen? Onko sukupuolella merkitystä perheväkivallan kokemisessa?

YHTEISTYÖ

- Mitä yhteistyötahoja sinulla on perheväkivaltatapausten käsittelyssä? Oletko ohjannut asiakkaita muihin palveluihin, mihin?
- Ovatko muut viranomaiset lähettäneet luoksesi parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia?
- Oletko avustanut asiakasta tekemään rikosilmoitusta?
- Oletko hakenut lähestymiskieltoa?

KEHITTÄMISNÄKYMIÄ

- Miten toimisit perheväkivaltaa kokeneen naisen kanssa, jos sinulla olisi kaikki tarvitsemasi resurssit käytettävissä?
- Millaisia palveluita ja työmuotoja tarvittaisiin, uusia tai lisää auttamistyössä?
- Miten perheväkivaltaa voitaisiin ennalta ehkäistä?

MITÄ MUUTA AIHEPIIRIIN HALUAISIT SANOA